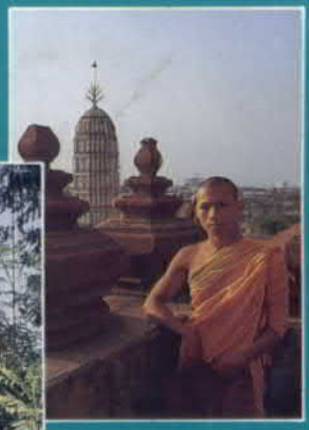
หนังสือเรียนสังคมศึกษา

ส ๓๐๖ ประเทศของเรา ๔

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

DCID LIBRARY
0000012379
ป 300
ม.3 : ส
ว 526 ท
ฉบ (2544)

กระทรวงศึกษาธิการ

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑
(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

70.-

ตัวอย่างสื่อการเรียนการสอน
ศูนย์พัฒนาหนังสือ
ห้ามจำหน่าย

หนังสือเรียนสังคมศึกษา
ส 306 ประเทศของเรา 4

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521
(ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

ของ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

วันที่ 30 พ.ค. 45
เลขทะเบียน ว 12872 ค.3
หมวดหมู่ ว 300 ม.3 : ส
ว 546 ห

ISBN 974-01-2463-1
พิมพ์ครั้งที่ห้า 20,000 เล่ม
พ.ศ. 2544

องค์การค้าของคุรุสภาจัดพิมพ์จำหน่าย
พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
2249 ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง กรุงเทพมหานคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) แล้วนั้น กรมวิชาการได้จัดทำหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ขึ้น เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนตามหลักสูตรดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้วอนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2536

(นายโกวิท วรพิพัฒน์)
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

กรมวิชาการได้จัดทำหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 สำหรับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ขึ้น เพื่อใช้เป็นสื่อประกอบการเรียนการสอนที่จะช่วยให้การเรียนการสอนบรรลุจุดประสงค์ของหลักสูตร

ในการจัดทำหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 นี้ ได้นำผลการวิเคราะห์หนังสือเรียนสังคมศึกษา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 ซึ่งได้จากการรวบรวมข้อมูลจากการประชุมปฏิบัติการ จากการสอบถามศึกษานิเทศก์ ครู นักเรียน และผู้เกี่ยวข้องกับการใช้หนังสือทั่วประเทศ และจากผลงานวิจัยต่าง ๆ มาประกอบการพิจารณาจัดทำ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความยากง่ายของเนื้อหาให้เหมาะกับศักยภาพของผู้เรียน มีความทันสมัย และสอดคล้องกับคำอธิบายรายวิชาในหลักสูตร

หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 นี้ ประกอบด้วย**จุดประสงค์ของเรื่อง** ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบว่าผู้เขียนต้องการให้ผู้อ่านเกิดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องใด อย่างไร **ความคิดรวบยอด** ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบกรอบความคิดของเรื่อง **เนื้อหาสาระต่าง ๆ** เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โครงสร้างการปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย การเลือกตั้ง กฎหมายที่ประชาชนควรรู้ และหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในวิวัฒนาการของชาติในด้านต่าง ๆ เห็นความสำคัญที่จะต้องร่วมมือกันส่งเสริมและพัฒนาชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ปฏิบัติตนตามกฎหมาย เป็นพลเมืองดีในสังคมประชาธิปไตยและยึดมั่นในหลักธรรมของศาสนา **กิจกรรมการเรียนการสอน** และ**คำถามท้ายบท** ซึ่งจะช่วยส่งเสริมความรู้ความคิดของผู้เรียนให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น และช่วยให้ได้ทดสอบความเข้าใจในเรื่องที่อ่านอีกด้วย

กรมวิชาการหวังว่าหนังสือเรียนเล่มนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี ขอขอบคุณผู้จัดทำและผู้มีส่วนช่วยเหลือให้งานนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีไว้ ณ โอกาสนี้

(นายพนม พงษ์ไพบูลย์)
อธิบดีกรมวิชาการ
28 กันยายน 2536

สารบาญ

หน่วยที่ 1 ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ 1

ตอนที่ 1 ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น 3

บทที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี 4

บทที่ 2 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น 30

ตอนที่ 2 ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475) 67

บทที่ 3 การพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475 68

บทที่ 4 การพัฒนาเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ 100

บทที่ 5 การปฏิรูปทางสังคม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ 132

ตอนที่ 3 การพัฒนาชาติบ้านเมืองในสมัยประชาธิปไตย 149

บทที่ 6 การเมืองการปกครองของไทยในสมัยปัจจุบัน 150

บทที่ 7 การพัฒนาเศรษฐกิจไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน 181

บทที่ 8 การพัฒนาสังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศในสมัยปัจจุบัน 198

หน่วยที่ 2 ระบบการปกครองของไทยและกฎหมายที่ประชาชนควรรู้ 215

บทที่ 9 โครงสร้างการปกครองของไทย 216

บทที่ 10 สถาบันพระมหากษัตริย์ 223

บทที่ 11 สถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย 231

บทที่ 12 การเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตย 245

บทที่ 13 แนวทางแก้ไขปัญหาในสังคมประชาธิปไตย 254

บทที่ 14 กฎหมายที่ประชาชนควรรู้ 263

หน่วยที่ 3 หลักธรรมของพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ 277

บทที่ 15 หลักธรรมในพระพุทธศาสนา 278

บทที่ 16 ลัทธิขงจื๊อ และหลักคำสอนบางประการ 294

บทที่ 17 ศาสนาสิกข์ และหลักคำสอนบางประการ 308

บรรณานุกรม 318

หน่วยที่ 1

ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์

ในหน่วยที่ 1 ซึ่งเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์นั้น ได้กำหนดเนื้อหาในช่วงประวัติศาสตร์ไทย นับตั้งแต่ภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยที่ต่อเนื่องจากที่นักเรียนได้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 มาแล้ว

เนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์ไทยในหนังสือเล่มนี้แบ่งอย่างกว้าง ๆ ได้ 3 สมัย คือ

*1. **สมัยโบราณ** ครอบคลุมเนื้อหาในช่วงสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เหตุที่เรียกว่าเป็นสมัยโบราณเป็นเพราะระบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของไทยยังมีลักษณะคล้ายคลึงกับสมัยกรุงศรีอยุธยา*

*2. **สมัยใหม่** เริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนกระทั่งถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย ในปี พ.ศ. 2475 เหตุที่เราเรียกกันว่า "สมัยใหม่" เป็นเพราะช่วงสมัยนี้พระมหากษัตริย์ของเราทรงดำเนินนโยบายสนับสนุน แก้ไขปรับปรุง และพัฒนาการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีจากแบบโบราณมาเป็นแบบอย่างที่ประเทศตะวันตกใช้กัน ซึ่งเราถือว่าเป็นแบบอย่างของความเป็นลักษณะสมัยใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะนี้ระบอบการปกครองของเรายังมีลักษณะตามรูปแบบ "สมบูรณาญาสิทธิราชย์"*

*3. **สมัยการปกครองแบบประชาธิปไตยหรือแบบมีรัฐธรรมนูญ** ซึ่งเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นไปจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ถือเป็นสมัยที่ไทยเราเลียนแบบประเทศตะวันตกแทบทุกด้าน อันได้แก่ การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ฯลฯ แม้ว่าการเมือง การปกครองของเราในบางครั้งมีการปฏิวัติรัฐประหาร*

และนำรูปแบบเผด็จการมาใช้ แต่ในไม่ช้าเราก็หันกลับไปปกครองแบบประชาธิปไตยกันอีก มิได้หยุดชะงักโดยสิ้นเชิง ส่วนในเรื่องอื่น ๆ นอกเหนือจากการเมือง การปกครองเราได้พัฒนาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ประเทศไทยเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้ามาตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกก็ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมไทย และต่อวิถีชีวิตของชาวไทยอยู่มาก ซึ่งรัฐบาลไทยกำลังพยายามแก้ไขปัญหาอยู่ในปัจจุบัน

วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะที่ถูกต้องนั้น ไม่ใช่เป็นวิธีการที่มุ่งเน้นในเรื่องของความจำหรือท่องจำเนื้อหาแต่เพียงอย่างเดียว นักเรียนควรอ่านเรื่องราวของประวัติศาสตร์อย่างพินิจพิจารณา ใคร่ครวญหาเหตุผล ทำความเข้าใจกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สามารถอธิบายเหตุผลหรือทำนายทายทักเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ตลอดจนสามารถนำบทเรียนในประวัติศาสตร์มาใช้เป็นข้อมูลในการคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย

ตอนที่ 1

ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ใน พ.ศ. 2310 นับเป็นความสูญเสียอย่างใหญ่หลวงของคนไทย ไทยต้องสูญเสียทั้งชีวิต ทรัพย์สิน และราชธานีซึ่งเป็นศูนย์รวมความเจริญด้านต่าง ๆ มาถึง 417 ปี ต้องสิ้นสุดลง อย่างไรก็ดี ในเวลาไม่ถึงหนึ่งปี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ทรงกอบกู้เอกราชของไทยกลับคืนมาได้ จากนั้นทรงบูรณะประเทศขึ้นมาใหม่ทั้งทางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ ศาสนา และขยายเขตแดนให้มั่นคงกว้างใหญ่ แม้ว่าในช่วงเวลานั้นพม่ายังคงพยายามโจมตีไทยแต่ก็ไม่สำเร็จ

เมื่อสิ้นสุดสมัยกรุงธนบุรี ใน พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงขึ้นครองราชสมบัติต่อ พระองค์ทรงย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีข้ามฟากแม่น้ำเจ้าพระยามาฝั่งตะวันออก ราชธานีแห่งใหม่นี้ มีนามว่า "กรุงเทพมหานครบวรรัตนโกสินทร์..." ซึ่งยังคงเป็นราชธานีของไทยตราบเท่าทุกวันนี้

จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2394 กรุงรัตนโกสินทร์ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ 3 พระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทุกพระองค์ทรงพยายามฟื้นฟูบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง "เหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองดี" ดังเหมือนสมัยอยุธยา ดังนั้น บ้านเมืองจึงมีความมั่นคง มั่งคั่ง รุ่งเรืองขึ้นมาใหม่ ในช่วงเวลานี้มีชื่อเรียกทางประวัติศาสตร์ไทยว่า สมัยต้นรัตนโกสินทร์ หรือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

บทที่ 1
สมัยกรุงธนบุรี

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความสำคัญของความพยายามของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และบรรพบุรุษไทย ในการกอบกู้เอกราชของไทย

2. มีความรู้ ความเข้าใจถึงการสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีและความพยายามในการรวบรวมชุมนุมต่าง ๆ รวมทั้งสร้างอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น

3. มีความรู้ ความเข้าใจรูปแบบการปกครอง และการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจสมัยกรุงธนบุรี

4. ตระหนักถึงความสำคัญของความพยายามในการฟื้นฟูศาสนา ศิลปวัฒนธรรมในสมัยกรุงธนบุรี

5. วิเคราะห์ถึงการสิ้นอำนาจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และการสิ้นสุดอาณาจักรธนบุรี

ความคิดรวบยอด

การที่คนไทยรวมกำลังร่วมแรงร่วมใจกันต่อสู้เพื่อกอบกู้เอกราชของไทยกลับคืนมาได้ก็เนื่องด้วยความรักและหวงแหนเอกราชของชาติ รวมทั้งการมีผู้นำที่มีความสามารถเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และผู้นำอื่น ๆ อีกหลายท่าน และด้วยความพยายามของพระองค์ท่านทำให้ไทยได้รวมกันเป็นปึกแผ่นมั่นคง และขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งมีการสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และศิลปกรรมดั้งเดิมตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาให้เป็นแบบแผนวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงคงอยู่สืบไป

พระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโดยสังเขป

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระนามเดิมว่า **สิน** มีบิดาเป็นจีน ชื่อหยง แซ่แต้ (แต่มักเรียกกันว่า จีนไหฮอง ตามชื่ออำเภอที่อพยพมา) มารดาเป็นไทย ชื่อนางนกเอี้ยง ประสูติ เมื่อ พ.ศ. 2277 เมื่อยังเยาว์บิดาได้มอบเด็กชายสินให้เป็นบุตรบุญธรรมเจ้าพระยาจักรี ท่านเป็นเด็กที่เรียนเก่งมีความรู้หลายภาษา ทั้งภาษาจีน ภาษาญวน ภาษาบาลี หลังจากบวชเรียนแล้วได้เข้ารับราชการและได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเรื่อย ๆ จนได้เป็นเจ้าเมืองตาก ดังนั้น ผู้คนโดยทั่วไปจึงเรียกท่านว่า **พระยาตาก** หรือ **พระยาตากสิน**

เมื่อพม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้น พระยาตากได้ลงมาช่วยราชการรักษากรุงและได้เลื่อนตำแหน่งเป็น พระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชร ซึ่งเป็นเมืองใหญ่และมีความสำคัญ ระหว่างนี้ท่านเห็นว่า กรุงศรีอยุธยาคงไม่พ้นเงื้อมมือข้าศึกเป็นแน่แท้ เพราะการป้องกันบ้านเมืองอ่อนแอมาก ดังนั้น ในปลายปี พ.ศ. 2309 ท่านจึงรวบรวมผู้คนประมาณ 500 คน ตีฝ่าทัพพม่าออกไปตั้งมั่นที่เมืองจันทบุรี เพื่อหาโอกาสกลับมากอบกู้กรุงศรีอยุธยาในภายหลัง

พระบรมสาทิสลักษณ์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในเดือนเมษายน พ.ศ. 2310 แต่เพียง 7 เดือนต่อมา คือในเดือนพฤศจิกายน พระยาตากก็สามารถกอบกู้กรุงศรีอยุธยากลับคืนได้ และตั้งตนเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช**

หลังจากกู้กรุงศรีอยุธยากลับคืนได้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงย้ายราชธานีลงมาอยู่ที่กรุงธนบุรี ซึ่งมีความเหมาะสมในการป้องกันตัวจากการโจมตีของพม่า จากนั้นทรงเสริมสร้างความมั่นคงโดยหาข้าวปลาอาหารเลี้ยงประชากรที่อดอยาก จัดระเบียบการปกครอง ปราบหัวหน้าคนไทยที่เป็นก๊กต่าง ๆ เพียง 3 ปีก็ทรงปราบก๊กทั้งหลายลงได้ ระหว่างนี้ แม้ว่าพม่าพยายามโจมตีไทยต่อมาแต่ก็สามารถขับไล่พม่าออกไปได้ทุกครั้ง

เพื่อให้บ้านเมืองมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพยายามเจริญสัมพันธไมตรีกับจีน เพื่อให้จีนรับรองฐานะของพระองค์ และทรงขยายอำนาจไปยังด้านเขมร ลาว

ตลอดเวลาที่ครองราชสมบัติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงทำงานอย่างหนัก โดยเฉพาะการป้องกันประเทศ และการทำให้ราษฎรทั้งหลายมีชีวิตสุขสบาย แต่ในตอนปลายรัชกาล พระองค์ทรงมีพระสติฟั่นเฟือน บ้านเมืองจึงเกิดจลาจล พระองค์ถูกสำเร็จโทษ ใน พ.ศ. 2325 พระชนมายุได้ 48 พรรษา

การกู้เอกราชของชาติไทยภายหลังการเสียกรุงครั้งที่ 2

ในปี พ.ศ. 2309 ขณะที่กองทัพพม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้น พระยาตากได้พิจารณาสถานการณ์แล้วเห็นว่า สงครามครั้งนี้ไทยไม่อาจต้านพม่าได้สำเร็จ เนื่องจากภายในกรุงเกิดการอดอยากอย่างรุนแรง ทหารและประชาชนต่างพากันอพยพหลบหนีภัยจากพม่า ซ้ำร้ายพม่าได้ระดมยิงปืนใหญ่เข้ามาในตัวเมือง ทำให้เกิดไฟไหม้อย่างขนานใหญ่ ผู้คนระส่ำระสายไปทั่ว พระยาตากเห็นว่าหากสู้รบต่อไปก็ไร้ประโยชน์ สู้หนีไปซ่องสุมกำลังยกมาขับไล่พม่าภายหลังจะดีกว่า

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2310 พระยาตากซึ่งดำรงตำแหน่งขณะนั้นคือ พระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชร ก็ได้นำทหารที่ใกล้ชิด จำนวน 500 – 1,000 คน ตีฝ่าวงล้อมกองทหารพม่าไปทางด้านทิศตะวันออก ระหว่างทางถูกทหารพม่ายกกำลังติดตามโจมตีและเกิดการสู้รบกันหลายครั้ง กองทหารพระยาตากแม้ว่าจะมีกำลังน้อยกว่าทหารพม่า แต่ก็สามารถตีกองทหารพม่าแตกพ่ายไปทุกครั้ง นอกจากนั้นทหารพระยาตากยังต้องเผชิญกับกำลังทหารหัวเมืองที่ต่อต้านในขณะที่เดินทัพผ่านอีกด้วย แต่พระยาตากก็ประสบชัยชนะทุกครั้ง แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการศึกสงครามของพระยาตาก ทำให้ขุนนาง ข้าราชการ และประชาชนบางส่วนได้สมัครใจร่วมมือกับพระยาตาก เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ พระยาตากได้นำกองทหารยกไปตามเส้นทางตะวันออก ผ่านเมืองนครนายก เมืองประจันตคาม แขวงเมืองปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี แล้วยกเข้าเขตเมืองระยอง ประกาศตั้งตนเป็นเจ้าเพื่อให้ผู้คนยอมรับ

ที่เมืองระยองในตอนแรกเจ้าเมืองต้อนรับด้วยดี ต่อมาเกิดเปลี่ยนใจคิดต่อต้าน จึงถูกพระยาตากใช้กำลังทหารเข้ายึดเมืองระยองไว้ได้ พระยาตากมีหนังสือไปถึงเจ้าเมืองจันทบุรี ชักชวนเจ้าเมืองจันทบุรีให้ร่วมมือกับท่านในการรวมกำลังกันเพื่อรบกับพม่า เจ้าเมืองจันทบุรีในตอนแรกได้เชื้อเชิญให้พระยาตากนำทัพไปจันทบุรี แต่เมื่อพระยาตากยกทัพไปถึง พระยาจันทบุรีกลับส่งทหารเตรียมพร้อมที่จะต่อต้านและไม่ยอมให้พระยาตากนำทหารเข้าเมือง

พระยาตากเห็นว่าไม่มีทางที่จะถอยไปที่อื่นแล้ว จำเป็นต้องยึดเมืองให้ได้แม้ว่าจะเสียเปรียบทุกประการ จึงแสดงความเข้มแข็งเด็ดขาดให้ทหารได้เชื่อมั่น โดยการออกคำสั่งว่าในตอนเย็นให้ทหารหุงหาข้าวปลาอาหารกินกันให้อิ่ม เสร็จแล้วให้ทุบหม้อข้าวหม้อแกงให้หมดสิ้น พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีได้ระบุถึงคำสั่งของพระยาตากซึ่งกล่าวกับทหารว่า

"คืนนี้ต้องตีจันทบูรณ์ให้ได้ ไปหาข้าวเช้ากินเอาในเมือง ถ้ามิได้ก็ให้ตายเสียด้วยกันเถิด"

อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่จังหวัดจันทบุรี

คืนนั้นเองพระยาตากก็นำกองทหารเข้าโจมตีเมืองจันทบุรีอย่างสุดความสามารถและยึดจันทบุรีได้ก่อนรุ่งเช้า ขณะนั้นกรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าราว 2 เดือนแล้ว พระยาตากตั้งใจจะใช้จันทบุรีเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมไพร่พลและยุทธปัจจัยต่าง ๆ เพื่อเตรียมขับไล่พม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา จันทบุรีเหมาะสมด้วยประการทั้งปวงในการใช้เป็นศูนย์กลางปฏิบัติงานกู้เอกราช

เพราะมีไม้ดี ๆ สำหรับต่อเรือ อีกทั้งพม่าไม่สนใจที่จะขยายอิทธิพลมาทางด้านนี้ นอกจากนั้นยังมีชาวจีนอาศัยอยู่มาก ซึ่งชาวจีนเหล่านี้ได้สนับสนุนและเข้าร่วมกับกองกำลังพระยาตากด้วย

พระยาตากได้เกลี้ยกล่อมประชาชน ขุนนาง ข้าราชการ บริเวณเมืองต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกให้ร่วมมือกับท่าน ทำให้กองทัพพระยาตากมีความเข้มแข็งและเพิ่มจำนวนถึง 50,000 คน นอกจากนั้นบุคคลสำคัญซึ่งต่อมาได้เป็นแม่ทัพทหารเอกของพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ได้เข้ามาร่วมด้วยคือ นายสุดจินดา หุ้มแพร มหาดเล็กในพระเจ้าเอกทัศน์ นามเดิมคือ บุญมา ในตอนหลังได้รับความดีความชอบเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ และอีกท่านหนึ่งที่ได้เข้ามาร่วมในตอนหลังคือนายทองด้วง (ซึ่งเป็นพี่ชายของนายบุญมา) หรือในเวลาต่อมาคือ สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก

ในปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. 2310 เมื่อสิ้นฤดูฝนแล้ว พระยาตากได้ยกทัพเรือราว 100 ลำ พร้อมด้วยกำลังทหารทั้งหมดและยุทธปัจจัย เดินเรือลัดเลาะไปตามฝั่งทะเลมุ่งไปรบพม่าที่กรุงศรีอยุธยา

ทัพเรือของพระยาตากได้เข้ายึดเมืองธนบุรี ซึ่งเป็นเมืองที่พม่าใช้เป็นเมืองหน้าด่านต่อต้านข้าศึกที่ยกมาทางทะเล พระยาตากสามารถยึดเมืองธนบุรีได้อย่างง่ายดาย จากนั้นได้เกิดการสู้รบครั้งใหญ่กับกองทัพพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น โดยมีสุกี้เป็นแม่ทัพ กองทัพพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้นพ่ายแพ้ย่อยยับ จากนั้นกองทัพพระยาตากก็สามารถยึดกรุงศรีอยุธยาคืนมาได้สำเร็จในวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2310 รวมเวลาที่พม่ายึดครองกรุงศรีอยุธยาได้นานประมาณ 7 เดือน

การสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวง

เมื่อพระยาตากประสบความสำเร็จในการขับไล่กองทัพพม่าที่เข้ามายึดกรุงศรีอยุธยาจนถอยออกจากเขตไทยแล้ว ปัญหายิ่งใหญ่ที่จะต้องตัดสินพระทัยก็คือจะใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงของประเทศต่อไปอีกหรือไม่ เมื่อพิจารณาจากสภาพกรุงศรีอยุธยาขณะนั้นพบว่ามีปัญหามากมายหลายประการ สรุปได้ดังนี้

1. บริเวณตัวเมือง ปราสาท ราชวัง ถูกพม่าเผาทำลายย่อยยับ จนหมดสภาพที่จะปรับปรุงบูรณะขึ้นมาใหม่ได้อีก

2. ประชาชน ขุนนาง เชื้อพระวงศ์ของพระมหากษัตริย์ที่กรุงศรีอยุธยา ถูกพม่าจับกุมถูกฆ่าตาย ที่เหลือก็แตกกระสานซ่านเซ็นเหลือประชาชนที่ยังอาศัยอยู่ไม่มากนัก กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองใหญ่ หากพม่ายกทัพมาตีอีก ก็ไม่สามารถระดมไพร่พลได้มากพอที่จะต่อสู้กับข้าศึกได้

3. พม่ารู้เส้นทาง รู้จุดอ่อนของกรุงศรีอยุธยาได้อย่างดี หากยกทัพมาโจมตีอีกก็จะกระทำการได้โดยง่าย

4. กรุงศรีอยุธยาอยู่ห่างไกลจากทะเลไม่สะดวกกับการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ

รวมทั้งหากพม่ายกทัพมารุกรานอีก ย่อมไม่สะดวกต่อการหลบหนีไปตั้งมั่นตามเส้นทางทางทะเล ซึ่งพระยาตากชำนาญเส้นทางนี้

พระยาตากจึงได้พิจารณาหาทำเลใหม่ซึ่งเหมาะแก่การสร้างเป็นเมืองหลวง ในที่สุดก็พิจารณาเห็นว่ากรุงธนบุรีมีความเหมาะสมกับการสร้างเป็นเมืองหลวงแห่งใหม่หลายประการ คือ

1. กรุงธนบุรีเป็นเมืองเล็กเหมาะกับกำลังทหารของพระยาตากซึ่งมีอยู่จำนวนน้อย

2. หากไม่สามารถต้านทานการรุกรานของพม่าได้ ก็สะดวกต่อการถอยร่นทางทะเลเพื่อสร้างฐานที่มั่นต่อสู้กับพม่าอีกโดยเฉพาะการถอยไปตั้งมั่นที่จันทบุรี

3. กรุงธนบุรีมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านกลาง เหมาะแก่การยกทัพเรือไปทำศึกสงคราม หรือหากข้าศึกยกทัพมาโจมตีกรุงธนบุรี แม่น้ำก็จะเป็นอุปสรรคขวางกั้นสร้างความลำบากให้แก่ข้าศึก

4. กรุงธนบุรีมีสภาพอุดมสมบูรณ์ในเรื่องข้าวปลาอาหาร ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงศรีอยุธยามากนัก สามารถดึงดูดประชาชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงให้อพยพมาอยู่กรุงธนบุรีเพื่อสร้างกำลังไพร่พลให้เข้มแข็งต่อไป

เมื่อได้สถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีเรียบร้อยแล้ว พระยาตากได้ทำพิธีปราบดาภิเษกเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2311 ประกาศพระเกียรติยศขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงธนบุรีสืบต่อมา ทรงพระนามตามที่ปรากฏในพงศาวดารว่า **"สมเด็จพระบรมราชาที่ 4"** แต่ประชาชนทั่วไปมักจะเรียกพระนามของพระองค์ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสิน หรือสมเด็จพระเจ้า-กรุงธนบุรี เนื่องด้วยพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระปรีชาสามารถ ทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยให้ปลอดภัยจากการยึดครองของพม่า และทรงรวบรวมประเทศไทยซึ่งแตกแยกทางการปกครองเป็นก๊กเป็นเหล่า ตั้งตนเป็นอิสระให้กลับมารวมเป็นปึกแผ่น สร้างความมั่นคงและรุ่งเรืองให้แก่ราชอาณาจักรไทยอีกครั้งหนึ่ง ราษฎรไทยจึงพร้อมใจถวายพระนาม **"มหาราช"** แด่พระองค์

อนุสาวรีย์พระเจ้าตากสินมหาราช ที่วงเวียนใหญ่ กรุงเทพมหานคร

การสร้างความเป็นปึกแผ่นและมั่นคงแก่ราชอาณาจักรไทย

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 บ้านเมืองต้องตกอยู่ในสภาพยุคเข็ญระส่ำระสายไปทั่ว ประชาชนต่างพากันเดือดร้อนไปถ้วนหน้า เมื่อศูนย์กลางการปกครองที่เมืองหลวงไม่มีพระมหากษัตริย์ มีแต่ทหารพม่าคอยกวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สมบัติกลับไปเมืองพม่า หัวเมืองบางเมืองในส่วนภูมิภาคมีเจ้าเมืองซึ่งค่อนข้างจะมีบารมีอยู่มากก็ฉวยโอกาสตั้งตนเป็นใหญ่ ชักจูงประชาชนและขุนนางตามหัวเมืองในละแวกใกล้เคียงให้ยอมรับอำนาจของตน จึงเกิดกลุ่มอำนาจตั้งตนเป็นอิสระปกครองดินแดนที่อยู่ใต้อิทธิพลของตนในลักษณะที่เรียกกันว่า **ก๊ก** หรือ **ชุมนุม** อยู่หลายกลุ่ม ก๊กหรือชุมนุมเหล่านี้ทหารพม่ามิได้ยกทัพไปปราบปราม เพราะพม่าสนใจหาผลประโยชน์จากเมืองหลวงของไทยมากกว่า

ชุมนุมต่าง ๆ ซึ่งมีผู้สถาปนาตั้งตนเป็นเจ้าปกครองรวม 4 ชุมนุม (หากนับกองกำลังพม่าที่ประจำอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรีเป็นชุมนุมแล้วจะได้ 6 ชุมนุม) ดังนี้

1. **ชุมนุมเจ้าพระยาพิษณุโลก** มีเจ้าพระยาพิษณุโลกตั้งตนเป็นเจ้า ที่เมืองพิษณุโลกปกครองอาณาเขตตั้งแต่เมืองพิชัย (อุตรดิตถ์) ลงมาจนถึงเมืองนครสวรรค์และปากน้ำโพ ครอบคลุมบริเวณเมืองพิษณุโลก สุโขทัย บางส่วนของเมืองตาก กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ และบางส่วนของนครสวรรค์ นับเป็นชุมนุมที่มีอาณาเขตกว้างขวางและมีอำนาจมากที่สุดทางแถบภาคเหนือตอนล่างของประเทศ

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเริ่มพระราชกรณียกิจรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่นโดยการโจมตีชุมนุมเจ้าพระยาพิษณุโลกเป็นอันดับแรก เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2311 พระองค์เสด็จยกทัพเรือไปตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา เจ้าพระยาพิษณุโลกทราบข่าวจึงส่งกองเรือเล็ก ๆ กองหนึ่งคอยดักซุ่มโจมตีที่ ตำบลเกยชัย เขตเมืองนครสวรรค์ เมื่อกองเรือกรุงธนบุรียกไปถึงจุดนี้จึงถูกซุ่มโจมตีทำให้เสียกระบวน พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงถูกปืนที่พระชงฆ์ (แข้ง) ได้รับบาดเจ็บจึงเสด็จยกทัพกลับ

ต่อมาไม่นานนักเจ้าพระยาพิษณุโลกถึงแก่กรรม น้องชายขึ้นปกครองแทนแต่ไม่มีบารมีเป็นที่ยอมรับของเจ้าเมืองอื่น ๆ ในที่สุดก็ถูกพระเจ้าฝางแห่งเมืองสวางคบุรียกกองทัพมาตีเมืองพิษณุโลก พิษณุโลกสู้ไม่ได้จึงตกอยู่ใต้อำนาจและถูกรวมเข้ากับชุมนุมเจ้าพระฝาง ในครั้งนั้นหัวเมืองเล็ก ๆ ที่เคยอยู่ใต้อำนาจของพิษณุโลกบางเมืองได้เปลี่ยนใจขอเข้าสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

2. **ชุมนุมเจ้าพิมาย** มีกรมหมื่นเทพพิพิธตั้งตนเป็นใหญ่ที่เมืองพิมาย ซึ่งอยู่ในเขตจังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบัน เรียกกันว่า **เจ้าพิมาย** มีอำนาจปกครองอยู่ทางบริเวณหัวเมืองด้านตะวันออกเฉียงเหนือ มีอาณาเขตคือดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน

กรมหมื่นเทพพิพิธเป็นโอรสของพระเจ้าบรมโกศ เคยถูกเนรเทศไปอยู่เกาะลังกา โทษฐานคิดกบฏ เมื่อพม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาในครั้งเสียกรุงได้กลับมาเมืองไทย และต่อมาได้มีโอกาสไปซ่องสุมกำลังบริเวณด้านตะวันออกทางแถบจันทบุรีและปราจีนบุรี เคยนำทัพไปสู้รบกับพม่าแต่พ่ายแพ้กลับมา จึงคิดที่จะยึดเมืองใหญ่ ๆ เพื่อสร้างฐานอำนาจ กรมหมื่นเทพพิพิธวางแผนยึดเมืองนครราชสีมาโดยส่งคนไปลอบฆ่าเจ้าเมืองนครราชสีมาและตั้งตนเป็นใหญ่แทน

ต่อมาหลวงแพ่ง น้องชายเจ้าเมืองนครราชสีมาที่ถูกฆ่าตายได้ไปขอกำลังจากเมืองพิมายเพื่อยึดนครราชสีมากลับคืนมา เจ้าเมืองพิมายร่วมมือด้วยโดยส่งกองทัพมายึดนครราชสีมากลับมาได้สำเร็จ แต่เมื่อทราบว่ากรมหมื่นเทพพิพิธเป็นโอรสของพระเจ้าบรมโกศ เจ้าเมืองพิมายซึ่งเคารพนับถือเชื้อพระวงศ์ของพระมหากษัตริย์อยุธยาก็เปลี่ยนใจให้การสนับสนุนกรมหมื่นเทพพิพิธ โดยหวังว่าในวันข้างหน้ากรมหมื่นเทพพิพิธจะได้กลับไปเป็นกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองพิมายจึงมอบอำนาจของตนให้กรมหมื่นเทพพิพิธครอบครองเมืองพิมายและเมืองนครราชสีมา ตลอดจนดินแดนต่าง ๆ ซึ่งขึ้นกับเมืองทั้งสองดังกล่าว และยังยกย่องกรมหมื่นเทพพิพิธให้มีฐานะสูงส่งเหมือนกษัตริย์อีกด้วย ชุมนุมเจ้าพิมายจึงนับเป็นชุมนุมที่มีอำนาจและมีอาณาเขตการปกครองที่ใหญ่ที่สุดในภาคอีสานของไทย

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเมื่อหายจากการประชวรได้โปรดให้ส่งกองทัพ 2 ทัพ โดยพระองค์เสด็จนำทัพหนึ่ง อีกทัพหนึ่งโปรดให้พระราชวรินทร์ (ทองด้วง) และพระมหามนตรี (บุญมา) คุมไป ยกไปปราบชุมนุมเจ้าพิมายในปลายปี พ.ศ. 2311 นั้นเอง

กองทัพกรุงธนบุรีประสบความสำเร็จในการยึดเมืองพิมายและเมืองนครราชสีมา โปรดให้ประหารชีวิตกรมหมื่นเทพพิพิธ นับแต่นั้นมาหัวเมืองในภาคอีสานของไทยก็ยอมรับอำนาจของกรุงธนบุรี

3. **ชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช** เมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นหัวเมืองชั้นเอก มีเจ้าเมืองที่ทรงอิทธิพลควบคุมดูแลหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายู เมื่อกรุงศรีอยุธยาตกอยู่ใต้อำนาจของพม่า ปลัดจังหวัดซึ่งนามเดิมว่า "**หนู**" จึงได้ตั้งตนเป็นเจ้าเมืองเป็นใหญ่ในบริเวณภาคใต้ของประเทศไทย

ต้นปี พ.ศ. 2312 ภายหลังเสร็จศึกในการปราบชุมนุมเจ้าพิมายแล้ว สมเด็จพระเจ้า-กรุงธนบุรีทรงมีพระราชดำริที่จะปราบชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช ครั้งแรกพระองค์โปรดให้เจ้าพระยาจักรี (หมุดหรือแขก) เป็นแม่ทัพใหญ่คุมกองทัพ 5,000 คน ยกไปทางบกตามเส้นทางเพชรบุรี ประจวบ ชุมพร สุราษฎร์ฯ ตามเส้นทางดังกล่าวประชาชนได้ยอมรับอำนาจกรุงธนบุรีแต่โดยดี

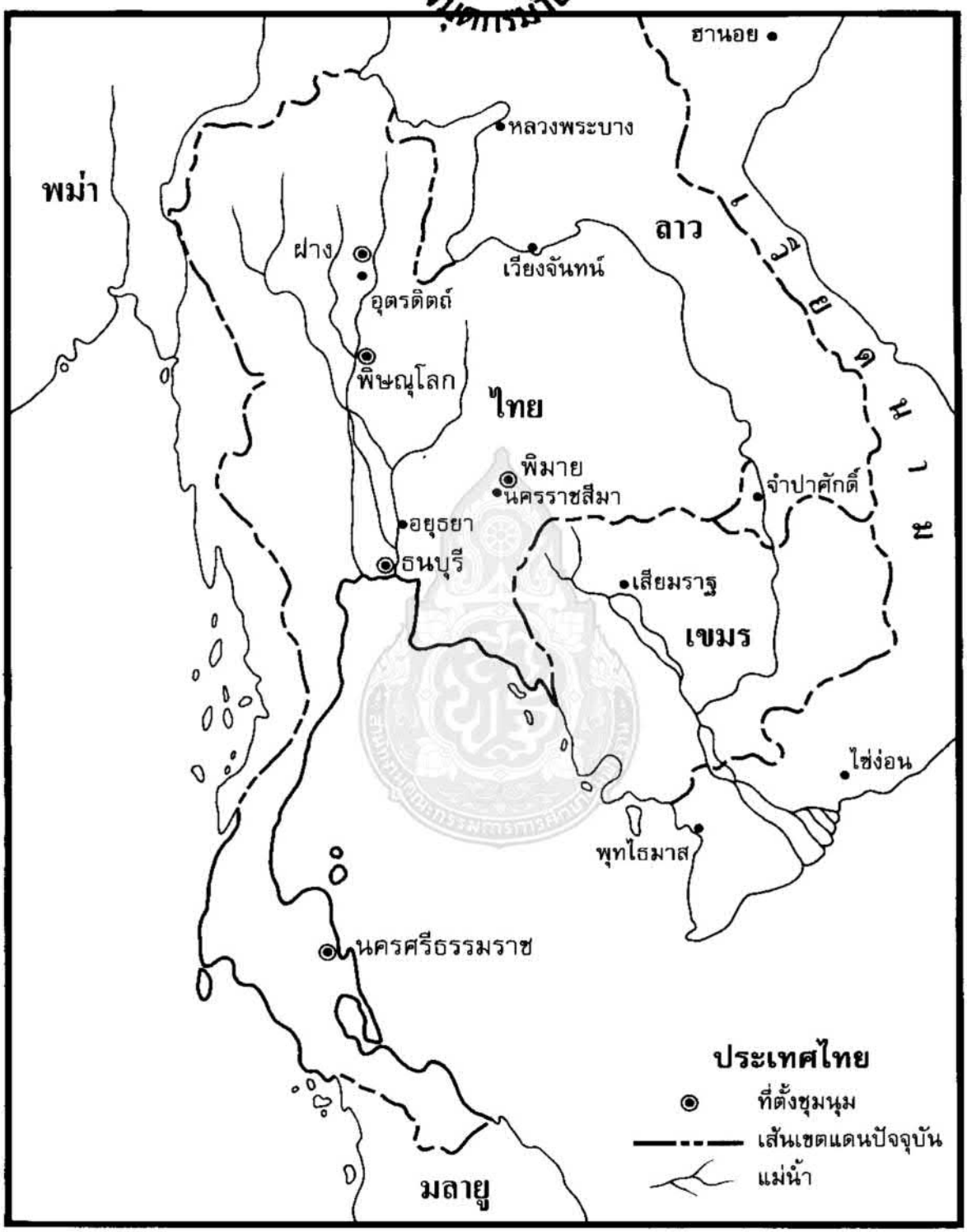
เมื่อกองทัพกรุงธนบุรีได้ยกไปถึงแถบอำเภอบ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ฯ ในปัจจุบันได้เกิดปะทะกับกองทัพนครศรีธรรมราชซึ่งยกมาตั้งรับที่นี่

กองทัพกรุงธนบุรีไม่สามารถเอาชัยชนะกองทัพนครศรีธรรมราชได้ แม่ทัพจึงได้กราบบังคมทูลรายงานให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระราชดำริว่า นครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่มีกำลังเข้มแข็ง ลำพังแม่ทัพนายกองของพระองค์ไม่อาจเอาชนะได้ จึงโปรดให้จัดทัพเรืออีกกองหนึ่งโดยพระองค์ทรงนำทัพด้วยพระองค์เองยกไปตีนครศรีธรรมราช ส่วนกองทัพของเจ้าพระยาจักรีก็ให้ยกไปบรรจบถึงที่หมายพร้อมกัน

กองทัพเรือของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เข้าโจมตีนครศรีธรรมราชได้สำเร็จ ก่อนที่กองทัพเจ้าพระยาจักรีจะยกมาถึง เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้หนีไปพึ่งปัตตานี พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงรับสั่งให้เจ้าพระยาจักรียกทัพไปจับเจ้าเมืองนครฯ ให้ได้ เมื่อกองทัพเจ้าพระยาจักรียกไปถึงปัตตานี เจ้าเมืองปัตตานีก็ยินยอมมอบตัวเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (หนู) ให้แก่เจ้าพระยาจักรีแต่โดยดี

เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ได้ถวายความเห็นแก่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่าให้ประหารชีวิตเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แต่พระองค์ไม่ทรงเห็นด้วย ทรงเห็นว่าเจ้าเมืองนครฯ ตั้งตนเป็นใหญ่ในขณะที่บ้านเมืองอยู่ในยุคเข็ญจึงไม่น่าจะมีความผิด จึงทรงโปรดไว้ชีวิต ในตอนหลังพระองค์ได้โปรดให้เจ้าเมืองนครฯ ท่านนี้ได้กลับไปปกครองนครศรีธรรมราชอีก ทรงมีพระบรมราโชบายสร้างความเข้มแข็งแก่นครศรีธรรมราช เพื่อให้เจ้าเมืองได้ดูแลหัวเมืองภาคใต้และหัวเมืองมลายูแทนกรุงธนบุรีซึ่งอยู่ห่างไกล

4. **ชุมนุมเจ้าพระฝาง** เป็นชุมนุมสุดท้ายที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีปราบได้สำเร็จเมื่อปี พ.ศ. 2313 หัวหน้าชุมนุมนี้เป็นพระชื่อ **เรือน** ผู้คนเลื่องลือว่าเป็นพระที่มีคาถาอาคมแก่กล้าทางไสยศาสตร์ เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 พระเรือนผู้นี้ก็ได้ตั้งตนเป็นเจ้าที่วัดพระฝางเมืองสวางคบุรี (ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ในปัจจุบัน) คนทั่วไปเรียกกันว่า **"เจ้าพระฝาง"** เจ้าพระฝางได้แต่งตั้งพระสงฆ์ซึ่งเป็นพวกของตนให้เป็นแม่ทัพนายกองดำรงตำแหน่งต่าง ๆ และนุ่งห่มด้วยผ้าสีแดง

แสดงที่ตั้งของชุมนุมต่าง ๆ สมัยธนบุรี

ในพงศาวดารกล่าวไว้ว่า พรรคพวกของเจ้าพระฝางประพฤติผิดศีลธรรม ทำร้ายชาวบ้านและแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวด้วยการอ้างศาสนามาบังหน้า ในตอนปลายปี พ.ศ. 2311 เจ้าพระฝางได้คุมกำลังพลโจมตีชุมนุมเจ้าพระยาพิษณุโลกได้สำเร็จจึงคิดการกำเริบ ส่งสมุนเข้าปล้นทรัพย์สินประชาชนไปถึงเมืองอุทัย เมืองชัยนาท

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบข่าวคราวดังกล่าว จึงโปรดให้จัดทัพทั้งทัพบกและทัพเรือเข้าตีเมืองพิษณุโลกและเมืองพระฝาง ทั้งสองเมืองต่างยอมแพ้ ตัวเจ้าพระฝางหนีไปพึ่งพม่าที่เชียงใหม่

หลังจากปราบชุมนุมเจ้าพระฝางได้สำเร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ปฏิรูปพระพุทธศาสนาซึ่งมีพระสงฆ์จำนวนมากกระทำความผิดพระวินัย ทรงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จนเรียบร้อย นอกจากนั้นทรงมีพระบรมราโชบายสร้างความมั่นคงและความเป็นปึกแผ่นทางภาคเหนือของประเทศไทยโดยแต่งตั้งขุนนางจากกรุงธนบุรีซึ่งมีความสามารถและเข้มแข็งเป็นเจ้าเมืองปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือพร้อมด้วยกำลังทหารไว้ป้องกันเหตุร้าย ดังเช่นทรงโปรดให้เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) ปกครองเมืองพิษณุโลกพร้อมด้วยกำลังทหาร 15,000 คน เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพผู้มีความสามารถ จึงได้รับความไว้วางพระทัยให้ปกครองเมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นเมืองเอกทำหน้าที่ดูแลบริเวณหัวเมืองฝ่ายเหนือตอนกลางและตอนล่าง

การขยายอำนาจครอบคลุมบริเวณภาคเหนือตอนบน

แม้ว่ากรุงธนบุรีประสบความสำเร็จในการปราบชุมนุมเจ้าพระฝางได้แล้วก็ตาม แต่ก็ยังถือได้ว่า อำนาจของกรุงธนบุรีสามารถขยายก้าวไกลถึงแค่บริเวณภาคเหนือตอนกลางเท่านั้น ส่วนบริเวณเหนือสุด คือ แถบล้านนา ยังไม่สามารถก้าวไปถึง เพราะบริเวณดังกล่าวยังตกอยู่ใต้อิทธิพลของพม่า

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระบรมราโชบายที่จะรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงเหมือนเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยาในช่วงเรืองอำนาจ แต่การขยายอำนาจไปถึงเขตแดนล้านนานั้นนับว่าเป็นเรื่องยากยิ่งกว่าการปราบชุมนุมต่าง ๆ ซึ่งเป็นคนไทยด้วยกัน เพราะการส่งทัพไปตีล้านนานั้นจะต้องทำสงครามกับพม่าอย่างแน่นอน

ตีเชียงใหม่ ในช่วงใดที่กรุงศรีอยุธยาเรืองอำนาจ เชียงใหม่ก็จะเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา แต่ในช่วงใดที่กรุงศรีอยุธยาอ่อนแอ พม่าก็จะขยายอำนาจเข้ามาปกครองเชียงใหม่ ในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาอ่อนแอไปจนกระทั่งต้องเสียกรุงครั้งที่ 2 นั้น พม่าก็ได้เข้าปกครองเชียงใหม่และใช้เชียงใหม่เป็นฐานที่มั่นในการเข้ายึดครองเมืองที่เคยขึ้นกับเชียงใหม่มาก่อน เช่น เมืองเถิน เมืองลำปาง เมืองลี้ เมืองลำพูน เมืองแพร่ ฯลฯ

ในปี พ.ศ. 2313 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงนำทัพเพื่อยึดเมืองเหนือซึ่งยังอยู่ใต้อิทธิพลของพม่า โดยมีจุดหมายปลายทางคือการขับไล่พม่าออกจากเชียงใหม่ แต่ทรงกระทำการไม่สำเร็จ เนื่องจากกำลังกองทัพพม่าที่เชียงใหม่ยังเข้มแข็ง จึงทรงยกทัพกลับ แต่ผลประโยชน์ที่ได้รับก็คือ บรรดาหัวเมืองเล็ก ๆ ซึ่งอยู่ใกล้เชียงใหม่ต่างก็ยอมสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ต่อมาในปี พ.ศ. 2317 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระราชดำริที่จะยกทัพไปตีเชียงใหม่อีก จึงเสด็จนำทัพยกขึ้นไปตั้งมั่นที่กำแพงเพชรเพื่อตระเตรียมที่จะโจมตีเชียงใหม่ต่อไป พม่าทราบข่าว จึงพยายามเกลี้ยกล่อมหัวเมืองเหนือให้ร่วมมือกับพม่าในการต่อต้านกองทัพจากกรุงธนบุรี แต่พม่าประสบความล้มเหลวไม่อาจชักจูงชาวไทยเหนือให้ต่อต้านกองทัพจากกรุงธนบุรีได้สำเร็จ

ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2317 กองทัพจากกรุงธนบุรีร่วมมือกับกองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือบางเมือง ยกเข้าล้อมเชียงใหม่ และตีเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จในเดือนมกราคม พ.ศ. 2318 นับแต่นั้นมาหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมดก็ยอมรับอำนาจของกรุงธนบุรี

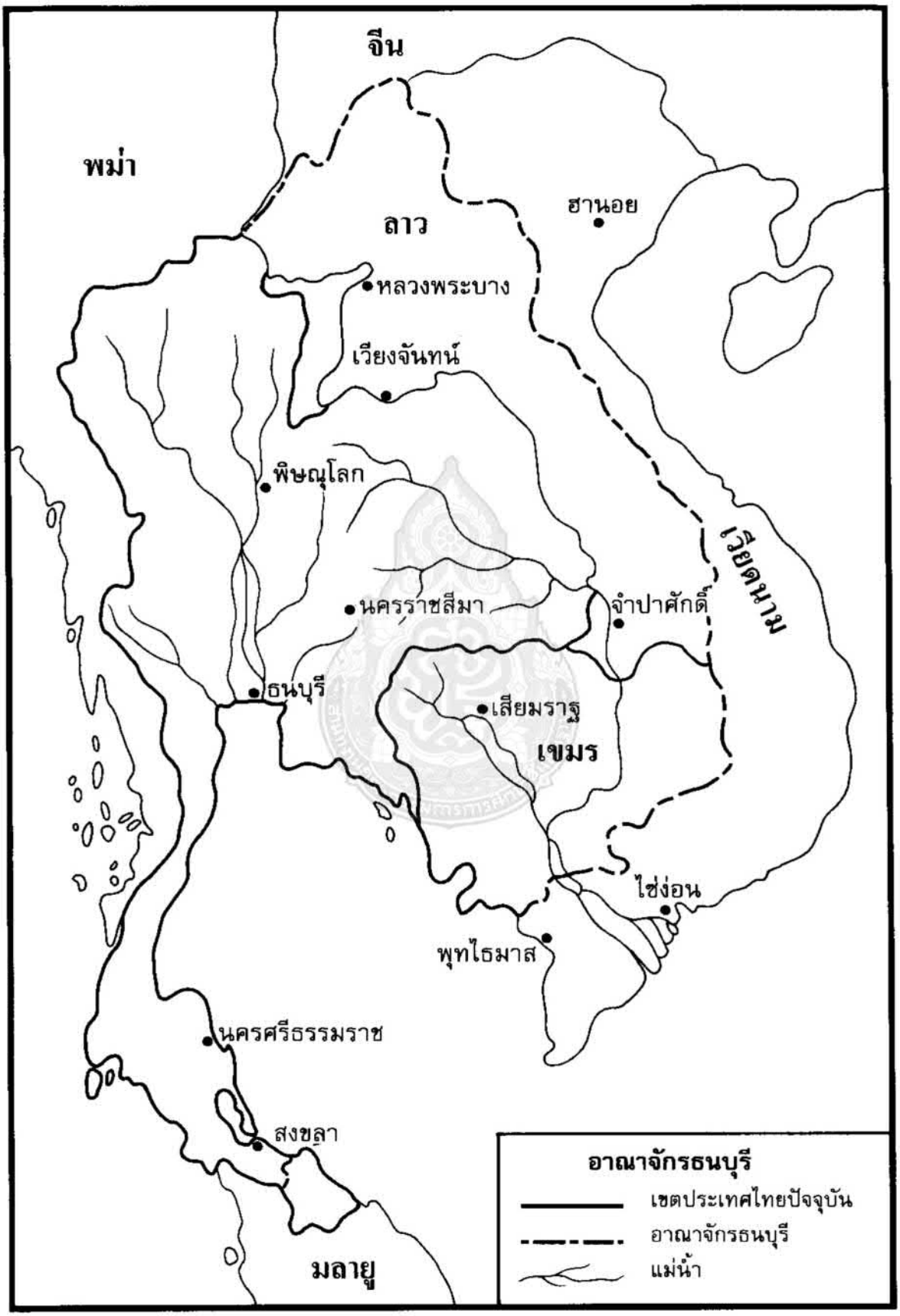
อุปสรรคสำคัญยิ่งที่ทำให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไม่อาจรักษาความเป็นปึกแผ่นทางภาคเหนือได้อย่างยั่งยืนนาน ก็เนื่องมาจากพม่าพยายามแผ่อำนาจเข้ามายังภาคเหนือของไทยตลอดเวลา โดยอาศัยจุดอ่อนที่ทางกรุงธนบุรีอยู่ห่างไกลจากหัวเมืองเหนือ เมื่อพม่ายกทัพเข้ามายึดภาคเหนือของไทย กรุงธนบุรีก็ไม่อาจส่งทัพไปช่วยได้อย่างทันท่วงที ทำให้พม่าได้ใจคอยก่อกวนไทยตลอดเวลา

รูปแบบการปกครองในสมัยกรุงธนบุรี

เนื่องจากสมัยกรุงธนบุรีเป็นสมัยที่มีช่วงระยะเวลาสั้น งานส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของประเทศ ตลอดเวลาของช่วงสมัยนี้จึงปรากฏแต่การศึกสงครามอยู่เกือบตลอดเวลา ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีเวลาพัฒนาปรับปรุงทางด้านอื่น ๆ มากนัก รูปแบบการปกครองการบริหารราชการแผ่นดิน ตลอดจนการพิจารณาคดีและกฎหมายต่าง ๆ จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ดังจะสรุปสั้น ๆ ได้ดังนี้

การปกครองส่วนกลางหรือราชธานี ประกอบด้วย

พระมหากษัตริย์ ทรงมีพระราชอำนาจตามแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทุกประการ ทรงปฏิบัติตามกฎมณเฑียรบาลและทศพิธราชธรรม ดูแลความทุกข์สุขและพระราชทานความยุติธรรมแก่ประชาชน

จีน
พม่า
ลาว
ฮานอย
หลวงพระบาง
เวียงจันทน์
พิษณุโลก
นครราชสีมา
จำปาศักดิ์
เวียดนาม
ธนบุรี
เสียมราฐ
เขมร
ไซ่ง่อน
พุทไธมาส
นครศรีธรรมราช
สงขลา
มลายู
อาณาจักรธนบุรี
เขตประเทศไทยปัจจุบัน
อาณาจักรธนบุรี
แม่น้ำ

อัครมหาเสนาบดี แบ่งออกเป็น 2 ตำแหน่ง คือ

ก. สมุหนายก มีเจ้าพระยาจักรีศรีองครักษ์เป็นผู้บังคับบัญชา ทำหน้าที่บังคับบัญชาทั้งฝ่ายพลเรือนและทหาร สมัยนี้เจ้าพระยาจักรีศรีองครักษ์มีบทบาทในเรื่องการทหารอยู่มาก คือ เป็นแม่ทัพออกศึกสงครามที่สำคัญ ๆ หลายครั้ง โดยเฉพาะเจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) เป็นต้น

ข. สมุหกลาโหม มีเจ้าพระยามหาเสนาเป็นผู้บังคับบัญชา ทำหน้าที่ดูแลทางฝ่ายทหาร สมุหกลาโหมถูกลดอำนาจมาตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา คือถูกตัดอำนาจในการปกครองดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ ซึ่งย้ายไปขึ้นกับกรมท่า สมัยกรุงธนบุรี สมุหกลาโหมก็ยังถูกลดอำนาจเหมือนเดิม และไม่มีบทบาทสำคัญมากนัก

เสนาบดีจตุสดมภ์ ได้แก่ กรมเมือง (กรมพระนครบาล) กรมวัง (ธรรมาธิกรณ์) กรมพระคลัง (โกษาธิบดี) กรมนา (เกษตราธิการ) แต่ละกรมจะมีเสนาบดีบังคับบัญชา ทำหน้าที่บริหารราชการตามสายงานของตน ตลอดจนทำหน้าที่ในการพิจารณาคดีที่ฟ้องร้องกันเหมือนเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยา

การปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งเขตการปกครองได้ดังนี้

ก. หัวเมืองชั้นใน (เมืองจัตวา) ได้แก่ เมืองที่อยู่ใกล้วงราชธานี เป็นเมืองเล็ก ๆ มีขุนนางชั้นผู้น้อยเป็นผู้ปกครองเมือง แต่เรียกว่า จ่าเมือง ตัวอย่างเช่น เมืองพระประแดง เมืองนนทบุรี เมืองสามโคก (ปทุมธานี) ฯลฯ

ข. หัวเมืองชั้นนอก ได้แก่ หัวเมืองซึ่งอยู่นอกเขตวงราชธานีออกไป แบ่งตามขนาดและความสำคัญของเมือง กำหนดฐานะเป็นเมืองชั้นเอก โท ตรี จัตวา โดยรูปแบบการบริหารราชการเหมือนเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ฐานะของเมืองอาจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ค. เมืองประเทศราช เป็นเมืองซึ่งทางกรุงธนบุรีจะเป็นผู้แต่งตั้งเจ้าเมืองและให้อิสระในการปกครอง แต่ต้องปฏิบัติตามนโยบายของเมืองหลวง และต้องส่งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง รวมทั้งเครื่องราชบรรณาการตามที่เมืองหลวงกำหนด เมืองประเทศราชในสมัยกรุงธนบุรีได้แก่ เชียงใหม่ (แต่ตอนหลังโปรดให้ยกเลิกและกลายเป็นเมืองร้าง) หลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ นครศรีธรรมราช ปัตตานีและเขมร เป็นต้น

กฎหมายและการศาล

เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าเผาทำลายย่อยยับในสงครามเมื่อปี พ.ศ. 2310 กรุงแตกครั้งนั้นได้ก่อให้เกิดผลเสียหายอย่างใหญ่หลวง นอกจากทรัพย์สินและสิ่งก่อสร้างสวยงามถูกทำลายแล้ว ผลเสียหายอีกประการหนึ่งก็คือการสูญหายของบุคลากรผู้เชี่ยวชาญทางด้านสาขาวิชาการต่าง ๆ โดยเฉพาะทางด้านกฎหมายและศิลปะ กฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรจำนวนมากถูกเผาทำลายไปแทบหมดสิ้น

ในสมัยกรุงธนบุรีได้พยายามที่จะฟื้นฟูงานทางด้านกฎหมายและการศาลขึ้นมาใหม่ แต่ต้องพบกับอุปสรรคมากมายเป็นต้นว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระราชภาระในการสงคราม

อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาไม่สามารถสนับสนุนงานด้านนี้อย่างจริงจัง ประกอบกับขาดแคลนบุคลากรผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย แม้ว่าในสมัยนี้จะพยายามใช้กฎหมายและระบบการศาลเหมือนเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ตาม ดังจะเห็นได้จากการใช้คณะลูกขุนเพื่อตัดสินคดี โดยปรกติสมัยกรุงศรีอยุธยาจะใช้ลูกขุนถึง 12 คน แต่สมัยกรุงธนบุรีสามารถจัดหาลูกขุนเพื่อพิจารณาคดีได้เพียง 3 คนเท่านั้น

เมื่อสภาพบ้านเมืองกำลังอยู่ในระหว่างสงครามเพื่อรวมประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบกับพม่ายังคอยคุกคามไทยเราอยู่เสมอ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงต้องทรงใช้นโยบายเด็ดขาดและรวดเร็วในการพิจารณาโทษผู้กระทำความผิด โดยเฉพาะคดีที่ทำผิดเกี่ยวกับราชการสงครามและเกี่ยวกับความมั่นคงของอาณาจักร ทรงพิจารณาตัดสินด้วยพระองค์เอง และมักจะทรงลงโทษรุนแรงและเด็ดขาด จึงมีนายทหารจำนวนมากถูกลงโทษถึงประหารชีวิตเมื่อทำผิดเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ของราชการสงคราม

กฎหมายที่ใช้ในสมัยนี้มักจะใช้วิธีจำตัวบทกฎหมายจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ทำให้ขาดความแม่นยำและบกพร่องทางด้านความยุติธรรม จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ฟื้นฟู ชำระ และรวบรวมกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษรกันใหม่

เศรษฐกิจในสมัยกรุงธนบุรี

การเสียกรุงครั้งที่ 2 ก่อให้เกิดความเสียหายย่อยยับแก่เศรษฐกิจไทย นอกเหนือจากชาวไทยต้องบาดเจ็บล้มตายในสงครามกับพม่าหลายหมื่นคนแล้ว ผู้รอดชีวิตจำนวนมากต้องอพยพหนีตายในสภาพอดอยากยากแค้น บางส่วนอพยพหนีเข้าป่า บางส่วนซัดเซพเนจรหาที่พักพิงใหม่ เมื่ออดอยากหนักเข้าจึงใช้วิธีปล้นสะดม ฆ่าฟันกันเพื่อความอยู่รอด บ้างก็ล้มตายเพราะขาดอาหารหรือไม่ก็ตายเพราะโรคระบาด พลเมืองบางส่วนก็หนีไปพึ่งพระบารมีพระเจ้ากรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสังเวชพระทัยยิ่งนัก เมื่อทรงเห็นสภาพอเนจอนาถเช่นนั้น พระราชกรณียกิจขั้นแรกของพระองค์ก็คือการบรรเทาความอดอยากของประชาชนอย่างรีบด่วน นั่นคือความจำเป็นที่จะต้องจัดหาอาหารและที่พักพิงแก่ราษฎรที่อพยพเข้ามาพึ่งพระบารมี โดยปรกติแล้วกรุงธนบุรีเป็นเมืองเล็กมิได้มีข้าวปลาอาหารเหลือเฟือมากนัก สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรวบรวมข้าวปลาอาหารเท่าที่จะหาได้แจกจ่ายแก่ราษฎรแต่ก็ไม่พอ พระองค์จึงทรงแก้ไขปัญหาด้วยการประกาศซื้อข้าวปลาอาหารจากพ่อค้าต่างชาติโดยเฉพาะจากประเทศเพื่อนบ้านโดยให้ราคาแพงกว่าปรกติถึง 12 เท่าตัว เช่น เดิมข้าวสารซื้อขายกันราคาเกวียนละ 40 บาทหรือถังละ 40 สตางค์ แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงประกาศรับซื้อเกวียนละ 500 บาทหรือถังละ 5 บาท เพื่อจูงใจให้พ่อค้านำข้าวมาขาย ในแต่ละวันจะมีผู้มาขอรับพระราชทานอาหารนับเป็นจำนวนหมื่นคน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะระดมทุนเพื่อซื้อข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงประชาชนแต่ก็ยังไม่พออยู่นั่นเอง ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุอื่น ๆ คือ

1. กรุงธนบุรีต้องทำศึกสงครามตลอดเวลา ทั้งสงครามเพื่อรวมประเทศและสงครามกับพม่า จึงขาดแรงงานที่ใช้ในการทำนาและเพาะปลูก

2. เกิดภัยธรรมชาติระหว่างปี พ.ศ. 2311 – 2312 เกิดภาวะฝนแล้งติดต่อกัน เป็นผลทำให้ผลิตผลได้น้อย ซ้ำร้ายสัตว์จำพวกแมลงและหนูนาคอยทำลายต้นข้าวจนเสียหายอีกด้วย

3. เมื่อสภาพดังกล่าวเกิดขึ้น การเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ก็ได้น้อยลง แต่มีรายจ่ายเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นพ่อค้าชาวต่างประเทศยังหวาดเกรงภัยจากสงครามจึงไม่กล้าเข้ามาค้าขาย รายได้จากการค้ากับต่างประเทศจึงมีอยู่ไม่มากนัก

กล่าวโดยสรุป สมัยกรุงธนบุรีเป็นสมัยที่ประสบความยุ่งยากทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในช่วง 10 ปีแรกที่ได้รับการสถาปนาเป็นเมืองหลวง หลังจากนั้นเป็นต้นมาการศึกสงครามจึงได้เพลาลง ทำให้เศรษฐกิจของกรุงธนบุรีจึงเริ่มกระเตื้องขึ้น

อาชีพค้นหาทรัพย์สิน ในช่วงที่กรุงศรีอยุธยาอยู่ในภาวะคับขัน ก่อนที่จะเสียกรุงครั้งที่ 2 ราษฎรหรือขุนนางที่มีฐานะดีต่างพากันซ่อนทรัพย์สินประเภทเพชรพลอย แก้วแหวนเงินทอง จำนวนมากซุกซ่อนไว้ใต้พื้นดินบ้าง ตามองค์พระพุทธรูปบ้าง ตามโบสถ์วิหารบ้าง เพื่อหวังว่าหากมีโอกาสจะได้กลับมาค้นหาในภายหลัง

เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกอบกู้เอกราชกลับคืนมาแล้ว และพม่าได้ถอยทัพออกไปจนหมดสิ้น ชาวไทยบางส่วนได้กลับเข้ามาขุดค้นซากปรักหักพังเพื่อค้นหาทรัพย์สิน ได้ทรัพย์สินไปเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเจ้าของเดิมล้มหายตายจากไป งานขุดค้นหาทรัพย์สินทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน หลายคนได้รับความร่ำรวย จนถึงกับทางราชการต้องตั้งหน่วยเก็บภาษีพวกที่ขุดพบทรัพย์สมบัติ และออกกฎผู้ใดจะขุดหาสมบัติจะต้องขออนุญาตจากทางราชการก่อน รายได้จากการเก็บภาษีทรัพย์สมบัติดังกล่าว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้นำไปใช้ในการจัดซื้อข้าวปลาอาหารและเครื่องนุ่งห่มแจกจ่ายแก่ราษฎรผู้ยากไร้

ระบบการเก็บภาษีอากร ในสมัยกรุงธนบุรีใช้ระบบและวิธีการเก็บภาษีอากรเช่นเดียวกันกับสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่รายละเอียดต่าง ๆ ไม่ค่อยทราบแน่ชัดเนื่องจากสมัยกรุงธนบุรีมีช่วงระยะเวลาสั้น เศรษฐกิจไม่ใคร่ดีนัก หลักฐานต่าง ๆ ไม่ค่อยมีใครจดบันทึกไว้ รายได้จากการค้ากับต่างประเทศส่วนใหญ่ได้มาจากการค้ากับจีน

ความเจริญทางด้านสังคม ศาสนา ศิลปะและวรรณกรรมในสมัยกรุงธนบุรี

ทางด้านสังคม สังคมไทยสมัยกรุงธนบุรีถูกควบคุมอย่างเข้มงวดมาก ด้วยเป็นเวลาที่บ้านเมืองอยู่ในระหว่างอันตรายเพิ่งกอบกู้เอกราชคืนมาได้ ทั้งประสบความเสียหายอย่างใหญ่หลวง ผู้คนหลบหนีเข้าป่ามากมาย ถูกกวาดต้อนไปพม่าก็มีมาก นอกนั้นต่างคนก็พยายามเอาตัวรอดโดยการตั้งเป็นก๊กเป็นเหล่า ครั้นกู้กรุงศรีอยุธยากลับคืนมาได้ ก็ยังต้องระมัดระวังภัยจากพม่าที่จะมา

โจมตีอีก การควบคุมกำลังคนจึงมีความสำคัญมาก เพราะถ้ามีผู้คนน้อยก็จะทำให้พ่ายแพ้แก่ข้าศึกศัตรูได้

ผู้คนในกรุงธนบุรีถูกควบคุมโดยการสักเลก ซึ่งบอกชื่อสังกัดมูลนายและเมืองไว้ที่ข้อมือ ทุกคนถือว่าต้องเป็นทหารทำหน้าที่ปกป้องประเทศชาติ ใครที่หลีกเลี่ยงการเป็นทหารหรือการสักเลก และโดยเฉพาะการขโมยเหล็กสักของหลวงไปมีโทษหนักถึงตายทั้งโคตร

ผู้ที่ถูกสักเลกทั้งหลายเรียกกันว่า **ไพร่หลวง** พวกนี้มีหน้าที่รับราชการปีละ 6 เดือน โดยมาทำราชการหนึ่งเดือน และหยุดพักผ่อนไปทำมาหากินหนึ่งเดือนสลับกันไป ซึ่งสมัยก่อนเรียกว่า **เข้าเดือนออกเดือน** มีไพร่หลวงอีกพวกหนึ่งเรียกว่า **ไพร่ส่วย** คือเป็นไพร่ที่ส่งส่วยเป็นสิ่งของหรือเงินแทนการรับใช้แรงงานแก่ทางราชการ ส่วน **ไพร่สม** เป็นไพร่ที่สังกัดมูลนาย รับใช้แต่เจ้านายของตนเอง เพราะพวกนี้ถูกแยกเป็นอีกพวกหนึ่งเด็ดขาดไปเลย แต่บางครั้งไพร่สมก็ถูกแปลงมาเป็นไพร่หลวงได้เหมือนกัน

สำหรับข้าราชการ ขุนนาง เชื้อพระวงศ์นั้นเป็นไปตามแบบกรุงศรีอยุธยา แต่มีข้อสังเกตว่ามีขุนนางจำนวนมากเป็นผู้ที่ร่วมทุกข์สุขกับพระเจ้ากรุงธนบุรีมา แม้ว่าจะไม่ใช่ตระกูลที่เก่าแก่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และพระเจ้ากรุงธนบุรีเองก็ทรงมีเชื้อจีนอยู่ด้วย จึงมีขุนนางส่วนหนึ่งเป็นผู้มีเชื้อสายจีน

ทางด้านศาสนา พระพุทธศาสนาตกต่ำมากในช่วงการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาจึงเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชควบคู่กับการเสริมสร้างความมั่นคงแก่บ้านเมือง เมื่อปราบก๊กต่าง ๆ ลงได้ เช่น ก๊กนครศรีธรรมราชและก๊กเจ้าพระฝาง ก็ทรงฟื้นฟูพระวินัยของพระสงฆ์ ชำระความบริสุทธิ์ของพระ พระที่ประพฤติตัวไม่ดีก็ให้สึก พระที่ประพฤติตัวดีก็ทรงอาราธนาให้บวชเรียนต่อ และยังทรงอาราธนาพระภิกษุจากธนบุรีให้ไปประจำหัวเมืองฝ่ายเหนือ เพื่ออบรมสั่งสอนกุลบุตรที่บวชเรียน และให้เคร่งครัดในพระวินัย

นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างวัดวาอารามมากมาย และพระราชทานโอวาทแด่ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายว่า ให้ยึดมั่นในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ถ้าหากพระสงฆ์ทั้งหลายยึดมั่นปฏิบัติตามพระศาสนาเป็นอย่างดีแล้วจะปรารถนาอะไร แม้เลือดเนื้อของพระองค์ พระองค์ก็ทรงยินดีที่จะบำเพ็ญทานได้

ความสนพระทัยที่จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาของพระเจ้ากรุงธนบุรี ยังเห็นได้อีกทางหนึ่งคือการแสวงหาพระไตรปิฎก เมื่อพระองค์ทรงทราบว่ามีอยู่ ณ ที่ใด ก็ทรงให้นำมาคัดลอกไว้ที่กรุงธนบุรีเพื่อเป็นฉบับหลวง แล้วส่งต้นฉบับกลับไปเก็บไว้ที่เดิมและพระองค์ยังทรงโปรดให้ช่างจาร* **"จารพระไตรปิฎกทั้งจบ"** ด้วย

---

* จาร คือ การเขียนโดยใช้เหล็กแหลม ลงบนใบลาน

การสิ่งหนึ่งที่ถือว่าเป็นความสำเร็จในทางพระพุทธศาสนาของสมัยกรุงธนบุรี คือ การที่อัญเชิญพระแก้วมรกตกลับมาประดิษฐานในเมืองไทยได้อีก หลังจากที่ตกไปอยู่ที่เวียงจันทน์เป็นเวลานาน ปัจจุบันพระแก้วมรกตซึ่งถือว่าเป็นของคู่บ้านคู่เมืองของไทยอย่างหนึ่ง ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร

ในสมัยกรุงธนบุรีนอกจากจะมีพระพุทธศาสนาซึ่งคนส่วนใหญ่นับถือแล้ว ยังมีศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ทำการเผยแผ่อยู่ด้วย ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้เผยแผ่ได้ แต่ในตอนปลายรัชกาลได้มีเรื่องขัดแย้งกับศาสนาคริสต์ เพราะพวกเข้ารีตไม่ยอมปฏิบัติตามประเพณีไทย เช่น การดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยา การกราบไหว้ มีพระบาทหลวงถูกลงโทษจำขังหลายรูป และในที่สุดโปรดให้ออกนอกประเทศไทย สำหรับคนไทยในปี พ.ศ. 2322 ได้มีประกาศ ห้ามคนไทยนับถือคริสต์ศาสนา สำหรับศาสนาอื่นที่ไม่ขัดกับหลักของพระพุทธศาสนา หรือยินยอมปฏิบัติตามระเบียบประเพณีของไทยก็คงให้อยู่ได้

ทางด้านศิลปะและวรรณกรรม แม้บ้านเมืองอยู่ในภาวะอันตราย แต่สมเด็จพระเจ้า-กรุงธนบุรีก็ทรงพยายามส่งเสริมทางด้านศิลปะและวรรณกรรม มีการละเล่น ซึ่งนอกเหนือไปจากการปฏิบัติตามประเพณีนิยมแล้วยังเพื่อเป็นการบำรุงขวัญประชาชนให้หายหวาดกลัว ให้ลืมความทุกข์ยาก เช่น การละเล่นภายหลังการปราบก๊กนครศรีธรรมราชได้แล้ว

การฉลองที่สำคัญในสมัยกรุงธนบุรี คือขบวนแห่อัญเชิญและสมโภชพระแก้วมรกต ซึ่งอัญเชิญมาจากเวียงจันทน์ การสมโภชกินเวลา 7 วัน มีการประชันละครระหว่างละครหญิงกับละครของเจ้านครศรีธรรมราช และละครหลวงประชันกันเอง

ผลงานทางด้านวรรณกรรมในสมัยนี้มีน้อย และไม่สมบูรณ์นัก เช่น บทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์บางตอน และมีผลงานของหลวงสรวิชิต (หน) ต่อมาเป็น เจ้าพระยาพระคลัง ผู้ประพันธ์ลิลิตเพชรมงกุฎและอิเหนาคำฉันท์ ท่านผู้นี้มีความสามารถในการประพันธ์ทุกอย่าง ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว กวีอีกคนคือนายสวนมหาดเล็ก ผู้ประพันธ์โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และการติดต่อกับจีนในปลายรัชสมัยก็ทำให้มีวรรณกรรมคือ นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน หรือนิราศกวางตุ้ง

โดยสรุปแล้ว ความเจริญทางด้านต่างๆ ในสมัยกรุงธนบุรีนี้ กล่าวได้ว่า สมเด็จพระเจ้า-กรุงธนบุรีทรงกระทำได้พอสมควร แต่อย่างไรก็ตามก็นับว่าพระองค์ก็ทรงมีความพยายามอย่างมาก เพราะบ้านเมืองอยู่ในระยะการฟื้นฟู เต็มไปด้วยการสงครามและระยะเวลาก็สั้นเพียง 15 ปี

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศในสมัยกรุงธนบุรี มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ การป้องกันประเทศจากการรุกรานของต่างชาติ และการขยายอำนาจไปยังอาณาจักรข้างเคียงเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงแก่บ้านเมือง ประเทศที่มีความสัมพันธ์กับไทยในสมัยกรุงธนบุรี คือ พม่า ลาว เขมร และจีน

พม่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าในสมัยกรุงธนบุรี เป็นไปในลักษณะการทำสงคราม โดยที่พม่าเป็นฝ่ายรุกรานไทยโดยตลอด และพม่ายกกองทัพโจมตีไทยทั้งสงครามใหญ่และสงครามย่อย รวม 10 ครั้ง การที่พม่าพยายามโจมตีเช่นนี้ก็เพื่อปราบปรามไทยไม่ให้ฟื้นอำนาจขึ้นมาใหม่ได้ แต่กระนั้นไทยก็สามารถผลักดันให้ทัพพม่าล่าถอยออกไปได้ทุกครั้ง ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะครั้งที่สำคัญ ๆ เท่านั้น คือ

1. **การรบกับพม่าที่บางกุ้ง** (พ.ศ. 2310) สงครามในครั้งนี้เกิดขึ้นหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้กรุงศรีอยุธยาได้แล้ว และส่งกองทหารไปเกลี้ยกล่อมผู้คนในที่ต่าง ๆ ให้ร่วมมือกับกรุงธนบุรี และบริเวณแห่งหนึ่งที่กองทหารได้ตั้งเกลี้ยกล่อมผู้คน คือที่บางกุ้ง (ในจังหวัดสมุทรสงคราม)

ทางด้านพม่า เมื่อพระเจ้ามังระทราบว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชได้แล้ว แต่อยากจะทราบความเป็นไปในเมืองไทยจึงรับสั่งให้เจ้าเมืองทวายยกทัพเข้ามาในปลายปี พ.ศ. 2310 เจ้าเมืองทวายยกทัพไปล้อมกองทหารไทยที่บางกุ้งไว้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงทราบข่าว จึงโปรดให้พระมหามนตรี (บุญมา) เป็นแม่ทัพหน้า พระองค์ทรงคุมทัพหลวงไปโจมตีทัพพม่า ทัพทั้งสองฝ่ายมีการสู้รบถึงขั้นประจัญบาน พม่าเป็นฝ่ายพ่ายแพ้รีบถอยทัพกลับทันที ทิ้งเสบียงอาวุธไว้เป็นจำนวนมาก ชัยชนะของทัพไทยในครั้งนี้ทำให้ขวัญและกำลังใจของเราดีขึ้นมาก

2. **พม่าโจมตีเมืองพิชัย** (พ.ศ. 2316) ในสมัยกรุงธนบุรีพม่าโจมตีเมืองพิชัย 2 ครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. 2315 ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2316 ความสำคัญอยู่ที่ครั้งที่ 2 เพราะถ้าไทยพ่ายแพ้ก็จะทำให้เสียหัวเมืองเหนือแก่พม่าทั้งหมด ในคราวนี้แม่ทัพพม่า คือ โปสุพลา ฝ่ายไทยมีพระยาพิชัย เจ้าเมืองพิชัยเป็นแม่ทัพ มีเจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) เป็นทัพหนุน ในการต่อต้านขับไล่พม่าครั้งนี้ ฝ่ายไทยใช้ยุทธวิธีสงครามกองโจรดักซุ่มโจมตีข้าศึก พระยาพิชัยนำทหารสู้รบอย่างกล้าหาญ ถือดาบสองมือฟาดฟันข้าศึกจนดาบหักไปเล่มหนึ่ง สุดท้ายพม่าต้องล่าถอยกลับไป ส่วนพระยาพิชัยมีสมญานามต่อมาว่า **พระยาพิชัยดาบหัก**

อนุสาวรีย์พระยาพิชัยดาบหัก ที่จังหวัดอุตรดิตถ์

3. **พม่าโจมตีหัวเมืองเหนือ** (พ.ศ. 2318) สงครามในครั้งนี้ถือว่ามีความสำคัญมากที่สุดในสมัยกรุงธนบุรี เพราะว่าพระเจ้ามังระโปรดให้อะแซหวุ่นกี้ ซึ่งเป็นแม่ทัพพม่าที่มีความสามารถสูงเคยรบชนะกองทัพจีนมาแล้ว คุมกองทัพใหญ่ยกเข้ามามุ่งโจมตีกรุงธนบุรีโดยโจมตีหัวเมืองเหนือก่อนเพื่อตัดกำลังของไทย และเป็นการเพิ่มกำลังผู้คนและเสบียงอาหารให้กองทัพพม่าด้วย เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงทราบข่าวศึกจึงโปรดให้เจ้าพระยาจักรี(ทองด้วง)ยกทัพขึ้นไปช่วยเจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) เจ้าเมืองพิษณุโลกผู้เป็นน้องชาย ส่วนพระองค์เองจะเสด็จยกทัพขึ้นไปช่วยในภายหลัง

เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) กับเจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) ได้ช่วยกันป้องกันเมืองพิษณุโลกอย่างเต็มความสามารถ ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะกับอะแซหวุ่นกี้ จนอะแซหวุ่นกี้รู้สึกประทับใจในความสามารถของแม่ทัพไทยมาก จึงขอเจรจาหยุดรบและขอดูตัวเจ้าพระยาจักรี ซึ่งแม่ทัพทั้งสองฝ่ายได้มีการเจรจาและมอบของที่ระลึกแก่กัน อะแซหวุ่นกี้ได้ทำนายว่าในภายภาคหน้าเจ้าพระยาจักรีจะได้เป็นกษัตริย์

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงยกทัพหลวงขึ้นไปช่วย แต่อะแซหวุ่นกี้ได้ส่งกองทหารขัดขวางไว้ ทำให้พิษณุโลกตกอยู่ในวงล้อมของพม่าและขาดแคลนเสบียงอาหาร ประชาชนได้รับความเดือดร้อนไปทั่ว เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์เห็นว่า

ถ้าทำการรบป้องกันเมืองต่อไป ราษฎรและทหารก็ยิ่งจะได้รับความยากลำบากมากขึ้นจึงขอพระบรมราชานุญาตถอนตัวออกจากเมืองพิษณุโลก ตีแหกค่ายพม่าออกไปทางเมืองเพชรบูรณ์ อะแซหวุ่นกี้จึงยึดได้เมืองพิษณุโลกที่ร้างผู้คน ในขณะที่พม่ากำลังหลงดีใจต่อชัยชนะอยู่นั้น ทางฝ่ายไทยได้ฉวยโอกาสบุกเข้าเมืองพิษณุโลกอีกครั้งหนึ่งผ่านทางอุโมงค์ใต้ดิน ทัพพม่าไม่ทันรู้ตัว และเมื่อมาพบการบุกโจมตีแบบจู่โจมของไทยจึงแตกหนีพ่ายกระจัดกระจาย ทิ้งช้าง ม้า ศัสตราวุธ ไว้เป็นจำนวนมาก รวมทั้งยังถูกฝ่ายไทยจับตัวไว้เป็นเชลยอีกหลายพันคน พอดีกันกับทางกรุงหงสาวดีมีการผลัดเปลี่ยนกษัตริย์ อะแซหวุ่นกี้จึงถอนทัพกลับไปใน พ.ศ. 2319

สงครามในครั้งนี้นับว่าเป็นชัยชนะที่งดงามและเด็ดขาดของกองทัพไทย ทำให้พม่าไม่กล้ายกทัพใหญ่มาโจมตีไทยตลอดสมัยกรุงธนบุรี

เขมร ความสัมพันธ์ระหว่างไทยในสมัยกรุงธนบุรีกับเขมร เป็นการขยายอำนาจเข้าไปในเขมรซึ่งเป็นประเทศราชของไทยมาก่อน โดยเขมรถือโอกาสในขณะที่ไทยอ่อนแอลง ตั้งตนเป็นอิสระ แต่เขมรก็มีความแตกแยกภายใน มีการแย่งอำนาจกันระหว่าง พระรามราชา (นักองค์นนท์) กับพระนารายณ์ราชา (นักองค์ตน) พระรามราชาสู้ไม่ได้จึงหนีมาขอความช่วยเหลือจากไทย ในขั้นแรกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงส่งพระราชสาส์นถึงพระนารายณ์ราชาให้ยอมสวามิภักดิ์ต่อไทยดังเดิม แต่พระนารายณ์ราชาปฏิเสธ ดังนั้น พระองค์จึงให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ (ทองด้วง) และพระอนุชิตราชา (บุญมา) นำกองทัพไปตีเขมร ใน พ.ศ. 2312 กองทัพไทยสามารถตีหัวเมืองเขมรได้หลายเมือง แต่ยังไม่ทันได้เมืองหลวง คือ พุทไธเพชรหรือบันทายเพชร ก็มีข่าวลือว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสวรรคตเพราะการปราบชุมนุมนครศรีธรรมราช ทัพไทยจึงรีบยกกลับ เพราะเกรงว่าจะเกิดความวุ่นวายที่กรุงธนบุรี อีก 2 ปีต่อมา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงโปรดให้ยกทัพไปตีเขมรอีก คราวนี้กองทัพไทยประสบความสำเร็จอย่างงดงาม โดยยึดเมืองหลวงของเขมรได้ แต่ไม่สามารถจับกุมพระนารายณ์ราชาได้ เพราะพระนารายณ์ราชาได้ฉวยโอกาสหลบหนีไปพึ่งญวนเสียก่อน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงแต่งตั้งพระรามราชาเป็นกษัตริย์ครองเขมร พระรามราชาปกครองเขมรต่อมาจนถึง พ.ศ. 2322 ก็สิ้นพระชนม์ ทำให้เกิดความวุ่นวายขึ้นในเขมรอีกครั้งหนึ่ง เพราะเจ้าฟ้าทะละหะ (มู) ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการของกษัตริย์เขมรองค์ใหม่ได้หันไปอ่อนน้อมกับญวน ดังนั้นใน พ.ศ. 2324 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) ยกทัพไปปราบเขมร และดำรัสสั่งว่า ถ้าตีเขมรได้แล้วให้อภิเษกพระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์เป็นกษัตริย์ครองเขมรต่อไป เพื่อป้องกันไม่ให้เขมรเอาใจออกห่างจากไทย แต่การปราบเขมรในครั้งนี้ก็ไม่สัมฤทธิ์ผล เพราะเกิดความวุ่นวายขึ้นที่กรุงธนบุรีเสียก่อน ทัพไทยจึงยกกลับ ปล่อยให้เหตุการณ์ภายในเขมรมีปัญหาต่อไป

ลาว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยในสมัยกรุงธนบุรีกับลาว มีลักษณะเป็นการขยายอำนาจเข้าไปในลาวเช่นกัน ลาวในเวลานั้นเป็นบ้านเมืองแบ่งเป็น 3 ฝ่าย หรือ 3 อาณาจักร ได้แก่ เหนือสุดคือหลวงพระบาง บริเวณตอนกลางคือเวียงจันทน์ ใต้สุดคือจำปาศักดิ์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเริ่มขยายอำนาจเข้าไปในจำปาศักดิ์ก่อน เพราะใน พ.ศ. 2319 เจ้าเมืองนางรองเกิดขัดใจกับเจ้าเมืองนครราชสีมา จึงหันไปสวามิภักดิ์กับเจ้าโอหรือเจ้าโอ้ ซึ่งเป็นเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ การที่เจ้าเมืองนางรองซึ่งเป็นเมืองในพระราชอาณาจักรทำเช่นนี้ถือว่าเป็นการประพฤติที่ไม่ถูกต้อง ส่วนเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ที่ยอมรับเมืองนางรองเข้าไปไว้ในอำนาจก็เท่ากับเป็นการแสดงให้เห็นว่า เมืองจำปาศักดิ์ไม่เกรงกลัวพระราชอำนาจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงโปรดให้เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) เป็นแม่ทัพไปปราบเจ้าเมืองนางรองก่อน จากนั้นจึงไปโจมตีเมืองจำปาศักดิ์ ซึ่งทำให้ดินแดนตอนล่างของลาวอยู่ภายใต้อำนาจของไทย การที่เจ้าพระยาจักรีปฏิบัติหน้าที่สำเร็จได้ด้วยดีในครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงแต่งตั้งให้เป็น **สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกพิลึกมหิมา ทุกนคราระอาเดช นเรศวรราชสุริยวงศ์** ซึ่งเป็นการพระราชทานยศให้แก่ขุนนางสูงสุดถึงขั้นสมเด็จเจ้าพระยา เป็นครั้งแรก

ส่วนการขยายอำนาจไปยัง**เวียงจันทน์**นั้น สืบเนื่องมาจากพระวอ เสนาบดีของเวียงจันทน์เกิดขัดแย้งกับเจ้าสิริบุญสารซึ่งเป็นผู้ครองเมือง จึงลี้ภัยมาอยู่ที่หนองบัวลำภูก่อน และในเวลาต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่ดอนมดแดง (ปัจจุบันคือ จ.อุบลราชธานี) พร้อมกับส่งสาส์นขอสวามิภักดิ์ต่อไทย เมื่อเจ้าสิริบุญสารทราบว่าพระวอได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ดอนมดแดงจึงให้ทหารมาจับพระวอฆ่าเสีย เหตุการณ์ในครั้งนี้ทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชไม่พอพระทัยมาก จึงโปรดให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกทัพแยกเป็น 2 ทาง ไปปราบเวียงจันทน์ใน พ.ศ. 2321 กองทัพไทยมีชัยชนะต่อหัวเมืองรายทางต่างๆ ของลาวโดยตลอด ในขณะเดียวกันพระเจ้าร่มขาวแห่งหลวงพระบาง ได้มาขอสวามิภักดิ์ต่อไทยพร้อมกับส่งกองทหารมาช่วยทัพไทยด้วย เจ้าสิริบุญสารเห็นว่าจะสู้กับทัพไทยไม่ได้แน่จึงหลบหนีไป สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกจึงได้สั่งให้กวาดต้อนผู้คนจากเวียงจันทน์มายังเมืองไทยเป็นจำนวนมาก พร้อมกับอัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบาง* มาประดิษฐานที่กรุงธนบุรีด้วย ดังนั้นจึงทำให้ไทยมีอำนาจเหนือดินแดนลาวทั้งหมด

ล้านนา ล้านนาเคยเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองมาเป็นเวลานาน แต่บางครั้งบางเวลาล้านนาเคยอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า ทำให้ล้านนาเป็นทั้งฐานกำลังคนและกำลังเสบียงอาหารแก่พม่าในการโจมตีไทย ภายหลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชได้แล้ว ล้านนาก็ยังคงอยู่ภายใต้

---

* ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชทานพระบางคืนแก่ลาว สำหรับพระแก้วมรกตนั้นเป็นของไทยมาก่อน

การปกครองของพม่า จนกระทั่งใน พ.ศ. 2317 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงโปรดให้จัดทัพไปโจมตีเมืองเชียงใหม่ ปรากฏว่ากองทัพหน้าของล้านนา นำโดยพระยาจ่าบ้านและพระยากาวิละได้มาขอสวามิภักดิ์ต่อกองทัพไทย พร้อมกับสมทบกำลังขึ้นไปโจมตีทัพพม่าที่เมืองเชียงใหม่ด้วย ผลของสงครามฝ่ายไทยมีชัยชนะต่อพม่าอย่างงดงาม ทำให้ล้านนารวมเข้ากับอาณาจักรไทยอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกันนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระยาจ่าบ้านเป็น**พระยาวิเชียรปราการ** เจ้าเมืองเชียงใหม่ และพระยากาวิละเป็น**พระยานครลำปาง** อย่างไรก็ดีอีก 2 ปีต่อมา คือ พ.ศ. 2319 พม่าก็ยังพยายามยึดล้านนาอีก โดยส่งกองทัพมาโจมตีเมืองเชียงใหม่ แม้ว่าไทยจะสามารถป้องกันเมืองเชียงใหม่ไว้ได้ แต่ก็มีกำลังคนน้อยยากแก่การรักษา จึงอพยพผู้คนออกมาปล่อยให้เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองร้างอยู่ถึง 20 ปี จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดให้ตั้งเมืองเชียงใหม่ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2339

จีน ความสัมพันธ์ระหว่างไทยสมัยกรุงธนบุรีกับจีน เป็นความพยายามของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่จะให้จีนยอมรับฐานะของพระองค์ เพื่อที่จะได้ทำให้ไทยเปิดการค้าขายกับจีนได้ เป็นการฟื้นฟูเศรษฐกิจและทำให้ฐานะของพระเจ้ากรุงธนบุรีมีความมั่นคงขึ้นด้วย

ราชวงศ์ที่ปกครองจีนในเวลานั้นคือ ราชวงศ์ชิง* แปลว่า บริสุทธิ์ และอยู่ในสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง** ซึ่งเป็นจักรพรรดิที่ทรงพระปรีชาสามารถมาก

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงใช้ความพยายามที่จะให้จีนรับรองฐานะของพระองค์ตั้งแต่ขึ้นครองราชสมบัติใหม่ ๆ แต่จีนก็ยังรีรอไม่ยอมรับฐานะของพระองค์ และแม้ว่าพระองค์จะใช้ความพยายามหลายอย่าง เช่น เสนอว่า จะช่วยจีนรบกับพม่าเพราะพม่ารบกับจีนทางด้านมณฑลยูนนาน*** การช่วยจับกุมตัวชาวพม่าซึ่งเชื่อว่าเป็นศัตรูของจีนส่งไปให้จีน แต่จีนก็ยังไม่ยอมรับรองฐานะของพระองค์อยู่ดี จนกระทั่งเวลาผ่านไป 10 ปี จีนจึงยอมรับรองฐานะของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และจักรพรรดิเฉียนหลงมีพระบรมราชโองการให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถวายจิ้มก้อง (บรรณาการ) ซึ่งได้เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2324 เป็นต้นไป

การถวายบรรณาการหรือจิ้มก้องนั้น ทางราชสำนักของจีนถือว่าเป็นการยอมอ่อนน้อมต่อจีน และประเทศที่ส่งไปจีนก็เรียกว่า **เป็นรัฐบรรณาการ** แต่บางประเทศที่ยอมส่งบรรณาการเพราะได้รับความสะดวกในการค้าขาย และโดยปกติจีนจะให้สิ่งของตอบแทนมากกว่าบรรณาการที่ส่งไปถวายจักรพรรดิจีนเสียอีก

---

*ชิง หรือ เช็ง หรือ ไต้เช็ง ของชนเผ่าแมนจู ปกครองจีนระหว่าง พ.ศ. 2187–2455

**เฉียนหลง หรือ เขียนหลง ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2279–2338

***ยูนนาน หรือ หยุนหนาน แปลว่า ทางใต้ของหมู่เมฆ เป็นมณฑลทางตอนใต้ของจีน

สำหรับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเมื่อจีนให้การยอมรับฐานะของพระองค์แล้ว พระองค์ไม่ได้ยอมตามจีนทุกอย่าง พระองค์ยังเป็นตัวของพระองค์เองและทรงคำนึงถึงเกียรติภูมิของประเทศอยู่ด้วย ดังเช่นการที่พระองค์ทรงต่อว่าจีนว่าทำไมข้าราชการจีนในกรุงปักกิ่งจึงเรียกเก็บเงินค่ารับเครื่องราชบรรณาการจากไทย ทำไมคณะทูตบางคณะของไทยที่ส่งไปจีนจึงถูกคุมขังไว้ในตึกและลั่นกุญแจไม่ยอมให้ไปไหนมาไหน ในขณะเดียวกันพระองค์ทรงเรียกร้องให้ลดหย่อนระเบียบศุลกากรต่อไทยบ้างเพราะไทยกำลังสร้างเมืองหลวงใหม่

ในการติดต่อกับจีน ผลประโยชน์ที่สำคัญที่ไทยได้รับคือการค้าขาย เพราะในเวลานั้นไทยกำลังฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ได้รับความเสียหายตั้งแต่คราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 สินค้าของจีน เช่น ผ้าไหม ชา เครื่องเคลือบ งานศิลปะ เป็นที่ต้องการของคนไทยและสำหรับขายต่อให้ต่างชาติซึ่งหาซื้อสินค้าจีนจากเมืองไทย

การสิ้นอำนาจของกรุงธนบุรี

ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตรากตรำกับงานศึกสงครามเกือบตลอดเวลา ทรงมุมานะกับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร และพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่น จึงทำให้พระองค์ทรงเคร่งเครียดมากขึ้นตามลำดับจนถึงขั้นพระสติไม่ปรกติ ทรงฝึกวิปัสสนาอย่างคร่ำเคร่งทำให้เข้าพระทัยว่าพระองค์คือผู้วิเศษ ทรงหวาดระแวงบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดจนถึงขั้นสั่งประหารชีวิตโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2320 เป็นต้นไป พระอาการมากขึ้นจนถึงขั้นพระสติฟั่นเฟือน พระสนมขุนนาง พระสงฆ์ ตลอดจนราษฎรได้รับความเดือดร้อนกันไปต่าง ๆ นานา บ้างถูกประหารชีวิต บ้างก็ถูกเฆี่ยนตี ทรงบังคับพระสงฆ์ให้กราบไหว้พระองค์ ด้วยเข้าพระทัยว่าพระองค์ทรงบรรลุโสดาบัน พวกที่ฉวยโอกาสประจบสอพลอและใส่ร้ายป้ายสีผู้บริสุทธิ์และต่างได้ดิบได้ดีในทางราชการ ส่วนผู้บริสุทธิ์จำนวนมากถูกลงโทษได้รับความเดือดร้อนไปทั่ว

พระยาสรรค์ก่อกบฏ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2324 พระยาสรรค์ได้นำกำลังจำนวนหนึ่งเข้ายึดกรุงธนบุรีไว้ได้ ในขณะนั้นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกำลังติดราชการสงครามกัมพูชา จึงไม่ทราบเรื่องนี้แต่อย่างใด สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงยอมแพ้แก่พระยาสรรค์แต่โดยดี และขอผนวชที่วัดแจ้ง พระยาสรรค์ดกลงยินยอม

พระยาสรรค์พยายามรวบรวมกลุ่มผู้สนับสนุนตนโดยหวังจะขึ้นครองราชสมบัติ แต่ข่าวการยึดอำนาจล่วงรู้ถึงพระยาสุริยอภัยเจ้าเมืองนครราชสีมา ซึ่งเป็นหลานของสมเด็จเจ้าพระยามหา—กษัตริย์ศึก จึงยกกำลัง 3,000 คนไประงับเหตุการณ์ที่กรุงธนบุรี เกิดการปะทะกับพรรคพวกของพระยาสรรค์ ในที่สุดพระยาสุริยอภัยก็สามารถควบคุมกรุงธนบุรีไว้ได้และได้รายงานเหตุการณ์ไปยัง

สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เมื่อสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทราบเหตุการณ์จึงได้ยกทัพกลับมาถึงกรุงธนบุรีเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325

สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้เรียกประชุมข้าราชการขุนนางเพื่อพิจารณาความผิดของพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่ประชุมเห็นพ้องต้องกันให้ประหารชีวิตพระเจ้ากรุงธนบุรีพร้อมทั้งเชื้อพระวงศ์อีกหลายองค์ ด้วยเหตุผลเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเพื่อความมั่นคงในการปกครองราชอาณาจักรไทยในวันข้างหน้า

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงถูกประหารชีวิตที่ป้อมวิชัยประสิทธิ์ พระศพถูกนำไปฝังไว้ที่วัดบางยี่เรือใต้ ขณะที่ทรงมีพระชนมายุ 48 พรรษา จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2327 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ขุดพระศพและเสด็จไปพระราชทานเพลิงพระศพด้วยพระองค์เอง

ส่วนพระยาสรรค์นั้นได้ถูกประหารชีวิตภายหลังจากที่สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกทรงปราบดาภิเษกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนอภิปรายแสดงความรู้สึกของตนเองในการที่ไทยสูญเสียเอกราชให้แก่พม่าครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 แล้วร่วมกันเล่าเหตุการณ์ในระหว่างการเสียกรุง ขวัญของผู้คนในสมัยนั้น แล้วสรุปถึงสภาพของกรุงศรีอยุธยาเมื่อเสียกรุงครั้งนั้น

2. นักเรียนศึกษาแผนที่สมัยกรุงธนบุรี และแบ่งกลุ่มศึกษาประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การกอบกู้เอกราชและรวบรวมชุมนุมต่าง ๆ ให้เป็นปึกแผ่น การขยายอาณาเขต และนำมารายงานหน้าชั้น แล้วร่วมกันอภิปรายถึงความเป็นผู้นำที่มีความสามารถเด็ดเดี่ยวมั่นคงของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในการกอบกู้เอกราชและฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ เพื่อให้ชาติเป็นปึกแผ่นมั่นคง

3. นักเรียนร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ ความอดอยากของประชาชนในสมัยนั้น หลังจากเกิดสงครามกอบกู้เอกราช และการรวบรวมชุมนุมต่าง ๆ และแบ่งกลุ่มศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ การปกครอง และความพยายามในการฟื้นฟูศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แล้วร่วมอภิปรายถึงความเหมาะสม ความสำเร็จและผลงานที่ปรากฏในสมัยนั้น

4. นักเรียนศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์ในปลายรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สาเหตุแห่งการเสื่อม และการสิ้นสุดของอาณาจักรธนบุรี แล้วร่วมกันอภิปรายถึงสาเหตุ และผลที่เกิดขึ้นในบั้นปลายรัชสมัย แล้วร่วมกันสรุปถึงคุณงามความดีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีต่อประเทศชาติและประชาชนชาวไทย

คำถาม

1. จงอธิบายถึงสภาพของกรุงศรีอยุธยาในช่วงที่กำลังจะเสียกรุงแก่พม่าใน พ.ศ. 2310

2. จงอธิบายถึงความพยายามของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และบรรพบุรุษไทยในสมัยนั้นที่ร่วมกันกอบกู้เอกราชของชาติไทยจนสามารถตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี

3. เพราะเหตุใด จึงกล่าวว่าพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพยายามสร้างอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงด้วยความยากลำบาก

4. จงอธิบายถึงสภาพบ้านเมืองไทยภายหลังการเสียกรุง และความพยายามในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของผู้นำของไทยในสมัยนั้น

5. จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างถึงการฟื้นฟูศาสนา ศิลปวัฒนธรรมในสมัยกรุงธนบุรี

6. จงอธิบายถึงเหตุการณ์การสิ้นสุดของอาณาจักรธนบุรี

บทที่ 2
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความพยายามในการสร้างชาติ สร้างราชธานี และสร้างอาณาจักรไทยให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

2. มีความรู้ ความเข้าใจถึงการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 ได้ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองดังเช่นกรุงศรีอยุธยาในอดีตที่เคยเจริญรุ่งเรือง

3. วิเคราะห์ถึงการปรับปรุงจัดระเบียบการปกครองประเทศ กฎหมาย และการศาล ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อให้บ้านเมืองเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย

4. วิเคราะห์ถึงนโยบายการดำเนินการกับประเทศราชและการเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตก และผลที่ได้รับ

5. มีความรู้ ความเข้าใจถึงแนวทางการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ

ความคิดรวบยอด

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในช่วงรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 เป็นช่วงเวลาแห่งการสร้างชาติ มีการสร้างกรุงเทพฯ เป็นราชธานีใหม่ สร้างอาณาจักรไทยให้เป็นปึกแผ่น รวมทั้งความพยายามในการฟื้นฟูทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองเหมือนดังสมัยกรุงศรีอยุธยา ในระหว่างการสร้างชาตินั้น ไทยยังถูกพม่ารุกราน แม้จะมีกำลังน้อยก็พยายามใช้กลอุบายต่อสู้กับพม่าจนได้ชัยชนะ นอกจากนี้ยังสามารถจัดระเบียบการปกครองประเทศและประเทศราชได้อย่างดี และมีการเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศตะวันตก และประเทศแถบเอเชียด้วยกัน ทำให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองทุกๆ ด้าน

กรุงรัตนโกสินทร์ใน 3 รัชกาลแรก คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เรียกกันว่า **สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์** เป็นสมัยที่มีการสร้างชาติบ้านเมืองขึ้นมาใหม่เพื่อให้รุ่งเรืองสวยงามเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยาในยามที่รุ่งเรือง หรือ **ครั้งบ้านเมืองดี** ดังนั้นจึงมีการสร้างพระบรมมหาราชวัง วัด และสถานที่สำคัญตามแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา สถานที่บางแห่งยังเรียกชื่อตามที่มีในกรุงศรีอยุธยาด้วย เช่น คลองมหานาค ภูเขาทอง

ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีการย้ายราชธานีมายังกรุงเทพมหานคร สร้างบ้านเมืองให้สวยงาม รื้อฟื้นธรรมเนียมประเพณี ชำระกฎหมาย สังคายนาพระไตรปิฎก ส่งเสริมงานทางด้านศิลปกรรม และส่งเสริมการค้าขาย

พระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยสังเขป

1. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2325-2352)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระนามเดิมคือ **ทองด้วง** หรือ ด้วง พระราชบิดาชื่อ ทองดี มีบรรดาศักดิ์เป็นพระอักษรสุนทร เสมียนตรา พระราชมารดาชื่อ หยก เป็นบุตรีของเศรษฐีจีน ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2279 ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ทรงเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี และรับราชการกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นพระราชวรินทร์ในกรมพระตำรวจหลวง ทรงเป็นกำลังสำคัญในการปราบก๊กต่างๆ การป้องกันประเทศและการขยายอำนาจ จึงได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเรื่อยๆ คือเป็น พระยาอภัยรณฤทธิ์ เจ้าพระยาจักรี สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ เมื่อกรุงธนบุรีเกิดจลาจล ขุนนางและราษฎรทั้งหลายจึงพร้อมใจอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. 2325

ในเวลา 28 ปีที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชครองราชสมบัติอยู่ ทรงประกอบพระราชกรณียกิจมากมาย ทั้งการย้ายราชธานีมายังที่ที่เหมาะสมกว่า การ**ป้องกันประเทศ การจัดระเบียบการปกครอง การชำระพระไตรปิฎกและกฎหมาย การฟื้นฟูเศรษฐกิจและธรรมเนียมราชประเพณี** การขยายอำนาจ จนทำให้กรุงรัตนโกสินทร์มีความมั่นคงและยิ่งใหญ่ **พระองค์สวรรคตใน พ.ศ. 2352 พระชนมายุ 74 พรรษา**

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ปทุมอุณาโลม เป็นพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ผูกขึ้นถวายเมื่อพุทธศักราช 2425 ในการเฉลิมพระนครครบ 100 ปี

2. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352–2367)

พระนามเดิมคือ ฉิม ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2310 ทรงได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เมื่อขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ทรงให้ความสนพระทัยกับการฟื้นฟูจิตใจของราษฎรทั้งหลายหลังจากที่ต้องทำสงครามมาเป็นเวลานาน ดังนั้นการละครจึงเฟื่องฟูมาก ในส่วนพระองค์เองทรงเป็นศิลปินผู้เชี่ยวชาญทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรอง บทละคร นาฏศิลป์

รัชกาลของพระองค์เกือบ 16 ปี โดยทั่วไปมีความสงบสุข ไม่มีสงครามที่ร้ายแรง พระองค์สวรรคตใน พ.ศ. 2367 พระชนมายุ 58 พรรษา

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ในการเฉลิมพระนครครบ 100 ปี เมื่อพุทธศักราช 2425 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ผูกลายพระราชลัญจกรประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นรูปครุฑยุดนาค กล่าวกันว่าเพราะเหตุด้วยทรงพระนามเดิมว่า ฉิม หมายถึง ฉิมพลี ซึ่งแปลว่าไม้งิ้วอันเป็นที่พำนักแห่งครุฑ

3. พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367-2394)

พระนามเดิมคือ **ทับ** ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระศรีสุลาลัย ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2330 ในรัชกาลที่ 2 ทรงได้รับการสถาปนาเป็น กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ทรงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของรัชกาลที่ 2 มาก โดยให้ทรงว่าราชการ กรมท่า กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมพระตำรวจ และทรงชำนาญในการค้าขายกับจีนจนร่ำรวย เป็นเหตุทำให้พระราชบิดามักตรัสล้อว่า **เจ้าสัว** อยู่เสมอ

ระหว่างที่ครองราชสมบัติอยู่นานถึง 27 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเอาพระทัยใส่ต่อทุกข์สุขของราษฎร ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ส่งเสริมการค้าระหว่าง ประเทศ พระองค์ทรงมีความยุ่งยากกับประเทศราชทั้งลาว เขมร หัวเมืองมลายู และต้องทำ สงครามกับญวนถึง 14 ปีด้วยเรื่องของเขมร แต่พระองค์ทรงแก้ไขปัญหาดังกล่าวลงได้ด้วยดี จนทำให้ประเทศราชทั้งหลายมีความจงรักภักดีอย่างมั่นคงต่อไทย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาติตะวันตกเริ่มเข้ามาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ และเจริญสัมพันธไมตรีกับไทยอีกจนมีการทำสนธิสัญญาด้วย ในปลายรัชสมัยชาติตะวันตก พยายามเจรจาแก้ไขปรับปรุงสนธิสัญญา แต่ไม่สำเร็จ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการเฉลิมพระนครครบ 100 ปี เมื่อ พุทธศักราช 2425 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว โปรดให้ผูกลายพระราชลัญจกรประจำ พระองค์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นรูป ปราสาท ด้วยทรงพระนามเดิมว่า ทับ ซึ่งหมายถึง เรือนหรือที่อยู่

การสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นนครหลวงแห่งราชอาณาจักรไทย

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปราบดาภิเษกเป็นองค์พระมหากษัตริย์พระองค์แรกแห่งราชวงศ์จักรี เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งบุคคลสำคัญที่ไกลัชิดและมีความสามารถคือ สมเด็จพระอนุชาธิราช ซึ่งเดิมมีตำแหน่งเจ้าพระยาสุรสีหพิษณุวาธิราช เป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ใช้พระนามเฉพาะพระองค์ว่า **กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท** ประชาชนทั่วไปมักจะเรียกสั้น ๆ ว่า **วังหน้า** ทรงสถาปนาพระยาสุริยอภัย (ทองอิน) พระเจ้าหลานเธอขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ และต่อมาเมื่อรบชนะพม่าในปี พ.ศ. 2328 แล้ว จึงโปรดเลื่อนขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข หรือเรียกกันทั่ว ๆ ไป ว่า **วังหลัง**

พระราชกรณียกิจที่ยิ่งใหญ่ประการแรกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ คืองานสร้างกรุงเทพมหานครเป็นนครหลวงแห่งราชอาณาจักรไทย ทรงพิจารณาเห็นว่ากรุงธนบุรีไม่เหมาะสมที่จะเป็นนครหลวงอีกต่อไป ด้วยสาเหตุหลายประการดังนี้

พระราชวังเดิม กรุงธนบุรี ปัจจุบันเป็นกองทัพเรือ

1. บริเวณพระราชวังกรุงธนบุรีคับแคบ มีวัดขนาบอยู่ทั้งสองข้าง คือ วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) และวัดท้ายตลาด (วัดโมฬีโลกยาราม) ทำให้ยากแก่การขยายพระราชวัง

2. กรุงธนบุรีมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านกลาง ทำให้เกิดแบ่งแยกออกเป็น 2 เขต หากข้าศึกยกทัพมารุกราน จะมีปัญหาในเรื่องการป้องกัน เพราะไม่สะดวกต่อการขนย้ายอาวุธยุทธปัจจัยและไพร่พลในการข้ามแม่น้ำไปสู้รบกับข้าศึก

3. ตัวเมืองของกรุงธนบุรีตั้งอยู่บริเวณคุ้งน้ำ ทำให้กระแสน้ำเซาะตลิ่งพังลงไปเรื่อย ๆ เป็นอุปสรรคต่อการขยายบ้านเรือนหากประชาชนเพิ่มจำนวนมากขึ้น

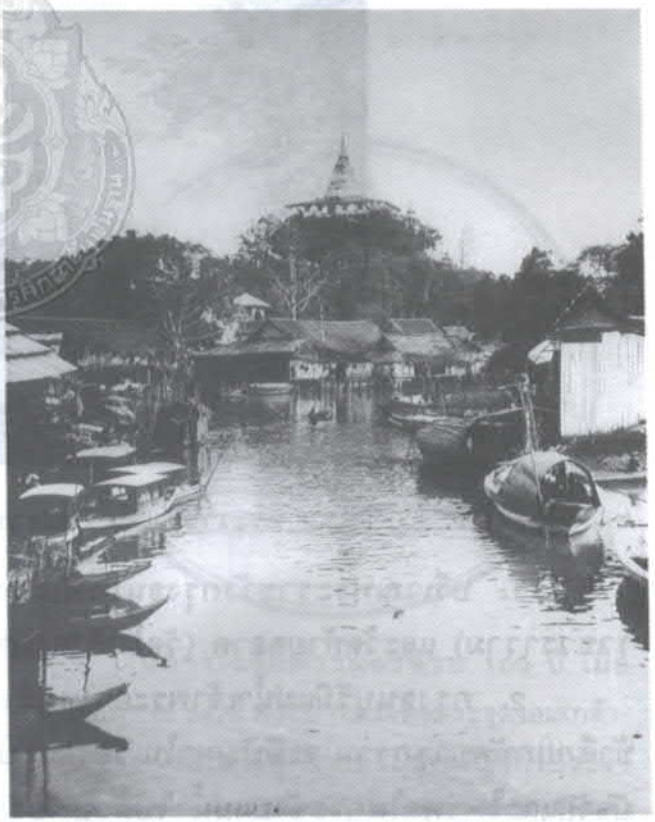
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯทรงพิจารณาเห็นว่า หากย้ายที่ตั้งเมืองหลวงมายังฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา (แถบที่ตั้งพระบรมมหาราชวังในปัจจุบัน) จะเหมาะสมกว่า โดยมีแม่น้ำเป็นคูเมืองด้านทิศตะวันตกและด้านทิศใต้ เมื่อขุดคลองเป็นคูเมืองทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกแล้ว เมืองหลวงใหม่นี้จะมีชัยภูมิป้องกันข้าศึกได้อย่างดี

งานก่อสร้างพระนครได้กระทำการอย่างรีบเร่งตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน พ.ศ. 2325 เป็นต้นไป งานที่สำคัญได้แก่การขุดคูคลองขึ้นมาใหม่ เช่น ขุดคลองตั้งแต่บางลำภูมาออกที่เหนือวัดสามปลื้ม คลองที่อยู่ใกล้แม่น้ำทางบางลำภูเรียกว่า คลองบางลำภู และช่วงที่อยู่ทางวัดสามปลื้มเรียกว่า คลองโอ่งอ่าง โปรดให้ขุดคลองอีกสองสายเชื่อมคูเดิมของกรุงธนบุรี ซึ่งขุดตั้งแต่ท่าช้างวังหน้ามาออกที่ใต้โรงเรียนราชินี (ปากคลองตลาด) ปัจจุบันเราเรียกคูเดิมว่า คลองหลอด

โปรดให้ขุดคลองมหานาค สำหรับให้ราษฎรมาชุมนุมเล่นเพลงและสักวาเหมือนอย่างคลองมหานาคในสมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากนั้นยังมีการก่อสร้างกำแพงเมืองป้อมปราการต่าง ๆ โดยรื้ออิฐกำแพงเมืองกรุงศรีอยุธยา แล้วนำมาก่อสร้างกรุงเทพฯ แสดงให้เห็นว่าไม่มีพระราชประสงค์ที่จะใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงอีกต่อไป

พระบรมมหาราชวัง

คลองบางลำภู

งานที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งคือการสร้างพระบรมมหาราชวัง สถานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ พระที่นั่งต่าง ๆ เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระมหามณเฑียร ซึ่งประกอบด้วยพระที่นั่งหมู่ เช่น พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนั้นยังโปรดให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ภายในพระบรมมหาราชวัง แล้วอัญเชิญพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) มาประดิษฐานเป็นองค์พระประธาน

การสร้างกรุงเทพมหานคร พยายามรักษาไว้ซึ่งแบบอย่าง แผนผัง ศิลปะ เอกลักษณ์ตามแบบของกรุงศรีอยุธยาทุกประการ งานก่อสร้างพระนครได้เสร็จเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ. 2328 จึงโปรดให้มีพิธีสมโภชพระนครและพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครบถ้วนตามแบบแผนแต่โบราณราชประเพณีอีกครั้งหนึ่ง ทรงพระราชทานนามพระนครหลวงแห่งใหม่นี้ว่า

"กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ (สมัยรัชกาลที่ 4 เปลี่ยนคำ บวร เป็น อมร) มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศนมหาสถาน อมรพิมาน อวตารสถิต สักกทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์"

ความมั่นคงทางด้านการเมือง การปกครอง

นับว่าเป็นโชคดีของไทยประการหนึ่งก็คือ ในช่วงที่ไทยกำลังสร้างกรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงอยู่นั้น ทางพม่ากำลังวุ่นวายเกี่ยวกับการแย่งชิงราชสมบัติ เป็นผลทำให้เมืองขึ้นของพม่าหลายแห่งก่อการกบฏ พม่าจึงเสียเวลาเกี่ยวกับการจัดการปกครองภายในของตนและการปราบกบฏ กว่าจะเสร็จเรียบร้อยฝ่ายไทยก็สามารถวางรากฐานการก่อสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่ได้เสร็จเรียบร้อย เช่นเดียวกันทำให้เพิ่มกำลังความสามารถในการพร้อมที่จะรับมือกับพม่าหากพม่าจะยกทัพมาตีเมืองหลวงแห่งใหม่

ในปี พ.ศ. 2328 พระเจ้าปดุงกษัตริย์แห่งพม่าได้ยกทัพใหญ่ด้วยไพร่พลกว่า 140,000 คน มุ่งโจมตีกรุงเทพฯโดยยกทัพใหญ่โจมตีไทยตั้งแต่ภาคเหนือจรดภาคใต้ นับเป็นการศึกครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดที่ฝ่ายไทยเคยเผชิญมา (รายละเอียดอยู่ในหัวข้อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า) แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯและสมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวร สามารถขับไล่กองทัพพม่าจนล่าถอยออกจากเขตไทยได้สำเร็จ

ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พม่าคิดว่าไทยกำลังอยู่ในช่วงอ่อนแอเพราะเพิ่งตั้งราชวงศ์ใหม่ จึงได้ยกทัพโจมตีไทยหลายครั้งด้วยกัน แต่พม่าประสบความล้มเหลวไม่สามารถมีชัยชนะไทยได้อย่างเด็ดขาด ถึงสมัยรัชกาลที่ 2 พม่าพยายามยกทัพมารบกับไทยอีก โดยมุ่งโจมตีภาคใต้ของไทยเพื่อหวังที่จะตัดด้ามขวานของประเทศไทยให้หลุดไปอยู่ใต้การปกครองของพม่า

แต่ไม่ประสบความสำเร็จเช่นเดียวกัน จนกระทั่งล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 พม่าเริ่มทำสงครามกับอังกฤษและประสบความพ่ายแพ้จนกระทั่งเสียเอกราชให้แก่อังกฤษ ทำให้ไทยหมดปัญหาเรื่องภัยจากการรุกรานของพม่าอีกต่อไป ก่อให้เกิดผลดีแก่ไทยเป็นอย่างยิ่ง เปิดโอกาสให้พระมหากษัตริย์ของไทยทรงมีโอกาสฟื้นฟูบูรณะประเทศให้เจริญรุ่งเรืองทุกด้านได้อย่างเต็มที่

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ แม้ว่าพระองค์จะประสบความยุ่งยากในการทำศึกสงครามกับพม่า แต่พระองค์ทรงพยายามวางรากฐานทางด้านการปกครองราชอาณาจักรให้เกิดความมั่นคงอย่างรวดเร็ว เพื่อให้ราชอาณาจักรไทยเป็นปึกแผ่นสามารถรับศึกสงครามกับพม่าตั้งแต่ภาคเหนือจรดภาคใต้ได้ พระราชกรณียกิจที่สำคัญทางด้านการปกครองคือการฟื้นฟูรูปแบบการปกครองเหมือนเช่นสมัยกรุงศรีอยุธยา อันเป็นรูปแบบที่ใช้เรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีรูปแบบการปกครองดังนี้

การปกครองในเขตราชธานีหรือส่วนกลาง แบ่งตำแหน่งออกได้ดังนี้

1. อัครมหาเสนาบดี มี 2 ตำแหน่ง คือ

1) สมุหกลาโหม มีเจ้าพระยามหาเสนาเป็นผู้บังคับบัญชา ใช้ตราคชสีห์เป็นตราประจำตำแหน่ง ทำหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการทหารและหัวเมืองปักษ์ใต้ 20 หัวเมือง

2) สมุหนายกว่าการมหาดไทย ทำหน้าที่ในการปกครองดูแลราชการฝ่ายพลเรือนทั่วไป และยังทำหน้าที่บังคับบัญชาราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 1 มีเจ้าพระยารัตนาพิพิธ เป็นผู้บังคับบัญชา ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นผู้บังคับบัญชา

2. เสนาบดีจตุสดมภ์ซึ่งเป็นตำแหน่งรองจากอัครมหาเสนาบดีมี 4 ตำแหน่ง ได้แก่

1) เสนาบดีกรมเมืองหรือนครบาล ใช้ตราพระยมทรงสิงห์เป็นตราประจำตำแหน่ง มีหน้าที่บังคับบัญชา ควบคุมดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน

2) เสนาบดีกรมวัง ใช้ตราเทพยดาทรงพระโคเป็นตราประจำตำแหน่ง ทำหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับการเก็บภาษีอากร จัดการในเรื่องพระราชพิธี พิจารณาคดีที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้วินิจฉัย ดูแลในเรื่องความยุติธรรมของประชาชนทั่วราชอาณาจักร

3) เสนาบดีกรมพระคลัง ใช้ตราบัวแก้วเป็นตราประจำตำแหน่ง ทำหน้าที่ในเรื่องเกี่ยวกับการเก็บภาษีอากร การค้า การแลวงหารายได้เข้าแผ่นดิน ดูแลรักษาพระราชทรัพย์ รวมถึงการใช้จ่ายต่าง ๆ นอกจากนั้นยังทำหน้าที่ในเรื่องงานราชการทางการทูต การติดต่อกับต่างประเทศซึ่งเรียกว่ากรมท่า แยกออกเป็นกรมท่าซ้ายดูแลกิจการค้ากับจีน กับกรมท่าขวาดูแลกิจการค้ากับชาวอินเดีย อาหรับ และชาติตะวันตก

4) เสนาบดีกรมนา ใช้ตราพระพิรุณทรงนาคเป็นตราประจำตำแหน่ง มีหน้าที่ตรวจตรา

ดูแลการทำไร่นา เก็บภาษีนา ซึ่งเรียกว่าเก็บหางข้าวขึ้นฉางหลวง เพื่อเป็นเสบียงอาหารสำรองไว้ใช้ในยามเกิดศึกสงคราม

งานราชการทั้งหกตำแหน่งดังกล่าว ในยามปกติต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนโดยมีการปรึกษาหารือในที่ประชุมซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประธานอยู่เสมอ เรียกว่า**ลูกขุน ณ ศาลา** แต่ในยามศึกสงครามเสนาบดีทั้งหกตำแหน่งก็จะทำหน้าที่แม่ทัพนายกองยกกองทัพออกไปรบกับข้าศึก สมุหนายกบางท่านเป็นแม่ทัพที่เข้มแข็งและสามารถในการรบดังเช่นเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้น

การปกครองหัวเมืองหรือส่วนภูมิภาค แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. **หัวเมืองชั้นใน** คือ บรรดาเมืองเล็ก ๆ ที่อยู่รายรอบราชธานีเรียกว่าเมืองชั้นจัตวา ผู้ปกครองเรียกว่า **ผู้รั้ง** หัวเมืองชั้นในอยู่ภายใต้การควบคุมของราชธานีอย่างใกล้ชิด ปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งของเสนาบดีกรมต่าง ๆ

2. **หัวเมืองชั้นนอก** ได้แก่ หัวเมืองที่อยู่ห่างราชธานีออกไป กำหนดเป็นหัวเมืองชั้นเอก โท ตรี โดยลำดับตามขนาดและความสำคัญของเมือง หัวเมืองเหล่านี้อาจมีเมืองเล็ก ๆ อยู่ใต้สังกัด พระมหากษัตริย์ทรงตั้งเชื้อพระวงศ์หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นเจ้าเมือง เจ้าเมืองมีอำนาจในการปกครองค่อนข้างอิสระและมีอำนาจ แต่ต้องปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลที่เมืองหลวง

3. **หัวเมืองประเทศราช** ได้แก่ หัวเมืองที่อยู่ไกลออกไป หัวเมืองประเทศราชบางแห่งประชาชนเป็นชาวต่างชาติต่างภาษา เช่น กัมพูชาและหัวเมืองมลายู เป็นต้น ผู้ปกครองมักจะเป็นเจ้าเชื้อสายของหัวเมืองเหล่านั้น มีอิสระในการปกครองแต่ต้องปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลที่เมืองหลวง นอกจากนั้นต้องส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการถวายต่อพระมหากษัตริย์ตามเวลาที่กำหนดไว้

การปกครองท้องที่ ท้องที่ที่เล็กที่สุดคือหมู่บ้านซึ่งเจ้าเมืองเป็นผู้แต่งตั้ง ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าปกครอง หลายหมู่บ้านรวมกันเป็น **ตำบล** มีกำนันเป็นหัวหน้าปกครอง หลายตำบลรวมกันเป็น **แขวง** มีหมื่นแขวงเป็นผู้ปกครอง และหลายแขวงรวมกันเป็น **เมือง** มีผู้รั้งหรือเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครอง

ที่น่าสังเกตก็คือรูปแบบการปกครองท้องที่ดังกล่าวนี้ มีส่วนคล้ายคลึงกับรูปแบบการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม รูปแบบการปกครองท้องถิ่นในปัจจุบันของไทยกำลังพัฒนาให้สอดคล้องกับระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยและนโยบายของรัฐบาลซึ่งต้องการกระจายอำนาจการปกครองไปสู่ท้องถิ่น

กฎหมายและการศาล

จากการที่นักเรียนได้เรียนประวัติศาสตร์ไทยมาแล้ว คงจะทราบดีว่ากฎหมายของไทยสมัยโบราณได้รับอิทธิพลมาจากกฎหมายของอินเดียที่เรียกกันว่า **คัมภีร์พระธรรมศาสตร์** โดยไทยเราได้นำมาดัดแปลงให้เข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย ซึ่งใช้กันเรื่อยมาตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงสุโขทัยแล้ว

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสูงสุดตามระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงประกาศใช้กฎหมายมากมายหลายฉบับ เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแก่พระมหากษัตริย์และราชอาณาจักร รักษาความสงบเรียบร้อยในหมู่ประชาชน

ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าโจมตีทำลายย่อยยับจนเสียกรุงครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2310 ครั้งนั้นทรัพย์สินมีค่าทั้งหลายรวมทั้งกฎหมายต่าง ๆ ถูกเผาพินาศไปจำนวนมาก กฎหมายที่หลงเหลืออยู่บ้างก็ชำรุดเสียหายจับใจความไม่ค่อยได้

สมัยกรุงธนบุรี เป็นช่วงที่มีศึกสงครามอยู่เกือบตลอดเวลาจึงไม่ได้พัฒนากฎหมายให้เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร ล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บ้านเมืองเริ่มเข้ารูปเข้ารอย ประชาชนอพยพเข้ามาอาศัยในเมืองหลวงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ปัญหาการใช้กฎหมายปกครองประชาชนให้บังเกิดความสงบสุขเรียบร้อยจึงเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ

เมื่อการศึกสงครามกับพม่าเริ่มเบาบางลง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯจึงทรงมีพระบรมราโชบายฟื้นฟูบูรณะวัฒนธรรมไทยให้เจริญรุ่งเรืองเหมือนเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะงานทางด้านพระพุทธศาสนา กฎหมาย ศิลปะ ประเพณีได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้เจริญก้าวหน้าตามลำดับ

ในปี พ.ศ. 2347 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ โปรดให้มีการชำระกฎหมาย สาเหตุเนื่องมาจากเกิดคดีภรรยาฟ้องหย่าสามี ทั้ง ๆ ที่ภรรยาเป็นชู้กับชายอื่น แต่ศาลกลับตัดสินอนุญาตให้หย่าได้ทั้ง ๆ ที่สามีไม่ต้องการหย่าและมิใช่เป็นความผิดของสามี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงทราบถึงการตัดสินในครั้งนี้และทรงเห็นว่าเป็นการไม่ยุติธรรม กฎหมายที่ใช้กันอยู่คงจะมีข้อบกพร่องอย่างมากมาย จึงโปรดให้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญกฎหมายปรับปรุงกฎหมายทั้งหมดให้ถูกต้อง จัดแบ่งเป็นหมวดเป็นหมู่ให้เรียบร้อยรัดกุม

เมื่องานชำระกฎหมายได้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว จึงโปรดให้อาลักษณ์คัดลอกรวม 3 ชุด ด้วยกัน โดยนำไปเก็บไว้ที่ห้องเครื่องชุดหนึ่ง และไว้ที่หอหลวงชุดหนึ่ง และไว้ที่ศาลหลวงชุดหนึ่ง โดยประทับ**ตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้ว**ไว้เป็นสำคัญทุกเล่ม ด้วยเหตุนี้จึงเรียกกฎหมายที่ได้รับชำระใหม่ว่า **กฎหมายตราสามดวง** สาระสำคัญส่วนใหญ่ของกฎหมายนี้คล้ายคลึงกับกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา

ตราพระราชสีห์

ตราพระคชสีห์

ตราบัวแก้ว

นอกเหนือจากงานชำระกฎหมายแล้ว ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีการประกาศใช้พระราชกำหนดและกฎหมายอีกหลายฉบับ ดังเช่นสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2327 มีการประกาศใช้พระราชกำหนดหลายข้อ เช่น

- วิธีใช้งานแทนเงินที่ค้างแก่ไพร่
- ถ้าใครมีทุกข์จะฟ้องร้องยังโรงศาลให้มาให้การด้วยปาก ห้ามทำหนังสือฟ้องเพราะเป็นโอกาสให้หมอความทุจริต เสี้ยมสอนแต่งสำนวนเท็จ
- ห้ามการใช้เงินปลอม และวางระเบียบใช้เงินทดแทนแก่ผู้ไม่ผิดในเรื่องนี้
- ห้ามการฟ้องร้องเรื่องทรัพย์มรดกข้ามศาลมาถึงพระองค์
- เกณฑ์คัดเลือกคนถวายตัวเป็นมหาดเล็ก
- ห้ามมิให้เอาคนที่ขายไว้แห่งหนึ่งแล้วไปขายอีกแห่งหนึ่ง

ฯลฯ

เกี่ยวกับพระราชบัญญัติ ในสมัยรัชกาลที่ 1 มีการประกาศใช้ พ.ร.บ.บ่อนเบี้ย เมื่อปี พ.ศ. 2337 ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการประกาศใช้พระราชกำหนดเพิ่มเติมขึ้นอีก เช่น พระราชกำหนดสักเลก พ.ศ. 2353 พ.ร.ก.ห้ามสูบและซื้อฝิ่น พ.ศ. 2354 กำหนดโทษผู้ที่สูบฝิ่น ซื้อฝิ่น ขายฝิ่น ต้องลงโทษถึงขั้นโบย ถูกยึดทรัพย์และถูกส่งไปเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง พ.ศ. 2357 ประกาศใช้กฎหมายห้ามเล่นการพนัน และมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะโจรห้าเส้น *ในปี พ.ศ. 2380

---

* หมายถึงราษฎรที่อยู่ในระยะห่างที่เกิดเหตุ 5 เส้น จะต้องช่วยเจ้าหน้าที่จับโจร มิฉะนั้นจะมีความผิด

การศาล ระบบการศาลของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังมีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาคือ มิได้มีลักษณะเป็นเอกภาพอยู่ใต้การบังคับบัญชาของหน่วยราชการหน่วยใดหน่วยหนึ่งเหมือนเช่นในปัจจุบัน หากแต่กระจัดกระจายอยู่ตามกรมต่าง ๆ จำนวนมากมายทั้งในเมืองหลวงและหัวเมือง ศาลจึงมีจำนวนมากมายหลายศาล เช่น ศาลหลวง ศาลอาญา ศาลนครบาล ศาลกรมวัง ศาลกรมนา ศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งเกษม ฯลฯ เมื่อเกิดคดีฟ้องร้องในเรื่องที่เกี่ยวกับกรมใด ก็ให้ศาลกรมนั้นพิจารณาตัดสินคดี

ทางด้านการพิจารณาคดี มีขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย ค่อนข้างยุ่งยากและสับสน ทำให้เกิดการล่าช้า กล่าวคือถ้าราษฎรจะฟ้องร้อง ก็จะต้องไปยื่นกับกรมรับฟ้องก่อน เมื่อกรมรับฟ้องรับเรื่องไว้ ก็จะนำเสนอต่อลูกขุนฯ เมื่อลูกขุนฯพิจารณาแล้วเห็นว่าฟ้องได้ ก็ให้ส่งคดีฟ้องร้องไปยังกรมต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับคดีฟ้อง

ศาลของกรมจะดำเนินการไต่สวนชำระความ จากนั้นจะส่งสำนวนไปยังลูกขุน ณ ศาลหลวง จำนวน 12 คน ซึ่งเป็นพราหมณ์ชาวอินเดียเชี่ยวชาญในเรื่องกฎหมาย ลูกขุนฯจะเป็นผู้ชี้ขาดตัดสินว่าใครผิดใครถูก และสมควรจะลงโทษอย่างไร จากนั้นจึงส่งเรื่องไปให้ตุลาการดำเนินการบังคับคดีหรือลงโทษผู้กระทำผิดตามที่ลูกขุนฯตัดสิน

ส่วนศาลตามหัวเมืองก็อนุโลมดำเนินการตามแบบศาลในเมืองหลวง หากแต่ว่าตามหัวเมืองไม่มีลูกขุนที่เป็นพราหมณ์ จึงใช้กรมการเมืองทำหน้าที่แทน

ในการไต่สวนพิจารณาคดีในสมัยโบราณ เนื่องจากยังขาดความรู้ในเรื่องวิธีการสอบสวนแบบปัจจุบัน จึงนิยมใช้วิธีการจารีตนครบาล เช่น ทรมานผู้ต้องหาเพื่อให้รับสารภาพด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ตอกเล็บ บีบขมับ จำขื่อ-คา เฆี่ยนตี ฯลฯ หรือใช้วิธีการทางไสยศาสตร์เพื่อพิสูจน์ว่าใครผิดใครถูก เช่น ดำน้ำแข่งขัน ลุยเพลิง เสี่ยงเทียน ฯลฯ

นอกจากนั้น การลงโทษยังใช้วิธีการที่รุนแรงและทารุณ เช่น ตัดหัวเสียบประจาน ตัดมือตัดเท้า เผาทั้งเป็น ถ่วงน้ำ ฯลฯ วิธีการดังกล่าวทำให้ชาวตะวันตกหวาดเกรงเป็นอันมาก และเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาติตะวันตกเรียกร้องขอสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในสมัยรัชกาลที่ 4 จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ไทยจึงได้ปฏิรูปการศาลตามแบบตะวันตก

การถวายฎีกา ระบบการศาลของไทยซึ่งค่อนข้างยุ่งยากและสับสน บางครั้งไม่ได้รับความยุติธรรมเท่าที่ควร โดยเฉพาะราษฎรมักจะเสียเปรียบหากไปฟ้องร้องขุนนางซึ่งมีศักดินา 400 ขึ้นไป เนื่องจากตามกฎหมายราษฎรไม่มีสิทธิ์ตั้งทนายได้ ขณะเดียวกันขุนนางซึ่งมีศักดินา 400 ขึ้นไปสามารถแต่งตั้งทนายได้ ดังนั้นโดยปรกติราษฎรจึงมักจะไม่กล้าฟ้องร้องขุนนาง

ในฐานะที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชภาระในการรักษาความยุติธรรมแก่พสกนิกรโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ พระองค์จึงเปิดโอกาสให้ราษฎรได้ร้องทุกข์ถึงความเดือดร้อนต่าง ๆ อันเนื่อง

มาจากการไม่ได้รับความยุติธรรม ธรรมเนียมดังกล่าวนี้ได้กระทำกันมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัย เรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยกรุงธนบุรี

ล่วงมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้รื้อฟื้นประเพณีการถวายฎีกาขึ้นมาใหม่ พระองค์โปรดให้สร้างกลองขึ้นใบหนึ่งชื่อ **กลองวินิจฉัยเภรี** (ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเทพฯ) ตั้งไว้ในเขตพระราชฐานชั้นนอก สำหรับราษฎรผู้มีเรื่องทุกข์ร้อนจะเข้าทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา โดยการตีกลองใบนี้เสียก่อน เจ้าหน้าที่ก็จะออกมารับฎีกา เราเรียกธรรมเนียมนี้ว่า **ตีกลองร้องฎีกา**

กลองวินิจฉัยเภรี

ด้วยความที่เกรงว่าราษฎรจะนำเรื่องที่ไม่เป็นความจริงหรือใส่ร้ายผู้อื่นมาร้องเรียนเป็นที่รบกวนพระราชหฤทัย จึงมีการวางระเบียบไว้ว่า ผู้ใดจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาจะต้องถูกเฆี่ยนเสียก่อน 30 ที เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่าเดือดร้อนจริง ระเบียบดังกล่าวจึงทำให้ราษฎรไม่กล้าที่จะเข้าไปถวายฎีกา เพราะไม่แน่ใจว่าจะได้ผลคุ้มค่าหรือไม่ นอกจากนั้นขุนนางผู้รับเรื่องร้องทุกข์จากราษฎรอาจไม่นำทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากษัตริย์ก็ได้ ทำให้พระมหากษัตริย์ไม่ทราบเรื่อง

การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของไทยในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยทั่วไปมีสภาพคล้ายคลึงกับสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ ประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในชนบทประกอบอาชีพเกษตรกรรมและหาของป่า ส่วนในตัวเมืองมีการประกอบอาชีพช่างฝีมือหรืออุตสาหกรรมภายในครัวเรือน พวกที่อยู่ตามริมแม่น้ำลำคลองและริมทะเลก็ประกอบอาชีพประมง ลักษณะการดำรงชีพของชาวไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นลักษณะการทำมาหากินแบบยังชีพ คือทำมาหากินเพื่อเลี้ยงครอบครัวไปวันหนึ่ง ๆ หากมีผลผลิตเหลือจากการบริโภคอยู่บ้างก็นำไปขายหรือแลกเปลี่ยนสิ่งของกับผลผลิตของครอบครัวอื่น

การที่ครอบครัวชาวไทยในสมัยนั้นส่วนใหญ่ไม่กระตือรือร้นในการประกอบอาชีพอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ก็เพราะเหตุที่ทรัพยากรธรรมชาติของเรายังมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ที่ดินรกร้างว่างเปล่ายังมีอีกมากมายซึ่งยังขาดผู้คนที่จะมาบุกเบิก ชาวไทยจึงดำรงชีวิตอยู่แบบสบาย ๆ เครื่องอุปโภคและบริโภคต่าง ๆ เราก็สามารถหาได้ภายในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านข้างเคียง ไม่จำเป็นต้องสั่งซื้อจากต่างประเทศแต่อย่างใด

เรือสำเภาที่บรรทุกสินค้าออกไปค้าขายต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 3

กลุ่มชนที่มีฐานะดีและควบคุมเศรษฐกิจของประเทศ ได้แก่ ชาวจีน ขุนนาง และชนชั้นสูง ชาวจีนร่ำรวยจากการค้าและมีผลประโยชน์จากงานที่เกี่ยวข้องกับราชการ เช่น การประมูลภาษี เป็นต้น ส่วนขุนนางและชนชั้นสูงมีข้าทาสไพร่และบริวารอยู่ในสังกัดมากมาย มีรายได้จากการเก็บภาษีและการแต่งเรือสำเภาออกไปค้าขายยังต่างประเทศ อีกทั้งยังได้รับผลประโยชน์จากทางราชการมากมาย ขุนนางและชนชั้นสูงจึงมีฐานะมั่งคั่งยิ่งกว่าพ่อค้ามากมายนัก

แม้ว่าไทยเพิ่งจะสร้างกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงเสร็จใหม่ ๆ และยังประสบภัยจากการรุกรานของพม่าหลายครั้ง แต่ศูนย์กลางการปกครองของไทยก็ยังมั่นคงทางเศรษฐกิจสามารถบำรุงกองทัพได้อย่างเข้มแข็ง มีความรุ่งเรืองทางด้านวัตถุไม่แพ้สมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เป็นเพราะความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความสะดวกในการคมนาคมขนส่งและการค้ากับต่างประเทศของกรุงเทพมหานครนั่นเอง

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ขึ้นอยู่กับผลงานของรัฐบาลทางด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ก. รายได้และผลประโยชน์ของแผ่นดินภายในประเทศ

ข. รายได้จากการค้ากับต่างประเทศ

ก. รายได้และผลประโยชน์ของแผ่นดิน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีที่มาและวิธีการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์โดยหลักการทั่วไปคล้าย ๆ กับสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีการปรับปรุงวิธีการเก็บภาษีให้รัดกุมและมีรายได้ที่แน่นอนมากยิ่งขึ้น มีการเพิ่มประเภทภาษีมากขึ้นอีกหลายรายการ และเน้นการเก็บภาษีเป็นเงินตรา รายได้และผลประโยชน์ของแผ่นดินแยกออกได้เป็น 5 ประเภทคือ

1. ภาษีอากร
2. ส่วย
3. ฤชา
4. ค่าผูกปี้
5. รายได้อื่น ๆ

1. ภาษีอากร ที่สำคัญได้แก่

1.1 ภาษีจังกอบ เป็นภาษีที่เก็บจากผู้บรรทุกสินค้า โดยการตั้งด่านเก็บทั้งทางบกและทางน้ำ โดยเรียกเก็บชักส่วนเป็นสินค้าหรือเก็บเป็นเงิน โดยปรกติเก็บสิบหยิบหนึ่งหรือร้อยละสิบ

1.2 อากร หมายถึง การเก็บชักส่วนผลประโยชน์ที่ราษฎรทำอาชีพต่าง ๆ เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน หรือรัฐบาลให้สิทธิ์ประชาชนไปทำอาชีพผูกขาดโดยเรียกเก็บผลประโยชน์

จากราษฎรเหล่านั้น เช่น การเก็บของป่า ประมง ต้มกลั่นสุรา ตั้งบ่อนเบี้ย (การพนัน) ฯลฯ การเก็บอากรที่ทำรายได้อย่างเป็นกอบเป็นกำให้แก่รัฐ ได้แก่

อากรค่านา เก็บจากชาวนาโดยตรง ในตอนแรกเป็นข้าวเปลือกแต่ในตอนหลังเก็บเป็นเงิน การเก็บอากรค่านาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท เรียกว่า

นาคู่โค วิธีเก็บจะนับจำนวนวัวควายที่ใช้ไถนาที่เจ้าของนามีอยู่ แล้วประเมินว่าวัวควายจะทำนาได้ปีละเท่าไร นาคู่โคเป็นลักษณะนาหว่าน ราษฎรจะทำหรือไม่ทำก็ต้องเสียอากรให้แก่รัฐ เว้นแต่ว่าบางปีเกิดภาวะฝนแล้งหรือน้ำท่วม ต้นข้าวตายรัฐอาจยกเว้นอากรไม่เรียกเก็บก็ได้

นาฟางลอย นาประเภทนี้เป็นนาในที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึงต้องพึ่งน้ำฝนอย่างเดียว ถ้าฝนไม่ตกก็ทำนาไม่ได้ วิธีเก็บรัฐบาลจะส่งเจ้าหน้าที่ออกไปสำรวจว่าทำนาจริงได้เท่าไรโดยการนับตอฟางเป็นเกณฑ์ แล้วเก็บอากรตามนั้น นาประเภทนี้หากราษฎรไม่ทำนาติดต่อกัน 3 ปี ก็จะต้องตกเป็นของหลวง

การเก็บอากรค่านาในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 เก็บเป็นข้าวเปลือกดังที่เรียกกันว่าเก็บหางข้าว คือเก็บในอัตราไร่ละ 2 สัดครึ่ง ในสมัยรัชกาลที่ 3 ใช้วิธีเก็บเป็นเงินโดยเก็บในอัตราไร่ละสลึงเฟื้อง

อากรสวน รัฐบาลจะส่งเจ้าพนักงานออกไปสำรวจสวน โดยการแจงนับต้นผลไม้และจดบันทึกว่ามีกี่ต้น รวมทั้งการสำรวจวัดจำนวนที่ดินสวนเช่นเดียวกับการสำรวจนา การเดินสวนจึงคู่กับการเดินนา โดยปรกติการสำรวจแบบเดินสวนเดินนาสำรวจเพียงครั้งเดียวก็ใช้เป็นข้อมูลเก็บภาษีไปจนสิ้นรัชกาล แต่บางรัชกาลอาจเดินสวนเดินนาถึง 2-3 ครั้งก็ได้

การเก็บอากรสวนมีจุดบกพร่องในเรื่องการแจงนับต้นผลไม้ เมื่อทิ้งไว้หลายปีจำนวนต้นผลไม้ในสวนมีจำนวนไม่แน่นอน หากล้มตายไปเจ้าของสวนก็จะต้องเสียภาษีเท่าเดิม ทำให้ไม่ได้รับความยุติธรรม

อากรค่าน้ำ เป็นอากรที่เก็บจากการจับปลาทั้งในน้ำจืดและน้ำเค็มตามบริเวณที่รัฐบาลจะเป็นผู้กำหนด การเก็บจะเก็บจากเครื่องมือที่ใช้จับปลา เช่น โพงพางละ 12 บาท เรือแหลำละ 6-10 บาท สวิงกุ้งสวิงปลาอันละ 12 สตางค์ ฉมวก 12 สตางค์ เบ็ดราว 50 สตางค์

ในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดให้เลิกเก็บอากรค่าน้ำ ด้วยเหตุผลที่ว่าการจับปลาเป็นบาปจึงไม่ส่งเสริมให้จับปลา แต่พอถึงในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงเริ่มเก็บอากรค่าน้ำกันใหม่

อากรสุรา รัฐบาลมีรายรับจากอากรประเภทนี้สูงมาก ในสมัยรัชกาลที่ 4 เก็บอากรสุราได้สูงถึงปีละ 500,000 บาท

อากรฝิ่น ในสมัยรัชกาลที่ 2 ห้ามสูบฝิ่นและขายฝิ่นอย่างเด็ดขาด ในสมัยรัชกาลที่ 4 เก็บอากรได้ถึงปีละ 400,000 บาท

อากรบ่อนเบี้ย รัฐบาลให้ประชาชนเล่นการพนันอย่างเสรี จึงมีผู้ลงทุนผูกขาดภาษีเปิดบ่อนเบี้ยทั้งในกรุงเทพฯ และในต่างจังหวัด ทำให้รัฐบาลมีรายได้จากค่าอากรจำนวนมาก

นอกจากนั้นยังมีอากรชนิดต่าง ๆ อีกหลายชนิดที่ทำรายได้สูงให้แก่รัฐบาล เช่น อากรตลาด อากรโสเภณี อากรหวย ก.ข. ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีอากรเพิ่มขึ้นอีกหลายชนิด เช่น อากรสุกร อากรปลาสด อากรไหม อากรขี้ผึ้ง อากรไข่เต่า อากรหม้อหวด อากรถัง อากรเตาหล่อ อากรเรือโกลน ฯลฯ

ในสมัยรัชกาลที่ 4 เก็บภาษีอากรได้ปีละ 27 ล้านบาท และในปลายสมัยนี้เก็บได้สูงถึงปีละ 30 ล้านบาท

ระบบการเก็บภาษีแบบเจ้าภาษีนายอากร ระบบนี้ได้เริ่มใช้อย่างแพร่หลายตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นไป ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลมีความจำเป็นต้องใช้เงินมาก ประกอบกับราษฎรได้ประกอบอาชีพใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นมากมาย รัฐบาลไม่มีเจ้าหน้าที่เพียงพอที่จะตามไปเก็บภาษี จึงต้องอาศัยเอกชน คือ **นายอากร** เป็นผู้ทำหน้าที่เก็บภาษีแทน โดยรัฐบาลจะได้รับเงินค่าประมูลภาษีจากนายอากรในจำนวนเงินที่แน่นอน

ระบบการเก็บภาษีแบบนี้ รัฐบาลจะเป็นผู้ประกาศรายการภาษีว่ามีประเภทใดบ้าง ผู้ที่สนใจก็จะมาประมูล โดยเสนอเงินรายได้ว่าจะให้รัฐบาลปีละเท่าใด ผู้เสนอรายได้ให้รัฐบาลสูงสุดก็จะเป็นผู้มีสิทธิ์ผูกขาดในการไปเก็บภาษีจากราษฎรอีกทอดหนึ่ง แล้วนำเงินภาษีมามอบให้รัฐบาลตามที่กำหนด ส่วนที่เหลือก็เป็นผลกำไรของนายอากร

การจัดเก็บภาษีแบบนี้มีข้อบกพร่องหลายประการ เป็นต้นว่านายอากรมักจะไปรีดเก็บภาษีจากราษฎรในอัตราสูง ทำให้ราษฎรเดือดร้อนและมักจะใช้วิธีการข่มขู่บีบบังคับกับราษฎร นอกจากนั้นนายอากรมักจะไม่จ่ายเงินค่าประมูลภาษีให้รัฐบาลตามที่กำหนด โดยอ้างว่าเก็บภาษีจากราษฎรได้น้อย ขาดทุน ทำให้รัฐบาลได้เงินไม่ครบถ้วนตามที่ตกลงกัน

แท้ที่จริงแล้วนายอากรผูกขาดมักจะร่ำรวยและมีอิทธิพลต่อทางราชการ นายอากรมักจะได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนาง มีราชทินนาม เช่น นายอากรดูแลรักษาเกาะ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นขุนรักษาสมุทรคีรี เป็นต้น

ระบบการเก็บภาษีอากรแบบประมูล มักจะตกอยู่ในกำมือของชาวจีน เกิดการแบ่งกลุ่มแย่งชิงผลประโยชน์กันเรียกว่า **สมาคมอั้งยี่** สมาคมอั้งยี่ได้ก่อความไม่สงบทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เช่น สมาคมตั๋วเหี่ย ระยะแรกตั้งขึ้นเพื่อกีดกันนายอากรมิให้ไปขูดรีดเก็บภาษีชาวจีน ในภายหลังสมาคมตั๋วเหี่ยได้กลายเป็นกลุ่มอิทธิพล เข้าประมูลภาษีเสียเองหรือไม่ก็เรียกผลประโยชน์จากพวกนายอากร ในสมัยรัชกาลที่ 4 รัฐบาลต้องลงมือปราบสมาคมตั๋วเหี่ย เพราะพวกนี้ทำให้รัฐบาลเสียรายได้ไปมาก

2. **ส่วย** มีอยู่ 4 ประเภทคือ

ก. เครื่องราชบรรณาการ หมายถึง สิ่งของที่ประเทศราชนำมาถวายพระมหากษัตริย์ มักจะเป็นสิ่งของที่มีค่าและหายาก บางครั้งอาจเป็นสินค้าที่ส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศ

ข. พัทธยา คือทรัพย์สินรวมทั้งผู้คนและบ่าวไพร่ของผู้ที่กระทำผิด และถูกลงโทษด้วยการยึดทรัพย์เข้าหลวง บางครั้งเรียกว่า **ริบราชบาตร**

ค. เกณฑ์เฉลี่ย คือการเกณฑ์เงิน เกณฑ์แรงงาน หรือเกณฑ์สิ่งของจากราษฎร เป็นบางครั้งบางคราวที่ทางราชการต้องการขอความร่วมมือจากราษฎรในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง

ง. ส่วยแทนแรง หมายถึง ไพร่ที่ไม่ต้องการถูกเกณฑ์เข้ารับราชการ แต่สามารถส่งเงินหรือสิ่งของให้หลวงหรือมูลนายแทนการถูกเกณฑ์ได้ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯจ่ายเป็นเงินประมาณปีละ 12 บาท (เดือนละ 2 บาท รวม 6 เดือน) ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาอัตราการจ่ายสูงขึ้นอีก ในสมัยรัชกาลที่ 5 เปลี่ยนมาเรียกว่า **เงินค่าราชการ** เก็บปีละ 6 บาท จากผู้ที่ไม่ต้องการถูกเกณฑ์เป็นทหาร เก็บตั้งแต่อายุ 18 ปี–60 ปี ในสมัยรัชกาลที่ 6 เรียกว่า **เงินรัชชูปการ** ยังเก็บในอัตราเดิม เงินรัชชูปการนี้ได้เก็บกันเรื่อยมาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 7 จึงเปลี่ยนมาเป็นเก็บผู้มีอายุตั้งแต่ 20 ปี–60 ปี จนกระทั่งได้เกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จึงได้ยกเลิกการเก็บเงินรัชชูปการ

3. **ฤชา** คือ เงินค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ซึ่งทางราชการเรียกเก็บจากราษฎรในกรณีที่ราษฎรมาติดต่อขอให้ทางราชการช่วยดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ เช่น ค่าธรรมเนียมในการฟ้องร้องทางศาล ค่าธรรมเนียมออกโฉนด ค่าธรรมเนียมต่อเรือ ฯลฯ

4. **ค่าผูกปี้** ได้แก่ ค่าธรรมเนียมที่เรียกเก็บจากผู้ชายชาวจีน แต่เดิมชาวจีนได้รับการยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานมาใช้ในราชการ ในขณะที่ชาวไทยถูกเกณฑ์แรงงานหรือไม่ก็ต้องส่งส่วยแทน แต่ชาวจีนเสียเงินเป็นค่าส่วยเพียง 1.50 บาทต่อ 3 ปี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงเห็นว่าเป็นการไม่ยุติธรรมสำหรับชาวไทย จึงเริ่มเกณฑ์แรงงานชาวจีนมาใช้ในราชการ แต่ถ้าไม่ต้องการถูกเกณฑ์ก็ต้องจ่ายเงินให้แก่ทางการ สำหรับชาวจีนที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป เสีย 2 บาทสลึงเฟื้องต่อ 3 ปี ในสมัยรัชกาลที่ 4 เสีย 4.25 บาทต่อ 3 ปี เมื่อจ่ายเงินแล้วเจ้าหน้าที่จะเอาเชือกที่มีตราครั่งผูกที่ข้อมือซ้าย จึงเรียกเงินที่ทางการได้รับจากชาวจีนว่า **เงินค่าผูกปี้** คนที่ไม่มีเชือกผูกที่ข้อมือก็ต้องถูกเกณฑ์แรงงานตามระเบียบ

5. **รายได้อื่น ๆ** รัฐบาลอาจมีรายได้นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วอีกหลายรายการ เช่น

ค่าไถ่โทษ ได้แก่ ผู้ต้องโทษซึ่งต้องการเป็นอิสระหลุดพ้นจากโทษ ก็จ่ายเงินให้แก่รัฐบาลแทนการถูกลงโทษ

ค่าปรับ คือ เงินที่ศาลเรียกจากผู้ต้องหาหรือคู่ความฐานละเมิดกฎหมายซึ่งบัญญัติไว้ให้ผู้กระทำผิด

ค่าภาคหลวง คือ ส่วนแบ่งมรดกของข้าราชการผู้มีบรรดาศักดิ์ที่ถึงแก่กรรมเมื่อชำระหนี้แล้ว ส่วนที่เหลือจะเข้าคลังส่วนหนึ่ง และเป็นของทายาทส่วนหนึ่ง

ฯลฯ

ข. รายได้จากการค้ากับต่างประเทศ ระบบการค้าต่างประเทศของไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับสมัยกรุงศรีอยุธยา คือมีพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาลเป็นผู้ค้าขาย โดยมีกรมพระคลังสินค้าเป็นผู้ทำหน้าที่ผูกขาดการค้ากับต่างประเทศ นอกจากนั้นยังมีข้าราชการขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และชาวจีนผู้มั่งคั่งมีส่วนร่วมในการค้ากับต่างประเทศอีกด้วย การค้ากับต่างประเทศนับว่ามีรายได้อย่างงดงาม เนื่องจากไทยมีวัตถุดิบพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ตลาดต่างประเทศต้องการมากมาย

ในช่วงแรกของสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การค้ากับต่างประเทศของไทยยังซบเซา เนื่องจากพ่อค้าชาวยุโรปยังไม่กล้าเข้ามาค้าขาย เพราะยังหวาดเกรงสถานการณ์สงครามระหว่างไทยกับพม่า ต่างชาติที่เข้ามาค้าขายมักจะมาจากประเทศเพื่อนบ้านของไทย เช่น จีน อินเดีย ชวา มลายู และญวน ครั้นถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ฝรั่งชาติตะวันตกได้เริ่มทยอยเข้ามาค้าขายกับไทยมากขึ้นตามลำดับ ได้แก่ โปรตุเกส อังกฤษ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา เดนมาร์ก ฯลฯ

การค้าและรายได้จากการค้า การค้าและรายได้จากการค้า รัฐบาลได้รับผลประโยชน์จากวิธีการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. วิธีการค้าที่อาศัยสิทธิพิเศษทางการทูต โดยปรกติรัฐบาลมักจะส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับมิตรประเทศอยู่เสมอ โดยเฉพาะประเทศที่คุ้นเคยกับไทยมากเป็นพิเศษคือจีน ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยทรงส่งทูตพร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนอยู่บ่อย ๆ เรือสินค้าที่นำส่งคณะทูตไปจีนจะได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องเสียภาษีการค้าทั้งขาเข้าและขาออก ระหว่างที่คณะทูตเดินทางไปเฝ้าจักรพรรดิจีน เรือสินค้าไทยที่นำคณะทูตมาเมืองจีนก็สามารถขายสินค้าจนสินค้าหมดลำไปหลายลำ เมื่อคณะทูตเดินทางกลับไทย ก็สามารถซื้อสินค้าจากเมืองจีนไปขายเมืองไทยได้อีกโดยไม่ต้องเสียภาษี ทำให้มีกำไรมากมาย

2. วิธีการค้าด้วยระบบผูกขาด สินค้าใดที่ต่างชาติต้องการมากและมักมีกำไรดี รัฐบาลจะห้ามราษฎรขายให้พ่อค้าต่างชาติ จะต้องขายให้แก่กรมพระคลังสินค้าแต่ผู้เดียว เช่น ฝาง ดีบุก กระวาน ตะกั่ว รง กำยาน รังนก นอแรด งาช้าง ไม้หอม ฯลฯ ดังนั้นถ้าพ่อค้าต่างชาติต้องการซื้อสินค้าเหล่านี้ก็ต้องซื้อจากกรมพระคลังสินค้าเท่านั้น ทำให้กรมพระคลังสินค้าสามารถกำหนดราคาสูงมีกำไรดีมาก

ในทำนองเดียวกัน เมื่อเรือต่างชาตินำสินค้าเข้ามา กรมพระคลังสินค้าจะถือสิทธิ์เลือกซื้อสินค้าที่ต้องการก่อนใคร ๆ และสามารถกำหนดราคาได้ตามใจชอบ นอกจากนั้นยังออกระเบียบห้ามพ่อค้าต่างชาติขายสินค้าบางประเภทแก่ลูกค้าอื่น จะต้องขายให้แก่กรมพระคลังสินค้าเท่านั้น เช่น ปืนและดินปืน เป็นต้น ระบบการค้าแบบผูกขาดดังกล่าวนี้ พ่อค้าชาติตะวันตกโดยเฉพาะพ่อค้าอังกฤษไม่พอใจมาก ถึงกับเรียกร้องรัฐบาลอังกฤษให้เปิดเจรจากับไทยเพื่อบีบไทยให้ยกเลิกระบบดังกล่าว ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นไป เนื่องจากพ่อค้าอังกฤษเสียเปรียบในการค้ากับรัฐบาลไทยอย่างมาก

3. รายได้จากการเก็บภาษีการค้ากับต่างประเทศ มีรายได้ดังนี้คือ

ก. ภาษีเบิกร่อง หรือค่าปากเรือ เป็นค่าอนุญาตให้เรือต่างประเทศเข้ามาค้าขาย เก็บภาษีมากน้อยตามขนาดของเรือไม่ว่าเรือนั้นจะมีสินค้าหรือไม่ อัตราการเก็บเรือขนาดกว้างตั้งแต่ 4 วาขึ้นไป ถ้าเป็นเรือมาจากประเทศที่คุ้นเคยไปมาค้าขายกันบ่อยเก็บวาละ 12 บาท ถ้าเป็นเรือที่ไปมานาน ๆ ครั้งเก็บวาละ 20 บาท ในสมัยรัชกาลที่ 2 เรือสามเสาเก็บค่าปากเรือวาละ 80 บาท เรือสองเสาครึ่งเก็บวาละ 40 บาท ถ้าเป็นเรือที่มาจากยุโรป อัตราการเก็บจะยิ่งสูงกว่านี้อีก ในสมัยรัชกาลที่ 3 เรือเดินทะเลธรรมดา เก็บวาละ 8–40 บาท หากเป็นเรือสำเภาขนาดใหญ่ เก็บวาละ 80–200 บาท

ข. ภาษีสินค้าเข้า เก็บโดยนับจำนวนสินค้า และเก็บอัตราประมาณ 8–10% หากเป็นเรือที่มาจากประเทศคุ้นเคยอาจเก็บเพียงประมาณ 5%

ค. ภาษีสินค้าออก เก็บตามรายการสินค้าของแต่ละประเภทซึ่งมีอัตราไม่เท่ากัน เช่น น้ำตาลทรายเก็บภาษีขาออกหาบละ 50 สตางค์

การค้าขายกับต่างประเทศมีกำไรดี พวกขุนนางที่มีทุนทรัพย์ต่างก็ต่อเรือกำปั่นไปค้าขายกับต่างประเทศไกล ๆ ถึงอินเดีย ชวา ญวน จีน ญี่ปุ่น การต่อเรือก็สะดวกเพราะเมืองไทยมีไม้ดี ราคาถูก

จอห์น ครอว์เฟิร์ด (John Crawfurd) ทูตอังกฤษซึ่งเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้บันทึกบอกว่า เขาเห็นเรือสำเภาจอดอยู่ในลำแม่น้ำเจ้าพระยาถึง 70 ลำ ในจำนวนนี้เป็นเรือของเจ้านายและขุนนางไทยประมาณ 20 ลำ และเป็นของพระเจ้าแผ่นดินไทย 2 ลำ ชื่อเรือมาลาพระนคร กับเรือเหราข้ามสมุทร ครอว์เฟิร์ดยังกล่าวด้วยว่า การค้าสำเภาหลวงแม้ว่ามีกำไรดีแต่บางครั้งก็ขาดทุน เพราะมีการฉ้อราษฎร์บังหลวง มีการซื้อขายผ่านกันหลายทอด การรั่วไหลจึงมีมากตามไปด้วย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนการต่อเรือกำปั่น ทรงมีกองเรือพาณิชย์ประกอบด้วยเรือกำปั่นหลวงที่สร้างแบบยุโรป 11–13 ลำ กล่าวได้ว่าในสมัยนี้มีเรือชาติต่าง ๆ รวมทั้งเรือไทยผ่านไปมาค้าขายในเมืองไทยไม่น้อยกว่าปีละ 200 ลำ

สินค้าออกที่สำคัญ สินค้าออกที่สำคัญได้แก่ ครั่ง ดีบุก ไม้ยาง ตะกั่ว ไม้หอม ฝ้าย งาช้าง เขาสัตว์ หนังสัตว์ นอแรด หมาก ปลาเค็ม น้ำตาล พริกไทย กระวาน กานพลู ข้าว ยาสูบ รังนก รง ผลเร่ว หวาย ฯลฯ ประเทศที่ไทยส่งสินค้าไปขายมากที่สุดคือจีน รองลงไปได้แก่ ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สินค้าเข้า สินค้าจากต่างประเทศที่นำเข้าไทยที่สำคัญได้แก่ ผ้าไหมจากจีน ผ้าเนื้อธรรมดาจากอินเดีย เครื่องลายคราม ชา ไหมดิบ ไหมสำเร็จรูป เครื่องอุปโภคบริโภค ทองแท่ง ผ้าฝ้าย ฝิ่นดิบ เครื่องประดับต่าง ๆ เครื่องแก้ว น้ำมันพืช เหล็ก ตะปู ปูนขาว ฯลฯ

รายจ่ายที่สำคัญของรัฐบาล แม้ว่ารัฐบาลจะมีรายได้มาก แต่ก็มีรายจ่ายมากมายมิใช่น้อย รายจ่ายที่สำคัญ ๆ สรุปได้ดังนี้

1. รายจ่ายเพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศและพระมหากษัตริย์ ได้แก่ รายจ่ายทางด้านกองทัพ กิจการทหาร อาวุธ เสบียงอาหาร การสร้างป้อมปราการ ความมั่นคงในพระราชวัง และพระราชพิธีต่าง ๆ

2. รายจ่ายเพื่อบริหารงานราชการทั่ว ๆ ไป เช่น เบี้ยหวัดขุนนาง ค่าจ้างซื้อวัสดุใช้ในราชการ ฯลฯ

3. รายจ่ายทางด้านศาสนา เช่น สร้างวัด ซ่อมแซมวัด ทำบุญ ฯลฯ

4. รายจ่ายทางด้านสังคมสงเคราะห์ เช่น การช่วยเหลือราษฎรเมื่อได้รับความอดอยาก ประสบภัยธรรมชาติ หรือเกิดโรคระบาด

5. รายจ่ายเพื่อการลงทุน เช่น การลงทุนทำธุรกิจค้าขาย เป็นต้น

โดยปรกติแล้ว รัฐบาลมักจะมีรายรับมากกว่ารายจ่าย ยกเว้นบางปีมีรายจ่ายสูงเนื่องจากเกิดศึกสงครามกับพม่าหรือเกิดกบฏของประเทศราช

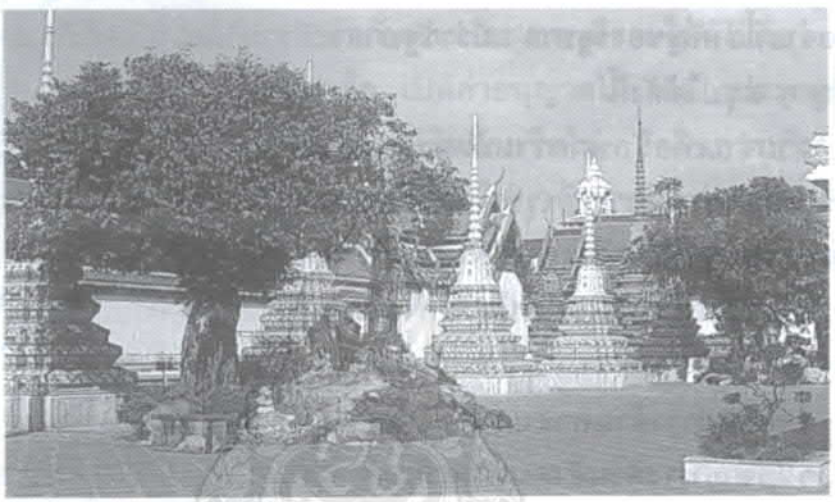
การฟื้นฟูศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี

การฟื้นฟูศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี ได้ทำกันมาบ้างแล้วในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่เนื่องจากบ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อยดีจึงทำได้ไม่มาก ครั้นบ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขมากขึ้นจึงมีการฟื้นฟูอย่างจริงจังในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และทำต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

การฟื้นฟูศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ที่สำคัญ คือ

1. **การสังคายนาพระไตรปิฎก** เพราะทรงเห็นว่า พระไตรปิฎกยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ จึงโปรดให้สังคายนาใหม่ในระหว่าง พ.ศ. 2331–2332 เป็นเวลา 5 เดือน จากนั้นจึงโปรดให้จาร (เขียน) ลงบนใบลาน

2. **การสร้างและปฏิสังขรณ์วัด** มีการสร้างวัดและปฏิสังขรณ์วัดมากมาย วัดที่สร้างใหม่ที่สำคัญคือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดบวรนิเวศวิหาร วัดที่ปฏิสังขรณ์ที่สำคัญคือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (เป็นวัดเก่า เดิมชื่อ วัดโพธาราม) วัดอรุณราชวราราม (เป็นวัดเก่า เดิมชื่อ วัดแจ้ง) วัดสระเกศ (เป็นวัดเก่า เดิมชื่อ วัดสระแก) วัดต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ยังคงเป็นวัดที่สำคัญจนกระทั่งปัจจุบันและทุกวัดอยู่ที่กรุงเทพมหานคร

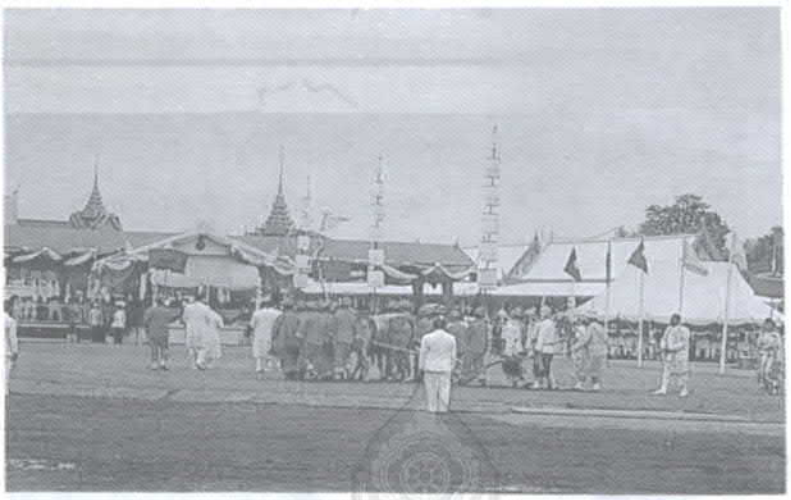

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

3. **การกวดขันพระสงฆ์และการตั้งธรรมยุติกนิกาย** พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงกวดขันให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ในรัชกาลต่อๆ มาได้ทรงให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านการศึกษา ได้ฟื้นฟูและปรับปรุงการเรียนปริยัติธรรม ในปลายรัชกาลที่ 3 ซึ่งในขณะนั้นสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) ระหว่างที่ทรงผนวชอยู่ ทรงตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นมา ซึ่งมีข้อวัตรปฏิบัติบางประการแตกต่างออกไปจากคณะสงฆ์นิกายเดิม คือ มหานิกาย

ในด้านวัฒนธรรมและประเพณี มีการรื้อฟื้นประเพณีหลายอย่างขึ้นมาอีก เช่น **พระราชพิธีราชาภิเษก** ซึ่งเป็นพิธีสำคัญในการขึ้นมาเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์ **พระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ** ซึ่งเป็นพิธีสำคัญของสังคมเกษตรกรรม เพื่อให้การเพาะปลูก

ทำนาได้ผลดี และมีการรื้อฟื้นประเพณีของชาวบ้านทั่วไปขึ้นมา เช่น การลอยกระทง การเล่นสักวา การเล่นเพลงเรือ เพื่อสร้างความบันเทิงและเป็นการพักผ่อน

พระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

ความรุ่งเรืองทางด้านศิลปกรรม

งานทางด้านศิลปกรรม เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของชาติและเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ ผลงานที่สำคัญในด้านนี้ เช่น พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งสร้างตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระองค์ทรงแกะสลักลายจำหลักบานประตูพระวิหารวัดสุทัศนเทพวรารามอย่างงดงามยิ่ง และในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการสร้างโลหะปราสาท ที่วัดราชนัดดาราม ผลงานดังกล่าวนี้เป็นฝีมือของ**ช่างสิบหมู่** ซึ่งเป็นการรวบรวมผู้มีฝีมือช่างด้านต่างๆ เข้าเป็นหมู่เป็นพวก เช่น ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างปั้น

โลหะปราสาท วัดราชนัดดาราม

วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของศิลปกรรม ซึ่งรุ่งเรืองขึ้นมาใหม่ในสมัยการทำให้เหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองดีนี้ โดยมีกวีและผลงานที่สำคัญ เช่น บทละครเรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จ

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เรื่องราชาธิราชและสามก๊ก ผลงานของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เรื่องพระอภัยมณี ผลงานของพระศรีสุนทรโวหาร (ภู่) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า สุนทรภู่ นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา พงศาวดาร สุภาษิตอีกหลายเรื่อง ผลงานต่าง ๆ นี้ถือเป็นมรดกที่สำคัญของชาติ

อนุสาวรีย์สุนทรภู่ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

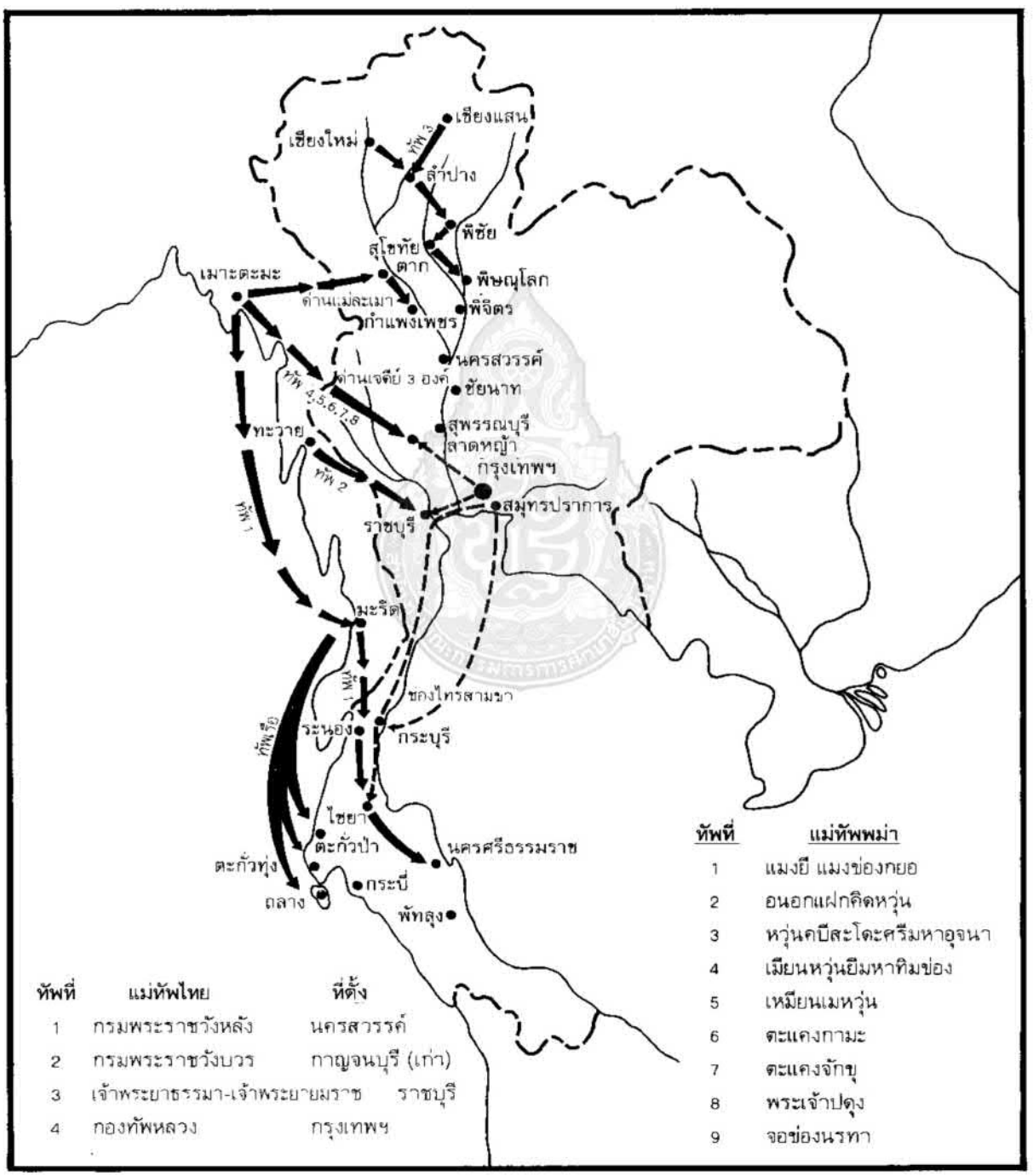
ลักษณะสังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ยังคงเหมือนกับสมัยกรุงศรีอยุธยา คือคนแบ่งออกเป็น 2 ชนชั้น คือ ชนชั้นปกครองและไพร่ โดยปรกติไพร่จะต้องทำหน้าที่รับใช้ราชการตลอดเวลา แต่กระนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงบางประการเกิดขึ้น คือ เมื่อบ้านเมืองสงบสุขมากขึ้นก็ทรงลดภาระของไพร่เพื่อให้ไพร่มีชีวิตที่สุขสบายขึ้น นั่นคือ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทรงลดเวลาการรับราชการของไพร่ให้เหลือปีละ 4 เดือน และในสมัยรัชกาลที่ 2 ทรงลดเวลารับราชการของไพร่ลงอีกให้เหลือปีละ 3 เดือน ซึ่งทำให้ไพร่มีเวลาทำมาหากินส่วนตัวได้มากขึ้น อนึ่ง ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้คนจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยมากขึ้น พวกนี้เป็นช่างฝีมือ แรงงาน พ่อค้า เกษตรกร บางคนก็มาฝากตัวเข้ารับราชการซึ่งทำให้คนจีนมีบทบาทมากขึ้นในสังคมไทย

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

ความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียง

ความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะสำคัญคือ เป็นการทำสงครามทั้งเพื่อป้องกันตนเองและการขยายอำนาจ ในระดับชาวบ้านซึ่งอยู่ชายเขตแดน แม้ว่าจะเป็นคนละเชื้อชาติแต่ก็มีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งวัฒนธรรมด้วย

1. **พม่า** พม่ายังเป็นเพื่อนบ้านที่พยายามโจมตีไทยต่อมา และปัญหาจากพม่ายังเป็นเรื่องที่ไทยต้องระมัดระวังและถือเป็นเรื่องสำคัญมาก ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพม่าทำสงครามกับไทยทั้งหมด 10 ครั้ง แต่สงครามครั้งที่สำคัญอยู่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยมีการทำสงครามกันทั้ง 7 ครั้ง สงครามครั้งสำคัญคือ

แสดงการเดินทัพของพม่าและไทยในศึกเก้าทัพ พ.ศ. 2328

1. **ศึกเก้าทัพ** (พ.ศ. 2328) เป็นสงครามครั้งที่สำคัญที่สุดหลังจากที่ไทยสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เพราะพม่ายกทัพมาถึง 9 ทัพ แยกเป็นหลายทิศทาง ทั้งทางเหนือ ทางตะวันตก และทางใต้ เพื่อกระหนาบไทย มีกำลังทหารถึง 144,000 คน ทัพพม่าส่วนใหญ่ยกมาทางด่านเจดีย์สามองค์ มีพระเจ้าปดุง กษัตริย์พม่าคุมทัพมาเอง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อทรงทราบข่าวศึก ทรงวางแผนอย่างรอบคอบร่วมกับแม่ทัพนายกองทั้งหลาย โดยเฉพาะกับกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท แผนการรบของไทยในครั้งนี้คือ การออกไปตั้งรับพม่าไม่ให้พม่าเข้ามาใกล้เมืองหลวง จุดตั้งรับที่สำคัญคือที่เมืองนครสวรรค์ ภายใต้การบังคับบัญชาของกรมพระราชวังหลัง และที่เมืองกาญจนบุรี ภายใต้การบังคับบัญชาของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท และมีกองทัพหลวงเป็นกำลังหนุนที่กรุงเทพฯ เพื่อคอยไปช่วยฝ่ายที่เพลี่ยงพล้ำ กำลังของไทยทั้งหมดมีเพียงเจ็ดหมื่นกว่าคน หรือครึ่งหนึ่งของพม่า ทางไทยยังมีแผนการว่า จะต้องปราบข้าศึกให้เร็วที่สุดเพื่อจะได้ไปช่วยทางอื่นโดยเฉพาะทางใต้

ในศึกเก้าทัพนี้ มีการรบที่สำคัญมากที่ ลาดหญ้า เมืองกาญจนบุรี กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเข้าโจมตีทัพพม่า แต่ไม่สำเร็จ พระองค์จึงให้ล้อมไว้แล้วปลูกหอรบเอาปืนใหญ่ตั้งระดมยิงเข้าไปในค่ายพม่า ส่วนกระสุนปืนใหญ่นั้นทำจากต้นไม้ จนทำให้พม่าครั่นครั้าม จนกล่าวกันว่า ถ้าป่าไม่หมด กระสุนปืนใหญ่ของไทยก็จะไม่หมดเช่นกัน นอกจากนี้พระองค์ยังใช้ยุทธวิธีอย่างอื่นอีก คือ ทำสงครามกองโจรคอยตัดกำลังที่ลำเลียงเสบียงอาหารมายังค่ายพม่า และใช้กลอุบายหลอกพม่าว่าได้รับกำลังเพิ่มเติมเสมอโดยวิธีการถอนกำลังออกในเวลากลางคืน แต่พอเช้าก็ให้กองทหารนั้นเดินกลับเข้าค่าย ซึ่งพม่าอยู่บนที่สูงสามารถแลเห็นได้สะดวก พม่าก็ครั่นครั้ามไทยมากขึ้นทุกที นี่เป็นยุทธวิธีแบบสมัยใหม่ที่เรียกกันว่า สงครามจิตวิทยา เมื่อทรงเห็นพม่าครั่นครั้ามไทยและอดอยาก กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท จึงสั่งให้ตีฝ่ายพม่าพร้อมกันทุกฝ่าย ไทยประสบความสำเร็จอย่างงดงาม ทัพหน้าของพม่าแตกพ่ายอย่างยับเยิน ข้าศึกเสียชีวิตและถูกจับเป็นจำนวนมาก การแตกของทัพหน้าของพม่านี้มีความสำคัญมาก คือทำให้พระเจ้าปดุงเห็นว่า ถ้ารบต่อไปคงไม่สำเร็จ จึงรับสั่งให้ถอนทัพกลับ และเมื่อกองทัพใหญ่ของพม่าถอนกลับ ส่วนที่เหลือจึงไม่มีความสำคัญอีกต่อไป และไทยก็สามารถจัดการขับไล่ออกไปได้โดยง่าย

การรบในด้านอื่นในศึกเก้าทัพที่ควรทราบคือ

การรบทางเหนือ ทัพพม่าที่บุกมาทางเหนือมีเจ้าเมืองตองอูเป็นแม่ทัพ ทัพพม่าตีได้หลายเมือง ยกเว้นเมืองลำปาง ซึ่งพระยากาวิละเป็นเจ้าเมืองรักษาเมืองไว้อย่างเข้มแข็ง แม้เจ้าเมืองตองอูจะล้อมไว้ก็ตาม ทัพของพม่าอีกส่วนหนึ่งได้ยกเข้ามาและตั้งค่ายที่ปากพิงซึ่งอยู่ใต้เมืองพิษณุโลก เมื่อทัพของกรมพระราชวังหลังยกขึ้นไปถึง ทัพไทยจึงโจมตีทัพพม่าที่ปากพิงแตกยับเยิน แล้วยกไปตีทัพพม่าที่ล้อมเมืองลำปางอยู่แตกพ่ายไปด้วย พม่าจึงถอยทัพกลับ ศึกทางภาคเหนือจึงสิ้นสุดลง

การรบทางภาคใต้ ทัพพม่าที่ตีทางใต้ของไทยมีทั้งทัพบกและทัพเรือ ทัพบกตีได้เมืองระนอง ชุมพร นครศรีธรรมราช ไชยา ทัพเรือยกไปตีเมืองถลาง ขณะนั้นเจ้าเมืองถลางถึงแก่กรรม ยังไม่มีการแต่งตั้งใหม่ แต่คุณหญิงจัน ภรรยาเจ้าเมืองถลาง กับนางมุก ผู้เป็นน้องสาว ได้รวบรวมผู้คนป้องกันเมืองด้วยความเก่งกล้า พม่าล้อมเมืองถลางอยู่เดือนเศษจึงยกทัพกลับ ความกล้าหาญของคุณหญิงจัน และนางมุก ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ พระราชทานความดีความชอบ แต่งตั้ง คุณหญิงจัน เป็น**ท้าวเทพกระษัตรี** นางมุก เป็น **ท้าวศรีสุนทร**

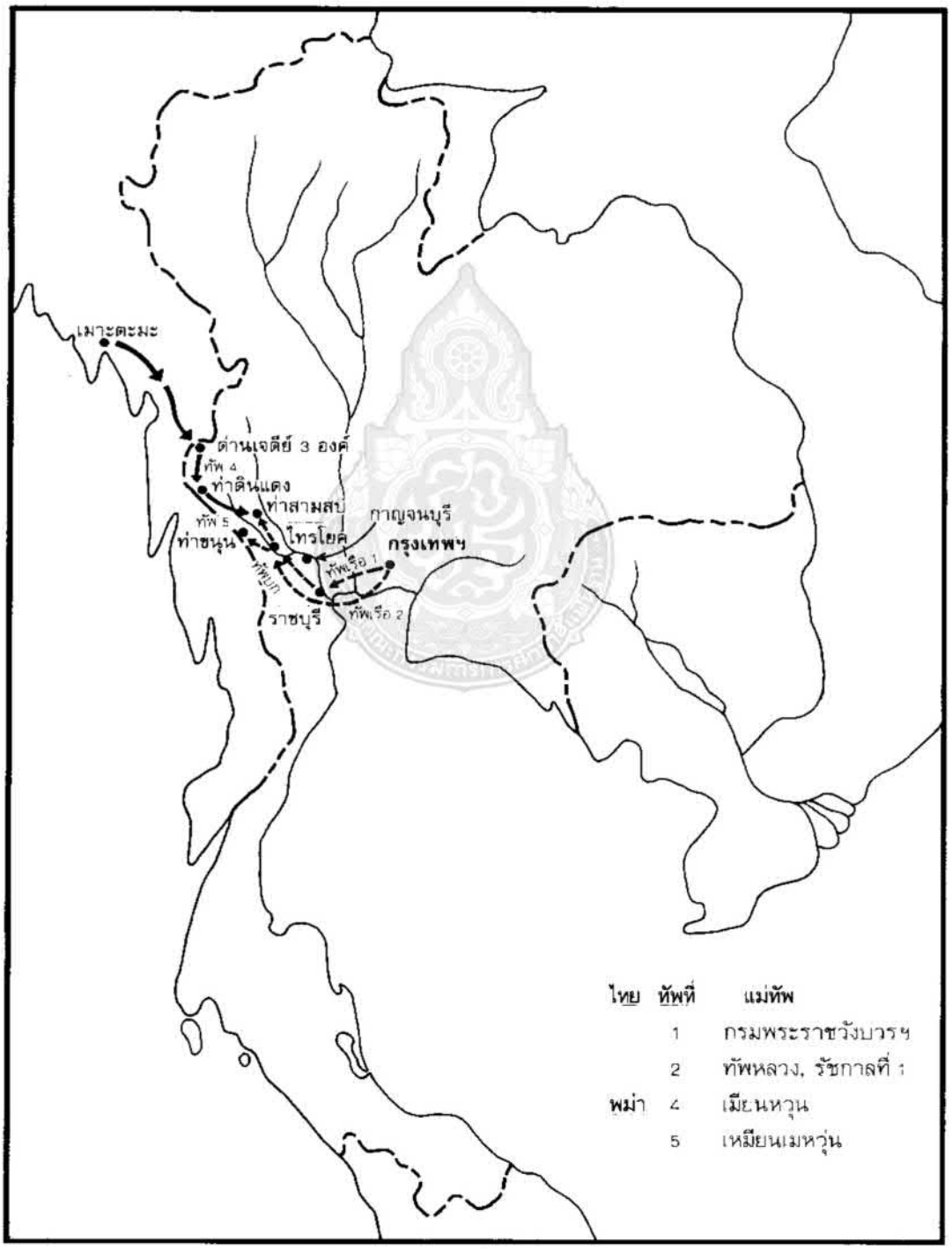

อนุสาวรีย์ท้าวเทพกระษัตรี และท้าวศรีสุนทร จังหวัดภูเก็ต

ความกล้าหาญของคนไทยที่สมควรกล่าวไว้ในที่นี้อีกท่านหนึ่งคือ พระมหาช่วย พระภิกษุแห่งเมืองพัทลุง เมื่อนครศรีธรรมราชเสียแก่พม่า เจ้าเมืองพัทลุงและกรมการเมืองได้ทิ้งเมืองหลบหนีเอาตัวรอด แต่พระมหาช่วยได้ชักชวนประชาชนของเมืองพัทลุงต่อต้านพม่า จนเมืองพัทลุงไม่เสียแก่พม่า ความดีความชอบของพระมหาช่วยนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น **พระยาทุกขราษฎร์** ภายหลังที่ลาสิกขาบทแล้ว

ทางกรุงเทพฯ เมื่อเสร็จศึกใหญ่ที่เมืองกาญจนบุรีแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทยกทัพไปช่วยทางใต้ แต่ได้สู้รบกับพม่าเพียงประปราย เพราะพม่าทราบข่าวว่า พระเจ้าปดุงถอนทัพกลับจึงยกทัพกลับเช่นกัน เมื่อเสร็จศึกพม่าแล้วจึงได้จัดระเบียบการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ให้เรียบร้อยและทำการปราบหัวเมืองมลายู ทั้งที่เคยเป็นประเทศราชของไทย คือ ปัตตานี และไทรบุรี กลับมาขึ้นกับไทยอีก ส่วนกลันตันและตรังกานู ก็ยอมสวามิภักดิ์ต่อไทย

2. ศึกท่าดินแดง (พ.ศ. 2329) เป็นสงครามใหญ่อีกครั้งกับพม่า **พระเจ้าปดุงพยายามแก้ตัวในการโจมตีไทยใหม่** โดยการรวมพลมาทางเดียว และพร้อมกันนั้นได้เตรียมเรื่องเสบียงอาหารเป็นอย่างดีเพื่อไม่ให้ขาดแคลน ยกมาทางด่านเจดีย์สามองค์แล้วตั้งทัพที่ท่าดินแดง และสามสบเมืองกาญจนบุรี

แสดงการเดินทัพของรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2329 ในศึกท่าดินแดง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงทราบข่าวข้าศึก จึงโปรดให้แบ่งทหารเป็น 2 ทัพใหญ่ ทัพแรกภายใต้การบังคับบัญชาของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทยกไปก่อน ทัพที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นแม่ทัพหลวง นัดโจมตีพม่าพร้อมกัน โดยทัพที่ 1 โจมตีทัพพม่าที่สามสบ ทัพที่ 2 โจมตีทัพพม่าที่ท่าดินแดง ทั้งสองฝ่ายสู้รบกันอยู่ 3 วัน ทัพพม่าแตกหมดทั้ง 2 ทัพ เสียหายมากมายทั้งผู้คน ช้าง ม้า อาวุธ และเสบียงอาหาร

หลังจากสงครามในครั้งนี้แล้ว สงครามใหญ่ระหว่างไทยกับพม่าก็ไม่มีอีก ที่มีเป็นเพียงสงครามย่อย อย่างไรก็ดีใน พ.ศ. 2330 ไทยได้ยกทัพไปตีเมืองทวายของพม่า ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ไทยยกทัพไปตีพม่าภายหลังจากไทยเสียกรุงใน พ.ศ. 2310 ในครั้งนี้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงพระราชนิพนธ์เพลงยาวไว้ตอนหนึ่งว่า

"อันกรุงรัตนอังวะครั้งนี้หรือ
จักพันเงื้อมมืออย่าสงสัย
พม่าจะมาเป็นข้าไทย
จะได้ใช้สร้างกรุงอยุธยา"

แต่อย่างไรก็ตามการตีเมืองทวายในครั้งนี้ไม่สำเร็จ เพราะการเดินทัพลำบากมาก เสบียงอาหารก็ขาดแคลน แม้ตีได้ก็ยากแก่การปกครองรักษา ถึงกระนั้นก็เป็นผลดีกับไทย แสดงให้เห็นว่าไทยเข้มแข็งขึ้นมาใหม่ ทำให้เมืองมะริด ทวาย และตะนาวศรี มาขอสวามิภักดิ์กับไทยในเวลาต่อมาอยู่ระยะหนึ่ง

ในช่วงต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พม่าแพ้สงครามกับอังกฤษต้องเสียดินแดนบางส่วนทางตอนใต้ จึงทำให้พม่าหมดโอกาสยกทัพมาโจมตีไทย

2. **เขมร** เขมรเป็นเพื่อนบ้านที่มีปัญหาภายในเกือบตลอดเวลา ไทยให้ความช่วยเหลือเขมรเพื่อให้เกิดความสงบ และไม่ให้ญวนเข้ามามีอำนาจในเขมรมากเกินไป

เขมรแตกแยกเป็นหลายฝ่ายในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ฝ่ายหนึ่งได้พาเจ้านายเขมร คือ นักองค์เอง เข้ามาที่กรุงเทพฯ เพื่อพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ซึ่งก็ได้รับการชุบเลี้ยงเป็นอย่างดี ต่อเมื่อเหตุการณ์ภายในเขมรเรียบร้อยแล้วขุนนางเขมรจึงได้ทูลขอนักองค์เองไปปกครอง แต่เนื่องจากอายุยังน้อยอยู่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดให้ พระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ไปรักษาราชการก่อนในปี พ.ศ. 2327 อีก 10 ปีต่อมาเมื่อนักองค์เองอายุได้ 21 ปี จึงโปรดให้ไปปกครองเขมร และพระราชทานนามว่า สมเด็จพระนารายณ์ราชา พร้อมกันนั้นมีพระราชดำรัสขอเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ให้เป็นบำเหน็จความดีความชอบแก่พระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ด้วย โดยให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ

สมเด็จพระนารายณ์ราชาปกครองเขมรถึง พ.ศ. 2340 ก็ถึงแก่พิราลัย บุตรคนโตคือนักองค์จันทร์ ขึ้นปกครองต่อแต่มีอายุน้อย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดให้สมเด็จเจ้าฟ้าทะละหะ (นัก) เป็นผู้สำเร็จราชการ จน พ.ศ. 2349 นักองค์จันทร์มีอายุได้ 16 ปี จึงอภิเษกนักองค์จันทร์เป็น สมเด็จพระอุทัยราชา แต่สมเด็จพระอุทัยราชาไม่นิยมไทยและหันไปพึ่งอำนาจญวน อย่างไรก็ดีขุนนางเขมรส่วนหนึ่งมีนักองค์สงวน ซึ่งเป็นพระมหาอุปโยราชเป็นผู้นำยังจงรักภักดีต่อไทยอยู่ เขมรจึงแบ่งเป็นสองฝ่ายอีก ความขัดแย้งนี้ทำให้ญวนเข้ามามีอิทธิพลเหนือเขมรระยะหนึ่ง แต่เมื่อญวนพยายามกลืนชาติเขมรและทำลายพระพุทธศาสนา เจ้านายเขมรจึงหันมาขอพึ่งไทยอีก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงให้ความช่วยเหลือเขมร และเป็นเหตุให้ไทยรบกับญวนในดินแดนเขมรนานถึง 14 ปี แม้ว่าผลของสงครามจะไม่แพ้ชนะอย่างเด็ดขาด แต่ไทยก็ได้เปรียบ เจ้านายเขมรต่างก็รู้สึกเป็นหนี้บุญคุณไทย และมีความจงรักภักดีต่อไทยมากกว่าญวน

3. ลาว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ลาวมีความภักดีต่อไทยตลอดมา แต่ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทางเวียงจันทน์ภายใต้การปกครองของเจ้าอนุ มีอำนาจมากขึ้น ด้วยโอรสของเจ้าอนุได้ปกครองจำปาศักดิ์ด้วย ประกอบกับเห็นญวนมีอำนาจกล้าแข็งขึ้น จึงทำให้เจ้าอนุคิดแข็งเมืองหันจะไปพึ่งญวนแทน ประกอบกับมีข่าวเล่าลือว่า อังกฤษมาโจมตีไทย ดังนั้นในช่วงต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุจึงก่อการกบฏต่อไทย (พ.ศ. 2369-2371) แต่ถูกไทยปราบได้ในที่สุด โดยที่ญวนไม่สามารถช่วยเจ้าอนุได้ และในการต่อต้านเจ้าอนุที่ก่อการกบฏในช่วงแรก **คุณหญิงโม้** (ภายหลังเรียกว่า โม) ภรรยาปลัดเมืองนครราชสีมา ได้วางแผนล่อลวงให้ทหารลาวตายใจ แล้วนัดแนะชาวเมืองที่ถูกกวาดต้อนไปฆ่าฟันทหารลาว ความกล้าหาญของคุณหญิงโมนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น**ท้าวสุรนารี**

อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) จังหวัดนครราชสีมา

4. **ญวน** แต่เดิมญวนหรือเวียดนามไม่ค่อยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับไทยมากนัก เพราะมีลาว เขมร คั่นอยู่ ประกอบกับญวนมักมีปัญหาภายใน ในสมัยกรุงธนบุรีญวนเกิดกบฏไกเซินพวกตระกูลเหงียน ซึ่งปกครองทางใต้ง่อน (ปัจจุบันคือนครโฮจิมินห์) ได้หนีมาพึ่งไทย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงให้ความช่วยเหลือเหงียนอาน หรือองเชียงสือ โดยส่งกองทัพไปช่วยปราบพวกไกเซิน แต่ไม่สำเร็จ เหงียนอานเห็นไทยมีความยุ่งยากกับพม่า จึงหลบหนีออกไปรวบรวมผู้คน ประกอบกับได้รับความช่วยเหลือจากบาทหลวงฝรั่งเศส เหงียนอานจึงปราบพวกไกเซินลงได้ จากนั้นเหงียนอานจึงตั้งตนเป็นจักรพรรดิ* ปกครองเวียดนาม มีพระนามว่า ยาลอง หรือเกียลอง ในตอนแรกญวนยังรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณต่อไทย แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคตแล้ว ผู้นำของญวนก็เริ่มขยายอำนาจเข้าไปในลาวและเขมร จนทำให้ไทยต้องรบกับญวนด้วยเรื่องของเขมรถึง 14 ปี (พ.ศ. 2376-2390) ในช่วงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่หลังจากเหตุการณ์นี้แล้วไทยกับญวนก็มีสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

5. **หัวเมืองมลายู** หัวเมืองมลายูที่เคยเป็นประเทศราชของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาคือปัตตานีกับไทรบุรี ครั้นไทยเสียกรุงครั้งที่ 2 หัวเมืองทั้งสองได้ตั้งตนเป็นอิสระ แต่เมื่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทยกทัพขับไล่พม่าทางภาคใต้คราวศึก 9 ทัพได้สำเร็จแล้ว ทรงใช้กำลังปราบปัตตานีซึ่งไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทยให้กลับมาเป็นประเทศราชของไทยอีก พร้อมกันนั้น กลันตันกับตรังกานูหวั่นเกรงอำนาจของไทยจึงยอมสวามิภักดิ์ต่อไทยด้วย ต่อมาเปรัคและปะลิสก็ได้ยอมเป็นประเทศราชของไทยอีก ในการปกครองหัวเมืองประเทศราชเหล่านี้ ไทยให้แต่ละเมืองมีอิสระในการปกครองตนเอง แต่ต้องส่งบรรณาการเป็นต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง เข้ามาถวาย 3 ปีต่อครั้ง และส่งกองทัพมาช่วยเมื่อกรุงเทพฯ มีคำสั่งออกไป ในหัวเมืองมลายูทั้งหลายนี้ ไทรบุรีมีปัญหาในการปกครองมากที่สุด โดยก่อกบฏ และแสวงหาความช่วยเหลือจากอังกฤษ แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดการกับปัญหาไทรบุรีลงได้ด้วยดี โดยแบ่งเมืองไทรบุรีให้มีขนาดเล็กลงเป็น 4 เมือง เลือกชาวพื้นเมืองที่มีความสามารถและภักดีต่อไทยให้เป็นผู้ปกครอง

6. **ล้านนา** ความสัมพันธ์กับล้านนาเป็นความพยายามที่จะรวมล้านนาเข้ากับอาณาจักรไทย และพม่ายังใช้ล้านนาเป็นฐานโจมตีกรุงรัตนโกสินทร์ ดังเห็นได้จากคราวศึกเก้าทัพ ดังนั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดให้พระยากาวิละแบ่งผู้คนจากเมืองลำปางไปตั้งเมืองเชียงใหม่ที่ปล่อยให้ร้างในสมัยกรุงธนบุรีขึ้นมาใหม่ พม่ายังส่งกองทัพมาโจมตีล้านนาอีก แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ มิหนำซ้ำพระยากาวิละยังขยายเขตแดนของไทยขึ้นไปจนได้เชียงแสน ความดีความชอบในครั้งนี้ทำให้พระยากาวิละได้รับการสถาปนาเป็น เจ้าประเทศราช

---

* ผู้ปกครองของเวียดนาม เรียกว่า จักรพรรดิ ตามแบบจีน

ใน พ.ศ. 2345 มีฐานะเทียบเท่าเจ้านครเวียงจันทน์ หลังจากนี้ล้านนาก็ได้มีความสัมพันธ์อันดีกับทางกรุงเทพฯ

ความสัมพันธ์กับประเทศที่อยู่ห่างไกล

1. **จีน** เป็นความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการเพื่อการค้า โดยไทยส่งบรรณาการให้จีน (โดยปกติ 3 ปีต่อครั้ง) เพื่อจะได้สิทธิพิเศษทางการค้า เพราะในสมัยการทำให้เหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองดีนี้ การค้ากับจีนโดยใช้เรือสำเภาหรือการค้าสำเภามีความสำคัญมากสำหรับการฟื้นตัวและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของไทย สินค้าที่ไทยซื้อจากจีนที่สำคัญเช่น เครื่องเคลือบจีน เครื่องปั้นดินเผา ผ้าไหม กระดาษ สินค้าไทยที่ส่งไปขายที่จีน เช่น ข้าว พริกไทย น้ำตาล ฝ้าย นอกจากนี้ในสมัยนี้คนจีนโดยเฉพาะพวกแต้จิ๋วได้อพยพเข้ามาทำมาหากินหรือตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยมากขึ้นซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในกรุงเทพฯ และเมืองท่า คนจีนพวกนี้มีทั้งพ่อค้า ช่างฝีมือ กรรมกร เกษตรกร บางคนจะเป็นผู้ประมูลภาษีที่เรียกว่า **"เจ้าภาษี"** และเป็นขุนนางไทยในที่สุด

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนในสมัยนี้ ทำให้อิทธิพลของจีนทางด้านวัฒนธรรม ศิลปะ วรรณกรรม มีต่อไทยมาก เช่น การนิยมประดับด้วยกระเบื้องจีน การแปลเรื่องสามก๊กเป็นภาษาไทย

2. **ชาติตะวันตก** ชาติตะวันตกที่มีความสัมพันธ์กับไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีโปรตุเกส อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางการค้า อนึ่ง ในสมัยนี้พวกบาทหลวงและหมอสอนศาสนาได้เริ่มเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในไทยอีก

ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกเริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2329 โดยอุปราชโปรตุเกสที่เมืองมาเก๊าได้ส่งทูตเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเพื่อเจริญสัมพันธไมตรี ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรตุเกสได้รับอนุญาตให้ตั้งกงสุลที่กรุงเทพฯ โดยมี **คาร์ลอส มานูเอล เดอ ซิลเวรา** เป็นกงสุลคนแรก และได้รับแต่งตั้งเป็น**หลวงอภัยพานิช** ความสัมพันธ์นี้มิได้เจริญงอกงามเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะการที่ไทยยอมติดต่อกับโปรตุเกสก็เนื่องจากต้องการซื้ออาวุธปืนเพื่อใช้ในการป้องกันประเทศเท่านั้น ความมุ่งหมายนี้เป็นความมุ่งหมายเดียวกับที่ไทยติดต่อกับชาติตะวันตกอื่น ๆ ในระยะต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้น เมื่อผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่อินเดียส่ง **จอห์น ครอว์เฟิร์ด** (หรือที่ไทยเรียกแต่เดิมว่า ยอน กะระฝัด) เป็นทูตเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพื่อเจรจาเรื่องการค้า โดยเฉพาะในเรื่องที่ขอให้ไทยยกเลิกระบบการค้าแบบผูกขาด และขอให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับไปปกครองบ้านเมือง จึงได้รับการปฏิเสธจากฝ่ายไทย ทั้งนี้เพราะไทยไม่มีความจำเป็นที่จะต้องทำการค้ากับอังกฤษ และยังไม่พอใจที่อังกฤษเข้ามาแทรกแซงเรื่องการเมืองภายในของไทย ดังนั้นอุปสรรคเกี่ยวกับเรื่องที่ทูตอังกฤษไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ตลอดจนปัญหาเรื่องภาษา จึงเป็นเพียงอุปสรรคปลีกย่อยเท่านั้น

ต่อมาสถานการณ์ได้เปลี่ยนไปเมื่ออังกฤษเป็นฝ่ายบุกรุกและได้เปรียบในการทำสงครามกับพม่าครั้งแรก* และระหว่างที่อังกฤษทำสงครามกับพม่าอยู่นั้น ผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่อินเดียได้ส่ง **ร้อยเอกเฮนรี่ เบอร์นีย์** (หรือที่ไทยเรียกแต่เดิมว่า กะปิตัน หันตรี บารนี) เป็นทูตเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อชักชวนให้ไทยร่วมรบกับพม่า ในเรื่องของเจ้าพระยาไทรบุรีกับเรื่องการค้า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงติดตามการสู้รบระหว่างอังกฤษกับพม่าโดยตลอด ทรงตระหนักดีถึงกองทัพที่มีประสิทธิภาพของอังกฤษ ประกอบกับอังกฤษรับว่าจะไม่สนับสนุนเจ้าพระยาไทรบุรีอีกต่อไป ทั้งยังยอมรับว่าไทยมีสิทธิเหนือไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู จึงทำให้ไทยยอมทำสัญญากับอังกฤษใน พ.ศ. 2369 เรียกว่า **สนธิสัญญาเบอร์นีย์** นับเป็นสัญญาฉบับแรกที่ไทยทำกับชาติตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ ผลของสัญญานี้ไทยต้องยินยอมให้พ่อค้าอังกฤษได้ค้าขายโดยตรงกับพ่อค้าไทยได้อย่างเสรีมากขึ้น นอกจากสินค้าต้องห้าม เช่น ข้าว ฝิ่น อาวุธ เครื่องอาวุธ และสินค้าบางประเภทที่รัฐบาลประกาศเป็นสินค้าต้องห้าม เกี่ยวกับการจำกัดอัตราภาษีขาเข้าโดยกำหนดว่า เรือที่ไม่บรรทุกสินค้าเข้ามา แต่จะซื้อสินค้าออกไปต้องเสียค่าปากเรือ** เป็นวาละ 1,500 บาท แต่ถ้าเป็นเรือที่ขนสินค้าเข้ามาจะต้องเสียภาษีปากเรือ เป็นวาละ 1,700 บาท สำหรับสนธิสัญญาฉบับนี้ ถือว่าไม่มีฝ่ายใดได้เปรียบเสียเปรียบ

ภายหลังจากการทำสนธิสัญญากับอังกฤษ ประธานาธิบดีแอนดรู แจ็กสัน ของสหรัฐอเมริกา ได้ส่ง**เอ็ดมันด์ โรเบิร์ต** เป็นทูตเข้ามาเจรจาเรื่องการค้ากับไทย ใน พ.ศ. 2375 ซึ่งทำให้ไทยเป็นชาติตะวันออกชาติแรกที่ทำสนธิสัญญาทางการค้ากับสหรัฐอเมริกา โดยมีสาระสำคัญคล้ายกับสัญญาเบอร์นีย์ ข้อที่น่าสังเกตคือ การที่ไทยยอมมีความสัมพันธ์ถึงขั้นทำสัญญากับชาติตะวันตกนั้น มีจุดประสงค์สำคัญประการหนึ่งก็คือเพื่อลดการคุกคามจากชาติตะวันตก แต่เมื่อเวลาผ่านไป ไทยจึงทำการผูกขาดการค้าดังเดิม เพราะเห็นว่าอันตรายไม่ได้ลดลง ดังนั้น แม้ว่าสหรัฐอเมริกาจะส่ง**โจเซฟ บัลเลสเตียร์** เป็นทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาใน พ.ศ. 2393 เช่นเดียวกับที่อังกฤษส่ง**เซอร์ เจมส์ บรู๊ค** เข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาในปีเดียวกัน ไทยจึงบ่ายเบี่ยงไม่ยอมตกลงด้วย ทำให้เซอร์ เจมส์ บรู๊ค เสนอใช้กำลังกับไทย เพื่อบังคับให้ไทยยอมแก้ไขสนธิสัญญา แต่รัฐบาลอังกฤษไม่เห็นชอบด้วย ดังนั้นเมื่อสิ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยจึงตกอยู่ในภาวะอันตราย แต่พระมหากษัตริย์ของไทยทั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ครองราชย์ต่อมาก็ทรงตระหนักดี

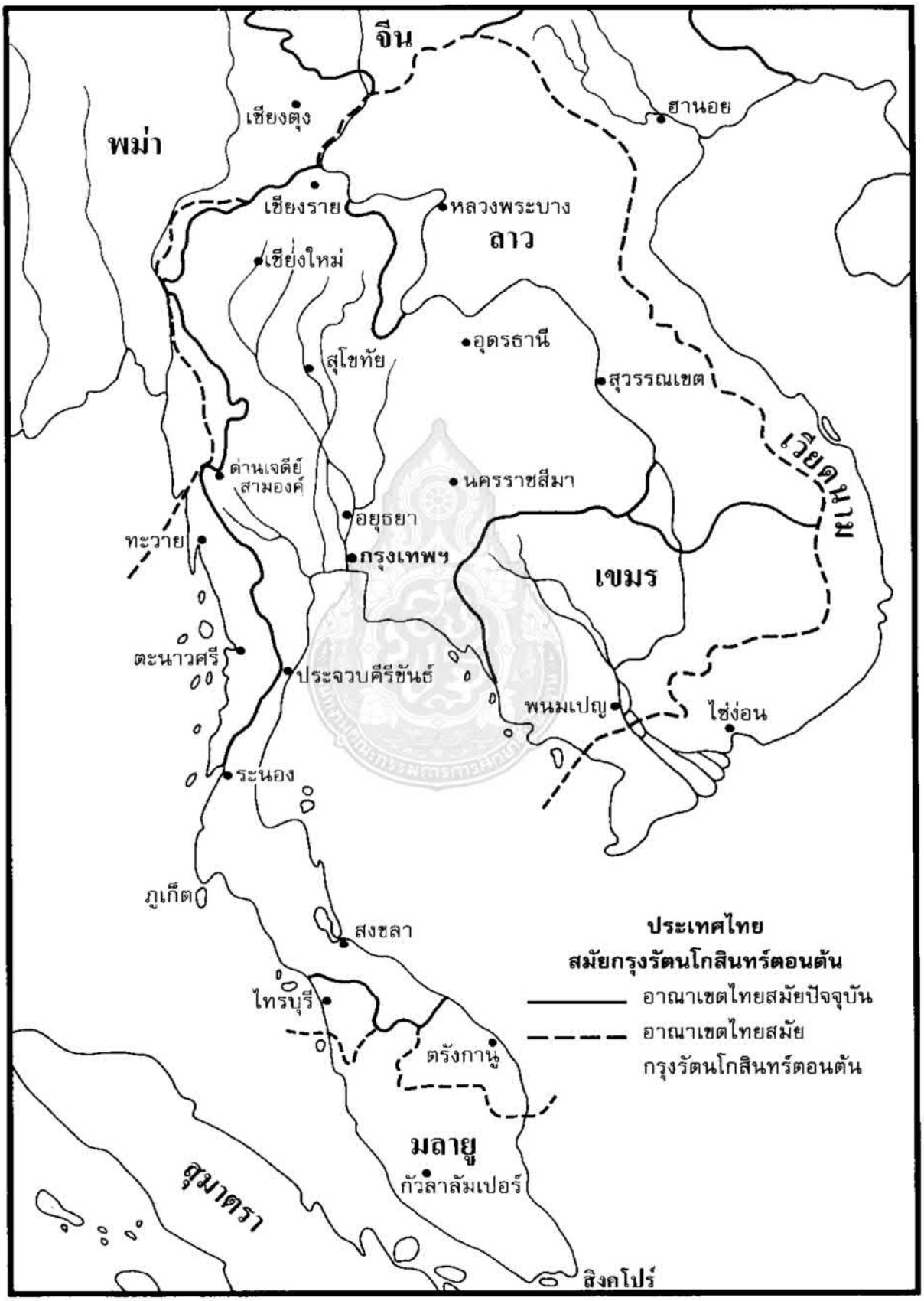
อนึ่ง ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกในสมัยนี้ หมอสอนศาสนาอเมริกัน และบาทหลวงฝรั่งเศสเริ่มเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในไทยอีก บุคคลที่สำคัญมากคือ หมอแดน บีช แบรดเลย์

---

* ในระหว่าง พ.ศ. 2367-2369

** ปากเรือ วัดจากส่วนที่กว้างที่สุดของลำเรือ

หรือที่ไทยเรียกว่า **หมอบลัดเลย์** ผู้นำวิทยาการการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาเผยแพร่ **มีคนไทย**เริ่มเห็นความสำคัญของวิทยาการตะวันตกจึงเริ่มเรียนภาษาอังกฤษและวิทยาการสมัยใหม่นั้น ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น เจ้าฟ้ามงกุฎ (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) หลวงสิทธินายเวร (เดิมชื่อช่วง-ต่อมาคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์)

จีน
พม่า
เชียงตุง
ฮานอย
เชียงราย
หลวงพระบาง
ลาว
เชียงใหม่
อุดรธานี
สุโขทัย
สุวรรณเขต
เวียดนาม
ด่านเจดีย์สามองค์
นครราชสีมา
อยุธยา
ทะวาย
กรุงเทพฯ
เขมร
ตะนาวศรี
ประจวบคีรีขันธ์
พนมเปญ
ไซ่ง่อน
ระนอง
ภูเก็ต
สงขลา
ไทรบุรี
ตรังกานู
มลายู
กัวลาลัมเปอร์
สุมาตรา
สิงคโปร์
ประเทศไทย
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
อาณาเขตไทยสมัยปัจจุบัน
อาณาเขตไทยสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กิจกรรมเสนอแนะ

1. ให้นักเรียนร่วมกันเล่าถึงเหตุการณ์ตอนปลายสมัยกรุงธนบุรี และการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ

2. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงความเหมาะสมที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงย้ายราชธานีมายังกรุงเทพฯ โดยใช้แผนที่ประกอบ

3. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษาเรื่องราวในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในด้านต่าง ๆ ได้แก่ พระราชประวัติของรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 3 การสร้างความมั่นคงทางด้านการเมือง การปกครอง กฎหมายและการศาล การสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ การฟื้นฟูศาสนา วัฒนธรรมประเพณี ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

4. นักเรียนนำผลการศึกษาค้นคว้ามารายงานโดยใช้แผนที่ประกอบ และร่วมกันอภิปรายสรุปถึงความพยายามในการสร้างชาติ การทำนุบำรุงประเทศให้เจริญรุ่งเรืองของบรรพบุรุษในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

คำถาม

1. การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงย้ายราชธานีมายังกรุงเทพฯ นั้น เนื่องจากเหตุผลใด

2. จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างถึงความพยายามในการฟื้นฟูศาสนา ศิลปวัฒนธรรมตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา

3. จงอธิบายถึงความพยายามในการต่อสู้เอาชนะข้าศึกที่มีกำลังมากด้วยกำลังน้อย ในสมัยรัชกาลที่ 1

4. เพราะเหตุใดไทยจึงจำเป็นต้องรับการเจริญสัมพันธไมตรีจากอังกฤษ

5. จงอธิบายถึงการจัดระเบียบการปกครองแผ่นดิน กฎหมาย และการศาลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มาโดยสังเขป

ตอนที่ 2
ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่
(รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475)

การสร้างชาติให้ทันสมัย เริ่มในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงเห็นความสำคัญในการติดต่อกับประเทศตะวันตกและทำสนธิสัญญาเบาวริงกับอังกฤษ เริ่มปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ทำการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมประเพณีที่ไม่สอดคล้องกับความเจริญสมัยใหม่ ในขณะเดียวกันทรงพยายามแสวงหาความรู้จากชาติตะวันตกเพื่อที่จะได้ปรับปรุงประเทศให้กว้างขวางและเป็นผลดีต่อประเทศยิ่งขึ้น การวางรากฐานดังกล่าวของพระองค์จึงส่งผลให้เกิดการปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ ทั้งทางสังคม การปกครอง การศึกษา และเศรษฐกิจ

การติดต่อกับประเทศตะวันตกเป็นผลดีต่อไทยในหลาย ๆ ด้าน เช่น เศรษฐกิจขยายตัว โดยเฉพาะการส่งข้าวออกไปขาย มีการขยายพื้นที่ทำนา ขุดคลองต่าง ๆ ทางด้านสังคมมีการปลดปล่อยทาสและไพร่ให้เป็นอิสระดังสามัญชนในปัจจุบัน ทางด้านการปกครองมีแนวความคิดใหม่ว่าไม่เพียงแค่บำบัดทุกข์ แต่ต้องบำรุงสุขแก่ราษฎรทั้งหลายด้วย และมีการปฏิรูปการปกครองเป็นกระทรวงต่าง ๆ ดังปัจจุบัน การปรับปรุงและปฏิรูปประเทศอย่างกว้างขวางนี้ ส่วนหนึ่งเพื่อลดอันตรายจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก แต่ก็ทำได้เพียงบางส่วน เพราะอันตรายยังคงมีอยู่ แต่ด้วยการดำเนินนโยบายอย่างชาญฉลาดของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไทยจึงสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ และเป็นเพียงชาติเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ไม่ตกอยู่ภายใต้การยึดครองของชาติตะวันตก

บทที่ 3

การพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครอง ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2475

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4–รัชกาลที่ 7
2. ตระหนักถึงความพยายามในการพัฒนาชาติให้ทันสมัยเพื่อรับกับการแผ่ขยายอิทธิพลของชาติตะวันตก ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5
3. มีความรู้ ความเข้าใจถึงลักษณะการพัฒนาทางด้านการเมือง การปกครองในระหว่างช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 และการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5
4. ตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องปรับปรุงกฎหมาย และการศาล ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5
5. วิเคราะห์ถึงลักษณะการปรับปรุงการเมือง การปกครอง ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7
6. มีความรู้ ความเข้าใจถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และผลของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ความคิดรวบยอด

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนกระทั่งถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นยุคแห่งการพัฒนาชาติให้ทันสมัย เพื่อรับอารยธรรมตะวันตกที่แผ่ขยายอย่างรวดเร็ว รัชกาลที่ 4 ทรงติดต่อกับประเทศตะวันตกและทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ รวมทั้งประเทศตะวันตกอื่น ๆ ทำให้เกิดความจำเป็นต้องปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ส่งผลให้เกิดการปฏิรูปประเทศในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านสังคม การปกครอง การศึกษา และเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังลดอันตรายจากการคุกคามของจักวรรดินิยมตะวันตก และด้วยนโยบายอันชาญฉลาดของรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้เพียงชาติเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระราชประวัติโดยสังเขปของพระมหากษัตริย์ (รัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 7)

ในระยะการสร้างชาติให้ทันสมัยและมั่นคงเป็นเวลา 81 ปี มีพระมหากษัตริย์ 4 พระองค์คือ

1. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411) พระนามเดิมคือ **เจ้าฟ้ามงกุฎ** ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2347 ก่อนขึ้นครองราชสมบัติได้ผนวชเป็นเวลา 27 พรรษา ระหว่าง 17 ปี ที่ครองราชสมบัติอยู่นั้น ทรงเริ่มปรับปรุงประเทศโดยยกเลิกธรรมเนียมที่ล้าสมัย ทรงจ้างครูฝรั่งมาถวายการสอนภาษาอังกฤษแด่พระราชโอรส พระราชธิดา ทรงติดต่อกับประเทศตะวันตกโดยการทำสนธิสัญญากับอังกฤษ และประเทศต่างๆ ในสมัยนี้ไทยเริ่มถูกประเทศตะวันตกคุกคามและเสียดินแดนเขมรให้แก่ฝรั่งเศส ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเชี่ยวชาญในด้านดาราศาสตร์ จนได้รับการถวายพระนามเป็นพระบิดาของวิชาวิทยาศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชลัญจกรประจำพระองค์ มีความหมายตามพระนามเดิมว่า "มงกุฎ" ใช้เครื่องหมายพระมหาพิชัยมงกุฎประกอบด้วยฉัตรบริวาร 2 ข้าง

2. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) พระนามเดิมคือ **เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ** ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2396 ระหว่าง 42 ปีที่ครองราชสมบัติอยู่นั้น ทรงปฏิรูปประเทศอย่างกว้างขวาง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง การศึกษา ซึ่งเป็นพื้นฐาน

สำคัญของไทยจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในสมัยนี้จักรวรรดินิยมได้คุกคามไทยอย่างหนักจนทำให้ไทยต้องเสียดินแดนหลายครั้ง แต่ไทยก็ยังคงสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ พระองค์ได้รับการถวายพระนามว่า **พระปิยมหาราช**

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชลัญจกรประจำพระองค์ มีความหมายตามพระนามเดิมว่า "จุฬาลงกรณ" ใช้เครื่องหมายรูปพระเกี้ยวยอดรัศมี ประดิษฐานบนพานทอง 2 ชั้น มีฉัตรบริวาร 2 ข้าง

3. **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)** พระนามเดิมคือ สมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี (ต่อมาคือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ) ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2423 พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ คือ ประเทศอังกฤษ ระหว่าง 15 ปีที่ครองราชสมบัติอยู่นั้น ได้ทรงพัฒนาประเทศต่อมา ทรงปลูกฝังเรื่องชาตินิยม การปกครองระบอบประชาธิปไตย จัดการศึกษาภาคบังคับ นำประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ตลอดจนการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมที่ไทยได้ทำกับประเทศตะวันตกต่างๆ ในสมัยก่อนๆ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชลัญจกรประจำพระองค์ ใช้เครื่องหมายรูปวชิราวุธมีรัศมีประดิษฐานบนพานทอง 2 ชั้น มีฉัตรบริวาร 2 ข้าง ตั้งอยู่เหนือตั่ง

4. **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)** พระนามเดิมคือ สมเด็จเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2436 ทรงสำเร็จการศึกษาทางด้านการทหารจากประเทศอังกฤษ ระหว่าง 9 ปีที่ครองราชสมบัติอยู่นั้น ทรงพยายามปรับปรุงประเทศ แต่บ้านเมืองมีปัญหาเกี่ยวกับทางด้านการเงิน ใน พ.ศ. 2475 **คณะราษฎร** จึงทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย พระองค์ทรงสละราชสมบัติใน พ.ศ. 2477 จากนั้นทรงประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษจนสวรรคต ใน พ.ศ. 2484

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชลัญจกรประจำพระองค์ เป็นรูปพระแสงศร 3 องค์ เบื้องบนมีพระแสงจักร พระแสงตรีศูล อยู่ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฎ มีบัวแทรกอยู่ 2 ข้าง พระแสงศรมีความหมายตามพระปรมาภิไธยประชาธิปกศักดิเดชน์ ซึ่งคำว่าเดชน์แปลว่า ลูกศร

การพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475

ประวัติศาสตร์ไทยในช่วงสมัยใหม่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2475 ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมการปกครองจากเดิมมากมายหลายประการ นับเป็นการวางรากฐานการปกครองของไทยมาเป็นแบบอารยประเทศแห่งสมัยใหม่เป็นครั้งแรก ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยจากองค์พระมหากษัตริย์ที่ทรงเห็นความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง
2. ปัจจัยจากระบบการปกครองของไทยที่มีลักษณะล้าหลังและด้อยพัฒนา
3. ปัจจัยจากอิทธิพลของประเทศตะวันตกในการแผ่อำนาจเข้ามายังทวีปเอเชีย

1. ปัจจัยจากองค์พระมหากษัตริย์ นับว่าเป็นโชคดีของประเทศไทยเรา ที่มีองค์พระมหากษัตริย์ในช่วงนี้ที่ทรงได้รับการศึกษาแบบประเทศตะวันตก ทำให้ทรงรอบรู้สถานการณ์ระหว่างประเทศ ทรงทราบถึงผลดีของการปกครองแบบสมัยใหม่ซึ่งอารยประเทศได้นำมาใช้ในโลกตะวันตกและทรงนำมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาการปกครองของประเทศไทยให้ก้าวไปสู่สมัยใหม่ นอกจากนั้นการที่พระมหากษัตริย์ของเราทรงทราบถึงความเคลื่อนไหวของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ย่อมก่อให้เกิดผลดีอย่างยิ่งต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับสถานการณ์โลก หลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับมหาอำนาจ สามารถนำประเทศไทยให้หลุดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศตะวันตก ซึ่งในหลาย ๆ ประเทศในทวีปเอเชียได้ประสบมาแล้ว ทำให้ประเทศไทยสามารถดำรงเอกราชได้จนถึงทุกวันนี้

2. ปัจจัยจากระบบการปกครองของไทยที่มีลักษณะล้าหลังและด้อยพัฒนา ประเทศต่าง ๆ ในโลกไม่ว่าจะอยู่ในทวีปใด เมื่อเริ่มต้นการปกครองแบบสมัยโบราณจะเหมือนกันหมด กล่าวคือ อำนาจการปกครองสูงสุดอยู่ที่พระมหากษัตริย์และชนชั้นขุนนาง เป็นกลุ่มอำนาจที่ปกครองประชาชนแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจนร่ำรวยและมั่งคั่ง ประชาชนมีหน้าที่ปฏิบัติตามความต้องการของชนชั้นปกครองเท่านั้น ต่อมาประชาชนในประเทศยุโรปซึ่งได้รับการศึกษาและมีฐานะทางเศรษฐกิจสูงขึ้น ซึ่งเราเรียกว่า กลุ่มชนชั้นกลาง ได้ต่อสู้เรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ เสมอภาคและขอเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมือง การต่อสู้ได้รับความสำเร็จมากขึ้นตามลำดับ อำนาจของพระมหากษัตริย์และขุนนางลดลง ในขณะเดียวกันประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งเป็นการพัฒนาไปสู่ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยในเวลาต่อมา

ในขณะที่ประเทศตะวันตกกำลังพัฒนาไปสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างมั่นคงอยู่นั้น ระบบการปกครองของไทยและประเทศต่าง ๆ ในเอเชียยังคงเหมือนเดิม คือยังล้าหลังเหมือนเช่นครั้งสมัยโบราณ สิทธิเสรีภาพของประชาชนยังถูกชนชั้นปกครองกดขี่ ประเพณีและกฎหมายบางอย่าง ฝรั่งชาติตะวันตกมองว่าเป็นวิธีการป่าเถื่อน เช่น การลงโทษผู้กระทำผิดด้วยวิธีการโหดร้ายทารุณ แม้ความผิดเล็ก ๆ น้อยก็ต้องโทษถึงตาย ชนชั้นปกครองมุ่งเอารัดเอาเปรียบ แม้ฝรั่งชาติตะวันตกเข้ามาค้าขายก็ถูกเอารัดเอาเปรียบทุกประการจนทนไม่ไหว ประเทศตะวันตกจึงอ้างสาเหตุนี้เข้าไปยึดและปกครองประเทศที่ล้าหลัง โดยอ้างว่าเป็นหน้าที่ของพวกเขาที่จะต้องพัฒนาประเทศที่ล้าหลังให้เจริญรุ่งเรือง

ลักษณะการปกครองดังกล่าว พระมหากษัตริย์ของไทยในช่วงสมัยใหม่ทรงทราบและทรงตระหนักถึงความล้าหลังและภัยจากข้ออ้างของประเทศตะวันตกเป็นอย่างดี จึงทรงเป็นผู้นำในการดำเนินนโยบายปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยให้ก้าวไปสู่แบบสมัยใหม่ดังเช่นอารยประเทศ แต่พระราชกรณียกิจในเรื่องนี้ทรงกระทำอย่างระมัดระวังและมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไป

หากทรงเปลี่ยนแปลงแบบกะทันหันหรือด้วยวิธีการเด็ดขาดรวดเร็วก็จะส่งผลกระทบไปถึงกลุ่มขุนนางและกลุ่มชนชั้นสูงซึ่งยังมีอำนาจและไม่ต้องการสูญเสียผลประโยชน์ของตน อันอาจจะนำไปสู่การรัฐประหารหรือก่อการกบฏได้ พระบรมราโชบายต่าง ๆ ที่วางไว้ก็จะล้มเหลวโดยสิ้นเชิง จึงกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่แบบสมัยใหม่ของประเทศไทยได้บรรลุผลสำเร็จด้วยดี แม้จะใช้เวลาหลายปีก็ตาม แต่ปราศจากการนองเลือด เหมือนดังเช่นในบางประเทศที่ได้เคยประสบมาแล้ว

3. ปัจจัยจากอิทธิพลของประเทศตะวันตกในการแผ่อำนาจเข้ามายังทวีปเอเชีย ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 สเปนและโปรตุเกสมหาอำนาจตะวันตกได้แผ่อำนาจทางเรือมายังทวีปเอเชีย โดยเฉพาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อค้าเครื่องเทศและเผยแพร่คริสต์ศาสนา สเปนและโปรตุเกสได้แสวงหาความร่ำรวยจากการค้าและการขยายอำนาจเข้าปกครองดินแดนต่าง ๆ ดังเช่น สเปนได้เข้าปกครองฟิลิปปินส์ โปรตุเกสได้เข้าปกครองมะละกาและแควันกัวในอินเดีย

ล่วงมาถึงพุทธศตวรรษที่ 22 สเปนและโปรตุเกสหมดอำนาจลง มหาอำนาจใหม่ในยุโรปได้แก่ ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส ได้จัดตั้งบริษัทการค้า คือ บริษัทอินเดียตะวันออก แผ่ขยายอำนาจมายังทวีปเอเชีย มหาอำนาจดังกล่าวได้แข่งขันกันในเรื่องการค้าและถือโอกาสใช้กำลังทหารและเรือรบบีบคั้นผู้ปกครองของประเทศต่าง ๆ ให้ยอมยกผลประโยชน์ทางการค้าให้แก่ตน ซึ่งรัฐบาลไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ยังถูกบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาบีบบังคับให้ไทยยอมรับการผูกขาดการค้าหนังสัตว์ของฮอลันดาในประเทศไทยมาแล้ว นอกจากนั้นฮอลันดายังเข้ายึดครองดินแดนที่เป็นหมู่เกาะอินโดนีเซียอีกด้วย

ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา อังกฤษเริ่มแผ่ขยายอำนาจเข้าไปในอินเดีย จนเกิดทำสงครามกับฝรั่งเศสในอินเดีย สงครามดำเนินไปยืดเยื้อเกือบ 20 ปี ฝรั่งเศสจึงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้โดยเด็ดขาด จึงเปิดโอกาสให้อังกฤษขยายอำนาจในอินเดียแต่ผู้เดียว

ในขณะเดียวกันประเทศอังกฤษเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ คือ การปฏิวัติอุตสาหกรรมก่อนประเทศใด ๆ ในยุโรป กลางพุทธศตวรรษที่ 24 โรงงานอุตสาหกรรมของอังกฤษผลิตสินค้าออกมามากมาย จึงจำเป็นต้องแสวงหาวัตถุดิบและตลาดเพื่อขายสินค้าในดินแดนโพ้นทะเลทั่วโลก ในขณะเดียวกันอังกฤษได้เริ่มสร้างแสนยานุภาพทางกองทัพเรืออย่างใหญ่โตเพื่อคุ้มครองป้องกันผลประโยชน์ทางการค้าและใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาอำนาจและดินแดนอาณานิคมของตน

ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ยุโรปได้กลายเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมของโลก มีการพัฒนาและคิดประดิษฐ์ทางด้านเทคโนโลยีใหม่ ๆ ออกมามากมาย มีการพัฒนาเครื่องมือสื่อสาร การคมนาคมขนส่ง เปลี่ยนแปลงการใช้เรือสำเภามาเป็นเรือกลไฟเพื่อให้การขนส่งสินค้าและการเดินเรือข้ามมหาสมุทรเป็นไปได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว การพัฒนาเปลี่ยนแปลง

ดังกล่าวก่อให้เกิดการกระตุ้นให้ชาติมหาอำนาจในยุโรปแผ่ขยายอำนาจทางการค้ารวมไปถึงแสวงหาดินแดนไว้ใต้อำนาจไปทั่วโลก นับเป็นการเริ่มต้นสมัยจักรวรรดินิยมของตะวันตก

ในปี พ.ศ. 2382 อังกฤษได้เริ่มทำสงครามกับจีน ด้วยสาเหตุที่อังกฤษไม่พอใจที่จีนกีดกันและไม่ให้ความสะดวกทางการค้าแก่พ่อค้าอังกฤษ ผลก็คือจีนสู้อังกฤษไม่ได้ อังกฤษและชาติตะวันตกได้ใช้อำนาจบีบคั้นจีน ให้เปิดทางการค้าในประเทศจีนให้แก่ชาติตะวันตกได้ค้าขายอย่างสะดวก ตลอดรวมไปถึงยินยอมให้ชาติตะวันตกเช่าดินแดนจีนอีกด้วย เมื่อจีนขัดขวางมหาอำนาจตะวันตกก็จะใช้กำลังทหารโจมตีจีน จีนซึ่งเปรียบเสมือนเป็นยักษ์ใหญ่แห่งทวีปเอเชียแต่ล้าหลังกว่าตะวันตกทุกด้านต้องยอมแพ้ทุกครั้งที่รบกัน

ในปี พ.ศ. 2395 อังกฤษได้เริ่มโจมตีพม่า เพราะสาเหตุทหารพม่าบุกรุกเขตแดนอินเดียซึ่งอังกฤษเป็นผู้ปกครอง นอกจากนั้นพม่ายังตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ต่ออังกฤษ เพราะพม่าคิดว่าตนมีกองทัพเหนือกว่าอังกฤษ สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าดำเนินไปหลายครั้ง ในที่สุดพม่าเป็นฝ่ายแพ้อย่างเด็ดขาดในปี พ.ศ. 2428 หลังจากนั้นพม่าก็ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษตั้งแต่นั้นมา นอกจากนั้นอังกฤษยังได้ขยายอำนาจเข้าไปในคาบสมุทรมลายูอีกด้วย

สำหรับประเทศเวียดนามตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ได้เริ่มขัดแย้งกับฝรั่งเศสด้วยเรื่องที่จักรพรรดิและขุนนางเวียดนามพยายามต่อต้านขัดขวางการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีฝรั่งเศส การขัดแย้งรุนแรงถึงขั้นฆ่าฟันพวกมิชชันนารี ฝรั่งเศสซึ่งตั้งใจจะขยายอำนาจเข้าไปในเวียดนามอยู่แล้ว จึงยกกำลังทัพเรือเข้าโจมตีเวียดนาม ภายหลังจากการรบกันหลายครั้ง เวียดนามเป็นฝ่ายพ่ายแพ้โดยเด็ดขาด และตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส หลังจากนั้นฝรั่งเศสจึงเริ่มขยายอำนาจเข้าไปในเขมรและลาว ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ของไทย

พฤติกรรมของมหาอำนาจชาติตะวันตกดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดย่อมกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของไทยอย่างยิ่ง เมื่อดินแดนเพื่อนบ้านของไทยทั้งหมดตกอยู่ใต้การปกครองของชาติตะวันตก จึงเท่ากับไทยตกอยู่ใต้วงล้อมของชาติมหาอำนาจ หากเราดำเนินนโยบายผิดพลาดแม้เพียงนิดเดียวไทยก็จะต้องสูญเสียเอกราชแก่ชาติมหาอำนาจชาติใดชาติหนึ่งอย่างแน่นอน แต่เป็นการโชคดีที่พระมหากษัตริย์ของไทยนับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ทรงใช้นโยบายอะลุ่มอล่วยประนีประนอมกับชาติตะวันตก นอกจากนั้นทรงเห็นความจำเป็นอย่างรีบด่วนที่จะต้องพัฒนาทางด้านการปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยที่ล้าหลังให้ก้าวหน้าตามแบบประเทศตะวันตก ทั้งนี้เพื่อที่ประเทศตะวันตกจะได้ไม่สามารถใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ายึดครองประเทศไทย และเพื่อแสดงให้เห็นว่าไทยเป็นชาติอารยะและพร้อมที่จะเป็นมิตรกับประเทศตะวันตก นโยบายดังกล่าวจึงทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้

การพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 4

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถหลายด้าน ก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้ผนวชเป็นพระภิกษุตามประเพณี ระหว่างที่ผนวชอยู่นั้นได้เสด็จประพาสตามหัวเมืองหลายแห่ง ทำให้พระองค์ทรงพบเห็นชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรด้วยพระองค์เอง เป็นผลทำให้พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะปรับปรุงการปกครองเพื่อให้ราษฎรไทยได้รับความยุติธรรมและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ภายหลังจากที่เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว

นอกจากนั้นพระองค์ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษจนเชี่ยวชาญแตกฉาน นับเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกทางตะวันออกที่ทรงรอบรู้ภาษาอังกฤษอย่างดียิ่ง อีกทั้งได้ทรงศึกษาวิทยาการแผนใหม่และทรงคบค้าสมาคมกับชาวตะวันตก ทำให้พระองค์ทรงรอบรู้เท่าทันในการผันแปรของสถานการณ์โลกในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี นับเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างใหญ่หลวงในการดำเนินนโยบายต่างประเทศเพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้ได้

พระราชกรณียกิจในการพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครอง สรุปได้ดังนี้

1. การพัฒนาทางด้านความยุติธรรม ที่สำคัญได้แก่

1.1 เปิดโอกาสให้ราษฎรได้ถวายฎีการ้องทุกข์ได้อย่างสะดวก แต่เดิมในสมัยรัชกาลที่ 3 ราษฎรจะร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดินได้ ก็จะต้องไปตีกลองชื่อ **วินิจฉัยเภรี** ซึ่งตั้งไว้ที่เขตพระราชฐานชั้นนอก และจะต้องถูกเฆี่ยนตีเสียก่อนเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจ ทำให้ราษฎรไม่กล้าเข้าไปร้องทุกข์ ล่วงมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีการร้องทุกข์ โดยพระองค์เสด็จออกรับฎีการ้องทุกข์จากราษฎรด้วยพระองค์เองทุกวันโกนรวมเดือนละ 4 ครั้ง นอกจากนั้นยังเปิดโอกาสให้ผู้ที่ไม่สามารถร้องทุกข์ด้วยตนเองได้ สามารถฝากฎีกากับญาติพี่น้องเข้าไปถวายแทนได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ร้องทุกข์ด้วยวิธีการใส่ร้ายผู้อื่นก็จะถูกลงโทษ

การแก้ไขระเบียบวิธีการดังกล่าว ทำให้ราษฎรได้รับความยุติธรรมมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

1.2 การปรับปรุงกฎหมายและการศาล ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นประเทศไทยยังใช้กฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นกฎหมายที่ล้าหลังเมื่อเทียบกับกฎหมายของประเทศตะวันตก กฎหมายไทยยังขาดความยุติธรรมและยุ่งยากในการปฏิบัติ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ฝรั่งชาติตะวันตกได้เข้ามาติดต่อค้าขายและเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศไทยหลายประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตราพระราชกำหนดกฎหมายใหม่ และออกประกาศข้อบังคับต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นกฎหมายเช่นเดียวกัน รวมแล้วทั้งหมดประมาณ 500 ฉบับ ด้วยเหตุที่เวลานั้นสถานการณ์

บ้านเมืองและเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นกฎหมายและข้อบังคับต่าง ๆ จึงต้องรีบเร่งประกาศใช้ให้ทันกับสถานการณ์ บางฉบับเป็นการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปรับปรุงกฎหมายเดิม บางฉบับเป็นกฎหมายใหม่ซึ่งครอบคลุมไปทุกเรื่อง กฎหมายที่สำคัญ เช่น

- พ.ร.บ. ป้องกันนายเงินกดขี่ข่มเหงทาส กำหนดบทลงโทษอย่างรุนแรงแก่นายเงินที่กดขี่กักขังทาส
- พ.ร.บ. มรดกสินเดิมและสินสมรส
- พ.ร.บ. ลักพา
- พ.ร.บ. พระสงฆ์ สามเณร และศิษย์วัด
- ประกาศว่าด้วยการประพฤติต่อฝรั่งเศส อังกฤษ และอเมริกันที่มาอยู่ในเมืองไทย
- ประกาศอนุญาตให้ชาวกรุงรับจ้างฝรั่งได้
- ประกาศอนุญาตให้คนในบังคับสยามรับทำงานของกงสุลอังกฤษได้
- ประกาศห้ามเอาคนในบังคับต่างประเทศมาเป็นทาส
- ประกาศมิให้มีการบังคับสตรีแต่งงาน หากสตรีผู้นั้นไม่เต็มใจ
- ประกาศให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการนับถือศาสนา

ฯลฯ

นอกจากนั้น เพื่อให้การปกครองดำเนินไปอย่างเรียบร้อย จำเป็นที่ประชาชนโดยทั่วไปได้รับทราบประกาศและกฎหมายต่าง ๆ จึงโปรดให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เรียกว่า **โรงอักษรพิมพการ** เพื่อใช้พิมพ์ประกาศและกฎหมายต่าง ๆ ตลอดจนเอกสารของทางราชการ เริ่มพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2401 ในลักษณะเป็นหนังสือแถลงข่าวของทางราชการเรียกว่า **ราชกิจจานุเบกษา** (ปัจจุบันทางราชการยังใช้คำนี้อยู่) นอกเหนือจากการประกาศในหนังสือพิมพ์แล้ว ทางราชการยังได้นำประกาศไปติดไว้ตามที่ชุมนุมชน ทำให้ราษฎรได้รับความรู้ความเข้าใจในเรื่องกฎหมายต่าง ๆ ได้อย่างแพร่หลายยิ่งขึ้น

การศาล ระบบการศาลในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังคงกระจายไปสังกัดตามกรมต่าง ๆ เหมือนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ทรงเปลี่ยนแปลงประเพณีบางอย่างให้ทันสมัยขึ้น เช่น ทรงยกเลิกการพิจารณาคดีแบบจารีตนครบาลซึ่งเป็นวิธีการทารุณผู้ต้องหา โปรดให้เจ้านายและขุนนางเลือกตุลาการชั้นสูงได้โดยไม่ถือชั้นตระกูลของผู้ถูกเลือก และผู้เลือกก็มีสิทธิ์อย่างเสรีในการที่จะเลือกใครก็ได้

ศาลกงสุล ในสมัยรัชกาลที่ 4 เริ่มมีการจัดตั้งศาลกงสุลเป็นครั้งแรก อันเนื่องมาจากประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษและกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ อีกหลายประเทศในเวลาต่อมา ศาลกงสุลเกิดขึ้นเนื่องจากชาติตะวันตกไม่เชื่อถือในเรื่องกฎหมาย

และการศาลของไทยซึ่งยังขาดความยุติธรรมและมีการลงโทษด้วยวิธีทารุณโหดร้าย การจัดตั้งศาลกงสุลเป็นไปตามข้อตกลงในสนธิสัญญาเบาว์ริง ซึ่งไทยต้องยอมรับการสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศตะวันตก กล่าวคือประเทศตะวันตกมีสิทธิ์จัดตั้งศาลกงสุลของตนเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีคนสัญชาติของตนหรือคนในบังคับของตนโดยที่ฝ่ายไทยไม่มีสิทธิ์เข้าไปยุ่งเกี่ยว

ต่อมาศาลกงสุลได้ก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่รัฐบาลไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะศาลกงสุลของต่างประเทศมักจะปกป้องและเข้าข้างคนของตน ทำให้ชาวต่างประเทศไม่เกรงกลัวกฎหมายไทยและพยายามละเมิดอยู่เนือง ๆ นอกจากนั้นพวกชนชาติในเอเชียซึ่งประเทศของตนเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก ก็ฉวยโอกาสที่พวกตนได้รับความคุ้มครองจากศาลกงสุลกระทำผิดกฎหมายไทยโดยที่ฝ่ายไทยไม่สามารถลงโทษได้

2. การพัฒนาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ล้าหลังให้ทันสมัย ประเพณีที่ล้าหลังของไทยหลายประการที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกในสมัยนี้ ที่สำคัญได้แก่

ก. โปรดให้ข้าราชการขุนนางสวมเสื้อขณะเข้าเฝ้า แต่เดิมข้าราชการขุนนางไทยขณะเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินมักจะไม่สวมเสื้อ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นสภาพเช่นนั้นถึงกับตำรัสว่า

"ดูคนที่ไม่ได้สวมเสื้อเหมือนคนเปลือยกาย ร่างกายเป็นเกลื้อนกลากก็ดี หรือเหงื่อออกมาก็ดี โสโครกนัก ประเทศอื่น ๆ ที่เป็นประเทศใหญ่เขาก็สวมเสื้อหมดทุกภาษา เว้นเสียแต่ละว้าลาวชาวป่าที่ไม่ได้บริโภคผ้าผ่อน เป็นมนุษย์อย่างต่ำ...ขอท่านทั้งหลายจงสวมเสื้อมาในที่เฝ้าจงทุกคน"

นับแต่นั้นมา ขุนนางและข้าราชการไทยก็เริ่มประเพณีสวมเสื้อเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินไทย

ข. โปรดให้ชาวต่างประเทศได้มีโอกาสเข้าเฝ้าในงานพระราชพิธีที่สำคัญ ๆ อย่างใกล้ชิด และพระราชทานเลี้ยงชาวต่างประเทศที่มีความสัมพันธ์อันดีกับไทยตามแบบอย่างอารยประเทศ

ค. โปรดให้ราษฎรไทยได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระองค์อย่างใกล้ชิด ในสมัยก่อนเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไป ณ ที่ใด ตำรวจหลวงจะขับไล่ราษฎรให้ออกไปพ้นเส้นทางที่จะเสด็จผ่าน ราษฎรจะต้องหลบอยู่ในบ้านและห้ามแม้กระทั่งแอบดูพระเจ้าแผ่นดินในขณะเสด็จผ่าน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เลิกประเพณีดังกล่าว ทรงอนุญาตให้ราษฎรได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด หรือจะตั้งเครื่องบูชารับเสด็จก็ได้ สำหรับชาวตะวันตกนั้นโปรดให้เข้าเฝ้าและแสดงความเคารพตามแบบประเพณีของประเทศตะวันตก

ง. สร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เนื่องจากประเทศตะวันตกที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมักจะมีเครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็นรูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งพระมหากษัตริย์พระราชทานเป็นบำเหน็จความดีความชอบแก่บุคคลต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงริเริ่มสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ขึ้นเป็นครั้งแรก สำหรับพระราชทานเป็นบำเหน็จความดีความชอบแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและชาวต่างประเทศ ซึ่งได้กลายเป็นพระราชประเพณีจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

3. การจ้างชาวตะวันตกช่วยพัฒนางานราชการไทย ที่สำคัญได้แก่ การจ้างชาวตะวันตกมาฝึกหัดทหารไทยตามแบบยุโรป ดังเช่น ทรงจ้างนายทหารอังกฤษชื่อ**ร้อยเอกอิมปีย์** (Captain Impey) มาฝึกทหารราบไทย ต่อมาโปรดให้ตั้งกรมทหารราบ กรมทหารปืนใหญ่ และพรรคนาวิกโยธินขึ้นอย่างละกรม กรมทหารปืนใหญ่นั้นสมเด็จพระอนุชาคือสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงเป็นผู้บังคับการและทรงเชี่ยวชาญในวิชาการทหารปืนใหญ่

ทางด้านการต่อเรือแบบใหม่ ในสมัยนี้มีการนำเรือกลไฟเข้ามาใช้ในประเทศไทยแล้ว เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์มีความสามารถในการต่อเรือกลไฟ โดยซื้อเครื่องจักรและเครื่องประกอบต่าง ๆ มาจากอังกฤษ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งกองทัพเรือแบบใหม่ สมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงสนพระทัยในกิจการทหารเรือมาก ทรงสร้างและจัดตั้งกองเรือรบแบบใหม่

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจ้างชาวยุโรปและชาวอเมริกันเข้ารับราชการเป็นตำรวจ ทหาร ล่าม นายเรือ ช่างกล ครูสอนภาษาอังกฤษ ฯลฯ

การพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะยังทรงพระเยาว์อยู่นั้นทรงได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ทรงรอบรู้ภาษาอังกฤษถึงขั้นอ่าน เขียน และตรัสได้อย่างดียิ่ง ก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติพระองค์ทรงเรียนรู้งานบริหารราชการจากพระราชบิดา ซึ่งทรงอบรมสั่งสอนวิชาการปกครองบ้านเมืองให้แก่พระราชโอรสด้วยพระองค์เอง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระโอรสเรียนภาษาอังกฤษกับแหม่มแอนนา เลียวโนเวนส์ และโปรดให้บุตรของแหม่มแอนนาเป็นพระสหายกับเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ และพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์อื่น ๆ

แหม่มแอนนา เลียวโนเวนส์ ชาวอังกฤษซึ่งเข้ามาสอนภาษาอังกฤษในราชสำนักไทย ในสมัยรัชกาลที่ 4

ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว พระองค์ได้เสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ ทั้งในทวีปเอเชียและยุโรป เช่น สิงคโปร์ ชวา อินเดีย อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย เยอรมนี ออสเตรีย อิตาลี สวีเดน เบลเยียม การเสด็จประพาสดังกล่าว ทรงพอพระทัยยิ่งในโอกาสที่ได้ทอดพระเนตรกิจการของประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นประเทศที่เจริญรุ่งเรืองทุกด้าน ทรงตั้งพระทัยที่จะนำสิ่งที่พบเห็นมาปรับปรุงใช้ในประเทศไทย เพื่อพัฒนาประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าตามแบบประเทศตะวันตก นอกจากนั้นการที่พระองค์ทรงใช้เวลาว่างเสด็จเยี่ยมประชาชนในต่างจังหวัด ซึ่งเรียกว่า **เสด็จประพาสต้น** ทรงปลอมพระองค์เป็นคนสามัญเสด็จขึ้นบ้านราษฎร ทำให้พระองค์ทรงทราบถึงความรู้สึกนึกคิดของราษฎร และการที่พระองค์เสด็จประพาสทั่วประเทศ ทรงพบเห็นความทุกข์ยากของราษฎรซึ่งมีอยู่มากมาย จึงตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะแก้ไขปัญหาของประเทศชาติให้หลุดพ้นจากความล้าหลัง

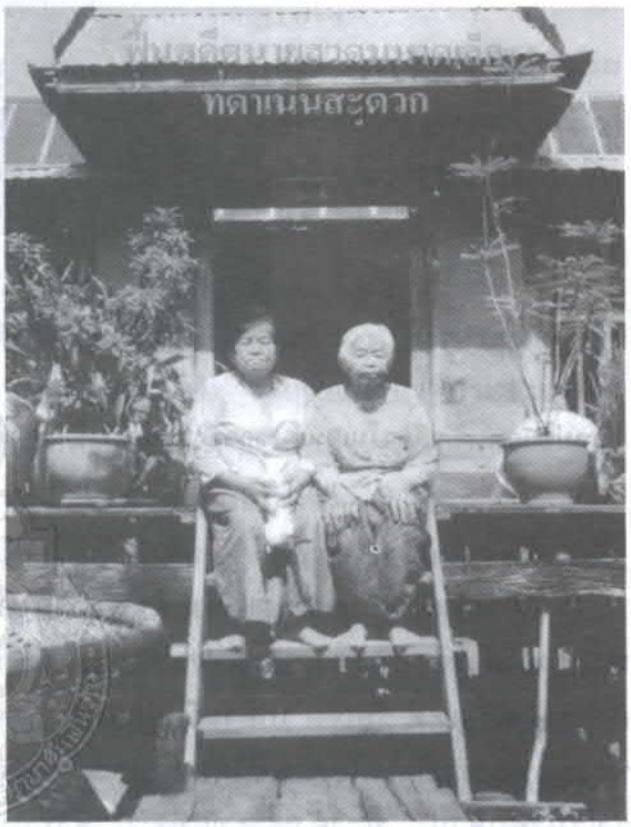
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสต้น คลองคำเนินสะดวก เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2447 เสด็จที่บ้านนายฮวด ต่อมาโปรดให้เป็นมหาดเล็ก (ภาพจากสกุลไทย ประจำวันที่ 10 กรกฎาคม 2533)

นายฮวดมหาดเล็ก

ชิ้นส่วนสำรับที่นายฮวดจัดถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บ้านนายฮวดซึ่งลูกสาวของนายฮวดยังคงอาศัยอยู่ (พ.ศ. 2533)

จากพระราชประสบการณ์ดังกล่าว ทำให้พระองค์ทรงประสบความสำเร็จในการพัฒนาประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าทุกด้าน นับเป็นการปฏิวัติความล้าหลังของประเทศไทยครั้งใหญ่ให้ไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองแบบตะวันตก ดังจะสรุปความเจริญรุ่งเรืองของประเทศไทย ทางด้านการเมือง การปกครอง ดังนี้

การปฏิรูปการปกครองและการบริหารประเทศ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการปกครองทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ดังนี้คือ

1. **จัดตั้งสภาที่ปรึกษาพระเจ้าแผ่นดิน** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบดีว่า พระองค์ทรงมีอำนาจสูงสุดตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สามารถตัดสินพระทัยโดยไม่ต้องฟังความคิดเห็นของใครก็ได้ แต่ทรงเห็นแบบอย่างในอารยประเทศซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญโดยมีสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ออกกฎหมาย จึงทรงมีพระราชดำริในหลักการที่ว่าการประกาศใช้กฎหมายใด ๆ น่าจะมาจากความคิดของหลาย ๆ ฝ่ายช่วยกันกลั่นกรอง เพื่อให้กฎหมายนั้นสนองผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2417 พระองค์จึงโปรดให้จัดตั้งสภาขึ้น 2 สภา เพื่อทำหน้าที่ตามหลักการดังกล่าว คือ

ก. **สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน** เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า **เคาน์ซิล ออฟ เสตต** (Council of State) ในตอนแรกทรงแต่งตั้งสมาชิกสภา จำนวน 12 คน จากขุนนางชั้นพระยาไม่มีเชื้อพระวงศ์ร่วมด้วย ต่อมาทรงแต่งตั้งเพิ่มขึ้นเป็น 15 คน มีเชื้อพระวงศ์ร่วมอยู่ด้วย สมาชิกสภาทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาและความคิดเห็นต่าง ๆ หากความคิดเห็นเหล่านั้นเป็นสิ่งดีมีประโยชน์แก่บ้านเมือง ก็จะประกาศใช้เป็นกฎหมายต่อไป สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินได้ปฏิบัติงานที่สำคัญหลายอย่าง เช่น การถวายความเห็นเรื่องการเลิกทาส และการจัดเก็บภาษีอากร เป็นต้น

ข. **สภาองคมนตรี** เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า ปรีวี เคาน์ซิล (Privy Council) พระองค์โปรดให้จัดตั้งสภาเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งสภา สมาชิกในตอนแรกมีจำนวน 49 คน ทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาหาข้อมูลต่าง ๆ ในเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายเป็นสำคัญ นอกจากนั้นยังทำหน้าที่ปฏิบัติราชการต่าง ๆ ตามพระราชประสงค์

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะวางรากฐานพัฒนาการเมืองการปกครองของไทยตามแนวระบอบประชาธิปไตย แต่เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยในขั้นแรกทรงฝึกฝนในหมู่ขุนนางและเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงก่อนแม้จะไม่ค่อยได้ผลนักเนื่องจากขุนนางและเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงยังชินอยู่กับรูปแบบเดิม ไม่ค่อยยอมออกความคิดเห็นหรือคิดริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ บางครั้งกลับเป็นห่วงผลประโยชน์ของตนว่าจะเสียหาย จึงทำให้สภาทั้งสองดังกล่าวลดบทบาทลงไปเรื่อย ๆ ในที่สุดก็ไม่มีการประชุมอีก

2. **การปฏิรูปการบริหารราชการส่วนกลาง** ต่อมาในปี พ.ศ. 2427 ในขณะนั้นภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจตะวันตกกำลังคุกคามประเทศต่าง ๆ ในเอเชียอย่างรุนแรง บรรดาขุนนางและพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตกกลุ่มหนึ่งเห็นภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่บ้านเมือง จำเป็นจะต้องปฏิรูปการปกครองตามแบบประเทศตะวันตกอย่างเร่งด่วน จึงพร้อมใจกันกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงแก้ไขการปกครองบ้านเมืองมาเป็นแบบพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญเมื่อปี พ.ศ. 2427 (ร.ศ. 103) ตามแบบประเทศตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการปกครองในรูปแบบรัฐสภาอาจเป็นการเร่งเร็วเกินไป ด้วยประชาชนคนไทยยังมีการศึกษาน้อย ขาดความรู้ความเข้าใจในการปกครองระบอบนี้ จึงไม่พร้อมที่จะรับรูปแบบการปกครองของประเทศตะวันตก ทรงมีพระราชดำริที่จะแก้ไขระบบการบริหารราชการแผ่นดินให้มีประสิทธิภาพเสียก่อน แล้วจึงค่อยนำรูปแบบรัฐสภามาใช้ในภายหลัง

ในเวลานั้นการบริหารราชการส่วนกลางของไทยยังมีสภาพล้าหลังมาก กล่าวคือ ยังใช้รูปแบบการปกครองซึ่งใช้กันมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งมีอยู่ 6 หน่วยงานสำคัญ ๆ หรือที่เรียกว่า **กรม** ได้แก่ มหาดไทย กลาโหม เมือง (เวียง) วัง คลัง นา การบริหารงานมีข้อบกพร่องมากมาย โดยเฉพาะหน่วยงานดังกล่าวทำหน้าที่ซ้ำซ้อนกัน มีการก้าวก่ายงานระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ประกอบกับประชาชนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นที่จะต้องขยายงานราชการรองรับไปด้วย ในปี พ.ศ. 2431 ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศจัดตั้งกรมต่าง ๆ เพิ่มขึ้นจากเดิมซึ่งมีอยู่ 6 กรม รวมเป็น 12 กรม ในตอนหลังได้เปลี่ยนคำเรียก "กรม" เป็น "กระทรวง" จำนวน 12 กระทรวง ดังนี้

1. กระทรวงมหาดไทย มีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือและหัวเมืองลาวทั้งหมด

2. กระทรวงกลาโหม มีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ ตะวันออก ตะวันตก และหัวเมืองมลายูประเทศราช

3. กระทรวงการต่างประเทศ ทำหน้าที่ว่าราชการต่างประเทศโดยเฉพาะ

4. กระทรวงวัง มีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาเกี่ยวกับกิจการพระราชสำนักและงานที่เกี่ยวกับองค์พระมหากษัตริย์

5. กระทรวงเมือง (ภายหลังเรียกกระทรวงนครบาล) มีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาตำรวจ (สมัยนั้นเรียกโปลิศ) ดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในพระนคร การทำบัญชีราษฎร (คือ กรมสุรัสวดี) และงานเกี่ยวกับนักโทษ

6. กระทรวงเกษตราธิการ มีอำนาจและหน้าที่ควบคุมดูแลเกี่ยวกับการงานด้านการเพาะปลูก การค้าขาย การป่าไม้ และเหมืองแร่

7. กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีอำนาจและหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับภาษีอากรตลอดจนรายได้และรายจ่ายของแผ่นดิน

8. กระทรวงยุติธรรม มีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาศาลซึ่งทำหน้าที่พิจารณาคดีทั้งคดีแพ่ง อาญา นครบาล อุทธรณ์ทั่วประเทศ

9. กระทรวงยุทธนาธิการ มีอำนาจและหน้าที่ตรวจตรา การจัดการและวางแผนเกี่ยวกับกิจการทหารบก ทหารเรือ ซึ่งจะมีตำแหน่งผู้บังคับบัญชาการทหารบก ทหารเรืออีกต่างหาก กระทรวงนี้ในตอนหลังเปลี่ยนเป็นกระทรวงกลาโหม

10. กระทรวงธรรมการ มีอำนาจและหน้าที่ดูแลรับผิดชอบกิจการที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ โรงเรียน และโรงพยาบาลทั่วประเทศ

11. กระทรวงโยธาธิการ มีอำนาจและหน้าที่ควบคุมดูแลเกี่ยวกับงานก่อสร้างและสาธารณูปโภค เช่น สร้างถนน ขุดคลอง การไปรษณีย์ โทรเลข รถไฟ ในตอนหลังเปลี่ยนเป็นกระทรวงคมนาคม

12. กระทรวงมุรธาธิการ มีอำนาจและหน้าที่ดูแลรักษาพระราชลัญจกร พระราชกำหนด กฎหมาย หนังสือราชการทั้งปวง

เมื่อทรงมีพระบรมราชโองการประกาศตั้งกระทรวง เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 แล้ว ทรงโปรดฯ แต่งตั้งเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ยุบเลิกตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีและเสนาบดีจตุสดมภ์ ให้ตำแหน่งเสนาบดีทุกกระทรวงเสมอกันและร่วมกันประชุมเป็นคณะเสนาบดีสภา

ต่อมาได้มีการปรับปรุง ยุบ และย้ายงานในบางกระทรวง เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยและสะดวกต่อการบังคับบัญชา และเมื่อสิ้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงมีเหลืออยู่ 10 กระทรวง คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงนครบาล กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงวัง กระทรวงเกษตราธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงโยธาธิการ และกระทรวงธรรมการ

การจัดรูปแบบบริหารราชการส่วนกลางในลักษณะกระทรวงต่าง ๆ ตามแบบประเทศตะวันตกดังกล่าว นับเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองครั้งใหญ่ เป็นการยกเลิกรูปแบบการปกครองแบบเก่าซึ่งเคยใช้กันเรื่อยมานับเป็นเวลาหลายร้อยปี ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา

นอกจากการจัดการบริหารราชการส่วนกลางในรูปแบบกระทรวงแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิรูปกิจการบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง ทรงนำแบบอย่างของประเทศตะวันตกมาใช้ในประเทศไทย ทำให้เกิดความก้าวหน้าทางด้านต่าง ๆ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. **การทหาร** แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 ประเทศไทยได้เริ่มมีการฝึกหัดทหารและใช้อาวุธสมัยใหม่ตามแบบยุโรปบ้างแล้วก็ตาม แต่ระบบทหารของเรายังมีลักษณะเป็นแบบโบราณ โดยเฉพาะงานด้านทหารมิได้ทำหน้าที่ในการป้องกันประเทศเป็นหลัก แต่กลับไปทำหน้าที่ทางด้านการปกครอง ทำให้ประสิทธิภาพในการป้องกันประเทศลดลง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องจัดระบบราชการทหารเสียใหม่ รวมทั้งฝึกฝนทหารให้มีความชำนาญในการใช้อาวุธสมัยใหม่ตามแบบประเทศตะวันตก ประจวบกับในสมัยนั้น ประเทศตะวันตกกำลังแผ่ขยาย

อำนาจมายังทวีปเอเชีย งานปฏิรูปทางด้านกิจการทหารจึงต้องกระทำอย่างเร่งรีบ พระราชกรณียกิจทางด้านการทหารที่สำคัญ เช่น

ก. การจัดตั้งกระทรวงกลาโหม ให้ทำหน้าที่ทางด้านการป้องกันประเทศอย่างเดียว โดยโอนงานปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ทั้งหมดไปสังกัดกระทรวงมหาดไทย

ข. การปรับปรุงรูปแบบการบังคับบัญชา เช่น การจัดแบ่งหน่วยทหารออกเป็นกรม กอง เหล่า หมวด หมู่ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย กำหนดตำแหน่งหน้าที่ อัตราเงินเดือนให้สอดคล้องต้องกัน จัดหาเครื่องแบบให้ทหาร สั่งซื้ออาวุธยุทธภัณฑ์และฝึกฝนการใช้อาวุธให้เกิดความชำนาญ และประกาศใช้ พ.ร.บ.การเกณฑ์ทหารเมื่อปี พ.ศ. 2448

ค. การวางรากฐานทางด้านกองทัพบกและกองทัพเรือ เช่น การจัดตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารบก โรงเรียนนายเรือ และโปรดให้ส่งพระบรมวงศานุวงศ์ พระราชโอรส ตลอดจนบุคคลสามัญไปศึกษาวิชาทหาร ณ ประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป บรรดาผู้ที่สำเร็จการศึกษาได้กลับมารับใช้ประเทศชาติ สามารถพัฒนากองทัพให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ดังเช่น จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงนครชัยศรีสุรเดช (สำเร็จการศึกษาจากอังกฤษ) และจอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (สำเร็จการศึกษาจากรัสเซีย) ทรงมีส่วนสำคัญยิ่งในการวางรากฐานทางด้านกองทัพบก พลเรือเอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ (สำเร็จการศึกษาจากอังกฤษ) ทรงวางรากฐานทางด้านกองทัพเรือ เป็นต้น

ง. การเตรียมการในการป้องกันประเทศทางด้านกองทัพเรือ ในสมัยนั้นประเทศมหาอำนาจตะวันตกนิยมใช้กองเรือรบในการรุกรานและแผ่ขยายอำนาจเข้ายึดครองประเทศที่อ่อนแอ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยที่ข้าศึกจะยกมาทางทะเล จึงทรงมีพระราชดำริโปรดให้สร้างป้อมปราการตามหัวเมืองชายทะเลหลายแห่งแถบจังหวัดสมุทรปราการและบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น ป้อมพระจุลจอมเกล้า ป้อมปู่เจ้าสมิงพราย ฯลฯ นอกจากนั้นยังโปรดให้สร้างและซื้อเรือรบแบบสมัยใหม่จากประเทศตะวันตกหลายลำ

2. **กิจการตำรวจ** โปรดให้ขยายกิจการตำรวจนครบาล ทำหน้าที่ตรวจตรารักษาความสงบเรียบร้อยภายในเขตนครหลวง เพื่อให้จำนวนตำรวจเพียงพอแก่การจับโจรผู้ร้าย โปรดให้ตั้งกรมตำรวจภูธร ทำหน้าที่ปราบปรามโจรผู้ร้ายตามหัวเมือง นอกจากนั้นยังโปรดให้จัดตั้งโรงเรียนนายร้อยตำรวจภูธรขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมาเป็นครั้งแรก เพื่อยกฐานะกิจการตำรวจให้เป็นลักษณะสากล

3. **กฎหมายและการศาล** แม้ว่ารัชกาลที่ 4 ทรงให้มีการแก้ไขวิธีพิจารณาคดีแบบจารีตนครบาล โปรดให้ยกเลิกวิธีการบีบบังคับและทรมานผู้ต้องหา แต่ระบบการศาลตลอดจนกฎหมาย

ของเราก็ยังล้าหลังเหมือนเดิม ซึ่งฝรั่งชาติตะวันตกมักจะอ้างเป็นสาเหตุสำคัญในการยึดครองประเทศที่ล้าหลัง ในสมัยรัชกาลที่ 5 การปฏิรูปกฎหมายและการศาลนับเป็นพระราชกรณียกิจที่ยิ่งใหญ่อีกอย่างหนึ่ง ทรงยกเลิกกฎหมายและการศาลแบบเก่าที่เคยใช้กันมาหลายร้อยปีและทรงนำแบบอย่างสมัยใหม่มาใช้ ดังสรุปได้ดังนี้

ก. จัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2435 เพื่อรวบรวมศาลทั้งหลายที่แยกย้ายไปสังกัดตามกรมหรือกระทรวงต่าง ๆ มารวมไว้ภายใต้สังกัดกระทรวงเดียวกัน เพื่อทำหน้าที่ในด้านการบริหารงานยุติธรรมให้เป็นระบบเดียวกัน และเพื่อเป็นการแยกอำนาจตุลาการออกจากอำนาจบริหารตามแบบอย่างอารยประเทศ ในระยะแรกกระทรวงยุติธรรมได้เริ่มปรับปรุงศาลในกรุงเทพฯ ก่อน ต่อมาจึงได้โอนกิจการศาลหัวเมืองมาขึ้นกับกระทรวงยุติธรรมเช่นเดียวกับศาลในกรุงเทพฯ เป็นผลทำให้ระบบศาลไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วประเทศ

กระทรวงยุติธรรมในอดีต ซึ่งรับผิดชอบด้านการศาลทั่วประเทศ

ข. ปรับปรุงกฎหมายและการศาลให้ทันสมัย ในปี พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ตั้งคณะกรรมการตรวจชำระและร่างกฎหมายขึ้น ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สำหรับชาวต่างประเทศที่รัฐบาลไทยจ้างมาทำงานเป็นที่ปรึกษากฎหมายเช่น ดร.โรลัง ยัคมินส์ ชาวเบลเยี่ยม (ได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นเจ้าพระยาอภัยราชาสยามมานุกูลกิจ) นายโตกีจิ มาซาโอะ ชาวญี่ปุ่น (ต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นพระยามหิธรรมนูปกรณ์โกศลคุณ) นายวิลเลียม อัลเฟรด ติลเลเก ชาวศรีลังกา (ต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นพระยาอรรถการประสิทธิ์ ต้นตระกูลคุณะดิลก) ฯลฯ

สำหรับบุคคลสำคัญของฝ่ายไทย ซึ่งมีส่วนสำคัญในการปรับปรุงกฎหมายและการศาลของไทยให้เจริญก้าวหน้า เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสวัสดิวัตนวิศิษฏ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์แรก พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ระหว่างปี พ.ศ. 2439–2452 ทรงพัฒนาการศาลและกฎหมายไทยให้ก้าวหน้าไปอย่างมากมาย อาทิ ทรงตั้งโรงเรียนสอนวิชากฎหมาย ทรงวางระเบียบกฎเกณฑ์ในการพิจารณาคดีให้มีความสะดวกและเกิดความยุติธรรม ทรงวางกฎเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้พิพากษาผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และทรงปรับปรุงกฎหมายหลายฉบับให้เกิดความยุติธรรม ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ทางด้านกฎหมายและทรงวางรากฐานทางด้านความยุติธรรมให้แก่ประเทศไทย บรรดานักกฎหมายไทยปัจจุบัน จึงได้พร้อมใจกันประกาศเกียรติคุณพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็น **พระบิดาแห่งกฎหมายและการศาลของไทย**

ค. ยกเลิกการลงโทษแบบทารุณและการทรมานผู้ต้องหาโดยเด็ดขาดเปลี่ยนมาใช้กระบวนการสอบสวนผู้ต้องหาด้วยวิธีการหาหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดแล้วจึงฟ้องร้องต่อศาล

3. **การปฏิรูปการบริหารราชการส่วนภูมิภาค** การบริหารราชการส่วนภูมิภาคของไทยซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ครั้งโบราณมักจะมอบอำนาจให้เจ้าเมืองปกครองราษฎรค่อนข้างเป็นอิสระและแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวได้ เจ้าเมืองมักปฏิบัติตามนโยบายของเมืองหลวงในเรื่องสำคัญ ๆ เท่านั้น ดังนั้นถ้าหากเจ้าเมืองเป็นคนดีมีความยุติธรรมราษฎรก็อยู่เย็นเป็นสุข แต่หากเจ้าเมืองเป็นคนหลงในอำนาจ มักจะกดขี่ราษฎรจนได้รับความเดือดร้อน ทางเมืองหลวงไม่อาจควบคุมได้อย่างเต็มที่ เพราะการคมนาคมไปมาไม่สะดวกและอยู่ห่างไกล นอกจากนั้นปัญหาที่ร้ายแรงก็คือเจ้าเมืองบางคนเอาใจออกห่าง หันไปร่วมมือกับต่างชาติหรือไม่ก็ตกอยู่ใต้อำนาจของต่างชาติ

ล่วงมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ฝรั่งชาติตะวันตกคอยหาโอกาสที่จะแบ่งแยกดินแดนไทย ตามแผนการขยายอาณานิคมของพวกเขา ดังนั้นการปฏิรูปราชการบริหารส่วนภูมิภาคในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงต้องเร่งกระทำอย่างรีบด่วน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวมประเทศไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สร้างความยุติธรรมและความสมบูรณ์พูนสุขให้แก่ชาวไทย เพื่อให้ชาวไทยเกิดความสำนึกตนเองว่าเป็นคนไทยอยู่ภายใต้รัฐบาลเดียวกัน และเพื่อให้เจ้าเมืองในส่วนภูมิภาคปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ อย่างแท้จริง

งานปฏิรูปราชการบริหารส่วนภูมิภาคที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้

1. จัดการบริหารราชการในรูปแบบเทศาภิบาล โปรดให้ยกเลิกรูปแบบการบริหารส่วนภูมิภาคโดยวิธีแบ่งออกเป็นหัวเมืองเอก โท ตรี จัตวา และประเทศราชตามแบบเดิม และทรงให้จัดรูปแบบใหม่เป็นมณฑลเทศาภิบาล คือ รวมหัวเมืองหลาย ๆ เมืองซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กันเป็น **มณฑล** มีข้าหลวงเทศาภิบาล (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น **สมุหเทศาภิบาล**) เป็นผู้ปกครองมณฑล ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2437 ซึ่งเปิดโอกาสให้รัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ได้เข้าควบคุมงานบริหารราชการทางด้านการป้องกันประเทศ เศรษฐกิจ ความมั่นคงภายใน การศึกษานโยบายต่างประเทศ ฯลฯ ได้อย่างใกล้ชิด ที่สำคัญก็คือ รัฐบาลสามารถสั่งงานไปยังสมุหเทศาภิบาลได้อย่างรวดเร็ว เมื่อสมุหเทศาภิบาลรับนโยบายจากรัฐบาลกลางก็สามารถสั่งงานไปยังเจ้าเมืองอีกทอดหนึ่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลดังกล่าว มิได้จัดตั้งพร้อมกันทีเดียวทั่วประเทศ แต่ค่อย ๆ ทยอยตั้งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยพิจารณาตั้งมณฑลบริเวณภูมิภาคที่ต่างชาติแสดงท่าทีคุกคามหรือขยายอำนาจเข้ามาเป็นอันดับแรก นอกจากนั้นรัฐบาลยังต้องคำนึงถึงงบประมาณและกำลังเจ้าหน้าที่ข้าราชการผู้มีความรู้ในเรื่องงานสมัยใหม่ซึ่งยังขาดแคลนอยู่มาก ปัจจัยที่ต้องนำมาพิจารณาอีกอย่างหนึ่งก็คือความสะดวกในการคมนาคม ในที่สุดรัฐบาลก็สามารถจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลได้ทั่วประเทศ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2449 การจัดตั้งมณฑลสามารถกระทำได้ทั่วพระราชอาณาจักร จำนวน 18 มณฑลด้วยกันคือ

1. มณฑลลาวเฉียง	2. มณฑลลาวพวน	3. มณฑลลาวกาว
4. มณฑลเขมร	5. มณฑลราชสีมา	6. มณฑลฝ่ายตะวันตก
7. มณฑลพิษณุโลก	8. มณฑลปราจีนบุรี	9. มณฑลราชบุรี
10. มณฑลนครชัยศรี	11. มณฑลนครสวรรค์	12. มณฑลกรุงเก่า
13. มณฑลภูเก็ต	14. มณฑลนครศรีธรรมราช	15. มณฑลชุมพร
16. มณฑลไทรบุรี	17. มณฑลจันทบุรี	18. มณฑลปัตตานี

แม้ว่าการปฏิรูปการปกครองในส่วนภูมิภาคจะประสบปัญหาความยุ่งยากมากมาย เนื่องจากเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองในส่วนภูมิภาคของไทยครั้งสำคัญ ย่อมกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของเจ้าเมืองและเครือญาติที่มีมาแต่เดิม ทำให้เกิดปัญหา ได้รับการขัดขวางจากกลุ่มผู้สูญเสียผลประโยชน์ แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปแบบค่อยเป็นค่อยไป และทรงระมัดระวังมิให้ชาติตะวันตกเกิดความหวาดระแวงไทยหรือเข้าใจผิดคิดว่าไทยเป็นศัตรูต่อเขา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการวางรากฐานการปกครองประเทศตามแบบสมัยใหม่ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยรวมเวลาถึง 23 ปี ช่วงระหว่างนี้ทรงมีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าของประเทศทุกด้าน ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น **พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย** นอกจากนั้นพระเกียรติยศและชื่อเสียงของพระองค์ได้รับการยกย่องในองค์การระหว่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2505 องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศยกย่องว่าทรงเป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งของโลก นับเป็นเกียรติยศที่สูงส่งสำหรับประเทศไทยด้วย

การบริหารงานในแต่ละมณฑล จะแบ่งงานออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ แต่ละฝ่ายจะมีข้าหลวงเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่บริหารงานในฝ่ายของตนทำนองเดียวกับงานบริหารของกระทรวงต่าง ๆ ในส่วนกลาง เช่น ข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงมหาดไทย ข้าหลวงคลัง ข้าหลวงแพทย์ ฯลฯ การบริหารงานของข้าหลวงฝ่ายต่าง ๆ ขึ้นตรงต่อสมุหเทศาภิบาลซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้บัญชาการมณฑล

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ผู้วางรากฐานการปกครองแบบสมัยใหม่

ต่อมาได้แบ่งหน่วยการปกครองให้เล็กลง จากมณฑลเป็นเมือง (ในสมัยรัชกาลที่ 6 เรียก **จังหวัด**) แต่ละเมืองแบ่งออกเป็นอำเภอ แต่ละอำเภอแบ่งออกเป็นตำบล และตำบลแบ่งออกเป็นหมู่บ้าน โดยมีตำแหน่งต่าง ๆ ลดหลั่นกันลงไป คือ ผู้ว่าราชการเมือง นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สำหรับกำนันและผู้ใหญ่บ้านนั้น กำหนดให้ราษฎรเลือกตั้งผู้ดำรงตำแหน่งตามที่ราษฎรเห็นสมควร นับเป็นครั้งแรกที่ราษฎรได้มีโอกาสเลือกตัวแทนของตนเพื่อทำหน้าที่บริหารและเป็นตัวแทนในการปกครองระดับท้องถิ่น

4. การปกครองส่วนท้องถิ่นนับเป็นครั้งแรกที่ประเทศไทยได้เริ่มจัดการปกครองส่วนท้องถิ่น ดังที่เรียกกันในปัจจุบันว่า **เทศบาล** และ **สุขาภิบาล** ในปี พ.ศ. 2440 ได้เริ่มจัดตั้ง **สุขาภิบาลกรุงเทพฯ** ขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อทำหน้าที่รักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชุมชน ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บต่อมาจึงได้ขยายงานเป็นกรมสุขาภิบาลสังกัดอยู่ในกระทรวงนครบาล รับผิดชอบงานต่าง ๆ เกี่ยวกับสวัสดิภาพของประชาชน เช่น การรักษาความสะอาด การกำจัดขยะ การส่งเสริมสุขภาพอนามัยและการป้องกันโรคระบาดที่เกิดกับประชาชน

สำหรับการจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นในรูปแบบสุขาภิบาลในต่างจังหวัด ได้เริ่มจัดตั้งเป็นครั้งแรกที่ตำบลท่าฉลอม จังหวัดสมุทรสาคร โดยมีคณะกรรมการประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่บริหารงานสุขาภิบาล มีรายได้จากภาษีโรงเรือนในท้องถิ่น ซึ่งนำมาบริหารงานในสุขาภิบาล โดยเน้นงานที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการของประชาชน เช่น การบำรุงรักษาถนนหนทาง ความสะอาด สุขภาพและอนามัยของประชาชน เป็นต้น

จากระบบการปกครองและการบริหารราชการส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นทั้งหมดที่กล่าวมานั้น นักเรียนพอจะมองเห็นได้แล้วว่า รูปแบบการปกครองดังกล่าวมีส่วนคล้ายคลึงกับในปัจจุบันต่างกันแต่เพียงว่าในปัจจุบันได้ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลไปแล้ว จึงนับได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยได้ปฏิวัติรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นจากสมัยโบราณมาสู่สมัยใหม่อย่างแท้จริง

การพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 6

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษก่อนที่จะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ กล่าวคือ ทรงศึกษาวิชาการต่าง ๆ ทั้งทางด้านพลเรือนและทหารที่สถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ดและโรงเรียนนายร้อยทหารบกแซนด์เฮิสต์ รวมระยะเวลาที่ทรงศึกษาจากต่างประเทศนานถึง 9 ปี

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตกทำให้ได้ทรงเห็นแบบอย่างที่ดีงามของประเทศตะวันตกหลายประการ ภายหลังที่เสด็จขึ้นครองราชย์จึงทรงดำเนินนโยบายในการปกครองและบริหารประเทศไปตามพระบรมราโชบายของพระราชบิดา คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ทางด้านการเมืองการปกครองทรงมีนโยบายรวมชาติไทยให้เป็นปึกแผ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มุ่งพัฒนาระบบบริหารราชการตามแบบสมัยใหม่ ทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศสนิทสนมกับประเทศตะวันตก เพื่อรักษาเอกราชของชาติไว้อย่างมั่นคง ทำให้การพัฒนาประเทศดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง พระราชกรณียกิจทางด้านพัฒนาการเมืองการปกครองที่เด่น ๆ และสำคัญมีหลายประการ เช่น

1. การส่งเสริมความคิดชาตินิยมในหมู่ชาวไทย

ตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา คนไทยที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรหรือเมืองต่าง ๆ แม้ว่าจะพูดภาษาเดียวกัน ถือวัฒนธรรมเดียวกัน แต่ยังไม่มีความคิดว่าเป็นชาติเดียวกันหรือเป็นชนชาติที่อยู่ในประเทศเดียวกัน จึงมีลักษณะเป็นความคิดท้องถิ่นนิยมมากกว่าที่จะเป็นชาตินิยม ชนชาติอื่น ๆ ที่ยังล้าหลังทางการเมืองก็มีความคิดเช่นนี้เหมือนกับชาวไทย ในขณะเดียวกันประเทศตะวันตกซึ่งมีความก้าวหน้าทางด้านการเมืองการปกครอง ประชาชนของเขามีความรู้สึกนึกคิดของความเป็นชาตินิยมมานานแล้ว จึงมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นประชาชนในชาติให้เกิดความรักชาติ รักความเป็นเอกราช สร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น จนกระทั่งกลายเป็นชาติที่เข้มแข็งทางทหารและทางเศรษฐกิจ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างความคิดชาตินิยมในหมู่คนไทยโดยเร็ว เพื่อให้ชาวไทยสำนึกถึงความเป็นเอกราชของประเทศโดยมีพระเจ้าอยู่หัวเป็นองค์พระประมุข มีความรู้สึกหวงแหนแผ่นดินทั้งประเทศมิใช่เฉพาะแต่บริเวณท้องถิ่นของตนเท่านั้น หากชาวไทยส่วนใหญ่มีความคิดดังกล่าว ก็จะมีพลังจิตใจเข้มแข็งในการต่อต้านข้าศึกจากภายนอกที่เข้ามารุกรานและไม่ตกเป็นเหยื่อของการที่ต่างชาติยุยงให้ชาวไทยแตกแยกสามัคคี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกรณียกิจเพื่อส่งเสริมพระบรมราโชบายสร้างความคิดชาตินิยมในหมู่ชาวไทย เช่น

ก. ทรงมีพระราชดำรัสย้ำถึงความสามัคคี ปลุกใจชาวไทยให้เกิดความรักชาติอยู่เสมอ ๆ

ข. ทรงจัดตั้งกองเสือป่าและลูกเสือเพื่อกระตุ้นเยาวชนไทยให้เกิดความรักชาติ ความสามัคคีมีระเบียบวินัย ยึดมั่นในศาสนา และจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัว

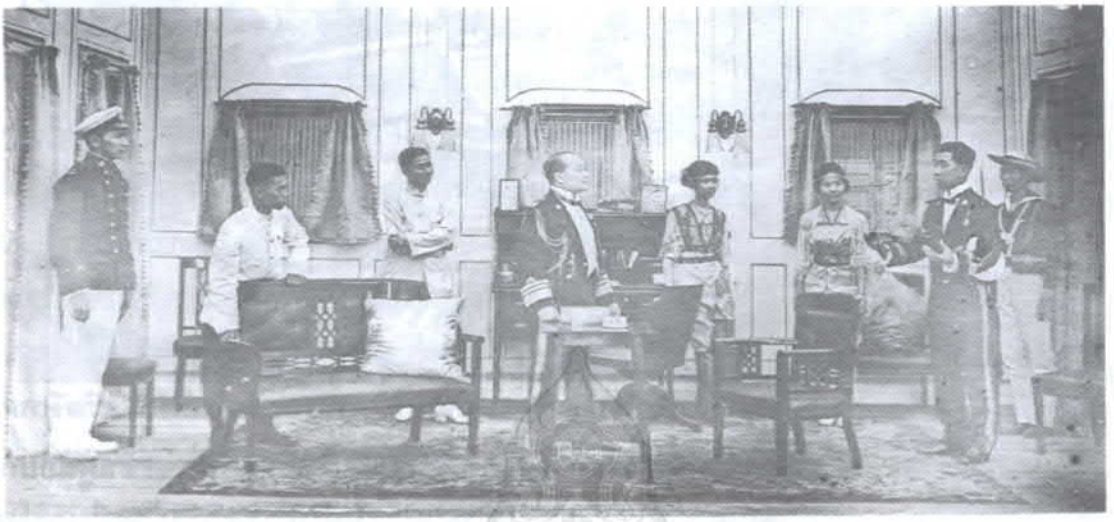
ค. ทรงประกาศใช้ธงไตรรงค์เป็นธงประจำชาติ ซึ่งใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน สีของธงมี 3 สี คือ แดง ขาว น้ำเงิน ซึ่งมีความหมายถึงชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

ง. ทรงพระราชนิพนธ์บทประพันธ์ต่าง ๆ มากมายหลายเรื่อง มีทั้งบทละคร ตำนาน บทเพลง เช่น หัวใจนักรบ เทศนาเสือป่า ปลุกใจเสือป่า เมืองไทยจงตื่นเถิด เป็นต้น นอกจากนั้นโปรดให้มีการแสดงละครบ่อย ๆ โดยมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรักชาติและความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

2. ส่งเสริมระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

จากการที่พระองค์ประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษมานานหลายปี จึงทรงคุ้นเคยกับการดำรงชีวิตแบบประชาธิปไตยของชาวตะวันตก เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ก็มิได้ถือพระองค์ว่าทรงอยู่ในฐานะเทวราชาหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้ว่าพระองค์ทรงมีสิทธิ์ทำเช่นนั้น แต่พระองค์ทรงประพฤติปฏิบัติพระองค์เสมือนพระมหากษัตริย์สมัยใหม่ คือลดฐานะของความเป็น

เทวราชาตามราชประเพณีมาแต่สมัยโบราณลง ทรงเล่นละครร่วมกับมหาดเล็กและข้าราชบริพาร ทรงพระราชทานเสรีภาพแก่นักเขียนและนักหนังสือพิมพ์ในการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารงานของพระองค์ บางครั้งพระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์บทความโต้ตอบการวิพากษ์วิจารณ์ผู้ที่เขียนบทความโจมตีพระองค์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล่นละครกับมหาดเล็กและข้าราชบริพาร

การฝึกการปกครองแบบประชาธิปไตยในหมู่ขุนนาง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานการปกครองแบบประชาธิปไตยแก่ประชาชน แต่ทรงเห็นว่าราษฎรไทยยังไม่พร้อมที่จะรับการปกครองแบบใหม่ จำเป็นจะต้องฝึกฝนเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในระบอบนี้ โดยเริ่มที่ข้าราชการ ขุนนาง และพระบรมวงศานุวงศ์ก่อน พระองค์จึงโปรดให้สร้างนครจำลองเพื่อฝึกการบริหารงานตามแบบอย่างประชาธิปไตย พระราชทานนามนครสมมุตินี้ว่า **ดุสิตธานี** เดิมตั้งอยู่ที่พระราชวังดุสิต ตอนหลังย้ายมาอยู่ที่พระราชวังพญาไท (บริเวณโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าฯในปัจจุบัน)

ภายในดุสิตธานีมีสิ่งสมมุติหรือรูปแบบจำลองต่าง ๆ เช่น ที่ทำการรัฐบาล วัดวาอาราม อาคารบ้านเรือนของราษฎร ถนนหนทาง สาธารณูปโภค สถานที่ราชการ ฯลฯ

จากนั้นก็โปรดให้เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการทำหน้าที่บริหารงานในดุสิตธานีโดยวิธีการเลือกตั้งตามแบบประชาธิปไตย มีการเลือกตั้งในระบบพรรคการเมือง พรรคที่ได้รับเสียงข้างมากเป็นผู้จัดตั้งคณะผู้บริหารดุสิตธานี มีชื่อเรียกว่า **คณะนคราภิบาล** บริหารไปตามธรรมนูญการปกครองของนคร

ลักษณะของการฝึกบริหารงานภายในดุสิตธานี เป็นการจำลองการบริหารงานในระบบเทศบาลที่ใช้บริหารงานในนครต่าง ๆ ของประเทศตะวันตก ซึ่งผู้บริหารที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน ก็จะบริหารงานให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทุกด้านตามความต้องการของประชาชน

การฝึกการปกครองแบบประชาธิปไตยดังกล่าว ไม่ค่อยได้ผลนัก เพราะเป็นของใหม่ เจ้านาย ขุนนางและข้าราชการเคยชินกับการปกครองแบบเก่า จึงขาดความคิดริเริ่ม และไม่อยากสูญเสียอำนาจ จึงไม่ค่อยสนใจในเรื่องประชาธิปไตยมากนัก

เมืองจำลอง ดุสิตธานี

เหตุการณ์ ร.ศ. 130 ในปี พ.ศ. 2454 หรือ ร.ศ. 130 ได้มีนายทหารชั้นผู้น้อยกลุ่มหนึ่งเตรียมการยึดอำนาจ เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยในรูปแบบการปกครองสาธารณรัฐ สาเหตุก็เนื่องจากว่า ขณะนั้นชาวไทยส่วนหนึ่งที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกเริ่มมีความคิดว่าระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบการปกครองที่ล้าสมัย ซึ่งประเทศตะวันตกเลิกใช้กันแล้ว จึงมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง

คณะนายทหารดังกล่าวมี ร.อ.ขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) เป็นหัวหน้า นอกนั้นเป็นนายทหารระดับนายร้อยและระดับรองลงไป จำนวนทั้งสิ้นเกือบ 100 คน ซึ่งล้วนแต่เป็นคนระดับวัยหนุ่มทั้งสิ้น การวางแผนปฏิวัติได้ล่วงรู้ไปถึงฝ่ายรัฐบาล ดังนั้นก่อนที่คณะปฏิวัติจะดำเนินการตามแผนจึงถูกฝ่ายรัฐบาลจับกุมได้หมดสิ้น กลุ่มกบฏ ร.ศ. 130 จึงถูกลงโทษแต่ไม่ถึงขั้นประหารชีวิต บางคนที่ได้รับโทษสูงสุดถูกจำคุกถึงขั้นตลอดชีวิต แต่ในตอนหลังทุกคนก็ได้รับการลดโทษและได้รับอภัยโทษในที่สุด

กลุ่มผู้ก่อการกบฏ ร.ศ. 130

3. การปรับปรุงการปกครองในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการปรับปรุงแก้ไขการปกครองในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งได้เริ่มปฏิรูปตามแบบสมัยใหม่มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 งานแก้ไขปรับปรุงการปกครองในส่วนกลางสรุปได้ดังนี้

จัดตั้งและเปลี่ยนแปลงกระทรวง เช่น ตั้งกระทรวงทหารเรือ โดยแยกกรมทหารเรือออกจากกระทรวงกลาโหม ตั้งสภาเผยแพร่พาณิชย์ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นกระทรวงพาณิชย์ จัดตั้งกรมศิลปากรโดยรวมงานช่างศิลปะมาไว้ในกรมเดียวกัน ปรับปรุงราชการในกระทรวงโยธาธิการแล้วเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงคมนาคม เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ฯลฯ

งานแก้ไขปรับปรุงการบริหารงานในส่วนภูมิภาค ที่สำคัญได้แก่ การรวมมณฑลหลาย ๆ มณฑลเข้าด้วยกันเป็น **ภาค** แต่ละภาคมี **อุปราช** เป็นผู้บัญชาการภาค ทำหน้าที่ตรวจตราควบคุมดูแลการบริหารงานของสมุหเทศาภิบาลมณฑลในภาคนั้น ๆ อุปราชประจำภาคและสมุหเทศาภิบาลขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ไม่ต้องขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยเหมือนแต่ก่อน ทั้งนี้เพื่อพระมหากษัตริย์จะได้ทรงสามารถควบคุมนโยบายและสั่งการตามพระราชประสงค์ได้อย่างรวดเร็ว

4. การปรับปรุงกฎหมายและการศาล ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการปรับปรุงระเบียบการศาลในกระทรวงยุติธรรมเสียใหม่ โดยแบ่งงานของกระทรวงยุติธรรมออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายธุรการ กับฝ่ายตุลาการ ทั้งนี้เพื่อประสงค์ที่จะให้ฝ่ายตุลาการทำหน้าที่พิจารณาคดีได้อย่างอิสระ นอกจากนั้นยังได้โอนศาลฎีกามาสังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรมอีกด้วย นอกเหนือจากการปรับปรุงระบบการศาลแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการปรับปรุงกฎหมายและส่งเสริมการศึกษาทางด้านกฎหมายให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นครั้งแรก โปรดให้ยกฐานะโรงเรียนกฎหมายเป็นโรงเรียนหลวงขึ้นกับกระทรวงยุติธรรม ต่อมาในปี พ.ศ. 2467 โปรดให้ตั้ง "สภานิติศึกษา" มีหน้าที่จัดระเบียบและวางหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมาย

5. ขยายกิจการทหาร งานที่สำคัญได้แก่ การตั้งกระทรวงทหารเรือ จัดตั้งกองบินและสร้างสนามบินขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2457 โดยการสั่งซื้อเครื่องบินจากต่างประเทศมาใช้งาน ต่อมาจึงได้ยกฐานะเป็นกรมสังกัดกองทัพบก และได้ขยายงานเรื่อยมาจนยกฐานะเป็นกรมอากาศยาน ซึ่งกิจการก้าวหน้าจนกลายเป็นกองทัพอากาศในปัจจุบัน

การพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. 2468 ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ทรงศึกษาวิชาทหารจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส เมื่อเสด็จกลับมายังประเทศไทย ทรงรับราชการในกองทัพบกและสนพระทัยเรื่องการทหารมากกว่าเรื่องการเมือง

เนื่องจากพระเชษฐาร่วมพระบรมราชชนนีหลายพระองค์ได้เสด็จทิวงคตในขณะที่พระชนมายุยังน้อย จึงทำให้พระองค์ไม่ทรงคาดฝันว่าจะกลายเป็นองค์รัชทายาท และเมื่อพระบาทสมเด็จ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ได้อัญเชิญพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ โดยที่พระองค์ไม่มีเวลายาวนานพอสำหรับการเตรียมพระองค์เพื่อการบริหารราชการแผ่นดินของประเทศ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราโชบายในการบริหารงานของประเทศโดยวิธีการกระจายความรับผิดชอบให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการบริหารงานของประเทศ ทรงจัดตั้งสภาต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ถวายความเห็นต่อพระองค์ ดังเช่น

1. **จัดตั้งอภิรัฐมนตรีสภา** สมาชิกประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง 5 พระองค์ ทรงทำหน้าที่วินิจฉัยข้อราชการและถวายความเห็นต่อพระเจ้าอยู่หัว

2. **องคมนตรีสภา** ในปี พ.ศ. 2470 ได้โปรดให้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยองคมนตรีขึ้นมาใหม่ แล้วทรงคัดเลือกพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ และผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 40 คน โปรดเกล้าฯให้เป็น **สภากรรมการองคมนตรี** สำหรับทำหน้าที่พิจารณาถวายความคิดเห็นเกี่ยวกับร่างกฎหมายที่จะออกใหม่ ตลอดจนงานบริหารราชการทางด้านต่าง ๆ

3. **เสนาบดีสภา** สมาชิกประกอบด้วยเสนาบดีบังคับบัญชากระทรวงต่าง ๆ ทำหน้าที่ในการถวายคำปรึกษาหารือแด่พระเจ้าอยู่หัว หรือปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายงานในหน้าที่ของกระทรวง

นอกจากนั้นยังทรงตั้งสภาอื่น ๆ อีก เช่น สภาป้องกันพระราชอาณาจักร ทำหน้าที่ในการวางแผนและประสานงานหน่วยราชการต่าง ๆ เพื่อป้องกันการรุกรานจากศัตรูภายนอกและรักษาความมั่นคงของประเทศ สภาการคลัง ทำหน้าที่ในการรักษาผลประโยชน์ของประเทศทางด้านการเงิน งบประมาณของแผ่นดิน เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านการคลังของประเทศ

สภาที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด ได้ถูกยกเลิกไปภายหลังจากเกิดการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

การปรับปรุงการบริหารราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ระหว่างปี พ.ศ. 2457–2461 ทำให้เศรษฐกิจโลกเกิดตกต่ำอย่างร้ายแรง ประเทศไทยพลอยได้รับความเดือดร้อนตามไปด้วย ดังเช่น สินค้าขายไม่ออก รายได้ของประเทศลดลง เกิดภาวะเงินเฟ้อ และที่ร้ายแรงก็คือเงินในท้องพระคลังไม่พอที่จะนำมาใช้จ่ายในเรื่องจำเป็น ทำให้รัฐบาลจำเป็นต้องบริหารประเทศในลักษณะประหยัดและลดรายจ่ายลงเท่าที่จะทำได้ งานบริหารราชการในส่วนกลางจึงมีนโยบายลดหน่วยราชการลงหรือไม่ก็รวมงานต่าง ๆ มาไว้ในหน่วยงานราชการเดียวกันเพื่อประหยัดรายจ่ายลง ดังเช่น รวมกระทรวงคมนาคม

และกระทรวงพาณิชย์ให้เป็นกระทรวงเดียวกัน เรียกชื่อว่า **กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม** รวมกระทรวงทหารเรืออยู่ใต้สังกัดกระทรวงกลาโหม เป็นต้น

ทางด้านส่วนภูมิภาค มีการจัดรูปแบบการบริหารในลักษณะลดรายจ่ายลงเช่นเดียวกับการบริหารราชการในส่วนกลาง เช่น ยกเลิกมณฑลภาค ซึ่งเริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 จัดระเบียบใหม่โดยรวมมณฑลหลาย ๆ มณฑลเข้าด้วยกัน เช่น มณฑลนครสวรรค์รวมกับมณฑลอยุธยา มณฑลปัตตานีรวมกับมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลอุบลราชธานีรวมกับมณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลนครราชสีมา เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการยุบเลิกจังหวัดบางจังหวัดเพื่อรวมหน่วยงานบริหารเสียใหม่ การยุบเลิกดังกล่าวจึงมีผลทำให้ตำแหน่งต่าง ๆ ลดลงและลดจำนวนข้าราชการลง ซึ่งมีผลดีในแง่การประหยัดค่าใช้จ่าย แต่ผลเสียก็คือข้าราชการซึ่งต้องออกจากงานโดยไม่มีความผิด ก่อให้เกิดการว่างงานมากขึ้น และยังมีผลทำให้ข้าราชการไม่พอใจรัฐบาลมากยิ่งขึ้น

การเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย

นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ระบบการปกครองของไทยเราพระเจ้าแผ่นดินทรงลดอำนาจความเป็นเทวราชาของพระองค์ลงตามลำดับ จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 7 พระองค์ทรงให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้น และทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชน แต่ได้เกิดการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ขึ้นเสียก่อน

สาเหตุแห่งการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย สรุปได้ดังนี้

1. **ความก้าวหน้าทางการศึกษาและการได้รับความคิดแบบสมัยใหม่จากประเทศตะวันตก**

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา รัฐบาลได้เปิดโรงเรียนเพื่อให้เยาวชนไทยได้มีโอกาสเรียนหนังสือตามรูปแบบการศึกษาสมัยใหม่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐบาลได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. การศึกษาภาคบังคับ ทำให้การศึกษาของชาติแพร่หลายไปส่วนภูมิภาค

กล่าวได้ว่านับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ชนชั้นกลางในประเทศไทยซึ่งไม่ใช่ขุนนางหรือมีเชื้อพระวงศ์แต่มีฐานะรายได้ระดับปานกลางขึ้นไปได้มีโอกาสเล่าเรียนจนถึงระดับสูง และบางคนได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาวิชาต่าง ๆ ในประเทศยุโรป หลายคนที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตกจึงเกิดความคิดชื่นชมระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของประเทศตะวันตก ต่อมาจึงได้เข้าร่วมในการก่อการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ดังเช่น นายปรีดี พนมยงค์ นายประยูร ภมรมนตรี ร้อยโทแปลก ขีตตะสังคะ นายแนบ พหลโยธิน นายจรูญ สิงหเสนี เป็นต้น

เมื่อวิทยาการใหม่ ๆ ตลอดจนความคิดทางการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยแพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทย ทำให้ชนชั้นกลางและนายทหารรุ่นใหม่ได้รับความรู้จากหลายแนวทาง ทั้งจากประสบการณ์ที่พบเห็นมา ทั้งจากการอ่านตำรับตำราบ้าง จากการเสนอข่าวและบทวิจารณ์ในหน้าหนังสือพิมพ์บ้าง จึงทำให้คนรุ่นใหม่เห็นว่าการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบการปกครองที่ล้าสมัย อำนาจการปกครองอยู่ที่คนกลุ่มเดียว คือ กลุ่มพระมหากษัตริย์เชื้อพระวงศ์และกลุ่มขุนนาง การปกครองแบบนี้อารยประเทศได้เลิกใช้กันแล้ว

2. **การเห็นแบบอย่างการปฏิวัติของประเทศในทวีปเอเชีย** ดังเช่น การปฏิวัติในประเทศจีนเมื่อปี พ.ศ. 2454 คณะปฏิวัติได้ล้มราชวงศ์แมนจูและสถาปนาการปกครองแบบสาธารณรัฐ การปฏิวัติการปกครองของญี่ปุ่นซึ่งก้าวไปสู่แบบสมัยใหม่ สร้างความรุ่งเรืองและยิ่งใหญ่ให้แก่ประเทศญี่ปุ่น การปฏิวัติในตุรกีเพื่อล้มสุลต่าน การปฏิวัติในประเทศรัสเซียเพื่อล้มระบบกษัตริย์ การปฏิวัติดังกล่าวมีส่วนกระตุ้นให้ปัญญาชนรุ่นใหม่ของไทยเกิดความคิดที่จะเอาแบบอย่าง

3. **ความไม่พอใจในเรื่องการตกต่ำทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยที่รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้** ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา เศรษฐกิจของประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะเศรษฐกิจของประเทศตะวันตก กล่าวคือ เริ่มมีการใช้เงินตรากันอย่างแพร่หลาย ชาวไทยเริ่มพึ่งพาอาศัยสินค้าจากต่างประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวต่างประเทศเริ่มมาลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมในประเทศไทยมากขึ้นตามลำดับ นอกจากนั้นรายได้ของประเทศอยู่ที่ปริมาณการส่งสินค้าไปขายต่างประเทศ ลักษณะดังกล่าวนี้ผิดไปจากเดิม ที่ชาวไทยดำรงชีวิตด้วยการอาศัยทรัพยากรในประเทศเป็นสำคัญ

ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457-พ.ศ. 2461) ได้เกิดการรบกันอย่างรุนแรงในทวีปยุโรป ทำให้อุตสาหกรรมของประเทศยุโรปถูกทำลาย ประชาชนยากจน การค้าหยุดชะงักและเกิดเงินเฟ้อขึ้นอย่างรุนแรงไปทั่วโลก หลังสงครามโลก เศรษฐกิจของประเทศยุโรปตกต่ำอย่างร้ายแรงโดยเฉพาะตรงกับในสมัยรัชกาลที่ 7 ก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจมาสู่ประเทศไทยด้วย กล่าวคือ สินค้าเกษตรซึ่งเป็นรายได้หลักของประเทศขายไม่ออกหรือไม่ก็ราคาตกต่ำ รายได้ของประเทศลดลง รัฐบาลไม่มีเงินที่จะนำมาพัฒนาประเทศหรือจ่ายเป็นเงินเดือนให้แก่ข้าราชการ ประกอบกับในสมัยรัชกาลที่ 6 มีการใช้จ่ายเงินในท้องพระคลังจำนวนมาก ทำให้เงินในท้องพระคลังแทบไม่มีเหลือ ซ้ำร้ายเกิดภาวะเงินเฟ้อในประเทศในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 สภาพการณ์ดังกล่าวไม่เคยปรากฏในประเทศไทยมาก่อน ทำให้รัฐบาลไม่ทราบว่าจะแก้ไขปัญหาด้วยวิธีใด รัฐบาลจึงหาทางออกด้วยวิธีการปลดข้าราชการออกจากงานจำนวนมากเพื่อลดรายจ่ายลง ทำให้ข้าราชการไม่พอใจ นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลดรายได้ซึ่งเป็นงบ

ประมาณส่วนของพระองค์ลง คือจากปีละ 9 ล้านบาทเหลือ 6 ล้านบาท ต่อมาลดลงอีกเหลือเพียง 3 ล้านบาท

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพยายามแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชาติทุกวิถีทาง แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ราษฎรได้รับความเดือดร้อน กลุ่มปัญญาชนและข้าราชการจึงโทษว่าเป็นเพราะระบอบการปกครองของไทยบกพร่อง จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียใหม่

4. **นายทหารรุ่นใหม่ซึ่งมาจากชนชั้นกลางและได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตกไม่พอใจระบบการบังคับบัญชาของทหาร** เนื่องจากอำนาจในการบังคับบัญชาอยู่ในกลุ่มนายทหารเชื้อพระวงศ์และพวกที่สืบเชื้อสายขุนนาง นายทหารรุ่นใหม่มีความคิดใหม่ ๆ แต่ไม่มีโอกาสได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของประเทศ

แผนการปฏิวัติได้เริ่มมีการวางแผนในหมู่นักเรียนไทยซึ่งไปศึกษาในประเทศยุโรป โดยมีศูนย์กลางการวางแผนที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ต่อมาจึงได้มีการวางแผนในประเทศไทย โดยมีกลุ่มนายทหารรุ่นใหม่และพลเรือนที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตกร่วมมือกัน

การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะผู้ก่อการปฏิวัติเรียกตนเองว่า **คณะราษฎร** ประกอบด้วยทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนจำนวนมาก โดยมี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นหัวหน้าคณะ ร่วมด้วย พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ขีตตะสังคะ ในภายหลังเป็นนายกรัฐมนตรี) ฝ่ายทหารเรือผู้นำได้แก่ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย น.ต.หลวงศุภชลาศัย ร.อ.หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ กลุ่มพลเรือนผู้นำได้แก่ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) นายประยูร ภมรมนตรี นายตั้ว ลพานุกรม นายควง อภัยวงศ์ นายวิลาศ โอสถานนท์ ฯลฯ

คณะผู้ก่อการดังกล่าวได้นำกำลังทหารและพลเรือนเข้ายึดสถานที่สำคัญของทางราชการและควบคุมบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านายชั้นสูง และขุนนางฝ่ายรัฐบาลไปไว้ยังพระที่นั่งอนันตสมาคม ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

เมื่อคณะราษฎรยึดอำนาจในกรุงเทพมหานครได้เรียบร้อยแล้ว จึงได้ส่งผู้แทนเดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระราชวังไกลกังวล เพื่ออัญเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จนิวัติพระนคร ทรงดำรงองค์พระประมุขของชาติภายใต้รัฐธรรมนูญ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษาเหตุการณ์กับพระบรมวงศานุวงศ์ ณ สถานที่ประทับว่าจะตัดสินพระทัยอย่างไรดี ในที่สุดพระองค์ทรงตัดสินพระทัยยอมรับข้อเสนอของคณะราษฎร ด้วยเหตุผลที่ว่าหากพระองค์ไม่ทรงยินยอมและตัดสินพระทัยใช้กำลังทหารในส่วนภูมิภาค

ปราบปรามคณะราษฎรในข้อหากบฏแล้ว บ้านเมืองจะเกิดจลาจลนองเลือด ประเทศชาติต้องเสียหายย่อยยับ เพื่อหลีกเลี่ยงการนองเลือดดังกล่าว พระองค์จึงเสด็จกลับถึงกรุงเทพมหานครในวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2475 วันรุ่งขึ้นคือวันที่ 27 มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พระราชทานแก่พสกนิกร ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศไทย เรียกชื่อว่า **พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475**

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 พระราชทานรัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวฉบับนี้กำหนดให้สภาผู้แทนมาจากคณะราษฎรเป็นฝ่ายแต่งตั้งทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ต่อมาในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร พร้อมทั้งทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี จำนวนรวมทั้งสิ้น 20 นาย โดย**มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดา** เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของประเทศไทย

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนศึกษาแผนที่ประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 เปรียบเทียบกับแผนที่ประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 5 แล้วร่วมกันอภิปรายถึงเหตุผลที่ทำให้แผนที่ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้น

2. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงความจำเป็นที่ประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาวัฒนธรรม ประเพณีบางอย่างให้สอดคล้องกับความเจริญสมัยใหม่ และผลที่ได้รับจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง

3. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 7

- การปรับปรุงขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง
- การปฏิรูปการปกครองและการบริหารประเทศ
- การพัฒนาทางด้านความยุติธรรม การปรับปรุงกฎหมาย และการศาล
- การพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 6
- การพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 และการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

4. นักเรียนนำผลการศึกษาค้นคว้ามารายงานหน้าชั้น แล้วร่วมกันสรุปถึงผลดีที่เกิดขึ้นจากความพยายามในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 7

คำถาม

1. การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีบางประการเพื่อจุดมุ่งหมายใด จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่าง

2. จงอธิบายถึงการพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 โดยสังเขป

3. เพราะเหตุใดจึงมีความจำเป็นต้องปรับปรุงกฎหมายและการศาลในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

4. จงอธิบายถึงลักษณะการปรับปรุงทางด้านการเมืองการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 6

5. จงอธิบายถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และผลของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนั้น

บทที่ 4
การพัฒนาเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6
2. วิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไปสู่แบบสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6
3. วิเคราะห์ถึงความสำคัญในการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างไทยกับอังกฤษ ใน พ.ศ. 2398 ที่มีต่อการพัฒนาประเทศ
4. วิเคราะห์ถึงผลที่ได้รับและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6
5. วิเคราะห์ถึงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในสมัยรัชกาลที่ 7 และวิธีการแก้ไขปัญหา

ความคิดรวบยอด

การพัฒนาเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ 4 จนกระทั่งถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นการเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจแบบยังชีพหรือแบบโบราณ ที่ราษฎรส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการทำไร่นา ช่างฝีมือและรับจ้างแรงงาน ส่วนชนชั้นปกครองมีรายได้ส่วนใหญ่จากการเก็บภาษีอากรจากราษฎร เปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อส่งขายต่างประเทศ มีการพัฒนาระบบการใช้เงินตรา การธนาคาร การลงทุนด้านอุตสาหกรรม และมีการค้าเสรีมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการแพร่ขยายความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ความก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรม รวมทั้งความจำเป็นจากการถูกบีบบังคับให้ทำสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศตะวันตกด้วย การพัฒนาดังกล่าวทำให้ไทยมีรายได้สูงขึ้น สามารถนำเงินมาพัฒนาประเทศได้

คำว่า "เศรษฐกิจแบบสมัยใหม่" หมายความว่าอย่างไร? แตกต่างไปจากเศรษฐกิจแบบสมัยโบราณอย่างไร? เชื่อว่านักเรียนคงจะได้เรียนรู้รูปแบบเศรษฐกิจสมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไปแล้ว ซึ่งเราเรียกเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงระยะนี้ว่า "เศรษฐกิจแบบโบราณ" หรือถ้าจะกล่าวถึงเศรษฐกิจของราษฎร เรามักจะเรียกกันว่า "เศรษฐกิจแบบยังชีพ" หมายถึง ราษฎรส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการทำไร่ไถนา ความต้องการในชีวิตส่วนใหญ่เป็นเพียงแค่ปัจจัยสี่ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ปัจจัยดังกล่าวเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องแสวงหาจากดินแดนไกล ๆ หรือจากต่างประเทศ ไม่ต้องใช้เงินตราหาซื้อที่ไหน เพียงแค่ในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านที่ใกล้เคียง ราษฎรก็สามารถแสวงหามาได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน เพียงแค่ลงทุนด้วยแรงงานของตนหรือด้วยการช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านก็พอแล้ว ทั้งนี้เพราะสภาพดินฟ้าอากาศและความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินไทยประกอบกับพลเมืองจำนวนน้อย จึงทำให้ราษฎรไทยสามารถดำรงชีพในลักษณะดังกล่าวมาได้นานหลายร้อยปี แต่ในปัจจุบันสภาพดังกล่าวไม่ค่อยปรากฏให้เห็น

ส่วนราษฎรที่อาศัยอยู่ในเมือง สภาพเศรษฐกิจ และการดำรงชีพของชาวไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปจากดังกล่าวบ้าง เช่น ราษฎรบางส่วนประกอบอาชีพช่างฝีมือ มีการว่าจ้างใช้แรงงาน มีการใช้เงินตรา มีการค้าขาย มีการติดต่อกับชาวต่างประเทศ หรือใช้สินค้าต่างประเทศ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ราษฎรไทยจะแสวงหารายได้เพียงแค่พอกินพอใช้เท่านั้น ยังไม่คิดถึงเรื่องของการออมทรัพย์เพื่อนำไปลงทุน หรือขยายกิจการเพื่อนำผลกำไรมาสู่ตัวเอง ญาติ และบริวารของตนมากยิ่ง ๆ ขึ้น

ในส่วนของชนชั้นปกครอง เช่น ขุนนาง เชื้อพระวงศ์ และพระมหากษัตริย์ รายได้ส่วนใหญ่มาจากการเก็บภาษีอากรจากราษฎร และรายได้จากการค้าแบบผูกขาดกับต่างประเทศ การใช้จ่ายรายได้มักเน้นในเรื่องของความมั่นคงของชนชั้นปกครอง และการป้องกันราชอาณาจักรเป็นสำคัญ การนำเงินรายได้ของแผ่นดินเพื่อนำมาพัฒนาเศรษฐกิจ และการลงทุนแบบปัจจุบันในสมัยนั้นแทบจะไม่มีเลย

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ คือ สภาพเศรษฐกิจในสมัยโบราณแบบกว้าง ๆ ซึ่งนักเรียนจะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลาหลายร้อยปี เราแทบจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหรือระบบเศรษฐกิจดังกล่าวเลย อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างก็เป็นเพียงเรื่องของการปรับปรุงวิธีการเก็บภาษีหรือวิธีการหารายได้ของชนชั้นปกครองให้ได้มากยิ่งขึ้นเท่านั้น

ปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไปสู่แบบสมัยใหม่

เศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ในที่นี้หมายถึง การเริ่มเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ว่าแทนที่จะมุ่งผลิตเพื่อดำรงชีพไปวันหนึ่ง ๆ มาเป็นแบบมุ่งผลิตเพื่อส่งไปขายต่างประเทศ มีการพัฒนาระบบการใช้

เงินตรา การธนาคาร การลงทุนทางด้านอุตสาหกรรม การค้าเสรี ฯลฯ ซึ่งได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ทั้งนี้เป็นเพราะมีปัจจัยหลายประการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศไทยดังกล่าว ดังจะสรุปได้ ดังนี้

1. **ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ของยุโรป** นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ได้เกิดนักคิดนักประดิษฐ์ในยุโรปซึ่งได้พยายามคิดค้น และประดิษฐ์เครื่องมือใหม่ ๆ นับเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และรวดเร็ว ก่อให้เกิดการคิดค้นหาความรู้ใหม่ ๆ มากมายหลายสาขา ภายในเวลาไม่ถึง 300 ปี ยุโรปได้กลายเป็นศูนย์กลางความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ของโลก

2. **ความก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรม** จากความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ดังกล่าว จึงก่อให้เกิดการคิดประดิษฐ์เครื่องมือใช้แทนแรงงานมนุษย์ ต่อมาเราเรียกว่าเครื่องจักร ซึ่งนำไปติดตั้งในโรงงานอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรสามารถผลิตสินค้าได้ทีละมาก ๆ ลดต้นทุนค่าใช้จ่ายลง เครื่องจักรได้รับการพัฒนาให้ก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ โดยพัฒนาพลังงานเชื้อเพลิงที่ใช้กับเครื่องจักรจากไม้ ถ่านหิน มาเป็นน้ำมัน และไฟฟ้า

3. **การปฏิวัติอุตสาหกรรม** ซึ่งเริ่มขึ้นในประเทศอังกฤษก่อนประเทศอื่น ๆ ในยุโรปเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ทางด้านเศรษฐกิจหลายประการ เช่น เกิดระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ในระยะแรกผูกขาดโดยรัฐ ต่อมาเปลี่ยนไปเป็นแบบการค้าเสรี สนับสนุนให้เอกชนเป็นผู้ลงทุนทางด้านการค้า และอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการแข่งขันทางด้านการค้า การหาตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบการเงิน การธนาคาร การแสวงหาวัตถุดิบ และในที่สุดก็กลายมาเป็นการมุ่งแสวงหาอาณานิคมเมื่อล่วงมาถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 24

4. **ความก้าวหน้าทางด้านการคมนาคมขนส่ง** ก่อให้เกิดการกระตุ้นในเรื่องของการลงทุน การขนส่งสินค้า ซึ่งเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว มีการพัฒนาเรือใบเดินข้ามมหาสมุทรมาเป็นเรือกลไฟ ทำให้สามารถขนส่งสินค้าได้ตลอดเวลา ใช้เวลาเร็วขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการเปิดคลองสุเอซในปี พ.ศ. 2412 ทำให้สามารถย่นระยะทางการขนส่งสินค้าจากยุโรปมายังเอเชียได้อย่างสะดวกรวดเร็วกว่าแต่ก่อนมาก เสียค่าใช้จ่ายถูก ทำให้สินค้าจากยุโรปราคาถูกไปด้วย

5. **ความเหมาะสมของประเทศไทยในฐานะเป็นตลาดระบายสินค้าของยุโรป** และที่สำคัญก็คือเรามีวัตถุดิบอย่างเหลือเฟือที่ตลาดโลกต้องการ เช่น ข้าว ไม้สัก ยางพารา ดีบุก กาแฟ ยาสูบ ฝ้าย ฯลฯ นอกเหนือจากสินค้าดังกล่าวแล้ว แผ่นดินไทยมีความอุดมสมบูรณ์ยิ่ง แต่ยังไม่ได้รับการพัฒนา อังกฤษ และยุโรปชาติอื่น ๆ จึงมีความสนใจที่จะมาลงทุนในประเทศไทย ประกอบกับ

ชาวไทยมีลักษณะเอื้ออารีต่อต่างชาติและพระมหากษัตริย์ไทยทรงให้การต้อนรับต่างชาติด้วยดี ผิดกับประเทศอื่น ๆ ในทวีปเอเชีย ซึ่งมักจะต่อต้าน และไม่ยอมร่วมมือกับประเทศตะวันตก

6. **รัฐบาลไทยถูกอังกฤษบีบบังคับให้ยอมรับเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเศรษฐกิจสมัยใหม่** ปัจจัยในข้อนี้ถือว่าสำคัญมาก เพราะโดยปรกติชาวไทยมีนิสัยรักความสงบ ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ชาวไทยส่วนใหญ่ในสมัยนั้นพอใจชีวิตความเป็นอยู่ของตน เนื่องจากอาหารการกินยังอุดมสมบูรณ์ ไม่จำเป็นต้องขวนขวายแสวงหาเงินทอง ประกอบกับระบบการเกณฑ์แรงงานไพร่ของทางราชการ เป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาอาชีพของชาวไทยให้เกิดความก้าวหน้า

อังกฤษ และประเทศยุโรปต่างต้องการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากไทย และเพื่อเป็นการสนับสนุนระบบทุนนิยมของพวกเขา รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลของประเทศยุโรปอื่น ๆ จึงพยายามส่งทูตเข้ามาเจรจาทำสัญญาค้าขายและเรียกร้องผลประโยชน์ต่าง ๆ นานา รัฐบาลไทยไม่มีทางเลือก จำต้องปฏิบัติตามในสิ่งที่พวกเขาต้องการ ผลจากการที่รัฐบาลไทยยอมรับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้า การเก็บภาษี สินค้าและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในที่สุดเศรษฐกิจของประเทศไทยก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบเศรษฐกิจของประเทศตะวันตก ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา

การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2398

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา ศึกสงครามระหว่างไทยกับพม่าเริ่มเบาบางลง พ่อค้าอังกฤษมีความประสงค์ที่จะขยายการค้ากับไทย แต่ติดปัญหาเรื่องที่ไทยเก็บภาษีเรือสินค้าจากประเทศตะวันตกรวมทั้งอังกฤษสูงเกินไป นอกจากนั้นอังกฤษไม่ได้รับความสะดวกทางการค้าหลายประการ โดยเฉพาะระบบการค้าต่างประเทศของไทยเป็นระบบผูกขาด พ่อค้าต่างชาติจะต้องซื้อขายสินค้าผ่านกรมพระคลังสินค้า ทำให้ไม่มีกำไรเท่าที่ควร พวกพ่อค้าอังกฤษจึงร้องเรียนไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ขอให้ส่งทูตมาเจรจาแก้ไขปัญหาดังกล่าวกับรัฐบาลไทย ในสมัยรัชกาลที่ 2 อังกฤษได้ส่งทูตชื่อ **จอห์น ครอว์เฟิร์ด** มาเจรจากับรัฐบาลไทย แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 อังกฤษได้ส่งทูตชื่อ **เฮนรี เบอร์นีย์** มาเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหาทางการค้ากับไทยอีกครั้งหนึ่ง การเจรจาในครั้งนี้สามารถตกลงกันได้ ด้วยการจัดทำ**สนธิสัญญาเบอร์นีย์** โดยฝ่ายไทยได้ให้ความสะดวกทางการค้าแก่อังกฤษมากยิ่งขึ้น แต่พ่อค้าอังกฤษก็ยังไม่พอใจสนธิสัญญาฉบับนี้ เพราะเห็นว่าอังกฤษไม่ได้รับความสะดวก และผลประโยชน์ทางการค้าเท่าที่ควร เนื่องจากฝ่ายไทยยังเก็บภาษีสินค้าจากพ่อค้าอังกฤษในอัตราสูง และยังผูกขาดการค้าเหมือนเดิม

ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 อังกฤษได้ส่งทูตชื่อ **เซอร์ เจมส์ บรู๊ค** เข้ามาเมืองไทยเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นีย์ แต่บังเอิญในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลัง

ประชวรหนัก จึงไม่มีการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาแต่ประการใด จนกระทั่งล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ในขณะนั้นอังกฤษได้ครอบครองความยิ่งใหญ่ ขยายอำนาจและอาณานิคมไปทั่วโลก ตั้งแต่ทวีปแอฟริกา ตะวันออกกลาง มาจนถึงทวีปเอเชีย และในขณะนั้นเพื่อนบ้านของไทย เช่น อินเดีย พม่า มาลายู ก็ตกอยู่ใต้อำนาจของอังกฤษแล้ว พวกพ่อค้าอังกฤษได้เร่งเร้าให้รัฐบาลของตนจัดการบีบบังคับไทยให้ยอมรับการแก้ไขสนธิสัญญาการค้าอย่างจริงจัง หากฝ่ายไทยปฏิเสธเหมือนก่อนก็ให้ใช้กำลังอำนาจบังคับให้จงได้

ในปี พ.ศ. 2398 รัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้ง **เซอร์ จอห์น เบาว์ริง** เป็นราชทูตอัญเชิญพระราชสาสน์ของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย มาเจรจาเพื่อจัดทำสนธิสัญญากันใหม่ ในขณะนั้นตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงรอบรู้เรื่องราวและนโยบายของประเทศตะวันตกด้วยดี ทรงเห็นว่าหากไทยยังดื้อดึง ไม่ยอมแก้ไขสัญญาการค้าโอนอ่อนไปตามที่อังกฤษต้องการ อังกฤษอาจจะอ้างเป็นสาเหตุส่งเรือรบ และกำลังทหารโจมตีไทยได้ หนทางที่ดีที่สุดก็คือการประนีประนอมกับอังกฤษ

ดังนั้นเมื่อเซอร์จอห์น เบาว์ริง เดินทางมาถึงประเทศไทย รัฐบาลไทยได้จัดพิธีต้อนรับอย่างสมเกียรติยิ่ง การเจรจาระหว่างคณะทูตอังกฤษกับรัฐบาลไทยประสบความสำเร็จด้วยดี ในที่สุดทั้งสองฝ่ายได้ลงนามใน**สนธิสัญญาเบาว์ริง** เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2398 สาระสำคัญของสนธิสัญญาฉบับนี้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ คือ ฝ่ายไทยจะต้องยกเลิกระบบผูกขาดการค้าซึ่งพ่อค้าอังกฤษต้องซื้อขายสินค้าผ่านกรมพระคลังสินค้าโดยสิ้นเชิง ยกเว้นสินค้าประเภทอาวุธซึ่งจะซื้อขายกับรัฐบาลโดยตรง ส่วนสินค้าอื่น ๆ พ่อค้าอังกฤษสามารถซื้อขายกับราษฎรไทยได้โดยตรง นอกจากนั้น รัฐบาลไทยสามารถเก็บภาษีสินค้าเข้ากับอังกฤษได้ไม่เกินร้อยละ 3 และต้องยกเลิกการเก็บภาษีปากเรือและการใช้อภิสิทธิ์ต่าง ๆ ของขุนนางไทย

หลังจากไทยได้ทำสนธิสัญญากับอังกฤษแล้ว ประเทศต่าง ๆ ทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกาได้ส่งทูตเข้ามาเพื่อขอทำสัญญาทำนองเดียวกันกับสัญญาเบาว์ริง รัฐบาลไทยได้ตกลงทำสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ ทำนองเดียวกันกับที่ทำกับอังกฤษ ดังเช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ ปรัสเซีย ฯลฯ

สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นสนธิสัญญาที่ผูกมัดไทยในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเก็บภาษีและการค้ากับต่างประเทศครั้งสำคัญ เมื่อพิจารณาในสาระสำคัญจะเห็นได้ว่าฝ่ายไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างยิ่ง ในระยะแรกเชื่อกันว่ารายได้ของรัฐบาลไทยจากการค้ากับต่างประเทศจะต้องลดลงอย่างไม่ต้องสงสัย แต่ผลกับตรงกันข้าม ทั้งนี้เนื่องจากก่อนทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตก พวกพ่อค้าตะวันตกพากันรังเกียจวิธีการค้า และการเก็บภาษีของไทย จึงมีเรือต่างชาติเข้ามาค้าขายกับไทยน้อยมาก ปีละประมาณ 10-20 ลำเท่านั้น ทำให้รัฐบาลไทยมีรายได้ไม่มากนัก แต่ครั้น

ภายหลังการทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกแล้ว ผลปรากฏว่าเรือต่างชาติพากันสนใจมาค้าขายกับไทยมากขึ้น ภายหลังการทำสนธิสัญญาเพียง 5 ปี มีเรือเข้ามาติดต่อค้าขายเพิ่มขึ้นถึงปีละ 300–400 ลำ ทำให้รัฐบาลไทยเก็บภาษีสินค้าเข้าได้เพิ่มขึ้นอย่างมากมาย นอกจากนั้นสินค้าไทยกลายเป็นสินค้าที่ตลาดโลกต้องการ โดยเฉพาะข้าวขายดีมาก ผลิตออกมาเท่าไรก็ไม่พอขาย รายได้ของรัฐบาลทางด้านการค้าจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นี่คือผลประโยชน์ของไทยจากสนธิสัญญาเบาว์ริง

เรือกำปั่นสินค้า ซึ่งค้าขายระหว่างไทยกับต่างประเทศ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทยภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ดังได้กล่าวแล้วว่า ภายหลังจากไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษ ประเทศในทวีปยุโรป และสหรัฐอเมริกาแล้ว เป็นผลทำให้ประเทศเหล่านี้ส่งเรือสินค้าเข้ามาค้าขายกับไทยมากยิ่งขึ้น ผลที่ตามมาก็คือประเทศไทยได้รับสิ่งใหม่ ๆ จากประเทศตะวันตก ซึ่งเข้ามาพร้อมกับการค้า เช่น ระบบเงินตรา การลงทุนทางด้านอุตสาหกรรม ความต้องการวัตถุดิบจากไทย การลงทุนในการขุดคลอง การพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ประการสุดท้ายคือ เกิดผลกระทบต่อสังคมไทยอันเป็นผลมาจากการทำลายเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของไทย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สรุปได้เป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. **การเปลี่ยนแปลงสินค้าหลักซึ่งทำรายได้ให้แก่ประเทศ** ก่อนทำสนธิสัญญาเบาว์ริง สินค้าหลักที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นเครื่องเทศ พริกไทย กาแฟ ไม้ฝาง หนังสัตว์

ของป่า ฯลฯ แต่ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง รายได้จากการค้าของไทยส่วนใหญ่มาจากสินค้าหลักที่สำคัญ ได้แก่

ก. ข้าว ข้าวของไทยกลายเป็นสินค้าที่นานาชาติต้องการมาก ทั้งนี้เนื่องจากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา กิจการแพทย์เจริญก้าวหน้าไปมาก โรคระบาดร้ายแรง เช่น อหิวาต์ ไข้ทรพิษ ไข้มาลาเรีย และโรคภัยไข้เจ็บที่คร่าชีวิตมนุษย์มานานสามารถค้นพบยาป้องกัน และรักษาได้แล้ว ทำให้ประชากรโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในทวีปเอเชียประชากรส่วนใหญ่บริโภคข้าวเป็นหลัก การผลิตข้าวจึงไม่พอเลี้ยงประชากร แต่ประเทศไทยมีพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การปลูกข้าว เมื่อข้าวขายดีคนไทยซึ่งแต่เดิมปลูกเพื่อพอเลี้ยงในครอบครัวก็หันมาปลูกเพื่อส่งไปขายต่างประเทศ พระราชพงศาวดารในสมัยรัชกาลที่ 4 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงรายได้ของรัฐและของประชาชนไว้ดังนี้

"...พระนครก็สมบูรณ์มั่งคั่งด้วยสมบัติ ฝนก็ตกตามฤดูกาล ลูกค้าวานิชมาตั้งห้างค้าขายสิ่งของต่าง ๆ ที่ไม่เห็นก็ได้เห็น ของที่ไม่เคยมีก็มีขึ้น และลูกค้านานาประเทศเข้ามาค้าขายซื้อข้าวออกไปปีหนึ่งถึง 300 ล่ำ บางปีก็ถึง 400 ล่ำ ราษฎรได้ขายข้าวให้แก่ลูกค้านานาประเทศเป็นจำนวนข้าวออกไปปีหนึ่งถึง 80,000 เกวียนบ้าง 80,000 เกวียนเศษบ้าง และภาษีฝิ่นก็ได้เงินปีละ 6,000 ชั่ง, 7,000 ชั่ง เงินค่านา (ภาษีนา) ก็ถึง 4,000 ชั่ง, 5,000 ชั่ง ราษฎรก็ได้มั่งมีเงินทองขึ้นทุกแห่งทุกตำบล..."

จากข้อความที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทั้งราษฎรและรัฐบาลต่างก็มีรายได้เพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อนมากมาย ทั้งการขายข้าว และการเก็บภาษีของรัฐบาล

สินค้าข้าวเป็นสินค้าออกที่เพิ่มปริมาณสูงกว่าสินค้าอื่น ๆ ในปี พ.ศ. 2408 สินค้าออกข้าวคิดเป็นประมาณ 55% ของสินค้าออกทั้งหมด ระหว่างปี พ.ศ. 2413-2423 ปริมาณการส่งออกเพิ่มขึ้นถึง 60% ตลาดข้าวของไทยส่วนใหญ่ส่งไปขายยังจีนและดินแดนอาณานิคมของประเทศตะวันตก เช่น ฮ่องกง สิงคโปร์ อินเดีย ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย เป็นต้น

เมื่อข้าวขายดีราษฎรไทยจึงละทิ้งการปลูกพืชอย่างอื่น หันมาปลูกข้าวกันเป็นการใหญ่ ผลที่ตามมาคือ มีการบุกเบิกที่ดินใหม่ ๆ เพื่อใช้ที่ดินปลูกข้าว แม้ว่าข้าวจะขายดี แต่ชาวนาก็ไม่ร่ำรวย เพราะเป็นเพียงผู้ผลิต ผลดีตกอยู่กับเจ้าของโรงสี และพ่อค้าคนกลาง ตลอดจนถึงพ่อค้าส่งออกซึ่งเป็นชาวจีน

ข. ไม้สัก การลงทุนทำไม้สักทางภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นการลงทุนของพวกนายทุนอังกฤษ โดยใช้คนงานชาวพม่า และไทยใหญ่ ในระยะแรกไม้สักที่ผลิตได้ส่งออกนอกประเทศโดยผ่านทางประเทศพม่าส่งไปขายยังอินเดีย และยุโรป หลังปี พ.ศ. 2423 ไม้สักไทยส่วนใหญ่ส่งไปขายยังยุโรป และอินเดีย เมื่อกิจการรถไฟไทยเจริญก้าวหน้าจึงมีการขนส่งซุง

ไปกรุงเทพฯ เพื่อนำไปแปรรูป และส่งออก ความต้องการไม้สักเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ป่าไม้ในประเทศไทยก็เริ่มถูกทำลายตั้งแต่นั้นมาอย่างต่อเนื่อง

การทำป่าไม้ในภาคเหนือ ในสมัยรัชกาลที่ 5

ค. ดีบุก ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง การขุดแร่ดีบุกส่วนใหญ่ดำเนินการโดยนายทุนชาวจีน และใช้กรรมกรชาวจีน ลักษณะเป็นการทำเหมืองเล็ก ๆ ใช้แรงงานคนขุด หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พวกนายทุนชาวยุโรป เช่น อังกฤษ เดนมาร์ก สนใจมาลงทุนขุดแร่ดีบุกทางภาคใต้ของประเทศไทยโดยใช้เครื่องจักร ต่อมามีการขุดแร่ในทะเล โดยใช้เรือขุดแร่ดีบุกส่วนใหญ่เมื่อขุดได้แล้วส่งไปถลุงที่สิงคโปร์

ง. ยางพารา ในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 สินค้าอุตสาหกรรมประเภทรถยนต์ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายไปทั่วโลก ประกอบกับมีการคิดประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ใหม่ ๆ ซึ่งต้องใช้ยางเป็นส่วนประกอบ ทำให้การผลิตยางพารากลายเป็นพืชเศรษฐกิจภาคใต้ของประเทศไทยมีดินฟ้าอากาศเหมาะแก่การปลูกยางพารา จึงมีการนำพันธุ์ยางจากอเมริกาใต้มาปลูก ปรากฏว่าได้ผลดี ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457) สินค้ายางพาราจากประเทศไทยขายได้ราคาดีมาก แต่หลังสงครามโลกยางล้นตลาดเนื่องจากผลิตออกมามากเกินไป ประกอบกับความต้องการของตลาดโลกลดลงอีก ทำให้ราคาตก

สินค้าหลักสี่ประเภทดังกล่าว ได้ทำรายได้สูงสุดให้แก่ประเทศไทยเรื่อยมาจนกระทั่งถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

2. การพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ประเทศตะวันตกได้สนใจมาลงทุนสร้างอุตสาหกรรมใหม่ ๆ หลายอย่าง นอกจากนั้นชาวจีนในประเทศไทยยังได้สั่งซื้อเครื่องจักรจากต่างประเทศนำมาตั้งโรงงานในประเทศไทย อุตสาหกรรมใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2475 สรุปได้ดังนี้

ก. โรงสีไฟ เนื่องจากข้าวไทยขายได้ราคาดีมาก ราษฎรจึงนิยมปลูกข้าวเป็นการใหญ่ การขยายตัวเกี่ยวกับการตั้งโรงสีจึงควบคู่กันไป ในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงเริ่มมีการตั้งโรงสีโดยใช้เครื่องจักรไอน้ำ คนไทยจึงเรียกว่าโรงสีไฟ โรงสีไฟแห่งแรกเป็นของชาวอเมริกัน ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี ในระยะแรกกิจการโรงสีไฟดำเนินการโดยชาวตะวันตก หลังจากนั้นชาวจีนได้เริ่มนำเครื่องจักรไอน้ำมาติดตั้งในโรงงานของตนบ้าง กิจการโรงสีไฟก้าวหน้า และขยายตัวไปยังต่างจังหวัด โดยพ่อค้าชาวจีนรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาไทย แล้วนำไปสีในโรงสีของตนและจัดการส่งออก ชาวจีนจึงควบคุมการค้าข้าวในประเทศโดยสิ้นเชิง

ข. โรงเลื่อย ไม้สักไทยเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมจากต่างประเทศ เพราะเป็นไม้ที่มีคุณภาพสูง นอกจากนั้นยังมีไม้ประเภทอื่น ๆ ที่มีคุณภาพสูงอีกหลายชนิด ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา กิจการทำไม้ได้กระทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน เมื่อตัดไม้ในป่าแล้วจะใช้ช้างลากซุงมาสู่แม่น้ำเจ้าพระยา แล้วล่องแพมาสู่กรุงเทพฯ ในภายหลังได้มีการขนส่งทางรถไฟมากรุงเทพฯ แต่การขนส่งทางน้ำประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากกว่า กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทาง จึงมีการตั้งโรงเลื่อยใช้เครื่องจักรไอน้ำเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนโรงเลื่อยด้วยมือนั้นก็ยังคงดำเนินการต่อไป

ค. โรงหล่อ ในปี พ.ศ. 2410 มีการจัดตั้งโรงหล่อแบบสมัยใหม่ โดยใช้เครื่องจักรไอน้ำที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก นับเป็นโรงหล่อที่ใช้เครื่องจักรแห่งแรกของประเทศไทย

ง. โรงงานน้ำตาลทรายหรือโรงหีบ โรงงานแห่งแรกที่ติดตั้งเครื่องจักรตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีน เป็นของพระภาษีสมบัติบริบูรณ์ ซึ่งเป็นเจ้าภาษีนายอากรผู้มีชื่อเสียง อุตสาหกรรมน้ำตาลได้ขยายกิจการไปยังต่างจังหวัด ส่วนใหญ่อยู่ในกำมือชาวจีนซึ่งมักตั้งโรงงานแถบบริเวณที่มีแหล่งเพาะปลูกอ้อย เช่น จังหวัดฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ กำแพงเพชร นครนายก ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด นครปฐม สุพรรณบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี สมุทรสาคร เป็นต้น

จ. อู่ต่อเรือแบบใหม่ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา มีการต่อเรือกลไฟหลายลำด้วยฝีมือของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ผู้ชำนาญการต่อเรือ ในระยะแรกเป็นเรือที่ต่อด้วยไม้ ต่อมาจึงเป็นเรือเหล็ก ในปี พ.ศ. 2398 วิศวกรอังกฤษได้มาสร้างอู่ต่อเรือบนบก เมื่อสร้างเรือกลไฟเสร็จสามารถปล่อยเรือแล่นตามรางลงน้ำได้ เมื่อเรือกลไฟได้รับความนิยมมากขึ้นตามลำดับ กิจการอู่ต่อเรือก็พลอยเจริญรุ่งเรืองไปด้วย

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา กิจการอุตสาหกรรมไทยโดยใช้เครื่องจักรได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว กลุ่มนายทุนที่สนใจในการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมในระยะแรก ๆ ได้แก่ ชาวยุโรป อเมริกัน ชาวจีน และเจ้านายชั้นสูงของไทย ในบางครั้งก็เป็นการร่วมลงทุนกัน อุตสาหกรรมในระยะแรกที่ได้รับความนิยมในการลงทุนส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น

อุตสาหกรรมไม้ขีดไฟ สบู่ ทอผ้า เครื่องเหล็ก โลหะ ฟอกหนัง ปูนซีเมนต์ ไฟฟ้า น้ำอัดลม น้ำแข็ง เครื่องใช้ภายในบ้าน เครื่องอุปโภค บริโภค ฯลฯ

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกระบบไพร่ ระบบทาส ทำให้ชาวไทยเริ่มมีอิสระเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ราษฎรไทยส่วนใหญ่จึงลงมือประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างจริงจังมากกว่าแต่ก่อน เพราะผลิตผลการเกษตรส่งไปขายต่างประเทศได้ราคาดี ราษฎรบางส่วนไปเป็นกรรมกรรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม แต่กรรมกรส่วนใหญ่ยังเป็นชาวจีน เพราะมีความอดทนกว่าแรงงานไทย

เมื่ออุตสาหกรรมแบบใหม่ขยายตัวในประเทศไทย ความต้องการทางด้านองค์ประกอบของอุตสาหกรรมก็ขยายตัวตามไปด้วย เช่น วัตถุดิบ ความสะดวกรวดเร็วในการคมนาคมขนส่ง เงินตรา ที่ดิน ตลาดการค้า รัฐบาลจึงต้องเร่งปรับปรุงประเทศโดยการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค การสื่อสาร การเก็บภาษี การจัดตั้งกระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพาณิชยการ ฯลฯ เพื่อให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านอุตสาหกรรม

กระทรวงพาณิชย์ (ภาพถ่าย พ.ศ. 2536)

นักเรียนพึงเข้าใจว่า อุตสาหกรรมในประเทศไทยในระยะแรกนั้นส่วนใหญ่อยู่ในกำมือของชนต่างชาติ เช่น ชาวยุโรป อเมริกัน ซึ่งคุมกิจการและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ในบางครั้งพวกนี้ใช้อิทธิพลทางการเมือง บีบบังคับรัฐบาลไทยให้ยกสัมปทานให้พวกเขาดำเนินกิจการ เช่น ป่าไม้ เหมืองแร่ เป็นต้น ส่วนชาวจีนควบคุมอุตสาหกรรมขนาดย่อม และการค้าภายในประเทศ สำหรับชาวไทยที่ร่วมลงทุนอุตสาหกรรมบ้างนั้นมักจะเป็นกลุ่มขุนนางและพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนชนชั้นกลางชาวไทยในสมัยนั้นมีอยู่น้อยมาก ขาดแคลนทุนทรัพย์และความรู้ในการลงทุนอุตสาหกรรม นอกจากนี้ชาวไทยส่วนใหญ่ไม่ชอบค้าขายแต่สนใจเรื่องเกษตรกรรมมากกว่า จนกระทั่งหลัง พ.ศ. 2475 ไปแล้ว ชนชั้นกลางชาวไทยบางส่วนได้เริ่มเข้าดำเนินธุรกิจการค้าและอุตสาหกรรม นอกจากนั้นการที่ชาวจีนซึ่งควบคุมการค้าและอุตสาหกรรมในประเทศไทย มีลูกมีหลานสืบต่อมาในประเทศไทย คนรุ่นใหม่นี้มีความสำนึกเป็นชาวไทยมากกว่าเป็นชาวจีน ประกอบกับมีการสมรส

ระหว่างชาวไทยกับชาวจีน คนรุ่นใหม่จึงกลายเป็นชาวไทยไปในที่สุด กลุ่มคนรุ่นใหม่นี้นับได้ว่าเป็นผู้วางรากฐานทางด้านอุตสาหกรรมการค้าในประเทศไทยสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

3. การพัฒนาทางด้านการค้า และเงินตรา การพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ทำให้เกิดสินค้าใหม่แปลก ๆ มากมาย ทั้งที่ผลิตในประเทศไทยและที่ผลิตมาจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นการผลิตมาจากโรงงานที่ใช้เครื่องจักร ตัวอย่างสินค้าใหม่ ๆ ที่ได้รับความนิยมจากชาวไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น เสื้อผ้าหลากหลายชนิดที่มีสีสันงดงาม เครื่องพิมพ์ดีดทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทย นาฬิกา รถยนต์ น้ำแข็ง น้ำอัดลม ไอศกรีม สีทาบ้าน แว่นตา นมกระป๋อง แผ่นเสียงทั้งเพลงไทย และเพลงต่างประเทศ เครื่องครัวอะลูมิเนียม ฯลฯ

ตามสนธิสัญญาเบาว์ริง รัฐบาลไทยจะต้องเปิดการค้าเสรี ดังนั้นบรรดาพ่อค้านายทุนจึงสามารถส่งสินค้าของตนไปขายได้ทั่วประเทศ สามารถซื้อขายกับราษฎรโดยตรง ทำให้กิจการค้าภายในประเทศคึกคัก เศรษฐกิจแบบทุนนิยมขยายตัวไปยังต่างจังหวัด ชาวไร่ ชาวนาไทยซึ่งมีรายได้จากการขายผลิตผลของตน สามารถมีเงินจับจ่ายใช้สอยอย่างคล่องมือ โดยเฉพาะสินค้าประเภทฟุ่มเฟือยซึ่งผลิตจากโรงงานขายดีทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ประกอบกับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมารัฐบาลได้พัฒนาเส้นทางรถไฟ รถยนต์ เรือกลไฟ ทำให้เกิดการขยายตัวทางการค้าอย่างรวดเร็ว พ่อค้านิยมเดินทางไปซื้อสินค้าจากราษฎรโดยตรง เพื่อนำไปขายต่างประเทศ ทำให้หัวเมืองต่างจังหวัดซึ่งเคยเป็นทางผ่านกลายเป็นชุมทางการค้า โดยเฉพาะเมืองที่เป็นศูนย์กลางการคมนาคม ผู้คนจะอพยพมาอยู่กันหนาแน่น เศรษฐกิจการค้าก็พลอยคึกคักไปด้วย เช่น เชียงใหม่ นครสวรรค์ พิษณุโลก นครราชสีมา และเมืองที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ

การสำรวจเส้นทางรถไฟสายเหนือ

เมื่อกิจการค้าเจริญ ทำให้เกิดอาชีพใหม่ที่เกี่ยวกับการค้า เช่น อาชีพนายหน้า เสมียน พนักงานบริษัทที่จะต้องไปติดต่อค้าขายกับชาวบ้าน อาชีพเหล่านี้ดูเหมือนว่าคนจีนมีความถนัดอยู่มาก

พวกพ่อค้าจีนที่ค้าขายกับฝรั่ง มักจะให้ลูกน้องของตนออกไปกว้านซื้อสินค้าที่ต้องการตามหัวเมือง ด้วยการซื้อบ้างหรือไม่ก็เอาสินค้าไปแลกเปลี่ยนบ้าง ในระยะนี้มีพ่อค้าชาวจีนเดินทางไปตั้งหลักแหล่งค้าขายยังต่างจังหวัดไกลมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ่งนิยมค้าขายในบริเวณที่ใกล้กรุงเทพฯ

สินค้าที่ชาวบ้านต้องการมากที่สุดคือเสื้อผ้า รองลงมาคือของใช้ต่าง ๆ เช่น ถ้วยชาม และของประดับบ้าน ของเหล่านี้มักจะผลิตมาจากต่างประเทศ คนไทยนิยมเสื้อผ้าที่ผลิตมาจากอินเดีย ถ้วยชามที่มาจากจีน ของประดับภายในบ้านซึ่งมาจากต่างประเทศ สิ่งของเหล่านี้ราคาถูกเมื่อเทียบกับสิ่งของที่ผลิตในประเทศไทย จึงได้รับความนิยมแพร่หลายจากชาวไทย

ทางด้านการค้ากับต่างประเทศ ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศตะวันตกแล้ว ข้าวไทยกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดของประเทศ ตลาดการค้าต่างประเทศของไทยเกือบทุกแห่งต้องการซื้อข้าวจากไทย เนื่องจากข้าวไทยมีคุณภาพดีกว่าข้าวจากประเทศเพื่อนบ้าน ในหนังสือประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2401–2404) ได้กล่าวถึงสถานการณ์ทางการค้ากับต่างประเทศในสมัยนั้นไว้ว่า

"...เรือลูกค้าต่างประเทศก็เข้ามาค้าขายทวีมากขึ้นทุกปี จนถึงในปีที่ 7 ที่ 8 แห่งรัชกาลปัจจุบันนี้ เรือลูกค้าต่างประเทศมาในปีหนึ่งก็นับด้วยร้อยลำขึ้นไปแล้ว..."

"...ลูกค้าในกรุงเทพมหานครก็สร้างเรือใบใหญ่ ๆ ขึ้นมาก เพื่อบรรทุกข้าว และสินค้าอื่น ๆ ไปขายที่เมืองจีน เมืองฮ่องกง และเมืองสิงคโปร์...ด้วยตั้งแต่ได้ทำหนังสือสัญญากับชาติอังกฤษ อเมริกัน ฝรั่งเศส ทั้งสามเมืองแล้ว มีเรือลูกค้าต่างประเทศเข้ามาค้าขายในท่ากรุงเทพมหานครมากกว่าแต่ก่อนหลายส่วน มีแต่เงินเหรียญเข้ามาซื้อสินค้าลำละสองหมื่นบ้าง หมื่นบ้าง โดยน้อยก็มีมากกว่าห้าพัน..."

เมื่อการค้ากับต่างประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็ว กฎ ระเบียบ ประเพณี เกี่ยวกับการค้าที่ใช้กันมาแต่เดิมจึงเป็นเรื่องล้าสมัย ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ ในสมัยรัชกาลที่4 จึงได้มีประกาศของทางราชการออกมามากมายหลายฉบับ ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายเช่นเดียวกัน เช่นได้มีการประกาศใช้ พ.ร.บ.เกี่ยวกับการสนับสนุนการค้า เช่น พ.ร.บ.ท้องน้ำ ซึ่งเป็นพ.ร.บ.เกี่ยวกับการจัดระเบียบการจอดเรือที่มาจากต่างประเทศ เพราะบางลำมีขนาดใหญ่ บางลำมีขนาดเล็กเกิดการชนกันเป็นประจำ พ.ร.บ.เกี่ยวกับหนังสือสัญญา ซึ่งระบุว่าในการติดต่อซื้อขาย จำนำ หรือเช่าที่ดิน จะต้องมีหนังสือสำคัญให้ไว้ต่อกัน คือ เป็นหนังสือสารกรมธรรม์ หนังสือสัญญาขาย สัญญาจ้างเช่า ให้ทำเป็นหนังสือสัญญาเป็นหลักฐาน ทำให้ปัญหาพิพาทต่าง ๆ ลดน้อยลง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านการค้ากับต่างประเทศ ได้มีการทำสัญญาทางพระราชไมตรีว่าด้วยการค้าขาย และพิกัดอัตราภาษีกับต่างประเทศเพิ่มขึ้นอีกหลาย

ประเทศ เช่น อิตาลี สเปน เป็นต้น จากการที่ประเทศไทยแสดงความเป็นมิตรไมตรีกับประเทศต่าง ๆ หลายประเทศได้เข้ามาตั้งกงสุลประจำอยู่ในประเทศไทย และไทยเราก็ได้ไปตั้งสถานกงสุลประจำอยู่ในประเทศตะวันตกเพิ่มขึ้นตามลำดับ ลักษณะการค้าต่างประเทศของไทยจึงดำเนินควบคู่สอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศ นอกจากนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป พระองค์ยังได้เสด็จเยี่ยมบริษัทการค้า และผู้ประกอบการอุตสาหกรรมของประเทศต่าง ๆ เพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีทางการค้าระหว่างประเทศอีกด้วย

เงินตรา เมื่อเศรษฐกิจแบบการค้าขยายตัว ความจำเป็นในการใช้เงินตราจึงขยายตัวตามไปด้วย การค้าในลักษณะแลกเปลี่ยนสินค้ากันก็ค่อย ๆ ลดน้อยลง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา รัฐบาลได้สนับสนุนให้มีการเก็บภาษีโดยใช้เงินตรา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลได้ยกเลิกระบบการเกณฑ์แรงงานไพร่ และเปลี่ยนมาใช้วิธีการจ้างโดยจ่ายเป็นเงิน จึงทำให้ความจำเป็นในเรื่องการใช้เงินตราเพิ่มพูนยิ่งขึ้น

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังมีการใช้เงินพดด้วงเป็นหลัก แต่ผลิตเท่าไรก็ไม่พอกับความต้องการของพ่อค้าฝรั่งที่เข้ามาค้าขาย เนื่องจากผลิตได้ช้า เพราะยังใช้วิธีผลิตแบบโบราณ พ่อค้าชาวต่างประเทศได้รับความเดือดร้อน รัฐบาลได้แก้ปัญหาโดยยอมรับเงินตราต่างประเทศที่พ่อค้านำมาใช้ คือ เงินเหรียญเม็กซิกัน ซึ่งมีอัตราแลกเปลี่ยน 1 เหรียญเท่ากับ 5 บาท อย่างไรก็ตามเงินเหรียญก็ไม่พอกับความต้องการ รัฐบาลจึงแก้ปัญหาโดยสั่งซื้อเครื่องจักรจากอังกฤษมาติดตั้งในโรงงานผลิตเหรียญกษาปณ์ เหรียญกษาปณ์รุ่นแรก ๆ มี 4 ขนาด คือ หนึ่งบาท กึ่งบาท (สองสลึง) หนึ่งสลึง และหนึ่งเฟื้อง ต่อมาโปรดให้ทำเหรียญทองคำเหรียญละสิบสลึงเพิ่มขึ้นอีกชนิดหนึ่ง

เมื่อการใช้เหรียญกษาปณ์ได้รับความนิยมแพร่หลาย เงินพดด้วง และเบี้ยหอยที่เคยใช้กันมาแต่สมัยโบราณก็ค่อย ๆ ลดความสำคัญลงจนเลิกใช้ไปในที่สุด

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เริ่มประกาศใช้ธนบัตร เนื่องจากความจำเป็นในเรื่องการใช้เงินได้ขยายตัวมากขึ้น การพกพาเงินเหรียญ ซึ่งมีน้ำหนักทีละมาก ๆ จึงไม่สะดวก ในปี พ.ศ. 2417 โปรดให้ทำธนบัตรชนิดราคา 1 อัฐ หรือเรียกว่าอัฐกระดาษ แต่ไม่ค่อยได้รับความนิยมจากประชาชน ต่อมาในปี พ.ศ. 2455 ได้โปรดให้ตรา พ.ร.บ.ธนบัตร ร.ศ. 121 และตั้งกรมธนบัตรขึ้นกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เพื่อทำหน้าที่ในการออกธนบัตรโดยตรง ธนบัตรรุ่นแรกมี 5 ชนิดด้วยกัน คือ ชนิดราคา 5 บาท 10 บาท 20 บาท 100 บาท และ 1,000 บาท ต่อมาในภายหลังได้มีการผลิตธนบัตรใบละ 1 บาทด้วย ธนบัตรจึงได้รับความนิยมตั้งแต่นั้นมา

ธนบัตรชนิดราคา 1 อัฐ

ธนบัตรแบบที่ 1

ธนบัตรแบบที่ 2

กล่าวได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยเงินตราครั้งใหญ่ โดยยกเลิกเงินตราแบบเก่าโดยสิ้นเชิง และประกาศกำหนดหนึ่งบาทเท่ากับ 100 สตางค์ มีการผลิตเหรียญสตางค์ขึ้นใหม่ในลักษณะเหรียญ 1 สตางค์ 5 สตางค์ 10 สตางค์

มาตราเงินไทยแบบใหม่สะดวก และรัดกุมกว่าแบบเก่า ซึ่งยุ่งเหยิงและมีมากมายหลายชนิด เช่น ชั่ง ตำลึง บาท สลึง เฟื้อง ซีก เสี้ยว อัฐ โสฬส นับตั้งแต่นั้นมามาตราเงินไทยก็ได้เข้ารูปเข้ารอยตามแบบสากล กล่าวคือ มีการเปลี่ยนระบบเงินตราจากมาตรฐานเงินมาเป็นมาตรฐานทองคำในปี พ.ศ. 2451 และกำหนดอัตราการแลกเปลี่ยน 13 บาทต่อ 1 ปอนด์สเตอร์ลิง โดยกำหนดค่าเงินบาทเท่ากับเนื้อทองคำบริสุทธิ์หนัก 55.8 เซ็นติกรัม การกำหนดค่าเงินบาทดังกล่าวทำให้ค่าเงินบาทมั่นคงเป็นที่ยอมรับของต่างประเทศ จึงมีส่วนสนับสนุนให้ชาวต่างประเทศมาลงทุนในประเทศไทยและส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศด้วย

4. **การพัฒนาทางด้านการธนาคาร** กิจการธนาคารในระยะแรกเป็นของชาวต่างประเทศ คือ ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ ซึ่งเป็นธนาคารแห่งแรก ธนาคารเป็นผู้ออกธนบัตรเอง และให้กู้เงินเพื่อค้ากับต่างประเทศ ต่อมาได้มีการจัดตั้งธนาคารสาขาจากต่างประเทศเพิ่มขึ้นอีกรวมเป็น 3 ธนาคาร

บุคคลัภย์ (Book Club) ในสมัยรัชกาลที่ 5

สำหรับการดำเนินกิจการธนาคารโดยคนไทยนั้น เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2447 ได้มีบุคคลคณะหนึ่ง มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงการคลังในขณะนั้นร่วมกันจัดตั้งธนาคารแห่งแรกโดยชาวไทย แต่เรียกชื่อว่า **บุคคลัภย์** (Book Club) หลังจากดำเนินกิจการไปได้ระยะหนึ่ง เห็นว่าได้ผลดี จึงได้ขยายกิจการให้เต็มรูปแบบ ในปี พ.ศ. 2449 ได้จดทะเบียนเปลี่ยนชื่อเป็น **บริษัทแบงก์สยามกัมมาจล ทุนจำกัด** (The Siam Commercial Bank Ltd.)

กิจการธนาคารโดยคนไทยเป็นผู้บริหารงานประสบความสำเร็จด้วยดี และขยายกิจการเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2482 จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น **ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด** ดำเนินกิจการมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับธนาคารของรัฐบาล คือ **ธนาคารออมสิน**ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2455 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนให้ราษฎรรู้จักออมทรัพย์และเพื่อให้ราษฎรมีความมั่นใจในกิจการธนาคารซึ่งรัฐบาลเป็นเจ้าของ

5. **การพัฒนาระบบการเก็บภาษีอากร** ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศตะวันตก ระบบการเก็บภาษีอากรของไทยยังเป็นลักษณะแบบเก่า คือ เป็นแบบเดียวกับในสมัยรัชกาลที่ 3 เพียงแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการลดหย่อนอัตราค่าภาษีบางประเภท แต่มีการเก็บภาษีประเภทใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอีกหลายประเภท ภาษีที่ได้รับการลดหย่อน เช่น อากรสมพัตสร ซึ่งเป็นภาษีที่เก็บจากชาวไร่ ในสมัยรัชกาลที่ 3 เก็บค่าอากรไร่ละ 1 บาท ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 เก็บลดลงเหลือไร่ละสลึงเฟื้อง

อากรสวน เช่น สวนทุเรียน ในสมัยรัชกาลที่ 3 เก็บต้นละ 1 บาท ในสมัยรัชกาลที่ 4 เก็บต้นละสลึงเฟื้อง

อากรนา ในสมัยรัชกาลที่ 3 รัฐบาลเก็บค่านาทั้งนาปักดำและนาหว่านเท่ากัน คือไร่ละ 2 ถัง ในภายหลังเปลี่ยนมาเก็บเป็นเงินไร่ละสลึงเฟื้อง ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 รัฐบาลได้หาทางลดอากรค่านาลง เนื่องจากบางปีเกิดฝนแล้ง ราษฎรทำนาไม่ได้ รัฐบาลจึงเก็บภาษีเฉพาะพื้นที่ที่ทำนาได้ และลดค่าอากรลงมาเหลือเพียงไร่ละ 1 สลึงเท่านั้น

สำหรับภาษีใหม่ ๆ ที่เก็บเพิ่มขึ้นมีหลายประเภท เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นสมัยที่เศรษฐกิจไทยเริ่มเฟื่องฟู ต่างประเทศต้องการสินค้าที่เป็นวัตถุดิบใหม่ ๆ หลายชนิด ประกอบกับสภาพสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนแปลง ชุมชนขยายตัว อาชีพใหม่ ๆ เกิดขึ้นหลายอย่าง นอกจากนั้นการที่ไทยได้ลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศตะวันตก ซึ่งตามสัญญานี้ไทยจะเก็บภาษีสินค้าเข้าจากต่างประเทศได้ไม่เกินร้อยละ 3 รัฐบาลจึงวิตกว่ารายได้ของกรมพระคลังจะลดลง จึงใช้วิธีเก็บภาษีประเภทต่าง ๆ เพิ่มขึ้นหลายรายการ ดังเช่น ภาษีฝิ่น ภาษีถั่วงา ภาษีปลาทู มีการฟื้นฟูอากรค่าน้ำขึ้นมาใหม่ เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 3 พระองค์ทรงเห็นว่าการจับปลาเป็นบาปจึงโปรดให้ยกเลิกอากรค่าน้ำหรืออากรที่เก็บจากเครื่องมือทำการประมงทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงโปรดให้เก็บอากรค่าน้ำอีก

นอกจากมีการเก็บภาษีดังกล่าวแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 4 ยังเก็บภาษีประเภทอื่นเพิ่มขึ้นจากในสมัยรัชกาลที่ 3 อีก คือ ภาษีสุกร ภาษีไหม ภาษีขี้ผึ้ง ภาษีหม้อหวด ภาษีเตาหล่อ ภาษีเรือมาด ภาษีเรือโกลน ภาษีแจวพาย อากรพนัน ภาษีผัก

รัฐบาลมีรายได้จากการเก็บภาษีอากรในช่วงต้นรัชกาลที่ 4 ประมาณปีละ 27 ล้านบาท และในช่วงปลายรัชกาลนี้เก็บได้ปีละประมาณ 30 ล้านบาท

การเก็บภาษีอากรค่าธรรมเนียม ส่วย ตลอดจนการเกณฑ์ต่าง ๆ มีลักษณะคล้ายคลึงกับในสมัยรัชกาลที่ 3 สำหรับวิธีการเก็บภาษีนิยมใช้วิธีโดยให้เจ้าภาษีนายอากรยื่นประมูลภาษีที่สังกัดกรมต่าง ๆ เมื่อเจ้าภาษีชนะการประมูลก็สามารถไปเรียกเก็บภาษีจากราษฎรในลักษณะผูกขาด แล้วเจ้าภาษีก็จะชำระเงินค่าประมูลแก่รัฐบาลเป็นรายปี

วิธีการเก็บภาษีโดยเจ้าภาษีนายอากรประมูลผูกขาดนั้น อาจจะมีข้อดีคือรัฐบาลสามารถเก็บภาษีได้เป็นกอบเป็นกำและสามารถทราบตัวเลขจำนวนเงินค่อนข้างแน่นอน แต่ก็มีข้อเสียหลายประการ เป็นต้นว่า เจ้าภาษีไม่ยอมชำระเงินค่าประมูลภาษีแก่รัฐบาลตามสัญญา มักอ้างว่าขาดทุน และเป็นหนี้รัฐบาลเพิ่มขึ้นทุกปี นอกจากนั้นพวกเจ้าภาษีเอาเปรียบราษฎรโดยวิธีไปเรียกเก็บภาษีจากราษฎรเกินกว่ากฎหมายกำหนด เมื่อราษฎรร้องเรียนความเดือดร้อนในการถูกขูดรีดภาษีต่อเจ้าหน้าที่มักจะไม่ได้ผล เพราะเจ้าหน้าที่เข้าข้างเจ้าภาษี ซ้ำร้ายระบบการประมูลภาษีพวกเจ้าภาษีนายอากรมักจะเป็นชาวจีน พวกนี้มีการรวมกลุ่มกันในลักษณะกลุ่มอิทธิพลผูกขาดการเก็บภาษีบางประเภท เราเรียกกลุ่มอิทธิพลนี้ว่า **สมาคมอั้งยี่** สมาคมอั้งยี่ที่แผ่อิทธิพลน่าเกรงขามยิ่งกว่าใครคือ "สมาคมตั้วเหีย" พวกนี้ก่อการกำเริบโดยห้ามสมาคมอื่นเข้าประมูลภาษีแข่งกับตน ทำให้รัฐเสียรายได้จำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2410 พวกตั้วเหียได้ก่อความวุ่นวายที่ภูเก็ตจนถึงขั้นรัฐบาลต้องส่งทหารเข้าปราบปราม จึงค่อยบรรเทาความวุ่นวายลง

การพัฒนาระบบการเก็บภาษีอากรในสมัยรัชกาลที่ 5 ระบบการเก็บภาษีอากรแบบโบราณซึ่งใช้กันมาตั้งแต่ครั้งสมัยโบราณจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 มีข้อบกพร่องมากมาย เป็นวิธีที่ล้าสมัยไม่เหมาะกับระบบเศรษฐกิจและการบริหารประเทศ ซึ่งขยายตัวและพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ระบบการเก็บภาษีอากรแบบเก่ารั่วไหลมาก พวกเจ้าเมือง และขุนนางได้รับผลประโยชน์จากการเก็บภาษีมากมาย กว่าจะไปถึงรัฐบาลก็เหลือเพียงครึ่งเดียวเท่านั้น การที่กรมต่าง ๆ ทำหน้าที่เก็บภาษี ไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบเรื่องนี้โดยเฉพาะ ทำให้งานเก็บภาษีเกิดซ้ำซ้อน ขาดความเป็นเอกภาพและยิ่งทำให้เกิดการรั่วไหลมากยิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยโปรดให้จัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เมื่อปี พ.ศ. 2416 ทำหน้าที่รวบรวมเงินภาษีอากรทั่วประเทศ เพื่อนำเงินมาพัฒนาประเทศ ในระยะแรกหอรัษฎากรพิพัฒน์ยังทำหน้าที่ดำเนินการประมูลการเก็บภาษี ในปี พ.ศ. 2435 โปรดให้ตั้งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และจัดตั้งกรมต่าง ๆ สังกัดกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ทำหน้าที่เก็บภาษีอากรทั่วประเทศ อันเป็นระบบที่ใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน

การมอบหมายให้กระทรวงพระคลังฯ ทำหน้าที่เก็บภาษีอากรโดยเฉพาะได้รับความสำเร็จด้วยดี เมื่อรัฐบาลยกเลิกวิธีการเก็บภาษีแบบเก่า และมอบหมายให้กระทรวงพระคลังฯ ทำหน้าที่ในการเก็บภาษีโดยตรง รายได้ของแผ่นดินจึงสามารถเก็บได้เพิ่มทุกปี การรั่วไหลของรายได้ลดลง ดังสถิติรายได้จากการเก็บภาษีอากรเมื่อปี พ.ศ. 2435 เก็บได้ 15 ล้านบาท พอถึงปี พ.ศ. 2447

เก็บได้เพิ่มถึง 46 ล้านบาท ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลได้ยกเลิกการเก็บอากรบางประเภท เช่น อากรบ่อนเบี้ย ด้วยเหตุเกรงว่าราษฎรไทยจะหมกมุ่นกับการพนัน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงพยายามลดบ่อนการพนันให้เหลือน้อยลง จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงได้โปรดให้ยกเลิกหวย ก. ข. และบ่อนการพนัน อากรบ่อนเบี้ยจึงหมดไป

ในการที่รัฐบาลมีรายได้จากการเก็บภาษีอากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงสามารถนำเงินรายได้มาจ่ายเป็นเงินเดือนแก่ข้าราชการ (เดิมจ่ายกันเป็นรายปี เรียกว่า เบี้ยหวัด บางทีก็เป็นสิ่งของจำนวนไม่แน่นอน) และนำมาปรับปรุงขยายหน่วยงานของรัฐ ตลอดจนการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน ในปี พ.ศ. 2439 ระบบการคลังของประเทศได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือ ได้มีการจัดตั้งงบประมาณแผ่นดินเป็นครั้งแรก โดยได้แยกพระราชทรัพย์ออกเป็นส่วนของพระองค์ส่วนหนึ่ง และเป็นของแผ่นดินซึ่งนำไปใช้จ่ายทางด้านการพัฒนาประเทศ ซึ่งกระทรวงพระคลังจะเป็นผู้ควบคุมดูแล ลักษณะการบริหารงานการคลังดังกล่าวได้กระทำกันมาจนเป็นแบบอย่างถึงปัจจุบัน

ภาษีส่วนบุคคล แต่เดิมชายไทยทุกคนต้องมีหน้าที่ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการหรือเกณฑ์แรงงาน ถ้าไม่ต้องการถูกเกณฑ์ก็ต้องส่งเงินหรือสิ่งของไปให้มูลนายหรือส่งไปให้หลวงตามที่กำหนด จนกระทั่งถึงอายุ 60 ปี จึงจะหมดหน้าที่ เงินหรือสิ่งของที่นำมาให้นั้นเรียกว่า . **ส่วยแทนแรง** ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงประกาศยกเลิกการเกณฑ์แรงงาน แต่เปลี่ยนมาเป็นการเกณฑ์ทหาร ชายไทยที่ไม่ประสงค์ในการถูกเกณฑ์เป็นทหาร ก็ต้องเสียเงินให้หลวงแทน เรียกว่า **เงินค่าราชการ** เสียปีละ 6 บาท ตั้งแต่อายุระหว่าง 18–19 ปี ในสมัยรัชกาลที่ 6 เปลี่ยนมาเรียกว่า **เงินรัชชูปการ** ซึ่งยังเก็บในอัตราเดิม แต่ยกเว้นบุคคลบางจำพวก เช่น นักบวช ทหาร ตำรวจที่ต่ำกว่าชั้นสัญญาบัตร กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตร แพทย์ประจำตำบล คนพิการ ทางราชการได้อ้างเหตุผลในการเก็บภาษีรัชชูปการว่า เพื่อสร้างความเสมอภาคในการเก็บภาษีราษฎร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสียเงินรัชชูปการปีละ 6 บาท เช่นเดียวกับราษฎร

ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการแก้ไขระเบียบการเสียเงินรัชชูปการ โดยเปลี่ยนมาเป็นเก็บคนที่มีอายุ 20 ปี ถึง 60 ปี จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2475 ได้เกิดการปฏิวัติ คณะราษฎรจึงได้ประกาศยกเลิกการเก็บเงินรัชชูปการ ปัจจุบันนี้ชาวไทยที่มีรายได้ตามที่กฎหมายกำหนดต้องเสียภาษีทุกคน

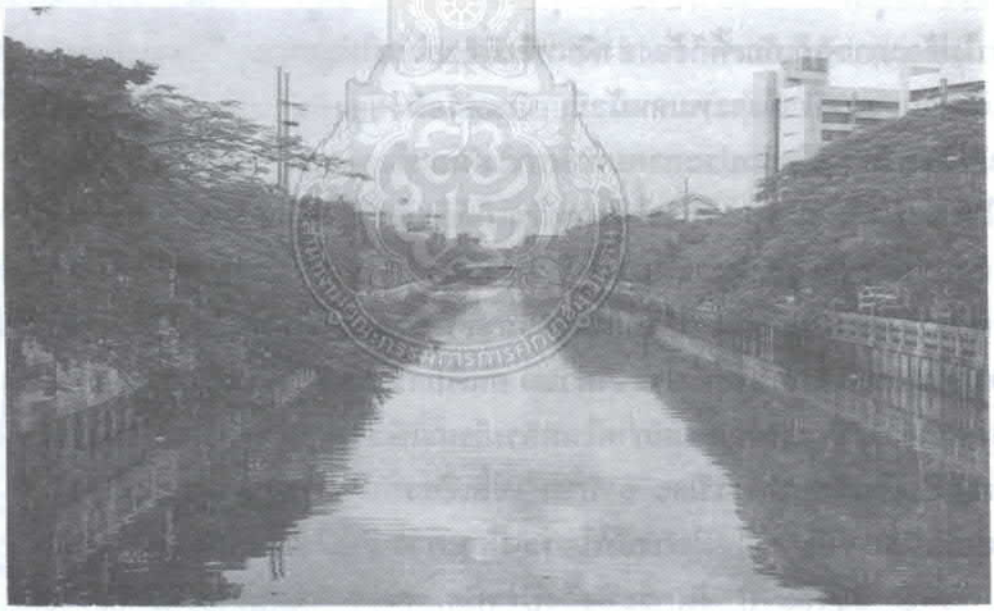
6. การส่งเสริมการทำนา จากการที่ข้าวไทยขายได้ราคาดีมาก เป็นที่ต้องการของตลาดโลก ทำให้มีการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำนากันอย่างกว้างขวาง อาชีพทำนาจึงกลายมาเป็นอาชีพหลักของชาวไทย และเป็นรายได้หลักของประเทศอันเนื่องจากการเก็บภาษีการส่งออกข้าว รัฐบาลได้พยายามส่งเสริมการปลูกข้าวในหลาย ๆ วิธี เช่น การคัดพันธุ์ข้าวที่ดีมาให้ราษฎรปลูก การจัดให้มีการประกวดพันธุ์ข้าวเป็นครั้งแรกที่เมืองธัญบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2450 มีการนำเครื่องจักรมาไถนา

เป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากนั้นในจังหวัดต่าง ๆ ยังต้องจัดทำรายงานสถิติน้ำฝนส่งไปให้รัฐบาลได้ทราบอยู่เสมอ

การพัฒนาทางด้านชลประทาน เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมของราษฎร แม้ว่าเมืองไทยฝนตกชุก มีแม่น้ำใหญ่ ๆ และลำคลองธรรมชาติอีกหลายสาย ราษฎรที่อยู่ริมแม่น้ำลำคลองเท่านั้นที่มีโอกาสทำการเกษตร ก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 ทางราชการมักจะขุดคลองเพื่อป้องกันข้าศึกรุกรานหรือไม่ก็เพื่อสะดวกต่อการคมนาคม ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ความต้องการในการขยายพื้นที่ปลูกข้าวมีอยู่สูง รัฐบาลจึงหันมาสนใจในเรื่องการขุดคลองเพื่อส่งเสริมพื้นฟูการเพาะปลูก และเพื่อความสะดวกในการขนส่งสินค้าจากหัวเมืองเข้าสู่กรุงเทพฯ คลองขุดที่สำคัญ ๆ มีดังนี้

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้แก่

- **คลองผดุงกรุงเกษม** จุดประสงค์ในการขุดคลองนี้ก็เพื่อเป็นแนวป้องกันพระนครชั้นนอก และเพื่อสะดวกในการคมนาคม

คลองผดุงกรุงเกษม

- **คลองเจดีย์บูชา** อยู่ในเขตเมืองนครชัยศรี ขุดขึ้นเพื่อความสะดวกในการขนส่งอ้อย และน้ำตาล

- **คลองมหาสวัสดิ์** เริ่มขุดเมื่อปี พ.ศ. 2403 เพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนเข้าด้วยกัน

- **คลองภาษีเจริญ** ขุดเมื่อปี พ.ศ. 2409 เพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา ท่าจีนและแม่กลองเข้าด้วยกัน

กล่าวได้ว่าการขุดคลองในสมัยรัชกาลที่ 4 มีจุดมุ่งหมายเพื่อความสะดวกในการคมนาคมขนส่งสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองใกล้เคียง ส่วนการขยายที่ดินเพื่อเพาะปลูกนั้นเป็นจุดมุ่งหมายอันดับรอง

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ความต้องการข้าวไทยของตลาดต่างประเทศมีปริมาณสูงสุดยิ่งกว่าในสมัยใด นโยบายของรัฐบาลจึงมุ่งขุดคลองเพื่อการเกษตร และการคมนาคมขนส่ง ในปี พ.ศ. 2420 **รัฐบาลได้ประกาศ** พ.ร.บ.ขุดคลอง ซึ่งมีสาระสำคัญคือ หากประชาชนต้องการพื้นที่ดินเพาะปลูกในบริเวณที่จะขุดคลองใหม่ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมกับทางราชการ โดยออกเงินช่วยค่าขุดคลองหรือไม่ก็ต้องออกแรงช่วยแทน นอกจากนั้นหากผู้ใดจับจองที่ดินว่างเปล่าแล้วไม่ยอมทำอะไรครบกำหนด 5 ปี รัฐบาลจะยึดคืน คลองที่รัฐบาลขุดในสมัยนี้ ได้แก่ คลองเปรมประชากร คลองประเวศบุรีรมย์ คลองทวีวัฒนา คลองนราภิรมย์ คลองเปรง คลองนิยมยาตรา คลองไผ่สิงโต

คลองที่ขุดโดยบริษัทเอกชน เนื่องจากรัฐบาลขยายการขุดคลองไม่พอกับความต้องการพื้นที่เพาะปลูก จึงมีบริษัทเอกชนชื่อ**บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม** ดำเนินกิจการขุดคลองเพื่อขายที่ดินให้แก่ราษฎร รัฐบาลให้สัมปทานขุดคลองทั่วประเทศเป็นเวลา 25 ปี โดยบริษัทสามารถขายที่ดินบริเวณสองฝั่งคลอง และให้ผลประโยชน์แก่รัฐบาล 20% ของผลกำไรที่บริษัทได้รับ ผลงานของบริษัทขุดคลองที่สำคัญ ได้แก่ คลองรังสิต ซึ่งเชื่อมระหว่างแขวงปทุมธานีไปออกที่แม่น้ำนครนายก ต่อมาบริษัทได้ขุดคลองซอยทั้งสองฝั่งของคลองรังสิต ฝั่งละ 20 คลอง บริษัทได้ขุดคลองรวมทั้งสิ้น 43 คลอง มีกรรมสิทธิ์ในพื้นที่สองฝั่งคลองถึง 840,000 ไร่ ที่ดินขายดีเป็นที่ต้องการของราษฎร ทำให้บริษัทประสบความสำเร็จและมีกำไรดีมาก ต่อมาจึงมีเอกชนรายอื่น ๆ ขอ

คลองรังสิต

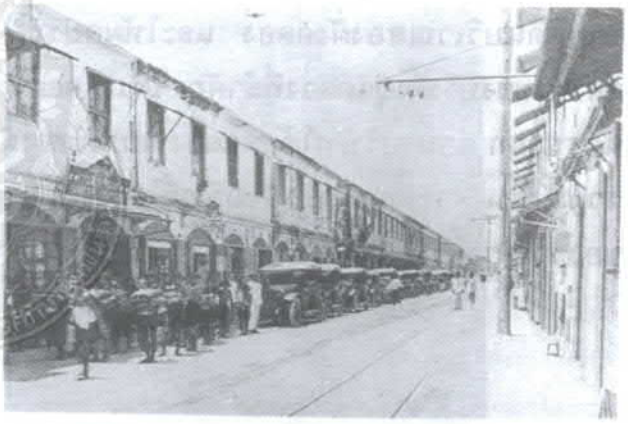
สัมปทานขุดคลองบ้าง รัฐบาลจึงได้แก้ไขสัญญาการให้สัมปทานเพื่อให้รัฐบาลได้รับผลประโยชน์มากขึ้น ในขณะเดียวกันที่ดินที่อยู่ใกล้แม่น้ำลำคลองก็มีราคาสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดชาวนาไม่มีความสามารถที่จะซื้อที่นาได้ ต้องอาศัยการเช่านาจากเจ้าของที่นา ทำให้ชาวนามีรายได้ลดลง และในที่สุดก็กลายเป็นอาชีพที่ยากจน

7. **การพัฒนาทางด้านการคมนาคมขนส่ง การสื่อสาร และสาธารณูปโภค**

ถนน ก่อนที่จะมีการพัฒนารถยนต์และรถไฟ การคมนาคมทางน้ำมีความสำคัญยิ่ง ราษฎรไทยจะตั้งบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่นบริเวณริมแม่น้ำลำคลอง ในสมัยรัชกาลที่ 4 การพัฒนาทางด้านการคมนาคมทางบกเริ่มมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ในปี พ.ศ. 2404 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว โปรดให้สร้างถนนเจริญกรุงตอนใต้เป็นสายแรก ต่อมาโปรดให้สร้างเพิ่มเติมจนเสร็จสมบูรณ์ สาเหตุที่ทรงสร้างถนนสายนี้เนื่องจากชาวตะวันตกที่อยู่ในประเทศไทยมักจะบ่นกันว่าเมืองไทยไม่มีถนนให้พวกเขาได้ขี่รถขี่ม้า จึงทำให้เจ็บป่วยกันบ่อย ๆ

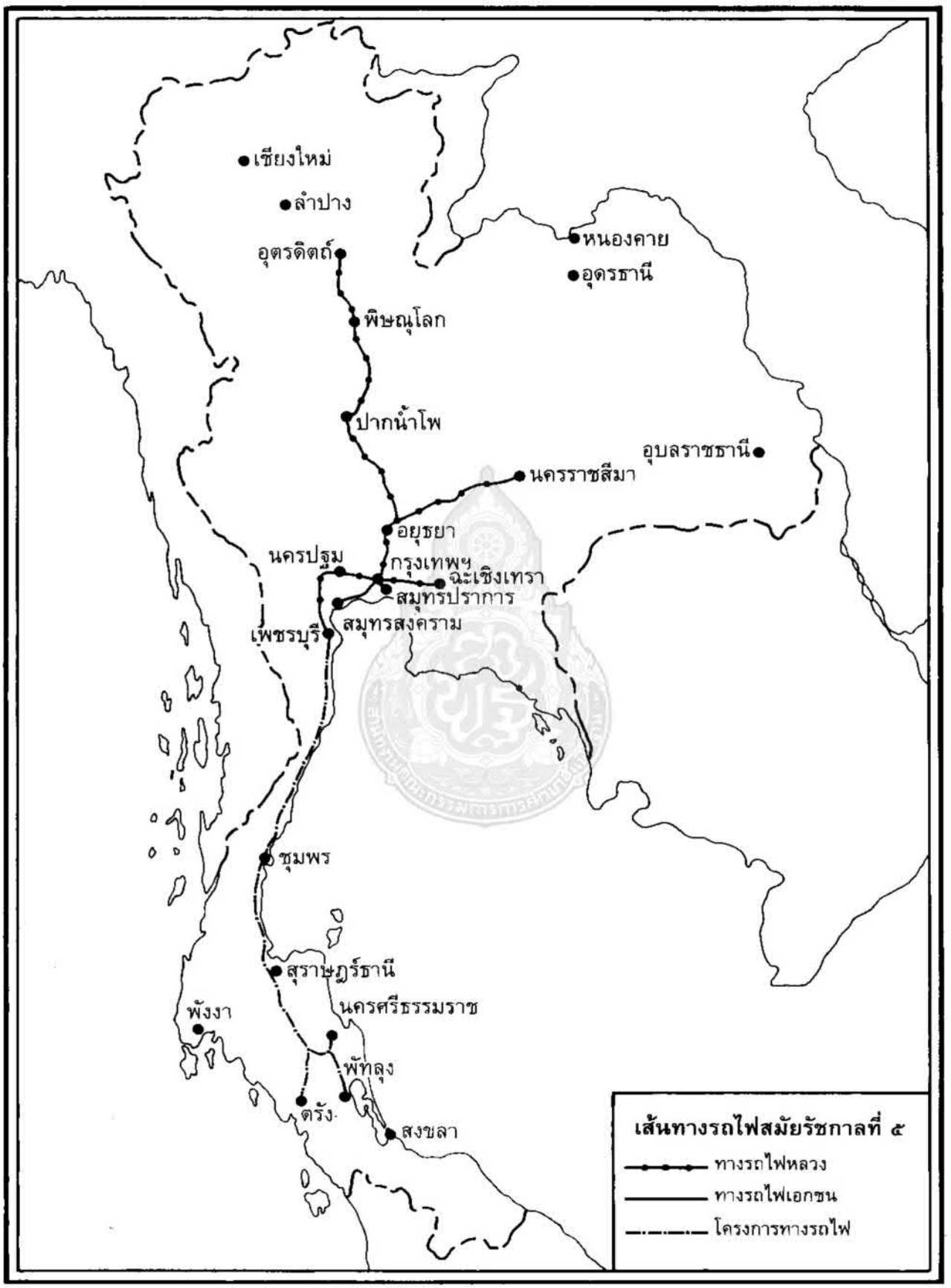
ถนนเจริญกรุง ในสมัยรัชกาลที่ 5

ถนนบำรุงเมือง ในสมัยรัชกาลที่ 5

ต่อมาโปรดให้สร้างถนนเพิ่มขึ้นอีกหลายสาย เช่น ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ถนนสีลม และถนนพระรามที่ 4

ในสมัยรัชกาลที่ 5 รถยนต์ได้รับการพัฒนาจนเป็นที่นิยมแพร่หลายในสหรัฐอเมริกา ยุโรป และแพร่มาสู่เอเชีย ในประเทศไทยทั้งชาวตะวันตกและชาวไทยเริ่มนิยมใช้รถยนต์กันอย่างแพร่หลาย การพัฒนาถนนเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางบกจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ถนนที่ตัดขึ้นใหม่ในสมัยนี้เช่น ถนนสุรวงศ์ ถนนสี่พระยา ถนนเยาวราช ถนนราชดำเนินกลาง ถนนราชดำเนินนอก ถนนดินสอ ถนนบูรพา ฯลฯ

แผนที่ประเทศไทย แสดงเส้นทางรถไฟ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากถนนแล้วยังมีการสร้างสะพานข้ามคลองที่สำคัญ เช่น สะพานผ่านพิภพลีลา สะพานผ่านฟ้าลีลาศ สะพานมัฆวานรังสรรค์ สะพานเทวกรรมรังรักษ์ ฯลฯ

รถราง กิจการเดินรถรางได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อปี พ.ศ. 2430 โดยชาวเดนมาร์กเป็นผู้ได้รับสัมปทาน ในปี พ.ศ. 2431 ได้เปิดบริการโดยสารเป็นครั้งแรก โดยใช้เส้นทางสายหลักเมือง-ถนนตก ในระยะแรกต้องใช้ม้าทำหน้าที่ในการลากรถราง ต่อมาจึงได้ขยายกิจการรถรางสายต่างๆ ทั่วกรุงเทพฯ โดยใช้พลังไฟฟ้าแทนม้า ทำให้ประชาชนสามารถเดินทางในกรุงเทพฯ ได้อย่างสะดวก

รถราง บริเวณสี่แยก เอส เอ บี ถนนเจริญกรุง ในสมัยรัชกาลที่ 5

รถไฟ ประเทศไทยได้เริ่มมีการเดินรถไฟเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญเพื่อการติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ในขณะนั้นมหาอำนาจตะวันตกกำลังคุกคามประเทศไทย ทำให้รัฐบาลหวั่นเกรงว่าชาติตะวันตกอาจใช้กำลังเข้ายึดดินแดนในส่วนภูมิภาคของไทย จึงได้เริ่มสร้างทางรถไฟเพื่อจุดประสงค์ทางด้านยุทธศาสตร์ ซึ่งนอกเหนือจากเพื่อความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง เส้นทางรถไฟที่สำคัญที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่

ก. สายตะวันออกเฉียงเหนือ นับเป็นเส้นทางรถไฟสายแรกที่ลงทุนโดยรัฐบาล เป็นทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา เริ่มสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2433 จนถึงปี พ.ศ. 2443 รถไฟจึงสามารถเดินทางไปถึงจังหวัดนครราชสีมาได้สำเร็จ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี เสด็จพระราชดำเนินในพิธีวางรางและตรึงหมุดเชื่อมทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-พระนครศรีอยุธยา ต่อมาเป็นเส้นทางรถไฟหลวงสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา

ข. สายเหนือ เริ่มเปิดใช้เมื่อปี พ.ศ. 2439 เส้นทางแรกคือ กรุงเทพฯ-อยุธยา ต่อมาได้สร้างทางรถไฟถึงจังหวัดอุตรดิตถ์

ค. สายใต้ ในปี พ.ศ. 2442 เริ่มก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ กรุงเทพฯ-เพชรบุรี และเปิดใช้การได้เมื่อปี พ.ศ. 2446

ง. สายตะวันออก เริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2448 สายกรุงเทพฯ-ฉะเชิงเทรา และเปิดใช้การได้เมื่อปี พ.ศ. 2450

รัฐบาลไทยในสมัยนั้นได้เห็นความสำคัญของการเดินทางโดยรถไฟ จึงมีนโยบายขยายงานอย่างรวดเร็วไปทั่วทุกภาค แม้ว่าจะมีงบประมาณน้อยแต่ก็พยายามทำโดยการขอกู้เงินจากต่างประเทศมาลงทุน นอกจากรัฐบาลจะเป็นผู้ลงทุนกิจการรถไฟแล้ว ยังส่งเสริมให้เอกชนลงทุนทางด้านนี้อีกด้วย โดยให้สัมปทานการเดินรถไฟสายกรุงเทพฯ-ปากน้ำ แก่บริษัทชาวเดนมาร์ก ทางรถไฟสายนี้เปิดใช้เมื่อปี พ.ศ. 2436 ต่อมาบริษัทได้เปลี่ยนระบบการเดินรถไฟมาเป็นรถรางไฟฟ้า และได้เลิกกิจการเมื่อปี พ.ศ. 2502

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงมีนโยบายขยายกิจการเดินรถไปทั่วประเทศ ในปี พ.ศ. 2460 โปรดให้ตั้งกรมรถไฟหลวง โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เป็นผู้บัญชาการ งานพัฒนารถไฟก้าวไปไกล เช่น สายเหนือไปถึงเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2464 สายใต้ไปถึงเขตแดนมลายู สายตะวันออกไปถึงอรัญประเทศ สายตะวันออกเฉียงเหนือไปถึงอุบลราชธานี

และขอนแก่น มีการสร้างสะพานสำหรับรถไฟ คือ สะพานพระราม 6 เมื่อปี พ.ศ. 2469 เพื่อเชื่อมทางรถไฟสายเหนือและสายใต้ให้ติดต่อกัน นอกจากนั้นยังเปิดสถานีหัวลำโพงซึ่งเป็นศูนย์กลางการเดินรถไฟในกรุงเทพมหานครเชื่อมโยงไปทั่วประเทศ

สะพานพระราม 6

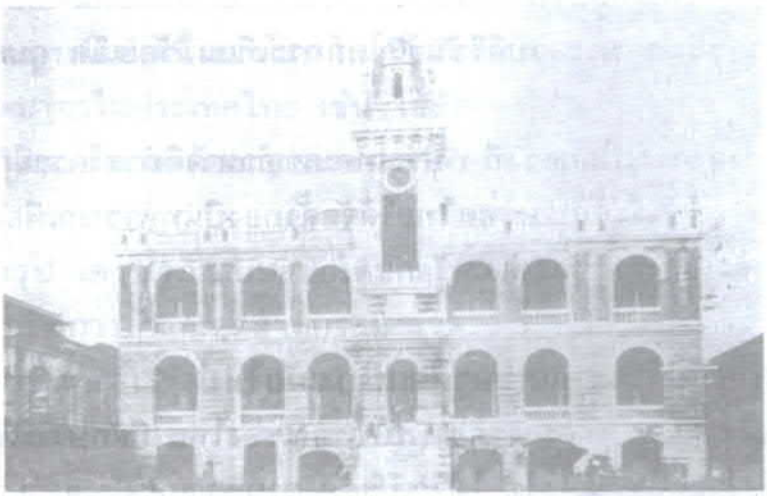

สถานีรถไฟหัวลำโพง

เมื่อเส้นทางคมนาคมทางบกได้รับความนิยมจากประชาชน ประชาชนก็ได้เริ่มอพยพมาอาศัยอยู่ตามริมถนนทางรถไฟ ทำให้ความหนาแน่นของประชากรที่อยู่บริเวณริมแม่น้ำลำคลองเปลี่ยนมาเป็นบริเวณตามทางรถยนต์และรถไฟแทน

เรือกลไฟ เรือกลไฟในระยะแรกเป็นของบริษัทชาวต่างประเทศ บรรทุกสินค้าเข้ามาค้าขายในประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 4 โปรดให้ต่อเรือกลไฟขึ้นใช้เอง ต่อมาเรือกลไฟได้รับความนิยมในหมู่เจ้านาย ขุนนาง และเศรษฐีชาวจีนเพื่อใช้ในการเดินทางตามแม่น้ำ ในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มนำเรือกลไฟมาใช้รับส่งคนโดยสารในแม่น้ำ และใช้ขนส่งทางด้านไปรษณียภัณฑ์ กิจการเรือกลไฟได้รับความนิยมมากขึ้นตามลำดับ เพราะสามารถเดินทางได้ไกล และสะดวกกว่าเรือพายเรือแจวมาก ต่อมาได้นำไปใช้ในการบริการขนส่งเมืองท่าริมฝั่งทะเลของไทย และก้าวไปไกลถึงการขนส่งผู้โดยสารไปต่างประเทศ ดังที่เรือกลไฟของไทยชื่อเจ้าพระยา ได้ใช้ขนส่งคนโดยสารและสินค้าเดินทางไปถึงสิงคโปร์เป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 จากนั้นมากิจการบริการทางเรือโดยเรือกลไฟก็ได้ขยายงานก้าวหน้าไปตามลำดับ สภาพเรือกลไฟก็ได้รับการพัฒนาให้ทันสมัยยิ่งขึ้นตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่

กิจการไปรษณีย์โทรเลข ในปี พ.ศ. 2426 โปรดให้ตั้งกรมไปรษณีย์เป็นครั้งแรกเพื่อบริการรับส่งจดหมาย และไปรษณียภัณฑ์ ติดต่อทั้งในกรุงเทพฯ ต่างจังหวัด รวมไปถึงต่างประเทศ ต่อมาประเทศไทยได้เข้ากิจการไปรษณีย์ระหว่างประเทศทุกครั้งที่มีการประชุมกัน ในปี พ.ศ. 2428 ประเทศไทยได้สมัครเป็นภาคีสมาชิกของสหภาพสากลไปรษณีย์ กิจการไปรษณีย์ไทยได้ขยายกิจการจนก้าวหน้ามาจนถึงปัจจุบัน

กรมไปรษณีย์โทรเลขแห่งแรก ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาเหนือปากคลองโอ่งอ่าง

โทรเลข ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2412 รัฐบาลได้จัดให้มีการสำรวจและเตรียมงานจัดตั้งโทรเลข จนถึงปี พ.ศ. 2418 จึงได้เปิดบริการโทรเลขสายแรก คือ สายกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ ระยะทาง 45 กม. เป็นครั้งแรก หลังจากนั้นได้มีการขยายการวางสายโทรเลขทั้งในใต้น้ำและบนบก ปี พ.ศ. 2412 ได้วางสายโทรเลขจากกรุงเทพฯ ไปถึงบางปะอิน และขยายไปถึงอยุธยา กิจการโทรเลขได้รับความนิยมจากประชาชนมากขึ้นตามลำดับ รัฐบาลจึงได้ขยายงานโดยการจัดตั้งเป็นกรมโทรเลข เมื่อปี พ.ศ. 2426 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2441 จึงโปรดให้รวมกรมไปรษณีย์และกรมโทรเลขเป็นกรมเดียวกัน เรียกชื่อใหม่ว่า **กรมไปรษณีย์โทรเลข**

โทรศัพท์ กระทรวงกลาโหมได้ทดลองดำเนินงานด้านโทรศัพท์เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2424 ติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ จนถึงปี พ.ศ. 2429 กรมโทรเลขจึงได้รับโอนงานนี้มาทำเอง และเปิดให้ประชาชนได้ใช้บริการ โดยเน้นการติดต่อสื่อสารในกรุงเทพฯ ก่อน ต่อมาจึงได้ขยายงานโทรศัพท์ไปยังต่างจังหวัดและปรับปรุงการบริการให้เกิดความสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น จนถึงปี พ.ศ. 2497 กิจการโทรศัพท์จึงได้แยกตัวออกเป็นเอกเทศ โดยจัดตั้งหน่วยงานใหม่เรียกว่า **องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย** กิจการโทรศัพท์จึงได้แพร่หลายและได้กลายมาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับในชีวิตประจำวันของประชาชนในปัจจุบัน

การขนส่งทางอากาศ หลังจากชาวอเมริกันประสบความสำเร็จในการสร้างเครื่องบินแล้ว กิจการการบินได้เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว ประเทศต่าง ๆ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญอันยิ่งใหญ่ของเครื่องบินเพื่อใช้ในการขนส่ง ประเทศไทยได้เริ่มทดลองใช้เครื่องบินเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2456 ณ สนามกรีฑาสโมสร ต่อมาได้จัดตั้งกรมอากาศยาน และสร้างสนามบินดอนเมือง

กับสนามบินต่างจังหวัด เพื่อเปิดบริการในด้านการขนส่งไปรษณียภัณฑ์กับสนามบินต่างจังหวัดที่สำคัญ เช่น นครราชสีมา ประจวบคีรีขันธ์ โคกกระเทียม ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี อุดรธานี หนองคาย เป็นต้น

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ประเทศมหาอำนาจที่ทำสงครามกันต่างก็ใช้เครื่องบินเข้าร่วมสงครามด้วย สำหรับในประเทศไทยได้จัดตั้งกองบินทหารบกเพื่อฝึกการใช้เครื่องบินให้เป็นประโยชน์ทางด้านทหารเช่นเดียวกัน

ปัญหาและผลกระทบอันเกิดจากเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่

ดังได้กล่าวแล้วว่า สภาพเศรษฐกิจแบบโบราณของไทย มีลักษณะเป็นการพึ่งพาตนเอง อาหาร เครื่องใช้สามารถผลิตขึ้นเองได้ ไม่จำเป็นต้องขวนขวายหาเงินตรามาซื้อ

ครั้นเมื่อประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศตะวันตก หลังจากนั้นสินค้าต่างชาติก็ทะลักเข้าสู่ประเทศไทยอย่างขนานใหญ่ โดยมีสินค้าแปลก ๆ และฟุ่มเฟือยเข้ามามากมาย เงินตราจึงเริ่มแพร่สะพัด ประกอบกับการคมนาคมขนส่งก้าวหน้า และขยายไปยังหัวเมือง ชาวชนบทจึงเริ่มตื่นตัวในสิ่งใหม่ ๆ เหล่านี้ นั่นคือชาวไทยเริ่มแสวงหาเงินตราเพื่อหาซื้อสิ่งของใหม่ ๆ ที่สวยงามและมีราคาถูก ชีวิตของคนไทยจึงเริ่มเปลี่ยนแปลง หันมาบริโภคสินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งต้องใช้เงินตราซื้อตั้งแต่นั้นมา

เมื่อข้าวไทยขายดี ชาวชนบทจึงหันมาปลูกข้าวเพื่อขายหาเงินตรา การช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบเดิมก็ค่อย ๆ หมดไป กลายมาเป็นใช้วิธีจ้างแทน อาชีพดั้งเดิมที่เคยทำกันมาแบบพอเลี้ยงชีพ เช่น การทอผ้า การทำน้ำตาลก็ต้องเลิกไป เนื่องจากสินค้าเหล่านั้นผลิตมาจากโรงงานแบบใหม่ ซึ่งมีราคาถูกกว่าการผลิตในครัวเรือน โดยเฉพาะผ้าทั้งราคาถูกและสวยงามทันสมัย ผู้คนจึงหันมาสนใจซื้อมากกว่า

ระบบการธนาคารซึ่งรับจำนองที่ดินเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรไทยนำที่ดินไปจำนองธนาคาร เมื่อได้เงินมาก็นำไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ในที่สุดไม่มีเงินใช้หนี้ ที่ดินก็ตกเป็นของธนาคาร ที่ดินซึ่งอยู่ใกล้แหล่งน้ำและเส้นทางคมนาคมมีราคาแพง และอยู่ในกำมือของชนชั้นสูงและชนชั้นร่ำรวย ชาวนาไม่อาจซื้อได้จึงต้องใช้วิธีเช่าโดยเสียค่าเช่าในอัตราสูง รายได้ของชาวนาจึงตกต่ำลงไปเรื่อย ๆ

ชาวไร่ชาวนาจำนวนมากหันไปบุกเบิกที่ดินรกร้างว่างเปล่าเพื่อทำไร่ ไถนา ครั้นความเจริญเข้ามาถึง ชาวไร่ ชาวนาก็นำที่ดินของตนไปจำนองหรือไม่ก็ขายแก่นายทุน จากนั้นก็หักร้างถางพงหาที่ทำกินต่อไปอีก ซึ่งเป็นดังนี้เรื่อย ๆ มาจนกระทั่งป่าในประเทศไทยได้ร่อยหรอจนเหลืออยู่เพียงน้อยนิดในปัจจุบัน

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะเป็นประเทศที่มีป่าไม้อันมีค่าอุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของโลก ในสมัยรัชกาลที่ 5 นายทุนชาติตะวันตกได้สนใจจัดตั้งบริษัทแสวงหาทรัพยากรในประเทศไทย เช่น ไม้สัก แร่ดีบุก ส่งไปขายยังต่างประเทศ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของไทยลดน้อยถอยลงตามลำดับ แต่นายทุนต่างชาติประสบความร่ำรวยและมั่งคั่ง

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ก่อให้เกิดชนชั้นนายทุนที่มีฐานะร่ำรวยและมั่งคั่งจากการประกอบอาชีพการค้าและอุตสาหกรรม ส่วนราษฎรไทยโดยทั่วไปกลับมีฐานะยากจนลง ส่วนใหญ่ยังทำงานอยู่ในท้องไร่ท้องนา และบางส่วนไปทำงานรับจ้างตามโรงงานหรือไม่ก็ประกอบอาชีพอิสระและช่างฝีมือ ระบบการศึกษาแบบใหม่ ก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นในสังคมไทย คือ ชนชั้นกลาง ได้แก่ กลุ่มชนที่มีการศึกษาแบบใหม่ มีฐานะรายได้ปานกลาง ส่วนใหญ่อยู่ในเมือง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ กลุ่มชนชั้นกลางนี้ได้กลายมาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยในเวลาต่อมา

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ ภาวะเศรษฐกิจและการคลังของประเทศไทยเริ่มประสบปัญหาตั้งแต่ตอนกลางสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐบาลได้ใช้เงินรายได้ในการพัฒนาประเทศและส่งเสริมงานด้านศิลปวัฒนธรรมจำนวนมาก ทำให้เงินในท้องพระคลังร่อยหรอ รายได้ของประเทศมิได้มากขึ้นตามที่คาดหวัง แต่รายจ่ายกลับเพิ่มขึ้นอย่างทวมทัน

การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457–2461) ทำให้ยุโรปซึ่งเป็นสนามรบประสบความหายนะ โรงงาน ถนนหนทาง ถูกทำลายพินาศ ประชาชนยากจนได้รับความเดือดร้อนไปทั่ว ผลของสงครามครั้งนั้นกระทบกระเทือนไปทั่วโลก ประเทศไทยก็ได้รับความกระทบกระเทือนดังกล่าวนี้ด้วย เนื่องจากรายได้ของประชาชนและของประเทศส่วนใหญ่มาจากการขายข้าว และทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อยุโรปประสบความหายนะก็ไม่สามารถที่จะซื้อสินค้าจากประเทศไทยได้เหมือนดังก่อน

นอกจากนั้นประเทศไทยยังประสบกับภัยธรรมชาติร้ายแรงติดต่อกันถึง 2 ครั้ง คือในปี พ.ศ. 2460 ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่ ทำให้เรือกสวนไร่นาจมน้ำเสียหายย่อยยับ ราษฎรประสบความอดอยาก รัฐบาลต้องใช้เงินจำนวนมากในการแก้ปัญหา ต่อมาในปี พ.ศ. 2462 เกิดภัยแล้งทั่วประเทศ เรือกสวนไร่นาเสียหายย่อยยับเช่นเดียวกัน ความเสียหายดังกล่าวส่งผลกระทบไปถึงรายได้ของประเทศซึ่งลดลงไปเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะถึงกับห้ามส่งข้าวออกนอกประเทศ เนื่องจากภายในประเทศขาดแคลนข้าวสำหรับบริโภค ในขณะเดียวกันรายจ่ายของรัฐบาลก็สูงขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งต้องนำเงินสำรองในท้องพระคลังมาใช้จ่ายจนกระทั่งหมดสิ้น รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงได้พยายามแก้ไขปัญหาโดยวิธีการขึ้นภาษี แต่ไม่ได้ผลเพราะประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในภาวะยากจน

เหตุการณ์น้ำท่วมปี พ.ศ. 2460 ซึ่งสร้างความเสียหายทั้งในพระนคร และหัวเมือง

และเดือดร้อน รัฐบาลจึงหันมาพิจารณาตัดทอนรายจ่ายทางราชการ มีการเพิ่มหน่วยงานราชการมากมาย แต่บังเอิญสิ้นสมัยรัชกาลที่ 6 เสียก่อน

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในสมัยรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ในขณะที่ภาวะเศรษฐกิจของชาติกำลังทรุดโทรมอย่างหนัก ซึ่งเป็นภาวะที่ประเทศไทยไม่เคยประสบมาก่อน รัฐบาลจึงไม่ทราบว่าจะแก้ไขปัญหาด้วยวิธีใด จึงจำเป็นต้องหันมาพิจารณาตัดทอนรายจ่ายให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดงบประมาณส่วนของพระองค์ลง จากที่ทรงเคยได้รับปีละ 9 ล้านบาท เหลือ 6 ล้านบาท และต่อมาก็เหลือเพียง 3 ล้านบาท

นอกจากนั้นโปรดให้ยุบรวมหน่วยราชการที่เกินความจำเป็นเข้าด้วยกัน เพื่อลดรายจ่ายลง ที่สำคัญก็คือ เกิดดุลย์ข้าราชการครั้งใหญ่ คือ ปลดข้าราชการออกจากงานจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาคนว่างงาน และข้าราชการไม่พอใจเป็นอันมาก พร้อมกันนั้นรัฐบาลได้ประกาศขึ้นภาษีศุลกากร เนื่องจากหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ไทยได้เจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศตะวันตกและประสบความสำเร็จ โดยประเทศตะวันตกยินยอมให้ประเทศไทยสามารถเก็บภาษีสินค้าเข้าได้เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 5 ทำให้ในสมัยรัชกาลที่ 7 รัฐบาลสามารถมีรายได้จากการเก็บภาษีสินค้าเข้าได้เพิ่มขึ้น ช่วงระหว่างปี 2469–2471 เศรษฐกิจของประเทศไทยได้เริ่มกระเตื้องขึ้น แต่พอถึงปี พ.ศ. 2472 ได้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างร้ายแรงไปทั่วโลก สหรัฐอเมริกา และยุโรปประสบภาวะเศรษฐกิจถึงขั้นล้มละลาย ธุรกิจอุตสาหกรรม การเงินหยุดชะงัก และเกิดภาวะเงินเฟ้ออย่างขนานใหญ่ ภาวะดังกล่าวกระทบกระเทือนมาถึงประเทศไทย

สินค้าขายไม่ออกและประสบภาวะเงินเฟ้อเช่นเดียวกัน รัฐบาลพยายามแก้ไขปัญหาอย่างหนัก โดยการลดรายจ่ายและยุบเลิกหน่วยราชการให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ไม่อาจแก้ไขปัญหาวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในครั้งนี้ได้ เนื่องจากเศรษฐกิจไทยขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจโลกแล้ว แต่ถ้าเป็นเมื่อครั้งสมัยโบราณก็อาจจะไม่ประสบวิกฤติการณ์เช่นนี้

วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของไทยได้ส่งผลกระทบกระเทือนไปถึงการเมืองการปกครองด้วย กล่าวคือ กลุ่มข้าราชการซึ่งได้รับความเดือดร้อนในการถูกออกจากราชการ และปัญญาชน นักหนังสือพิมพ์ พ่อค้า ซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นกลางก็ได้โจมตีการบริหารงานของรัฐบาลอย่างหนัก เป็นผลทำให้เสถียรภาพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย ในที่สุดคณะราษฎรก็ได้เข้ายึดอำนาจเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยอ้างสาเหตุแห่งการยึดอำนาจในครั้งนั้นประการหนึ่งว่าเป็นเพราะรัฐบาลประสบความล้มเหลวในการบริหารประเทศ

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนร่วมกันรวบรวมอาชีพและการทำมาหากินของประชาชนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ว่าราษฎรส่วนใหญ่น่าจะมีอาชีพอะไร และสินค้าที่ส่งไปขายต่างประเทศมีอะไรบ้าง และรายได้ของแผ่นดินน่าจะมาจากที่ใด แล้วร่วมกันสรุปถึงการประกอบอาชีพในสมัยนั้น

2. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงความจำเป็นและสาเหตุที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจไปสู่แบบสมัยใหม่ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถ้าหากในสมัยนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองไทยจะเป็นเช่นไร แล้วร่วมกันสรุปถึงสาเหตุ และความจำเป็นที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

3. นักเรียนร่วมกันศึกษาถึงผลของการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ที่ทำให้ไทยสามารถค้าขายสินค้าหลัก ๆ ไปยังต่างประเทศ และอภิปรายถึงผลดีจากการทำสนธิสัญญาดังกล่าว

4. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษาค้นคว้า เรื่องการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ในหัวข้อต่าง ๆ เช่น

- การค้าสินค้าหลักที่สำคัญกับต่างประเทศ
- การพัฒนาอุตสาหกรรม
- การพัฒนาด้านเงินตรา ธนาคาร
- การค้าต่างประเทศ
- ระบบการเก็บภาษีอากร
- การพัฒนาด้านชลประทาน ส่งเสริมการทำนา
- การพัฒนาด้านคมนาคมขนส่ง

5. นักเรียนนำผลการศึกษาค้นคว้ามารายงานในชั้นเรียน จากนั้นร่วมกันสรุปถึงผลของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่

6. นักเรียนอภิปรายถึงปัญหาและผลกระทบอันเกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่

7. นักเรียนร่วมกันหาสาเหตุที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในสมัยรัชกาลที่ 7 และแนวทางที่พระองค์ทรงแก้ไข แล้วร่วมกันสรุปถึงผลที่เกิดจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ

คำถาม

1. เพราะเหตุใด ประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6 จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่

2. ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจไปสู่แบบสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6 มีอะไรบ้าง จงอธิบาย

3. การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ. 2398 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจประการใดบ้าง จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่าง

4. ผลที่ได้รับและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6 มีอะไรบ้าง

5. เพราะเหตุใดจึงเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในสมัยรัชกาลที่ 7 และวิธีการแก้ไขปัญหาของพระองค์ท่านในสมัยนั้นคืออย่างไร

บทที่ 5
การปฏิรูปทางสังคม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความจำเป็นที่ไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7 ต้องมีการปฏิรูปทางสังคม

2. วิเคราะห์ถึงผลของการมีระบบทาสและการเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5

3. วิเคราะห์ถึงแนวทางการปฏิรูปการศึกษา และการปรับปรุงวัฒนธรรมในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7

4. วิเคราะห์ถึงความจำเป็นในการที่ต้องติดต่อกับประเทศตะวันตก และผลกระทบที่ได้รับจากการติดต่อกับประเทศตะวันตก

5. วิเคราะห์ถึงความจำเป็นที่ต้องเสียดินแดนในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 รวมทั้งผลที่ได้รับจากการยอมเสียดินแดน

6. วิเคราะห์ถึงความจำเป็นที่ไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 รวมทั้งผลที่ได้รับจากการเข้าร่วมสงคราม

ความคิดรวบยอด

การติดต่อกับประเทศตะวันตกเพื่อรับความเจริญก้าวหน้าจากอารยธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7 นั้น ทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีบางประการ รวมทั้งการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนหนึ่งเป็นไปเพื่อความอยู่รอดของบ้านเมือง แต่ในอีกส่วนหนึ่งเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง จนได้รับผลสำเร็จอย่างดียิ่ง

การติดต่อกับประเทศตะวันตกและการปรับปรุงประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการปฏิรูปประเทศ ซึ่งเริ่มในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และดำเนินการต่อในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 การปฏิรูปประเทศครอบคลุมไปทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง การศึกษา การคมนาคม จนทำให้เมืองไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย และในช่วงเวลานี้ไทยได้เริ่มเจรจากับจักรวรรดินิยมตะวันตกเพื่อปรับปรุงสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 มีส่วนช่วยให้การเจรจาได้ผลอยู่ด้วย

การปฏิรูปประเทศที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนหนึ่งเพื่อความอยู่รอดของบ้านเมือง แต่ในอีกส่วนหนึ่งเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองด้วย ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จอย่างมาก เพราะไทยสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ บ้านเมืองก็พัฒนาไปมาก ในขณะเดียวกัน การปฏิรูปทางสังคมและการศึกษา รวมทั้งปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ก็มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ใน พ.ศ. 2475

การปฏิรูปทางสังคม

ในสมัยรัชกาลที่ 4 สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เช่น การห้ามพ่อแม่ขายบุตรเป็นทาส ห้ามสามีขายภรรยาเป็นทาสถ้าเจ้าตัวไม่สมัครใจ การให้เสรีภาพแก่สตรีที่บรรลุนิติภาวะในการเลือกคู่ครองโดยพ่อแม่จะบังคับไม่ได้ นอกจากนั้นยังผ่อนคลายการเกณฑ์แรงงานไพร่โดยให้เสียเงินแทนการเข้า "รับราชการ" ได้มากขึ้น

ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากขึ้น จนเรียกได้ว่าเป็นการปฏิรูปทางสังคม นั่นคือ การเลิกทาส กับการเลิกไพร่

การเลิกทาส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าระบบทาสของไทยในขณะนั้นเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของบ้านเมือง ทั้งนี้เพราะบรรดาชาติตะวันตกกำลังตื่นตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพ จึงมองเห็นว่าการมีทาสเป็นการแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างมนุษย์ด้วยกัน นอกจากนี้ยังทำให้คนไทยไม่รู้จักหาทางประกอบอาชีพให้ดียิ่งขึ้น เพราะมีทางที่จะขายตนเอง ลูก ภรรยา เป็นทาสได้ ดังนั้น จึงทรงดำเนินการเลิกทาส โดยมีพระบรมราชโองการให้ตรา "พระราชบัญญัติเกษียณอายุลูกทาสลูกไทย" ขึ้นใน พ.ศ. 2417 เพื่อกำหนดอายุลูกทาสให้เป็นอิสระหรือพ้นจากการเป็นทาสเมื่ออายุ 21 ปี โดยเริ่มจากลูกทาสที่เกิดในปี พ.ศ. 2411 ที่พระองค์ขึ้นครองราชสมบัติ การดำเนินการในเรื่องนี้ได้กระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป จนกระทั่งใน พ.ศ. 2448 จึงโปรดให้ตรา **พระราชบัญญัติทาส ร.ศ. 124** ขึ้นบังคับใช้ทั่วประเทศ โดยมีสาระสำคัญห้ามซื้อขายคนลงเป็นทาสโดยเด็ดขาด การเลิกทาสในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-

เจ้าอยู่หัว ทรงเผชิญกับอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งนายเงินและตัวทาสเอง แต่การเลิกทาสของพระองค์ก็เป็นไปอย่างสงบ ซึ่งเป็นที่ยกย่องของชาวไทยและชาวต่างประเทศ

การเลิกไพร่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการมีไพร่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมือง ทั้งนี้เพราะในขณะที่บ้านเมืองมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ไพร่ยังต้องถูกเกณฑ์แรงงานโดยไม่ได้เงินตอบแทน และยังขาดอิสระในการประกอบอาชีพ บางครั้งยังถูกกดขี่ข่มเหงจากมูลนายอีกด้วย ดังนั้นพระองค์จึงทรงดำเนินการเพื่อเลิกไพร่อย่างมีขั้นตอน เช่น ให้ไพร่หลวงเสียเงินแทนการรับราชการปีละ 6 บาท (เงินนี้เรียกว่า เงินค่าราชการ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 เปลี่ยนเรียกเป็น เงินรัชชูปการ) เพื่อไม่ให้ทุกฝ่ายได้รับความเดือดร้อน จนกระทั่งไพร่ถูกยกเลิกอย่างสมบูรณ์ ใน พ.ศ. 2448 เมื่อมีการออก**พระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร** กำหนดให้ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์*จะต้องรับราชการเป็นทหาร ดังนั้นจึงทำให้ชายไทยมีอิสระในการใช้แรงงานและดำเนินชีวิตของตนเอง แต่ยังคงมีหน้าที่รับใช้ชาติโดยการเป็นทหารเสมอหน้ากันทุกคน

การเลิกทาสและการเลิกไพร่นี้นับเป็นการเริ่มต้นไปสู่สังคมสมัยใหม่ ที่ทำให้สามัญชนมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ ดำเนินชีวิตและเลือกถิ่นที่อยู่ ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาบุคคล พัฒนาเศรษฐกิจ และเป็นรากฐานของความเจริญก้าวหน้าของประเทศมาจนถึงปัจจุบัน ครั้นมีการปฏิรูปการศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ 5 สามัญชนก็ได้มีโอกาสได้รับการศึกษาสมัยใหม่ ทำให้มีการเลื่อนฐานะทางสังคม บางส่วนกลายเป็นชนชั้นกลาง ที่เข้ารับราชการก็มี และมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงบ้านเมือง โดยเฉพาะคณะราษฎรที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

การปฏิรูปการศึกษา การศึกษาในระบบโรงเรียนดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เริ่มมีมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อพวกหมอสอนศาสนาเข้ามาตั้งโรงเรียนสอนหนังสือเด็ก แต่การตั้งโรงเรียนของทางการ เริ่มในสมัยรัชกาลที่ 5

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสต่างประเทศทั้งในเอเชียและยุโรป ทรงเห็นว่าการศึกษาเป็นรากฐานสำคัญที่จะทำให้ประเทศมีความเจริญรุ่งเรือง อีกทั้งยังทรงเห็นว่า การศึกษาจะทำให้ลูกทาสมีความรู้สามารถประกอบอาชีพได้ และในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยจำเป็นที่จะต้องมีบุคคลที่มีความรู้แบบสมัยใหม่ด้วย ดังนั้น ใน พ.ศ. 2414 จึงโปรดให้ตั้ง**โรงเรียนหลวง**ขึ้นในบริเวณพระบรมมหาราชวัง ส่วนโรงเรียนที่ตั้งขึ้นสำหรับบุตรหลานราษฎรทั่วไปแห่งแรก คือ **โรงเรียนวัดมหรรณพาราม** ซึ่งตั้งขึ้นในอีก 13 ปีต่อมา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาอย่างแท้จริง กล่าวคือ โปรดให้จัดโครงการศึกษาสำหรับชาติขึ้น โดยปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับสังคมไทย

---

* ต่อมาใน พ.ศ. 2468 จึงเปลี่ยนเป็น 20 ปี

พระตำหนักสวนกุหลาบ เดิมใช้เป็นโรงเรียนฝึกสอนนายทหารมหาดเล็ก ต่อมาใช้เป็นที่สอนบุตรหลานข้าราชบริพาร

รวมทั้งทรงสนับสนุนเยาวชนที่เรียนดีแต่ขาดทุนทรัพย์ โดยพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงที่เรียกว่า **คิงสกอลาชิบ** เพื่อส่งไปศึกษายังต่างประเทศ

การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีผลต่อการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยอย่างลึกซึ้ง เพราะเป็นการพัฒนาบุคคลในทุกระดับของสังคม และผู้ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกนี้ ต่อมาได้มีบทบาทในการบริหารและสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ประเทศชาติในเวลาต่อมา

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ทรงยกระดับการศึกษาให้สูงขึ้น โดยตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2459 และออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา เพื่อให้เยาวชนชายหญิงได้รับการศึกษาภาคบังคับ 4 ปี ครั้นถึงในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้ทรงกวดขันให้การศึกษามีคุณภาพดียิ่งขึ้น และทรงเร่งรัดการขยายการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึงเร็วยิ่งขึ้น

การปรับปรุงด้านวัฒนธรรม

เมื่อมีการติดต่อกับประเทศตะวันตก จึงได้มีการปรับปรุงวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมสากล เช่น ในสมัยรัชกาลที่ 4 โปรดให้ขุนนางสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า ทรงอนุญาตให้ทูตต่างชาติยืนและทำความเคารพตามแบบชาติตะวันตกในเวลาเข้าเฝ้าได้ ใช้ธงช้างเผือกบนพื้นแดงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงกำหนดให้มีเครื่องแบบของทหาร และพลเรือน เริ่มใช้เสื้อราชปะแตน หรือเสื้อแบบหลวง เปลี่ยนทรงผมชายหญิงให้เหมาะสม เริ่มใช้ปฏิทินทางสุริยคติแทนปฏิทินทางจันทรคติ ครั้นถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 เริ่มมีการใช้นามสกุล กำหนดคำนำหน้านามสตรีและเด็ก เป็น นาง นางสาว เด็กชาย เด็กหญิง การใช้ธงไตรรงค์แทนธงช้าง

การปรับปรุงวัฒนธรรมดังที่กล่าวมา ทำให้วัฒนธรรมไทยมีลักษณะเป็นสากลมากขึ้น ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมสากลก็ได้แพร่หลายเข้ามามากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งจากชาวตะวันตก และนักเรียนไทยที่กลับจากการศึกษาในต่างประเทศ

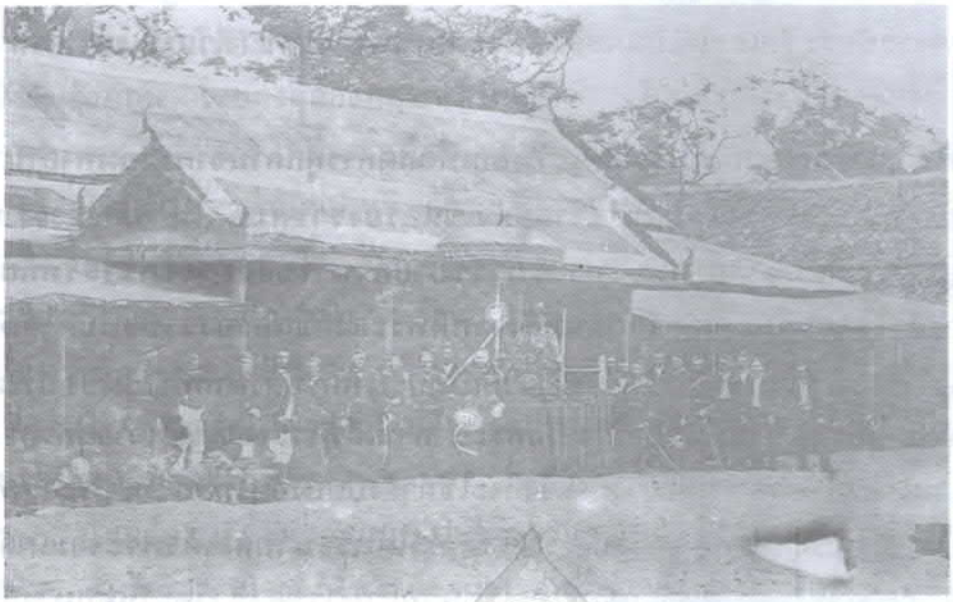
การปรับปรุงด้านการคมนาคม

เส้นทางคมนาคมที่สำคัญของไทยแต่เดิมมาคือ ทางน้ำ แต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เริ่มมีการตัดถนนในกรุงเทพฯ คือ ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง ถนนเฟื่องนคร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคม โดยเน้นไปยังต่างจังหวัด เพื่อให้การติดต่อระหว่างเมืองหลวงกับหัวเมืองมีความสะดวกปลอดภัยและรวดเร็วขึ้น ซึ่งมีทั้งการตัดถนนและการสร้างทางรถไฟ ทางรถไฟสายแรกเป็นของเอกชน คือสายกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ สำหรับทางรถไฟของรัฐบาลสายแรกคือ กรุงเทพฯ-นครราชสีมา หลังจากนั้นก็ได้มีการสร้างทางรถไฟเพิ่มมากขึ้น เชื่อมระหว่างกรุงเทพฯกับภาคต่าง ๆ ของประเทศ

การติดต่อกับประเทศตะวันตก

1. สถานการณ์ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง

ในขณะที่ไทยเริ่มมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับชาติตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปรากฏว่าในตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีพวกหมอสอนศาสนาเดินทางเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ นอกเหนือไปจากพวกบาทหลวงที่เคยเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกอยู่ก่อนแล้วตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ได้หยุดชะงักไปในสมัยพระเพทราชา พวกบาทหลวงนิกายโรมันคาทอลิกได้กลับมาเมืองไทยอีกครั้งหนึ่งในตอนกลางสมัยรัชกาลที่ 3 สำหรับพวกหมอสอนศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ นอกจากจะทำการเผยแพร่คริสต์ศาสนาแล้ว ยังได้นำวิทยาการตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ด้วยโดยมีบุคคลสำคัญ เช่น **หมอบรัดเลย์** เดินทางเข้ามากรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2378 (สิ้นชีวิตที่เมืองไทยเมื่อ พ.ศ. 2414 ตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 5) มีบทบาทในด้านการรักษาโรคตามวิชาการแพทย์สมัยใหม่ ทำการออกหนังสือพิมพ์ ตั้งโรงเรียนสอนหนังสือแบบตะวันตกขึ้น ในครั้งนั้นได้มีคนไทยกลุ่มหนึ่งเห็นความสำคัญที่จะต้องเรียนรู้วิทยาการของชาวตะวันตก ดังเช่น **พระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎ** ทรงศึกษาภาษาอังกฤษ ภาษาละติน วิชาภูมิศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือวิชาดาราศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ เช่น **เจ้าฟ้าจุฑามณี** (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงศึกษาวิชาการรบแบบตะวันตก วิชาการสร้างปืนใหญ่ **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท** ทรงศึกษาวิชาการแพทย์แผนปัจจุบัน และ**จมื่นไวยวรนาถ** (ต่อมาคือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ศึกษาวิชาต่อเรือกลไฟ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรสุริยุปราคา ซึ่งพระองค์ได้คำนวณไว้ที่ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

จากการที่ปัญญาชนไทยกลุ่มนี้พยายามศึกษาวิทยาการตะวันตก ทำให้ต้องเรียนภาษาอังกฤษควบคู่ไปด้วย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองอย่างมาก คือ ทำให้สามารถอ่านหนังสือพิมพ์ที่ส่งมาจากฮ่องกง ปีนัง และสิงคโปร์ได้ จึงทำให้รู้ข่าวคราวความเคลื่อนไหวของชาติมหาอำนาจตะวันตกในยุคนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขยายอิทธิพลของอังกฤษ ในขณะนั้นอังกฤษยึดพม่าตอนใต้บางส่วนได้แล้ว และได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในหัวเมืองมลายูของไทย อีกทั้งยังรบชนะจีน ซึ่งเป็นประเทศที่เคยรุ่งเรืองและมีอำนาจมากในสงครามฝิ่น สงครามนี้เกิดขึ้นในตอนกลางสมัยรัชกาลที่ 3

ด้านการบริหารราชการแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามลดการคุกคามของชาติตะวันตก โดยเริ่มทำสนธิสัญญาเบอร์นีย์กับอังกฤษก่อน และต่อมาก็ทำสัญญากับสหรัฐอเมริกาดังได้กล่าวมาแล้ว ภายหลังจากการทำสนธิสัญญานี้ไทยได้เพิ่มความระมัดระวังในการติดต่อกับชาติตะวันตก โดยหลีกเลี่ยงการเจรจาใด ๆ ที่จะเป็นข้อผูกมัด ความหวาดระแวงนี้เห็นได้ชัดจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตรัสก่อนเสด็จสวรรคตเพียงเล็กน้อยว่า **การศึกข้างญวน ข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีเขา** ความหวาดระแวงนี้มิใช่เป็นเรื่องเกินความเป็นจริง ทั้งนี้เพราะ เซอร์ เจมส์ บรู๊ค ทูตอังกฤษที่เดินทางมาเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับไทยเมื่อ พ.ศ. 2393 ได้ทำรายงานเสนอให้รัฐบาลอังกฤษใช้กำลังบีบบังคับไทยให้ทำการเจรจาด้วย

สถานการณ์ดังกล่าวนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างระมัดระวังและให้เป็นผลดีต่อประเทศ เพราะในช่วงเวลานี้ มหาอำนาจตะวันตกได้เริ่มการล่าอาณานิคมอย่างจริงจังแล้ว

2. การทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกเพื่อลดการคุกคามจากชาติมหาอำนาจ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. 2394 กล่าวได้ว่าประเทศไทยอยู่ในภาวะที่คับขันมาก เพราะการขยายอำนาจของชาติจักรวรรดินิยมตะวันตกดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น นอกจากนั้นหลังจากที่พระองค์ขึ้นครองราชสมบัติได้เพียง 3 ปี สหรัฐอเมริกาก็ได้ใช้กำลังทางเรือบีบบังคับญี่ปุ่นให้เปิดประเทศ หลังจากที่ญี่ปุ่นปิดประเทศมากว่า 200 ปี ส่วนอังกฤษ โดยเซอร์ จอห์น เบาว์ริง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงติดต่อด้วยเป็นการส่วนพระองค์ ก็ได้แสดงท่าทีอย่างชัดแจ้งที่จะใช้กำลังบีบบังคับไทยให้เปิดประเทศทำนองเดียวกับที่สหรัฐอเมริกาทำกับญี่ปุ่น เหตุการณ์ต่าง ๆ นี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและบรรดาข้าราชการไทยโดยเฉพาะกลุ่มที่เคยเรียนวิทยาการของชาวตะวันตกมาแล้ว ต่างก็ตระหนักถึงอันตรายที่จะมาจากการคุกคามของชาติตะวันตก และเห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศเสียใหม่ ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ ทรงแต่งตั้งเซอร์จอห์น เบาว์ริง เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ต้อนรับคณะทูตอังกฤษอย่างสมเกียรติ การเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษจึงยุติลงด้วยการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ. 2398 ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

เซอร์ จอห์น เบาว์ริง

1. ไทยกับอังกฤษจะเป็นไมตรีต่อกัน และจะคุ้มครองช่วยเหลือคนในบังคับของแต่ละฝ่าย

2. ไทยยอมให้อังกฤษตั้งสถานกงสุลได้ที่กรุงเทพฯ และให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต[1] แก่คนในบังคับอังกฤษ โดยกงสุลอังกฤษจะเป็นผู้พิพากษาคดี แต่ในกรณีที่คนในบังคับอังกฤษเป็นโจทก์ คนไทยเป็นจำเลย ให้ขึ้นศาลไทย แต่กงสุลอังกฤษมีสิทธิเข้าร่วมฟังการตัดสินคดี

3. ไทยต้องยอมให้ฝิ่นเป็นสินค้าขาเข้า แต่ฝิ่นนั้นจะต้องขายให้เฉพาะเจ้าภาษีฝิ่น ถ้าเจ้าภาษีฝิ่นไม่ซื้อให้นำกลับออกไป

4. ไทยต้องยกเลิกภาษีปากเรือและภาษีอื่นทุกชนิดที่เคยเรียกเก็บ จะเก็บได้แต่เฉพาะภาษีสินค้าขาเข้าร้อยละ 3 ถ้าสินค้าเข้าจำหน่ายไม่ได้ ฝ่ายไทยจะต้องคืนภาษีให้จนครบตามจำนวน

5. ไทยอนุญาตให้ส่งข้าว เกลือ และปลา เป็นสินค้าขาออกได้ ยกเว้นในเวลาที่เกิดขาดแคลนภายในประเทศ

6. ไทยต้องปฏิบัติต่ออังกฤษเช่นเดียวกับชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง[2]

7. สนธิสัญญานี้จะแก้ไขได้ก็ต่อเมื่อเวลาผ่านไป 10 ปี และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากทั้ง 2 ฝ่าย แต่จะต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้าเป็นเวลา 1 ปี

เมื่อพิจารณาจากสาระสำคัญของสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็น**สนธิสัญญาไม่เสมอภาค** โดยไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบอังกฤษอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะทำให้ไทยขาดอำนาจอธิปไตยทั้งทางการศาลและการค้า อันเป็นเหตุให้ไทยต้องมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องคนในบังคับต่างชาติในเวลาต่อมา นอกจากนั้นยังถูกจำกัดให้เก็บภาษีเพียงร้อยละ 3 ซึ่งทำให้รัฐบาลมีรายได้น้อยลง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเราจะเสียผลประโยชน์ไปบ้างแต่ก็มีผลดีในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คือช่วยลดการคุกคามของชาติมหาอำนาจในยุคนั้น ในด้านเศรษฐกิจทำให้เศรษฐกิจไทยพัฒนาไปสู่การค้าโดยเสรี การค้าก็ขยายตัวโดยมีพ่อค้าต่างชาติเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายกับพ่อค้าไทยมากขึ้น และวิทยาการของชาวตะวันตกก็เริ่มหลั่งไหลเข้ามายังเมืองไทย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพื้นฐานที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย

ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ระหว่าง พ.ศ. 2398–2411 ไทยได้ทำสนธิสัญญากับประเทศอื่น ๆ อีก เช่น ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา และประเทศในแถบสแกนดิเนเวีย โดยมีสาระของสนธิสัญญาเช่นเดียวกันกับสนธิสัญญาเบาว์ริง

---

[1] สิทธิสภาพนอกอาณาเขต หมายถึง สิทธิพิเศษทางกฎหมายที่ชาวต่างประเทศไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองที่ตนไปพำนักอยู่ โดยคงปฏิบัติตามกฎหมายของชาติที่ตนสังกัดอยู่

[2] หมายความว่า เมื่อไทยให้ผลประโยชน์นอกเหนือไปจากที่ทำไว้ในสนธิสัญญาเบาว์ริงแก่ชาติใดก็จะต้องให้ผลประโยชน์นั้นแก่อังกฤษด้วย

การดำเนินนโยบายผูกมิตรกับนานาชาติ

ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นราชทูตไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษเป็นการตอบแทน ในเวลาต่อมาโปรดให้ทูตไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีกับชาติยุโรปอื่น ๆ เช่น ฝรั่งเศส เดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ และสวีเดน เป็นต้น อีกทั้งยังทรงแต่งตั้งเซอร์ จอห์น เบาว์ริง เป็นผู้แทนรัฐบาลไทยประจำยุโรปด้วย ซึ่งในภายหลัง เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น**พระยาสยามานุกูลกิจ สยามมิตรมหายศ** นับเป็นอัครราชทูตไทยประจำยุโรปคนแรก

พระเจ้านโปเลียนที่ 3 กษัตริย์แห่งประเทศฝรั่งเศส เสด็จออกรับราชทูตไทย

นอกจากการส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศต่าง ๆ แล้ว ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์ ในตอนต้นรัชกาลทรงเสด็จประพาสประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งได้แก่ สิงคโปร์ ชวา อินเดีย พม่า และมลายู สิ่งที่น่าสังเกต คือ ดินแดนเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตก ดังนั้นการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้พระองค์ได้เห็นความเจริญต่าง ๆ ของชาติที่อยู่ภายใต้การปกครองของชาติตะวันตก และนำมาประเมินสถานการณ์และท่าทีของชาติมหาอำนาจตะวันตกที่มีท่าทีต่อไทยได้ เพื่อไทยจะได้สามารถดำเนินนโยบายต่าง ๆ ทั้งภายนอกและภายในได้อย่างถูกต้อง

เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่คับขันที่สุดของไทยในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่าชาติมหาอำนาจที่คุกคามไทยอยู่นั้นก็คือ ฝรั่งเศส และอังกฤษ ดังนั้นเมื่อเหตุการณ์ร้ายแรงผ่อนคลายลงไป จึงทรงตัดสินพระทัยที่จะเชื่อมความสัมพันธ์อันดีกับชาติยุโรปอื่นๆ โดยเสด็จประพาสยุโรปด้วยพระองค์เอง ซึ่งนอกจากจะทรงหวังผลประโยชน์ทางการเมืองแล้ว การเสด็จประพาสยุโรปยังเป็นโอกาสที่จะเจรจาผ่อนคลายเรื่องอธิปไตยในด้านการศาลซึ่งเป็นปัญหาสำคัญสำหรับไทย และยังทำให้พระองค์ได้ทรงมีโอกาสดูกิจการต่าง ๆ ในประเทศยุโรป เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาส**รัสเซีย**เป็นประเทศแรก ใน พ.ศ. 2440 **พระเจ้าซาร์นิโคลัส ที่ 2**

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสรัสเซีย ทรงฉายพระรูปร่วมกับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2

แห่งรัสเซียทรงต้อนรับพระองค์อย่างสมพระเกียรติ พระรูปที่กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงฉายร่วมกันได้ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ทั่วยุโรป การเสด็จประพาสรัสเซียในครั้งนี้ได้กระชับสัมพันธไมตรีของทั้งสองประเทศให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จประพาสประเทศเยอรมนี ฝรั่งเศส อังกฤษ ออสเตรีย-ฮังการี อิตาลี และประเทศต่างๆ ในแถบสแกนดิเนเวีย

การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในครั้งนี้ เป็นการเจริญสัมพันธไมตรีกับชาติต่าง ๆ จนถึงขั้นนำไปสู่การทำสนธิสัญญากับประเทศเยอรมนี ญี่ปุ่น และรัสเซีย ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ประเทศต่าง ๆ เข้ามาขยายอิทธิพลทั้งทางการเมือง และการค้า เพื่อถ่วงดุลอำนาจกับฝรั่งเศสและอังกฤษ และต่อมาใน พ.ศ. 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้เสด็จประพาสยุโรปอีกครั้งหนึ่ง เป็นครั้งที่สอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสเยอรมนี

การเสด็จประพาสยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการเดินทางที่เรียกว่า **ฝ่าคลื่นฝืนลม** โดยมีพระประสงค์แน่วแน่ในอันที่จะรักษาประเทศให้รอดพ้นจากการคุกคามของชาติมหาอำนาจตะวันตก และรักษาเกียรติภูมิของชาติ ทำให้เมืองไทยเป็นที่รู้จัก และได้รับการรับรองในวงการนานาชาติเพิ่มขึ้น ในอีกด้านหนึ่งทำให้พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญของชาติตะวันตกโดยตรง ซึ่งพระองค์ได้ทรงนำมาประยุกต์เป็นแบบอย่างในการปฏิรูปบ้านเมืองในเวลาต่อมา

ในการเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 นี้กล่าวได้ว่า ทำให้ไทยได้รู้วิธีการและสามารถดำเนินการผ่อนปรนต่อการเผชิญกับการคุกคามของชาติมหาอำนาจตะวันตกในหลายรูปแบบได้ จนทำให้ไทยเป็นชาติเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รักษาเอกราชไว้ได้ ซึ่งเป็นความภูมิใจของคนไทยตราบจนกระทั่งทุกวันนี้

การเสียดินแดนให้ฝรั่งเศสและอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

แม้ว่าไทยได้ยินยอมทำสนธิสัญญาที่เสียเปรียบและผูกมัดตนเองในหลาย ๆ ด้านดังกล่าวมาแล้ว รวมทั้งพยายามผูกมิตรกับนานาชาติ แต่ไทยก็ยังไม่รอดพ้นจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกแต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายอย่างในประเทศทางยุโรป ซึ่งส่งผลให้มีการล่าอาณานิคม นั่นคือ

1. **แนวความคิดเรื่อง "ภาระของคนผิวขาว"** โดยคนผิวขาวอ้างเหตุผลในการยึดครองดินแดนต่าง ๆ ทั้งในทวีปเอเชียและแอฟริกา ซึ่งมีผู้คนผิวเหลืองและผิวดำอาศัยอยู่ ว่าเป็นภาระของคนผิวขาวที่จะต้องทำให้คนผิวสีอื่นซึ่งยังด้อยความเจริญมีความเจริญหรือ "ศิวิไลซ์" ขึ้น

2. **การขยายตัวของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป** ทำให้ชาวยุโรปต้องการแหล่งวัตถุดิบแหล่งขายสินค้าอุตสาหกรรม และมีการผลิตอาวุธที่ทันสมัย มีอานุภาพร้ายแรงกว่าอาวุธที่ใช้ในทวีปเอเชียและแอฟริกา

3. **แนวความคิดเรื่องพาณิชย์นิยม** แนวความคิดนี้ ส่งเสริมให้มีการค้าระหว่างประเทศและถือว่าการค้าระหว่างประเทศเช่นนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ซื้อและผู้ขายร่วมกัน อีกทั้งทำให้การค้าขยายตัวอย่างกว้างขวางด้วย

ด้วยแนวความคิดดังกล่าว จึงทำให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตก หรือที่เรียกว่า ประเทศจักรวรรดินิยม มีการล่าอาณานิคมอย่างกว้างขวางในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ดังนั้น แม้ว่าผู้นำของไทยจะมีการดำเนินนโยบายอย่างระมัดระวัง ผ่อนปรนมากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ ก็ยังต้องทำให้ไทยต้องยอมสูญเสียดินแดนหลายส่วน ตามนโยบาย **"สละส่วนน้อย เพื่อรักษาส่วนใหญ่ไว้"** อีกทั้งมีการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย ดังนั้นจึงทำให้ไทยเป็นเพียงประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถรักษาเอกราชไว้ได้

ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ไทยได้เสียดินแดนทั้งหมดรวม 7 ครั้งด้วยกัน โดยครั้งแรกเสียใน พ.ศ. 2410 และครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. 2451 ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2410 หลังจากที่ฝรั่งเศสยึดครองเวียดนามตอนล่างได้แล้ว ก็ได้ขยายอำนาจเข้ามาในเขมร ซึ่งในตอนนั้นเป็นประเทศราชของไทย ฝรั่งเศสได้ข่มขู่ทั้งกษัตริย์เขมรและก้าวร้าวต่อไทยอย่างรุนแรง ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงยอมสละดินแดน**เขมรส่วนนอก**แก่ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2410 โดยที่ฝรั่งเศสยอมรับว่า พระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ หรือเรียกว่า **เขมรส่วนใน** เป็นของไทย

ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2431 จีนฮ่อได้ยกทัพลงมาปล้นสะดมสิบสองจุไทยและหัวพันห้าทั้งหก ซึ่งเป็นประเทศราชของไทย จึงเป็นหน้าที่ที่ไทยจะต้องยกทัพส่งไปช่วยปราบปราม ในครั้งนั้นฝรั่งเศสได้ส่งทัพไปจากตังเกี๋ยโดยอ้างว่าจะไปช่วยปราบจีนฮ่อด้วย แต่เมื่อเหตุการณ์สิ้นสุดลง ฝรั่งเศสก็ไม่ยอมถอนทัพกลับ ซ้ำยังอ้างสิทธิว่า ดินแดนบริเวณนี้เคยเป็นของญวนมาก่อน ดังนั้นในปี พ.ศ. 2431 ไทยจึงต้องสละแคว้นสิบสองจุไทยและหัวพันห้าทั้งหกให้ฝรั่งเศส

ครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2435 หลังจากที่อังกฤษได้พม่าเป็นเมืองขึ้นทั้งหมด ทำให้เกิดปัญหาพิพาทเรื่องพรมแดนทางด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน เพราะในสมัยก่อนยังไม่มีการปักปันเขตแดนอย่างชัดเจน ทั้งอังกฤษและไทยต่างก็อ้างว่า ดินแดนดังกล่าวเป็นของตน ในที่สุดไทยจึงยอมสละ**ดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน** ซึ่งอุดมด้วยป่าไม้สักให้อังกฤษ เพื่อยุติปัญหาประกอบกับความขัดแย้งกับฝรั่งเศสทางด้านลาวรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ถ้าไทยมีปัญหากับทั้งสองประเทศพร้อมๆ กันก็จะเป็นผลเสียแก่ไทยเอง

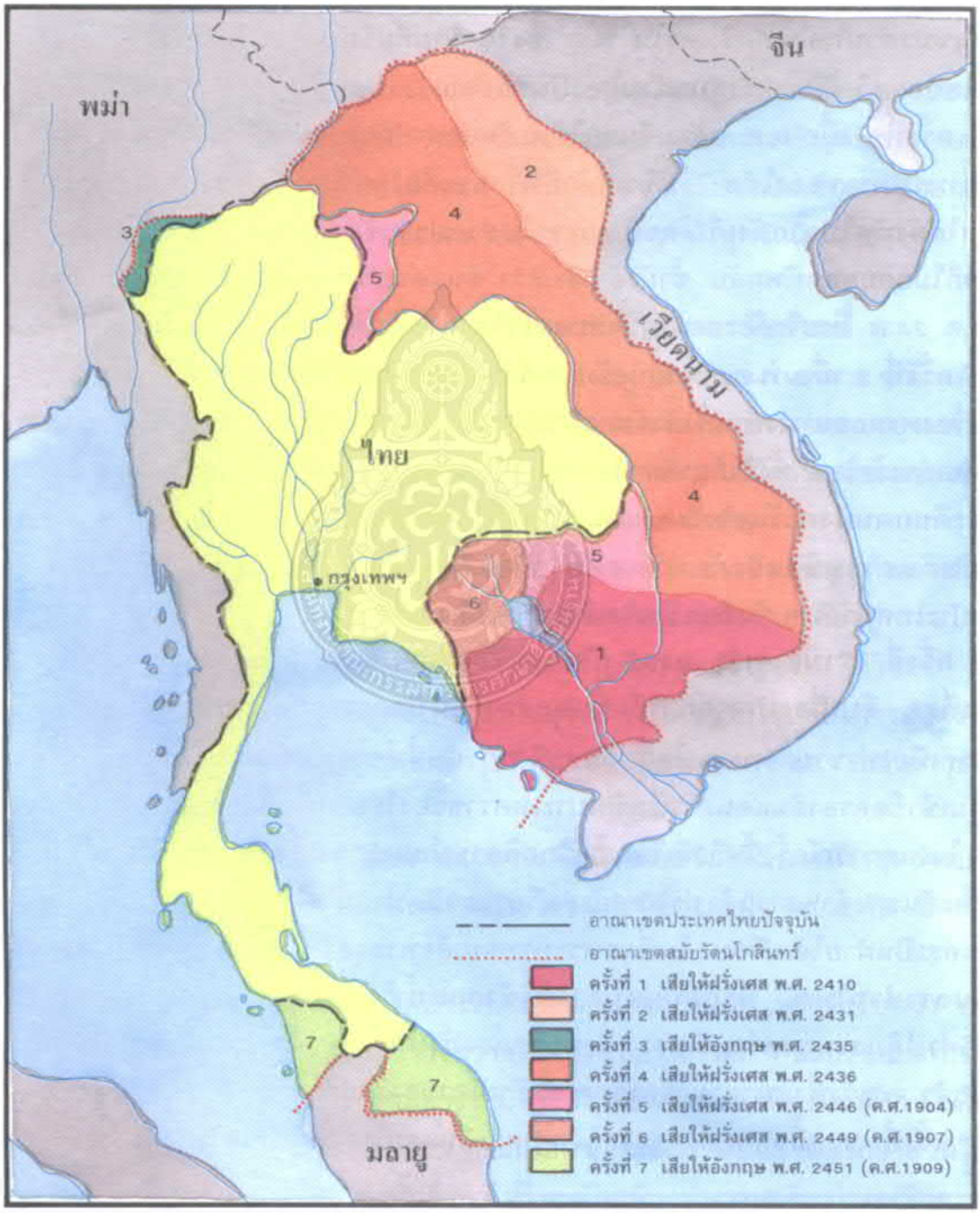
ครั้งที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2436 เป็นการเสียดินแดนที่กว้างใหญ่ที่สุดและก่อให้เกิด**เหตุการณ์ร้ายแรงที่สุด** สืบเนื่องมาจากการที่**ฝรั่งเศสต้องการเปิดการค้ากับประเทศจีนอีกด้านหนึ่ง** นอกเหนือจากเมืองท่าชายฝั่งทะเล โดยฝรั่งเศสคิดว่า แม่น้ำโขงจะเป็นเส้นทางนำไปสู่จีนได้ ดังนั้นจึงพยายามเข้ายึดครองดินแดนลาวซึ่งเป็นประเทศราชของไทย เพื่อที่จะได้สำรวจแม่น้ำโขงได้อย่างสะดวก ในเหตุการณ์ครั้งนี้หรือที่เรียกว่า **วิกฤติการณ์สยาม ร.ศ. 112** (พ.ศ. 2436) นอกจากจะมีการปะทะกันทางด้านลาวแล้ว ฝรั่งเศสยังส่งเรือรบมาปิดปากน้ำเจ้าพระยา และมีการยิงต่อสู้กันด้วย แต่ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายได้เปรียบ ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงยอมสละ**ดินแดนลาวส่วนใหญ่ หรือดินแดนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง** พร้อมกับยอมเสียเงินค่าปรับหรือที่เรียกว่า**ค่าปฏิกรรมสงคราม**อีก 3 ล้านบาทแก่ฝรั่งเศส เพราะพระองค์เห็นว่าไม่มีทางเลือกใดดีกว่านี้แล้ว จะหวังพึ่งมหาอำนาจตะวันตกที่เป็นมิตรของไทยก็ไม่ได้

ครั้งที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2446[1] การสละดินแดนในครั้งนี้เป็นการต่อเนื่องจากวิกฤติการณ์

---

[1] ถ้านับตามแบบใหม่ ซึ่งเริ่มปีใหม่ในวันที่ 1 มกราคม จะเป็น พ.ศ. 2447

ร.ศ. 112 ซึ่งฝรั่งเศสได้ยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน โดยอ้างว่าจะถอนทหารออกก็ต่อเมื่อไทยปฏิบัติตามสัญญาครบถ้วน แต่เมื่อไทยปฏิบัติตามสัญญาแล้วฝรั่งเศสก็ไม่ยอมคืนเมืองจันทบุรีให้ จนกว่าไทยจะสละดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง คือบริเวณเมืองหลวงพระบาง และเมืองจำปาศักดิ์ ดังนั้นไทยจึงต้องสละดินแดนดังกล่าวให้แก่ฝรั่งเศส

การเสียดินแดนของไทยสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

ครั้งที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2449[1] เมื่อฝรั่งเศสถอนทัพออกจากเมืองจันทบุรีแล้ว ฝรั่งเศสได้ยึดเมืองตราดไว้แทน และเรียกร้องเอา**มณฑลบูรพา** คือ พระตะบอง **เสียมราฐ** และศรีโสภณ หรือ **เขมรส่วนใน** เป็นการแลกเปลี่ยนกับการถอนทหาร ไทยไม่มีทางเลือกจึงต้องสละดินแดนเหล่านี้ให้ฝรั่งเศสเพื่อแลกเมืองตราดคืน

ครั้งที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2451[2] ไทยได้สละดินแดน**ไทรบุรี กลันตัน** ตรังกานู และปะลิส **ให้อังกฤษ หรือสี่หัวเมืองมลายู** เพื่อเป็นข้อแลกเปลี่ยนที่อังกฤษ**ให้เงินกู้**แก่ไทยในการนำมาสร้างทางรถไฟสายใต้ และเพื่อยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษบางส่วนที่เป็นชาวเอเชียในเมืองไทย

สรุปได้ว่าในระหว่าง พ.ศ. 2410-2451 ไทยต้องสละดินแดนรวมทั้งสิ้น 7 ครั้ง คิดเป็นเนื้อที่ 518,700 ตารางกิโลเมตร ซึ่งพอๆ กับเนื้อที่ของประเทศไทยในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามก็มีผลทำให้ไทยผ่านวิกฤติการณ์จากการคุกคามของชาติตะวันตกในครั้งนั้นมาได้

การเจรจาปรับปรุงสนธิสัญญา

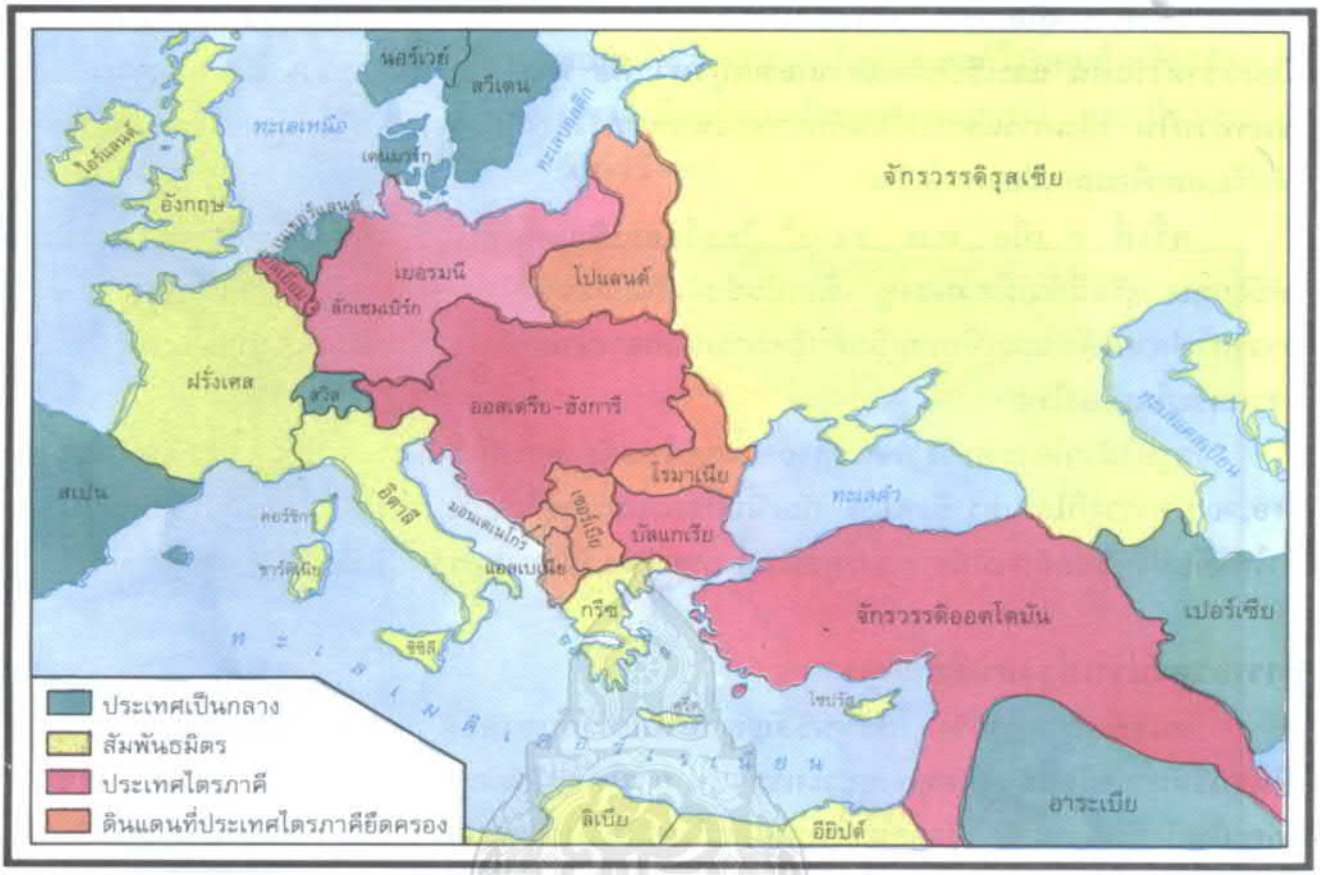
สนธิสัญญาเบาว์ริง และสนธิสัญญาที่ไทยทำกับชาติอื่นๆ ตามแบบสนธิสัญญาเบาว์ริง เป็นสนธิสัญญาที่ผูกมัดไทยหลายประการ เช่น การให้สิทธิพิเศษ การให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนในบังคับต่างชาติ ซึ่งต่อมาครอบคลุมถึงคนในบังคับที่เป็นชาวเอเชียที่ไปขอขึ้นทะเบียนกับชาติตะวันตก การจำกัดการเก็บภาษีเพียงร้อยละ 3 แต่เมื่อไทยปฏิรูปประเทศจึงมีความจำเป็นต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก แต่ก็ไม่สามารถเพิ่มภาษีได้ ในขณะเดียวกันคนในบังคับต่างชาติ**ซึ่งมีจำนวนมากได้ละเมิดกฎหมายไทย สร้างปัญหาให้กับไทยมาก ดังนั้นตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา พระองค์ได้ทรงพยายามเจรจากับชาติตะวันตก เพื่อขอปรับปรุงสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมนี้ ซึ่งทำได้เพียงการจำกัดจำนวนคนในบังคับที่เป็นชาวเอเชียไม่ให้เพิ่มขึ้น**

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ขึ้น ระหว่าง พ.ศ. 2457-2461 พระองค์จึงทรงนำประเทศไทยเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร ทำให้ประเทศต่าง ๆ รู้จักไทยดีขึ้น และเห็นใจไทยที่ถูกผูกมัดด้วยสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ประเทศที่เข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่สำคัญคือ

---

[1] ถ้านับตามแบบใหม่ ซึ่งเริ่มปีใหม่ในวันที่ 1 มกราคม จะเป็น พ.ศ. 2450

[2] ถ้านับตามแบบใหม่ ซึ่งเริ่มปีใหม่ในวันที่ 1 มกราคม จะเป็น พ.ศ. 2452

ทวีปยุโรปในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 1

1. **ฝ่ายสัมพันธมิตรสามเส้า หรือ มหาอำนาจกลาง** ซึ่งได้แก่ เยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี ส่วนอิตาลีไม่ยอมเข้าร่วมด้วย กลับไปเข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตร และยังมีตุรกีเข้าร่วมด้วย

2. **ฝ่ายสัมพันธมิตร** ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย อิตาลี ญี่ปุ่น เบลเยียม (เพราะเยอรมนีละเมิดความเป็นกลาง) และต่อมาในภายหลังมีสหรัฐอเมริกาและประเทศไทยเข้าร่วมด้วย

ไทยประกาศเข้าร่วมเป็นฝ่ายสัมพันธมิตรในตอนปลายของสงคราม คือในวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460[1] ภายหลังจากที่สหรัฐอเมริกาเข้าร่วมเป็นฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว โดยในตอนแรกไทยประกาศตัวเป็นกลางเหมือนกับประเทศต่าง ๆ อีกหลาย ๆ ประเทศ แต่ต่อมาเยอรมนีได้ทำสงครามไปในทางรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยไม่คำนึงถึงกฎการทำสงครามระหว่างประเทศและมนุษยธรรม

---

[1] วงเวียน 22 กรกฎาคม ในกรุงเทพฯ สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในการประกาศสงครามกับเยอรมนีและมหาอำนาจกลาง

มีการทำลายเรือของชาติเป็นกลางโดยไม่มีการเตือน ทำให้ชีวิตของผู้บริสุทธิ์ไม่เกี่ยวข้องกับการสงครามต้องสูญเสียไปมากมาย โดยเฉพาะการจมเรือโดยสารเดินสมุทร **ลูซิตาเนีย** [1] และการใช้ก๊าซพิษในการทำสงคราม ชาติต่าง ๆ พากันแสดงความไม่พอใจในการกระทำของเยอรมนี รวมทั้งประเทศไทยด้วย ดังนั้นจึงทำการประกาศสงครามต่อเยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี และตัดความสัมพันธ์ทางการทูต

กองทหารอาสาสมัครของไทยได้เดินทางไปถึงฝรั่งเศสในตอนต้นเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2461 แต่ยังไม่ทันได้แสดงบทบาทสำคัญ สงครามโลกครั้งที่ 1 ก็จบสิ้นลง โดยเยอรมนียอมแพ้ต่อฝ่ายสัมพันธมิตร และมีการเซ็นสัญญาสงบศึกในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2461

วงเวียน 22 กรกฎาคม

อนุสาวรีย์ทหารอาสา
ในสงครามโลกครั้งที่ 1 (บริเวณสนามหลวง)

การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ของไทย และโดยเฉพาะในฐานะเป็นฝ่ายชนะ จึงทำให้ชื่อเสียงของไทยแพร่หลายออกไป ทำให้ต่างชาติเห็นใจไทยเมื่อไทยขอปรับปรุงสนธิสัญญา ในที่สุดด้วยความพยายามของพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ และ ดร.ฟรานซิส บี. แซร์ย ที่ปรึกษากระทรวงต่างประเทศ ทำให้การแก้ไขสนธิสัญญาเป็นผลสำเร็จ โดยสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกที่ยินยอมใน พ.ศ. 2463 (ที่จริงแล้วไทยยกเลิกสนธิสัญญากับเยอรมนีและออสเตรีย-ฮังการี ตั้งแต่ พ.ศ. 2460 เพราะการประกาศสงคราม) อย่างไรก็ตามกว่าไทยจะยกเลิกข้อผูกมัดทั้งหลายได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อ พ.ศ. 2480 ดังนั้น จึงเท่ากับว่าไทยถูกผูกมัดด้วยสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกันเป็นเวลาถึง 82 ปี

---

[1] โดยเรือดำน้ำของเยอรมนี เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2458 ทำให้ผู้โดยสารและลูกเรือเสียชีวิตมากกว่า 1,100 คน รวมทั้งชาวอเมริกัน 124 คน

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นถึงความจำเป็นของการปฏิรูปสังคม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ในสมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 7 และหากไม่ปฏิรูปฯ จะเกิดผลดี ผลเสียอย่างไร และร่วมกันสรุปถึงผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปฯ

2. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษา การปฏิรูปทางสังคมในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7 การติดต่อกับประเทศตะวันตกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 การดำเนินการผูกมิตรกับนานาชาติ การเสียดินแดนในสมัยรัชกาลที่ 4 และ รัชกาลที่ 5 และการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1

3. นักเรียนนำผลการศึกษาค้นคว้ามารายงานในชั้นเรียน แล้วร่วมกันอภิปรายถึงความจำเป็นและผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม การติดต่อกับประเทศตะวันตก การเสียดินแดน และการเข้าร่วมสงครามดังกล่าว

คำถาม

1. เพราะเหตุใดประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7 จึงจำเป็นต้องปฏิรูปสังคม

2. จงอธิบายถึงผลของการมีระบบทาสและการเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5

3. จงอธิบายถึงแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7

4. จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างการปรับปรุงวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีบางอย่างของไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7

5. เพราะเหตุใดประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 จึงจำเป็นต้องติดต่อกับประเทศตะวันตก และผลกระทบที่ได้รับจากการติดต่อกับประเทศตะวันตกมีอะไรบ้าง

6. เพราะเหตุใดประเทศไทยจึงต้องเสียดินแดนบางส่วนในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 และผลที่ได้รับจากการเสียดินแดนในครั้งนั้นมีอะไรบ้าง

7. จงอธิบายถึงความจำเป็นที่ไทยต้องเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 และผลที่ไทยได้รับจากการเข้าร่วมสงครามในครั้งนั้น

ตอนที่ 3

การพัฒนาชาติบ้านเมืองในสมัยประชาธิปไตย

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 เป็นการเริ่มต้นประวัติศาสตร์ไทยในสมัยปัจจุบัน เพราะนับตั้งแต่นั้นมารัฐธรรมนูญจะเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ การปกครองจะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน มีการแบ่งอำนาจออกเป็น 3 ฝ่าย คือ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ซึ่งจะมีการตรวจสอบซึ่งกันและกัน เพื่อไม่ให้อำนาจอยู่กับฝ่ายใดมากเกินไปจนเป็นอันตราย หรือเป็นผลเสียแก่บ้านเมือง และเท่าที่ผ่านมาระบอบประชาธิปไตยก็ได้นำบ้านเมืองไปสู่ความเจริญสมดังเจตนารมณ์ของ "คณะราษฎร" แม้ว่าจะยังมีปัญหาอยู่บ้างก็ตาม แต่อุดมการณ์ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุข ก็เป็นที่ยึดมั่นอย่างมั่นคงของประชาชนชาวไทยทั้งมวล

ทางด้านเศรษฐกิจก็ได้พัฒนาขึ้นมาก แต่เดิมไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม แต่ปัจจุบันอุตสาหกรรมก็เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะนับตั้งแต่ได้มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม สินค้าไทยหลายอย่างส่งออกไปขายทั่วโลก ทำให้รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งมีผลทำให้มาตรฐานการดำรงชีวิตของคนไทยดีขึ้นกว่าเดิม ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กันอย่างมากกับการขยายตัวทางการศึกษาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ส่วนความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ประเทศไทยอยู่ในฐานะเท่าเทียมกับชาติทั้งหลายในสังคมโลก โดยสามารถยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมได้จนหมดสิ้น ในบางเวลารัฐบาลต้องประสบกับภัยที่ร้ายแรง เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ แต่ประเทศไทยก็สามารถผ่านอันตรายทั้งหลายได้ด้วยดี ในปัจจุบันไทยได้แสดงบทบาทสำคัญในการจรรโลงรักษาสันติภาพของโลก

บทที่ 6
การเมืองการปกครองของไทยในสมัยปัจจุบัน

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพและปัญหาความขัดแย้งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475
2. วิเคราะห์สาเหตุของการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. วิเคราะห์ถึงความจำเป็นและสถานการณ์ที่ยุ่งยากของประเทศไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2
4. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการปลุกความคิดชาตินิยม รวมทั้งการพัฒนาวัฒนธรรม และความพยายามในการสร้างชาติให้ยิ่งใหญ่ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม
5. วิเคราะห์แนวทางแก้ปัญหาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อไม่ให้ประเทศไทยอยู่ในภาวะแพ้สงคราม
6. วิเคราะห์สถานการณ์ที่ทำให้ประเทศไทยเกิดการรัฐประหารบ่อยครั้ง
7. ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในการแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ทางการเมือง เพื่อรักษาระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย
8. วิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในยุคปัจจุบัน

ความคิดรวบยอด

การเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ใน พ.ศ. 2475 ในระยะแรก มีความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับกลุ่มอำนาจเก่าเกี่ยวกับแนวคิด การนำระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมมาใช้ จนเกิดการปกครองแบบรวบอำนาจ มีการปราบปรามผู้ที่ต่อต้าน จำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน เป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ ด้วยเหตุผลที่พระองค์ไม่ทรงสามารถช่วยเหลือและคุ้มครองประชาชนให้ได้รับสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญได้

การพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นไปอย่างเชื่องช้า เนื่องด้วยผู้นำของประเทศในช่วงต่อ ๆ มามักจะนำระบบเผด็จการมาใช้ และเน้นความคิดด้านชาตินิยมเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กอปรด้วยประเทศต้องเผชิญกับภาวะสงคราม ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันจัดตั้งขบวนการเสรีไทย เพื่อต่อต้านญี่ปุ่น จนทำให้ไทยรอดพ้นจากการเป็นผู้แพ้สงคราม

การนำระบอบการปกครองแบบเผด็จการมาใช้ในระยะหลัง (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นไป) จะได้รับการต่อต้านจากประชาชนที่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย และก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ทางการเมืองที่นำมาสู่การสูญเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยพระบารมีแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงแก้ไขวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นหลายครั้ง ทำให้บ้านเมืองสงบราบคาบสามารถรักษาการปกครองระบอบประชาธิปไตยไว้ให้คงอยู่ต่อไป

นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ 3 พระองค์คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

พระราชประวัติโดยสังเขป

1. **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)** ตั้งแต่ขึ้นครองราชสมบัติใหม่ๆ แล้ว พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแต่ทรงได้รับการคัดค้าน เมื่อคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงทรงเต็มพระทัยที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทรงมีความเห็นขัดแย้งกับรัฐบาลในเรื่อง การตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่สองและสิทธิเสรีภาพของราษฎร จึงทรงสละราชสมบัติเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2477

2. **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ. 2477-2489) หรือรัชกาลที่ 8 แห่งราชวงศ์จักรี** ทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประสูติเมื่อ วันอาทิตย์ที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2468 ที่ประเทศเยอรมนี ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นในเมืองไทยและต่อมาที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ รัฐบาลจึงอัญเชิญพระองค์ขึ้นครองราชย์ต่อตั้งแต่พระชนมายุ 9 พรรษา แต่ในระหว่างนั้นยังทรงศึกษาที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ จน พ.ศ. 2481 จึงได้เสด็จมาประเทศไทยเป็นเวลา 2 เดือน และเสด็จมาประเทศไทยอีกครั้งในปลายปี พ.ศ. 2488 ระหว่างนั้นทรงออกเยี่ยมเยียนราษฎรและปฏิบัติพระราชภารกิจทั้งหลาย แต่แล้วในวันที่ 9 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2489 ก็เสด็จสวรรคต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

พระราชลัญจกรประจำพระองค์รูปพระโพธิสัตว์ประทับบนบัลลังก์ ห้อยพระบาทขวาเหนือบัวบาน หมายถึงแผ่นดิน พระหัตถ์ซ้ายถือดอกบัวตูม หมายถึงพระโพธิสัตว์เสด็จมาประทานความร่มเย็นเป็นสุขแก่แผ่นดิน สอดคล้องกับพระนามว่า "อานันทมหิดล" แปลว่าเป็นที่ยินดีของแผ่นดิน

3. **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน) หรือรัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี** ทรงเป็นพระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ประสูติเมื่อวันจันทร์ที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2470 ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา พระองค์ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นในเมืองไทย และต่อมาที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ โดยสนพระทัยเป็นพิเศษทางด้านวิทยาศาสตร์ และศิลปะ เมื่อพระเชษฐาสวรรคตโดยไม่คาดฝัน พระองค์ทรงได้รับการอัญเชิญให้ขึ้นครองราชสมบัติต่อ ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. 2493 ทรงมีพระปฐมบรมราชโองการว่า **เราจะครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม** จนกระทั่งปัจจุบัน พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอย่างไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก เพียงเพื่อให้พสกนิกรทั่วทุกภาคไม่ว่าห่างไกลทุรกันดารเพียงใด มีชีวิตที่ดีขึ้น เพื่อ **ประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม** โดยแท้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ พระราชลัญจกรรูปพระที่นั่งอัฐทิศ ประกอบด้วยวงจักร กลางวงจักรมีเครื่องหมายอุณาโลม รอบๆ มีรัศมี หมายถึง ทรงมีพระบรมเดชานุภาพในแผ่นดิน สอดคล้องกับพระนามว่า "ภูมิพลอดุลยเดช" แปลว่า กำลังแห่งแผ่นดิน

ใน พ.ศ. 2539 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงครองราชสมบัติครบ 50 ปี นับเป็นพระมหากษัตริย์ของไทยที่ครองราชสมบัตินานที่สุด ในปีดังกล่าวทางราชการและประชาชนชาวไทยได้พร้อมใจจัดงานเฉลิมฉลองเพื่อเทิดพระเกียรติและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างใหญ่โต ถึงในปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ยังทรงปฏิบัติพระราชภารกิจที่ทรงปฏิบัติมาเป็นเวลากว่า 50 ปี โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากส่วนพระองค์ เพียงแต่ทรงต้องการให้ "มหาชนชาวสยาม" ได้ "ประโยชน์สุข"

ดรากาญจนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี
พุทธศักราช 2539

การเมืองการปกครองไทยสมัยปัจจุบัน (สมัยการปกครองแบบประชาธิปไตย พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน)

การเมืองการปกครองของไทยสมัยปัจจุบัน แบ่งออกได้เป็น 4 ช่วง ดังนี้

1. ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475-สงครามโลกครั้งที่ 2
2. ช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484-2488)
3. ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2-พ.ศ. 2500
4. ช่วง พ.ศ. 2501-ปัจจุบัน

1. การเมืองการปกครองของไทยช่วงระหว่าง พ.ศ. 2475-สงครามโลกครั้งที่ 2

ในช่วงที่ 1 นี้มีสถานการณ์ที่สำคัญและน่าสนใจสรุปได้ดังนี้คือ

ก. ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจเก่าและกลุ่มอำนาจใหม่ (คณะราษฎร) และความขัดแย้งภายในกลุ่มอำนาจใหม่

ข. การปลุกความคิดชาตินิยมและความพยายามสร้างชาติไทยให้ยิ่งใหญ่

ก. ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจเก่ากับกลุ่มอำนาจใหม่ และความขัดแย้งภายในกลุ่มอำนาจใหม่

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 โดยมี**พระยามโนปกรณ์นิติธาดา**เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของประเทศไทย ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดให้มีสภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากราษฎรเป็นผู้เลือก และสมาชิกที่มาจากพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง นับเป็นครั้งแรกที่ได้เปิดโอกาสให้ราษฎรไทยได้มีสิทธิ์เลือกผู้แทนของตนไปทำหน้าที่นิติบัญญัติและควบคุมการบริหารงานของรัฐบาล

พระยามโนปกรณ์นิติธาดานายกรัฐมนตรี บริหารประเทศตามรัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. 2475 ไปได้เพียง 2-3 เดือนก็ได้เกิดความขัดแย้งในหมู่คณะรัฐมนตรี และคณะราษฎรด้วยเรื่อง การกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ความขัดแย้งถึงขั้นรุนแรงจนนำไปสู่การประกาศพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎร

หลังจากปิดสภาผู้แทนราษฎรได้ประมาณ 2 เดือน พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นหัวหน้าคณะทหารกลุ่มหนึ่งได้ก่อการรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา หลังจากนั้นพันเอกพระยาพหลฯได้จัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ โดยพันเอกพระยาพหลฯ ดำรงตำแหน่ง

นายกรัฐมนตรี คณะรัฐบาลชุดนี้จึงเป็นคณะรัฐบาลที่ประกอบด้วยบุคคลสำคัญของคณะราษฎร ซึ่งเป็นกลุ่มยึดอำนาจเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั่นเอง

พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)

การบริหารประเทศภายใต้การนำของพระยาพหลฯ ไม่เป็นที่พอใจของกลุ่มนายทหารรุ่นเก่า กลุ่มขุนนางและกลุ่มเชื้อพระวงศ์บางท่านซึ่งสูญเสียอำนาจจากการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยกล่าวหาว่าพระยาพหลฯมีแผนการจะนำเอาลัทธิสังคมนิยมมาใช้ในประเทศไทยซึ่งจะเป็นอันตรายต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

กบฏบวรเดช ผู้นำกลุ่มอำนาจเก่า คือ พลเอกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช พร้อมด้วยนายทหารผู้สูญเสียอำนาจจำนวนหนึ่ง ได้นำกำลังทหารจากสระบุรีและนครราชสีมาเป็นหลัก ยกมาตั้งมั่นแถวดอนเมือง เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 และได้ยื่นคำขาดให้รัฐบาลปรับปรุงการบริหารประเทศเสียใหม่ ไม่ใช้อำนาจเผด็จการและยุติการกระทำที่ไม่ชอบธรรมต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

พลเอกพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช

รัฐบาลพระยาพหลฯ ปฏิเสธที่จะเจรจากับฝ่ายกบฏ โดยอ้างว่ารัฐบาลทำถูกต้องแล้ว และได้รวบรวมกำลังทหารจากรุงเทพฯ เข้าปราบกบฏ ฝ่ายรัฐบาลมีกำลังและความพร้อมเหนือกว่าฝ่ายกบฏ สามารถรุกเข้าโจมตีฝ่ายกบฏ เกิดการสู้รบกันอย่างรุนแรงบริเวณดอนเมือง หลังจากสู้รบกันได้เพียง 3 วัน ฝ่ายกบฏแตกพ่ายต้องถอยกลับภาคอีสาน หัวหน้ากบฏ คือ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบวรเดชต้องเสด็จหนีลี้ภัยไปอยู่ที่อินโดจีน

หลังจากรัฐบาลปราบกบฏได้สำเร็จแล้ว จึงได้จัดให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรขึ้นเป็นครั้งแรกในปลายปี พ.ศ. 2476 โดยมีจำนวนสมาชิก 78 คน รัฐบาลพระยาพหลฯ บริหารประเทศในลักษณะรวบอำนาจ มีการปราบปรามผู้ที่คัดค้านรัฐบาลถึงกับประกาศพระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษเพื่อปราบปรามบุคคลที่ต่อต้านรัฐบาล นอกจากนั้นรัฐบาลยังไม่ยอมให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองอื่น ดังนั้นรัฐบาลจึงเป็นพรรคการเมืองคณะราษฎรพรรคเดียวโดยไม่มีฝ่ายค้าน

การสละราชสมบัติ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษเพื่อรักษาพระเนตรได้ทรงมีพระราชบันทึกถึงรัฐบาล ทรงขอร้องให้รัฐบาลปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญและให้สิทธิเสรีภาพแก่ราษฎรอย่างแท้จริง ไม่ปราบปรามและลงโทษผู้คัดค้านด้วยสุจริตใจ

เมื่อรัฐบาลไม่สามารถปฏิบัติตามคำขอของพระองค์ได้ พระองค์จึงทรงประกาศสละราชสมบัติเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 ทรงอ้างเหตุผลแห่งการสละราชสมบัติว่า เป็นเพราะพระองค์ไม่สามารถช่วยเหลือและคุ้มครองประชาชนให้ได้รับสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญได้

หลังจากนั้นรัฐบาลได้กราบบังคมทูลอัญเชิญพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอานันทมหิดลพระโอรสในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา

ความขัดแย้งในคณะราษฎร รัฐบาลพระยาพหลฯบริหารประเทศในลักษณะที่ไม่ค่อยราบรื่น เนื่องจากถูกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโจมตีในเรื่องความไม่สุจริตและเกิดความขัดแย้งในคณะรัฐมนตรี ในที่สุดพระยาพหลฯได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี บุคคลที่เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนต่อมาคือ พันเอกหลวงพิบูลสงคราม เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481

รัฐบาลของหลวงพิบูลสงครามมีศัตรูทางการเมืองอยู่มาก จึงดำเนินนโยบายสร้างความมั่นคงของรัฐบาลโดยการกวาดล้างจับกุมกลุ่มที่ต่อต้าน ซึ่งมีทั้งนายทหารที่เคยร่วมก่อการยึดอำนาจเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์บางท่าน รัฐบาลถึงกับประกาศพระราชบัญญัติศาลพิเศษเพื่อตัดสินลงโทษผู้ที่ต่อต้านรัฐบาลอย่างรุนแรง บางคนถึงกับถูกประหารชีวิต บางคนก็ถูกจำคุก

ข. การปลุกความคิดชาตินิยมและความพยายามสร้างชาติไทยให้ยิ่งใหญ่

ในขณะนั้นประเทศมหาอำนาจได้แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มประเทศประชาธิปไตย ซึ่งมีอังกฤษ ฝรั่งเศส และกลุ่มประเทศยุโรปตะวันตกอื่น ๆ กลุ่มนี้มีอาณานิคมและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปทั่วโลก กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่ปกครองด้วยระบอบเผด็จการ ได้แก่ ประเทศเยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่น กลุ่มนี้มีอาณานิคมน้อยมากเมื่อเทียบกับกลุ่มแรก และยังถูกกลุ่มแรกขัดขวางกีดกันผลประโยชน์ทางการค้าไปทั่วโลก ทั้ง 2 กลุ่มจึงต่อสู้แข่งขันกัน โดยเฉพาะในเรื่องกำลังอาวุธ ทำให้สถานการณ์ของโลกเริ่มตึงเครียด กลุ่มที่ 2 หรือกลุ่มเผด็จการเน้นนโยบายของชาติในเรื่องชาตินิยม มีการปลุกใจให้ประชาชนรักชาติอย่างรุนแรง ให้เชื่อมั่นในลัทธิทหารนิยม ปลุกใจประชาชนให้เกิดฮึกเหิมพร้อมที่จะทำสงคราม พร้อมทั้งชักชวนประเทศเล็ก ๆ ให้เลื่อมใสในหลักการของตน

การปลุกความคิดชาตินิยม รัฐบาลไทยในขณะนั้นได้ดำเนินนโยบายในลักษณะเผด็จการอยู่แล้ว จึงเอนเอียงไปทางกลุ่มที่ 2 ประกอบกับในขณะนั้น ขบวนการกู้ชาติในประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชียปลุกเร้าประชาชนของตนให้ลุกขึ้นขับไล่มหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามายึดครองเอเชียและให้คืนเอกราชให้แก่ประเทศของตน ญี่ปุ่นเห็นเป็นโอกาสในการโฆษณาลัทธิชาตินิยมจึงยุยงชาวเอเชียให้ร่วมมือกับญี่ปุ่นในการขับไล่ชาวผิวขาวให้ออกไปจากเอเชีย โดยมีคำขวัญว่า "เอเชียเพื่อเอเชีย"

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

พันเอกหลวงพิบูลสงครามซึ่งเป็นผู้ที่มีความคิดชาตินิยมอยู่แล้ว จึงดำเนินนโยบายสร้างชาติไทยให้เข้มแข็ง ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลของพันเอกหลวงพิบูลสงครามได้ประกาศนโยบายอย่างชัดแจ้งที่จะสร้างชาติให้ยิ่งใหญ่ด้วยวิธีการหลาย ๆ รูปแบบ ดังเช่น

ก. ส่งเสริมการทำสวนครัว เลี้ยงสัตว์ ผลิตเครื่องใช้ด้วยตนเอง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกษตรกรไทยมีรายได้และไม่ลืมอาชีพดั้งเดิมของตน ไม่ต้องหวังพึ่งพาอาศัยสินค้าจากต่างชาติ

ข. ชักจูงโฆษณาให้คนไทยใช้สินค้าที่ผลิตในประเทศ เพื่อที่เงินตราของชาติจะได้ไม่รั่วไหลออกนอกประเทศ เศรษฐกิจของชาติก็จะมั่นคง รัฐบาลประกาศคำขวัญไปทั่วประเทศว่า **ไทยทำไทยใช้ ไทยเจริญ**

ค. ส่งเสริมให้คนไทยประกอบอาชีพค้าขายและสงวนอาชีพบางอย่างห้ามคนต่างด้าวทำ เพื่อให้คนไทยเป็นผู้ประกอบอาชีพแต่ฝ่ายเดียว สาเหตุเนื่องจากว่าในขณะนั้นคนต่างด้าวทั้งชาวยุโรป ชาวจีน ชาวอินเดียได้เข้ามาประกอบอาชีพธุรกิจค้าขายจนร่ำรวย ในขณะเดียวกันชาวไทยต้องทำงานหนักในท้องไร่ท้องนามีฐานะยากจน รัฐบาลกลัวว่าพวกต่างด้าวจะเข้ามาควบคุมเศรษฐกิจของประเทศ จึงออกกฎหมายห้ามชาวต่างด้าวทำอาชีพบางอย่าง เช่น อาชีพตัดผม เผาถ่าน ฯลฯ

ง. โฆษณาชักจูงให้ประชาชนละทิ้งนิสัย ความประพฤติ และวัฒนธรรมแบบโบราณ ซึ่งชาวตะวันตกมองว่าเป็นสิ่งที่ล้าหลัง และให้คนไทยดำรงชีวิตตามแบบอย่างชาวตะวันตก เพื่อให้ชาวไทยเชิดหน้าชูตาเสมอชาวตะวันตก รัฐบาลจึงใช้วิธีประกาศห้ามคนไทยกินหมาก สตรีต้องไว้ผมยาวและสวมหมวกเมื่อออกจากบ้าน เลิกนุ่งโจงกระเบน ให้สวมกระโปรงหรือนุ่งผ้าถุงแทน ชายไทยต้องแต่งชุดสากลและสวมหมวกแบบชาวตะวันตก ปรับปรุงการเขียนภาษาไทยเสียใหม่ให้กะทัดรัด ฯลฯ

จ. แต่งเพลงปลุกใจชาวไทยให้รักชาติมากมายหลายเพลง และให้สถานีวิทยุทุกแห่งเปิดเพลงเหล่านี้บ่อย ๆ และทุกวัน

ฉ. ตั้งกรมโฆษณาการ เพื่อทำหน้าที่ปลุกใจประชาชน โฆษณาถึงความรักชาติให้เชื่อฟังผู้นำ โดยใช้คำขวัญว่า "เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย" จะเห็นได้ว่ากรมโฆษณาการนี้นอกเหนือจากทำหน้าที่ปลุกใจประชาชนให้รักชาติแล้ว ยังชักจูงประชาชนให้เชื่อมั่นในตัวผู้นำและแนวนโยบายเผด็จการอีกด้วย

สงครามกับฝรั่งเศส ด้วยเหตุที่ฝรั่งเศสได้ยึดดินแดนไทยไปมากมายโดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 อีกทั้งยังข่มเหงเอารัดเอาเปรียบคนไทยต่าง ๆ นานา ชาวไทยส่วนใหญ่ยังมีความเจ็บช้ำใจในเรื่องนี้อย่างไม่ลืม รัฐบาลหลวงพิบูลสงครามจึงพยายามโฆษณาตอกย้ำในสิ่งที่ฝรั่งเศสทำไว้อยู่ตลอดเวลา

ในพ.ศ. 2482 สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ระเบิดขึ้นในยุโรป รัฐบาลไทยได้ประกาศนโยบายเป็นกลาง กองทัพเยอรมนีรุกเข้าโจมตีฝรั่งเศสอย่างรวดเร็ว ฝรั่งเศสพ่ายแพ้อย่างย่อยยับ และประกาศยอมแพ้ต่อเยอรมนีในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2483

รัฐบาลฝรั่งเศสที่จัดตั้งขึ้นใหม่ภายหลังจากการแพ้สงคราม หวั่นเกรงว่าไทยอาจใช้กำลังเข้ายึดดินแดนบางส่วนของอินโดจีน จึงขอเจรจากับไทยเพื่อทำสัญญาไม่รุกรานกัน รัฐบาลไทยยินดีเจรจา

แต่ขอให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนบางส่วนของประเทศลาวในปัจจุบันซึ่งฝรั่งเศสยึดไปจากไทยกลับคืนให้ไทยเสียก่อน ฝรั่งเศสไม่ยอมตกลง จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเริ่มเสื่อมลงทุกที ฝ่ายไทยกล่าวหาฝรั่งเศสว่าส่งเครื่องบินและกำลังทหารล่วงล้ำเขตแดนไทยและยั่วยุให้ไทยทำสงคราม ในขณะเดียวกันประชาชนไทย นิสิต นักศึกษาในกรุงเทพฯได้เดินขบวนเรียกร้องให้รัฐบาลส่งทหารไปยึดดินแดนไทยกลับคืนมาจากฝรั่งเศส

ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2484 เป็นต้นมา รัฐบาลไทยได้ประกาศสถานการณ์สงครามกับอินโดจีนของฝรั่งเศส และส่งกำลังทหารไทยรุกเข้าสู่อินโดจีน ยึดเมืองหลวงพระบาง จำปาศักดิ์ และอื่น ๆ อีกหลายแห่ง

รัฐบาลญี่ปุ่นได้เสนอตัวเข้ามาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส รัฐบาลไทยกับฝรั่งเศสยอมรับการไกล่เกลี่ย ในที่สุดทั้งสองฝ่ายได้ยุติสงครามกันในปลายเดือนมกราคม และเปิดประชุมเจรจากันที่กรุงโตเกียว นอกจากนั้นรัฐบาลได้สร้างอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการเสียสละชีวิตเพื่อชาติของทหารไทยในสงครามอินโดจีนอีกด้วย

อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ รัฐบาลและประชาชนสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงคุณงามความดีของทหารหาญจากสงครามอินโดจีน สงครามมหาเอเชียบูรพา และสงครามเกาหลี

2. การเมืองการปกครองของไทยช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

ในช่วงที่ 2 นี้มีสถานการณ์ที่สำคัญและน่าสนใจสรุปได้ดังนี้คือ

ก. การประกาศสถานการณ์ความเป็นกลางของไทยในช่วงแรกของสงครามโลกครั้งที่ 2

ข. การประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร

ค. บทบาทของขบวนการเสรีไทย

ก. การประกาศสถานการณ์ความเป็นกลางของไทยในช่วงแรกของสงครามโลกครั้งที่ 2

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 อุบัติขึ้นในยุโรปในปี พ.ศ. 2482 รัฐบาลไทยได้ประกาศยืนยันนโยบายเป็นกลางอย่างเคร่งครัด ในขณะนั้นญี่ปุ่นได้วางแผนการที่จะเข้าสู่สงครามโลก โดยใช้กำลังทหารของตนเข้าขับไล่ประเทศตะวันตกทั้งหมดออกจากทวีปเอเชีย เมื่อฝรั่งเศส อังกฤษประสบความเพลี่ยงพล้ำในยุโรป ญี่ปุ่นก็เปิดฉากโจมตีฐานทัพเรือของสหรัฐฯ ที่อ่าวเพิร์ล ตอนเช้ามืดของวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2484 หรือตรงกับเช้ามืดของวันที่ 8 ธันวาคม ตามเวลาในประเทศไทย ฐานทัพเรือของสหรัฐฯที่อ่าวเพิร์ลถูกทิ้งระเบิดเสียหายย่อยยับ พร้อมกันนั้นกองทัพญี่ปุ่นก็ยกพลขึ้นบกในดินแดนหลายแห่งในทวีปเอเชีย รวมทั้งประเทศไทยด้วย

สำหรับประเทศไทย กองทัพญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกบริเวณริมฝั่งทะเลไทยด้านตะวันออกไปจนถึงภาคใต้ ได้แก่ บางปู ประจวบคีรีขันธ์ สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี รวมทั้งกองทัพญี่ปุ่นในอินโดจีนก็ได้รุกเข้าสู่จังหวัดพระตะบองและจังหวัดพิบูลสงครามของไทยอีกด้วย

ในเกือบทุกแห่ง ทหาร ตำรวจ และยุวชนไทยได้เข้าต่อสู้ขัดขวางการรุกรานของญี่ปุ่นอย่างกล้าหาญสุดความสามารถ ญี่ปุ่นเรียกร้องให้ไทยยุติการต่อต้านและยินยอมให้ญี่ปุ่นยกทัพผ่านไทยเพื่อไปโจมตีมลายูและพม่า โดยญี่ปุ่นสัญญาว่าจะเคารพเอกราชและอธิปไตยของไทย รัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) เห็นว่า หากไทยยังสู้รบกับญี่ปุ่นต่อไป ประเทศไทยก็จะพินาศเพราะกำลังทหารและอาวุธของไทยไม่อาจต่อต้านญี่ปุ่นได้เลย ดังนั้นรัฐบาลจึงตกลงรับข้อเสนอของญี่ปุ่นและยุติการต่อต้านภายหลังจากที่ได้สู้รบกันนานประมาณ 4-5 ชั่วโมง

ข. การประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร

หลังจากที่ไทยยอมให้ญี่ปุ่นยกทัพผ่านประเทศไทยไปโจมตีประเทศเพื่อนบ้านแล้วนั้น ญี่ปุ่นพยายามเข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทย พยายามที่จะบงการและบีบคั้นรัฐบาลไทยให้ปฏิบัติตามที่ญี่ปุ่นต้องการ ในขณะเดียวกันฝ่ายพันธมิตรก็ได้ส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิดตามจุดยุทธศาสตร์ในกรุงเทพฯ และหัวเมืองที่สำคัญ ทหารไทยจำเป็นต้องยิงต่อสู้กับเครื่องบินฝ่ายพันธมิตร ในที่สุดรัฐบาลก็ได้ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร ซึ่งมีสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเป็นผู้นำ เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2485

นายปรีดี พนมยงค์

นายปรีดี พนมยงค์หรือหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ผู้หนึ่งในจำนวนที่มีอยู่ 3 ท่าน ไม่เห็นด้วยกับการประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตรในครั้งนี้ จึงมิได้ลงนามในคำประกาศสงคราม คงมีแต่ผู้สำเร็จราชการอีก 2 ท่านเท่านั้นที่ได้ลงนาม

หลังจากนั้นมา ประเทศไทยก็ได้ตกอยู่ในสถานการณ์สงครามกับฝ่ายพันธมิตร และร่วมรบกับญี่ปุ่นอย่างเต็มตัว ญี่ปุ่นได้เอาใจไทยโดยยกดินแดนที่ญี่ปุ่นตีมาได้กลับคืนมาให้ไทย เพราะเคยเป็นดินแดนของไทยมาก่อน เช่น รัฐกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ปะลิส (ปัจจุบันอยู่ในประเทศมาเลเซีย) เมืองเชียงตุง เมืองพาน (ปัจจุบันอยู่ในประเทศพม่า) ในขณะเดียวกันญี่ปุ่นก็พยายามที่จะควบคุมรัฐบาลไทยให้ปฏิบัติไปตามที่ญี่ปุ่นต้องการ โดยเฉพาะในเรื่องผลประโยชน์ทางการเงิน การค้า และวัตถุดิบซึ่งญี่ปุ่นได้รับจากไทย

ค. บทบาทของขบวนการเสรีไทย

นายปรีดี พนมยงค์ มีความเชื่อว่า ในสุดท้ายแล้วญี่ปุ่นจะต้องแพ้สงคราม หากไทยยังร่วมหัวจมท้ายกับญี่ปุ่น ไทยก็จะเป็นฝ่ายแพ้สงคราม อาจถึงขั้นพันธมิตรเข้ายึดครองประเทศไทยได้ ดังนั้นนายปรีดี พนมยงค์ จึงจัดตั้ง**ขบวนการเสรีไทย** ใช้รหัสย่อว่า X.O. Group รวบรวมคนไทยไม่ว่าจะเป็นชนชั้นใด อาชีพใด ทั้งที่พำนักอยู่ในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ซึ่งมีอุดมการณ์ตรงกัน คือ ความมุ่งหมายในการขับไล่ญี่ปุ่นให้ออกไปจากผืนแผ่นดินไทย โดยมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าใหญ่ ในขณะเดียวกันท่านก็ทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อยู่ด้วย นับว่าเป็นโชคดีของประเทศไทยที่ญี่ปุ่นไม่รู้เลยว่านายปรีดี พนมยงค์ คือหัวหน้าใหญ่ของขบวนการเสรีไทย ต่อมาในไม่ช้าชายไทยทุกเพศทุกวัย ทุกอาชีพที่มีใจรักชาติต่างก็สมัครเข้าร่วมเป็นสมาชิกของขบวนการเสรีไทย ซึ่งได้ขยายงานไปสู่ต่างจังหวัด บรรดาคนหนุ่ม ๆ ได้รับการฝึกในการใช้อาวุธและยุทธวิธีการสู้รบตามป่าตามเขา สหรัฐอเมริกาและอังกฤษได้สนับสนุนขบวนการเสรีไทยอย่างลับ ๆ

โดยจัดส่งอาวุธยุทธปัจจัยต่าง ๆ ตลอดจนครูฝึกทหารมาฝึกเสรีไทย จำนวนสมาชิกของขบวนการเสรีไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วพร้อม ๆ กับขีดความสามารถในการรบ

ทางด้านเสรีไทยนอกประเทศ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกาประกาศไม่ยอมรับรู้และคัดค้านความร่วมมือระหว่างไทยกับญี่ปุ่น และการที่รัฐบาลไทยประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตรนั้นเป็นเพราะญี่ปุ่นบีบบังคับ ประชาชนชาวไทยไม่เห็นด้วย โชคดีที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษเข้าใจไทยในเรื่องนี้ พร้อมทั้งสนับสนุนขบวนการเสรีไทยที่อาศัยอยู่ในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เสรีไทยที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่งคือ นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้ขึ้นเครื่องบินของฝ่ายพันธมิตรร่วมกับเสรีไทยนอกประเทศอีกหลายคนเข้าสู่ดินแดนไทยเพื่อร่วมมือกับเสรีไทยในประเทศ

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

สำหรับการบริหารประเทศของรัฐบาลในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากรัฐบาลประสบกับปัญหาที่ญี่ปุ่นพยายามบีบบังคับให้รัฐบาลยินยอมมอบผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ญี่ปุ่นแล้ว รัฐบาลยังประสบปัญหาในเรื่องที่รัฐบาลประกาศพระราชกำหนดย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เพชรบูรณ์ และพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล พ.ศ. 2487 เพื่อจัดสร้างศูนย์กลางพระพุทธศาสนาที่สระบุรี ปรากฏว่าสภาผู้แทนราษฎรไม่เห็นชอบกับพระราชกำหนดทั้ง 2 ฉบับ รัฐบาลหลวงพิบูลสงครามหรือจอมพลแปลก พิบูลสงคราม จึงกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่ง และนายควง อภัยวงศ์ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2488 กำลังกองทัพของญี่ปุ่นร่อยหรอและอ่อนเปลี้ยพ่ายแพ้แก่ฝ่ายพันธมิตรทุกแนวรบ ในขณะนั้นกองกำลังเสรีไทยนับแสนคนพร้อมที่จะลงมือขับไล่กองทหารญี่ปุ่นให้ออกจากผืนแผ่นดินไทยแล้ว แต่บังเอิญสหรัฐอเมริกาได้ทิ้งระเบิดปรมาณู 2 ลูก ลงสู่ประเทศญี่ปุ่น เมื่อ

เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2488 ยังผลทำให้ประชาชนญี่ปุ่นบาดเจ็บล้มตายจำนวนมหาศาล ญี่ปุ่นจึงประกาศยอมแพ้ต่อสหรัฐอเมริกา สงครามโลกครั้งที่ 2 จึงยุติลง โดยที่เสรีไทยไม่ได้ลงมือขับไล่ญี่ปุ่นก็ยอมแพ้เสียก่อน

3. การเมืองการปกครองของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2-พ.ศ. 2500

ในช่วงที่ 3 นี้มีสถานการณ์ที่สำคัญและน่าสนใจสรุปได้ดังนี้

ก. การแก้ปัญหาเนื่องจากไทยอยู่ในฐานะผู้แพ้สงคราม

ข. การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 และผลกระทบ

ค. การแย่งชิงอำนาจระหว่างนักการเมือง และระหว่างทหารบกกับทหารเรือ

ง. การก้าวขึ้นสู่อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ก. การแก้ปัญหาเนื่องจากไทยอยู่ในฐานะผู้แพ้สงคราม

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ประเทศไทยตกอยู่ในฐานะที่น่าเป็นห่วง เพราะรัฐบาลไทยได้ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตรในระหว่างสงคราม ซึ่งเราอาจจะตกอยู่ในฐานะประเทศผู้แพ้สงครามก็ได้ หากเราดำเนินการทางการทูตล้มเหลว ดังนั้นนโยบายของไทยที่จะต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วนก็คือ ทำอย่างไรเราจึงจะรอดพ้นจากฐานะผู้แพ้สงคราม

ในวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินของไทยประกาศสันติภาพ โดยถือว่าการประกาศสงครามของไทยต่อพันธมิตรในระหว่างสงครามนั้นเป็นโมฆะ และไทยพร้อมที่จะคืนดินแดนที่ได้มาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส หลังจากนั้นนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีก็ลาออกจากตำแหน่ง เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่ฝ่ายพันธมิตรไว้วางใจเข้ารับตำแหน่งแทน นั่นก็คือ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าเสรีไทยนอกประเทศที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษยอมรับ

ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2488 ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี งานหลักของรัฐบาลชุดนี้ก็คือ การเจรจากับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเพื่อความเป็นเอกราชของชาติ โชคดีที่สหรัฐอเมริกาและอังกฤษไม่ติดใจไทยหรือคิดจะลงโทษไทยอันเนื่องมาจากการที่เราประกาศสงครามกับเขา แต่รัฐบาลไทยก็ได้ประกาศคืนดินแดนให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส พร้อมทั้งให้ความร่วมมืออื่น ๆ อีกหลายประการ นอกจากนั้นรัฐบาลไทยยังได้ประกาศบริจาคข้าวสารจำนวน 1.5 ล้านตันให้แก่อังกฤษ เพื่ออังกฤษจะได้นำไปช่วยเหลือประชาชนที่อดอยากตามประเทศต่าง ๆ ในที่สุดปัญหาที่น่าวิตกของไทยเราก็ค่อย ๆ ผ่านพ้นไปด้วยดี ไทยเราสามารถดำรงเอกราชไว้ได้ในขณะที่ญี่ปุ่นถูกสหรัฐอเมริกาเข้ายึดครองและปกครองประเทศไปตามนโยบายของสหรัฐอเมริกา การที่

สหรัฐอเมริกาและอังกฤษไม่คิดลงโทษไทยก็เนื่องมาจากคุณงามความดีของขบวนการเสรีไทยนั่นเอง

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2489 รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎรกันใหม่ นับตั้งแต่นั้นมาการเมืองของไทยก็เริ่มเข้ารูปเข้ารอยตามระบอบรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 เป็นรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะรูปแบบเป็นประชาธิปไตยมากกว่าฉบับก่อน ๆ อนุญาตให้จัดตั้งพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้ ดังนั้นพรรคการเมืองรุ่นแรก ๆ ที่ถือกำเนิดขึ้นในขณะนั้นได้แก่ พรรคสหชีพ พรรคแนวรัฐธรรมนูญ พรรคประชาธิปัตย์ (นายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้า) พรรคกสิกร พรรคธรรมาธิปัตย์ พรรคก้าวหน้า พรรคประชาชน ฯลฯ พรรคต่าง ๆ ที่กล่าวนามมานี้มีอยู่พรรคเดียวที่ยังดำเนินงานการเมืองตั้งแต่แรกจนถึงปัจจุบันคือ พรรคประชาธิปัตย์

นายกรัฐมนตรีคนต่อจาก ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช คือ นายควง อภัยวงศ์ (พ.ต.ควง อภัยวงศ์) แต่ดำรงตำแหน่งได้ไม่กี่เดือนก็ต้องลาออก เนื่องจากไม่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำและภาวะเงินเฟ้ออย่างร้ายแรงอันเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้

ข. การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 และผลกระทบ

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2489 นายปรีดี พนมยงค์ ได้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่นายปรีดีเข้าบริหารงานของประเทศได้ไม่ทันไรก็ได้เกิดปัญหาร้ายแรงของประเทศ กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 เนื่องจากต้องอาวุธปืน รัฐบาลนายปรีดีซึ่งได้ขอความเห็นชอบต่อสภาฯ ในการกราบบังคมทูลอัญเชิญสมเด็จพระน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช เสด็จขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์ต่อไป

ปัญหาที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลต้องอาวุธปืนนั้น รัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ ดำเนินการสอบสวนแต่ก็ไม่สามารถสรุปถึงสาเหตุของปัญหานั้นได้ เมื่อรัฐบาลไม่สามารถอธิบายสาเหตุที่แท้จริงได้ ประกอบกับประชาชนและพรรคฝ่ายค้านต่างก็พากันตำหนิรัฐบาลอย่างรุนแรง นายปรีดี พนมยงค์ จึงแสดงความรับผิดชอบโดยการกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เข้าดำรงตำแหน่งแทน เมื่อเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2489

ค. การแย่งชิงอำนาจระหว่างนักการเมือง และระหว่างทหารบกกับทหารเรือ

การเมืองกับการรัฐประหาร การเมืองไทยเริ่มประสบความยุ่งยากอันเนื่องมาจากหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัญหาเศรษฐกิจของชาติเสื่อมโทรมมาอย่างต่อเนื่อง เกิดภาวะเงินเฟ้อ สินค้าราคาแพง เครื่องอุปโภคบริโภคขาดแคลนอย่างรุนแรง โจรผู้ร้ายชุกชุม รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ นอกจากนั้นรัฐบาลยังถูกตำหนิติเตียนในเรื่องพฤติกรรมฉ้อราษฎร์บังหลวง พรรคฝ่ายค้าน คือ พรรคประชาธิปัตย์ ได้ถือโอกาสเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลอย่างรุนแรง

ในที่สุดฝ่ายทหารซึ่งมีพลโทผิน ชุณหะวัณ เป็นหัวหน้า จึงได้ก่อการรัฐประหารเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2490 คณะรัฐประหารได้มอบอำนาจให้นายควง อภัยวงศ์ เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล รัฐบาลนายควงได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเดือนมกราคม พ.ศ. 2491 ผลของการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกตั้งด้วยเสียงข้างมาก นายควง อภัยวงศ์ จึงเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็อยู่ในตำแหน่งได้ไม่นาน กลุ่มรัฐประหารชุดเดิมได้บังคับให้นายควงลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2491 จากนั้นจอมพลแปลก (จอมพล ป.) พิบูลสงคราม ก็ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

สรุปได้ว่า การเมืองไทยภายใต้การบริหารงานของนักการเมืองหลังสงครามโลกประสบกับปัญหามากมาย โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งในหมู่นักการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง เมื่อไม่สามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ ฝ่ายทหารก็ฉวยโอกาสโดยอ้างความล้มเหลวเข้ายึดอำนาจ และในที่สุดนับจากนั้นมาการเมืองไทยก็ตกอยู่ใต้อำนาจของทหาร

ความขัดแย้งทางการเมือง (พ.ศ. 2491–พ.ศ. 2500) เมื่อจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2491 ภายหลังจากที่ได้บีบให้นายควงลาออกจากตำแหน่งแล้ว ความยุ่งยากทางการเมืองก็ได้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง นำไปสู่การกบฏของกลุ่มบุคคลที่ไม่พอใจรัฐบาล มีการแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายและตั้งตนเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ปัญหาดังกล่าวทำให้ความหวังของการพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครองไทยเพื่อก้าวไปสู่ระบอบประชาธิปไตยต้องหยุดชะงักลง ทำให้เศรษฐกิจของประเทศไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร แทนที่รัฐบาลจะได้ทุ่มเทความสามารถเพื่อพัฒนาประเทศ กลับใช้งบประมาณจำนวนมากเพื่อรักษาอำนาจของตน ความยุ่งยากทางการเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. 2491–พ.ศ. 2500 สรุปเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดังนี้

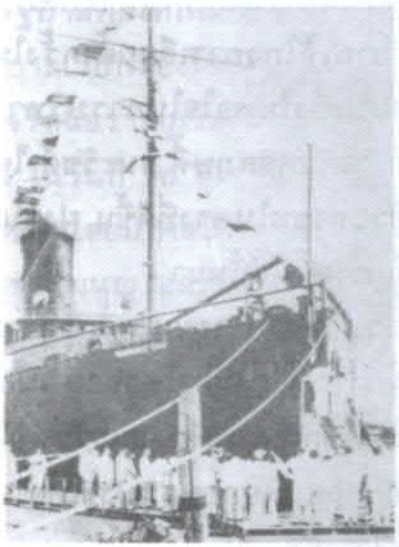
1. การแย่งชิงอำนาจระหว่างฝ่ายจอมพลแปลก พิบูลสงคราม กับฝ่ายของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมีอดีตสมาชิกขบวนการเสรีไทยให้การสนับสนุน รัฐบาลจอมพลแปลกเกรงว่าฝ่ายนายปรีดีจะหาโอกาสล้มอำนาจของตน จึงมีการจับกุมบุคคลสำคัญ ๆ ของพรรคสหชีพซึ่งนายปรีดีเคยเป็นหัวหน้าพรรคนี้ บางคนก็ถูกยิงตาย นักการเมืองจำนวนมากถูกจับเข้าคุก บางส่วนต้องหนีไปต่างประเทศ (รวมทั้งนายปรีดี) หรือไม่ก็หลบหนีเข้าป่า

2. เกิดกบฏขึ้นหลายครั้งเพื่อต่อต้านรัฐบาลจอมพลแปลก เช่น กบฏวังหลวง เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 มีการปะทะกันบริเวณพระบรมมหาราชวังอย่างรุนแรง ผลปรากฏว่าฝ่ายกบฏเป็นฝ่ายพ่ายแพ้

กบฏวังหลวง วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 คณะผู้ก่อการประกอบด้วยทหารเรือและนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อล้มล้างรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

กบฏแมนฮัตตัน เกิดขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2494 โดยกลุ่มนายทหารเรือกลุ่มหนึ่งบุกเข้าจับกุมจอมพลแปลก ในขณะเป็นประธานพิธีรับมอบเรือขุดสันดอนชื่อ **แมนฮัตตัน** ซึ่งรัฐบาลอเมริกันเป็นผู้มอบให้ กลุ่มกบฏได้นำจอมพลแปลกไปขังไว้ในเรือรบชื่อ **ศรีอยุธยา** เพื่อต่อรองกับรัฐบาล ฝ่ายรัฐบาลไม่ฟังเสียงและลงมือปราบปรามอย่างเด็ดขาด โดยส่งเครื่องบินเข้าทิ้งระเบิดเรือศรีอยุธยาจนจมลง แต่จอมพลแปลกว่ายน้ำหนีเข้าฝั่งได้ กลุ่มกบฏไม่ได้รับการสนับสนุนจากกองทัพเรือส่วนใหญ่ ในไม่ช้าก็ถูกรัฐบาลปราบจนราบคาบ หลังจากการปราบกบฏรัฐบาลได้ใช้นโยบายตัดทอนกำลังและอาวุธของกองทัพเรือ จนทำให้กองทัพเรือไทยลดกำลังและความสามารถลงไปเป็นอันมาก แต่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งเมื่อสิ้นสมัยจอมพลแปลกไปแล้ว

นายทหารเรือเรียกตนเองว่าคณะกู้ชาติ ปฏิวัติ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

3. มีการแก้ไขปรับปรุงและประกาศใช้รัฐธรรมนูญหลายฉบับ แต่สาระของรัฐธรรมนูญส่วนใหญ่มุ่งรักษาอำนาจของคณะรัฐประหารหรือผู้ที่กุมอำนาจทางการเมือง มิได้มุ่งเพื่อสร้างสรรค์ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

4. ใช้กำลังตำรวจเพื่อรักษาอำนาจของตนไว้อย่างมั่นคง โดยการเสริมสร้างกรมตำรวจทางด้านอาวุธยุทโธปกรณ์เช่นเดียวกับทหาร และเพิ่มกำลังพลจนเทียบเท่ากองทัพ นอกจากนั้นยังใช้ตำรวจเป็นเครื่องมือในการปราบปรามฝ่ายตรงข้าม ทำให้ประชาชนในสมัยนั้นหวาดกลัวตำรวจไปทั่วบ้านทั่วเมือง

5. บุคคลใดที่คัดค้านรัฐบาลมักจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และถูกจับกุมคุมขังโดยไม่มีการไต่สวนฟ้องร้อง

6. ผู้นำประเทศพยายามสร้างดุลอำนาจระหว่างกรมตำรวจกับกองทัพบกเพื่อรักษาอำนาจของตน ดังเช่น จอมพลแปลกนายกรัฐมนตรีสนับสนุนให้ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ สร้างกรมตำรวจจนเป็นกองทัพที่ใหญ่โตเพื่อรักษาอำนาจดังกล่าว ในขณะเดียวกันก็สนับสนุนกลุ่มนายทหารภายใต้การนำของ พ.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ยศในขณะนั้น) ไว้คอยถ่วงดุลอำนาจกับกรมตำรวจ

ง. การก้าวขึ้นสู่อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

การรัฐประหาร ในพ.ศ. 2500 สาเหตุก็เนื่องมาจากว่ากลุ่มของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ กับกลุ่มของ พ.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ต่อมาคือจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) ขัดแย้งกันเรื่อยมาด้วยเรื่องการเมืองและเรื่องของผลประโยชน์หลายเรื่อง ความขัดแย้งได้เพิ่มความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ จอมพลแปลกได้พยายามเกลี้ยกล่อมให้ทั้งสองฝ่ายประนีประนอมกันแต่ไม่สำเร็จ จนกระทั่งถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ผลปรากฏว่าพรรคเสรีมนังคศิลา ซึ่งเป็นของฝ่ายรัฐบาลได้โกงการเลือกตั้งครั้งใหญ่ทั่วประเทศ ประชาชน นิสิตนักศึกษาในกรุงเทพฯ จำนวนมากมายซึ่งไม่พอใจในการบริหารงานของรัฐบาลอยู่แล้ว ได้พากันเดินขบวนประท้วงและขับไล่รัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ออกมาพบประชาชนเพื่อคลี่คลายสถานการณ์ และให้ความหวังแก่ประชาชนในทางที่ดีขึ้น ฝูงชนจึงสลายตัวไป และจอมพลสฤษดิ์ก็ได้รับความนิยมจากประชาชนเพิ่มขึ้นตั้งแต่นั้นมา

ในที่สุดฝ่ายทหารภายใต้การนำของ จอมพลสฤษดิ์ ก็ได้ยื่นคำขาดต่อ จอมพลแปลกนายกรัฐมนตรี ให้แก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองโดยด่วน เมื่อไม่ได้ผลฝ่ายทหารจึงถอนตัวออกจากการสนับสนุนรัฐบาล ในไม่ช้าจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ก็ได้เป็นผู้ทำการรัฐประหาร ในปี พ.ศ. 2500 นั้นเอง จอมพลแปลกต้องหลบหนีออกนอกประเทศ และ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ก็ถูกคณะรัฐประหารบังคับให้ออกนอกประเทศ

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

หลังจากทำการรัฐประหารได้สำเร็จแล้ว ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่และมอบหมายให้ นายพจน์ สารสิน เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล ต่อมารัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งกันอีกครั้งหนึ่ง การเลือกตั้งในครั้งนี้มีพรรคสหภูมิซึ่งเป็นพรรคที่จอมพลสฤษดิ์สนับสนุนได้ลงสมัครรับเลือกตั้งด้วย ผลของการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคสหภูมิได้รับเลือกตั้งเป็นเสียงข้างมาก รองลงไปคือ พรรคประชาธิปัตย์

พลโทถนอม กิตติขจร (ยศในขณะนั้น) ได้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบแทนนายพจน์ สารสิน การบริหารประเทศของรัฐบาลพลโทถนอม ประสบปัญหายุ่งยาก และวุ่นวาย เนื่องจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรฝ่ายรัฐบาลเรียกร้องผลประโยชน์และตำแหน่งต่าง ๆ ในทางการเมือง นอกจากนั้นยังมีปัญหาเรื่องการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงอีกด้วย ปัญหาความวุ่นวายเพิ่มขึ้นจนพลโทถนอมไม่อาจแก้ไขปัญหาได้ ในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 จอมพลสฤษดิ์ได้เป็นหัวหน้าคณะรัฐประหารยึดอำนาจอีกครั้งหนึ่ง โดยมี พลโทถนอม เข้าร่วมด้วย เมื่อยึดอำนาจได้สำเร็จแล้ว จอมพลสฤษดิ์ก็ประกาศล้มเลิกรัฐธรรมนูญ และแต่งตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญเพื่อทำหน้าที่นิติบัญญัติและร่างรัฐธรรมนูญกันใหม่ ครั้งนี้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจัดตั้งคณะรัฐบาลบริหารประเทศจนกระทั่งถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2506

จอมพลถนอม กิตติขจร

4. การเมืองการปกครองของไทยช่วง พ.ศ. 2501–ปัจจุบัน

ในช่วงที่ 4 นี้มีสถานการณ์ที่สำคัญและน่าสนใจสรุปได้ดังนี้

ก. การปกครองแบบเผด็จการแต่มุ่งพัฒนาประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ข. การตื่นตัวในระบอบประชาธิปไตย และบทบาทของขบวนการนิสิตนักศึกษาและปัญญาชน

ค. ความขัดแย้งระหว่างขบวนการเผด็จการกับขบวนการประชาธิปไตย

ง. การฟื้นฟูประชาธิปไตยและการแก้ไขปัญหาคอมมิวนิสต์

จ. การรัฐประหารของสภารักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติและการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย

ก. การปกครองแบบเผด็จการแต่มุ่งพัฒนาประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501–2506) ในช่วงสมัยนี้การปกครองของไทยไม่มีรัฐธรรมนูญเพื่อเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน มีแต่ธรรมนูญการปกครองกำหนดขอบเขตการบริหารประเทศอย่างกว้าง ๆ ไม่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่นิติบัญญัติหรือคอยควบคุมการบริหารงานของรัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ได้รวบอำนาจการปกครองทั้งหมดมาไว้ที่ตนคนเดียว จอมพลสฤษดิ์จึงสามารถสั่งการใด ๆ ออกกฎหมายใด ๆ รวมไปถึงการใช้อำนาจตามมาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครอง สั่งประหารชีวิตหรือจำคุกผู้ต้องสงสัยบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศได้โดยไม่ต้องผ่านการฟ้องร้องต่อศาล

จอมพลสฤษดิ์มีความตั้งใจที่จะบริหารประเทศให้เกิดความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้า จึงใช้อำนาจเด็ดขาดดำเนินการแก้ไขปัญหาของประเทศจนได้รับผลสำเร็จหลายประการ เช่น ปราบปรามอันธพาลที่ก่อกวนทำลายความสงบสุขของประชาชน ปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างเด็ดขาด แต่ก็มีผลเสียคือผู้บริสุทธิ์หลายคนซึ่งคัดค้านวิธีการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ต้องถูกจำคุกโดยไม่มีการไต่สวนความผิด แต่ถูกตั้งข้อหาคอมมิวนิสต์หรือข้อหาอันธพาล บางส่วนก็หลบหนีเข้าป่าเพื่อซ่องสุมกำลังต่อต้านรัฐบาลต่อไป

ทางด้านการพัฒนาประเทศ จอมพลสฤษดิ์มุ่งพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคเป็นการใหญ่ เช่น ไฟฟ้า ประปา ถนนหนทาง การชลประทาน เพื่อรองรับการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจและการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรม จัดตั้งมหาวิทยาลัยและกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยได้รับการพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองมากขึ้น

แม้ว่าประเทศไทยในช่วงนี้จะมีความสงบสุขและพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าในทุกด้านก็ตาม แต่ประชาชนก็หมดสิทธิ์ที่จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล มีการควบคุมหนังสือพิมพ์อย่างเด็ดขาด นักศึกษาจะจัดกิจกรรมที่กระทบกระเทือนต่อรัฐบาลมิได้ มีการประกาศใช้กฎหมายหลายฉบับเพื่อควบคุมสิทธิเสรีภาพของประชาชน

จอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2506 พลเอกถนอม กิตติขจร รองนายกรัฐมนตรีเข้ารับตำแหน่งแทน ต่อมาในปี พ.ศ. 2511 สภาร่างรัฐธรรมนูญเสร็จเรียบร้อย จึงได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในปี พ.ศ. 2511 ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2512 รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ทั่วประเทศ ภายหลังจากการว่างเว้นการเลือกตั้งมานานหลายปี

การเลือกตั้งในครั้งนี้พรรคสหประชาไทยของรัฐบาลได้เสียงข้างมาก จอมพลถนอม กิตติขจร จึงเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง หลังจากบริหารประเทศได้ไม่นานนัก ปัญหาต่าง ๆ ก็ได้ประดังเข้ามาสู่รัฐบาลจนแทบตั้งตัวไม่ติด เช่น ปัญหาที่สหรัฐอเมริกาใช้ประเทศไทยเป็นฐานทัพในการส่งเครื่องบินไปทิ้งระเบิดในอินโดจีน ปัญหาที่รัฐบาลร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาส่งทหารไปรบในลาวและเวียดนามโดยอ้างว่าเพื่อปราบปรามคอมมิวนิสต์นอกประเทศ นอกจากนั้นรัฐบาลยังมีนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ในประเทศอย่างรุนแรง ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยประกาศสงครามกับรัฐบาล จนเกิดการปะทะกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลตามจังหวัดต่าง ๆ หลายแห่ง เป็นผลทำให้รัฐบาลต้องใช้เงินงบประมาณจำนวนมากในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ แต่ยิ่งปราบปรามรุนแรงมากเท่าไรพรรคคอมมิวนิสต์ก็ยิ่งขยายแนวร่วมมากยิ่งขึ้น ซึ่งได้กลายเป็นปัญหาใหญ่ของประเทศในเวลาต่อมา

ทางด้านการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและนักการเมืองฝ่ายรัฐบาลก็ยังมีการเรียกร้องผลประโยชน์ต่าง ๆ ก่อให้เกิดความแตกแยก และยังมีปัญหาเรื่องการทุจริตเข้ามาเกี่ยวข้องอีกด้วย

ข. การตื่นตัวในระบอบประชาธิปไตยและบทบาทของขบวนการนิสิตนักศึกษาและปัญญาชน

ประชาชนเริ่มเบื่อหน่ายและเสื่อมความนิยมต่อรัฐบาลมากขึ้นตามลำดับ โดยกลุ่มปัญญาชน นิสิต นักศึกษาต่างพากันไม่พอใจรัฐบาลที่ไม่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนอย่างเต็มที่ แทนที่รัฐบาลจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีทางการเมือง แต่จอมพลถนอม กิตติขจร กลับหันไปใช้วิธีแบบเก่า คือ ก่อการรัฐประหารยึดอำนาจตัวเอง ประกาศล้มเลิกรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2511 เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 กลับไปใช้รูปแบบการปกครองแบบเผด็จการอีก

การรัฐประหารตนเองของจอมพลถนอมในครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดความไม่พอใจของกลุ่มประชาชน นิสิต นักศึกษาที่รักประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยของประเทศต้องถอยหลังอีกครั้งหนึ่ง กลุ่มปัญญาชนทั้งนิสิต นักศึกษาในกรุงเทพฯและต่างจังหวัดได้เริ่มรวมตัวกันเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง โดยใช้ชื่อว่า **ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย** เรียกร้องให้รัฐบาลจัดการร่างรัฐธรรมนูญให้มีลักษณะประชาธิปไตยให้เสร็จอย่างรวดเร็ว แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถที่จะร่างรัฐธรรมนูญให้เสร็จอย่างรวดเร็วได้ ความไม่พอใจรัฐบาลได้สูงขึ้นเรื่อย ๆ ปัญญาชนและนิสิต นักศึกษาบางกลุ่มได้แจกใบปลิวเรียกร้องให้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ รัฐบาลได้สั่งตำรวจจับกุมพวกที่แจกใบปลิว 13 คน และตั้งข้อหาก่อการกบฏ การกระทำของรัฐบาลในครั้งนี้ประชาชน นิสิต นักศึกษาทั่วประเทศต่างพากันคัดค้านรัฐบาลอย่างรุนแรง

การเรียกร้องประชาธิปไตยของนิสิต นักศึกษา ประชาชน ในเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2516

ในวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2516 คลื่นประชาชน นิสิต นักศึกษาจำนวนหลายแสนคน ได้เดินขบวนประท้วงรัฐบาลครั้งใหญ่ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาสู่ลานพระบรมรูปทรงม้า รัฐบาลเริ่มหวั่นวิตกเกรงว่าเหตุการณ์จะบานปลายจึงยอมปล่อยตัวกลุ่มที่แจกใบปลิว และให้คำมั่นว่าจะร่างรัฐธรรมนูญให้เสร็จโดยเร็ว เหตุการณ์มีทีท่าว่าจะเรียบร้อยเพราะตกลงกันได้ แต่แล้วสถานการณ์กลับพลิกผันไปสู่ความเลวร้ายโดยไม่ทราบสาเหตุ โดยเช้าในวันที่ 14 ตุลาคม ในขณะที่ประชาชนและนักศึกษาจะกลับบ้าน ภายหลังการสลายตัวจากการชุมนุมประท้วงรัฐบาล ได้เกิดปะทะกันกับตำรวจ เรื่องได้ลุกลามไปจนถึงขั้นมีการส่งทหารและรถถังเข้าระงับเหตุการณ์ เกิดการปะทะระหว่างทหารกับประชาชน นิสิต นักศึกษา ซึ่งมีไม้ ก้อนหิน และอาวุธปืนเล็ก ๆ เป็นอาวุธ ทหารได้ใช้อาวุธปืนสงครามและแก๊สน้ำตายิงเข้าใส่กลุ่มที่ก่อการจลาจล ทำให้เกิดการบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก

เหตุการณ์ในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงระงับเหตุการณ์โดยทรงขอร้องให้ทุกฝ่ายยุติการต่อสู้กัน เหตุการณ์จึงได้นำไปสู่ความสงบเรียบร้อยในวันรุ่งขึ้น โดยผู้นำรัฐบาลคือ จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร และ พันเอกณรงค์ กิตติขจรได้เดินทางไปพำนักยังต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงช่วยเหลือผู้ชุมนุมซึ่งหลบภัยเข้ามาในเขตพระราชฐาน และต่อมาพระองค์ได้พระราชทานพระราชดำรัสทางวิทยุและโทรทัศน์ให้ทุกคนระงับเหตุแห่งการรุนแรง เพื่อให้บ้านเมืองคืนสู่สภาพปกติโดยเร็วที่สุด

การตื่นตัวในการปกครองระบอบประชาธิปไตย เมื่อกรณีเหตุการณ์ **มหาวิปโยค** วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ผ่านพ้นไปแล้ว รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้จัดให้มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ และพยายามบริหารประเทศในลักษณะประคับประคองมิให้เกิดความแตกแยกเกิดขึ้นในชาติ ในขณะเดียวกันนิสิต นักศึกษามีความตื่นตัวในเรื่องประชาธิปไตยกันมาก มีการจัดกิจกรรมเผยแพร่ประชาธิปไตยแก่ชาวชนบท เพื่อให้ชาวชนบทเข้าใจในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยและรู้จักเลือกผู้แทนราษฎรที่ดีในฐานะเป็นตัวแทนของประชาชน

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้ประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2517 นับเป็นรัฐธรรมนูญที่กำหนดรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์และดีมากฉบับหนึ่ง หลังจากนั้นรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ได้จัดให้มีการเลือกตั้งในเดือนมกราคม 2518 ภายหลังการเลือกตั้งพรรคประชาธิปัตย์ได้คะแนนเสียงมากกว่าทุกพรรค ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าพรรคจึงได้จัดตั้งรัฐบาล แต่เมื่อแถลงนโยบายต่อสภา ปรากฏว่าไม่ได้รับความไว้วางใจ

ในที่สุด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรคกิจสังคม ซึ่งมีสมาชิกในสภาเพียง 18 เสียง ได้เป็นผู้รวบรวมพรรคเล็ก ๆ เพื่อจัดตั้งรัฐบาลจนสำเร็จ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่การบริหารประเทศของรัฐบาลชุดใหม่ประสบอุปสรรคมากมายหลายประการ เป็นต้นว่า การประท้วงและเรียกร้องผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มนิสิตนักศึกษา กลุ่มกรรมกรซึ่งใช้วิธีบีบรัฐบาลด้วยการนัดหยุดงาน นอกจากนั้นยังเกิดความขัดแย้งในคณะรัฐบาลอีกด้วย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จึงแก้ปัญหาด้วยการยุบสภาเพื่อให้มีการเลือกตั้งกันใหม่ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2519

ผลจากการเลือกตั้งพรรคประชาธิปัตย์ได้เสียงข้างมาก ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช จึงเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลผสมหลายพรรค แต่การบริหารประเทศเป็นไปอย่างไม่ราบรื่น เนื่องจากเกิดความขัดแย้งในระหว่างพรรคร่วมรัฐบาล และเกิดปัญหากลุ่มพลังต่าง ๆ ประท้วงและบีบรัฐบาลอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะกลุ่มนิสิต นักศึกษาซึ่งคัดค้านการเดินทางกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอมและจอมพลประภาส ในขณะนั้นได้มีการจัดตั้งกลุ่มพลังบางกลุ่มเพื่อต่อต้านนิสิต นักศึกษา มีการปลุกระดมโฆษณาว่านักศึกษาเป็นพวกคอมมิวนิสต์

ค. ความขัดแย้งระหว่างขบวนการเผด็จการกับขบวนการประชาธิปไตย

เหตุการณ์ที่นำไปสู่ความร้ายแรงและเป็นเหตุให้คนไทยต้องฆ่าฟันกันเอง ได้เริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่งในเช้าวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ในขณะที่นิสิต นักศึกษา และประชาชนต่างชุมนุมคัดค้านการกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอม และจอมพลประภาสที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อยู่นั้น ได้มีผู้สั่งการซึ่งไม่ทราบว่าเป็นใครให้ตำรวจและประชาชนผู้ถืออาวุธกลุ่มหนึ่งบุกเข้าโจมตีและฆ่าฟันผู้ที่อยู่ในที่ชุมนุมจนบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกันกลุ่มที่มีแนวความคิดต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงได้ชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลลาออก ในวันเดียวกัน เวลาประมาณ 18.00 น.

พลเรือเอก สงัด ชลออยู่ ร่วมด้วยผู้นำทุกเหล่าทัพได้ประกาศยึดอำนาจการปกครองประเทศ โดยเรียกคณะผู้ก่อการว่า **คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน**

หลังจากนั้น นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐบาลชุดนี้ดำเนินนโยบายเข้มงวด ควบคุมความคิดเสรีนิยม เกิดปัญหาขัดแย้งกับประเทศเพื่อนบ้าน มีการนำรูปแบบเผด็จการมาใช้อีก ทำให้นักศึกษา ปัญญาชนถูกกดดันจึงหนีเข้าป่าไปร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์มีความเข้มแข็งมากขึ้น และได้เปิดฉากทำสงครามกองโจรกับรัฐบาลหลายแห่งทั่วประเทศ

ทางฝ่ายทหารวิเคราะห์ว่า หากปล่อยให้รัฐบาลชุดนี้ดำเนินการบริหารประเทศต่อไปจะเกิดความเสียหายร้ายแรงต่อประเทศ จึงได้ยึดอำนาจอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2520 เมื่อยึดอำนาจสำเร็จแล้ว พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หลังจากนั้นได้มีการร่างรัฐธรรมนูญกันใหม่อีก รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ประกาศใช้ในปี 2521 มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 22 เมษายน 2522 ต่อมาในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2522 พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นสมัยที่ 2 รัฐบาล พลเอกเกรียงศักดิ์ได้พยายามแก้ไขปัญหาความแตกแยกภายในชาติและปัญหาผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ โดยพยายามกระชับสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน และให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้น แต่รัฐบาลก็ประสบปัญหาเรื่องน้ำมันในตลาดโลกราคาสูงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อราคาน้ำมันในประเทศไทยให้สูงตามไปด้วย ก่อให้เกิดภาวะสินค้าราคาแพง ค่าครองชีพสูง รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ จึงลาออกจากตำแหน่ง พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ผู้บัญชาการทหารบกได้รับการสนับสนุนจากพรรคการเมือง และฝ่ายทหาร ได้รับการเสนอชื่อต่อสภาให้เป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2523

ง. การฟื้นฟูประชาธิปไตยและการแก้ไขปัญหาคอมมิวนิสต์

รัฐบาลพลเอกเปรมได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายทหารและพรรคการเมืองต่าง ๆ จึงสามารถบริหารประเทศไปด้วยดี พลเอกเปรมดำเนินนโยบายให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้น เกี่ยวกับการปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ รัฐบาลใช้นโยบาย **"การเมืองนำหน้าการทหาร"** กล่าวคือ เปลี่ยนแปลงนโยบายจากเดิมซึ่งมุ่งปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ด้วยกำลังทหาร มาเป็นการมุ่งพัฒนาประชาชนในชนบทให้กินดีอยู่ดี ให้ความเป็นธรรมแก่ราษฎร เลิกใช้วิธีการที่เจ้าหน้าที่กดขี่ข่มเหงราษฎร ซึ่งเป็นต้นเหตุที่ทำให้ราษฎรในชนบทหันไปร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์ และโฆษณาชักจูงให้ประชาชนร่วมมือกับรัฐบาลในการพัฒนาท้องถิ่น

ผลปรากฏว่านโยบายดังกล่าวประสบผลสำเร็จด้วยดี จำนวนผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ลดลง ประกอบกับรัฐบาลดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยการสร้างความเป็นมิตรกับประเทศเพื่อนบ้านและประเทศจีน ทำให้มิตรประเทศเพื่อนบ้านลดการให้ความช่วยเหลือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ในที่สุดพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยก็อ่อนกำลังลงไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดก็ไม่สามารถใช้กำลังก่อการร้ายได้อีกในปัจจุบัน

แม้ว่าการเมืองและเศรษฐกิจของไทยในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรมเป็นไปด้วยดีและก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ แต่ก็ยังเกิดความวุ่นวายทางการเมืองขึ้น 2 ครั้ง คือ การก่อกบฏของกลุ่มนายทหารยังเตอร์กเมื่อวันที่ 1 เดือนเมษายน พ.ศ. 2524 และการก่อกบฏของกลุ่มนายทหารนอกราชการในวันที่ 9 กันยายน ปี พ.ศ. 2528 กบฏทั้งสองครั้งนี้ได้ถูกปราบปรามลงอย่างราบคาบ

พลเอกเปรมดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นเวลาหลายปี คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 ถึง พ.ศ. 2531 รวมระยะเวลา 8 ปี และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา เศรษฐกิจไทยได้เจริญก้าวหน้า นายทุนจากต่างประเทศหันมาสนใจลงทุนทำธุรกิจในประเทศไทยมากยิ่งขึ้น ทำให้เงินตราจากต่างชาติหลั่งไหลเข้ามาสู่ประเทศไทย ภายหลังการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2531 แล้ว พลเอกเปรมได้ปฏิเสธที่จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีก พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ หัวหน้าพรรคชาติไทยจึงขึ้นดำรงตำแหน่งแทน

ในช่วงสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย (พ.ศ. 2531–2534) เศรษฐกิจไทยยังคงรุ่งเรืองต่อจากรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ แต่รัฐบาลก็ถูกตำหนิติเตียนในเรื่องที่รัฐมนตรีบางคนมีพฤติกรรมฉ้อราษฎร์บังหลวง และรัฐบาลยังมีปัญหาขัดแย้งกับฝ่ายทหารอีกด้วย

จ. การรัฐประหารของสภารักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติและการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย

ในสมัยรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้มีความขัดแย้งระหว่างทหารกับรัฐบาล อันนำไปสู่การรัฐประหาร โดยคณะนายทหารระดับสูงจากทุกเหล่าทัพ โดยมี พลเอกสุนทร คงสมพงษ์ เป็นหัวหน้าได้ประกาศยึดอำนาจในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 ทั้งนี้โดยอ้างเหตุผลว่ารัฐบาลปล่อยให้มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง คณะรัฐประหารได้เรียกคณะของตนว่า **"สภารักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.)"** และได้มอบหมายให้นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวบริหารงานต่อไป

นอกจากนี้สภา รสช. ได้จัดตั้งสภานิติบัญญัติและร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหญ่ การร่างรัฐธรรมนูญได้แล้วเสร็จในปลายปี พ.ศ. 2534 อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็มีประเด็นที่สร้างความไม่พอใจให้แก่นิสิต นักศึกษา และประชาชนเป็นอย่างมาก

ต่อมาในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2535 ได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป พรรคที่ได้เสียงข้างมากได้เป็นแกนกลางในการจัดตั้งรัฐบาล และได้มอบหมายให้ พลเอกสุจินดา คราประยูร ผู้บัญชาการทหาร

สูงสุดในขณะนั้นและเป็นผู้หนึ่งที่อยู่ในสภา รสช. เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้สร้างความไม่พอใจให้แก่นิสิต นักศึกษา และประชาชนเป็นอย่างมาก ทำให้มีการเดินขบวนประท้วงคัดค้าน อันนำไปสู่เหตุการณ์ร้ายแรงในระหว่างวันที่ 17-19 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 ซึ่งนับว่าเป็นวันมหาวิปโยคของชาวไทยอีกครั้งหนึ่ง

เหตุการณ์วันที่ 17-19 พฤษภาคม พ.ศ. 2535

เหตุการณ์ในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงขอร้องให้ทุกฝ่ายยุติความขัดแย้งและหันหน้ามาเจรจากันอย่างสันติ ในที่สุดเหตุการณ์ก็ได้สงบลง ทั้งนี้เป็นเพราะพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระองค์ท่าน

หลังจากนั้น พลเอกสุจินดา คราประยูร ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ประธานสภาผู้แทนราษฎรได้เสนอชื่อนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง และต่อมาได้มีการประกาศยุบสภาและจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2535 ผลของการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกตั้งมากกว่าทุกพรรค จึงได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล โดยมีนายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคเป็นนายกรัฐมนตรี

รัฐบาลนายชวน หลีกภัย บริหารประเทศมาเป็นเวลา 2 ปี 7 เดือน จึงถูกฝ่ายค้านอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลกรณีรัฐบาลไม่ได้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (สปก. 4-01) ผลของการอภิปรายเป็นเหตุทำให้พรรคร่วมรัฐบาลบางพรรคถอนตัวออกจากการ

ร่วมรัฐบาล นายชวนจึงประกาศยุบสภา และได้จัดการเลือกตั้งทั่วไปใหม่ ปรากฏว่าพรรคชาติไทยได้รับเลือกตั้งมากกว่าพรรคอื่น จึงเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล โดยมีนายบรรหาร ศิลปอาชาเป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งก็ได้บริหารประเทศได้ประมาณ 1 ปี ก็ถูกฝ่ายค้านอภิปรายไม่ไว้วางใจการบริหารประเทศของนายกรัฐมนตรี และพรรคร่วมรัฐบาลเองก็เกิดความขัดแย้ง นายบรรหารจึงยุบสภาอีกครั้งหนึ่ง

หลังจากนั้นรัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 ปรากฏว่า พรรคความหวังใหม่ได้รับเลือกตั้งมากกว่าพรรคอื่น จึงเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล โดยมีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรี

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่รัฐบาลไทยหลายๆ รัฐบาลที่ผ่านมา มักมีปัญหาในเรื่องการบริหารประเทศได้ไม่นานก็ต้องเปลี่ยนไปบ่อยๆ ทำให้นโยบายในการบริหารประเทศมีลักษณะไม่ต่อเนื่อง ทำให้กระทบกระเทือนไปถึงเศรษฐกิจของประเทศ นักลงทุนต่างชาติไม่เชื่อมั่นในรัฐบาลไทย นอกจากนั้นนักการเมืองไทยยังค่อนข้างขาดคุณภาพและประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ การเข้าสู่การเมืองมีการซื้อเสียงเลือกตั้งจากประชาชนเป็นส่วนมาก จากปัญหาดังกล่าวจึงทำให้ปัญญาชนชาวไทย นักวิชาการ นักการเมือง ตลอดจนผู้สนใจทางการเมืองบางกลุ่มได้เรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมืองขึ้น ใน พ.ศ. 2537 ในสมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย โดยได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) โดยประธานรัฐสภาในขณะนั้น และได้เสนอกรอบความคิดในการปฏิรูปการเมืองต่อสภา แต่ยังมิได้ดำเนินการเท่าใดนัก รัฐบาลก็ยุบสภาเสียก่อน

ต่อมาในสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา จึงได้มีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญมาตรา 211 เพื่อเปิดโอกาสให้มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ทั้งฉบับ ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้รัฐธรรมนูญใหม่ที่ดี สามารถแก้ไขปัญหาของบ้านเมืองและพัฒนาการเมืองของไทยให้ดียิ่งขึ้น

หลังจากที่รัฐสภาได้ปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญเสร็จแล้ว จึงได้มีการจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้น ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกทั้งสิ้นจำนวน 99 คน โดยมีสมาชิกซึ่งเป็นตัวแทนของจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ 76 คน และสมาชิกที่มาจากผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้มีประสบการณ์ทางการเมืองอีกจำนวน 23 คน อย่างไรก็ตาม สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) ได้ดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ โดยพยายามแก้ไขสิ่งบกพร่องต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นในอดีต ตลอดจนรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ภายหลังที่ ส.ส.ร. ได้ร่างรัฐธรรมนูญเสร็จเรียบร้อย และสมาชิกรัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบจึงได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดเท่าที่ประเทศไทยเคยมีมา

ในพ.ศ. 2540 ได้เกิดภาวะเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำอย่างรุนแรง รัฐบาลพลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ จึงลาออกจากการเป็นผู้นำรัฐบาล และเปิดโอกาสให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรร่วมมือกันจัดตั้งรัฐบาลคณะใหม่ ผลปรากฏว่านายชวน หลีกภัย ได้กลับมาเป็นผู้นำในการจัดตั้งรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งเป็นสมัยที่ 2 โดยนายชวน หลีกภัย ได้ประกาศนโยบายสำคัญ คือการมุ่งแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศซึ่งตกต่ำอย่างรุนแรงให้เร่งฟื้นฟูโดยเร็ว

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากการเปลี่ยแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และร่วมกันค้นหาสาเหตุแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว แล้วร่วมกันสรุปสาเหตุของความขัดแย้งดังกล่าว

2. นักเรียนร่วมกันศึกษาหาสาเหตุที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ และรัฐบาลในยุคนั้นได้ดำเนินการอย่างไร เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของราษฎร แล้วร่วมกันสรุปถึงผลที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการปกครองในช่วงนั้น

3. นักเรียนศึกษาค้นคว้าถึงการเผชิญภาวะสงครามของประเทศไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2 ขบวนการเสรีไทย และการแก้ไขวิกฤติการณ์ของไทยหลังจากสงครามยุติลงแล้ว แล้วอภิปรายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ และผลของการแก้ปัญหาดังกล่าว

4. นักเรียนร่วมกันศึกษาค้นคว้าหาสาเหตุที่ทำให้ประเทศไทยมีการปกครองแบบเผด็จการในยุคต่าง ๆ และร่วมกันวิเคราะห์ถึงผลที่ได้รับจากการดำเนินการในแต่ละยุคสมัยดังกล่าว

5. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงการต่อต้านระบบเผด็จการในยุคต่าง ๆ ของผู้ที่มีแนวคิดยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย และการเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมือง และการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงแก้ไขวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้น แล้วร่วมกันสรุปผลที่เกิดขึ้น

6. นักเรียนนำเหตุการณ์ สถานการณ์เกี่ยวกับการเมืองในปัจจุบันมาร่วมกันอภิปราย ว่ามีข้อดี ข้อบกพร่องอย่างไร แล้วร่วมกันเสนอแนวคิดในการพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้คงอยู่ตลอดไป

คำถาม

1. จงอธิบายถึงสภาพและปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

2. เพราะเหตุใดพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสละราชสมบัติ

3. จงอธิบายถึงภาวะยุ่งยากของประเทศไทยทางด้านการเมืองการปกครองในภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2

4. การที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ปลูกฝังความคิดเรื่องชาตินิยมและพยายามปลูกฝังความคิดในการสร้างชาติไทยให้ยิ่งใหญ่ ได้ผลอย่างไร จงอธิบาย

5. เพราะหตุใดประเทศไทยจึงรอดพ้นจากภาวะการเป็นผู้แพ้ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

6. เพราะเหตุใดประเทศไทยจึงมีการปฏิวัติรัฐประหารบ่อยครั้ง

7. เพราะเหตุใดจึงกล่าวว่า ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในโลกที่สถาบันพระมหากษัตริย์สามารถแก้วิกฤติการณ์ทางการเมืองให้เกิดความสงบราบคาบได้

บทที่ 7

การพัฒนาเศรษฐกิจไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 - ปัจจุบัน

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. มีความรู้ ความเข้าใจถึงสภาพสังคมไทยและภาวะเศรษฐกิจหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

2. มีความรู้ ความเข้าใจถึงความพยายามในการพัฒนาอาชีพของคนไทยในช่วงหลังจากที่บ้านเมืองเข้าสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย

3. วิเคราะห์ถึงความยุ่งยากของประเทศไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

4. วิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

5. มีความรู้ ความเข้าใจถึงความพยายามในการแก้ปัญหา และพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศของรัฐบาลในสมัยต่างๆ

6. วิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดจากการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว

ความคิดรวบยอด

การพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยนั้น ด้วยเหตุที่สภาพสังคมไทยแต่เดิมส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและคนไทยส่วนใหญ่ค้าขายไม่เป็น รวมทั้งเศรษฐกิจส่วนใหญ่ตกอยู่กับคนต่างชาติ รัฐบาลจึงได้พยายามปรับเปลี่ยนให้คนไทยมีความสามารถในการเป็นผู้ผลิตและช่วยกันบริโภคสินค้าต่างๆ ที่ไทยผลิตเอง รวมทั้งความพยายามในการส่งเป็นสินค้าออกไปขายยังต่างประเทศ

การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 และไทยถูกบีบบังคับให้สนับสนุนญี่ปุ่นซึ่งต่อมาเป็นผู้แพ้สงคราม รวมทั้งการเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และเกิดภาวะน้ำท่วมใหญ่ในช่วงดังกล่าว ทำให้ไทยต้องประสบวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ซึ่งรัฐบาลในยุคต่อๆ มาได้พยายามแก้ปัญหาและวางแผนเศรษฐกิจเป็นช่วงๆ ช่วงละ 5 ปี

โดยเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก พ.ศ. 2504 - 2509 ปัจจุบันอยู่ระหว่างการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) ทำให้เศรษฐกิจไทยมีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม ระหว่าง พ.ศ. 2529 - พ.ศ. 2537 ถือเป็นยุคทองของเศรษฐกิจไทยมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเฉลี่ยปีละประมาณร้อยละ 9 ตั้งแต่ พ.ศ. 2538 เป็นต้นไป เศรษฐกิจไทยเริ่มถดถอยและตกต่ำอย่างร้ายแรงระหว่าง พ.ศ. 2539 - พ.ศ. 2540

เศรษฐกิจไทยในช่วงระยะ พ.ศ. 2475 – พ.ศ. 2484 ภายหลังจากการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 การเมืองการปกครองของไทยได้เปลี่ยนแปลงมาสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ผู้นำรุ่นใหม่ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนส่วนใหญ่มาจากชนชั้นกลางและได้รับการศึกษาแบบตะวันตก มีความคิดว่าเศรษฐกิจของประเทศไทยในขณะนั้นตกอยู่ในกำมือของต่างชาติ ซึ่งเป็นทั้งชาวจีนและชาวตะวันตก ซึ่งพยายามแผ่อิทธิพลและเข้ามาแทรกแซงทางการเมืองของไทย นอกจากนั้นสภาพสังคมไทยยังมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันอยู่มาก ชาวไร่ชาวนาไม่มีที่ดินทำมาหากิน ต้องเช่าที่นาของชนชั้นร่ำรวยในอัตราค่าเช่าที่สูง นอกจากนั้นสินค้าที่ผลิตจากโรงงานของต่างชาติก็มีการรวมหัวกันผูกขาดขายสินค้าให้ราษฎรไทยในราคาแพง เพราะคนไทยทำอุตสาหกรรมไม่เป็น ค้าขายไม่เป็น จึงต้องยอมบริโภคสินค้าที่ผลิตขึ้นในประเทศของตนด้วยราคาแพงต่อไป

รัฐบาลไทยภายหลัง พ.ศ. 2475 จึงมีนโยบายมุ่งยกระดับฐานะของราษฎรไทยโดยเฉพาะชาวไร่ชาวนาให้ได้รับการพัฒนาเพื่อให้มีรายได้สูงขึ้น นโยบายที่สำคัญของรัฐบาล เช่น จัดที่ทำมาหากินให้แก่ราษฎรไทย จัดหาเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการเกษตร จัดหาพันธุ์พืชแจกจ่ายแก่ราษฎร พัฒนาทางด้านการชลประทานเพื่อราษฎรจะได้มีน้ำใช้ในการเพาะปลูก ส่งเสริมอาชีพใหม่ ๆ เช่น การเลี้ยงไหม เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการศึกษาค้นคว้าวิชาความรู้ใหม่ ๆ ทางด้านการเกษตรและเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชน สำหรับข้าราชการนั้นรัฐบาลได้สนับสนุนให้รู้จักเลี้ยงสัตว์ ทำสวนครัว รัฐบาลในสมัยนั้นเชื่อว่าประเทศไทยสามารถเจริญรุ่งเรืองได้ หากสนับสนุนและส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรมกันอย่างจริงจัง

ทางด้านอุตสาหกรรม รัฐบาลเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องส่งเสริมให้ชาวไทยรู้จักทำอุตสาหกรรม ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยชาวต่างชาติซึ่งพยายามเอาเปรียบเราตลอดเวลา รัฐบาลถึงกับประกาศคำขวัญว่า **"ไทยทำ ไทยใช้ ไทยเจริญ"** แสดงให้เห็นถึงความคิดชาตินิยมของผู้นำไทยในสมัยนั้น

เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่ยากจน ขาดทุนทรัพย์ ขาดความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพอุตสาหกรรม แต่รัฐบาลมีความพร้อมมากกว่า เพราะรัฐบาลมีบุคลากรคือข้าราชการ ซึ่งเป็นอาชีพที่ชาวไทยส่วนใหญ่ให้ความสนใจและนิยมกันอยู่แล้ว รัฐบาลเชื่อว่าข้าราชการซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่คัดมาจากคนมีความรู้จึงน่าจะมีความสามารถในการทำงานทางด้านอุตสาหกรรมได้ ประกอบกับรัฐบาลมีงบประมาณที่พร้อมในการลงทุน ดังนั้นรัฐบาลจึงเริ่มดำเนินนโยบายลงทุนด้านอุตสาหกรรมและธุรกิจทางด้านการบริการ ซึ่งเราเรียกว่า "รัฐวิสาหกิจ" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อผลิตสินค้าจำหน่ายแก่ราษฎรไทยในราคาถูก พัฒนาเศรษฐกิจไทยให้อยู่ในกำมือของชาวไทย เพื่อเป็นตัวอย่างและสอนชาวไทยให้รู้จักทำอุตสาหกรรมและประกอบอาชีพธุรกิจค้าขาย

การลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมโดยรัฐบาลในระยะแรกนั้น เริ่มขึ้นในกองทัพบกก่อนเพื่อประโยชน์ในทางราชการทหาร โดยเฉพาะสินค้าประเภทยุทธปัจจัย เพื่อมิให้ขาดแคลนหากเกิดสงคราม โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460 เป็นต้นไป อุตสาหกรรมของกองทัพบกในระยะแรก ได้แก่ การผลิตสิ่งทอ การฟอกหนัง ดินปืน กระดาษ ในปี พ.ศ. 2476 กองทัพบกได้ตั้งโรงงานทอผ้าขึ้น จนถึงปี พ.ศ. 2485 จึงได้โอนไปเป็นของกระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมจึงรับภาระเต็มที่ในการดำเนินงานรัฐวิสาหกิจ เช่น รับโอนโรงงานจากกองทัพบกและตั้งโรงงานใหม่ ๆ ขึ้น เช่น โรงงานกระดาษ โรงงานทอผ้า โรงงานน้ำตาล โรงงานยาสูบ โรงสีข้าว จัดตั้งองค์การเชื้อเพลิงเพื่อควบคุมการจำหน่ายน้ำมันปิโตรเลียม รวมทั้งการเก็บสำรองไว้ใช้ยามจำเป็น

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลได้โอนกิจการบางอย่างของเอกชนมาเป็นของรัฐ เช่น ธุรกิจทางด้านป่าไม้ เหมืองแร่ ธนาคาร ตามแนวนโยบายชาตินิยมและเพื่อขจัดอิทธิพลของชาติตะวันตกและชาวจีน อย่างไรก็ตาม หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลได้โอนกิจการบางอย่างของต่างชาติคืนให้เจ้าของเดิม

การอบไม้ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ รัฐวิสาหกิจสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

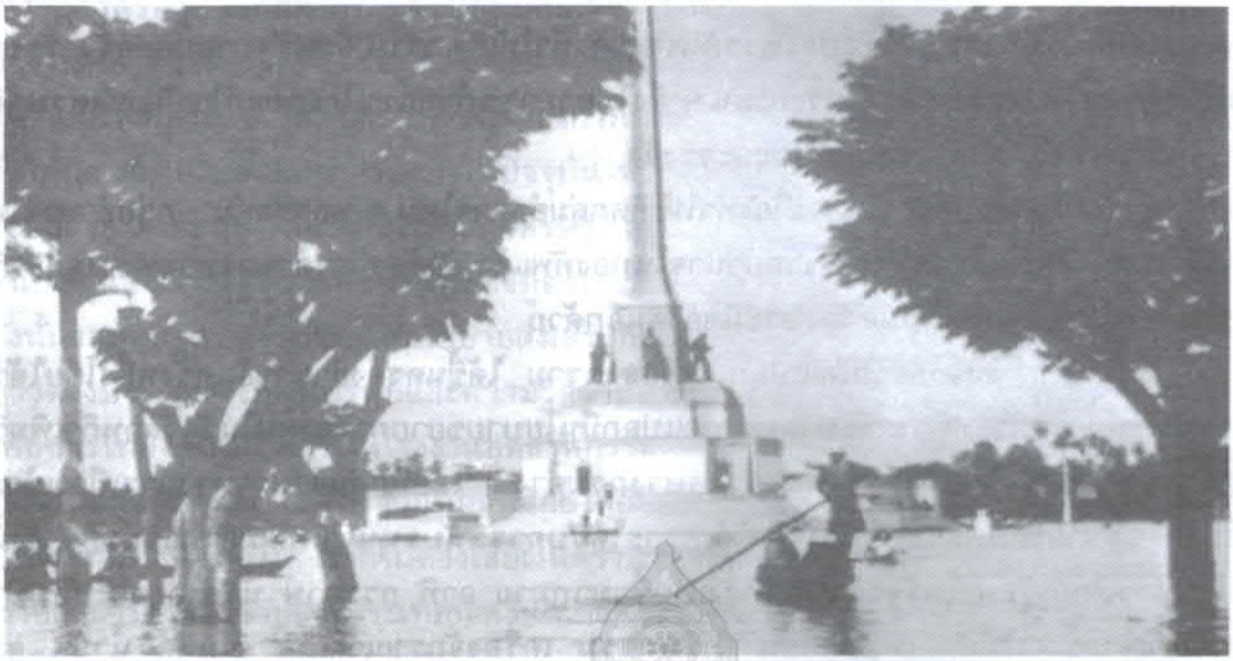
เศรษฐกิจไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 เป็นต้นมา สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เริ่มขึ้นในยุโรปก่อน ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของไทย การค้าขายกับต่างประเทศเริ่มประสบความยากลำบาก สินค้าส่งออกของไทยเริ่มลดลง สินค้าจากต่างประเทศมีราคาสูงขึ้น ในปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลไทยเริ่มทำสงครามกับฝรั่งเศสด้วยเรื่องปัญหาอินโดจีน ในที่สุดญี่ปุ่นได้เป็นคนกลางเข้ามาไกล่เกลี่ยให้ไทยกับฝรั่งเศสยุติสงครามกัน ดังได้กล่าวมาแล้ว

จากกรณีดังกล่าว ฝ่ายพันธมิตรซึ่งมีสหรัฐอเมริกา อังกฤษเป็นผู้นำ ซึ่งเข้าข้างฝรั่งเศสอยู่แล้ว รู้สึกไม่พอใจไทยเป็นอย่างมากและคิดว่าไทยดำเนินนโยบายเข้าข้างญี่ปุ่นซึ่งประกาศนโยบายต่อต้านประเทศตะวันตก จึงเริ่มบีบไทยทางเศรษฐกิจ ดังเช่น บริษัทค้าน้ำมันของดัตช์ อังกฤษ และอเมริกัน ประกาศถอนกิจการค้าน้ำมันออกจากประเทศไทย ยังผลให้กรมเชื้อเพลิงของไทยไม่สามารถหาน้ำมันมาจำหน่ายแก่ประชาชนได้ ในปี พ.ศ. 2484 ก่อนญี่ปุ่นเปิดฉากโจมตีสหรัฐอเมริกาไม่กี่เดือน ญี่ปุ่นถูกฝ่ายพันธมิตรบีบคั้นทางเศรษฐกิจอย่างหนัก โดยการงดขายสินค้าประเภทยุทธปัจจัย น้ำมัน วัตถุดิบที่ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมแก่ญี่ปุ่น ทำให้ญี่ปุ่นขาดแคลนสินค้าดังกล่าวอย่างรุนแรง จึงหันมาบีบบังคับไทยให้ขายสินค้าแก่ญี่ปุ่นแต่ผู้เดียว โดยเฉพาะวัตถุดิบซึ่งเป็นยางพาราและดีบุก

เมื่อญี่ปุ่นเปิดฉากโจมตีสหรัฐอเมริกาในวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2484 จึงเป็นการเริ่มสงครามในทวีปเอเชีย การค้าระหว่างญี่ปุ่นและโลกตะวันตกก็หยุดชะงักลงอย่างสิ้นเชิง เมื่อกองทัพญี่ปุ่นเข้ามาตั้งมั่นในประเทศไทย ญี่ปุ่นก็ใช้อำนาจบีบบังคับให้รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายสนับสนุนญี่ปุ่นโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ

ในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นอกจากประเทศไทยได้รับความเดือดร้อนจากภัยสงครามอันเนื่องมาจากเศรษฐกิจตกต่ำแล้ว ไทยเรายังต้องแบกภาระช่วยเหลือญี่ปุ่นทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วยความจำใจ ดังเช่น เราต้องขายสินค้าวัตถุดิบแก่ญี่ปุ่นในราคาถูกๆ ยินยอมให้ญี่ปุ่นกู้เงินจากรัฐบาลไทยเป็นจำนวนเกือบ 200 ล้านบาท ญี่ปุ่นกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทกับเงินเยนเท่ากัน คือ 1 บาท มีมูลค่าเท่ากับ 1 เยน ทำให้ไทยเสียเปรียบ เพราะโดยปรกติเงินบาทของไทยมีมูลค่าสูงกว่าเงินเยนอยู่มาก ทำให้ไทยต้องซื้อสินค้าจากญี่ปุ่นในราคาแพงขึ้นกว่าเดิมมากมาย ในขณะเดียวกันสินค้าไทยที่ขายให้ญี่ปุ่นก็มีราคาถูกลงอย่างมากมาย วิกฤติการณ์ที่เลวร้ายอีกประการหนึ่งคือ การที่ญี่ปุ่นจัดพิมพ์ธนบัตรไทยในญี่ปุ่นเกินกว่าจำนวนที่ตกลงกันไว้ ทหารญี่ปุ่นนำธนบัตรไทยมาใช้ในประเทศไทยอย่างฟุ่มเฟือย ทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อในประเทศไทยอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ราษฎรไทยทั่วไปได้รับความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากการขาดแคลนสินค้าที่จำเป็นซึ่งส่งมาจากต่างประเทศ หรือหากพอหาได้ แต่ก็มีราคาสูง จนราษฎรทั่วไปไม่สามารถซื้อได้ สินค้าเหล่านี้ได้แก่ น้ำมันเชื้อเพลิง ไม้ขีดไฟ เสื้อผ้า ยารักษาโรค เหล็ก ฯลฯ ปัญหาขาดแคลนเชื้อเพลิงทำให้โรงงานอุตสาหกรรมของไทยต้องหยุดกิจกรรม โดยเฉพาะโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าไม่สามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้พอแก่ความต้องการ จึงกระทบกระเทือนไปถึงโรงงานอุตสาหกรรมอื่นๆ ด้วย

สภาพน้ำท่วมในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2485

นอกจากนั้นภัยธรรมชาติยังซ้ำเติมวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของไทยอีกด้วย ดังเช่นในปี พ.ศ. 2485 เกิดน้ำท่วมใหญ่บริเวณจังหวัดที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ป่าสัก และท่าจีน ทำให้ไร่นาเสียหายจำนวนมากมาย

ครั้นสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลงในปี พ.ศ. 2488 ได้เกิดปัญหาขาดแคลนข้าวและน้ำตาลอย่างรุนแรง เนื่องจากพลโลกกำลังขาดแคลนอาหารอย่างหนัก พวกพ่อค้าฉวยโอกาสลักลอบส่งข้าวออกไปขายต่างประเทศ ประกอบกับอังกฤษบีบไทยให้ขายข้าวให้แก่อังกฤษในราคาถูก ทำให้ข้าวในประเทศราคาสูงและมีปริมาณไม่พอแก่การบริโภคภายในประเทศ

นอกจากปัญหาดังกล่าวแล้วยังมีปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น ปัญหาเงินเฟ้อ ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม ปัญหาข้าราชการฉ้อราษฎร์บังหลวง ปัญหาลักลอบค้าของเถื่อน ปัญหาขาดแคลนเครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ

เศรษฐกิจไทยภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 – พ.ศ. 2502 ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยยังใช้นโยบายแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจแบบเดิม คือ ส่งเสริมให้ชาวไร่ชาวนาไทยผลิตสินค้าเกษตรเพื่อนำส่งไปขายต่างประเทศ สินค้าหลักของไทยที่ส่งไปขายนำรายได้เข้าประเทศมากที่สุดคือ สินค้าเกษตร และวัตถุดิบในประเทศ ซึ่งมี 4 ประเภท คือ ข้าว ไม้สัก ยางพารา และดีบุก ส่วนทางด้านอุตสาหกรรมนั้นรัฐยังใช้นโยบายแบบเดิม คือ รัฐบาลลงทุนทางด้านอุตสาหกรรม โดยอ้างเหตุผลสำคัญคือราษฎรไทยยากจน รัฐบาลต้องมีหน้าที่ในการจัดหาสินค้าจำเป็นขายให้แก่ราษฎรในราคาถูก เพื่อลดค่าครองชีพ

นักเรียนคงทราบแล้วว่า ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การเมืองการปกครองของไทยขาดความมั่นคง มีการปฏิวัติรัฐประหารกันบ่อย ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนรัฐบาลบ่อยครั้ง รัฐบาลแต่ละรัฐบาลบริหารประเทศได้ในระยะสั้น ๆ จึงไม่สามารถกำหนดนโยบายแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจหรือพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างต่อเนื่องและจริงจัง

การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองทำให้เกิดกลุ่มอำนาจใหม่ ๆ หลายกลุ่ม กลุ่มอำนาจใหม่เหล่านี้ต้องการมีฐานอำนาจ นอกจากอำนาจในกองทัพแล้ว ยังต้องการอำนาจทางเศรษฐกิจหรือผลประโยชน์รายได้เพื่อเสริมสร้างบารมีของตนอีกด้วย

ในปี พ.ศ. 2490 จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้ขึ้นครองอำนาจอีกครั้งหนึ่งโดยได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายทหาร รัฐบาลจอมพลแปลกมีนโยบายขยายการลงทุนในรัฐวิสาหกิจเพิ่มขึ้นมากมาย โดยกระจายไปตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ โดยมีกลุ่มอำนาจทางการเมืองเข้ามาควบคุม รัฐบาลจอมพลแปลกดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ดังนั้นการบริหารงานต่าง ๆ ในรัฐวิสาหกิจที่ตั้งเพิ่มขึ้นมากมาย อาทิ กระดาษ น้ำตาล กระสอบป่าน ผลิตภัณฑ์จากป่า ไม้อัด เครื่องเขียน เภสัชกรรม เครื่องจักรขนาดเล็ก ซีเมนต์ น้ำมัน สุรา การสื่อสาร การคมนาคม ขนส่ง ฯลฯ รัฐบาลจึงไม่สามารถเข้าไปควบคุมดูแลรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ ได้ จำเป็นต้องเอาใจกลุ่มอำนาจ กลุ่มอิทธิพลต่าง ๆ ให้เข้าควบคุมและบริหารงาน ผลก็คือรัฐวิสาหกิจของไทยเกือบทุกแห่งประสบความล้มเหลว ขาดทุน และไม่บรรลุผลตามความมุ่งหมายของรัฐบาล

สาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐวิสาหกิจไทยประสบความล้มเหลว คือ

1. เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงอย่างรุนแรงในรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ

2. พนักงานรัฐวิสาหกิจขาดความรู้ความสามารถ มักเป็นพวกพ้องเข้าทำงานด้วยระบบฝากและทำงานแบบที่เรียกกันว่า "เช้าชาม เย็นชาม"

3. ผู้บริหารส่วนใหญ่มาจากข้าราชการที่เกษียณราชการแล้ว ไม่มีประสบการณ์ในการค้าขาย การหาตลาดและการจัดการ จึงแข่งขันการค้าสู้เอกชนไม่ได้

4. ระบบบริหารของรัฐวิสาหกิจยังยึดระเบียบแบบแผนเช่นเดียวกับระบบราชการจึงขาดความคล่องตัวในการบริหารงาน ขาดความสะดวกรวดเร็ว ขาดความคิดริเริ่ม ขาดการตัดสินใจที่รวดเร็ว จึงไม่อาจแข่งขันกับเอกชนได้

จะเห็นได้ว่านโยบายของรัฐบาลไทยในการสร้างรัฐวิสาหกิจด้วยความเชื่อที่ว่าหากรัฐทำเองสินค้าจะมีราคาถูก เพราะเอากำไรน้อย ผลประโยชน์ก็จะตกแก่ประชาชน คือสามารถซื้อของได้ราคาถูก แต่ผลก็คือรัฐวิสาหกิจประสบความล้มเหลว สินค้าที่มาจากโรงงานของรัฐบาลก็ยังมีราคาแพงและคุณภาพด้อยกว่าของเอกชน นอกจากนั้นการที่รัฐบาลลงทุนในรัฐวิสาหกิจแบบผูกขาด ทำให้เอกชนไม่สามารถลงทุนแข่งกับรัฐบาลได้ เป็นผลทำให้เศรษฐกิจไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

เศรษฐกิจไทยภายใต้ระบบทุนนิยมเสรี (ในช่วง พ.ศ. 2501 – ปัจจุบัน) การวางรากฐานของระบบทุนนิยมเสรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศ นับเป็นการเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเศรษฐกิจครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้กลายมาเป็นต้นแบบเศรษฐกิจในปัจจุบัน หรือที่เรียกว่า ระบบทุนนิยมเสรีซึ่งมีสาเหตุมาจากรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ได้เริ่มเล็งเห็นว่าเศรษฐกิจของประเทศไทยไม่อาจเติบโตได้หากรัฐบาลยังสนับสนุนกิจการรัฐวิสาหกิจซึ่งมีแต่ดึงดูดงบประมาณส่วนใหญ่ของประเทศไปสู่การล้มละลาย ดังนั้นจอมพลสฤษดิ์จึงประกาศนโยบายส่งเสริมการลงทุนของเอกชน โดยเฉพาะการสนับสนุนให้ชาวต่างประเทศซึ่งมีทุนทรัพย์และความรู้ความสามารถเข้ามาลงทุนในประเทศไทยได้อย่างเสรี เพื่อชาวไทยจะได้มีงานทำในโรงงานอุตสาหกรรม เกษตรกรจะได้ขายพืชผลและวัตถุดิบให้แก่โรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนั้นผลพลอยได้อีกอย่างหนึ่งคือ เมื่อเราผลิตสินค้าบริโภคภายในประเทศอย่างพอเพียง เราก็ไม่ต้องเสียเงินตราไปซื้อจากต่างประเทศ และหากผลิตได้เหลือเฟือเราก็สามารถส่งไปขายต่างประเทศนำเงินตราจากต่างชาติเข้าประเทศได้อีก เศรษฐกิจของเราก็จะรุ่งเรือง

ส่วนรัฐวิสาหกิจใดที่ประกอบการแล้วขาดทุน หากเอกชนสามารถดำเนินการแล้วได้ผลดีกว่า รัฐบาลก็เริ่มทยอยขายให้เอกชนไปดำเนินการ รัฐบาลไทยในชุดหลังๆ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ก็ได้ถือแนวนโยบายนี้ ค่อยๆ ทยอยขายรัฐวิสาหกิจ จนกระทั่งในปัจจุบันเหลือเพียงไม่กี่ประเภทซึ่งยังรักษาไว้ เพราะเห็นว่ายังมีผลกำไรดีหรือไม่ก็เป็นรัฐวิสาหกิจที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของประเทศหรือเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจรวมของประเทศ เช่น โรงงานยาสูบ สลากกินแบ่งรัฐบาล การบินไทย ไฟฟ้า โทรศัพท์ ประปา การขนส่งสินค้า กิจการรถเมล์ในกรุงเทพฯ เชื้อเพลิง เป็นต้น

เพื่อให้สอดคล้องกับแนวนโยบายในการส่งเสริมการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมภายในประเทศ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์จึงได้ทุ่มงบประมาณจำนวนมากมายเพื่อใช้ในการลงทุนสร้างถนนหนทาง สนามบิน ไฟฟ้า ประปา โทรคมนาคม ในปี พ.ศ. 2503 รัฐบาลได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ส่งเสริมการลงทุนของเอกชน โดยมีสาระสำคัญ เช่น ยกเว้นภาษีขาเข้าสำหรับเครื่องจักร อุปกรณ์และวัตถุดิบที่นำเข้ามาใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ยกเว้นภาษีเงินได้เป็นเวลา 5 ปี ยอมให้ผู้ลงทุนส่งทุนและผลกำไรออกนอกประเทศได้อย่างเสรี ฯลฯ

การมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลที่นับว่าเป็นความก้าวหน้าอีกอย่างหนึ่งก็คือ การวางแผนพัฒนาประเทศในระยะยาว คือการกำหนดระยะเวลา เป้าหมาย การใช้งบประมาณอยู่ในช่วงระยะเวลา 5 ปี เรียกว่า**แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ** ซึ่งเป็นการวางแผนเพื่อเตรียมการต่างๆ ล่วงหน้า ผิดกับในสมัยก่อน ซึ่งรัฐบาลใช้งบประมาณพัฒนาประเทศแบบปีต่อปี งานบริหารของรัฐบาลส่วนใหญ่จึงเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า รัฐบาลได้เริ่มประกาศใช้แผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นแผนแรก กำหนดเวลาสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2509 จากนั้นรัฐบาลในสมัยต่อๆ มาได้ประกาศแผนพัฒนาฯ อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน คือแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมีประโยชน์ต่อรัฐบาลมาก เพราะรัฐบาลสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดทิศทาง เป้าหมายของการพัฒนาประเทศโดยส่วนรวมได้อย่างชัดเจนและถูกต้อง เมื่อสิ้นแผนแต่ละแผนรัฐบาลสามารถประเมินผลงานที่ผ่านมาว่ามีปัญหาหรือล้มเหลวในเรื่องใด และเมื่อวางแผนกันใหม่ก็สามารถปรับปรุงแผนใหม่ให้บังเกิดผลดีที่สุด โดยศึกษาจากบทเรียนความบกพร่องที่ผ่านมา

สรุปความก้าวหน้าการพัฒนาเศรษฐกิจไทยระหว่าง พ.ศ. 2504 – 2516

ระหว่าง พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2516 อยู่ในช่วงรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร รัฐบาลทั้ง 2 คณะต่างก็มีแนวนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยมุ่งวางรากฐานการพัฒนาตามแนวทางของระบบทุนนิยมเสรีคือ สนับสนุนให้เอกชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ลงทุนในกิจการต่างๆ ทั้งทางภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม การบริการ และธุรกิจต่างๆ ให้เจริญก้าวหน้าแบบยั่งยืน ผลงานการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลในช่วงดังกล่าวสรุปได้ดังนี้

1. ปรับปรุงกฎหมายเพื่อการลงทุน ซึ่งมีจุดมุ่งหมายส่งเสริมนักลงทุนจากต่างประเทศให้เกิดความมั่นใจในผลกำไรจากการประกอบกิจการของตน ใน พ.ศ. 2505 รัฐบาลได้ปรับปรุงกฎหมายลดอากรขาเข้าและภาษีการค้าสำหรับวัตถุดิบและเครื่องจักรที่นำเข้าประเทศไทยแก่อุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลเป็นระยะเวลา 5 ปี

2. ยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลแก่นักลงทุนเป็นเวลา 5 ปี

3. จัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนเพื่อทำหน้าที่พิจารณาช่วยเหลือเอกชนในการลงทุน

4. ใช้มาตรการทางด้านภาษี ขึ้นภาษีสินค้าเข้าซึ่งเป็นสินค้าที่สามารถผลิตได้อย่างพอเพียงต่อความต้องการภายในประเทศ มาตรการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนหันมาซื้อสินค้าที่ผลิตได้ภายในประเทศ เท่ากับเป็นการค้ำจุนอุตสาหกรรมภายในประเทศนั่นเอง

5. จัดตั้งบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรม เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมการลงทุนของเอกชนภายในประเทศ

6. จัดตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวทั่วประเทศ เป็นการกระจายรายได้และส่งเสริมประชาชนมีงานทำในส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น

7. พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เป็นพัฒนากิจการสาธารณูปโภค การขนส่งประทาน การคมนาคมขนส่ง การสื่อสาร การปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรบุคคลสำหรับรองรับเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี

8. จัดตั้งนิคมอุตสาหกรรม เพื่ออำนวยความสะดวกในการจัดรูปแบบอุตสาหกรรม อีกทั้งเป็นการสร้างความสะดวกในการขนส่งสินค้าไปยังท่าเรือ และความสะดวกในการบริการทางด้านต่างๆ เป็นการลดค่าใช้จ่ายของนักลงทุน

ผลจากการดำเนินงานของรัฐบาล

นับตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ประกาศส่งเสริมให้นักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศไทย ปรากฏว่านักลงทุนจากประเทศต่างๆ สนใจมาลงทุนในประเทศไทยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะนักลงทุนจากประเทศญี่ปุ่น ยุโรป สหรัฐอเมริกา ไต้หวัน ฮ่องกง ฯลฯ ทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยมีปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมหลายประการ เช่น ค่าแรงงานไทยไม่สูงนัก แรงงานไทยฝีมือดี ประเทศไทยมีวัตถุดิบอยู่มาก ปัญหาการก่อการร้ายมีน้อยมากเมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ คนไทยไม่รังเกียจชาวต่างชาติ ฯลฯ

นักลงทุนจากต่างประเทศสนใจเข้ามาประกอบกิจการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมหลายประเภท อุตสาหกรรมระยะแรกได้แก่การกลั่นน้ำมัน การผลิตยางรถยนต์ การประกอบรถยนต์ การถลุงแร่ดีบุก การผลิตกระดาษ การผลิตแก้วและกระจก การปั่นด้ายและทอผ้า การผลิตอุปกรณ์การก่อสร้าง เป็นต้น

ผลจากการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมทำให้ชาวไทยซึ่งแต่เดิมส่วนใหญ่ทำงานภาคเกษตรกรรมได้หันมาประกอบอาชีพแรงงานอุตสาหกรรม พนักงานบริษัท ห้างร้าน ธนาคารและการบริการต่างๆ ซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่งผลทำให้ชาวไทยมีงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้เศรษฐกิจโดยส่วนรวมของประเทศเจริญรุ่งเรืองเช่นเดียวกัน

การขยายตัวทางอุตสาหกรรมของไทยดำเนินไปอย่างต่อเนื่องแม้บางช่วงอาจหยุดชะงักไปบ้างอันเนื่องมาจากได้รับผลกระทบจากสภาวะน้ำมันแพงและเศรษฐกิจโลกตกต่ำ แต่อัตราการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมยังเป็นที่น่าพอใจ ดังเช่นสถิติเมื่อ พ.ศ. 2501 มูลค่ารวมของผลผลิตอุตสาหกรรมมีเพียงร้อยละ 11 ของรายได้ประชาชาติ เปรียบเทียบกับสถิติ พ.ศ. 2522 มูลค่ารวมของผลผลิตอุตสาหกรรมได้ขยายเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 20 นับว่าเป็นอัตราที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมาก

เศรษฐกิจไทยในช่วงเกิดการผันผวนทางการเมืองและสภาวะน้ำมันราคาแพง (พ.ศ. 2516 - 2528)

ระหว่างวันที่ 14 - 15 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้เกิดเหตุการณ์จลาจลและนำไปสู่การนองเลือดในกรุงเทพฯ เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง คือจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีการจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่เข้ามาบริหารประเทศ แต่อยู่ได้ไม่นานก็เปลี่ยนแปลงจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่กันอีกรวมทั้งได้เกิดการปฏิวัติรัฐประหารถึง 4 ครั้ง ในช่วงระยะนี้ นอกจากนี้สภาวะการเมืองยังเกิดความวุ่นวายอยู่เกือบตลอดเวลา ดังเช่นการชุมนุมประท้วงของกลุ่มนิสิต นักศึกษาและประชาชน การนัดหยุดงานของกรรมกร การเดินขบวนของชาวไร่ชาวนาเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาราคาข้าวตกต่ำ จนกระทั่งถึงวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ได้เกิดเหตุการณ์จลาจลและนำไปสู่การนองเลือดอีกครั้งหนึ่ง

จากความผันผวนทางการเมืองช่วง พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2528 และการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยครั้ง ทำให้รัฐบาลไม่สามารถนำนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจไปใช้อย่างได้ผลเต็มที่ เพราะต้องคอยแก้ไขปัญหาทางการเมืองซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะหน้า จึงไม่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ นอกจากนั้นยังมีเหตุการณ์ที่ซ้ำเติมและเกิดผลกระทบต่อทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจโดยส่วนรวมของประเทศไทยอย่างมากมายอยู่ 2 เหตุการณ์คือ

1. พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเปิดฉากขยายการสู้รบกับทหารและตำรวจไทยทั่วประเทศ รัฐบาลต้องใช้งบประมาณจำนวนมากในการปราบปรามผู้ก่อการร้าย นอกจากนั้นรัฐบาลไม่สามารถเข้าไปพัฒนาชนบทหรือในเขตอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์ได้

2. สภาวะน้ำมันมีราคาแพงไปทั่วโลก อันเป็นผลเนื่องมาจากประเทศผู้ผลิตน้ำมันหรือที่เรียกกันว่า "กลุ่มโอเปค" ร่วมกันลดการผลิตน้ำมันลง ทำให้น้ำมันมีราคาแพงไปทั่วโลก ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมไปทั่วโลกรวมทั้งอุตสาหกรรมในประเทศไทยด้วย สินค้าที่ผลิตออกมามีต้นทุนสูงและมีราคาแพงทำให้เกิดสภาวะเงินเฟ้อในประเทศไทย ประชาชนทั่วไปได้รับความเดือดร้อนโดยถ้วนหน้าและสภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำ

จากปัญหาการขาดเสถียรภาพทางการเมืองและผลกระทบจากเศรษฐกิจโลกตกต่ำ ทำให้เศรษฐกิจไทยได้รับความกระทบกระเทือนและเกิดความยุ่งยากตามมาสรุปได้ดังนี้

1. การพัฒนาเศรษฐกิจไม่สามารถกระทำได้อย่างต่อเนื่องตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ นโยบายเศรษฐกิจก็เปลี่ยนใหม่ตามรัฐบาล

2. เมื่อพืชผลราคาตกต่ำ เกษตรกรมักใช้วิธีเดินขบวนหรือชุมนุมประท้วงขอให้รัฐบาลแก้ไข รัฐบาลจึงใช้วิธีแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อให้เกษตรกรยุติการประท้วง ต่อมาไม่ช้าปัญหาแบบเดียวกันก็เกิดขึ้นอีก รัฐบาลก็ใช้วิธีแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าไปเรื่อยๆ

3. นักลงทุนจากต่างประเทศไม่มั่นใจนโยบายของรัฐบาลและไม่เชื่อมั่นเสถียรภาพทางการเมืองจึงไม่กล้ามาลงทุนในประเทศไทย ส่วนนักลงทุนที่ดำเนินธุรกิจอยู่แล้วบางส่วนได้ถอนการลงทุนจากประเทศไทยไปลงทุนในประเทศอื่นซึ่งมีความมั่นคงทางการเมืองมากกว่า

4. การส่งสินค้าออกลดลง ขณะเดียวกันไทยต้องสั่งซื้อสินค้าต่างประเทศในปริมาณสูง ทำให้เสียดุลการค้ามากมาย เป็นผลทำให้ทุนสำรองระหว่างประเทศลดลงอย่างรวดเร็ว มูลค่าของเงินบาทตกต่ำ

5. การลดค่าของเงินบาทอันเนื่องมาจากความผูกพันของอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินบาทไทยกับเงินดอลลาร์สหรัฐ ในขณะที่เงินบาทไทยมีมูลค่าตกต่ำลงแต่เงินดอลลาร์สหรัฐมีมูลค่าสูงขึ้น แต่การแลกเปลี่ยนเงินตรายังคงอัตราเหมือนเดิม ส่งผลให้สินค้าไทยที่ส่งไปขายต่างประเทศขายยากขึ้นเพราะมีราคาสูงเกินความจริง รัฐบาลไทยจึงประกาศลดค่าเงินบาทลง 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกใน พ.ศ. 2524 รัฐบาลได้ประกาศลดค่าเงินบาทจาก 20 บาทต่อ 1 ดอลลาร์ เป็น 23 บาทต่อ 1 ดอลล่าร์ ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2527 ลดค่าลงจาก 23 บาท ต่อ 1 ดอลลาร์เป็น 27 บาท ต่อ 1 ดอลลาร์ ผลจากการลดค่าเงินบาททำให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยคือ สินค้าจากต่างประเทศมีราคาสูง เกิดปัญหาเงินเฟ้อ หนี้สินของภาครัฐและภาคเอกชนที่กู้เงินมาจากต่างประเทศจะสูงขึ้นโดยอัตโนมัติเมื่อคิดเป็นเงินบาท

สำหรับส่วนดีของการลดค่าเงินบาทก็คือ สินค้าไทยที่ส่งไปขายยังต่างประเทศมีราคาถูกลงเมื่อคิดเป็นเงินดอลลาร์ ทำให้สินค้าไทยขายได้มากขึ้น การส่งออกขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้เศรษฐกิจไทยฟื้นตัวได้รวดเร็วในเวลาต่อมา

การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจระหว่าง พ.ศ. 2516 – 2528 จากปัญหาดังกล่าวรัฐบาลในช่วงระยะนี้ได้พยายามแก้ไขปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจสรุปได้ดังนี้

1. สร้างความมั่นคงทางการเมืองโดยประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนมากขึ้น เพื่อให้การปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยมีความมั่นคง ประชาชนมีความพอใจการบริหารงานของรัฐบาลและไม่ก่อการจลาจลวุ่นวายอีก นอกจากนั้นยังแก้ไขปัญหาการสู้รบระหว่างรัฐบาลกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยรัฐบาลประกาศนโยบายพัฒนาชนบททั้งทางการปกครองและเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนในชนบทหันมาร่วมมือกับรัฐบาล เป็นเหตุให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหมดอิทธิพลและพ่ายแพ้ในที่สุด

2. รัฐบาลใช้นโยบายผูกมิตรและประนีประนอมกับประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้ลดความขัดแย้งและยุติการปะทะกันตามชายแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านลง ทำให้ชาวไทยได้มีโอกาสติดต่อค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น

3. รัฐบาลประกาศลดค่าของเงินบาทดังได้กล่าวไปแล้ว

4. ขยายตลาดสินค้าเกษตรในต่างประเทศ โดยเฉพาะการส่งออกข้าวรัฐบาลได้ประกาศยกเลิกการเก็บค่าพรีเมียมจากพ่อค้าส่งออก (การเก็บค่าพรีเมียมมีผลทำให้ต้นทุนข้าวที่ส่งไปขายต่างประเทศมีราคาแพง) การยกเลิกเก็บค่าพรีเมียมทำให้ข้าวไทยที่ส่งไปขายต่างประเทศราคาลดลง ทำให้ขายได้มากขึ้น ส่งผลให้ชาวนาไทยขายข้าวในราคาสูงขึ้น

5. จัดสรรเงินงบประมาณจำนวนมากสนับสนุนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) นำไปช่วยเหลือเกษตรกรด้วยการปล่อยเงินกู้เพื่อการเกษตรในอัตราดอกเบี้ยต่ำ และเพื่อแก้ไขปัญหาเกษตรกรต้องไปกู้นายทุนเงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยสูง

6. ใช้นโยบายประกันราคาพืชผล เพื่อให้เกษตรกรมั่นใจในราคาพืชผลที่จะขายได้พอมีกำไร

7. ปัญหาน้ำมันขาดแคลนและมีราคาแพง รัฐบาลประกาศใช้มาตรการส่งเสริมให้ประชาชนใช้น้ำมันอย่างประหยัด และขึ้นภาษีสินค้าประเภทฟุ่มเฟือย

8. สนับสนุนให้บริษัทต่างประเทศเข้ามาสำรวจหาแหล่งน้ำมันดิบและก๊าซธรรมชาติในประเทศไทย ซึ่งเกิดผลในเวลาต่อมาคือการค้นพบแหล่งน้ำมันดิบและก๊าซธรรมชาติในประเทศไทยหลายแห่ง สามารถขุดเจาะนำขึ้นมาใช้ในเชิงพาณิชย์ได้สำเร็จ

9. สนับสนุนอุตสาหกรรมแปรรูปสินค้าจากภาคเกษตรกรรม

10. วางโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของประเทศไทยให้เป็นพื้นที่นิคมโรงงานอุตสาหกรรมทั้งอุตสาหกรรมหนักและอุตสาหกรรมเบา นอกจากนั้นยังวางโครงการสร้างท่าเรือน้ำลึกที่แหลมฉบังและการพัฒนาท่าเรือที่สัตหีบ เพื่อจุดมุ่งหมายในการขยายการส่งสินค้าไทยไปขายยังต่างประเทศ

11. ปรับปรุงกฎหมายและแก้ไขกฎระเบียบตลอดจนวางมาตรการต่างๆ เพื่อส่งเสริมให้นักลงทุนไทยและนักลงทุนจากต่างประเทศขยายกิจการการลงทุนในประเทศไทย

12. ทุ่มงบประมาณเพื่อสนับสนุนให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ

ยุคทองของเศรษฐกิจไทย (พ.ศ. 2529 - พ.ศ. 2537)

ระหว่าง พ.ศ. 2529 - พ.ศ. 2537 เศรษฐกิจไทยเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและมีอัตราเฉลี่ยความก้าวหน้าสูงสุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน นับตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นต้นมา การที่เศรษฐกิจไทยเจริบเติบโตและก้าวหน้าสูงสุดน่าจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยทางด้านต่างๆ ดังนี้

ก. ปัจจัยภายนอกประเทศ

1. สภาวะน้ำมันมีราคาแพง ได้เริ่มลดลงตามลำดับ สาเหตุเนื่องมาจากสมาชิกในกลุ่มโอเปคเกิดความแตกแยก ทำให้บางประเทศผลิตน้ำมันออกมาในปริมาณมากจนล้นความต้องการของตลาดโลก ทำให้น้ำมันราคาถูก

2. เศรษฐกิจโลกเริ่มฟื้นตัวและขยายอัตราความก้าวหน้าเพิ่มขึ้นตามลำดับ

3. สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างประเทศเริ่มลดลงตามลำดับ มหาอำนาจของโลกต่างร่วมมือกันสร้างสันติภาพ ประเทศต่างๆ ที่เคยทะเลาะเบาะแว้งถึงขั้นทำสงครามกันต่างก็หันหน้ามาร่วมมือกันด้วยดีโดยเฉพาะความร่วมมือทางเศรษฐกิจ

ข. ปัจจัยภายในประเทศ

1. การเมืองการปกครองของไทยมีเสถียรภาพมั่นคง โดยเฉพาะในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้รับการสนับสนุนจากประชาชน นักการเมือง ทหาร และนักธุรกิจอย่างท่วมทัน ทำให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ สามารถบริหารประเทศได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศและวางรากฐานการพัฒนาเศรษฐกิจได้สอดคล้องกับการขยายตัวของเศรษฐกิจโลก

2. ประเทศไทยมีศักยภาพในการดึงดูดนักลงทุนจากต่างประเทศให้เข้ามาลงทุนในประเทศไทยสูงกว่าประเทศอื่นๆ ในทวีปเอเชีย จุดเด่นของไทยในเรื่องนี้ได้แก่ ความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ ความมั่นคงทางการเมือง ค่าจ้างแรงงานที่ไม่สูงนัก วัตถุดิบและทรัพยากรธรรมชาติยังอุดมสมบูรณ์ และการที่ชาวไทยส่วนใหญ่มีไมตรีจิตต่อชาวต่างประเทศ ปัจจัยดังกล่าวจึงมีส่วนสำคัญต่อการดึงดูดนักลงทุนจากต่างประเทศให้เข้ามาลงทุนในประเทศไทย

ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ

ใน พ.ศ. 2528 นับเป็นปีแรกที่สินค้าส่งออกของไทยมาจากภาคอุตสาหกรรมมีมูลค่าการส่งออกสูงกว่าสินค้าที่มาจากภาคเกษตรกรรม เพราะแต่เดิมประเทศไทยมีรายได้หลักจากการส่งสินค้าเกษตรกรรมไปขายต่างประเทศสินค้าเกษตรที่สำคัญได้แก่ ข้าว ยางพารา ข้าวโพด มันสำปะหลัง เป็นต้น นับตั้งแต่ พ.ศ. 2528 จนถึงปัจจุบันสินค้าเกษตรลดความสำคัญลงตามลำดับและมีอัตราการส่งออกเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 2-3 เท่านั้น ในขณะที่การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมขยายตัวสูงขึ้นตามลำดับ เมื่ออัตราเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละมากกว่าร้อยละ 10 ทำให้เศรษฐกิจของประเทศไทยเติบโตอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะช่วงระหว่าง พ.ศ. 2530 – 2534 ดังสถิติ พ.ศ. 2530 อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจสูงถึงร้อยละ 9.5 เมื่อเปรียบเทียบกับสถิติ พ.ศ. 2529 ซึ่งมีอัตราการขยายตัวเพียงร้อยละ 4.9 ใน พ.ศ. 2531 การขยายตัวทางเศรษฐกิจได้พุ่งขึ้นสูงเป็นประวัติการณ์คือมีอัตราสูงถึงร้อยละ 13.2

ในต้นปี พ.ศ. 2534 เกิดสงครามระหว่างสหประชาชาติกับอิรัก ประกอบกับเกิดการรัฐประหารในประเทศไทยเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 และเกิดเหตุการณ์นองเลือดในกรุงเทพฯ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจโดยส่วนรวมของไทย อัตราความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเริ่มลดลงแต่ไม่ถึงขั้นตกต่ำอย่างรุนแรง ต่อมาสถานการณ์สงครามระหว่างสหประชาชาติกับอิรักได้ยุติลงและการเมืองการปกครองไทยเริ่มมีฐานะมั่นคงเศรษฐกิจไทยก็เริ่มขยายตัวไปในทางที่ดีอีกครั้งหนึ่ง ดังเช่นสถิติการส่งสินค้าออกใน พ.ศ. 2537 มีมูลค่าสูงถึง 1.1 ล้านบาท เปรียบเทียบกับสถิติการส่งออกใน พ.ศ. 2527 ซึ่งมีมูลค่าการส่งออกเพียงกว่า 1 แสนล้านบาทเท่านั้น นอกจากนั้นประเทศไทยยังมีรายได้จากการท่องเที่ยวใน พ.ศ. 2536 ประมาณ 143,000 บาท นับเป็นรายได้เข้าประเทศอย่างงดงาม

สินค้าอุตสาหกรรมส่งออกที่สำคัญของไทย ได้แก่ ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ คอมพิวเตอร์ และชิ้นส่วน แผงวงจรไฟฟ้าและชิ้นส่วน อัญมณีและเครื่องเพชรพลอย รองเท้า อาหารทะเลกระป๋อง ผลิตภัณฑ์พลาสติก เป็นต้น สำหรับสินค้าเกษตรส่งออกที่สำคัญ ได้แก่ กุ้งแช่แข็ง ยางพารา ข้าว มันสำปะหลัง ไก่แช่แข็ง ปลาสด เป็นต้น

การถดถอยและวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2538 เป็นต้นไป เศรษฐกิจไทยเริ่มถดถอยและประสบวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรงระหว่าง พ.ศ. 2539 - พ.ศ. 2540 สาเหตุแห่งการเกิดปัญหาดังกล่าวสรุปได้ดังนี้

1. ฐานะของรัฐบาลขาดความมั่นคงทางการเมือง เกิดความแตกแยกในรัฐบาลทำให้ต่างประเทศขาดความเชื่อมั่นต่อนโยบายของรัฐบาล

2. ในช่วงยุคทองของเศรษฐกิจไทย มีการขยายการลงทุนในธุรกิจประเภทฟุ่มเฟือยและอสังหาริมทรัพย์กันอย่างขนานใหญ่จนเกินความต้องการของประชาชน

3. นักธุรกิจไทยกู้เงินจากต่างประเทศจำนวนมหาศาลเพื่อนำมาลงทุนในประเทศไทย เมื่อธุรกิจประสบปัญหาขาดทุน ประเทศไทยทั้งภาครัฐและภาคเอกชนจึงมีหนี้สินในต่างประเทศอย่างท่วมท้น

4. มีการปั่นหุ้นในตลาดหลักทรัพย์ บริษัทและเอกชนไทยซื้อหุ้นเพื่อเก็งกำไรในระยะสั้น มิได้ซื้อหุ้นเพื่อขยายการลงทุนและหวังกำไรในระยะยาว เมื่อหุ้นราคาตกผู้ซื้อหุ้นก็ประสบปัญหาล้มละลาย

5. ชาวไทยกู้เงินจากธนาคารและบริษัทเงินทุนเพื่อนำไปซื้อสินค้าและอสังหาริมทรัพย์เพื่อเก็งกำไร เมื่อธุรกิจเก็งกำไรประสบความล้มเหลว จึงไม่มีเงินใช้หนี้ธนาคารและบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์

6. เกิดภาวะเงินเฟ้อในยุคทองของเศรษฐกิจไทย

7. ค่าของเงินบาทตกต่ำเมื่อเทียบกับเงินดอลลาร์ของสหรัฐ ทำให้การส่งสินค้าออกของไทยเริ่มมีปัญหาสินค้าราคาแพงขายได้ยากขึ้น แต่รัฐบาลไม่ยอมลดค่าเงินบาทลงเหมือนดังเช่นที่รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์เคยกระทำมาแล้ว

8. ทุนสำรองระหว่างประเทศร่อยหรอจนเกือบหมด ทำให้เงินบาทไร้เสถียรภาพ

9. สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียเกิดความสงบเรียบร้อย ประเทศต่างๆ มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจของตน จึงใช้นโยบายสนับสนุนให้นักลงทุนชาวต่างประเทศมาลงทุนในประเทศของตน นักลงทุนที่เคยมาลงทุนในประเทศไทยต่างพากันถอนตัวไปลงทุนในประเทศอื่น เช่น ประเทศจีน และประเทศในแถบอินโดจีน เป็นต้น

ผลกระทบจากสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ สรุปได้ดังนี้

1. เกิดภาวะเงินเฟ้อในประเทศอย่างรุนแรง สินค้าอุปโภคบริโภคมีราคาสูงขึ้น โดยเฉพาะสินค้าประเภทน้ำมันและเชื้อเพลิง

2. ธุรกิจห้างร้าน บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ ธนาคารบางแห่ง ตลอดจนโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ต่างพากันปิดกิจการและล้มละลายมากมายเป็นประวัติการณ์ ส่งผลให้เกิดปัญหาประชาชนว่างงานถึง 2 ล้านคน

3. ดอกเบี้ยมีราคาสูง จนกระทั่งนักธุรกิจหรือประชาชนไม่กล้ากู้มาประกอบกิจการ ทำให้เศรษฐกิจรวมของประเทศหยุดชะงักและซบเซาอย่างรุนแรง

การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำและวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ รัฐบาลพยายามแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำและวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจสรุปได้ดังนี้

1. ประกาศใช้นโยบายปล่อยให้เงินบาทมีค่าลอยตัว เป็นการยกเลิกวิธีการกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนตายตัวระหว่างเงินบาทกับเงินดอลลาร์สหรัฐซึ่งใช้กันมานาน นโยบายนี้ใช้มาถึงปัจจุบัน

2. ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. - 2540 รัฐบาลได้ติดต่อขอกู้เงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) จำนวน 16,700 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อพยุงฐานะของเงินบาทให้ต่างชาติเกิดความเชื่อมั่นในฐานะการคลังของไทย อย่างไรก็ตามการกู้เงินดังกล่าวเปิดโอกาสให้กองทุนการเงินระหว่างประเทศเข้ามาควบคุมดูแลการบริหารงานทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลไทย

3. กู้เงินจากต่างประเทศมาฟื้นฟูเศรษฐกิจไทย โดยสนับสนุนให้ประชาชนในชนบทมีงานทำและมีรายได้สูงขึ้น

4. เข้ายึดกิจการสถาบันการเงินและธนาคารที่ล้มละลายเพื่อฟื้นฟูกิจการให้มั่นคงสำหรับบริการประชาชนต่อไป สถาบันบางแห่งที่ไม่สามารถฟื้นฟูได้ ก็นำไปขายให้แก่เอกชน

5. ขยายตลาดการค้ากับต่างประเทศ เพื่อนำรายได้เข้าประเทศ

6. โฆษณาและสนับสนุนการท่องเที่ยวในประเทศไทยเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างประเทศนำเงินมาใช้จ่ายในประเทศไทย

7. สนับสนุนให้หน่วยราชการของรัฐและประชาชนประหยัดค่าใช้จ่ายและนิยมซื้อสินค้าไทย

ผลจากการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำของรัฐบาล ระหว่าง พ.ศ. 2539 – พ.ศ. 2540 ถือได้ว่าเศรษฐกิจไทยอยู่ช่วงตกต่ำอย่างรุนแรงที่สุด คือนอกจากจะไม่มีความก้าวหน้าในการขยายตัวทางเศรษฐกิจแล้ว กลับมีอัตราถอยหลังหรือที่เรียกกันว่า "ติดลบ" คือติดลบกว่าร้อยละ 10 เทียบกับอัตราความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2537 ซึ่งมีความก้าวหน้าในอัตราร้อยละ 8

ต่อใน พ.ศ. 2541 เศรษฐกิจไทยเริ่มฟื้นตัวขึ้นบ้างเล็กน้อย ถึง พ.ศ. 2542 เศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัวอย่างเห็นได้ชัดและมีอัตราการขยายตัวในลักษณะเป็นบวก ประมาณร้อยละ 4 ในต้นปี พ.ศ. 2543 กลางปี พ.ศ. 2543 รัฐบาลเริ่มประกาศฐานะการคลังของประเทศว่ามีความมั่นคงพอที่จะเริ่มใช้หนี้คืนแก่กองทุนการเงินระหว่างประเทศโดยเริ่มชำระหนี้ตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2543 เป็นต้นไป

ใน พ.ศ. 2544 ประเทศไทยเริ่มประสบปัญหาเศรษฐกิจถดถอยอีกครั้งหนึ่ง สาเหตุมาจากเศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาเริ่มถดถอย ทำให้การส่งสินค้าออกของไทยประสบปัญหาซบเซา การสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศลดลงไปมาก ทำให้ธุรกิจบางประเภทและโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่งเริ่มปิดกิจการ ทำให้คาดกันว่าจะมีประชาชนชาวไทยประสบปัญหาการว่างงานถึง 2 ล้านคน ในขณะที่ประเทศไทยกำลังวิตกเกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศเริ่มตกต่ำนั่นเอง ได้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงสะเทือนขวัญประชาชนไปทั่วโลก ในวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2544 ผู้ก่อการร้ายจำนวนหนึ่งได้จี้เครื่องบินภายในประเทศสหรัฐอเมริกาพุ่งเข้าชนตึกศูนย์กลางการค้าของโลกในนครนิวยอร์ก จนถึงขั้นพังทลายลงมา มีผู้เสียชีวิตหลายพันคน นอกจากนั้นผู้ก่อการร้ายยังบังคับเครื่องบินพุ่งเข้าชนตึกที่ทำการของกระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกาจนมีผู้เสียชีวิตหลายร้อยคน เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้รัฐบาลอเมริกาประกาศทำสงครามกับกลุ่มผู้ก่อการร้ายซึ่งมีฐานที่มั่นในประเทศอัฟกานิสถาน

เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ทำให้คาดกันว่าเศรษฐกิจโลกใน พ.ศ. 2544 – พ.ศ. 2545 จะมีอัตราความเติบโตไม่ถึงร้อยละ 2 สำหรับในประเทศไทยนั้นผู้เชี่ยวชาญทางเศรษฐกิจต่างก็คาดหมายว่าคงจะหลีกเลี่ยงปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำลงไปอีกไม่พ้น อันเนื่องมาจากการทำสงครามระหว่างสหรัฐอเมริกากับผู้ก่อการร้าย และยังมีการคาดหมายว่าอัตราความก้าวหน้าเศรษฐกิจของไทยเมื่อสิ้น พ.ศ. 2544 คงจะมีอยู่ประมาณร้อยละ 1.5 เท่านั้น

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนช่วยกันหาภาพของสังคมไทยในสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และร่วมกันอภิปรายถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยนั้น รวมทั้งการประกอบอาชีพส่วนใหญ่

2. นักเรียนร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นกับคำกล่าวที่ว่า "คนไทยค้าขายไม่เป็น" เป็นจริงหรือไม่ในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้วร่วมกันศึกษาค้นคว้าถึงวิธีดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจในสมัยนั้น

3. นักเรียนร่วมกันศึกษาค้นคว้าถึงวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจของไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วนำมาอภิปรายถึงความยากลำบากของผู้คนในสมัยสงคราม และร่วมกันสรุปถึงแนวทางการแก้ไขวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในสมัยนั้น

4. นักเรียนศึกษาแผนพัฒนาเศรษฐกิจในระยะต่างๆ แล้วร่วมกันสรุปถึงผลการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคปัจจุบัน

5. นักเรียนอภิปรายถึงปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว แล้วร่วมกันสรุปถึงผลที่เกิดขึ้น รวมทั้งแนวทางแก้ไข

คำถาม

1. จงอธิบายถึงสภาพสังคมไทย รวมทั้งการทำมาหากินของไทยภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย

2. การที่คนไทยค้าขายไม่เป็นขาดความรู้ความสามารถ รวมทั้งขาดทุนทรัพย์เนื่องมาจากสาเหตุใด และรัฐบาลในยุคต่างๆ ได้พยายามแก้ไขอย่างไร

3. จงอธิบายถึงความยุ่งยากของประเทศไทยที่ต้องเผชิญกับสงครามโลกครั้งที่ 2 มาโดยสังเขป

4. ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างไร จงอธิบาย

5. จงอธิบายถึงการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของรัฐบาลในยุคต่อๆ มาหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2

6. การที่ประเทศไทยพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดปัญหาสำคัญประการใด จงอธิบาย

7. เพราะเหตุใดประเทศไทยจึงประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำนับตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นไป และการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจดังกล่าวจำเป็นที่จะต้องแก้ไขในเรื่องใดบ้าง

บทที่ 8

การพัฒนาสังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศในสมัยปัจจุบัน

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. วิเคราะห์ถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การศึกษา และศิลปวัฒนธรรมของประเทศ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน
2. ตระหนักถึงความจำเป็นที่ประเทศไทยต้องมีความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ในลักษณะแตกต่างกันตามสถานการณ์ที่บีบบังคับ
3. วิเคราะห์ถึงผลกระทบของการรวมกลุ่มกับประเทศเพื่อนบ้าน

ความคิดรวบยอด

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นผลให้เกิดการขยายตัวทางการศึกษา รวมทั้งการเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้ชนชั้นกลางมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยมากขึ้น นอกจากนี้การแพร่ขยายของวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางศิลปวัฒนธรรมให้เป็นสากลมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ได้มีการรณรงค์ให้มีการอนุรักษ์มรดกของชาติไว้ให้คงอยู่สืบไป

ประเทศไทยจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับต่างประเทศในลักษณะต่าง ๆ กัน ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอด เช่น อาจจะต้องเข้าร่วมสงคราม และเพื่อความเสมอภาคเท่าเทียมกันกับนานาประเทศ นอกจากนี้ยังต้องร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อประสานประโยชน์และสร้างอำนาจต่อรองกับกลุ่มประเทศอื่น ๆ

สังคมและวัฒนธรรมไทยมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ชนชั้นกลางขยายตัวมากขึ้นและมีบทบาทสำคัญในหลาย ๆ ด้าน ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการจัดและขยายการศึกษาภาคบังคับ ที่ทำให้คนทั่วไปมีโอกาสได้เล่าเรียนมากขึ้นและสูงขึ้น ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมสากลก็ได้แพร่หลายเข้ามามากขึ้น ซึ่งทำให้วัฒนธรรมที่ดีงามของไทยบางอย่างถูกลดความสำคัญลงไป

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ไทยสามารถแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมได้อย่างสมบูรณ์ ทำให้ไทยอยู่ในฐานะเท่าเทียมกับประเทศทั้งหลาย แต่ต่อมาไทยต้องเผชิญกับสงครามโลกครั้งที่ 2 การแบ่งค่ายของมหาอำนาจในสมัยสงครามเย็น ถึงกระนั้นการส่งเสริมสันติภาพในโลกก็เป็นเรื่องที่ไทยให้ความสำคัญตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น แม้ว่าลักษณะโครงสร้างของสังคมไทยยังเหมือนกับเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 มีการยกเลิกระบบทาสและระบบไพร่ แต่การเปลี่ยนแปลงทั้งหลายอยู่ในชนชั้นต่าง ๆ นั้นเอง ในระดับสูงสุด พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ถูกลดสิทธิพิเศษต่าง ๆ ลงไปมาก ชนชั้นกลาง ซึ่งได้แก่ ข้าราชการ พลเรือน ทหาร นักธุรกิจ ขยายจำนวนมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการขยายตัวทางการศึกษา การเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้ชนชั้นกลางมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยสมัยใหม่ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และด้านอื่น ๆ ในระดับล่างคือสามัญชน เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ได้แก่ เกษตรกร คนงานรับจ้าง ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำมีการศึกษาน้อย แต่เดิมมาส่วนใหญ่ของสามัญชนตั้งถิ่นฐานอยู่ในชนบท แต่ในช่วงหลังตั้งแต่ราว พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ชาวชนบทเริ่มอพยพเข้ามาสู่ตัวเมืองมากขึ้น ทั้งเพื่อหางานทำ ศึกษาเล่าเรียนเพิ่มเติม การแสวงหาชีวิตที่ดีขึ้น ผู้ที่อพยพนี้บางส่วนจะเป็นการอพยพชั่วคราว แต่ก็มีบางส่วนตั้งถิ่นฐานในเมืองเป็นการถาวร จึงทำให้หนุ่มสาวในชนบทมีจำนวนน้อยลง สำหรับพระสงฆ์นั้นยังเป็นชนชั้นที่ได้รับการยกย่องจากสังคมโดยทั่วไปเหมือนเดิม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน จะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตที่ผู้คนมีการแข่งขันกันมากขึ้น ต้องปรับตัวมากขึ้น ซึ่งทำให้คุณธรรมที่ดีในสังคมไทยแต่เดิมมาลดลง เช่น ความเมตตากรุณา ความโอบอ้อมอารี การเคารพยกย่องผู้ใหญ่ กลายเป็นว่าผู้คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ใช้ความรุนแรงแก้ไขปัญหามากขึ้น ผู้หญิงก็ต้องออกทำงานนอกบ้านมากขึ้น เพื่อให้มีรายได้เพียงพอเลี้ยงดูครอบครัว ดังนั้นสถานภาพของผู้หญิงในปัจจุบันจึงเท่าเทียมกับผู้ชายทั้งสิทธิและโอกาสในการทำงาน

การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การศึกษาของไทยมีความก้าวหน้ามากขึ้น ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ในปัจจุบันไทยเรามีการศึกษาภาคบังคับ 6 ปี และกำลังขยายโอกาสทางการศึกษาเป็น 9 ปี และ 12 ปี ซึ่งจะทำให้เยาวชนได้มีโอกาสหาความรู้ใส่ตัวมากขึ้นก่อนจะออกไปทำงานเลี้ยงชีพสำหรับผู้ที่ไม่เรียนต่อ และเยาวชนถึงร้อยละ 98 ที่เข้าเรียนในการศึกษาภาคบังคับ เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ถ้ายังต้องการเรียนต่อ ก็สามารถเรียนต่อได้ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ซึ่งมีอยู่โดยทั่วไปทั้งโรงเรียนของรัฐและเอกชน และถ้ายังต้องการเรียนต่อไปอีก ก็สามารถเรียนต่อได้ในวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ซึ่งมีทั้งของรัฐและเอกชน และทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

ในขณะที่การศึกษาได้ขยายตัวออกไปอย่างมากมายเช่นนี้ คุณภาพของการศึกษาก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญ เพราะในชีวิตที่มีการแข่งขันกันมากนี้ ผู้มีความรู้ความสามารถจริง ๆ เท่านั้น จึงจะได้รับการเลื่อนตำแหน่ง มีความก้าวหน้า หรือมีรายได้ดี ความก้าวหน้าทางการศึกษาดังที่กล่าวมานี้ ทำให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงเร็วมาก คนสามัญสามารถเลื่อนฐานะทางสังคมของตนให้สูงขึ้นได้โดยอาศัยการศึกษา และยังสามารถนำเอาความรู้ที่ได้เล่าเรียนมาใช้กับชีวิตประจำวันของตนเพื่อทำให้ชีวิตดียิ่งขึ้นได้อีกด้วย และผู้มีความรู้ยังสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายในปัจจุบันได้ รู้จักเลือกว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนไม่ดี หรือสิ่งไหนน่าจะเหมาะกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของเรา รวมทั้งการนำความรู้มาป้องกันหรือแก้ไขปัญหาที่เป็นอยู่ เช่น เรื่องการทำลายสิ่งแวดล้อม ภาวะมลพิษ เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ชีวิตของคนและสังคมดียิ่งขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทางศิลปวัฒนธรรม

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 วัฒนธรรมไทยมีทั้งส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสากลมากขึ้น และมีการบำรุงรักษาวัฒนธรรมไทยที่ดีงามที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสากลมากขึ้น ที่สำคัญเช่น

1. การเปลี่ยนชื่อ**ประเทศสยาม** เป็น**ประเทศไทย** เมื่อ พ.ศ. 2482 เพื่อแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยเป็นดินแดนของคนไทยตามความรู้สึกเรื่องชาตินิยมในสมัยนั้น พร้อมกันนั้น ได้มีการกำหนดวันชาติขึ้นมาด้วย โดยให้วันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งเป็นวันเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นวันชาติ แต่ในปัจจุบันได้กำหนดให้วันที่ 5 ธันวาคม ซึ่งเป็นวันพระราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันเป็นวันชาติแทน นอกจากนี้ยังมีการแต่งเพลงชาติ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของประเทศอีกอย่างหนึ่ง

2. การกำหนดวันขึ้นปีใหม่ โดยเปลี่ยนเป็นวันที่ 1 มกราคม ตามสากลนิยม แทนวันที่ 1 เมษายน ตามที่เคยใช้กันแต่เดิมมา และเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2484 เป็นต้นมา

ในส่วนที่มีการบำรุงรักษาวัฒนธรรมที่ดีงามของไทย เช่น มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2483 กำหนดให้คนไทยแต่งกายให้เหมาะสม คือ นุ่งกางเกงแทนผ้าม่วงหรือโจงกระเบน สำหรับชาย ส่วนสตรีให้สวมกระโปรงและยังต้องสวมเสื้อ รองเท้า หมวก มีการกำหนดการตั้งชื่อให้เหมาะสมกับเพศ ใช้ศัพท์สามัญ และไม่ควรยาวเกิน 3 พยางค์ อนึ่ง ในสมัยนั้นได้มีการตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นมาด้วย แต่ถูกยุบไปใน พ.ศ. 2500 ในปัจจุบันงานทางด้านวัฒนธรรมอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ขึ้นกับกระทรวงศึกษาธิการ

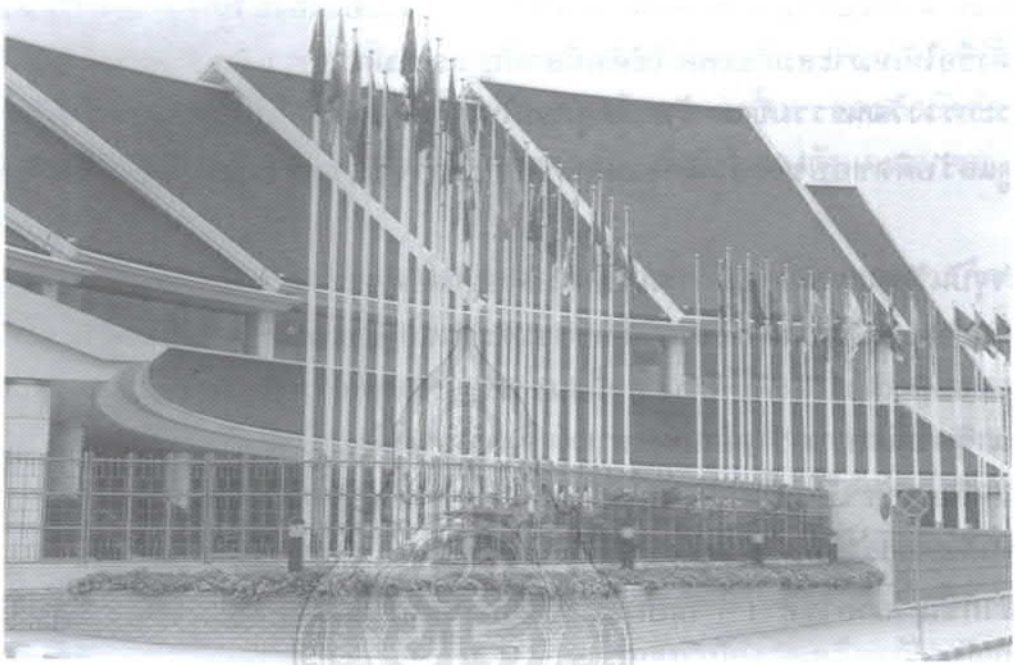
ในปัจจุบันวัฒนธรรมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และยังได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากวัฒนธรรมต่างชาติ โดยเฉพาะจากวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งแพร่หลายโดยสื่อต่าง ๆ ทั้งโทรทัศน์ วีดิทัศน์ วิทยุ คอมพิวเตอร์ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ วัฒนธรรมตะวันตกบางอย่างอาจไม่เหมาะสมกับเยาวชนของไทย เช่น ดิสโกเธค บาร์ คอกเทลเลานจ์ สถานคาราโอเกะ ซึ่งถ้าหลงใหลเข้าไปมั่วสุมก็จะทำให้เสียเงิน เสียเวลา เป็นเบื้องต้น และเสียคน ติดยาเสพย์ติดได้ เป็นประการต่อมา

ในด้านศิลปกรรม อิทธิพลของชาติตะวันตกได้มีต่อไทยมากขึ้น เช่น การสร้างอนุสาวรีย์ก็แพร่หลายมากขึ้น อาคารต่าง ๆ ที่เป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกก็เห็นได้โดยทั่วไป แต่ก็มีความ

อาคารซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก

พยายามในการประยุกต์ให้เข้ากับแบบของไทยด้วย เช่น ศูนย์การประชุมของสหประชาชาติ วรรณกรรมตะวันตกที่เคยมีการแปลก็ถูกดัดแปลง หรือแต่งขึ้นมาโดยคนไทยมากขึ้น เช่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่งเรื่องสี่แผ่นดิน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นสูงที่ใกล้ชิดกับราชสำนัก ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยรัชกาลที่ 8 รวมสี่แผ่นดิน โบตั๋น แต่งเรื่อง จดหมายจากเมืองไทย ซึ่ง

ศูนย์การประชุมของสำนักงานคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมแห่งเอเชียและแปซิฟิก (ESCAP) เป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยประยุกต์

สะท้อนชีวิตของคนจีนที่อพยพเข้ามาทำมาหากินและตั้งหลักแหล่งในไทย และการที่ลูกหลานของเขาเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเป็นคนไทย คำพูน บุญทวี แต่งเรื่อง ลูกอีสาน ซึ่งสะท้อนชีวิตของคนอีสาน เป็นต้น

เนื่องจากศิลปวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชาติ และการที่วัฒนธรรมต่างชาติแพร่หลายเข้ามาในบ้านเมืองของเรามากขึ้น รัฐบาลจึงได้กำหนดให้วันที่ 2 เมษายนของทุกปี เป็น **วันอนุรักษ์มรดกของชาติ** โดยในวันดังกล่าวเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งพระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชภารกิจในการอนุรักษ์มรดกของชาติอย่างสำคัญ นอกจากนี้รัฐบาลยังได้อนุรักษ์บูรณะแหล่งโบราณสถานของชาติ จัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ รวม 9 แห่ง คือ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรี อุทยานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของผู้คนบนผืนแผ่นดินไทยในอดีต ซึ่งเป็นที่มาของวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน

อนึ่ง ใน พ.ศ. 2534 คณะกรรมการมรดกโลกได้ประกาศยกย่องแหล่งโบราณสถานของชาติและแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติของไทยรวม 3 แห่ง คือ*

1. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและใกล้เคียง (รวมอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยและอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร)
2. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
3. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี

เป็นแหล่งมรดกโลก คือ มนุษย์ทุกคน ทุกชาติ ทุกภาษา เป็นเจ้าของร่วมกัน และมีหน้าที่อนุรักษ์ร่วมกันด้วย

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศหลัง พ.ศ. 2475

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ภาวะเร่งด่วนประการหนึ่งของรัฐบาลที่ปกครองประเทศในเวลานั้น คือ การร่างและประกาศใช้ประมวลกฎหมายที่เป็นสากลให้เรียบร้อย เพื่อนำไปสู่การยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างชาติตามเงื่อนไขที่เจรจากันมาตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งไทยสามารถประกาศใช้ประมวลกฎหมายทั้งหมดได้ใน พ.ศ. 2478 อีก 2 ปีต่อมาอังกฤษเป็นชาติแรกที่ยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับไทย จากนั้นชาติอื่นๆ ก็ได้ประกาศยกเลิกตาม ซึ่งทำให้ประเทศไทยอยู่ในฐานะที่เท่าเทียมกับชาติอื่นทั้งหลาย

---

*ปี พ.ศ. 2535 แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงได้รับขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม นับเป็นแห่งที่ 4 ของไทย

ประเทศไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2

หลังจากไทยอยู่ในฐานะเท่าเทียมกับนานาชาติไม่นานนัก ไทยก็ต้องเผชิญภาวะวิกฤติอีกครั้ง เพราะการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2

สงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2482–2488 เป็นสงครามที่ก่อให้เกิดความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินมากมาย ยิ่งกว่าสงครามโลกครั้งที่ 1 ประมาณว่ามีทหารเสียชีวิตถึง 15 ล้านคน (สงครามโลกครั้งที่ 1 เสียชีวิตประมาณ 10 ล้านคน) แต่ถ้ารวมพลเรือนทั้งผู้ใหญ่และเด็กแล้ว จำนวนผู้เสียชีวิตจะสูงถึงประมาณ 45 ล้านคน นอกจากนี้สงครามโลกครั้งที่ 2 ยังมีผลต่อประเทศไทยโดยตรง และประเทศไทยก็เป็นส่วนหนึ่งของสงคราม ซึ่งแตกต่างกับสงครามโลกครั้งที่ 1

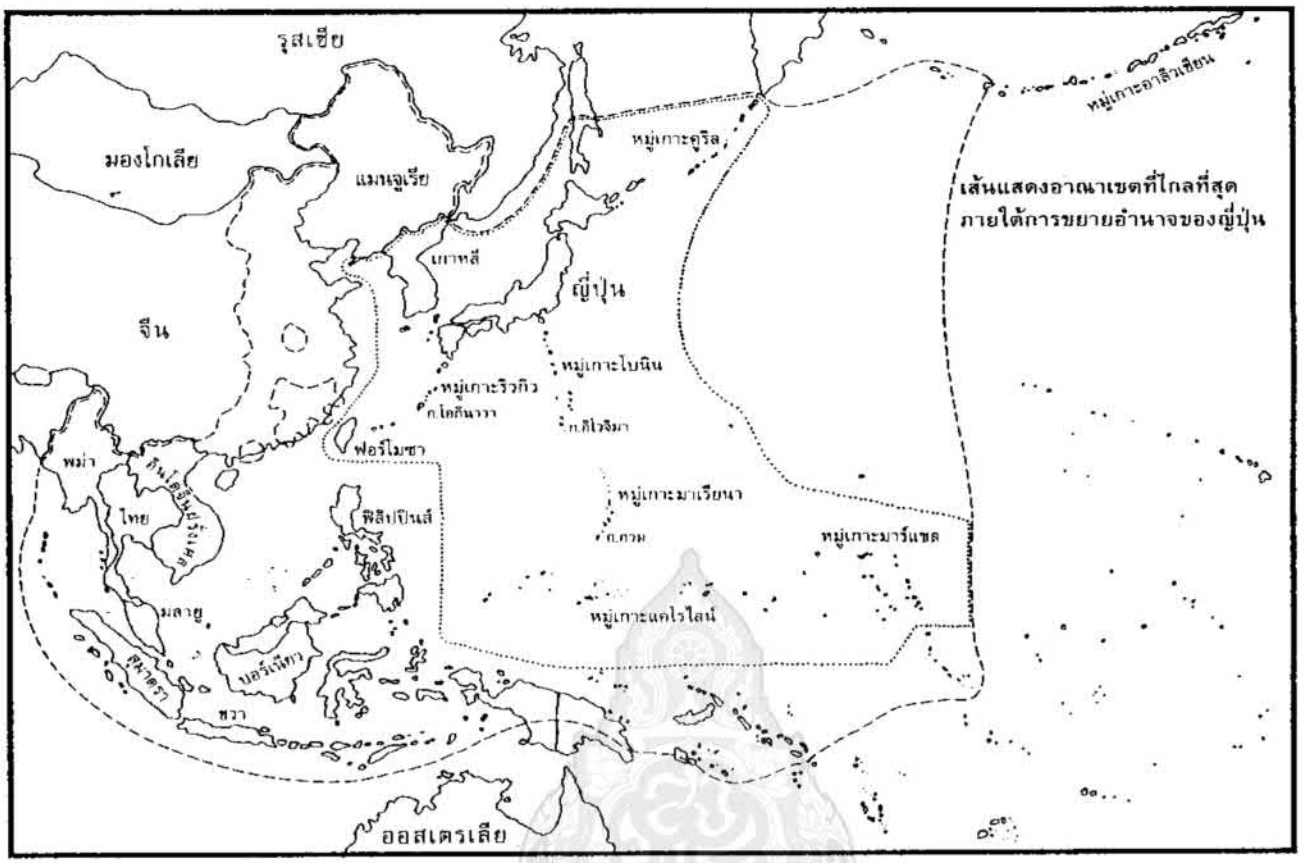
ประเทศที่เข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 แบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ

1. ฝ่ายอักษะ มีประเทศที่สำคัญคือ เยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่น
2. ฝ่ายพันธมิตร มีประเทศที่สำคัญคือ อังกฤษ ฝรั่งเศส ส่วนประเทศที่เข้าร่วมสงครามในภายหลังคือ สหภาพโซเวียต (รัสเซีย) และสหรัฐอเมริกา

สงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดขึ้นทางด้านยุโรปก่อนใน พ.ศ. 2482 ในตอนแรกผลที่กระทบต่อไทยคือ ทำให้เครื่องอุปโภคบริโภค ยารักษาโรคขาดแคลนและมีราคาแพง และไทยได้พยายามเรียกร้องดินแดนที่เสียไปคืนจากฝรั่งเศส แต่ไม่สำเร็จ จึงเกิดการสู้รบกันขึ้น และไทยสามารถยึดดินแดนคืนได้จากฝรั่งเศสหลายแห่ง ต่อมาญี่ปุ่นได้เข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ย การสู้รบจึงยุติลงและมีการลงนามในอนุสัญญาสันติภาพในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2484 โดย

1. ฝรั่งเศสคืนดินแดนที่เสียไปตามสนธิสัญญา พ.ศ. 2446 คือดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้แก่ไทย
2. ฝรั่งเศสคืนศรีโสภณและพระตะบองให้แก่ไทย (แต่เสียมราฐและนครวัดไม่ได้คืนให้)
3. ถือร่องน้ำลึกของแม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งเขตแดน

แต่อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ทางการเมืองทางด้านเอเชียยังตึงเครียดอยู่มาก เพราะญี่ปุ่นยังขยายการรุกรานในจีน ครั้นถึงวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 กองทัพญี่ปุ่นได้ลอบโจมตีฐานทัพเรือของสหรัฐอเมริกาที่อ่าวเพิร์ล เกาะฮาไวอิ และโจมตีประเทศอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทยด้วย กองทัพไทยทำการต่อสู้กับทหารญี่ปุ่นด้วยความกล้าหาญ แต่รัฐบาลไทยเห็นว่าเป็นการยากที่จะสู้รบกับกองทัพญี่ปุ่น ซึ่งเข้มแข็งมากได้ จึงยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเดินผ่านประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นจากการสู้รบ อย่างไรก็ดีด้วยสถานการณ์บังคับ จึงทำให้รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ต้องเลือกเอาระหว่างการถูกยึดครองกับการประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร รัฐบาลไทยได้เลือกเอาประการหลัง เพราะจะทำให้ไทยมีโอกาสได้ดินแดนที่เสียไปในสมัยจักรวรรดินิยมกลับคืนมา จึงได้ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485

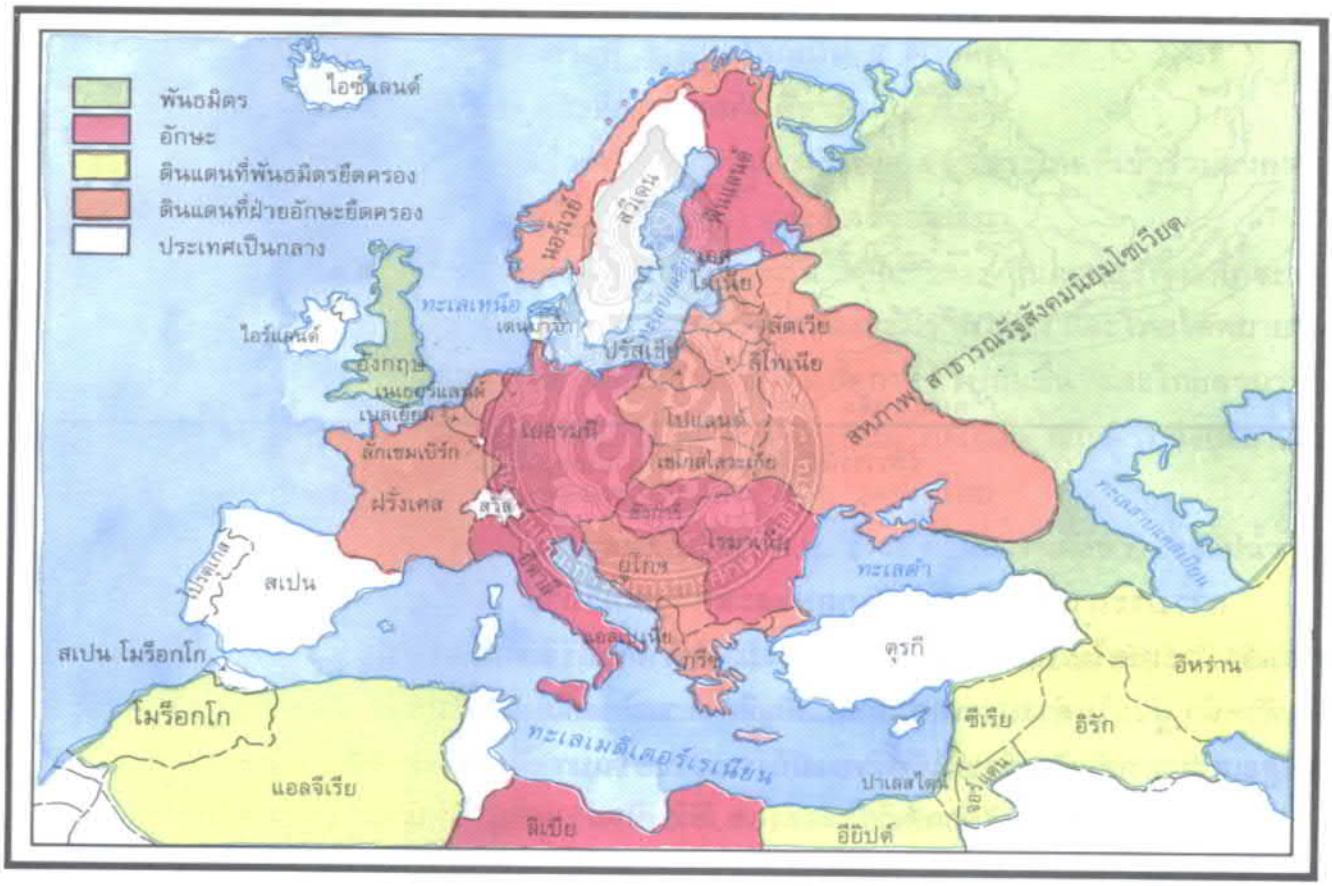
จักรวรรดิญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

การประกาศสงครามต่ออังกฤษและสหรัฐอเมริกานี้ ได้มีคนไทยบางกลุ่มทั้งภายในและภายนอกประเทศไม่เห็นด้วย โดยภายในประเทศมี นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการในเวลานั้นเป็นหัวหน้า ส่วนในต่างประเทศมีคนสำคัญคือ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกา กลุ่มดังกล่าวนี้ได้ตั้ง**ขบวนการเสรีไทย**ขึ้นมา เพื่อช่วยฝ่ายพันธมิตรและต่อต้านญี่ปุ่น

ญี่ปุ่นได้ชัยชนะอย่างรวดเร็วในฮ่องกง ฟิลิปปินส์ มลายู อินโดนีเซีย เกาะเวก เกาะกวม ฟิลิปปินส์ ต่อมายึดพม่าได้และมุ่งสู่อินเดียต่อไป แต่ครั้นเวลาผ่านไปเมื่อสหรัฐอเมริกาฟื้นคืนตัวจากความเสียหายที่อ่าวเพิร์ล และญี่ปุ่นไม่สามารถทำการรบในเวลาอันยาวนานได้ เพราะขาดวัตถุดิบหลายอย่างในการสงคราม ภายหลังการรบที่เกาะมิดเวย์ (ต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2485) ซึ่งญี่ปุ่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ญี่ปุ่นจึงเริ่มถูกตีโต้ จักรวรรดิญี่ปุ่นลดน้อยลงเรื่อย ๆ จนเครื่องบินทิ้งระเบิดของสหรัฐอเมริกา สามารถโจมตีเมืองสำคัญ ๆ ของญี่ปุ่น กรุงโตเกียวถูกทิ้งระเบิดอย่างหนัก และญี่ปุ่นเป็นประเทศแรกที่ถูกระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมา (6 สิงหาคม พ.ศ. 2488) และเมืองนางาซากิในอีก 3 วันต่อมา ญี่ปุ่นจึงต้องยอมจำนน พิธียอมจำนนมีขึ้นในวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2488 จึง

เป็นอันว่าสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้สงบลงในทุกด้าน (ทางด้านยุโรป เยอรมนี ยอมจำนนเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2488)

เมื่อญี่ปุ่นเป็นฝ่ายแพ้สงคราม รัฐบาลชุดใหม่ของไทยในเวลานั้น กับผู้นำขบวนการเสรีไทย คือ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ที่จะทำให้ไทยไม่อยู่ในฐานะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ซึ่งสหรัฐอเมริกาก็ได้ให้การรับรองว่า การประกาศสงครามของไทยต่อฝ่ายพันธมิตรเป็นโมฆะ และสหรัฐอเมริกายังได้ช่วยเจรจากับอังกฤษ ฝรั่งเศส ให้ลดข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลไทยจนสำเร็จ จนมีการปรับความสัมพันธ์กันใหม่และในทางที่ดีขึ้นกับประเทศทั้งสอง รวมทั้งมีผลทำให้ไทยได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2489 เป็นอันดับที่ 55 อีกด้วย

ทวีปยุโรปในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศในสมัยสงครามเย็น

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงใน พ.ศ. 2488 โลกได้แบ่งออกเป็น 2 ค่ายใหญ่ ๆ คือ **ค่ายโลกเสรี** ซึ่งยึดมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปไตย นำโดยสหรัฐอเมริกา และ**ค่ายโลกคอมมิวนิสต์** ยึดมั่นในอุดมการณ์สังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ นำโดยสหภาพโซเวียต ซึ่งทำให้มีการแก่งแย่ง

ชิงอำนาจกันต่อมา แต่ไม่ใช่ในลักษณะการทำสงครามกัน ดังนั้นจึงเรียกช่วงเวลานี้ว่า **สมัยสงครามเย็น** การเผชิญหน้าระหว่างค่ายทั้งสองเกิดขึ้นในหลายบริเวณทั้งในเกาหลี เยอรมนี เวียดนาม และล่าสุดคือการที่สหภาพโซเวียตเข้ายึดครองอัฟกานิสถาน เมื่อ พ.ศ. 2522 แต่ทั้งสองฝ่ายก็พยายามเจรจาเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด จนในพ.ศ. 2532 สหภาพโซเวียตจึงถอนทหารออกจากอัฟกานิสถาน ซึ่งถือว่าเป็นการสิ้นสุดสมัยสงครามเย็น และในปีดังกล่าวนี้ โลกคอมมิวนิสต์รวมทั้งสหภาพโซเวียตก็ได้ล่มสลาย เพราะความล้มเหลวในการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมือง

การที่โลกแบ่งออกเป็น 2 ค่ายใหญ่ ๆ เช่นนี้ ไทยเราอยู่ในฝ่ายโลกเสรี อย่างไรก็ดีก็มีบางประเทศที่ดำเนินนโยบายไม่ผูกพันกับฝ่ายใดดังที่กล่าวมา ซึ่งพวกนี้เรียกว่า **ประเทศเป็นกลาง** หรือ **ประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด** ประเทศในกลุ่มนี้มักจะเป็นประเทศเกิดใหม่และยากจนในเอเชียและแอฟริกา ดังนั้นจึงจัดกลุ่มประเทศเหล่านี้เป็นประเทศกำลังพัฒนา หรือในปัจจุบันมักนิยมเรียกว่า "ประเทศโลกที่สาม" ดังนั้นในการกล่าวถึงบทบาทของไทยในปัจจุบันจึงจะแยกกล่าวตามลักษณะของการแบ่งค่ายในโลกด้วย และเนื่องจากการแบ่งโลกมีหลายทัศนะ เช่น ทางการปกครอง ทางเศรษฐกิจ ประเทศไทยจึงอยู่ในหลายสถานะ คืออยู่ทั้งในค่ายโลกเสรี อยู่ในกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนา หรืออยู่ในกลุ่มโลกที่สาม เป็นต้น และล่าสุดกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดได้รับประเทศไทยเป็นสมาชิกด้วย

ความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับประเทศในโลกเสรี

เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยได้พยายามเสริมสร้างความเป็นมิตรกับโลกเสรี โดยเฉพาะกับสหรัฐอเมริกา เพราะคนไทยนิยมชมชอบอุดมการณ์ของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ประกอบกับสหรัฐอเมริกาได้ช่วยเหลือไทยอย่างมากเพื่อไม่ให้ตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงคราม และช่วยให้ไทยได้เป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ

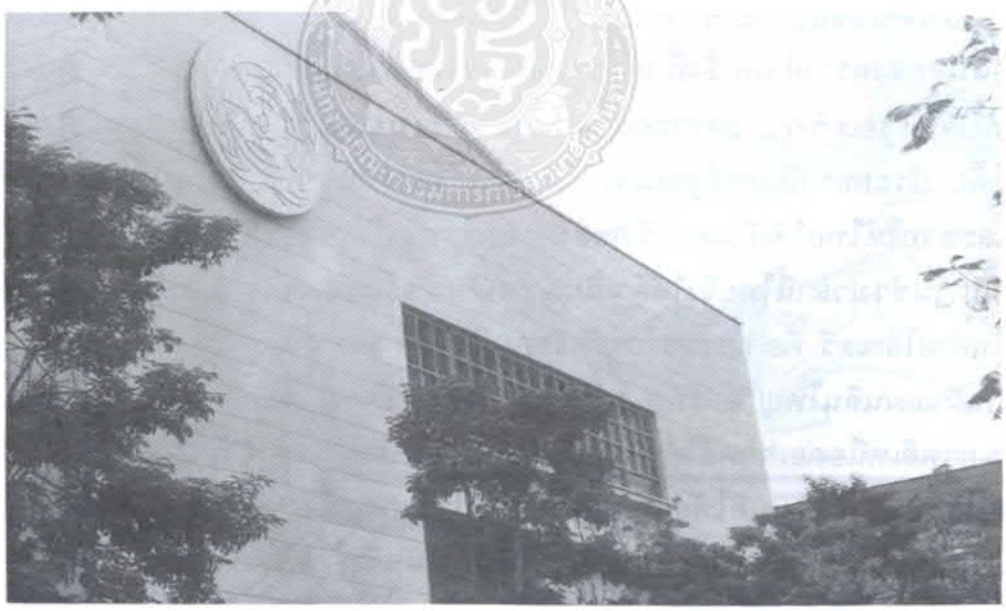
ดังนั้น ในช่วงเวลานี้ไทยจึงได้ดำเนินความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับนโยบายของสหรัฐอเมริกาและการอยู่ในค่ายโลกเสรี คือ การต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ เพราะใน พ.ศ. 2492 พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ชัยชนะบนผืนแผ่นดินใหญ่ และอีก 1 ปีต่อมา (พ.ศ. 2493) ได้เกิดสงครามเกาหลี ซึ่งเป็นการรุกรานของเกาหลีเหนือต่อเกาหลีใต้ โดยได้รับการสนับสนุนจากสหภาพโซเวียต ด้วยเหตุนี้เมื่อองค์การสหประชาชาติได้มีมติให้ส่งกองกำลังสหประชาชาติไปช่วยเกาหลีใต้ ไทยจึงตัดสินใจส่งทหารไปร่วมรบในเกาหลีด้วย เพื่อเป็นการพิทักษ์สันติภาพของโลก

สงครามเกาหลีไม่ใช่เพียงแค่เหตุการณ์เดียวที่แสดงให้เห็นถึงการคุกคามของฝ่ายคอมมิวนิสต์ต่อโลกเสรีและสันติภาพของโลก ใน พ.ศ. 2497 คอมมิวนิสต์เวียดนามหรือเวียดมินห์ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากจีนคอมมิวนิสต์ได้ชัยชนะต่อฝรั่งเศสที่เดียนเบียนฟู จนต้องมีการแบ่งเวียดนามออกเป็น

2 ส่วน คือ เวียดนามเหนือและเวียดนามใต้[1] ในสภาวการณ์เช่นนี้ ไทยก็ได้มีการกระชับความสัมพันธ์กับประเทศโลกเสรีให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น โดยการก่อตั้ง **องค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้น**[2] (เรียกสั้น ๆ ว่า ส.ป.อ. หรือ ซีโต้) ใน พ.ศ. 2497 มีสมาชิกประกอบด้วย สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส ปากีสถาน ไทย ฟิลิปปินส์ ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ โดยมีนายพจน์ สารสิน เป็นเลขาธิการคนแรก ซึ่งนับได้ว่า เป็นการแสดงบทบาทที่สำคัญของประเทศไทย

ในทำนองเดียวกัน เมื่อสงครามเวียดนามครั้งที่ 2 ลุกลามขึ้นใหม่[3] ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายต่อสันติภาพของโลก ประเทศไทยก็ได้ส่งอาสาสมัครไปช่วยเวียดนามใต้เช่นเดียวกัน

ในฐานะที่ไทยเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ ประเทศไทยไม่เพียงแต่ส่งทหารไปร่วมรบในสงครามเกาหลีเท่านั้น แต่ยังได้ดำเนินกิจกรรมหลายอย่างซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างประเทศทั้งทางด้านวัฒนธรรม การศึกษา เป็นต้น และกรุงเทพฯ ยังเป็นที่ตั้งของสำนักงานคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจภาคหลายองค์การ อาทิ คณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมแห่งเอเชียและแปซิฟิก (ESCAP) องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2499 พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ผู้แทนประเทศไทยในองค์การสหประชาชาติ ยังได้รับเกียรติให้เป็นประธานสมัชชาแห่งสหประชาชาติ และใน พ.ศ. 2528–2529

สำนักงานคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจและสังคมแห่งเอเชียและแปซิฟิก (ESCAP)

[1] เวียดนามทั้งสองส่วนนี้จะมารวมกันใหม่ใน พ.ศ. 2519

[2] องค์การ ส.ป.อ. ยุบเลิกไปใน พ.ศ. 2520 เพราะสถานการณ์ของโลกเปลี่ยนแปลงไป

[3] นับแต่ พ.ศ. 2503 - 2518

ไทยได้เป็นสมาชิกประเภทไม่ถาวรในคณะมนตรีความมั่นคง ซึ่งเป็นหน่วยงานที่สำคัญที่สุดขององค์การสหประชาชาติ อนึ่ง ใน พ.ศ. 2522 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงได้รับการถวายเหรียญเซเรส จากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ จากการที่พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอย่างหนักเพื่อความอยู่ดีกินดีของเกษตรกรผู้ยากไร้ในชนบท

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงได้รับการถวายเหรียญเซเรส จากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ

ในช่วงเวลานับตั้งแต่ พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา เมื่อพวกคอมมิวนิสต์ได้ชัยชนะในกลุ่มประเทศอินโดจีน คือ เวียดนาม ลาว และกัมพูชาแล้ว ทำให้ราษฎรของประเทศทั้งสามซึ่งไม่ต้องการอยู่ภายใต้การปกครองของระบอบคอมมิวนิสต์ได้ลี้ภัยทางการเมืองมาอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ถึงแม้ว่าไทยจะมีปัญหาทางเศรษฐกิจและประชาชนมีความยากจนอยู่ก็ตาม แต่รัฐบาลไทยก็ได้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพเหล่านี้ในเรื่องที่อยู่อาศัย อาหาร และเครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนอำนวยความสะดวกในการจัดส่งผู้ลี้ภัยไปยังประเทศที่สามต่อไป ทั้งนี้โดยมีองค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพโดยผ่านทางประเทศไทย และไทยยังมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูสันติภาพในกัมพูชาอีกด้วย

ในด้านเศรษฐกิจ ไทยได้มีการค้าขายกับประเทศในโลกเสรีในปริมาณมากที่สุด แม้ว่าเราจะมีการติดต่อค้าขายกับประเทศต่างๆ มากกว่า 100 ประเทศ ที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา ประเทศในกลุ่มอาเซียนและยุโรป

ความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับประเทศในโลกคอมมิวนิสต์

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ไทยได้ร่วมมือกับประเทศในโลกเสรีต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยการก่อตั้งองค์การ ส.ป.อ. แต่ต่อมาสถานการณ์ของโลกได้เปลี่ยนแปลงไป นับตั้งแต่สหรัฐอเมริกาดำเนินนโยบายถอนทหารออกจากเวียดนามใน พ.ศ. 2511 และให้เวียดนามใต้พึ่งตนเองมากขึ้น ซึ่งนโยบายเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า สหรัฐอเมริกาจะไม่รับผิดชอบในประเทศอื่นโดยตรงและอย่างเต็มที่อีกแล้ว นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2512 สาธารณรัฐประชาชนจีนกับสหภาพโซเวียตเกิดความแตกแยกอย่างรุนแรง ถึงขั้นปะทะกันในบริเวณชายแดนของประเทศทั้งสอง จึงทำให้ความเข้มแข็งของโลกคอมมิวนิสต์ลดลง ส่วนสาธารณรัฐประชาชนจีนกับสหรัฐอเมริกาก็เริ่มปรับความสัมพันธ์กันใหม่

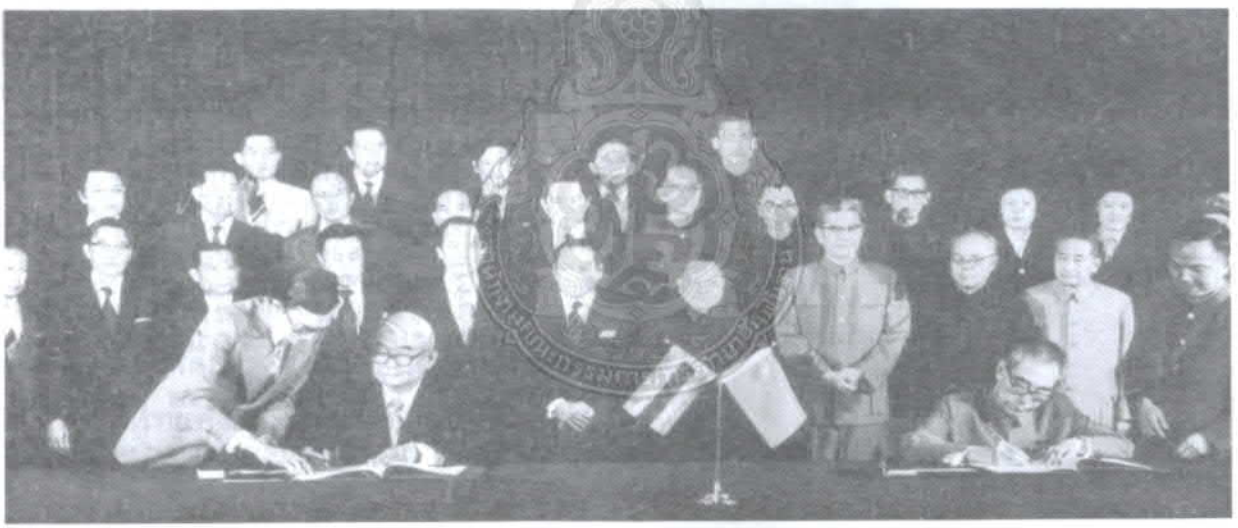
สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จึงทำให้ไทยต้องปรับนโยบายของตนต่อโลกคอมมิวนิสต์ใหม่ เช่น มีการเชิญนักกีฬาปิงปองจากสาธารณรัฐประชาชนจีนมาแข่งขันในประเทศไทย และใน พ.ศ. 2518 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นก็ได้เปิดสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน และมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามใน พ.ศ. 2520

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กับประธานเหมาเจ๋อตุง

อย่างไรก็ดี ในกรณีของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามซึ่งขยายอำนาจเข้ามาในลาวและกัมพูชา จนทำให้มีท่าทีเป็นอันตรายต่อประเทศไทยนั้น ประเทศไทยก็ได้พยายามเรียกร้องให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา ฟื้นฟูสันติภาพในกัมพูชา จนกระทั่งมีการเลือกตั้งในกัมพูชาเมื่อ พ.ศ. 2536 เพื่อให้ได้รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน

ประเทศไทยไม่เพียงแต่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนและเวียดนามเท่านั้น แต่ยังเปิดความสัมพันธ์กับประเทศอื่น ๆ ที่มีการปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ด้วย เช่น สหภาพโซเวียต โปแลนด์ โรมาเนีย เป็นต้น* ซึ่งความสัมพันธ์นี้เน้นถึงการยืนอยู่บนหลักการการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวค่อนข้างจะจำกัด รวมทั้งความสัมพันธ์ทางการค้าด้วย แต่ประเทศในกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่ไทยทำการค้าขายด้วยมากที่สุด คือ สาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งนับวันจะเพิ่มปริมาณมากขึ้น เพราะความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศทั้งสองนั่นเอง

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล ลงนามสถาปนาความสัมพันธ์
เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2518

อย่างไรก็ตาม ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโลกคอมมิวนิสต์ในด้านอื่น ๆ อีก เช่น ด้านวัฒนธรรม วิชาการ กีฬา ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีคณะกายกรรม คณะนาฏศิลป์ หรือศิลปวัตถุจากโลกคอมมิวนิสต์มาแสดงในประเทศไทยอยู่เสมอ

---

* นับตั้งแต่ พ.ศ. 2532 ระบอบคอมมิวนิสต์ในประเทศดังกล่าวและอีกหลายประเทศได้ล่มสลายลง และเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย

ความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับประเทศในกลุ่มโลกที่สาม

กลุ่มประเทศโลกที่สามหรือประเทศที่กำลังพัฒนา ส่วนใหญ่อยู่ในเอเชียและแอฟริกา แม้ว่าประเทศไทยจะมีความสัมพันธ์ทางการทูตแต่ก็ไม่มีบทบาทสำคัญมากนัก ยกเว้นประเทศที่อยู่ใกล้เคียงและประเทศที่มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับไทย ได้แก่ ประเทศในตะวันออกกลาง เช่น ซาอุดีอาระเบีย อิหร่าน ที่เป็นแหล่งผลิตน้ำมันที่สำคัญของโลก ซึ่งไทยต้องสั่งซื้อน้ำมันเชื้อเพลิงจากประเทศทั้งสองเป็นจำนวนมาก และส่งสินค้าประเภทเกษตรกรรมไปขาย เพื่อลดความเสียเปรียบดุลการค้าให้น้อยลง

โดยส่วนใหญ่ไทยให้การสนับสนุนประเทศโลกที่สามในแง่ของมนุษยธรรม เช่น บรรเทาความอดอยาก การให้ที่พักพิงแก่ผู้ลี้ภัยทางการเมืองจากประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งเคยมีจำนวนสูงสุดกว่า 300,000 คน (ใน พ.ศ. 2533) นอกจากนี้ก็มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม วิชาการ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ของประเทศไทยกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน

นโยบายที่สำคัญของไทยประการหนึ่ง คือ การแสวงหาความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งทางเศรษฐกิจ การศึกษา สังคมและวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและสันติสุขให้เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไทยมีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งสมาคมในภูมิภาคดังกล่าวมาแต่เริ่มแรก นับแต่สมาคมอาสาใน พ.ศ. 2504 ซึ่งได้พัฒนามาเป็น**สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้** หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า **อาเซียน** ใน พ.ศ. 2510 ซึ่งปัจจุบันมีสมาชิก 10 ประเทศ คือ มาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ บรูไน ฟิลิปปินส์ ไทย เวียดนาม พม่า ลาว และกัมพูชา

สมาคมอาเซียน นอกจากจะมีความร่วมมือกันในทางเศรษฐกิจ การศึกษา สังคมและวัฒนธรรมแล้ว ยังมุ่งที่จะทำให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเขตสันติภาพ เสรีภาพ และเป็นกลางปราศจากการแทรกแซงจากอิทธิพลหรือประเทศภายนอก ซึ่งจุดมุ่งหมายและกิจกรรมของสมาคมอาเซียนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เพราะนอกจากจะมีความร่วมมือกันอย่างดีแล้ว สมาคมอาเซียนยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญของโลก

นอกจากไทยจะเป็นสมาชิกที่ดีและสำคัญของอาเซียนแล้ว ประเทศไทยยังเป็นศูนย์กลางขององค์การระหว่างประเทศหลายองค์การ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของไทยในสังคมนานาชาติได้เป็นอย่างดี โดยในแต่ละปีจะมีการจัดประชุมขององค์การดังกล่าวขึ้นในกรุงเทพฯ หรือส่วนต่างๆ ของไทย องค์การระหว่างประเทศเหล่านี้ ได้แก่ คณะกรรมการเพื่อเศรษฐกิจและสังคมแห่งเอเชียและแปซิฟิก องค์การอาหารและเกษตร (F.A.O.) สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย ซึ่งเปิดสอนในระดับปริญญาโทขึ้นไป ได้เป็นศูนย์กลางการศึกษาทางด้านเทคโนโลยีสาขาต่างๆ ของนักศึกษาจากทวีปเอเชีย นักศึกษาเหล่านี้เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศของตน

ประเทศไทยในสังคมโลกปัจจุบัน

นับตั้งแต่การสิ้นสุดของสงครามเย็นและการล่มสลายของโลกคอมมิวนิสต์ ใน พ.ศ. 2532 นโยบายต่างประเทศและการดำเนินความสัมพันธ์กับนานาชาติได้เปลี่ยนไปเป็นอีกลักษณะหนึ่ง เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยพยายามส่งเสริม ฟื้นฟู และกระชับความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ทั้งที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนาให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมืองและความอยู่ดีกินดีของประชาชน เพื่อขยายตลาดสินค้าทั้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การส่งเสริมการท่องเที่ยว การจูงใจให้ต่างชาติมาลงทุนและถ่ายทอดเทคโนโลยีใหม่ ๆ นอกจากนี้ยังพยายามหาตลาดการค้าใหม่ ๆ ในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก แสวงหาแหล่งวัตถุดิบและเทคโนโลยีที่จะช่วยส่งเสริมให้การพัฒนาประเทศขยายตัวยิ่งขึ้น

เพื่อให้บรรลุผลในนโยบายดังกล่าว รัฐบาลได้ดำเนินงานหลายประการ ตั้งแต่การสร้างภาพพจน์ที่ดีภายในประเทศ การร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ของสหประชาชาติ การส่งผู้แทนไปร่วมประชุมหรือเยือนประเทศต่าง ๆ การประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว การชักชวนต่างชาติให้เข้ามาลงทุน ตลอดจนการหาข้อมูลทางเศรษฐกิจและการตลาดของต่างชาติ การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม เป็นต้น อนึ่งในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2536 ประเทศไทยก็ได้เข้าร่วมในกลุ่มประเทศไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ทั้งนี้เพื่อให้ความร่วมมือกับประเทศต่าง ๆ ได้ผลดียิ่งขึ้น

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับนานาชาติในปัจจุบัน จึงแตกต่างไปจากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นอย่างมาก ไทยไม่เก็บตัวอยู่โดดเดี่ยว ไทยไม่อยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าชาติใด หากแต่เป็นสมาชิกของสังคมโลก มีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับชาติอื่นทั้งหลาย พยายามส่งเสริมสันติสุขให้เกิดในชาติทั่วโลก ร่วมมือขจัดปัญหาทั้งหลาย ทั้งทางด้านการเมือง ตลอดจนสิ่งแวดล้อม และการทำให้ราษฎรไทยทั้งมวลมีความอยู่ดีกินดี

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่มีต่อบุคคลในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับสูงสุดคือ พระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ ข้าราชการและพลเรือน ตลอดจนสามัญชนทั่วไป และร่วมกันสรุปว่า ในยุคนั้นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญสูงสุดคือกลุ่มใด และกลุ่มที่มีฐานะต่ำต้อยที่สุดคือพวกใด

2. นักเรียนร่วมกันศึกษาและอภิปรายถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การศึกษา และศิลปวัฒนธรรม ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน แล้วร่วมกันสรุปถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวและแนวทางพัฒนาและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย

3. นักเรียนศึกษาถึงความสัมพันธ์กับต่างประเทศของไทยหลัง พ.ศ. 2475 และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่บีบบังคับให้ประเทศไทยต้องมีความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ในลักษณะแตกต่างกัน รวมทั้งการรวมกลุ่มกับประเทศเพื่อนบ้าน และผลกระทบที่ไทยได้รับจากการรวมกลุ่ม

4. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงฐานะบทบาทและความสำคัญของประเทศไทยในโลกปัจจุบัน และร่วมกันสรุปบทบาทดังกล่าว

คำถาม

1. จงอธิบายถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การศึกษา และศิลปวัฒนธรรมของไทย ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบันโดยสังเขป

2. เพราะเหตุใดประเทศไทยจึงไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวโดยไม่สัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ในโลกได้

3. จงอธิบายถึงผลที่เกิดจากการรวมกลุ่มกับประเทศเพื่อนบ้านของไทย

4. จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างถึงฐานะและบทบาทของประเทศไทยในโลกปัจจุบัน

หน่วยที่ 2

ระบบการปกครองของไทย และกฎหมายที่ประชาชนควรรู้

ประชาชนชาวไทยทุกคนควรมีความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติที่ดีต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

ระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เป็นระบอบที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนชาวไทยทุกคนที่บรรลุนิติภาวะ มีส่วนร่วมในการปกครองของประเทศ

การศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ จึงมีความสำคัญ เพราะจะช่วยส่งเสริมให้ชาวไทยได้สามารถใช้สิทธิเสรีภาพในการมีส่วนร่วมในกระบวนการปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากความเข้าใจในบทบาท และหน้าที่ของสามสถาบันดังกล่าวแล้ว ชาวไทยทุกคนพึงตระหนักในความสำคัญสูงสุดของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อความอยู่รอดของชาติและระบอบประชาธิปไตย

ประการสุดท้าย ชาวไทยทุกคนควรมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตลอดจนกฎหมายทั่วไปที่ควรรู้เพื่อที่จะได้ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของชาติ

บทที่ 9
โครงสร้างการปกครองของไทย

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความจำเป็นที่สังคมต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสงบสุข
2. วิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
3. วิเคราะห์โครงสร้างของระบบการปกครองของไทย
4. ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันต่าง ๆ ในระบบการปกครองของไทย

ความคิดรวบยอด

ระบบการปกครอง มีความสำคัญต่อชีวิตการอยู่ร่วมกันในสังคม หากการปกครองมีเสถียรภาพมั่นคง รัฐบาลภายใต้ระบบการปกครองก็สามารถบริหารบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้า และเกิดประโยชน์สุขต่อประชาชนทั่วประเทศ

การปกครองของไทยในอดีต เป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภา อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี และอำนาจตุลาการทางศาล

โครงสร้างของระบบการปกครองของไทยประกอบด้วย สถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร สถาบันตุลาการ และสถาบันพระมหากษัตริย์ ระบบการเลือกตั้ง ระบบพรรคการเมือง ซึ่งหากองค์ประกอบเหล่านี้เข้มแข็งก็จะช่วยจรรโลงให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยมั่นคงได้

เราทุกคนที่เกิดมาในสังคมไม่ได้อยู่ตามลำพัง แต่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีชีวิตร่วมกันในสังคม ในการอยู่ร่วมกันในสังคมจำเป็นต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อป้องกันมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เช่น เรามีทรัพย์สมบัติภายในบ้านของเรา แต่ถ้าหากไม่มีกฎหมายคุ้มครอง ผู้อื่นที่มาพบเห็นเข้าอาจจะหยิบฉวยเอาไปใช้เป็นของตนเองได้ ฉะนั้นเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ป้องกันมิให้เกิดการเบียดเบียนหรือละเมิดสิทธิซึ่งกันและกัน จึงจำเป็นต้องออกกฎหมายเพื่อป้องกันและลงโทษผู้กระทำผิด

การออกกฎหมายเพื่อมาปกครองคนในสังคม ตลอดจนการบังคับใช้กฎหมาย และการพิจารณาข้อพิพาทคดีความต่าง ๆ ที่เกิดจากการบังคับใช้กฎหมาย เป็นกระบวนการของการปกครองทั้งสิ้น ระบบการปกครองจึงมีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม นอกจากนั้นระบบการปกครองยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเราทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม หากระบบการปกครองมีเสถียรภาพมั่นคง รัฐบาลภายใต้ระบบนี้ก็จะสามารถดำเนินนโยบายบริหารบ้านเมืองที่เป็นประโยชน์สุขต่อประชาชนทั่วประเทศ ด้วยเหตุนี้ เราจึงต้องศึกษาเรื่องของระบบการปกครองและกระบวนการปกครองให้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อประโยชน์ของเราเองและสังคมโดยส่วนรวม

ระบบการปกครองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เราเรียกการปกครองของไทยว่า **ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์** แต่ในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเราพยายามจะสร้าง **ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข** ความแตกต่างของทั้งสองระบบอยู่ที่หลักสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1. ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจเด็ดขาดหรืออำนาจสูงสุดในแผ่นดิน พระองค์ทรงเป็นเจ้าชีวิตและเจ้าแผ่นดิน พระราชโองการของพระองค์คือกฎหมาย อำนาจที่สมบูรณ์แบบดังกล่าวนี้ ในสมัยใหม่เรียกว่า "อำนาจอธิปไตย" และในระบอบประชาธิปไตย อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย

2. อำนาจอธิปไตยดังกล่าวนี้ ประกอบด้วยอำนาจนิติบัญญัติ (การออกกฎหมาย) อำนาจบริหาร (การนำเอากฎหมายไปใช้) และอำนาจตุลาการ (การตัดสินคดีความ) ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจทั้งสามประเภทนี้รวมอยู่ที่องค์พระประมุข คือ พระมหากษัตริย์ แต่ในระบอบประชาธิปไตยได้มีการแบ่งการใช้อำนาจออกเป็น 3 สถาบัน ได้แก่ สถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภา ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี และทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล

เหตุผลของการแบ่งแยกสถาบันเพื่อการใช้อำนาจนี้ ก็เพื่อป้องกันมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดรวบอำนาจไว้แต่ผู้เดียว เป็นการป้องกันระบบเผด็จการหรือระบบทรราชย์

3. ในระบอบประชาธิปไตย ที่นำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบัน แม้ว่าปวงชนจะเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย แต่การที่จะให้ปวงชนทั้งประเทศบริหารประเทศเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ จึงได้ใช้ระบบการเลือกตั้ง ให้ประชาชนมีสิทธิ และหน้าที่ในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเข้ามานั่งในรัฐสภา เพื่อใช้อำนาจอธิปไตยแทนปวงชนทั้งประเทศ

4. ในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย แต่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สิทธิเสรีภาพดังกล่าวมีความจำกัดมาก และชนชั้นต่าง ๆ ก็มีสิทธิเสรีภาพไม่เท่ากัน เช่น พวกสามัญชนที่เรียกว่า ไพร่ มีสิทธิเสรีภาพน้อยกว่าพวกขุนนาง เป็นต้น แต่ในระบอบประชาธิปไตยทุกคนมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ประชาชนทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน

5. ในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งเป็นระบบการปกครองของไทย รัฐธรรมนูญได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของประเทศ ซึ่งแตกต่างจากระบอบประชาธิปไตยของบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ซึ่งประธานาธิบดีผู้ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนจะทำหน้าที่เป็นประมุขของประเทศและทำหน้าที่หัวหน้าคณะรัฐบาลบริหารประเทศ ขณะที่ในระบบของไทยเราและบางประเทศ เช่น อังกฤษ ได้กำหนดให้มีพระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่เป็นประมุข แยกจากตำแหน่งของหัวหน้าฝ่ายบริหาร

กล่าวโดยสรุป ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยอุดมคติ คือ ระบบการปกครองของประชาชน เพื่อประชาชน และโดยประชาชน แต่ในทางปฏิบัติคงไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ได้อย่างสมบูรณ์แบบเช่นนั้น โดยเฉพาะ **โดยประชาชน** จำเป็นต้องให้มีระบบการเลือกตั้งผู้แทนขึ้นมาทำหน้าที่แทนประชาชน

โครงสร้างของระบบการปกครองไทย

ผู้นำของชนชาวไทย ได้มีความพยายามที่จะสร้างรัฐธรรมนูญและกำหนดโครงสร้างการปกครองของไทยให้สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตยดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ความพยายามต่างๆ เหล่านี้ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ ตลอดระยะเวลา 60 ปีเศษ หลังจากการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน ได้มีการร่างและการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแล้ว 16 ฉบับ แต่ละฉบับก็ใช้ไม่ได้นาน ฉบับปี พ.ศ. 2521 ดำรงอยู่มาได้ถึง ปี พ.ศ. 2534 ก็เกิดการรัฐประหาร โดยมีคณะนายทหารเข้ายึดอำนาจและยุบเลิกรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 และร่างกันใหม่ ซึ่งประกาศใช้เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2534 เป็นฉบับที่ 15 และต่อมาอีกก็ได้มีขบวนการร่างรัฐธรรมนูญที่เรียกว่าฉบับ ส.ส.ร. หรือบางทีก็เรียกว่า "ฉบับประชาชน" ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2540 เป็นฉบับที่ 16

โครงสร้างของการปกครองที่รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับพยายามจะกำหนดขึ้นมานั้น โดยทั่วไปประกอบด้วยองค์ประกอบดังนี้

1. สถาบันนิติบัญญัติหรือรัฐสภา

สถาบันนิติบัญญัติหรือรัฐสภา เป็นสถาบันหลักของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สมาชิกประกอบด้วยผู้แทนราษฎรที่ประชาชนเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่นิติบัญญัติ ฉะนั้นหากพิจารณาจากหลักการของประชาธิปไตยที่อำนาจมาจากปวงชน รัฐสภาจึงเป็นองค์กรหลักที่เป็นตัวแทนของอำนาจอธิปไตยของประชาชน ด้วยเหตุนี้รัฐสภาจึงเป็นศูนย์กลางของอำนาจหรือเวทีหลักของการใช้อำนาจอธิปไตย บทบาทและหน้าที่หลักของรัฐสภาประกอบด้วยการพิจารณาร่างกฎหมายหรือนิติบัญญัติ และการควบคุมและกำกับฝ่ายบริหารตลอดจนการเลือกสรรผู้นำฝ่ายบริหาร

รัฐสภาไทย

2. สถาบันบริหารหรือคณะรัฐมนตรี

องค์ประกอบที่สำคัญของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข คือสถาบันบริหารหรือที่เรียกว่าคณะรัฐมนตรี ซึ่งในระบบรัฐสภาไทย ประกอบด้วยคณะบุคคลที่รัฐสภาให้ความเห็นชอบให้มาทำหน้าที่ฝ่ายบริหาร การบริหารคือ การบังคับใช้กฎหมายที่ผ่านความเห็นชอบของรัฐสภาแล้ว นั่นคือ นำเอาข้อบังคับของกฎหมายที่ผ่านรัฐสภาแล้วมาบังคับใช้แก่ประชาชนทั้งประเทศ ตัวอย่างเช่น การนำกฎหมายการศึกษาภาคบังคับมาบังคับใช้ โดยจัดให้กระทรวงที่เกี่ยวข้องดำเนินการจัดการศึกษาให้ประชาชนในกลุ่มอายุ 6–13 ปี ให้ทั่วถึง

3. สถาบันตุลาการหรือศาล

สถาบันตุลาการ เป็นองค์ประกอบที่สามของโครงสร้างการปกครองไทยในสมัยใหม่ ในรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ จะกำหนดให้สถาบันตุลาการมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน นั่นคือ ไม่อยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายบริหาร หรือฝ่ายนิติบัญญัติ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้พิพากษามีอิสระในการตัดสินคดีความ ไม่เอนเอียงเข้าข้างผู้ใดให้เสียความยุติธรรม

การตัดสินคดีความ เป็นกระบวนการตัดสินข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากการบังคับใช้กฎหมายของฝ่ายบริหาร เช่น กฎหมายอาญาเกี่ยวกับการลักทรัพย์ เมื่อเกิดคดีลักทรัพย์ ฝ่ายตำรวจซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของฝ่ายบริหารได้จับกุมจำเลย ก็จะต้องนำมาให้ศาลตัดสินคดี

เนื่องจากระบบการปกครองทุกระบบมีหน้าที่หลัก 3 ประการ ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นคือ การออกกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการตัดสินข้อพิพาทจากการบังคับใช้กฎหมาย ฉะนั้น สถาบันหลักของการปกครองแบบประชาธิปไตยจึงมีสถาบันหลักทั้งสามดังกล่าวมาแล้ว

4. สถาบันพระมหากษัตริย์

แม้ว่าจะมีสามสถาบันหลักในการดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ดังกล่าวแล้ว แต่ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ได้กำหนดให้มีสถาบันพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติ ในฐานะพระประมุข พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นสัญลักษณ์ของการใช้อำนาจสูงสุดของประเทศ ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 มาตรา 3 เขียนไว้ว่า "อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาลตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้"

ในรูปแบบของการปกครองแบบประชาธิปไตยซึ่งไม่มีสถาบันพระมหากษัตริย์ มักจะต้องกำหนดให้มีประธานาธิบดีเป็นประมุข ในบางระบบประธานาธิบดีทำหน้าที่เป็นประมุขและเป็นหัวหน้าฝ่ายรัฐบาล เช่น สหรัฐอเมริกา แต่ในบางประเทศประธานาธิบดีเป็นประมุขเท่านั้น เช่น ประเทศอินเดีย มีนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้ารัฐบาล แต่ในระบบของไทยจะเป็นเช่นเดียวกับของอังกฤษและบางประเทศในยุโรปที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์ กำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยไม่มีบทบาทหน้าที่ของฝ่ายบริหาร ซึ่งมีผลทำให้เกิดความต่อเนื่องของสถาบันพระประมุข ก่อให้เกิดผลดีต่อขวัญและจิตใจของพสกนิกร ตลอดจนสั่งสมประสบการณ์และบารมีซึ่งเป็นคุณประโยชน์แก่การปกครองบ้านเมืองทางอ้อม

5. ระบบการเลือกตั้ง

ระบบการเลือกตั้งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของโครงสร้างระบอบประชาธิปไตย หากขาดองค์ประกอบนี้ แม้จะมีสถาบันรัฐสภาและสถาบันอื่น ๆ ก็ยังไม่สามารถจะเป็นระบอบประชาธิปไตยได้ ระบบการเลือกตั้งจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

ระบบการเลือกตั้งในโครงสร้างของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ให้ใช้กับสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาด้วย ในบางประเทศใช้ระบบเลือกตั้งผู้นำฝ่ายบริหารด้วย แต่ในประเทศไทยผู้นำฝ่ายบริหารได้แก่นายกรัฐมนตรี ซึ่งต้องแต่งตั้งจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (มาตรา 201) ฉะนั้นโดยนัย ผู้นำฝ่ายบริหารของไทยจึงได้รับการเลือกตั้งมาแล้วในชั้นแรก

ระบบการเลือกตั้งมีอิทธิพลต่อระบบการปกครองมาก ดังจะได้กล่าวต่อไปในบทที่ 12

6. ระบบพรรคการเมือง

ระบบพรรคการเมือง เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญเช่นกัน ในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ยังไม่มีการยอมรับระบบพรรคการเมือง แต่เมื่อการเมืองได้วิวัฒนาการมาเรื่อยๆ พรรคการเมืองได้กลายเป็นองค์ประกอบหลักของการเลือกตั้งและการแสดงบทบาทในรัฐสภา โดยมาตรา 107 ได้กำหนดให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งต้องเป็นสมาชิกพรรคการเมืองที่ส่งสมาชิกเข้าสมัครรับเลือก

7. กระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ

ตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 กลไกในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เป็นส่วนสำคัญของระบบการปกครองไทยในปัจจุบัน แนวคิดการปฏิรูปการเมืองได้ให้ความสำคัญเรื่องนี้มาก เพื่อที่จะหาทางป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบของนักการเมือง และข้าราชการการเมือง และได้กำหนดมาตรการหลายประการเพื่อป้องกัน ดังจะกล่าวในบทต่อไป

8. สิทธิเสรีภาพของประชาชน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนมาก โดยเฉพาะสิทธิที่จะเข้าร่วมในกระบวนการใต่สวนสาธารณะ กระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เป็นต้น รายละเอียดจะได้กล่าวต่อไป

กล่าวโดยสรุป ระบบการปกครองมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเราทุกๆ คน ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งเราเริ่มต้นนำมาใช้ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ให้อำนาจแก่ปวงชนชาวไทยที่จะเลือกผู้แทนราษฎรของตนเองเข้ามาทำหน้าที่นิติบัญญัติและควบคุมการบริหารงานของประเทศ และในระบบใหม่นี้ได้มีการแบ่งการใช้อำนาจอธิปไตยออกเป็นสามสถาบัน ได้แก่ สถาบันฝ่ายนิติบัญญัติ สถาบันฝ่ายบริหาร และสถาบันฝ่ายตุลาการ โดยกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และทรงใช้อำนาจอธิปไตยแทนปวงชนชาวไทยผ่านสามสถาบันนี้ โครงสร้างของระบบการปกครองไทยจึงประกอบด้วยสถาบันทั้งสี่ ตลอดจนระบบการเลือกตั้ง และระบบพรรคการเมืองดังกล่าวมาแล้ว

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและสงบสุข จำเป็นต้องมีระเบียบและกฎเกณฑ์อะไรบ้าง

2. นักเรียนรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แล้วจงเปรียบเทียบกับลักษณะการปกครองแบบประชาธิปไตยในปัจจุบัน

3. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษาสถาบันต่าง ๆ ในโครงสร้างการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และรายงานถึงบทบาทหน้าที่หลักของสถาบันต่าง ๆ ในชั้นเรียน

4. นักเรียนร่วมกันสรุปถึงบทบาทหน้าที่ และความสำคัญของสถาบันต่าง ๆ ที่มีต่อการปกครองของไทย

คำถาม

1. เพราะเหตุใดคนเราที่อยู่ร่วมกันในสังคมจึงต้องมีระเบียบและกฎเกณฑ์ จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่าง

2. จงเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

3. จงอธิบายถึงบทบาทและหน้าที่หลักของสถาบันต่าง ๆ ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

บทที่ 10
สถาบันพระมหากษัตริย์

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อสังคมไทยและการปกครองของไทย
2. วิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นพระประมุขของประเทศตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ
3. วิเคราะห์ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นศูนย์รวมของชนทั้งชาติ

ความคิดรวบยอด

บทบาทและหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะพระประมุขตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ได้แก่ บทบาทในด้านนิติบัญญัติโดยผ่านทางรัฐสภา โดยจะทรงลงพระปรมาภิไธยในร่างพระราชบัญญัติทุกฉบับเมื่อได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา บทบาทในด้านบริหาร พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีโดยการถวายคำแนะนำของประธานรัฐสภา บทบาทในด้านการตุลาการนั้น การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีซึ่งเป็นอำนาจของศาลต้องดำเนินการตามกฎหมายและในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์

นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ไทยยังทรงมีบทบาทอื่น ๆ อีกมาก เช่น บทบาทในด้านการทหาร ทรงเป็นจอมทัพไทย บทบาทในด้านการต่างประเทศ ทรงมีพระราชอำนาจในการทำหนังสือสัญญาสันติภาพ บทบาทในทางศาสนา ทรงเป็นพุทธมามกะและเป็นอัครศาสนูปถัมภก เป็นต้น

สถาบันพระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน นอกจากจะทรงมีบทบาทหน้าที่ในฐานะพระประมุขของประเทศแล้ว ยังทรงมีบทบาทในการเกื้อหนุนระบอบประชาธิปไตยด้วย ทรงแก้ไขวิกฤติการณ์ทางการเมืองที่ล่อแหลมอันตราย ให้สำเร็จลุล่วงไปได้หลายครั้งหลายหน พระองค์ทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นผู้เสียสละ ทรงทำคุณประโยชน์เพื่อช่วยเหลือพสกนิกรที่มีความทุกข์ยาก ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคมไทย เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทย เป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีตลอดจนการดำรงคงอยู่ของชาติไทย

ในระบบการปกครองของทุกประเทศ จะต้องมีประมุขของประเทศ ในบางระบบจะรวมบทบาทหน้าที่ของประมุขกับบทบาทหน้าที่ของผู้นำฝ่ายบริหารไว้ด้วยกัน เช่น ระบบประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา ประธานาธิบดีทำหน้าที่ทั้งด้านการเป็นประมุขและการเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหาร แต่ระบบกึ่งประธานาธิบดีกึ่งรัฐสภาของฝรั่งเศสในปัจจุบันมีทั้งประธานาธิบดีที่ทำหน้าที่ประมุขและนายกรัฐมนตรีที่ทำหน้าที่หัวหน้าฝ่ายบริหาร

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยเราสมัยก่อน พระมหากษัตริย์ก็ทรงเป็นทั้งประมุขและหัวหน้าฝ่ายบริหาร แต่เมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้เห็นว่า ระบบรัฐสภาแบบอังกฤษเหมาะสมกับสังคมไทย ในระบบนี้พระมหากษัตริย์ทรงทำหน้าที่ประมุข และนายกรัฐมนตรีซึ่งมาจากผู้แทนราษฎรทำหน้าที่ฝ่ายบริหาร

การแยกบทบาทของประมุขออกจากบทบาทของหัวหน้าฝ่ายบริหาร นับว่าเหมาะสมดีสำหรับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งให้เสรีภาพแก่พรรคฝ่ายค้าน และประชาชนที่จะคัดค้านติติงการกระทำของรัฐบาล หากผู้เป็นประมุขทำหน้าที่หัวหน้ารัฐบาลด้วย เมื่อฝ่ายค้านวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล ก็จะกลายเป็นการวิพากษ์วิจารณ์พระประมุขด้วย ทำให้ภาพพจน์ของพระประมุขอาจเสื่อมเสียได้ และบังเกิดผลร้ายต่อขวัญและกำลังใจของประชาชน การแบ่งแยกบทบาทและหน้าที่ของสถาบันประมุขออกจากสถาบันฝ่ายบริหาร จึงเป็นเรื่องที่เหมาะสมในระบอบนี้ ทำให้ผู้เป็นประมุขสามารถอยู่เหนือการขัดแย้งทางการเมือง และวางตัวเป็นกลางไม่เข้าข้างหนึ่งข้างใดทางการเมือง จึงมีคำกล่าวที่ว่า พระมหากษัตริย์มิสามารถกระทำผิดได้ "The King can do no wrong" ในภาษากฎหมาย รัฐธรรมนูญเขียนไว้ว่า **องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้ ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใด ๆ มิได้**

สำหรับพระมหากษัตริย์ไทย นอกจากจะมีบทบาทและหน้าที่ในฐานะพระประมุขของประเทศแล้ว ยังได้มีบทบาทสำคัญในการเกื้อหนุนระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และทรงเป็นสัญลักษณ์ของการรวมชาติ ตลอดจนการดำรงคงอยู่ของชาติไทย ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

บทบาทและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ไทยในฐานะพระประมุข

บทบาทและหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ไทยในฐานะพระประมุขตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญมีหลายประการ ที่สำคัญคือ

1. **บทบาทในด้านนิติบัญญัติ** ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญทุกฉบับของไทย รวมทั้งฉบับปี พ.ศ. 2540 จะกำหนดเป็นหลักการไว้เสมอว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจดังกล่าวโดยผ่านทางสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ ข้อความดังกล่าวหมายความว่า อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดนี้ แม้จะเป็นของปวงชนชาวไทย แต่ปวงชนชาวไทยทั้งประเทศไม่อยู่ในสถานะหรือสภาพที่จะใช้อำนาจนี้ได้ ยกเว้นในสมัยเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ฉะนั้นจึงต้องมีผู้ใช้อำนาจนี้แทนปวงชน พระมหากษัตริย์ในฐานะพระประมุขของประเทศจึงทรงใช้อำนาจนี้ แต่จะต้องเป็นไปตามกระบวนการที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

ในด้านนิติบัญญัติ ร่างพระราชบัญญัติทุกฉบับเมื่อได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาแล้ว นายกรัฐมนตรีจะต้องนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย และประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา เพื่อบังคับใช้เป็นกฎหมาย และทรงมีพระราชอำนาจยับยั้งในกรณีที่ไม่ทรงเห็นชอบด้วยกับร่างพระราชบัญญัตินั้น โดยการพระราชทานคืนมายังรัฐสภา หรือเมื่อพ้นเก้าสิบวันแล้วมิได้พระราชทานคืนมา รัฐสภาจะต้องปรึกษาร่างพระราชบัญญัตินั้นใหม่ ถ้ารัฐสภายืนยันตามเดิมด้วยคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของทั้งสองสภาแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีนำร่างพระราชบัญญัตินั้นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระมหากษัตริย์มิได้ทรงลงพระปรมาภิไธยและพระราชทานคืนมาภายในสามสิบวัน ให้นายกรัฐมนตรีนำพระราชบัญญัตินั้นประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา ใช้บังคับเป็นกฎหมายได้เสมือนหนึ่งว่าพระมหากษัตริย์ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยแล้ว (มาตรา 94)

2. **บทบาทในด้านการบริหาร** พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งนายกรัฐมนตรี โดยการถวายคำแนะนำของประธานรัฐสภา ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้งและให้ข้าราชการฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ในตำแหน่งปลัดกระทรวง อธิบดี และเทียบเท่าพ้นจากตำแหน่ง

สำหรับอำนาจในการตรากฎหมายของฝ่ายบริหาร พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการตราพระราชกฤษฎีกาโดยไม่ขัดต่อกฎหมาย หรือในกรณีเพื่อจะรักษาความปลอดภัยของประเทศหรือความมั่นคงในทางเศรษฐกิจก็จะทรงตราพระราชกำหนดให้ใช้บังคับดังเช่นพระราชบัญญัติได้

นอกจากนั้นแล้ว พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการประกาศใช้ และเลิกกฎอัยการศึก ประกาศสงคราม การพระราชทานอภัยโทษและการถอดถอนฐานันดรศักดิ์

การใช้อำนาจต่าง ๆ นี้ ในทุกกรณีจะต้องมีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้กราบบังคมทูลและลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ ยกเว้นกรณีแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภาเป็นผู้กราบบังคมทูลและลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

3. **บทบาทในด้านการทหาร** พระมหากษัตริย์ทรงเป็นจอมทัพไทย นี่คือการสืบทอดประเพณีหรือระบบดั้งเดิมที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นจอมทัพ บัญชาการรบ แต่ปัจจุบันแม้ว่ากิจการ

ด้านการป้องกันประเทศจะมีสถาบันกองทัพเป็นผู้รับผิดชอบ แต่พระมหากษัตริย์ยังทรงมีตำแหน่งเป็นจอมทัพ มีพระราชอำนาจในการประกาศสงคราม เมื่อได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา และมีพระราชอำนาจในการประกาศใช้และยกเลิกกฎอัยการศึก

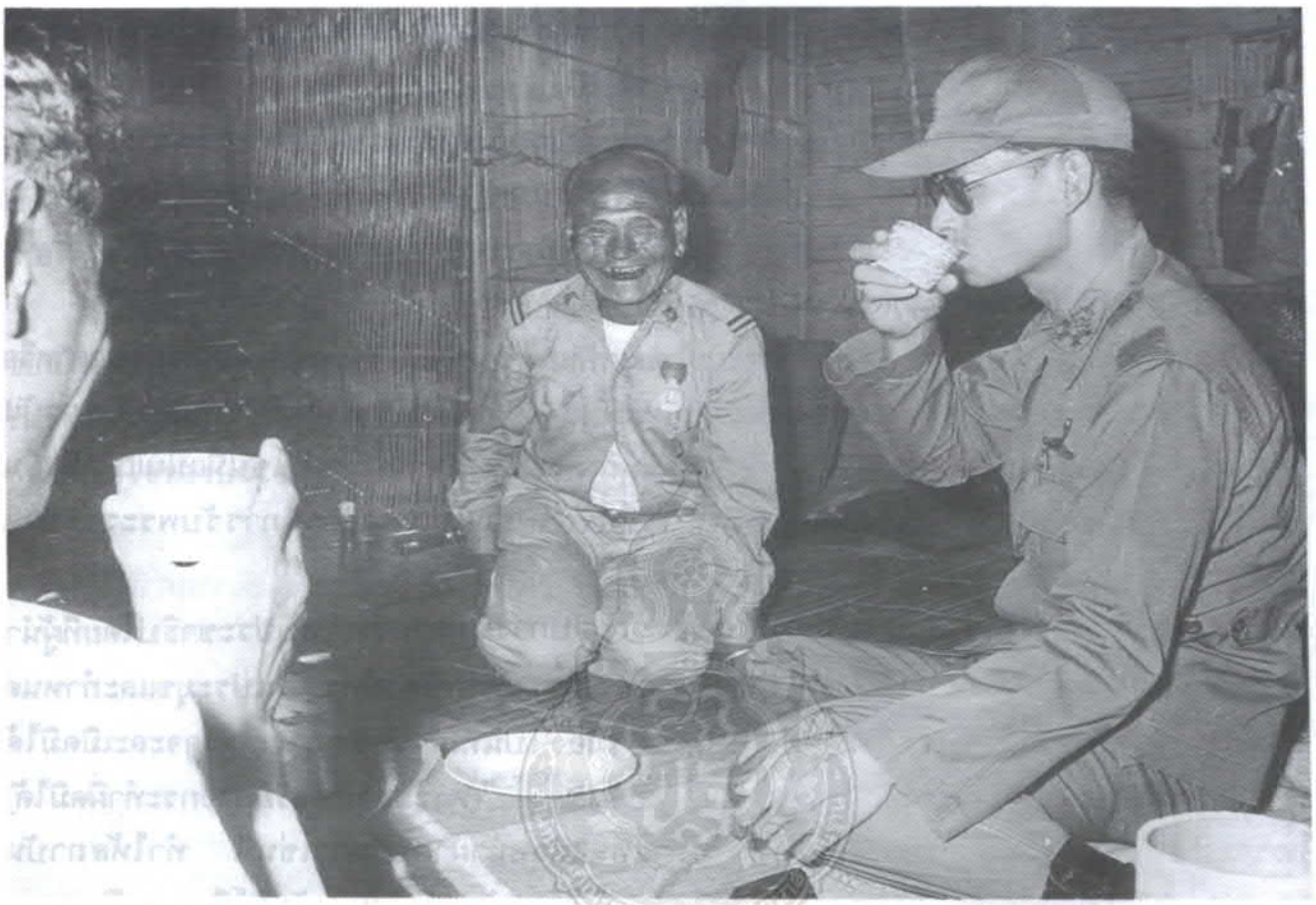
4. **บทบาทในด้านการต่างประเทศ** พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการทำหนังสือสัญญาสันติภาพ สัญญาสงบศึก และสัญญาอื่นกับนานาประเทศหรือกับองค์การระหว่างประเทศ

5. **บทบาทในทางตุลาการ** รัฐธรรมนูญก็ได้กำหนดไว้ว่า การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีเป็นอำนาจของศาล ซึ่งต้องดำเนินการตามกฎหมายและในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งและให้ผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมพ้นจากตำแหน่ง แต่การพิพากษาอรรถคดี ผู้พิพากษาและตุลาการมีอิสระภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย

6. **บทบาทในทางศาสนา** ในฐานะพระประมุขของชนทั้งชาติ พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพุทธมามกะและเป็นอัครศาสนูปถัมภก

เนื่องจากชาวไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา รัฐธรรมนูญจึงกำหนดไว้ว่า พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพุทธมามกะ แต่ขณะเดียวกันเนื่องจากมีชาวไทยที่นับถือศาสนาอื่น ๆ อีกด้วย และสังคมไทยยึดหลักเสรีภาพในเรื่องความเชื่อถือทางศาสนา และเป็นสังคมที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่คับแคบทางความคิดเห็น พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาทุกศาสนาด้วย นี่คือจุดเด่นของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ที่ให้ความเป็นธรรมและเกื้อหนุนทุก ๆ ศาสนา

บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยในฐานะศูนย์รวมใจของชนทั้งชาติ

บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์รวมใจของชนทั้งชาติ เป็นบทบาทที่มิได้กำหนดไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่เป็นบทบาทที่เกิดขึ้นโดยพฤตินัย ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ และยังผลให้เกิดการเกื้อหนุนระบอบประชาธิปไตยให้ดำรงอยู่ในสังคมไทยจนปัจจุบัน

เหตุปัจจัยเบื้องต้น และเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ก็คือวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติไทย เป็นวิวัฒนาการที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแกนกลางหรือศูนย์กลางตลอดเวลา ชนชาติไทยที่ดำรงคงอยู่มาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ เพราะมีพระมหากษัตริย์ไทยซึ่งทรงเป็นทั้งนักรบที่สามารถปกป้องอาณาเขตของประเทศ และทรงเป็นทั้งนักปฏิรูปการปกครองเพื่อยังให้เกิดความผาสุกและความเจริญงอกงามของสังคมไทย ปรัชญาการปกครองและลักษณะของความเป็นผู้นำของกษัตริย์ไทย ก็สะท้อนภาพของอัจฉริยะหรือนิสัยประจำชาติไทยที่รักการเดินสายกลางและความพอดี ไม่ยึดแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งอย่างสุดโต่ง การปกครองของพระมหากษัตริย์ไทยเริ่มต้นจากระบบพ่อปกครองลูก เช่น ระบบพ่อขุนสมัยสุโขทัยเป็นราชธานี จนกระทั่งถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา

ที่เริ่มนำเอาแนวคิดของเทวราชาของขอมมาใช้ แต่ในสังคมไทยก็ไม่ได้ยึดแนวนี้อย่างสมบูรณ์แบบ แต่ได้ใช้และเชิดชูแนวคิดของ "ธรรมราชา" โดยใช้หลักทศพิธราชธรรมและหลักอื่น ๆ มาเป็นแนวทางของคุณลักษณะอันประเสริฐของพระเจ้าแผ่นดิน ความกรุณาปรานีและบารมีของพระมหากษัตริย์ไทยจึงแผ่กระจายไปทั่วสังคมไทย

นอกจากนั้น พระมหากษัตริย์ไทยโดยเฉพาะในราชวงศ์จักรีทรงมีอัจฉริยะในการปกครองและเป็นผู้นำทางความคิด เพื่อปรับเปลี่ยนประเพณีการปกครอง ทำให้สังคมไทยสามารถเผชิญกับปัญหากับโลกสมัยใหม่ และวิวัฒนาการมาเป็นเช่นประเทศที่ทันสมัยทันเหตุการณ์ รอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของชาวตะวันตก

โดยสรุป วิวัฒนาการของประวัติศาสตร์ไทยผูกพันอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ตลอดเวลาหรือมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นแกนนำตลอดเวลา ฉะนั้นสังคมไทยจึงเป็นสังคมที่ผูกพันอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ จารีตประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก็เกื้อหนุนให้ความผูกพันเช่นนี้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เช่น ประเพณีการเข้าเฝ้า การถวายบังคม การถือสัตย์ปฏิญาณ ตลอดจนการรับพระราชทานเหรียญตรา ยศ ศักดิ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์

เหตุปัจจัยที่สำคัญประการที่สอง ก็คือ ในระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ยึดถือ เป็นรูปแบบที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขและกำหนดหลักการไว้ว่า พระมหากษัตริย์จะต้องอยู่เหนือการเมือง เป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ หรือตามนิติประเพณีของอังกฤษ "The King can do no wrong"(พระมหากษัตริย์ทรงกระทำผิดมิได้) การแยกบทบาทประมุขของประเทศออกจากตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายบริหารเช่นนี้ ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์อยู่เหนือการวิพากษ์วิจารณ์ ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์มีความเป็นกลางท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมือง ฉะนั้นจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สนับสนุนให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีและศูนย์รวมใจของชนทั้งชาติ

เหตุปัจจัยที่สำคัญประการที่สาม ก็คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน ตลอดจนสมเด็จพระบรมราชินีนาถและพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นผู้เสียสละและเป็นประโยชน์ ตลอดจนเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคมไทย ทรงมีพระราชจริยวัตรที่งดงาม มีอัจฉริยภาพในการเป็นผู้นำทางความคิด ทรงประทับอยู่ท่ามกลางพสกนิกรของพระองค์ ทรงสนพระทัยเอาใจใส่ต่อความทุกข์ยากของชาวไทยทุกหมู่เหล่า พระบารมีของพระองค์จึงแผ่ไพศาลไปทั่วสังคมไทยและต่างประเทศ

จากเหตุปัจจัย 3 ประการดังกล่าวนี้ สถาบันพระมหากษัตริย์ไทยจึงเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีของชนในชาติ และเป็นศูนย์รวมใจของชาวไทยทุกหมู่เหล่า และด้วยบารมีขององค์พระมหากษัตริย์และอัจฉริยภาพในการวินิจฉัยเหตุการณ์ทางการเมืองอย่างถูกต้องถ่องแท้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชจึงทรงสามารถแก้ไขวิกฤติการณ์ทางการเมืองที่ล่อแหลม

ต่ออันตรายให้สำเร็จลุล่วงไปได้หลายครั้งหลายหน อาทิเช่น เหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และพฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 ทำให้สังคมไทยรอดปลอดพ้นจากสงครามกลางเมืองระหว่างฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์ซึ่งกันและกัน

การแก้ไขปัญหาวิกฤติของพระองค์ในสถานการณ์เผชิญหน้าเช่นนั้น มีส่วนฟื้นฟูให้ระบอบประชาธิปไตยกลับคืนมาสู่สังคมไทย หากมิใช่พระองค์แล้ว สังคมไทยคงเผชิญกับสงครามกลางเมืองเช่นเดียวกับหลาย ๆ ประเทศเพื่อนบ้าน จึงนับว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยได้มีส่วนสำคัญที่เกื้อหนุนระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยให้อยู่รอดมาได้จวบจนทุกวันนี้

โดยสรุป สถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทที่สำคัญในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยมาก ในฐานะพระประมุขและทรงมีบทบาทหน้าที่หลายประการที่สำคัญตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยทั่วไปพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสัญลักษณ์ของการใช้อำนาจอธิปไตย เป็นศูนย์รวมใจของประชาชน และมีบทบาทที่ค้ำจุนระบอบประชาธิปไตยให้มีเสถียรภาพ

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์ในระบอบการปกครองของไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในฐานะที่ทรงเป็นพระประมุขของประเทศ และนำประเทศให้รอดพ้นอันตรายจนเป็นเอกราชมาจนถึงทุกวันนี้ และมีผลต่อสังคมไทยอย่างไร

2. นักเรียนศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นพระประมุขของประเทศตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ แล้วอภิปรายเปรียบเทียบบทบาทหน้าที่กับประมุขของประเทศอื่น ๆ ที่ปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุข แล้วร่วมกันสรุปบทบาทและหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย

3. นักเรียนช่วยกันรวบรวมพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันและพระราชวงศ์ที่ทรงปฏิบัติเพื่อปวงชนชาวไทย รวมถึงการที่ทรงแก้ไขวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และร่วมกันอภิปรายถึงความศรัทธาของปวงชนชาวไทยที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

คำถาม

1. สถาบันพระมหากษัตริย์มีความสำคัญต่อระบอบการปกครองของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไร จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบ

2. เพราะเหตุใดสังคมไทยจึงยึดมั่นเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

3. จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างถึงบทบาท หน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นพระประมุขของประเทศตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ

4. จงอภิปรายแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับคำกล่าวที่ว่า “สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมของชนทั้งชาติ” พร้อมทั้งยกตัวอย่างเหตุผลสนับสนุนคำกล่าวข้างต้น

บทที่ 11

สถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย
2. วิเคราะห์ถึงบทบาท อำนาจหน้าที่ของสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการตามกฎหมายรัฐธรรมนูญของไทย
3. วิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ

ความคิดรวบยอด

สถาบันหลักที่เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในการปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตย คือ สถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร สถาบันตุลาการ แต่ละสถาบันต่างมีอำนาจหน้าที่ของตนและมีการคานอำนาจซึ่งกันและกัน คือ

สถาบันนิติบัญญัติ หรือสถาบันรัฐสภา เป็นสถาบันที่สำคัญ ประกอบด้วย วุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎร และตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ถือว่า อำนาจของปวงชนเป็นหลักที่สำคัญที่สุด ดังนั้นผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นผู้แทนของปวงชนจึงมีความสำคัญในสถาบันรัฐสภา ประธานรัฐสภาซึ่งเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้เสนอชื่อผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง รัฐสภามีหน้าที่สำคัญ คือ พิจารณาและเห็นชอบในพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศ ตลอดจนควบคุมการบริหารงานของคณะรัฐมนตรี

สถาบันบริหาร หรือคณะรัฐมนตรี มีหน้าที่กำหนดนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดิน โดยเป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการประจำกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ให้ปฏิบัติงานตามนโยบายที่กำหนดไว้ สถาบันบริหารคานอำนาจกับสถาบันรัฐสภาโดยนายกรัฐมนตรีมีอำนาจในการยุบสภา เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ได้

สถาบันตุลาการหรือศาลเป็นสถาบันอิสระ ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีตามกฎหมายและในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ผู้ใดจะแทรกแซงมิได้ ความสัมพันธ์กับสถาบันบริหารคือ การแต่งตั้งรัฐมนตรีมากำกับดูแลกระทรวงยุติธรรม ซึ่งดูแลในด้านการบริหารและงบประมาณเท่านั้น

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 9 ว่าสถาบันหลักที่เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยเพื่อปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตย คือ สถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ ทั้งสามสถาบันนี้มีอำนาจหน้าที่กันคนละประเภท และถ้าหากเป็นระบบประธานาธิบดีแบบสหรัฐอเมริกา ก็จะมีการแบ่งและคานอำนาจระหว่างสามสถาบัน เพื่อให้เกิดดุลยภาพของอำนาจ แต่ในรัฐสภาแบบอังกฤษซึ่งสังคมไทยพยายามจะถือเป็นแบบอย่าง อำนาจของสถาบันนิติบัญญัติย่อมอยู่เหนืออำนาจสถาบันฝ่ายบริหารและตุลาการ ดังจะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของอำนาจเหล่านี้ต่อไป

1. สถาบันนิติบัญญัติ หรือสถาบันรัฐสภา

สถาบันนิติบัญญัติ หรือสถาบันรัฐสภา ที่เรียกกันว่า สถาบัน ก็เพื่อจะยกย่องให้เห็นถึงคุณค่าขององค์กรดังกล่าวที่มีต่อสังคม ตลอดจนต้องการจะชี้ให้เห็นว่า มีเสถียรภาพมั่นคงและศักยภาพที่จะเจริญงอกงามต่อไปในอนาคต

สถาบันรัฐสภาไทยในปัจจุบัน หากจะนับเฉพาะกาลเวลาก็มีอายุถึงหกสิบห้าปีนับถึง พ.ศ. 2540 แต่เป็นหกสิบปีที่ล้มลุกคลุกคลานมาตลอด นั่นก็คือได้มีการปรับเปลี่ยนระบบบ่อยๆ ตามรัฐธรรมนูญที่ร่างกันขึ้นใหม่รวม 16 ฉบับแล้ว แต่ไม่ว่ารัฐธรรมนูญจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร รูปแบบของรัฐสภาไทยก็จะหนีไม่พ้นใน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบสภาเดียว กับรูปแบบสองสภา สำหรับรูปแบบสภาเดียวนั้น หมายความว่า รัฐสภาประกอบด้วยสภาเดียว เช่น สภาผู้แทนราษฎร ส่วนรูปแบบสองสภา หมายความว่า รัฐสภาประกอบด้วยสองสภา เช่น มีทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา

รูปแบบสภาเดียว ปรากฏหลายครั้งในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะตามรัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. 2475 ได้กำหนดให้มีสภาเดียว แต่มีสมาชิก 2 ประเภท คือ ประเภทเลือกตั้งและประเภทแต่งตั้ง ในยุคสมัยที่มีการยึดอำนาจ คณะผู้ก่อการรัฐประหารมักจะกำหนดให้มีสภาเดียว เช่น สภานิติบัญญัติประกอบด้วยสมาชิกแต่งตั้งทั้งหมด

รูปแบบสองสภา ที่มีทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา เป็นรูปแบบที่ปรากฏบ่อยๆ เช่น รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2521 รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2534 และรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 กำหนดให้มี 2 สภา คือ สภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นสภาเลือกตั้ง และวุฒิสภาซึ่งเป็นสภาเลือกตั้งเช่นกัน

การกำหนดให้วุฒิสภาเป็นสภาเลือกตั้ง ตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันนี้ ย่อมถือได้ว่าเป็นหลักการใหม่ แต่การกำหนดให้ผู้สมัครเลือกตั้งมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น มีอายุไม่ต่ำกว่าสี่สิบปีบริบูรณ์ สำเร็จการศึกษาไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ไม่เป็นสมาชิกพรรคการเมือง และในการเลือกตั้งห้ามมิให้ผู้สมัครหาเสียง ก็เป็นหลักการที่ต้องการจะให้วุฒิสมาชิกมีความเป็นกลางทางการเมือง และมีความเป็นอาวุโส และมีประสบการณ์มากขึ้น

นอกจากนั้นในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของวุฒิสภาเป็นพิเศษ คือ นอกเหนือจากการพิจารณาพระราชบัญญัติ และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ แล้วยังมีอำนาจหน้าที่ในการคัดเลือกคณะกรรมการการเลือกตั้ง เสนอแต่งตั้งผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา เสนอแต่งตั้งประธานศาลรัฐธรรมนูญและตุลาการรัฐธรรมนูญ ตลอดจนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ บทบัญญัติดังกล่าวนี้มุ่งหมายจะจัดบทบาทของวุฒิสภาให้เป็นองค์กรที่เป็นกลางทางการเมืองและเป็นหลักสำคัญให้แก่กระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันยึดหลักการของอำนาจของปวงชนเป็นหลักที่สำคัญที่สุด ในการได้มาซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา และปรับบทบาทของวุฒิสภาให้เข้มขันขึ้นในการที่จะเป็นองค์กรถ่วงดุลกับสภาผู้แทนราษฎรในด้านการเมือง

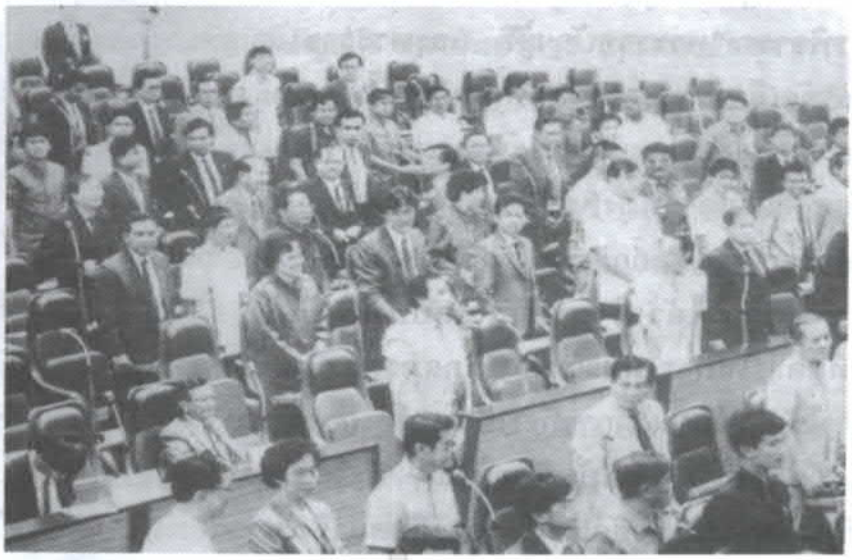
ขณะเดียวกันรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันนี้ ยังได้แยกบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกับรัฐมนตรีไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนใดที่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรี จะต้องลาออกจากสมาชิกภาพของสภาผู้แทนราษฎร ภายใน 30 วัน

การแบ่งแยกบทบาทหน้าที่ดังกล่าวนี้มีจุดประสงค์ที่จะเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของรัฐมนตรี ซึ่งเป็นฝ่ายบริหารให้มากยิ่งขึ้น ไม่ต้องทำงานสองหน้าที่เหมือนสมัยก่อนตามรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ ที่เป็นทั้งรัฐมนตรีและเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในขณะเดียวกันนั้นต้องทำงานสองหน้าที่

โดยนัยความหมายของบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญดังกล่าวนี้ ยกเว้นตัวนายกรัฐมนตรี การแต่งตั้งรัฐมนตรีตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้สามารถแต่งตั้งจากผู้ที่ไม่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ การผูกโยงระหว่างคณะรัฐมนตรีกับสถาบันสภาผู้แทนราษฎร จึงน่าจะลดลงกว่าสมัยก่อนๆ และแนวคิดของระบบการปกครองแบบรัฐสภา ที่คณะรัฐมนตรีจำเป็นต้องมาจากสภาผู้แทนราษฎรนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ตามอำนาจหน้าที่ของรัฐสภาในระบบใหม่นี้ส่วนหนึ่งก็ยังเหมือนเดิม และบางส่วนก็เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับอำนาจของวุฒิสภา อำนาจหน้าที่ดังกล่าวอาจจำแนกได้เป็น 3 ประการดังนี้คือ

1. อำนาจหน้าที่ในการพิจารณา และให้ความเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติ และร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการบริหารและการปกครองประเทศ
2. อำนาจหน้าที่ในการควบคุมการบริหารงานของคณะรัฐมนตรี
3. อำนาจในการไต่สวนความผิดของข้าราชการการเมือง

1. อำนาจหน้าที่ในการพิจารณาและให้ความเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติต่าง ๆ

อำนาจหน้าที่ที่สำคัญของรัฐสภา คือ การร่างกฎหมาย รัฐสภาจึงได้รับการขนานนามว่า เป็น **สภานิติบัญญัติ** ในการบริหารบ้านเมือง กฎหมายเป็นเครื่องมือที่สำคัญมาก กฎหมายที่เสนอเข้าสู่รัฐสภาอาจมีได้หลายลักษณะ กฎหมายที่กระทบต่อประชาชนทั่วไป เช่น กฎหมายประกันสังคม กฎหมายที่เกี่ยวกับการบริหาร เช่น พระราชบัญญัติการบริหารราชการแผ่นดิน และกฎหมายที่เกี่ยวกับการเงิน เช่น พระราชบัญญัติงบประมาณแผ่นดิน

ตามมาตรา 169 ของรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ระบุไว้ว่าร่างพระราชบัญญัติหรือร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญจะเสนอได้ก็แต่โดยคณะรัฐมนตรีหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่ร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการเงิน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะเสนอได้ก็ต่อเมื่อมีคำรับรองของนายกรัฐมนตรี ตามมาตรา 169 นี้ หมายความว่า คณะรัฐมนตรีหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นที่สามารถเสนอร่างพระราชบัญญัติ วุฒิสมาชิกไม่มีสิทธิหน้าที่ในการเสนอ นอกจากนั้นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะเสนอร่างพระราชบัญญัติได้จะต้องมีพรรคการเมืองที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้นั้นสังกัดมีมติให้เสนอได้ และต้องมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคการเมืองนั้นไม่น้อยกว่ายี่สิบคนรับรอง นอกจากนั้นพระราชบัญญัติที่เกี่ยวด้วยการเงิน เช่น พระราชบัญญัติขึ้นภาษีอากร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะเสนอได้ก็ต่อเมื่อมีคำรับรองของนายกรัฐมนตรี ซึ่งโดยเจตนาก็คือไม่ต้องการให้สภาผู้แทนราษฎรเข้ามาก้าวก่ายเกี่ยวกับการบริหารโดยตรง

นอกจากนั้น มาตรา 170 ยังกำหนดไว้เพิ่มเติมด้วยว่าประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งไม่น้อยกว่าห้าหมื่นคน มีสิทธิเข้าชื่อกันร้องขอต่อประธานรัฐสภาพิจารณากฎหมายที่กำหนดในหมวด 3 และหมวด 5 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้

เมื่อได้มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติต่อรัฐสภาแล้ว ประธานรัฐสภาจะเป็นผู้กำหนดวาระการพิจารณา ส่วนกระบวนการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติต่างๆ นั้นจะแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ขั้นตอนที่หนึ่งเรียกว่า วาระการพิจารณารับหลักการ เมื่อผ่านขั้นรับหลักการแล้วก็ส่งให้คณะกรรมาธิการพิจารณารายละเอียดซึ่งจะมีการแปรญัตติ นั่นคือ การเสนอให้มีการปรับปรุงแก้ไขข้อความ เมื่อคณะกรรมาธิการพิจารณาแล้ว ก็จะนำกลับเข้ามาในสภาผู้แทนราษฎร เพื่อพิจารณาในวาระที่ 2 ซึ่งจะพิจารณาทีละมาตรา เมื่อผ่านทุกมาตราแล้ว ก็พิจารณาในวาระที่ 3 และขั้นตอนที่ 3 คือ การเสนอให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต่างๆ พิจารณารายถ้อยคำในแต่ละมาตรา รวมทั้งพิจารณารวมทั้งฉบับว่าจะมีมติเห็นชอบหรือไม่เห็นชอบทั้งฉบับ

เมื่อร่างพระราชบัญญัติผ่านการพิจารณาและมีมติเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรแล้ว ประธานสภาผู้แทนราษฎรก็จะเสนอไปให้วุฒิสภาพิจารณา ซึ่งก็จะมีกระบวนการพิจารณาทำนองเดียวกัน หากเห็นชอบ ในที่สุดก็จะส่งไปให้ประธานรัฐสภาเพื่อดำเนินการทูลเกล้าฯ ถวายให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธย

2. อำนาจหน้าที่ในการควบคุมการบริหารงานของคณะรัฐมนตรี

นอกจากภารกิจในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการกำหนดนโยบายการดำเนินงานของรัฐบาลแล้ว รัฐสภายังมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในเรื่องการควบคุมการบริหารงานของคณะรัฐมนตรี การควบคุมดังกล่าวนี้ อาจกระทำได้ใน 5 ลักษณะ ดังนี้คือ

1) ตรวจสอบและวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาล ตามมาตรา 211 ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ระบุไว้ว่าคณะรัฐมนตรีจะต้องแถลงนโยบายต่อรัฐสภา ก่อนที่จะเข้าบริหารราชการแผ่นดิน ในโอกาสของการแถลงนโยบายนี้ สมาชิกรัฐสภา คือ ทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสมาชิกสามารถวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลได้ แต่ในการอภิปรายนโยบายในโอกาสนี้จะไม่มีการลงมติไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจ

2) ตรวจสอบและพิจารณางบประมาณประจำปีของรัฐบาล พระราชบัญญัติทุกฉบับต้องผ่านการพิจารณาของรัฐสภาอยู่แล้ว แต่พระราชบัญญัติงบประมาณมีความสำคัญต่อการบริหารงานของคณะรัฐบาลมาก หากร่างพระราชบัญญัติงบประมาณไม่ผ่านความเห็นชอบของรัฐสภา คณะรัฐมนตรีโดยนิติประเพณีจะต้องลาออก การอภิปรายเรื่องงบประมาณและการตั้งคณะกรรมาธิการสามัญ เพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณเป็นรายกระทรวง จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งของรัฐสภาในการควบคุมการบริหารงานของคณะรัฐมนตรี

3) การเสนอญัตติเพื่อขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรี

ตามมาตรา 185 ระบุไว้ว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่าสองในห้าของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร มีสิทธิเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี และหากเป็นกรณีเสนอญัตติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรี จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เข้าชื่อต้องมีจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในห้า ตามมาตรา 186

มาตรการนี้เป็นวิธีการสำคัญที่สุดที่ให้อำนาจแก่สภาผู้แทนราษฎรในการควบคุมการบริหารงานของรัฐบาล หากรัฐบาลพ่ายแพ้ในการลงคะแนนเสียงในมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลก็จะต้องลาออก

สำหรับวุฒิสภา มีอำนาจในการเสนอญัตติอภิปรายนโยบายของรัฐบาลได้เช่นกัน แต่ต้องไม่มีการลงมติไม่ไว้วางใจ

4) การตั้งกระทู้ถาม

การควบคุมรัฐบาล อาจกระทำโดยการตั้งกระทู้ถามในเรื่องใดๆ ก็ได้ที่เกี่ยวกับงานในหน้าที่ของกระทรวงต่างๆ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสมาชิกมีสิทธิตั้งกระทู้ถาม

ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ เปิดโอกาสให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งกระทู้สดได้ด้วย กระทู้สดคือกระทู้ที่สามารถเสนอได้ในวันประชุมโดยไม่ต้องกำหนดคำถาม เพียงแต่กำหนดหัวข้อและรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง

5) การควบคุมโดยกระบวนการพิจารณาของคณะกรรมาธิการสามัญและวิสามัญ

เนื่องจากการประชุมสภา ทั้งสภาผู้แทนราษฎรและรัฐสภา มีจำนวนวันน้อยมาก สัปดาห์หนึ่งมีเพียง 2 ครั้ง และสมัยการประชุมก็มีเพียง 2 สมัย สมัยละ 120 วันต่อ 1 ปี ฉะนั้นสภาฯ จึงแต่งตั้งคณะกรรมาธิการสามัญและวิสามัญขึ้นมาเพื่อควบคุมการบริหารงานของรัฐบาล ปัจจุบันมีคณะกรรมาธิการสามัญอยู่ 23 คณะ เช่น คณะกรรมาธิการกิจการเยาวชน สตรี และผู้สูงอายุ คณะกรรมาธิการการเกษตรและสหกรณ์ คณะกรรมาธิการการศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม คณะกรรมาธิการการศึกษา เป็นต้น

3. บทบาทหน้าที่ที่สำคัญอื่นๆ ของรัฐสภา

นอกจากหน้าที่ในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติและควบคุมการบริหารงานของรัฐบาลดังได้กล่าวมาแล้ว รัฐสภายังมีภารกิจหน้าที่ที่สำคัญอื่นๆ อีกดังนี้

1. การให้ความเห็นชอบในการตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
2. การรับทราบหรือให้ความเห็นชอบในการสืบราชสมบัติ
3. การให้ความเห็นชอบในการประกาศสงคราม
4. การให้ความเห็นชอบหนังสือสัญญาสันติภาพ สัญญาสงบศึก และสัญญาอื่นกับนานาประเทศ หรือองค์การระหว่างประเทศ

2. สถาบันฝ่ายบริหาร หรือคณะรัฐมนตรี

คณะรัฐมนตรี คือ องค์คณะบุคคลที่ทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน หรือนัยหนึ่งคือเป็นรัฐบาล ตามหลักของประชาธิปไตย กลุ่มบุคคลที่จะมารวมตัวกันเป็นคณะรัฐมนตรีจะต้องได้รับการสนับสนุนจากเสียงส่วนใหญ่ในรัฐสภา และโดยที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องสังกัดพรรคการเมือง ฉะนั้นพรรคการเมืองที่มีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุด จึงได้รับโอกาสที่จะจัดตั้งรัฐบาล

ตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ผู้ที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีจะต้องเป็นผู้แทนราษฎร และได้รับเสียงสนับสนุนส่วนใหญ่จากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

สำหรับรัฐมนตรีนั้น รัฐธรรมนูญมิได้กำหนดว่าจะต้องเป็นผู้แทนราษฎร แต่หากผู้แทนราษฎรคนใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีแล้ว จะต้องลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพของสภาผู้แทนราษฎร ฉะนั้นบุคคลภายนอกรัฐสภาที่ไม่มีลักษณะต้องห้ามตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ เช่น เป็นข้าราชการประจำ ก็สามารถดำรงตำแหน่งนี้ได้

นอกจากนั้นรัฐมนตรีต้องสำเร็จการศึกษาไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่า อายุไม่ต่ำกว่าสามสิบห้าปีบริบูรณ์ ไม่เป็นวุฒิสมาชิก

จะเห็นได้ว่าเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ต้องการจะได้ผู้มีความรู้ มีประสบการณ์ มาดำรงตำแหน่งนี้ และไม่จำเป็นต้องเป็นผู้แทนราษฎร รัฐธรรมนูญต้องการแบ่งแยกหน้าที่ระหว่างสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกับคณะรัฐมนตรี

นอกจากนั้นยังกำหนดให้จำนวนคณะรัฐมนตรีมีขนาดเล็กลง จากเดิมที่เคยมีถึง 49 คน อย่างมากที่สุด ก็ลดเหลือ 36 คน เพื่อให้การประชุมคณะรัฐมนตรีมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ต้องการสร้างเสถียรภาพให้แก่ฝ่ายบริหารมากยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงกำหนดมาตรการในการอภิปรายไม่ไว้วางใจให้มีเงื่อนไขที่กระทำได้ลำบากยิ่งขึ้น เช่น หากจะอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีจะต้องได้เสียงสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสองในห้าของสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ (ฉบับ พ.ศ. 2534 กำหนดไว้เพียงหนึ่งในสาม) และจะต้องเสนอผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อไปด้วย และกรณีเช่นว่านี้นายกรัฐมนตรีคนปัจจุบันจะยุบสภาผู้แทนราษฎรไม่ได้

หน้าที่ของคณะรัฐมนตรี ที่สำคัญที่สุดคือ การกำหนดนโยบายเพื่อบริหารราชการแผ่นดิน รัฐมนตรีและรัฐมนตรีช่วยของแต่ละกระทรวงจึงเป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการประจำ ซึ่งมีทั้งข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน บางทีก็เรียกข้าราชการเหล่านี้ว่า **ข้าราชการฝ่ายพลเรือน** เพื่อแยกออกจาก**ข้าราชการการเมือง** ซึ่งได้แก่ รัฐมนตรีและผู้แทนราษฎร

โดยสรุป คณะรัฐมนตรี คือ องค์คณะบุคคลจากข้าราชการการเมือง ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้มาทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน ฉะนั้นจึงมาทำหน้าที่กำหนดนโยบายบริหาร และบังคับบัญชากระทรวงทบวงกรมต่างๆ

ทำเนียบรัฐบาล

ในการปฏิบัติหน้าที่ของคณะรัฐมนตรี จะต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎร และรัฐสภา ฉะนั้นจะต้องแถลงนโยบายก่อนเข้าบริหาร จะต้องเสนอร่างพระราชบัญญัติงบประมาณให้รัฐสภาเห็นชอบ จะต้องตอบคำถามและให้ข้อมูลต่างๆ ตามที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ซักถาม และหากสภาผู้แทนเสนอญัตติเพื่อเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี หากรัฐบาลแพ้มติก็จะต้องลาออกทั้งคณะ

ภารกิจหน้าที่ในการบริหารงานนั้นเป็นภารกิจที่ใหญ่หลวง รัฐบาลซึ่งมีข้าราชการฝ่ายพลเรือนเป็นจักรกลสำคัญจะต้องรับผิดชอบในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชน จัดการศึกษา การอนามัยสาธารณสุข พัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งมีทั้งด้านการลงทุนทางอุตสาหกรรม การเกษตร และการพาณิชย์ระหว่างประเทศ ภารกิจของรัฐบาลสมัยใหม่จึงเป็นภารกิจที่สำคัญมาก หมายถึง ความอยู่รอดของประเทศ และความผาสุกของประชาชน การดำเนินงานเหล่านี้ข้าราชการในกระทรวงทบวงกรมต่างๆ ดำเนินการอยู่แล้ว แม้ว่าจะมีคณะรัฐมนตรีหรือไม่ก็ตาม หรือมีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรีบ่อยๆข้าราชการประจำก็จะต้องดำเนินงานตามภารกิจของตน แต่เมื่อมีการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่ นโยบายการบริหารก็อาจจะต้องปรับเปลี่ยนตามนโยบายของคณะใหม่ รัฐมนตรีและรัฐมนตรีช่วยว่าการของแต่ละกระทรวงจึงมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายของแต่ละกระทรวง และควบคุมให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบาย ขณะเดียวกัน

รัฐมนตรีทั้งหมดก็จะต้องมาร่วมกันรับผิดชอบต่อนโยบายของรัฐบาล โดยจะมีการประชุมคณะรัฐมนตรีเป็นประจำทุกๆ สัปดาห์ สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ในโอกาสที่นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีทั้งหมด เป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดทิศทางของนโยบายต่างๆ ของทุกกระทรวง มติของคณะรัฐมนตรีถือว่ามีผลทางกฎหมาย

ในการบริหารราชการแผ่นดิน นอกจากจะต้องเสนองบประมาณเพื่อกำหนดรายรับ และรายจ่ายเพื่อการบริหารแล้ว บ่อยครั้งจะต้องเสนอกฎหมายเพื่อปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐบาล เช่น หากมีนโยบายที่จะประกันสังคมหรือป้องกันอุบัติภัยบนท้องถนนหลวง ก็จำเป็นที่จะต้องเสนอพระราชบัญญัติประกันสังคมและพระราชบัญญัติป้องกันอุบัติภัยบนท้องถนน โดยให้ผู้ขี่จักรยานยนต์ต้องสวมหมวกนิรภัย เป็นต้น

กระบวนการปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย เป็นกระบวนการที่ล่าช้าใช้เวลามาก บางครั้งเกิดกรณีฉุกเฉินมีอุบัติภัยสาธารณะ เช่น อุทกภัยใหญ่หลวง การแก้ไขที่ต้องกระทำด่วนสุดในกรณีเช่นนี้ รัฐบาลอาจเสนอแนวทางแก้ไขในรูปของ**พระราชกำหนด** เพื่อกราบบังคมทูลให้องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยโดยไม่ต้องผ่านรัฐสภา ซึ่งจะมีผลบังคับใช้ทันที แต่หลังจากออกพระราชกำหนดแล้ว รัฐบาลก็จำเป็นต้องเสนอพระราชกำหนดนี้ให้รัฐสภาเห็นชอบในโอกาสแรกที่จะกระทำได้ และหากรัฐสภาไม่เห็นชอบด้วยก็เป็นอันตกไป

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสภาและคณะรัฐมนตรี

การปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นระบบที่ต้องมีการถ่วงดุลอำนาจ ปรัชญาหรือแนวทางของประชาธิปไตยนั้น คือการวางเงื่อนไขเพื่อให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพมากที่สุด เงื่อนไขสำคัญเรื่องนี้คือจะต้องป้องกันมิให้องค์กรใดองค์กรหนึ่งมีอำนาจแต่ผู้เดียว จึงจำเป็นต้องมีการถ่วงดุลอำนาจระหว่างสามสถาบันหลัก ได้แก่ สถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ สำหรับการถ่วงดุลอำนาจระหว่างสถาบันนิติบัญญัติกับสถาบันฝ่ายบริหารนั้นก็คือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันนิติบัญญัติกับสถาบันฝ่ายบริหาร ให้ทั้งสองฝ่ายมีน้ำหนักหรือมีอำนาจพอๆ กัน มิให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

หลักประการแรกที่จะให้เกิดการถ่วงดุลกันก็คือ หลักการของการแต่งตั้งผู้นำฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร คือ เมื่อมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีให้เป็นผู้นำฝ่ายรัฐบาลแล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้เป็นหัวหน้าพรรคการเมืองในสภาผู้แทนราษฎรที่สมาชิกในสังกัดของพรรคตนที่มิได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี และมีจำนวนมากที่สุดในบรรดาพรรคการเมืองที่สมาชิกในสังกัดมิได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีเป็นผู้นำฝ่ายค้าน นี่คือวิธีสร้างดุลอำนาจในประการแรก

ในประการที่สองและสำคัญที่สุดก็คือ การอภิปรายไม่ไว้วางใจ ในรัฐธรรมนูญฉบับก่อนได้กำหนดความสัมพันธ์ตามแบบฉบับของระบบรัฐสภาอังกฤษ กล่าวคือรัฐธรรมนูญให้อำนาจแก่ฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร ที่จะเสนอญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะ และกระบวนการเสนอญัตติก็ไม่มีความยากลำบากอย่างใด สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหนึ่งในสามของสมาชิกทั้งหมดที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎรสามารถเข้าชื่อกันเสนอได้ ขณะเดียวกันรัฐธรรมนูญก็ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีที่จะยุบสภาผู้แทนราษฎรได้ภายหลังจากการลงมติในญัตติดังกล่าว โดยสรุปรัฐธรรมนูญฉบับก่อนให้อำนาจแก่สองฝ่ายนี้กันคนละอย่างสามารถใช้โต้ตอบกันได้

แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้กำหนดไว้ในมาตรา 185 ว่า การเสนอญัตติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีต้องมีผู้ลงชื่อร่วมกันสองในห้าของสมาชิกที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร และจะต้องเสนอชื่อผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนต่อไปด้วย กระบวนการนี้จึงจัดได้ยากขึ้น ขณะเดียวกันรัฐธรรมนูญในมาตราเดียวกันก็กำหนดไว้ว่า เมื่อมีการเสนอญัตติตามนัยดังกล่าว ห้ามมิให้นายกรัฐมนตรียุบสภาผู้แทนราษฎรโดยเด็ดขาด

บทบัญญัติดังกล่าวของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน นอกจากจะมีเจตนาจะสร้างเงื่อนไขให้เกิดเสถียรภาพของฝ่ายบริหาร หรือรัฐบาลแล้ว ก็ยังสร้างดุลอำนาจให้เกิดขึ้นระหว่างสองฝ่ายด้วย นั่นคือ ฝ่ายบริหารก็จะยุบสภาผู้แทนราษฎรไม่ได้ในกรณีการเสนอญัตติดังกล่าว

ในประการที่สาม รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้กำหนดให้สมัยการประชุมสมัยสามัญแต่ละปีมีสองสมัย เหมือนรัฐธรรมนูญฉบับก่อน แต่ได้ยืดเวลาให้สมัยหนึ่งมี 120 วัน แทนที่จะมี 90 วัน เหมือนสมัยก่อนและแบ่งสมัยการประชุมเป็นสมัยสามัญทั่วไป และสมัยสามัญนิติบัญญัติ สำหรับสมัยประชุมสามัญนิติบัญญัตินี้ ให้ประชุมได้เฉพาะกรณีในหมวด 2 คือ เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ หรือร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ การอนุมัติพระราชกำหนด ฯลฯ การตั้งกระทู้ถาม

ตามระเบียบวิธีที่ใช้กับรัฐธรรมนูญฉบับก่อน จะกำหนดให้ 1 วันในสัปดาห์ สำหรับการยื่นกระทู้และญัตติต่างๆ และอีก 1 วันในสัปดาห์ สำหรับการอภิปรายร่างพระราชบัญญัติ แต่ตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน การเสนอญัตติต่างๆ รวมทั้งญัตติการอภิปรายไม่ไว้วางใจ เสนอได้ในสมัยการประชุมสามัญทั่วไป จะเสนอในสมัยการประชุมสามัญนิติบัญญัติไม่ได้

การกำหนดไว้เช่นนี้ อาจดูประหนึ่งว่าจะทำให้บทบาทของสภาผู้แทนราษฎรในการควบคุมรัฐบาลน้อยลงเพราะมีโอกาสอภิปรายญัตติต่างๆ เพียงปีละ 4 เดือนเท่านั้น แต่ถ้าหากพิจารณาว่าการอภิปรายร่างพระราชบัญญัติ ก็เป็นการควบคุมรัฐบาลด้วยเช่นกัน ก็อาจจะทำให้การแบ่งเวลาทำงานเฉพาะอย่างได้เกิดมรรคผลได้มากขึ้น

ประการที่สี่ ความสัมพันธ์ระหว่างสภาผู้แทนราษฎรกับฝ่ายบริหาร ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ในอีกแง่มุมหนึ่งอาจจะห่างเหินกว่าเดิม บทบัญญัติที่กำหนดให้รัฐมนตรีหากเป็นผู้แทนราษฎรจะต้องลาออกจากตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนี้เป็นการตัดขาดสัมพันธภาพทางนิตินัย และมีผลระยะไกล กล่าวคือ หากคณะรัฐบาลที่รัฐมนตรีผู้นั้นเป็นผู้หนึ่งที่ร่วมอยู่ด้วย เกิดจะต้องลาออกทั้งคณะ รัฐมนตรีผู้นั้นก็ไม่สามารถกลับมาดำรงตำแหน่งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ บทบัญญัติคงมุ่งหวังจะให้รัฐมนตรีทุกๆ คนรับผิดชอบต่อนายกรัฐมนตรีมากขึ้น หรืออยู่ในระเบียบวินัยมากขึ้น หรือทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะมิฉะนั้นแล้วหากเกิดวิกฤตการณ์หรือปัญหาและการอภิปรายไม่ไว้วางใจคณะรัฐมนตรี นายกรัฐมนตรีก็อาจจะลาออกได้ ทำให้รัฐมนตรีหมดสถานะทางการเมือง ฉะนั้นวิธีการนี้อาจเสริมความมั่นคงของรัฐบาล แต่ก็จะมีผลทำให้สภาผู้แทนราษฎรขาดนักการเมืองระดับผู้นำ เพราะเมื่อเป็นรัฐมนตรีแล้วก็พ้นสภาพการเป็นผู้แทนราษฎรโดยเฉพาะในพรรคที่สนับสนุนฝ่ายรัฐบาล

ประการสุดท้าย รัฐธรรมนูญฉบับนี้กำหนดให้ฝ่ายรัฐบาลสามารถนำนโยบายสำคัญๆ ไปปรึกษาประชาชนนอกรัฐสภาได้ โดยกำหนดให้มีประชามติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ เช่นสมมติว่าเกิดปัญหาการขัดแย้งกันในสภาผู้แทนราษฎรและฝ่ายที่ขัดแย้งก้ำกึ่งกัน การขอให้ประชาชนแสดงประชามติ ก็จะช่วยให้รัฐบาลมั่นใจว่าจะตัดสินใจอย่างไร แต่หลักการนี้ก็เป็นหลักใหม่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหารเปลี่ยนแปลงไป

โดยสรุป เท่าที่กล่าวมานี้ รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันสร้างดุลยภาพใหม่ระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายนิติบัญญัติ โดยมุ่งหวังจะให้เกิดเสถียรภาพของรัฐบาลมากยิ่งขึ้น ตลอดจนเสถียรภาพของสภาผู้แทนราษฎรเช่นกัน

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาไปถึงบทบาทใหม่ของวุฒิสภา ในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เช่น หากผู้แทนราษฎร หรือประชาชนห้าหมื่นคนขึ้นไปเห็นว่ารัฐมนตรีหรือนายก-รัฐมนตรี หรือผู้แทนคนใดมีพฤติกรรมส่อไปในทางทุจริตและประพฤติมิชอบ ก็อาจเข้าชื่อกันเพื่อร้องขอให้วุฒิสภาตรวจสอบ และวุฒิสภาหากดำเนินการไต่ส่วนตามขั้นตอนที่รัฐธรรมนูญกำหนดแล้ว สามารถลงมติถอดถอนข้าราชการการเมืองผู้นั้นออกจากตำแหน่งได้ นี่คือการคานอำนาจอีกลักษณะหนึ่งที่อาจมีความสำคัญต่อพฤติกรรมทางการเมืองของสังคมไทย

3. สถาบันตุลาการ หรือศาล

สถาบันตุลาการหรือศาลนี้ เป็นองค์ประกอบที่สามของอำนาจอธิปไตย ซึ่งแบ่งออกเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ สถาบันนิติบัญญัติ หรือรัฐสภานั้น มีบทบาทหน้าที่ในการออกกฎหมาย สถาบันบริหาร มีบทบาทหน้าที่ในการนำเอากฎหมายไปปฏิบัติหรือบังคับใช้กฎหมาย และสถาบันตุลาการ มีหน้าที่วินิจฉัยกรณีที่เกิดการพิพาทอันเนื่องมาจาก

การบังคับใช้กฎหมาย การแบ่งแยกอำนาจเช่นนี้ มีจุดประสงค์ที่จะป้องกันมิให้มีการรวบอำนาจทั้งสามลักษณะเข้าไว้ในสถาบันเดียวกัน หรือบุคคลเดียวกันซึ่งจะนำไปสู่ระบบเผด็จการดังที่กล่าวมาแล้ว

สถาบันตุลาการ ซึ่งเป็นผู้พิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมายนั้น แตกต่างจากสถาบันอื่นในแง่ของกำเนิด สภาผู้แทนราษฎรนั้นกำเนิดมาจากการเลือกตั้งของปวงชน นายก-รัฐมนตรีกำเนิดมาจากสภาผู้แทนราษฎร แต่ศาลนั้นเป็นสถาบันอิสระ ผู้พิพากษาและตุลาการจะเป็นข้าราชการการเมืองมิได้ และต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีให้เป็นไปตามกฎหมายและในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์

การเน้นอิสรภาพในการวินิจฉัยคดีให้เป็นไปตามตัวบทกฎหมายนี้ จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้การจัดองค์กรของศาลแตกต่างจากการจัดตั้งองค์กรการเมืองอื่นๆ ผู้ที่จะเป็นผู้พิพากษาจะต้องมีคุณสมบัติความรู้ด้านกฎหมายตามเกณฑ์ที่คณะกรรมการตุลาการกำหนด กระบวนการตุลาการหรือกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีมีขั้นตอนพิจารณา 3 ขั้นตอน คือ มีศาลชั้นต้น ได้แก่ ศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลจังหวัด ศาลแขวง ฯลฯ การพิจารณาคดีในขั้นต้น หากพิจารณาแล้วคู่กรณีไม่พอใจก็สามารถอุทธรณ์มายังศาลอุทธรณ์ที่เป็นศาลชั้นกลาง และหากยังไม่พอใจในผลการตัดสินคดีอีก ก็สามารถฎีกามายังศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลสูงสุด การตัดสินคดีของศาลฎีกาถือว่าเป็นขั้นสุดท้าย

ในการตัดสินคดีความ ผู้พิพากษามีอิสระ ผู้ใดจะเข้าแทรกแซงมิได้ แต่ความมีอิสระดังกล่าวต้องเป็นไปตามขั้นตอน และหลักของกฎหมาย

ในการบริหารงานของศาลยุติธรรม มีกระทรวงยุติธรรมบริหารงานในด้านบริหารงบประมาณการเงินและพัสดุ ตลอดจนนโยบายทั่วไป ส่วนการบริหารบุคคลได้จัดให้มีคณะกรรมการตุลาการเพื่อดูแลระบบการเลื่อนตำแหน่งเงินเดือน และการเสนอการแต่งตั้งโยกย้ายผู้พิพากษา

อย่างไรก็ตาม ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันนี้ได้กำหนดให้มีศาลพิเศษอีกสามประเภท ได้แก่ ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลทหาร การจัดให้มีศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองแยกเป็นอิสระจากศาลยุติธรรม ซึ่งพิจารณาคดีแพ่งและอาญาตามปกตินั้น อาจจะดูประหนึ่งว่าเป็นการบั่นทอนหลักการของความเป็นเอกภาพและอิสรภาพของสถาบันตุลาการ แต่เหตุผลของการแยกศาลรัฐธรรมนูญ และศาลปกครองออกจากศาลยุติธรรมนั้น ก็คงมีเช่นกัน ผู้เห็นควรให้แยกนี้คิดว่าศาลรัฐธรรมนูญนี้เป็นศาลที่ทำหน้าที่เฉพาะเรื่อง คือ การตีความรัฐธรรมนูญ ฉะนั้นจะต้องมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษในแง่ของปรัชญารัฐธรรมนูญ คณะตุลาการรัฐธรรมนูญจึงน่าจะมีผู้แทนจากทั้งฝ่ายตุลาการศาลฎีกา ฝ่ายผู้ทรงคุณวุฒิด้านนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ และการตีความรัฐธรรมนูญคงมิได้เกิดขึ้นบ่อยๆ ฉะนั้นรัฐธรรมนูญจึงกำหนดวิธีการสรรหาและการแต่งตั้งตลอดจนเกณฑ์ของคุณสมบัติแตกต่างจากการเข้าสู่ตำแหน่งของตุลาการของศาลยุติธรรม

ศาลปกครองก็เช่นกัน เป็นศาลของฝ่ายปกครอง รัฐธรรมนูญก็กำหนดให้มีความเป็นอิสระจากสถาบันตุลาการยุติธรรม และมีกระบวนการสรรหาและแต่งตั้งแตกต่างจากตุลาการยุติธรรม

ประเด็นดังกล่าวนี้คือแนวใหม่ของการจัดอำนาจตุลาการตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันตุลาการ สถาบันบริหาร และสถาบันนิติบัญญัติ

เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับศาลยุติธรรม อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อมโยงระหว่างสถาบันตุลาการกับฝ่ายบริหารนั้นอยู่ตรงที่มีการแต่งตั้งรัฐมนตรีมากำกับดูแลกระทรวงยุติธรรม แต่ขอบเขตของอำนาจหน้าที่ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมมีจำกัดอยู่ในเรื่องการบริหารทั่วไปและการงบประมาณ ทั้งนี้เพราะอำนาจการตัดสินคดีความเป็นอำนาจอิสระของผู้พิพากษาทุกคนตลอดจนการแต่งตั้งโยกย้ายผู้พิพากษาก็เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการตุลาการ

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันตุลาการยุติธรรมกับสถาบันนิติบัญญัติหรือรัฐสภานั้นมีน้อย ศาลไม่ขึ้นหรือรับผิดชอบต่อรัฐสภา

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างศาลรัฐธรรมนูญกับวุฒิสภาก็จะมีในระดับหนึ่ง คือระดับการคัดสรรตุลาการรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านนิติศาสตร์และผู้ทรงคุณวุฒิด้านรัฐศาสตร์ รวม 8 คน โดยการลงคะแนนลับในวุฒิสภา

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงความสำคัญของสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร สถาบันตุลาการ ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และร่วมกันสรุปถึงความจำเป็นของสถาบันหลักทั้งสามที่มีต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย

2. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษาถึงบทบาท อำนาจหน้าที่ของสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ แล้วนำผลการศึกษามารายงานในชั้นเรียน

3. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ แล้วร่วมกันสรุปถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันต่าง ๆ

คำถาม

1. จงอภิปรายถึงบทบาท อำนาจหน้าที่ของสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ ตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

2. จงอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ

3. จงเขียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญและความจำเป็นของสถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ ที่มีต่อประชาชนทั่วไป

บทที่ 12
การเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตย

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความสำคัญของการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตย
2. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้ที่มีสิทธิในการเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิสมัครเป็นผู้แทนราษฎร และหลักเกณฑ์ในการกำหนดจำนวนสมาชิกในแต่ละเขตเลือกตั้ง
3. วิเคราะห์ถึงปัญหาในการเลือกตั้งทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา

ความคิดรวบยอด

หลักการในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญก็คือ อำนาจเป็นของปวงชน เป็นการปกครองโดยปวงชน เพื่อปวงชน แต่ประชาชนทุกคนจะเข้ามาบริหารประเทศคงทำไม่ได้ จึงเกิดระบบการเลือกตัวแทนมาปกครอง ระบบการเลือกตั้งจึงเป็นวิธีการที่สำคัญที่สุด ในรัฐธรรมนูญจะให้สิทธิแก่ประชาชนทุกคนที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนด คือ มีสัญชาติไทย มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ สามารถเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสมาชิกได้ และผู้ที่สมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้มีสัญชาติไทยโดยการเกิด และมีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปีบริบูรณ์ รวมทั้งเป็นสมาชิกพรรคการเมืองด้วย นอกจากนี้ ยังได้กำหนดจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้ 500 คน และมีระบบการเลือกตั้ง 2 แบบ คือ การเลือกตั้งแบบสัดส่วนหรือระบบบัญชีพรรค 100 คน แบบแบ่งเขตๆ ละหนึ่งคน 400 คน

ปัญหาสำคัญของการเลือกตั้งในอดีต ก็คือ การมีพรรคการเมืองหลายๆ พรรค ผลการเลือกตั้งทำให้มีผู้แทนราษฎรมาจากพรรคการเมืองหลายพรรค มีผลทำให้การจัดตั้งรัฐบาลเป็นรัฐบาลผสมหลายพรรค ทำให้ประสิทธิภาพในการบริหารบ้านเมืองของรัฐค่อนข้างมีปัญหา นอกจากนี้ปัญหาในการเลือกตั้งยังมีอีกหลายประการ เช่น ปัญหาการซื้อเสียง ทำให้ได้ผู้แทนไม่ดี มีผลกระทบก่อให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์จากการเป็นผู้แทนราษฎร เป็นต้น

ระบอบประชาธิปไตยยึดหลักการที่ว่าอำนาจเป็นของปวงชน การปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงควรเป็นการปกครองของปวงชน โดยปวงชน เพื่อปวงชน แต่ในทางปฏิบัติ การที่จะให้ประชาชนทุกคนหรือแม้แต่ส่วนใหญ่เข้ามาบริหารบ้านเมืองคงทำไม่ได้ จึงเกิดระบบเลือกตัวแทนเข้ามาปกครองแทน ระบบเลือกตั้งจึงเป็นวิธีการที่สำคัญที่สุดของระบอบนี้

ระบบการเลือกตั้งที่ใช้อยู่ในระบอบประชาธิปไตยทั้งหลายรวมถึงประเทศไทยด้วย คือ ระบบเลือกตั้งผู้แทนราษฎรที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่เรียกย่อๆ ว่า ส.ส. ในบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา จะมีการเลือกตั้งทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสมาชิก สังคมไทยเคยมีการเลือกตั้งเฉพาะผู้แทนราษฎร แต่ในปัจจุบันมีการเลือกตั้งทั้งผู้แทนราษฎรและวุฒิสมาชิก

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2 ประเภท ประเภทแรกคือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้งในระบบสัดส่วน และประเภทที่สองคือสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขต เขตละ 1 คน

การเลือกตั้งแบบสัดส่วน หรืออาจเรียกว่าระบบบัญชีพรรค ให้มีสมาชิกได้ทั้งหมด 100 คน

การเลือกตั้งแบบนี้ให้พิจารณาทั้งประเทศเป็นเขตเลือกตั้ง และแต่ละพรรคที่ส่งผู้สมัครเลือกตั้งจะส่งรายชื่อแบบบัญชีรายชื่อผู้สมัครตั้งแต่เบอร์ 1 ถึง 100 ส่วนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งประเทศก็จะลงคะแนนให้แต่ละพรรค หรือบัญชีของแต่ละพรรคเพียงคะแนนเดียว และเลือกได้เพียงพรรคเดียว พรรคใดได้คะแนนในสัดส่วนที่มากที่สุด ก็จะได้จำนวนที่นั่งมากที่สุดเช่นได้ 50% ของคะแนนที่มาลง ก็จะได้ประมาณ 50 ที่นั่ง

การเลือกตั้งแบบแบ่งเขต เขตละหนึ่งคน การเลือกแบบนี้ให้มีจำนวนผู้แทนราษฎรได้ 400 คน

การเลือกแบบนี้จะแบ่งเขตเลือกตั้งให้มีขนาดเล็กลงตามจำนวนประชากรที่มีสิทธิเลือกตั้ง โดยให้แต่ละเขตมีผู้แทนราษฎรเพียง 1 คน ฉะนั้นประเทศไทยจะมี 400 เขตเลือกตั้ง ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งก็เลือกได้เพียง 1 คน ผู้สมัครคนใดได้คะแนนมากที่สุดในเขตใดก็ได้รับเลือกตั้งในเขตนั้น

การที่รัฐธรรมนูญใช้ระบบการเลือกตั้ง 2 ประเภทนี้ด้วยกัน หรือนำมาผสมกันนั้น คงมีเจตนาที่จะหาวิธีการปรับปรุงระบบการเลือกตั้งให้มีส่วนคัดคนที่มีคุณภาพเข้าสู่สภา ความหวังก็คือในระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนนั้น จะได้คนที่มีคุณภาพมาสมัครหรือไม่ก็ได้ผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วประเทศมาสมัคร เพราะคะแนนที่จะลงให้จะมาจากทั่วประเทศ และประการที่สำคัญผู้ร่างรัฐธรรมนูญก็มีความคาดหวังว่า ระบบนี้จะลดค่าใช้จ่ายของผู้สมัคร และลดการซื้อคะแนนเสียง

อย่างไรก็ตามในเชิงทฤษฎี ระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วนนี้ อาจทำให้เกิดมีพรรคการเมืองมากมาย เพราะพรรคเล็กๆ ที่ได้คะแนนเพียงร้อยละ 1 ของคะแนนที่มาลงทั่วประเทศ ก็อาจได้ที่นั่งไป 1 ที่นั่ง

ฉะนั้น เพื่อป้องกันมิให้เกิดพรรคเล็กพรรคน้อย รัฐธรรมนูญจึงกำหนดไว้ว่า พรรคใดได้คะแนนน้อยกว่าร้อยละ 5 ของคะแนนที่มาลงให้หมดสิทธิที่จะมีที่นั่งผู้แทนราษฎรตามระบบนี้

สำหรับระบบการแบ่งเขต เขตละ 1 คนนั้น ก็อาจมีผลทำให้ผู้ลงคะแนนเสียงต้องเลือกคนหนึ่งคนใด ผู้ร่างรัฐธรรมนูญอยากจะเห็นการลดการซื้อเสียงในระบบนี้เช่นกัน แต่ก็มีการคาดคะเนว่าระบบนี้แบ่งเขตให้เล็กลง อาจซื้อเสียงกันมากขึ้นก็ได้

อย่างไรก็ตามการจัดให้มีการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตนี้ จะทำให้ได้ผู้แทนราษฎรที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนในเขตเลือกตั้ง ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับรัฐบาลกลาง และทำให้ระบบรัฐสภาสะท้อนความรู้สึกของประชาชนที่แท้จริง

นอกจากนั้นตามหลักการ ระบบนี้น่าจะทำให้เกิดระบบสองพรรคได้ง่ายขึ้น

ในภาคปฏิบัติ การผสม 2 ระบบนี้มักทำให้เกิดผลดีในบางประเทศที่ใช้แล้ว เช่น สหพันธรัฐ-เยอรมนี แต่นี่เป็นครั้งแรกที่นำมาใช้ในประเทศไทย ผลลัพท์จะเป็นอย่างไรคงจะได้ปรากฏในอนาคต

ผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง

ในสมัยก่อน ประเทศที่ถือว่าเป็นแบบอย่างของประชาธิปไตย เช่น อังกฤษ ก็ยังเคยจำกัดสิทธิของผู้เลือกตั้ง เช่น ผู้มีสิทธิจะต้องมีทรัพย์สมบัติในเรื่องที่ดิน หรือจะต้องเป็นเพศชาย แต่ในสมัยหลังได้ยกเลิกข้อจำกัดเหล่านั้น ฉะนั้นประชาชนทุกคนที่บรรลุนิติภาวะทั้งหญิงและชายมีสิทธิด้วยกันทั้งนั้น ในประเทศไทย รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดให้บุคคลมีหน้าที่ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง และมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. มีสัญชาติไทย แต่ถ้าหากมีสัญชาติไทยโดยการแปลงสัญชาติ ต้องได้สัญชาติไทยมาแล้วไม่น้อยกว่าห้าปี
2. มีอายุไม่ต่ำกว่าสิบแปดปีบริบูรณ์ ในวันที่ 1 มกราคม ของปีที่มีการเลือกตั้ง
3. มีชื่ออยู่ในทะเบียนในเขตเลือกตั้งมาแล้วเป็นเวลาไม่น้อยกว่าเก้าสิบวันนับถึงวันเลือกตั้ง

แม้ว่าจะมีคุณสมบัติทั้งสามประการนี้แล้ว หากมีคุณสมบัติต้องห้ามดังต่อไปนี้ก็ไม่มีสิทธิเลือกตั้ง คือ

1. วิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ
2. เป็นภิกษุ สามเณร นักพรต หรือนักบวช
3. ต้องคุมขังอยู่โดยหมายของศาล
4. อยู่ในระหว่างถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้งโดยคำพิพากษา

การกำหนดคุณสมบัติขั้นต่ำดังกล่าวนี้ ยืนยันหลักการที่ว่า ประชาชนคนไทยทุกคนที่บรรลุนิติภาวะ และไม่เข้าข่ายคุณสมบัติต้องห้าม 4 ประการ มีสิทธิขั้นมูลฐานในการเลือกผู้แทนราษฎรของเขา

ข้อสังเกตอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับการห้ามภิกษุ สามเณร นักพรต หรือนักบวช มิให้ใช้สิทธิเลือกตั้งนั้น บางท่านก็เห็นว่าเป็นการจำกัดสิทธิของฝ่ายศาสนา แต่เหตุผลของการห้ามใช้สิทธินั้นก็เพื่อป้องกันมิให้เกิดการแตกแยกในศาสนา หากพระเณรแข่งขันเป็นฝักเป็นฝ่ายในการเมือง จะทำให้การขัดแย้งทางการเมืองไปกระทบกระเทือนสถาบันศาสนา ฉะนั้นภิกษุจึงควรจะวางตัวเป็นกลางในเรื่องนี้

ผู้ที่มีสิทธิในการสมัครเป็นผู้แทนราษฎร

ภารกิจและตำแหน่งของผู้แทนราษฎรเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติ จะเห็นได้ว่า เมื่อผู้แทนคนใดจะเอ่ยถึงผู้แทนอีกท่านหนึ่ง จะขึ้นต้นด้วยคำว่า "ส.ส. ผู้ทรงเกียรติ" เสมอ ฉะนั้นจึงเป็นความคิดเห็นและความรู้สึกทั่วๆ ไปว่า ผู้เป็นผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้มีคุณความดี มีคุณธรรม มีความรู้และเสียสละเพื่อส่วนรวม แต่การที่จะกำหนดคุณสมบัติเบื้องต้นตามเกณฑ์ดังกล่าวค่อนข้างจะมีปัญหาเพราะไม่ทราบว่าจะกำหนดเกณฑ์อย่างไรจึงจะเป็นธรรม นอกจากนั้นตามหลักของประชาธิปไตยจะยึดสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมือง ฉะนั้นการกำหนดคุณสมบัติขั้นต่ำจึงต้องกำหนดไว้อย่างกว้างๆ เป็นเกณฑ์ขั้นต่ำดังนี้

ผู้มีคุณสมบัติเป็นผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง จะต้องมีดังนี้

1. มีสัญชาติไทยโดยการเกิด
2. มีอายุไม่ต่ำกว่ายี่สิบห้าปีบริบูรณ์ในวันเลือกตั้ง
3. สำเร็จการศึกษาไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่า เว้นแต่เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภา
4. เป็นสมาชิกพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง แต่เพียงพรรคเดียวนับถึงวันสมัครรับเลือกตั้งเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่าเก้าสิบวัน

ผู้สมัครแบบแบ่งเขตมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้

1. มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในจังหวัดที่สมัครรับเลือกตั้งมาแล้วเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่าหนึ่งปี ถึงวันสมัครรับเลือกตั้ง
2. เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในจังหวัดที่สมัครรับเลือกตั้งหรือเคยเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น หรือผู้บริหารท้องถิ่นในจังหวัด
3. เป็นบุคคลที่เกิดในจังหวัดที่สมัครรับเลือกตั้ง

4. เคยศึกษาเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่าสองปีการศึกษาในสถานศึกษาที่ตั้งในจังหวัดที่สมัครรับเลือกตั้ง

5. เคยรับราชการหรือเคยมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในจังหวัดที่สมัครรับเลือกตั้งเป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่าสองปี

นอกจากนั้นยังจะต้องไม่มีลักษณะต้องห้ามอีกหลายประการ เช่น ติดสิ่งเสพย์ติด วิกลจริต เป็นภิกษุสามเณร เป็นบุคคลล้มละลาย เป็นข้าราชการประจำ เป็นต้น

ข้อที่น่าสังเกตจากการกำหนดคุณสมบัติเหล่านี้ก็คือ

ประการแรก คุณสมบัติเกี่ยวกับการมีสัญชาติไทยโดยการเกิด ก็เพื่อที่จะป้องกันมิให้ผู้ที่มีเชื้อสายต่างด้าวมีส่วนเข้ามาแทรกแซงในการเมืองของไทย เป็นหลักประกันอิสรภาพเสรีภาพของชาวไทย ในหลักนี้ หากผู้ใดเป็นชาวต่างประเทศและมาได้สัญชาติไทยในภายหลังก็ไม่มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง

ประการที่สอง การกำหนดคุณสมบัติอายุถึง 25 ปี นั้น ก็เพื่อจะให้ได้บุคคลที่มีวุฒิภาวะสูงขึ้น คือ พ้นจากวัยรุ่นมาแล้ว

ประการที่สาม การกำหนดคุณสมบัติด้านสมาชิกพรรคการเมือง เป็นความประสงค์ด้านนโยบายเพื่อพัฒนาพรรคการเมืองให้เป็นองค์กรหลักของระบอบประชาธิปไตย ผู้คัดค้านเรื่องนี้อ้างสิทธิเสรีภาพของคนไทยทุกคนที่จะสมัครรับเลือกตั้ง แต่การกำหนดคุณสมบัติการเป็นสมาชิกพรรคก็ดูจะยังมีความจำเป็นอยู่

อันที่จริงการกำหนดคุณสมบัติของการเป็นสมาชิกพรรคน่าจะเหมาะสม เป็นการเน้นให้เห็นว่าการเมืองจะต้องดำเนินการในระบบพรรค แต่ประเด็นคือ อะไรคือคุณสมบัติของพรรคการเมือง การส่งสมาชิกสมัครรับเลือกตั้งเท่านั้นหรือ มีเกณฑ์อื่นใดที่จะทำให้เกิดระบบพรรคที่ดี กฎหมายพรรคการเมืองอาจกำหนดสิ่งเหล่านี้

ประการที่สี่ การกำหนดคุณสมบัติข้อ 4 ด้านภูมิลำเนา มีเจตนาที่จะป้องกันมิให้เกิดผู้สมัครประเภทร่อนเร่ ที่ขาดความสัมพันธ์กับจังหวัดที่จะสมัครรับเลือกตั้ง อาจเรียกว่าต้องการให้คนในท้องถิ่นหรือผูกพันกับท้องถิ่นมีสิทธิมากกว่าคนต่างถิ่น

ประการที่ห้า การกำหนดคุณวุฒิให้จบระดับปริญญาตรี เป็นการคาดหวังว่าจะได้ผู้มีความรู้เข้ามาสู่ระบบรัฐสภามากขึ้น

การเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา

รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ได้กำหนดให้สมาชิกวุฒิสภาเป็นสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้ง การกำหนดหลักการเลือกตั้งสำหรับวุฒิสภาดูจะเป็นเรื่องใหม่ ประชาชนคนไทยคุ้นเคยกับระบบที่วุฒิสภาเป็นสภาแต่งตั้ง เพราะเหตุผลที่ว่าสภานี้จะเป็นสภาของผู้มีคุณวุฒิ ความรู้และ

ประสบการณ์ในการบริหารราชการ แต่เมื่อหลักการเปลี่ยนแปลงไป ก็ยังคงความเชื่อเดิมไว้ว่า วุฒิสมาชิกต้องเป็นผู้มีความรู้ และจะต้องเป็นกลางทางการเมือง กล่าวคือไม่เป็นสมาชิกพรรคการเมือง

วุฒิสภาประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเลือกตั้งจำนวน 200 คน ให้ใช้จังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีสิทธิลงคะแนนเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งได้หนึ่งคน ผู้มีสิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีสิทธิเลือกตั้งวุฒิสภา

คุณสมบัติของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา

1. มีสัญชาติไทยโดยการเกิด
2. มีอายุไม่ต่ำกว่าสี่สิบปีบริบูรณ์ในวันเลือกตั้ง
3. สำเร็จการศึกษาไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีหรือเทียบเท่า
4. มีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด แบบเดียวกับผู้สมัครแบบแบ่งเขต

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีข้อห้ามมิให้เป็นสมาชิก หรือผู้ดำรงตำแหน่งอื่นของพรรคการเมือง เช่น เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือเคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และพ้นจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาแล้วยังไม่เกินหนึ่งปีนับถึงวันสมัครรับเลือกตั้ง เป็นหรือเคยเป็นสมาชิกวุฒิสภาตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ในอายุของวุฒิสภาคราวก่อนการรับสมัครเลือกตั้ง และเป็นบุคคลต้องห้ามตามบทบัญญัติอื่นๆ ของรัฐธรรมนูญที่ใช้กับการสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

นอกจากการกำหนดคุณสมบัติเหล่านี้แล้วยังห้ามมิให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นวุฒิสมาชิกรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ข้อห้ามและคุณสมบัติต่างๆ เหล่านี้มีเจตนาที่จะได้วุฒิสมาชิกมีความเป็นกลางทางการเมือง มีความรู้ และเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป

การเลือกตั้งในอดีตและปัญหา

ในยุคสมัยที่สังคมไทยได้นำเอาระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้กับสังคมไทยเมื่อ 60 ปีเศษนี้ มีการเลือกตั้งน้อยมาก ในระยะต้นๆ แทบจะไม่มีเลย การเลือกตั้งพึ่งจะมีบ่อยครั้งในช่วงหลัง พ.ศ. 2516 โดยได้มีการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2518, 2519, 2522, 2526, 2529 และใน พ.ศ. 2535 ซึ่งมีถึง 2 ครั้ง คือในเดือนมีนาคม และเดือนกันยายน การเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2538 และ 2539

ในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง มีพรรคการเมืองมากมายหลายพรรคส่งผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้ง และก็มีหลายพรรคเช่นกันที่มิได้รับการเลือกตั้ง หากดูแนวโน้มใน 10-15 ปีที่แล้ว จะเห็นได้ว่าพรรคเดิมหรือคนกลุ่มเดิมมักจะได้รับการเลือกตั้ง ดูจากตารางบัญชีของการเลือกตั้งจากครั้งที่ผ่านๆ มา จะเห็นได้ว่าพรรคที่ได้รับการเลือกตั้งที่เป็นพรรคขนาดใหญ่ จะมีพรรคประชาธิปัตย์ พรรคชาติไทย พรรคความหวังใหม่ พรรคชาติพัฒนา

ฉะนั้นสภาผู้แทนราษฎรไทยจึงประกอบด้วยสมาชิกจากหลายพรรค สำหรับสภาที่ได้รับการเลือกตั้งในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2539 มีพรรคการเมืองถึง 10 พรรค การมีพรรคการเมืองหลายพรรคเช่นนี้ จึงมีผลต่อการจัดตั้งรัฐบาล ซึ่งต้องจัดในรูปของรัฐบาลผสมหลายพรรค ทำให้ประสิทธิภาพหรือเสถียรภาพของรัฐบาลค่อนข้างจะมีปัญหา

ปัญหาในการเลือกตั้ง และการแก้ไขปัญหา

ปัญหาในการเลือกตั้งของไทยนั้นอาจมีมากมายหลายประการดังนี้

1. ปัญหาการซื้อเสียง ปัญหาการซื้อเสียงเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุด ทุกๆ รัฐบาลจะกล่าวถึงความพยายามในการขจัดการซื้อเสียง แต่ก็ยังไม่ค่อยจะมีหลักฐานของการฟ้องร้องในเรื่องนี้ ฉะนั้นจึงเป็นการกล่าวกันโดยทั่วๆ ไปว่ามีการให้อามิสสินจ้างเพื่อให้ผู้มีสิทธิมาลงคะแนนเสียง เช่น แจกเงิน โดยกำหนดให้หัวคะแนนเป็นผู้จัดการในเรื่องนี้

เป็นการยากที่จะกล่าวว่า การซื้อเสียงทำให้ได้ผู้แทนที่ดีหรือไม่ดี แต่โดยหลักการแล้วย่อมผิดกติกาประชาธิปไตย และขัดต่อจริยธรรมของการเมือง อนึ่ง การซื้อเสียงถ้ามีมากขึ้นเรื่อยๆ จะทำให้การหาเสียงเลือกตั้งเป็นภารกิจที่ใช้เงินมาก อาจเป็นพันล้าน ซึ่งก็มีผลกระทบต่อไปถึงนักการเมืองที่ว่าเป็นตัวการแสวงหาผลประโยชน์จากการเป็นผู้แทนราษฎร เพื่อมาทดแทนเงินที่ต้องใช้จ่ายไปแล้ว นี่คือเหตุผลที่มีผู้วิพากษ์วิจารณ์ถึงผลร้ายของการซื้อเสียง ที่นำไปสู่การฉ้อราษฎร์บังหลวงของนักการเมือง

2. ปัญหาที่เกิดจากความเข้าใจที่ไม่ค่อยถูกต้องในเรื่องการเลือกตั้งของประชาชนทั่วไป แนวคิดในการเลือกผู้แทนราษฎรของประชาชนส่วนใหญ่อาจไม่ตรงกับหลักการของการเลือกตั้งในระบบรัฐสภา ซึ่งต้องการผู้แทนที่มีประสบการณ์ มีความรู้ เกี่ยวกับการบริหารงานของประเทศในสาขาต่างๆ ตั้งแต่ด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และกฎหมาย แต่ตามเจตคติหรือการคาดหวังของประชาชนส่วนใหญ่ อาจต้องการเลือกบุคคลที่เคยมีบุญคุณต่อกัน หรือบุคคลที่สร้างผลประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่น หรือแก่รายบุคคล ดังนั้น **"คนดี"** ในสายตาของชาวบ้านจึงต่างจาก **"ผู้แทนที่ดี"** ในสายตาของนักรัฐศาสตร์

ความคาดหวังของผู้เลือกตั้งที่จะเห็น ส.ส. ของตนทำประโยชน์ให้กับท้องถิ่นเช่นนี้ จึงทำให้เกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบนในสภาผู้แทนราษฎร เช่น ส.ส. พยายามจะแปรญัตติงบประมาณแผ่นดินเพื่อไปสนับสนุนโครงการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง โดยไม่คำนึงถึงความจำเป็นโดยส่วนรวมของประเทศ

3. การเลือกตั้งของประชาชนส่วนใหญ่ยังยึดตัวบุคคลมากกว่าพรรค การที่กล่าวว่าประชาชนยังยึดตัวบุคคลมากกว่าพรรคนั้น เกิดจากข้อสังเกตที่ว่า เมื่อตัวบุคคลกลุ่มเดิมเปลี่ยนชื่อพรรคหรือเปลี่ยนพรรค แนวโน้มก็ยังคงได้รับเลือกตั้งเช่นเดิม การเลือกตัวบุคคลมากกว่าเลือกพรรคเช่นนี้อาจเป็นจริงในชนบทมากกว่าในเมืองขนาดใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ ซึ่งมติมหาชนจะมีอิทธิพลต่อผลการเลือกตั้งมากกว่าตัวบุคคล

การเลือกตัวบุคคลมากกว่าเลือกพรรคเช่นนี้ จะมีผลทำให้พรรคและอุดมการณ์ของพรรคไม่มีความหมาย การจัดตั้งพรรคจึงเป็นการรวมเอาตัวบุคคลซึ่งเป็นที่นิยมของคนในท้องถิ่นมาไว้ด้วยกัน พรรคซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ของแต่ละบุคคลเช่นนั้น จึงขาดเสถียรภาพความมั่นคง เพราะทุกคนมุ่งผลประโยชน์หรือตำแหน่งรัฐมนตรี ทำให้เกิดการต่อสู้ดิ้นรนและขบวนการในการสั่นคลอนรัฐบาลอย่างไม่หยุดหย่อน

ปัญหาใหญ่ๆ ทั้ง 3 ประการดังกล่าวนี้ จึงเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดผลการเลือกตั้งดังที่ปรากฏและเป็นมูลเหตุสำคัญของความขาดเสถียรภาพของรัฐบาลและพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนของ ส.ส. ในสภา การที่จะแก้ไขหรือป้องกันปัญหาดังกล่าว มีข้อเสนอหลายประการ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจโดยกระจายรายได้ให้ประชาชนมีฐานะดีขึ้น การจัดการศึกษาให้สูงขึ้น การจัดตั้งองค์กรนอกระบบราชการ เพื่อสกัดกั้นการซื้อเสียงในการเลือกตั้ง ตลอดจนข้อเสนอแนะให้พรรคการเมืองพัฒนาตนเอง จัดระบบพรรคให้เข้มแข็ง แนวทางแก้ไขในแต่ละประเด็นนั้นดูแล้วอาจจะต้องใช้เวลามาก แต่ก็คงไม่สิ้นหวังหากเยาวชนรุ่นใหม่มีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาทของสภาผู้แทนราษฎรและมีส่วนในการเลือกตั้งในอนาคต

การแก้ไขปัญหา

เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาบางประการดังกล่าว เช่น การซื้อเสียง รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันจึงได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของผู้มีสิทธิเลือกตั้งทุกคนไปใช้สิทธิ และได้มีการปรับปรุงระบบการเลือกตั้งให้ผู้ที่อยู่นอกเขตภูมิลำเนาสามารถไปใช้สิทธิเลือกตั้งได้ ทั้งนี้โดยเจตนาจะให้มีผู้ไปใช้สิทธิจำนวนมากขึ้น เพื่อที่จะลดผลของการซื้อคะแนนเสียง หรือทำให้การซื้อคะแนนเสียงไม่มีผลสำเร็จ

นอกจากนั้นยังได้จัดวิธีนับคะแนนเสียง ให้ไปนับรวมที่หน่วยรวมของเขตเลือกตั้ง เพื่อป้องกันมิให้ใครทราบว่าจำนวนผู้ลงคะแนนเสียงที่หน่วยลงคะแนนว่าลงคะแนนให้ผู้สมัครคนใด เป็นการปกปิดการลงคะแนน

การจัดระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วน หรือบัญชีพรรคก็เป็นแนวทางใหม่ที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเลือกพรรคมากกว่าตัวบุคคล เป็นการส่งเสริมระบบพรรค

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนเล่าประสบการณ์ที่ตนได้เคยพบเห็นเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และร่วมกันอภิปรายถึงพฤติกรรมการหาเสียงของผู้สมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร วิธีการเลือกตั้ง รวมทั้งผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในจังหวัดตน

2. นักเรียนร่วมกันศึกษาถึงผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง และผู้ที่มีสิทธิในการสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แล้วร่วมกันอภิปรายถึงผู้มีสิทธิดังกล่าว รวมทั้งผู้ที่มีคุณสมบัติต้องห้ามในการใช้สิทธิเลือกตั้งและผู้สมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แล้วร่วมกันสรุปถึงผู้มีสิทธิเลือกตั้งและคุณสมบัติของผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

3. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับหลักการในการเลือกตั้งโดยทั่วไปในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประเทศต่างๆ ปฏิบัติกัน ว่าเป็นไปในลักษณะใด มีการแบ่งเขตอย่างไร จำนวนสมาชิกที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร รวมทั้งศึกษาการแบ่งเขต และจำนวนสมาชิกที่กำหนดไว้ในแต่ละเขตของไทย ว่ามีลักษณะอย่างไร และให้นักเรียนอภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า และข้อดีข้อเสียของการดำเนินการแต่ละวิธี เปรียบเทียบกับวิธีดำเนินการของไทยว่าเป็นอย่างไร และร่วมกันสรุปถึงวิธีการที่เหมาะสมกับประเทศไทย

4. นักเรียนร่วมกันรวบรวมปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในอดีต เช่น ปัญหาการซื้อเสียง ปัญหาที่ประชาชนไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งน้อย ปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปัญหาการยึดตัวบุคคลมากกว่าพรรค ปัญหาของรัฐบาลผสม เป็นต้น แล้วร่วมกันอภิปรายถึงการกระทำที่ไม่ถูกต้องในระบอบประชาธิปไตยเหล่านี้ และร่วมกันเสนอแนะแนวทางที่ควรปรับปรุงแก้ไข เพื่อขจัดปัญหาเหล่านี้

คำถาม

1. จงอธิบายพร้อมให้เหตุผลประกอบว่า เพราะเหตุใดการเลือกตั้งจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการปกครองระบอบประชาธิปไตย

2. ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ใครเป็นผู้มีหน้าที่ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง และใครมีสิทธิสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และบุคคลใดเป็นผู้ที่ต้องห้ามในการใช้สิทธิ และการสมัครรับเลือกตั้ง

3. ปัญหาในการเลือกตั้งมีอะไรบ้าง ส่งผลอย่างไรต่อประเทศ และควรจะมีวิธีการแก้ไขอย่างไร

บทที่ 13
แนวทางแก้ไขปัญหาในสังคมประชาธิปไตย

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. เข้าใจวิธีการใหม่ๆ ที่รัฐธรรมนูญกำหนดในการแก้ไขปัญหาทางการเมือง
2. วิเคราะห์ปัญหา มูลเหตุของปัญหาการปกครองระบอบประชาธิปไตย และผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในประเทศ
3. ตระหนักถึงเงื่อนไขสำคัญของการสร้างระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพ

ความคิดรวบยอด

การปกครองระบอบประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่ยึดหลักสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง ประชาชนแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี ดังนั้นจึงมีการอภิปรายโต้แย้งกันอย่างกว้างขวางในทางการเมือง ทำให้เกิดความคิดเห็นหลากหลาย ซึ่งในบางครั้งบางโอกาสอาจทำให้เกิดล่าช้าในการตัดสินใจ และเมื่อตัดสินใจลงไปแล้วอาจสร้างความไม่พอใจให้แก่คนบางกลุ่ม และในที่สุดอาจจะนำไปสู่การแตกแยก แตกความสามัคคี และความไม่มีเสรีภาพของรัฐบาล อย่างไรก็ตามการที่มนุษย์แบ่งแยกตนเองออกเป็นหลายกลุ่ม หลายพวกนั้น มูลเหตุสำคัญเกิดจากการที่มนุษย์ชอบแสวงหาอำนาจ ความมีอวิชชา และข้อจำกัดของความรู้ความพยายามปกป้องผลประโยชน์ของตนเองและพรรคพวก ซึ่งทำให้เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการบริหารบ้านเมือง นอกจากนี้ในสังคมไทยยังมีปัญหาการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง ซื้อสิทธิ์ ขายเสียง ปัญหาทางเศรษฐกิจที่ประชาชนมีความเหลื่อมล้ำกัน ซึ่งปัญหาเหล่านี้ยังไม่อาจแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้กำหนดมาตรการหลายประการเพิ่มเติมเพื่อขจัดปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง การซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการเลือกตั้ง เช่นบทบัญญัติเกี่ยวกับการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การส่งเสริมระบบพรรคการเมืองที่มีความโปร่งใสมากขึ้น และการขยายสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมืองและปรับให้สังคมไทยเป็นสังคมเปิด แต่มาตรการเหล่านี้ก็ยังไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีการปฏิรูปด้านอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย นั่นก็คือ ยกสถานภาพทางเศรษฐกิจของบุคคลให้มีความใกล้เคียงกัน การยกสถานภาพของความรู้ความคิดของประชาชนให้มีความใกล้เคียงกัน และการหล่อหลอมวัฒนธรรมทางการเมืองให้สอดคล้องกับความต้องการระบอบประชาธิปไตย ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยให้มีประสิทธิภาพและมั่นคงสืบไป

ปัญหาของการปกครองแบบประชาธิปไตยมีมาก เป็นปัญหาระดับกว้างของสังคมและปัญหาของระบบ รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดบทบัญญัติไว้มากมายเพื่อแก้ไขปัญหาของระบบการเมือง และในบทก่อนก็ได้กล่าวถึงระบบการเลือกตั้งและแนวทางแก้ไขปัญหาการซื้อเสียงไว้บ้างแล้ว ในบทนี้จะกล่าวถึง 3 ประเด็นหลักที่จะส่งเสริมให้ระบบการเมืองได้มีการตรวจสอบนักการเมืองมากขึ้น สามประเด็นหลักนั้นได้แก่ ระบบการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การจัดระบบพรรค และสิทธิเสรีภาพของประชาชน นอกจากนั้นในบทนี้จะได้กล่าวถึงเงื่อนไขสำคัญทางเศรษฐกิจ และสังคมที่จะส่งเสริมให้เกิดวิถีชีวิตประชาธิปไตยที่แท้จริง

1) ระบบการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ

รัฐธรรมนูญกำหนดให้นักการเมือง อาทิ รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ต้องแสดงบัญชีรายการทรัพย์สิน และหนี้สินของตน ทุกครั้งที่เข้ารับตำแหน่ง หรือพ้นจากตำแหน่ง

เจตนาคือจะได้ทราบว่านักการเมือง เมื่อเข้ามาดำรงตำแหน่งมีทรัพย์สินเท่าใด และเมื่อพ้นจากตำแหน่งมีทรัพย์สินเท่าใด หากเพิ่มมากผิดปกติ ก็อาจจะมีการฟ้องร้องได้

รัฐธรรมนูญกำหนดให้มีคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ ซึ่งมีกระบวนการจัดตั้งที่ค่อนข้างจะให้เกิดความเป็นอิสระของกรรมการ หน้าที่สำคัญของคณะกรรมการชุดนี้คือตรวจสอบ ไต่สวนข้อเท็จจริง ไต่สวนวินิจฉัยว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ร่ำรวยผิดปกติ กระทำความผิดฐานทุจริตต่อหน้าที่ตรวจสอบทรัพย์สินของนักการเมืองและรายงานให้วุฒิสภาทราบ

รัฐธรรมนูญกำหนดให้วุฒิสภามีอำนาจในการที่จะถอดถอนนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภาออกจากตำแหน่งได้ หากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือวุฒิสมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในสี่ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของแต่ละสภา หรือประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่าห้าหมื่นคน เข้าชื่อร้องขอต่อประธานวุฒิสภา เพื่อให้ไต่สวนความผิด และประธานวุฒิสภาได้ส่งเรื่องให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติดำเนินการไต่สวนแล้ว และนำเรื่องเข้าหารือวุฒิสภา เพื่อวินิจฉัยความผิด

นอกจากนั้นรัฐธรรมนูญยังกำหนดให้มีแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในศาลฎีกา เพื่อไต่สวนคดีเกี่ยวกับการทุจริตต่อหน้าที่ การร่ำรวยผิดปกติ

มาตรการและกลไกการตรวจสอบผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเหล่านี้คือมาตรการใหม่ในรัฐธรรมนูญที่จะลดการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการการเมือง

2) ระบบพรรคการเมือง

พรรคการเมืองหากจัดให้มีระบบและมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ก็อาจจะช่วยส่งเสริมให้มีการตรวจสอบกลั่นกรองนักการเมืองได้ รัฐธรรมนูญจึงกำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมสนับสนุนพรรคการเมืองด้านการเงิน และการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร

รัฐธรรมนูญกำหนดให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง 15 คน ขึ้นไปสามารถรวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมืองได้ แต่กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมือง ก็ได้กำหนดให้พรรคต้องมีสาขาพรรคในทุกๆ ภาคของประเทศ และมีสมาชิกไม่ต่ำกว่า 5,000 คน เพื่อที่จะมีสิทธิส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง กฎหมายว่าด้วยพรรคการเมืองนี้ยังกำหนดให้รัฐบาลจะต้องสนับสนุนการเงินแก่พรรค ตามเกณฑ์จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและจำนวนผู้มาลงคะแนนเสียงให้ในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านไป และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือกำหนดให้เปิดเผยจำนวนเงินที่มีผู้บริจาคให้พรรค เพื่อการควบคุมจำนวนเงินค่าใช้จ่ายในการเลือกตั้งให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

พรรคการเมืองที่จะส่งเสริมระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยจึงควรเป็นพรรคของมวลชน มีสมาชิกมากเป็นจำนวนหลายล้าน มีกระบวนการสรรหาและแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญของพรรคแบบประชาธิปไตย และมีระบบการใช้หลักคุณธรรมในการแต่งตั้งบุคคล และเลือกสรรผู้ที่จะไปดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมือง

ระบบการเลือกตั้งแบบใหม่ที่ผสมผสานระหว่างระบบการเลือกตั้งแบบสัดส่วน กับระบบแบ่งเขต เขตละหนึ่งคน น่าจะส่งเสริมให้เกิดระบบพรรคที่เข้มแข็งต่อไปด้วย

3) สิทธิเสรีภาพของประชาชน

สิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของระบบการปกครอง ระบบการปกครองใดๆ ก็ตามหากลิดรอนสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน ระบบนั้นย่อมทำลายผลประโยชน์ของประชาชนในที่สุด

การสร้างกลไกต่างๆ ในรัฐธรรมนูญ เช่น การสร้างระบบแยกอำนาจ คานอำนาจ การกำหนดให้สถาบันนิติบัญญัติทำหน้าที่นิติบัญญัติเพื่อคานอำนาจกับฝ่ายบริหารที่เสนอกฎหมายเพื่อการบริหารประเทศ การกำหนดให้ศาลตุลาการเป็นอิสระ นี่คือกระบวนการหลักที่จะประกันสิทธิ เสรีภาพของประชาชน

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ขยายขอบเขตของสิทธิ เสรีภาพของประชาชนไว้มาก มีถึง 40 มาตรา ในเรื่องสิทธิเสรีภาพ นอกจากสิทธิเสรีภาพตามที่เข้าใจแบบเดิมแล้ว ยังมีการกำหนดรายละเอียด เช่น เสรีภาพในการสื่อสารถึงกันโดยชอบด้วยกฎหมาย ห้ามมิให้มีการตรวจ การกัก หรือการเปิดเผยสิ่งสื่อสารที่บุคคลมีติดต่อถึงกัน (มาตรา 37) และมาตรา 40 กำหนดให้คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคมเป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ ให้มีองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่และกำกับดูแลการประกอบกิจการ และมาตรา 42 กำหนดให้บุคคลมีเสรีภาพในทางวิชาการ มาตรา 43 กำหนดให้ทุกคนมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปี ที่รัฐจะต้องจัดให้ มาตรา 44 กำหนดว่าบุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ มาตรา 45 กำหนดว่า

บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชนหรือหมู่คณะอื่น มาตรา 47 บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมือง มาตราต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งเสริมให้สังคมไทยเป็นสังคมเปิด คือเปิดทางให้ทุกๆ คนมีบทบาทในทางการเมือง มีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ

นอกจากนั้นในการดำเนินงานของรัฐ หากโครงการใดมีส่วนกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิตของส่วนรวม รัฐก็ต้องจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน (มาตรา 59) และมาตรา 62 ก็ยังให้สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น เนื่องจากการกระทำ หรือการละเว้นการกระทำของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้าง รัฐธรรมนูญกำหนดให้มีศาลปกครองที่จะรับการฟ้องร้องเหล่านี้ และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งห้าหมื่นคนขึ้นไปสามารถเข้าชื่อกันร้องเรียนว่ารัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนใดมีการทุจริตประพฤติมิชอบ

ที่กล่าวมานี้คือตัวอย่างที่สำคัญของแนวโน้มใหม่ของรัฐธรรมนูญที่กล่าวถึงสิทธิ เสรีภาพของประชาชน

การกำหนดรายละเอียดเหล่านี้อันที่จริงก็คือการขยายหลักพื้นฐานของสิทธิ เสรีภาพด้านร่างกาย ด้านการแสดงความคิดเห็น ด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่การขยายความก็จะทำให้ภารกิจการปกป้องสิทธิ เสรีภาพของประชาชนง่ายขึ้น ชัดเจนขึ้น

สิทธิ เสรีภาพดังกล่าวและทั้งหมดที่กล่าวในรัฐธรรมนูญ น่าจะมีส่วนป้องกันปัญหา หรือลดปัญหาของการเมืองดังที่กล่าวไว้แล้ว

นอกจากแนวทางแก้ไขปัญหาที่กล่าวมาแล้ว หากพิจารณาภาพรวมทั้งหมดของระบบการปกครอง น่าจะต้องวิเคราะห์ปัญหาในเชิงลึก คำถามหลักก็คืออะไรคือปัญหาและมูลเหตุของปัญหาที่แท้จริงของระบอบประชาธิปไตย อะไรคือเงื่อนไขสำคัญของความอยู่รอดของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

ปัญหาและมูลเหตุของปัญหาในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

ระบบการปกครองทุกๆ ระบบ ย่อมมีปัญหาของตนเอง ระบบการปกครองแบบเผด็จการอาจจะดูว่ามีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในเบื้องต้น แต่มักจะดำรงอยู่ได้ไม่ยั่งยืนนาน เพราะเป็นระบบที่รวมศูนย์อำนาจไว้ที่คนคนเดียว หรือคนกลุ่มเดียว ไม่เห็นความสำคัญของผู้อื่นไม่เคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งตรงข้ามกับระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ให้ความเคารพต่อหลักเสรีภาพและความเสมอภาค ส่งเสริมให้ประชาชนทุกๆ คนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง แต่ระบบนี้

ก็จะมีปัญหาอีกลักษณะหนึ่ง คือมีแนวโน้มของการอภิปรายโต้แย้งกันในทุกๆ เรื่อง อาจทำให้เกิดความล่าช้าในการตัดสินใจ และสร้างความไม่พอใจให้คนบางกลุ่มเมื่อตัดสินใจลงไปแล้ว และในที่สุดอาจจะนำไปสู่การแตกแยก แตกความสามัคคี ความสับสนอลเวง และความไม่มีเสถียรภาพของรัฐบาล อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาทั้งคุณและโทษของแต่ละระบบแล้ว ระบอบประชาธิปไตยก็นับว่าดีที่สุดเท่าที่มนุษย์จะแสวงหาได้

อันที่จริงระบอบประชาธิปไตย ที่เคารพอิสระเสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลโดยธาตุแท้แล้วน่าจะเป็นระบบที่ส่งเสริมคุณธรรม แต่ที่ไม่ปรากฏผลเช่นนั้นชัดเจนก็ด้วยมูลเหตุบางประการ ซึ่งหากเราเข้าใจมูลเหตุอย่างถ่องแท้แล้ว อาจจะหาหนทางขจัดหรือลดปัญหาลงไปได้บ้าง

มูลเหตุประการแรก เกิดจากตัวมนุษย์เอง เป็นเรื่องของธรรมชาติของมนุษย์ทุกผู้ทุกนามที่จะต้องแสวงหาความมั่นคงให้ตนเอง แต่ในการแสวงหาความมั่นคงให้ตนเองนั้นมนุษย์ไม่สามารถทราบความแตกต่างระหว่างการแสวงหาความมั่นคงให้แก่ตนเอง กับการแสวงหาอำนาจ ฉะนั้นบนเส้นทางการแสวงหานี้ มนุษย์จึงจบลงด้วยการแสวงหาอำนาจ การแสวงหาอำนาจนี้ทำให้มนุษย์เกิดการกระทบกระทั่งกัน เพราะอำนาจมิใช่สรรพสิ่งของที่จับต้องได้ หรือที่เราจะนำมาเป็นสมบัติส่วนบุคคลได้ อำนาจเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การมีอำนาจหมายถึงการมีอำนาจบังคับบัญชาบุคคล การมีอำนาจเหนือผู้อื่น และในเมื่อมนุษย์ต่างฝ่ายต่างจะแสวงหาอำนาจ จึงย่อมเกิดการกระทบกระทั่งกัน ขัดแย้งกัน หรืออาจจะร่วมมือกันสุดแล้วแต่สถานการณ์ ปัญหานี้บางครั้งอาจจะแก้ไขได้ด้วยหลักของเหตุผลและหลักวิทยาศาสตร์ แต่ก็ไม่เสมอไป และส่วนใหญ่ก็อาจจะแก้ไขไม่ได้ เพราะต่างฝ่ายต่างมีทิฐิมานะจะเอาชนะซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเห็นได้เสมอในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ที่ต่างฝ่ายต่างพรรคจะชิงไหวชิงพริบเอาชนะกัน กลายเป็นเกมทางการเมือง ฉะนั้นการที่สาธารณชนบางครั้งมองการเมืองในรัฐสภาว่าเกิดความอลเวง สาเหตุหนึ่งก็มาจากธรรมชาติของมนุษย์ หรือแรงขับด้านจิตวิทยาและบุคลิกภาพของมนุษย์ การจะแก้ไขปัญหานี้ได้นั้นจะต้องฝึกฝนอบรมบ่มนิสัยมนุษย์ตั้งแต่ยังเล็ก จนกระทั่งเติบใหญ่

มูลเหตุประการที่สอง คือ อวิชชา และข้อจำกัดของความรู้ ซึ่งมูลเหตุนี้ทำให้มนุษย์ทะเลาะเบาะแว้งกันไม่รู้จุดจบ มนุษย์มีความรู้และความเข้าใจในปัญหาแตกต่างกัน หากศึกษามาน้อยก็อาจจะมีฐานความรู้น้อย ก็ต้องอาศัยประสบการณ์ ซึ่งก็แตกต่างกันอีกระหว่างคนในชนบทกับคนในเมือง หรือแม้คนในชนบทด้วยกันที่อยู่กันคนละภูมิภาค คนละอาชีพก็มีประสบการณ์ต่างกันได้ ส่วนผู้ที่คิดว่าตนเองได้ศึกษามามาก ก็อาจจะศึกษามาคนละสำนักกันเข้าใจทฤษฎีคนละตำรา ความแตกต่างด้านความรู้ความเข้าใจนี้ ทำให้เกิดการโต้เถียงกันมิรู้จบว่าอะไรถูกอะไรผิด จะแก้ปัญหาเรื่องต่างๆ อย่างไร และประกอบกับระบอบประชาธิปไตย

เป็นระบบที่เปิดกว้างให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นได้ การโต้เถียงกันจึงมิรู้จบและดูจะรุนแรงมากในบางเรื่อง บางโอกาส

มูลเหตุหลัก 2 ประการนี้ ทำให้มนุษย์แบ่งแยกตนเองออกเป็นหลายกลุ่ม หลายพวก ต่างก็แสวงหาอำนาจเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง และเพื่อดำเนินงานทางการเมืองตามความรู้ความเข้าใจของตนเอง ธรรมชาติหรือแนวโน้มของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยก็ส่งเสริมให้เกิดความแตกต่างทางด้านความคิดเห็น เกิดหลายกลุ่ม หลายพวก และหลายพรรค ทำให้บริหารบ้านเมืองไม่ฉับไวทันการณ์ หรือมีประสิทธิภาพเท่าที่คาดหวัง ทำให้เกิดสภาวะของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองรวดเร็ว และดูเหมือนจะขาดเสถียรภาพ

นอกจากนั้น สำหรับปัญหาเฉพาะของสังคมไทยในปัจจุบัน ยังมีปัญหาของการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง การซื้อสิทธิ์ขายเสียง และปัญหาทางเศรษฐกิจที่หนักหน่วง จึงจำเป็นต้องหาทางแก้ไข ขบวนการปฏิรูปทางการเมืองจึงเกิดขึ้น และการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ในช่วงปี พ.ศ. 2539-2540 จึงเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไทย แต่จะแก้ไขปัญหาทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยโดยการเขียนรัฐธรรมนูญแต่เพียงอย่างเดียวคงทำได้ไม่สำเร็จ ควรจะมีมาตรการอื่นๆ อีกด้วย

เงื่อนไขสำคัญของการสร้างระบอบประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพมั่นคง

1. การยกสถานภาพทางเศรษฐกิจของบุคคลให้มีความใกล้เคียงกัน

ระบอบประชาธิปไตยนั้นตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า **มนุษย์เท่าเทียมกัน** แต่ในข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น มนุษย์มักไม่เท่าเทียมกัน ฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน ทำให้มนุษย์ไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในสังคมที่เงินตราซื้อได้แทบทุกอย่างแม้แต่เกียรติยศและสถานภาพทางสังคม ฉะนั้นในสังคมที่มีช่องว่างของรายได้ระหว่างคนรวยซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยกับคนจนซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจึงมักประสบปัญหา

ฉะนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ไปสู่คนส่วนใหญ่ หรือให้คนส่วนใหญ่มีรายได้ปานกลางใกล้เคียงกัน จึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย

การที่จะมุ่งหวังให้ทุกๆ คนเสมอภาคกันทั้งหมดในเรื่องรายได้ ดังที่ประเทศที่เคยนำเอาลัทธิคอมมิวนิสต์ไปใช้คงเป็นไปไม่ได้ เพราะในสังคมมนุษย์ย่อมมีทั้งคนรวยคนจน แต่สิ่งที่พอจะคาดหวังได้คือ ยกระดับของคนกลุ่มใหญ่ที่สุดในประเทศให้มีรายได้ปานกลาง นี่คือเงื่อนไขสำคัญข้อแรกของระบอบประชาธิปไตย

2. ยกสถานภาพของความรู้ความคิดของประชากรให้ใกล้เคียงกัน

การจัดการศึกษาแก่ประชาชนให้มีระดับใกล้เคียงกัน ให้มีความรู้ความเข้าใจในปัญหาของประเทศ ของสังคมไทย และสังคมโลกใกล้เคียงกัน เป็นเงื่อนไขที่สำคัญประการที่ 2 อันที่จริง

เงื่อนไขประการที่สองนี้สำคัญยิ่งกว่าเงื่อนไขประการแรก ถึงแม้ท้องจะหิว แต่ถ้ามีความรู้ความคิดก็ยังจะเกื้อกูลระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้มาก ฉะนั้นการพัฒนาการศึกษาเพื่อให้ทุกคนได้ศึกษาในระดับใกล้เคียงกัน จึงมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐานจากประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย จึงน่าจะเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่รัฐบาลจะต้องจัดให้สำเร็จ

เมื่อสมาชิกในสังคมมีความรู้ ความคิด และมีปัญญาถึงระดับดังกล่าวแล้ว ความเข้าใจในปัญหาของบ้านเมืองจะดีขึ้น จะไม่ถูกหลอกลวง หรือชักจูงไปในทางที่ผิดได้ง่าย ปัญหาการซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการเลือกตั้งน่าจะหมดหรือเกือบหมดไป โอกาสในการเลือกผู้แทนราษฎรที่มีคุณภาพจะมีมากขึ้น และคุณภาพของพรรคการเมือง และสภาวะผู้นำในสภาจะยกระดับสูงขึ้น

3. การหล่อหลอมวัฒนธรรมทางการเมืองให้สอดคล้องกับความต้องการของระบอบประชาธิปไตย

การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษา ซึ่งที่จริงควรรวมอยู่ในข้อ 2 แต่ที่แยกหัวข้อนี้ออกมา ก็เพื่อจะตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างบุคลิกภาพ และวัฒนธรรมทางการเมืองของเยาวชนและผู้ใหญ่ให้สอดคล้องกับจริยธรรมของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

การปกครองในแต่ละระบบต้องการวัฒนธรรมทางการเมืองที่แตกต่างกัน ระบอบเผด็จการต้องการสมาชิกที่เชื่อฟังแต่คำสั่ง ไม่ฝึกหัดให้คนคิด ฝึกให้ทำตาม และมีวินัยอย่างเดียว ระบอบพระมหากษัตริย์ฝึกให้พสกนิกรมีความเสียสละและจงรักภักดี ส่วนการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น คงจะต้องฝึกให้สมาชิกเป็นสุภาพบุรุษ เคารพกติกา ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน สามารถแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างโดยไม่แตกสามัคคีกัน เคารพในศักดิ์ศรีของเพื่อนร่วมงาน และเห็นประโยชน์จากการมีส่วนร่วมของเพื่อนสมาชิก ไม่หวงแหนอำนาจไว้ให้คนคนเดียว หรือกลุ่มพวกของตนเท่านั้น นี่คือจริยธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย

การจัดการศึกษาในโรงเรียน หรือนอกโรงเรียน จึงต้องตั้งเข็มมุ่งที่จะสร้างบุคลิกภาพและวัฒนธรรมทางการเมืองของผู้เรียนดังกล่าว หากสมาชิกในสังคมมีจริยธรรมทางการเมือง และวัฒนธรรมทางการเมืองไปในทิศทางเดียวกันดังกล่าวแล้ว ปัญหาของการปกครองแบบประชาธิปไตยก็จะลดน้อยถอยลง การแตกแยกระหว่างพรรคการเมือง และภายในพรรคการเมืองจะลดน้อยลง การแย่งตำแหน่งต่างๆ ก็จะบรรเทาเบาบางลง จะมีการหมุนเวียนเปลี่ยนกันไป และให้ความสำคัญต่อความรู้ความสามารถของผู้นำมากกว่าการเกาะกลุ่มกันเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มมากกว่าของพรรค และของพรรคมากกว่าของชาติ การพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองจึงเป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างระบบนี้

การจัดการศึกษา จะมีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้ แต่การวางขนบธรรมเนียม และแบบแผนที่เป็นแนวทางปฏิบัติ และลีลาของการเป็นผู้นำของนักการเมือง ก็มีส่วนสำคัญมาก รูปแบบของกระบวนการทางการเมืองในรัฐสภา และการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งจึงมีส่วนพัฒนาหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมือง รูปแบบของการเสนอข่าว และการวิเคราะห์ข่าวของสื่อสารมวลชน ก็เป็นปัจจัยตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อลีลาหรือการเล่นการเมืองของนักการเมืองด้วยเช่นกัน

โดยสรุป เงื่อนไขที่สำคัญด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และวัฒนธรรมทางการเมือง จึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการพัฒนาการเมือง

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนร่วมกันรวบรวมปัญหาของการปกครองระบอบประชาธิปไตย และร่วมกันอภิปรายถึงมูลเหตุของปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชนในประเทศ โดยยกตัวอย่างสิ่งที่เป็นปัญหาสำคัญของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่จะต้องดำเนินการแก้ไขโดยรีบด่วน

2. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และแสดงความคิดเห็นถึงความจำเป็นที่ต้องมีการปฏิรูปการเมือง ประเด็นปัญหาสำคัญที่ต้องแก้ไขในการปฏิรูปการเมือง รวมทั้งแนวทางในการปฏิรูปการเมือง เพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีประสิทธิภาพมั่นคง

คำถาม

1. จงอธิบายถึงปัญหาสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยว่าคืออะไร มีมูลเหตุมาจากอะไร

2. จำเป็นหรือไม่อย่างไร ที่จะต้องมีการปฏิรูปการเมือง เพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยมีประสิทธิภาพมั่นคง

3. จงอภิปรายถึงแนวทางในการปฏิรูปการเมืองของประเทศไทย เพื่อให้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมีประสิทธิภาพมั่นคง

บทที่ 14
กฎหมายที่ประชาชนควรรู้

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความสำคัญที่ประชาชนจะต้องรู้และปฏิบัติตามกฎหมาย
2. มีความรู้และเข้าใจถึงกฎหมายต่าง ๆ ที่สำคัญ และจำเป็นที่ประชาชนควรรู้และนำไปปฏิบัติได้ถูกต้อง

ความคิดรวบยอด

กฎหมาย คือ กฎข้อบังคับที่ว่าด้วยการปฏิบัติ ซึ่งผู้มีอำนาจได้บัญญัติขึ้น เพื่อบังคับใช้แก่ผู้ที่อยู่ในประเทศนั้น ๆ ได้ถือปฏิบัติตาม เพื่อความสงบเรียบร้อยในสังคม ประชาชนทุกคนจะปฏิเสธว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ การที่ประชาชนรู้กฎหมายจะช่วยให้เกิดประโยชน์ในด้านการรู้สิทธิ หน้าที่ของตน เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม อันเป็นการป้องกันตนเองมิให้เกิดการพลาดพลั้งจากการกระทำผิดและเกิดประโยชน์ในทางการปกครองประเทศ เพราะเมื่อประชาชนได้ปฏิบัติตนตามหน้าที่ครบถ้วนและใช้สิทธิต่าง ๆ ตามกฎหมายแล้ว จะเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงในบ้านเมืองสืบไป

กฎหมายมีหลายประเภทด้วยกัน มีทั้งที่เป็นหลักเกณฑ์ใหญ่ ๆ ในการจัดระบบการเมืองการปกครอง เป็นเครื่องรองรับการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล รวมทั้งวางระเบียบที่เกี่ยวกับบุคคล ครอบครัว และส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของทุกคน

กฎหมาย คือ กฎ ข้อบังคับว่าด้วยการปฏิบัติ ซึ่งผู้มีอำนาจในประเทศได้บัญญัติขึ้น และบังคับให้ผู้ที่อยู่ในสังกัดของประเทศนั้นถือปฏิบัติตาม

การเรียนรู้กฎหมายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อบุคคลทุกคน ในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความเป็นระเบียบและความสงบเรียบร้อยขึ้นในสังคมด้วย หากประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจทางด้านกฎหมายก็มักจะเกิดปัญหาขึ้น ดังนั้นในทางกฎหมายจึงเกิดหลักเกณฑ์สำคัญประการหนึ่ง คือ **"ความไม่รู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว"** ทั้งนี้เป็นหลักสืบเนื่องมาจากนโยบายการใช้กฎหมายว่าบุคคลใดจะแก้ตัวว่าไม่รู้กฎหมายเพื่อให้หลุดพ้นจากความรับผิดตามกฎหมายมิได้ ทั้งนี้เพราะหากให้มีการกล่าวอ้างกันได้ การบังคับใช้กฎหมายก็จะไม่เป็นการทั่วไปแก่ทุกคน

กล่าวโดยสรุป การศึกษาด้านกฎหมายเป็นสิ่งที่มีประโยชน์อย่างน้อย 5 ประการคือ

1. **ประโยชน์ในด้านการศึกษาทางสังคม** เพราะกฎหมายเป็นการศึกษาด้านสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวกับการกำหนดบทบาทและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมโดยมาตรการทางกฎหมาย

2. **ประโยชน์อันเกิดจากการได้รู้สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย** เพราะเมื่อเราอยู่รวมกันเป็นสังคม การกำหนดขอบเขตความประพฤติของบุคคลให้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ข้อบังคับจึงมีความจำเป็น ทั้งนี้เพื่อความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

3. **ประโยชน์จากการป้องกันตนเองไม่ให้เกิดความพลาดพลั้งจากการกระทำผิด** อันเนื่องมาจากหลักที่ว่า **"ความไม่รู้ข้อกฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว"** เพราะถ้ากระทำผิดแล้วจะต้องรับผิดเสมอเว้นแต่กฎหมายจะเปิดให้กล่าวอ้างได้เฉพาะบางกรณีเท่านั้น

4. **ประโยชน์ในทางการเมืองการปกครอง** ประเทศของเราเป็นประเทศประชาธิปไตย สิทธิและหน้าที่ของประชาชนจึงมีความสำคัญและเป็นหัวใจของการปกครอง เมื่อประชาชนได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนครบถ้วน และใช้สิทธิต่าง ๆ ตามกฎหมายแล้ว ก็จะเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงแก่การปกครองและการบริหารบ้านเมือง

5. **ประโยชน์ในทางวิชาชีพ** ทั้งนี้เพราะกฎหมายเข้ามาเกี่ยวพันกับชีวิตเราตลอดเวลาตั้งแต่เกิดจนตาย หากไม่มีความรู้ในทางกฎหมายแล้วคงจะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความไม่ปกติสุข ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการหรือประชาชน หรือไม่ก็อาจจะเสียสิทธิประโยชน์อันพึงมีพึงได้ไปโดยไม่จำเป็น ซึ่งพบเห็นอยู่บ่อยครั้ง

เนื่องจากบทบัญญัติแห่งกฎหมายต่าง ๆ มีจำนวนมาก ในที่นี้จะได้กล่าวถึงกฎหมายที่ประชาชนควรรู้ 5 ประการ ได้แก่

1. กฎหมายเกี่ยวกับชื่อบุคคล
2. กฎหมายเกี่ยวกับบัตรประจำตัวประชาชน
3. กฎหมายเกี่ยวกับการรับราชการทหาร

4. กฎหมายเกี่ยวกับการทะเบียนราษฎร
5. กฎหมายเกี่ยวกับครอบครัว

1. กฎหมายเกี่ยวกับชื่อบุคคล

กฎหมายกำหนดให้ผู้มีสัญชาติไทยต้องมีชื่อตัวและชื่อสกุล ส่วนชื่อรองนั้นจะมีหรือไม่ก็ได้

ชื่อตัว คือ ชื่อประจำตัวบุคคล

ชื่อสกุล คือ ชื่อประจำวงศ์สกุล

ชื่อรอง คือ ชื่อประกอบถัดจากชื่อตัว

การตั้งชื่อตัวและชื่อรอง จะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ดังนี้

(1) ต้องไม่พ้องหรือมุ่งหมายให้คล้ายกับพระปรมาภิไธย พระนามของพระราชินี พระราชทินนาม

(2) ต้องไม่มีคำหรือความหมายหยาบคาย

ตามปกติเมื่อมีการแจ้งเกิด ผู้แจ้งซึ่งอาจเป็นเจ้าบ้านหรือมารดาของเด็กที่เกิด จะต้องแจ้งชื่อตัวของเด็กที่เกิดพร้อมกับแจ้งการเกิดต่อนายทะเบียนตามแบบพิมพ์สูติบัตร เมื่อมีการแจ้งแล้วเด็กก็จะใช้ชื่อนั้นไปจนกว่าจะมีการขอเปลี่ยนชื่อตัวหรือชื่อรอง ในกรณีที่บิดามารดาขอเปลี่ยนภายใน 6 เดือนนับแต่วันที่เด็กเกิดก็ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมใด ๆ แต่ถ้าไปรอเปลี่ยนภายหลัง 6 เดือน นับแต่วันที่เด็กเกิดก็ต้องเสียค่าธรรมเนียมการออกหนังสือสำคัญแสดงการเปลี่ยนชื่อตัวหรือชื่อรอง

ส่วนบุคคลที่บรรลุนิติภาวะแล้ว สามารถขอเปลี่ยนชื่อตัวและชื่อรองได้เองโดยไม่ต้องให้บิดามารดากระทำให้

การตั้งชื่อสกุล มีหลักเกณฑ์ดังนี้

(1) ต้องไม่พ้องหรือมุ่งหมายให้คล้ายพระปรมาภิไธย หรือพระนามของพระราชินี

(2) ต้องไม่พ้องหรือมุ่งหมายให้คล้ายกับราชทินนาม เว้นแต่ราชทินนามของตน หรือผู้บุพการี หรือของผู้สืบสันดาน

(3) ไม่ซ้ำกับชื่อสกุลที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ หรือชื่อสกุลที่ได้จดทะเบียนไว้แล้ว

(4) ไม่มีคำหรือความหมายหยาบคาย

(5) มีพยัญชนะไม่เกินสิบพยัญชนะ เว้นแต่กรณีใช้ราชทินนามเป็นชื่อสกุล

หลักเกณฑ์ในการตั้งชื่อสกุลนั้นคล้ายคลึงกับการขอตั้งชื่อ โดยให้ยื่นคำขอต่อนายทะเบียนท้องที่ในท้องที่ที่ตนมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนราษฎร เมื่อนายทะเบียน

ท้องที่พิจารณาเห็นว่าชื่อสกุลที่ขอตั้งไม่ขัดกับหลักเกณฑ์ที่กล่าวมาก็เสนอไปตามลำดับจนถึงนายทะเบียนกลาง เมื่อได้รับอนุญาตจากนายทะเบียนกลางแล้ว นายทะเบียนท้องที่ที่รับจดทะเบียนก็จะออกหนังสือสำคัญแสดงการรับจดทะเบียนชื่อสกุลให้

การขอร่วมใช้ชื่อสกุล ผู้จดทะเบียนตั้งชื่อสกุล จะขออนุญาตให้ผู้มีสัญชาติไทยผู้ใดร่วมใช้ชื่อสกุลของตนก็ได้ โดยยื่นคำร้องต่อนายทะเบียนท้องที่ที่ตนมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน โดย

(1) ให้เจ้าของชื่อสกุลคนแรกที่จดทะเบียนชื่อสกุลไว้ ยื่นคำขอพร้อมหนังสือยินยอมและทำหนังสือสำคัญการจดทะเบียนตั้งชื่อสกุลหรือตั้งชื่อสกุลใหม่ต่อนายทะเบียนท้องที่

(2) เจ้าของชื่อสกุลเท่านั้นที่จะขอให้มีการร่วมใช้ชื่อสกุลได้ ทายาทของเจ้าของชื่อสกุลไม่มีสิทธินี้

การอนุญาตจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อนายทะเบียนได้ออกหนังสือสำคัญแสดงการอนุญาตให้ใช้ชื่อสกุลแก่ผู้ที่จะใช้ชื่อสกุลนั้นเท่านั้น

2. กฎหมายเกี่ยวกับบัตรประจำตัวประชาชน

บัตรประจำตัวประชาชนเป็นบัตรที่ใช้แสดงความเป็นคนไทยของคนถือบัตร ทั้งนี้เพราะผู้ที่มีสัญชาติไทยเท่านั้นที่มีสิทธิมีบัตรประจำตัวประชาชน บุคคลต่างด้าวไม่มีสิทธิที่จะมีบัตรประจำตัวประชาชน บัตรประจำตัวประชาชนจะมีชื่อผู้ถือบัตร วัน เดือน ปีเกิด ที่อยู่ตามทะเบียนบ้านและรูปถ่าย บัตรประจำตัวประชาชนจึงมีประโยชน์หลายประการ เช่น การรับเงินธนาณัติ การฝากเงินธนาคารครั้งแรก การซื้อขายที่ดิน การใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือสมาชิกสภาท้องถิ่น การแจ้งความยังสถานีตำรวจ ตลอดจนการขอรับมรดกและการสมัครงานตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น

ผู้ที่จะต้องมีบัตรประจำตัวประชาชน ได้แก่

(1) มีสัญชาติไทย

(2) มีอายุตั้งแต่สิบห้าปีบริบูรณ์ขึ้นไป แต่ไม่เกินเจ็ดสิบปีบริบูรณ์

(3) มีภูมิลำเนาหรือมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านในท้องที่นั้น

เมื่อบุคคลใดมีอายุครบสิบห้าปีบริบูรณ์จะต้องไปติดต่อที่แผนกปกครองของที่ว่าการอำเภอ (สำหรับในต่างจังหวัด) หรือที่ว่าการเขต (สำหรับในกรุงเทพมหานคร) ถ้าอยู่ในเขตเทศบาลก็ไปยังสำนักงานเทศบาล โดยแจ้งความประสงค์ต่อเจ้าหน้าที่ และจะต้องให้นำสำเนาทะเบียนบ้านฉบับเจ้าของบ้าน และสูติบัตรไปด้วย เจ้าหน้าที่จะให้กรอกข้อความในแบบคำขอมีบัตรประจำตัวประชาชน แล้วเจ้าหน้าที่จะให้ชำระเงินค่าธรรมเนียมและถ่ายรูป เสร็จแล้วเจ้าหน้าที่จะออกใบรับคำขอมีบัตรเพื่อถือแทนบัตรประจำตัวประชาชนซึ่งนิยมเรียกกันว่า **ใบเหลือง** ให้ก่อน แล้วจะนัดหมายมารับ

บัตรประจำตัวประชาชนฉบับจริงต่อไป บัตรประจำตัวประชาชนที่พนักงานเจ้าหน้าที่ออกให้นี้ เจ้าของบัตรจะต้องนำติดตัวไปด้วยเสมอ เมื่อถูกพนักงานเจ้าหน้าที่ตรวจจะได้สามารถนำมาแสดงได้ทันที ถ้าหากไม่สามารถนำบัตรประจำตัวประชาชนมาแสดงได้ บุคคลนั้นอาจถูกควบคุมตัวหรืออาจถูกปรับก็ได้ บัตรประจำตัวประชาชนมีอายุใช้ได้ 6 ปี นับแต่วันออกบัตร เว้นแต่บัตรประจำตัวประชาชนที่ยังใช้ได้ในวันที่ผู้ถือบัตรมีอายุครบ 70 ปีก็คงให้ใช้ไปตลอดชีวิต

3. กฎหมายว่าด้วยการรับราชการทหาร

ทหารมีความสำคัญและจำเป็นแก่ประเทศในอันที่จะป้องกันรักษาดินแดนไว้ให้คงอยู่ตลอดไปและรอดพ้นจากศัตรูรุกราน ดังนั้นชายทุกคนซึ่งมีสัญชาติไทยต้องมีหน้าที่รับราชการทหารทุกคนตามกฎหมาย การรับราชการทหารมีอยู่ 4 ประเภท คือ ทหารกองเกิน ทหารกองประจำการ ทหารกองหนุน และทหารประจำการ

ทหารกองเกิน คือชายไทยซึ่งมีอายุตั้งแต่ 18 ปีบริบูรณ์ และยังไม่ถึง 30 ปีบริบูรณ์ ซึ่งได้ไปลงบัญชีทหารกองเกินที่อำเภอหรือเขตที่ตนมีภูมิลำเนาทหารอยู่ เมื่อลงบัญชีแล้ว นายอำเภอหรือหัวหน้าเขตซึ่งผู้นั้นได้ลงบัญชีไว้ จะได้ออกใบสำคัญทหารกองเกินให้ไว้ และให้ถือว่าเป็นทหารกองเกินตั้งแต่วันที่ 1 มกราคมของปีถัดไป บุคคลผู้อยู่ในเกณฑ์ดังกล่าว คือ มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ในปีใด ต้องไปแสดงตนลงบัญชีทหารกองเกิน ณ อำเภอหรือเขตที่ตนมีภูมิลำเนาทหารภายในเดือนพฤศจิกายนของปีนั้น บุคคลที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องไปแสดงตนต่อนายอำเภอหรือหัวหน้าเขตเพื่อลงบัญชีทหารกองเกิน คือ พระภิกษุทรงสมณศักดิ์ สามเณรที่เป็นเปรียญ และผู้ซึ่งอยู่ในระหว่างถูกควบคุมหรือคุมขังโดยเจ้าพนักงาน แต่ต้องลงบัญชีทหารกองเกินไว้ตามหลักเกณฑ์วิธีการและแบบที่กฎหมายกำหนด

ทหารกองประจำการ คือผู้ที่ได้รับการตรวจเลือกเข้ารับราชการทหารและเข้ารับราชการทหารในกรมกองใดตามที่ทางราชการทหารกำหนด โดยนายอำเภอหรือหัวหน้าเขตจะออกหมายเรียกผู้เป็นทหารกองเกินอยู่แล้วมาตรวจเลือกปีละครั้ง จะประกาศให้ทหารกองเกินที่มีอายุย่างเข้า 21 ปีในปีนั้นไปแสดงตนเพื่อรับหมายเรียก ณ เขตหรืออำเภอที่มีภูมิลำเนาทหาร ผู้ที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องไปตรวจเลือกเข้ารับราชการทหารกองประจำการ ได้แก่

(1) พระภิกษุ สามเณร และนักบวชในพระพุทธศาสนาแห่งนิกายจีนหรือญวนซึ่งสอบได้เป็นนักธรรมตามที่กระทรวงศึกษาธิการรับรอง

(2) นักบวชในศาสนาอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

(3) บุคคลซึ่งอยู่ในระหว่างการฝึกวิชาทหารตามหลักสูตรที่กระทรวงกลาโหมกำหนด

(4) นักเรียนโรงเรียนเตรียมทหารของกระทรวงกลาโหม

(5) **ครูประจำทำการสอนหนังสือในความควบคุมของกระทรวง ทบวง กรม หรือราชการส่วนท้องถิ่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง**

(6) นักศึกษาของศูนย์กลางอบรมการศึกษาผู้ใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ

(7) นักศึกษาของศูนย์ฝึกการบินพลเรือนของกระทรวงคมนาคม

(8) บุคคลซึ่งได้สัญชาติไทยโดยการแปลงสัญชาติ

(9) บุคคลซึ่งได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกครั้งเดียวตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป หรือเคยได้รับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกหลายครั้งรวมกันตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป หรือเคยถูกศาลพิพากษาให้กักกัน

ส่วนบุคคลต่อไปนี้ ได้รับการยกเว้นไม่ต้องรับราชการทหารกองประจำการเลย คือ

(1) พระภิกษุที่มีสมณศักดิ์หรือที่เป็นเปรียญ และนักบวชในพระพุทธศาสนาแห่งนิกายจีนและญวน

(2) บุคคลทุพพลภาพซึ่งไม่สามารถรับราชการได้

(3) บุคคลซึ่งไม่มีคุณวุฒิพอที่จะเป็นทหารได้ เฉพาะบางท้องที่ตามที่มีกฎกระทรวงกำหนด

ในกรณีที่มีทหารกองเกินมากเกินกว่าจำนวนที่ทางราชการต้องการ บุคคลต่อไปนี้จะได้รับผ่อนผันการเข้ารับราชการทหาร คือ

(1) บุคคลซึ่งต้องหาเลี้ยงบิดาหรือมารดาที่ไร้ความสามารถ หรือพิการทุพพลภาพ หรือชราจนหาเลี้ยงชีพไม่ได้ และไม่มีผู้อื่นเลี้ยงดู แต่ถ้ามีบุตรหลายคนจะต้องเข้ากองประจำการพร้อมกันก็ให้ผ่อนผันได้คนเดียวตามแต่บิดาหรือมารดาจะเลือก ถ้าไม่อาจเลือกได้ให้คณะกรรมการตรวจเลือกพิจารณาผ่อนผันให้ 1 คน

(2) บุคคลซึ่งจำต้องหาเลี้ยงบุตรซึ่งมารดาตายหรือพิการทุพพลภาพ และบุคคลที่จำเป็นต้องหาเลี้ยงพี่หรือน้องร่วมบิดามารดา หรือร่วมแต่บิดาหรือมารดาซึ่งบิดามารดาตาย ทั้งนี้เมื่อบุตรหรือพี่หรือน้องนั้นหาเลี้ยงชีพไม่ได้ และไม่มีผู้อื่นเลี้ยงดู

(3) บุคคลซึ่งอยู่ในระหว่างการศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยเพื่อรับปริญญาตรีหรือปริญญาโท หรือวิทยฐานะซึ่งเทียบได้กับปริญญาดังกล่าว บุคคลประเภทนี้จะได้รับผ่อนผันจนมีอายุครบ 26 ปีบริบูรณ์ หรือระหว่างศึกษาในวิทยาลัยหรือโรงเรียนอาชีวะเพื่อรับประกาศนียบัตรปริญญาตรีหรือเทียบเท่า โดยจะได้รับผ่อนผันจนถึงอายุ 26 ปีบริบูรณ์ หรือระหว่างศึกษาในโรงเรียนในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญโดยจะได้รับผ่อนผันจนถึงอายุ 22 ปีบริบูรณ์

ทหารกองหนุน คือทหารที่ปลดจากกองประจำการ โดยได้รับราชการมาจนครบกำหนด หรือทหารกองเกินซึ่งสำเร็จการฝึกวิชาทหารตามกฎหมายว่าด้วยการฝึกวิชาทหารได้ลงทะเบียนกองประจำการแล้วปลดเป็นทหารกองหนุน หรือผู้ที่ลงทะเบียนกองเกินไว้แต่ยังไม่ได้รับราชการ

ทหารเป็นทหารกองประจำการ เพราะได้รับการยกเว้น หรือได้รับผ่อนผัน หรือเพราะไม่ได้ถูกตรวจเลือก ทหารกองเกินหรือทหารกองประจำการจะเป็นทหารกองหนุนไปจนถึงอายุ 46 ปีบริบูรณ์ ในระหว่างนั้น ทหารกองหนุนมีหน้าที่ต้องเข้ารับการระดมพล ฝึกวิชาทหาร หรือเข้ารับการทดลองความพร้อมตามที่ทางราชการทหารกำหนด

ทหารประจำการ คือทหารซึ่งเข้ารับราชการตามที่กระทรวงกลาโหมกำหนด ซึ่งไม่ใช่ทหารกองประจำการ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือทหารอาชีพนั่นเอง

4. กฎหมายว่าด้วยการทะเบียนราษฎร

การทะเบียนราษฎร ได้แก่ การลงบันทึกข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกิด การตาย บ้านที่อยู่อาศัย หรือภูมิลำเนา สัญญาเช่า และการอพยพขนย้ายที่อยู่ของราษฎร

การเกิด หมายถึง การที่ทารกคลอดจากครรภ์มารดา แล้วมีชีวิตอยู่ การแจ้งเกิด มีหลักเกณฑ์ ดังนี้

(1) คนเกิดในบ้าน ให้เจ้าบ้านแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่เกิด ภายในสิบห้าวันนับแต่วันเกิด

(2) คนเกิดนอกบ้าน ให้มารดาแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่เกิด หรือแห่งท้องที่ที่จะพึงแจ้งได้ในโอกาสแรกภายในสิบห้าวันนับแต่วันเกิด ในกรณีจำเป็นไม่อาจแจ้งได้ตามกำหนดให้แจ้งภายหลังได้ แต่ต้องไม่เกินสิบห้าวันนับแต่วันที่อาจแจ้งได้

(3) การแจ้งตามกรณีข้างต้นให้แจ้งตามแบบพิมพ์สูติบัตร

การตาย หมายถึง การที่คนสิ้นชีวิต การแจ้งการตาย มีหลักเกณฑ์ ดังนี้

(1) คนตายในบ้าน ให้เจ้าบ้านแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่มีคนตายภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาตาย

(2) คนตายนอกบ้านให้บุคคลที่ไปกับผู้ตายหรือผู้พบศพ แจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่ตายหรือพบศพ แล้วแต่กรณี หรือแห่งท้องที่ที่จะพึงแจ้งได้ในโอกาสแรกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาตายหรือพบศพ ในกรณีเช่นนี้ จะแจ้งต่อพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจที่สะดวกกว่าก็ได้

(3) กำหนดเวลาให้แจ้งตามข้อ (1) และ (2) ในท้องที่ใดการคมนาคมไม่สะดวกรัฐมนตรีอาจขยายเวลาออกไป โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษาได้ แต่กำหนดเวลาทั้งหมดต้องไม่เกินเจ็ดสิบสองชั่วโมง

(4) เมื่อมีลูกตายในท้อง ให้แจ้งดังนี้

(4.1) ลูกตายในท้องในบ้าน ให้เจ้าบ้านแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่ลูกตายในท้องนั้น ภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาคลอด

(4.2) ลูกตายในท้องนอกบ้าน ให้มารดาแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่ลูกตายในท้องนั้น หรือแห่งท้องที่ที่จะพึงแจ้งได้ในโอกาสแรก ภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาคลอด ในกรณีเช่นนี้จะแจ้งต่อพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจที่สะดวกกว่าก็ได้

(4.3) การแจ้งตามข้อ (4.1) และ (4.2) ให้แจ้งตามแบบพิมพ์บัตรลูกตายในท้อง

(4.4) แพทย์ที่ได้ทำการรักษาพยาบาลหรือทำคลอดเนื่องด้วยอาชีพของตน เมื่อมีคนตายหรือลูกตายในท้องต้องออกหนังสือรับรองตามแบบที่กำหนดในกฎกระทรวงให้แก่ผู้มีหน้าที่ต้องแจ้ง

การเก็บ ฝัง เผา หรือย้ายศพ มีหลักเกณฑ์ดังนี้ คือ เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ห้ามมิให้ผู้ใดเก็บ ฝัง เผา หรือย้ายศพ ไปจากสถานที่หรือบ้านที่ตายก่อนได้รับอนุญาตจากนายทะเบียนผู้รับแจ้ง และเมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ห้ามมิให้เก็บ ฝัง เผา หรือย้ายศพ ผิดไปจากสถานที่ที่ระบุไว้ในใบอนุญาตนั้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตใหม่

ทะเบียนบ้าน หมายถึง ทะเบียนประจำแต่ละบ้านซึ่งแสดงรายการของคนทั้งหมดที่อยู่ประจำในบ้านนั้น

บ้านทุกบ้านกฎหมายกำหนดให้มีเลขหมายประจำบ้านไว้ในที่ซึ่งเห็นได้ง่ายโดยชัดแจ้ง บ้านใดยังไม่มีเลขหมายประจำบ้านให้เจ้าบ้านร้องขอต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งเพื่อกำหนดเลขหมายประจำบ้าน เมื่อมีการร้องขอดังกล่าว นายทะเบียนผู้มีหน้าที่จะต้องกำหนดหมายเลขประจำบ้านให้ผู้ร้องขอ ถ้าในเขตเทศบาลภายในกำหนดเจ็ดวัน ถ้านอกเขตเทศบาลภายในกำหนดสามสิบวัน นับแต่วันร้องขอ ผู้ใดรื้อบ้านหรือสร้างบ้านใหม่จะต้องแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งภายใน 15 วัน นับแต่วันรื้อเสร็จหรือวันสร้างเสร็จ นอกจากนั้นกฎหมายกำหนดให้นายทะเบียนอำเภอ หรือนายทะเบียนท้องถิ่นจัดทำทะเบียนบ้านภายในหน้าที่ของตนไว้ทุกบ้าน

รายการในทะเบียนบ้าน ได้แก่ เลขประจำบ้าน ถนน ตรอก/ซอย ตำบล อำเภอ และจังหวัดของบุคคลที่อยู่ประจำในบ้าน มีรายการแสดงจำนวนคนที่อยู่ประจำในบ้าน ชื่อตัว ชื่อสกุล เพศ ชื่อบิดามารดา ความเกี่ยวพันกับหัวหน้าครอบครัว วันเดือนปีเกิด สัญชาติ รายการแสดงการย้ายเข้าย้ายออก ว่ามาจากที่ใดและเมื่อใด

การย้ายที่อยู่ กฎหมายกำหนดให้การย้ายถิ่นที่อยู่จะต้องมีการแจ้งย้ายเข้าหรือย้ายออกจากถิ่นที่อยู่ต่อนายทะเบียน ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการซ้ำซ้อนกันของการทะเบียนราษฎร เมื่อมีบุคคลใดย้ายที่อยู่ออกจากบ้านใดบ้านหนึ่ง กฎหมายกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าบ้านที่จะต้องแจ้งย้ายที่อยู่

ดังกล่าวต่อนายทะเบียนผู้มีหน้าที่รับแจ้งภายในเวลาไม่เกิน 15 วัน นับแต่วันย้ายออก ถ้าเจ้าบ้านไม่แจ้งภายในกำหนดเวลาดังกล่าว จะมีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 200 บาท สำหรับการแจ้งย้ายคนเข้าออกไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม

เมื่อมีบุคคลใดย้ายที่อยู่เข้ามาอยู่ในบ้านใดบ้านหนึ่ง กฎหมายกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าบ้านที่จะต้องแจ้งย้ายที่อยู่ดังกล่าวภายใน 15 วัน นับแต่วันย้ายเข้า การแจ้งย้ายผู้ใดเข้ามาอยู่ในบ้านดังกล่าว เจ้าบ้านต้องนำหลักฐานการย้ายออกของผู้นั้นไปแสดงต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งด้วย

5. กฎหมายเกี่ยวกับครอบครัว

5.1 การสมรส

ชายหญิงที่มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ กฎหมายถือว่าบรรลุนิติภาวะ ย่อมทำการสมรสกันได้โดยไม่ต้องขอความยินยอมจากใคร แต่ถ้าชายหญิงที่อายุเกิน 17 ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึง 20 ปีบริบูรณ์ เรียกว่าเป็นผู้เยาว์ จะทำการสมรสได้ต้องได้รับความยินยอมจากบุคคลต่อไปนี้

(1) บิดามารดาในกรณีที่มีทั้งบิดาที่ชอบด้วยกฎหมายและมีมารดา โดยต้องขอความยินยอมทั้งสองคน

(2) บิดาหรือมารดาในกรณีที่บิดาหรือมารดาตายหรือถูกถอนอำนาจปกครอง

(3) ผู้ปกครอง ถ้าไม่มีบิดามารดา หรือมี แต่ศาลถอนอำนาจปกครองของบิดามารดา

ถ้าหากบุคคลดังกล่าวไม่มี หรือมี แต่ไม่ให้ความยินยอมในการสมรสหรือไม่อยู่ในสภาพที่ให้ความยินยอมได้ เช่น ป่วยหนักจนพูดไม่ได้ ผู้เยาว์ดังกล่าวก็ขออนุญาตศาลเพื่อทำการสมรสหรือจะขอให้ญาติหรืออัยการร้องขอต่อศาลให้ถอนอำนาจปกครองของบิดามารดาที่ไม่ยอมให้ความยินยอมโดยปราศจากเหตุผลได้ และขอให้ศาลตั้งผู้ปกครองแทน

ในการสมรสจะมีการหมั้นก่อนหรือไม่ก็ได้ ถ้าหากจะหมั้น การหมั้นก็ไม่จำเป็นต้องมีของหมั้นเสมอไป

ของหมั้น คือทรัพย์สินที่ฝ่ายชายให้ไว้แก่ฝ่ายหญิงเพื่อเป็นหลักฐานการหมั้นและประกันว่าจะสมรสกับหญิงนั้น ดังนั้นทรัพย์สินที่ฝ่ายชายให้ไว้แก่ฝ่ายหญิงแต่ไม่มีเจตนาที่จะสมรสกับหญิงนั้น เช่น ให้เพื่อการที่หญิงยอมอยู่กินกับตนโดยไม่จดทะเบียนสมรส ทรัพย์สินนั้นก็ไม่ใช่ของหมั้น และชายก็อาจเรียกคืนได้ ทรัพย์สินที่จะถือว่าเป็นของหมั้นนั้นฝ่ายชายจะต้องให้แก่หญิงไว้ก่อน หรือขณะทำการหมั้น การที่ตกลงกันจะให้หลังจากทำสัญญาหมั้นแล้ว ย่อมไม่ถือเป็นของหมั้น

เมื่อชายหญิงทำการหมั้นกันแล้ว ถ้าฝ่ายใดไม่ยอมทำการสมรสโดยปราศจากเหตุอันจะอ้างกฎหมายได้ ถือว่าฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น ต้องรับผิดใช้ค่าทดแทนแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าหญิงผิดสัญญาหมั้นก็ต้องคืนของหมั้นให้ชาย แต่ถ้าชายผิดสัญญาหมั้นหญิงไม่ต้องคืนของหมั้น แต่การ

ที่ฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้น โดยไม่ยอมทำการสมรสนั้น อีกฝ่ายหนึ่งจะฟ้องศาลขอให้บังคับให้ทำการสมรสไม่ได้ และถ้าหากชายหญิงตกลงกันว่าถ้าฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้นฝ่ายนั้นต้องเสียเบี้ยปรับให้อีกฝ่ายหนึ่ง ข้อตกลงดังกล่าวจะมาบังคับกันไม่ได้

สินสอด เป็นทรัพย์สินที่ฝ่ายชายให้แก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองของฝ่ายหญิง เพื่อตอบแทนการที่หญิงยอมสมรส ถ้าไม่มีการสมรสชายเรียกคืนได้ หากการไม่มีการสมรสนั้นไม่ใช่เพราะความผิดของฝ่ายชาย สินสอดจะให้ก่อนหรือหลังการหมั้นก็ได้

การสมรสจะสมบูรณ์ตามกฎหมาย จะต้องมีการจดทะเบียนต่อเจ้าพนักงานเสียก่อน การจดทะเบียนจึงถือเป็นสาระสำคัญในการสมรส การจดทะเบียนสมรสจะต้องไปทำที่เขต หรือที่ว่าการอำเภอ หรือกิ่งอำเภอ และจะอยู่ในท้องที่ใดก็ได้ คือไม่จำเป็นว่าคู่สมรสจะต้องมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านของท้องที่นั้นหรือไม่ แต่คู่สมรสจะต้องนำบัตรประจำตัวประชาชนไปแสดงด้วย

ผลของการไม่จดทะเบียนสมรส

(1) สามีภรรยาที่ไม่จดทะเบียนสมรสกัน ถือว่าเป็นสามีภรรยาที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ฝ่ายหญิงมีฐานะเป็นนางบำเรอของชาย

(2) ไม่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในทางทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยาที่ต้องจัดการร่วมกัน

(3) บุตรที่เกิดจากสามีภรรยาที่ไม่จดทะเบียนสมรสถือว่าเป็นบุตรนอกกฎหมายของบิดา แต่ถือเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของมารดาอยู่เสมอ บุตรนอกกฎหมายนี้เสียสิทธิหลายอย่าง เช่น

(3.1) จะเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูจากบิดาไม่ได้ ถ้ามีคนอื่นมาทำละเมิดให้บิดาตาย จะไปเรียกร้องจากผู้ทำละเมิดไม่ได้

(3.2) ไม่มีสิทธิรับมรดกของบิดา เว้นแต่บิดาจะได้รับรองบุตรนั้นตามความเป็นจริง เช่น เลี้ยงดูให้บุตรเรียนหนังสือ ไปแจ้งเกิด หรือทำโดยประการใดที่คนอื่นเขาเชื่อว่าเด็กนั้นเป็นบุตรของตน

(3.3) ไม่มีสิทธิใช้นามสกุลของบิดาโดยตรง คงมีสิทธิใช้นามสกุลของมารดาเท่านั้น

การสิ้นสุดการสมรส เมื่อมีการสมรสที่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว การสมรสนั้นจะสิ้นสุดลงด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ดังนี้

(1) การตาย

(2) การหย่า

(3) ศาลพิพากษาให้เพิกถอน

ประโยชน์ของการจดทะเบียนสมรส

(1) เป็นหลักประกันความมั่นคงว่า เมื่อคู่สมรสได้จดทะเบียนสมรสแล้วสามีหรือภรรยาจะไปจดทะเบียนสมรสอีกไม่ได้ ถ้ามีการจดทะเบียนสมรสอีก อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้ หรือขอให้ศาลแสดงว่าการสมรสครั้งหลังเสียไป

(2) ได้รับลดหย่อนภาษีเงินได้

(3) กรณีสามีลักทรัพย์ภรรยา หรือภรรยาลักทรัพย์สามี หรือกระทำความผิดฐานฉ้อโกง ยักยอก ทำให้เสียทรัพย์ บุกรุกซึ่งสามีภรรยากระทำต่อกัน สามีภรรยานั้นไม่ต้องรับโทษ ถ้าสามีหรือภรรยาถูกทำร้ายถึงตาย หรือบาดเจ็บจนไม่สามารถฟ้องร้องคดีได้เอง โดยผู้ตายหรือผู้บาดเจ็บนั้นไม่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิด สามีหรือภรรยาที่ยังมีชีวิตอยู่ย่อมร้องทุกข์ต่อตำรวจหรือฟ้องศาลแทนได้

กรณีที่สามีหรือภรรยาถูกหมิ่นประมาท แต่ต่อมาตายก่อนไปร้องทุกข์ สามีหรือภรรยาที่ยังอยู่ฟ้องคดีหมิ่นประมาทได้

การจดทะเบียนสมรสนี้ จดได้เพียงครั้งเดียว กับคน ๆ เดียว ผู้ใดจะฝ่าฝืนไปจดซ้ำอีกไม่ได้ นอกจากการสมรสครั้งหลังจะเป็นโมฆะแล้ว ผู้นั้นอาจมีความผิดฐานแจ้งความเท็จต่อเจ้าพนักงานอีกด้วย

(4) ชายหญิงที่อายุกว่า 17 ปี แต่ยังไม่ถึง 20 ปีบริบูรณ์ เมื่อจดทะเบียนสมรสโดยชอบแล้ว ก็กลายเป็นผู้บรรลุนิติภาวะ คือสามารถทำการงานได้โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง แต่จะหย่ากันภายหลังก็ยังบรรลุนิติภาวะอยู่ แม้อายุยังไม่ครบ 20 ปีก็ตาม

5.2 บุตรบุญธรรม

บุคคลที่จะรับผู้อื่นเป็นบุตรบุญธรรมได้ต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 30 ปีบริบูรณ์ และต้องแก่กว่าผู้ที่ตนจะรับเป็นบุตรอย่างน้อย 15 ปี

ถ้าหากผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมยังไม่บรรลุนิติภาวะ การรับบุตรบุญธรรมต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาของผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรม แต่ถ้าผู้ที่จะเป็นบุตรบุญธรรมมีอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปี ก็ต้องให้ผู้นั้นสมัครใจด้วย

ถ้าไม่มีผู้ให้ความยินยอมดังกล่าว หรือมีแต่ไม่สามารถแสดงเจตนาให้ความยินยอมได้ หรือไม่ให้ความยินยอมและการปฏิเสธไม่ให้นั้นเป็นไปโดยไร้เหตุผลและเป็นปฏิปักษ์อย่างร้ายแรงต่อสุขภาพ ความเจริญ หรือสวัสดิภาพของผู้เยาว์ ผู้แทนโดยชอบธรรมหรืออัยการจะร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งอนุญาต ให้มีการรับบุตรบุญธรรมก็ได้

ถ้าผู้จะรับบุตรบุญธรรมหรือผู้จะเป็นบุตรบุญธรรมมีคู่สมรสโดยชอบด้วยกฎหมายด้วย การรับบุตรบุญธรรมต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสก่อน เว้นแต่คู่สมรสไม่สามารถแสดงเจตนาให้ความยินยอมได้ หรือไปเสียจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่และไม่มีใครได้รับข่าวคราวประการใดเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 1 ปี

การจะเป็นบุตรบุญธรรมของบุคคลอื่นในขณะเดียวกันไม่ได้ และการรับบุตรบุญธรรมจะสมบูรณ์ต่อเมื่อได้จดทะเบียนตามกฎหมายแล้ว

บุตรบุญธรรมย่อมมีฐานะเช่นเดียวกับบุตรชอบด้วยกฎหมายของผู้รับบุตรบุญธรรม แต่ไม่สูญสิทธิและหน้าที่ในครอบครัวที่ได้กำเนิดมา แต่เมื่อมีการจดทะเบียนรับบุตรบุญธรรมแล้วอำนาจปกครองของบิดามารดาโดยกำเนิดก็หมดไปนับแต่วันเวลาที่เด็กเป็นบุตรบุญธรรม

การเลิกรับบุตรบุญธรรม ทำได้ดังนี้

(1) ในกรณีที่บุตรบุญธรรมยังเป็นผู้เยาว์ การเลิกก็ต้องได้รับความยินยอมจากบิดาและมารดาก่อน

(2) ถ้าบุตรบุญธรรมบรรลุนิติภาวะแล้ว อาจตกลงกันเองระหว่างผู้รับบุตรบุญธรรม แล้วไปจดทะเบียนเลิกรับบุตรบุญธรรมก็ได้

การเลิกรับบุตรบุญธรรมจะสมบูรณ์ต่อเมื่อมีการจดทะเบียนเลิกรับบุตรบุญธรรม

6. การปฏิบัติตนตามกฎหมาย

เนื่องจากกฎหมายได้กำหนดสภาพบังคับ คือ กำหนดโทษไว้ทั้งในทางอาญาและทางแพ่ง โทษทางอาญา ได้แก่ โทษประหารชีวิต จำคุก กักขัง ปรับหรือริบทรัพย์ โทษทางแพ่ง ได้แก่ การลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนหรือไม่กระทำตาม โดยการบังคับให้ชำระหนี้สินหรือชดใช้ค่าเสียหาย

จากกฎหมายที่ประชาชนควรรู้ 5 ประการที่กล่าวมา กฎหมายได้กำหนดบทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนไว้ตามโทษานุโทษ เช่น กฎหมายว่าด้วยการรับราชการทหาร ได้บัญญัติโทษไว้ว่า

"ผู้ใดหลีกเลี่ยงหรือเข้ารับราชการทหารแทนผู้อื่น หรือเรียกรับ หรือยอมจะรับทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใด โดยสัญญาว่าจะช่วยผู้ใดมิให้ต้องเข้ารับราชการทหารกองประจำการ มีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี"

กฎหมายว่าด้วยการทะเบียนราษฎรได้กำหนดโทษว่า *"เมื่อมีบุคคลใดย้ายที่อยู่ออกจากบ้านใดบ้านหนึ่ง ถ้าเจ้าบ้านไม่แจ้งต่อเจ้าพนักงานภายในเวลาที่กำหนด (15 วัน) มีความผิดต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 200 บาท"*

หรือกฎหมายได้กำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยการมีบัตรประจำตัวประชาชนไว้ว่า

(1) ผู้ใดไม่ขอมีบัตรภายในเวลาที่กำหนดไว้ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองร้อยบาท

(2) ผู้ใดที่บัตรหมดอายุ บัตรหาย บัตรถูกทำลาย เปลี่ยนชื่อตัว ชื่อสกุล ไม่ยื่นขอมีบัตรใหม่ หรือเปลี่ยนบัตรภายในเก้าสิบวัน ต้องระวางโทษปรับไม่เกินสองร้อยบาท

(3) ผู้เสียสัญชาติไทยไม่ส่งมอบบัตรคืนแก่พนักงานเจ้าหน้าที่ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสามปี หรือปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

(4) ผู้ไม่มีสัญชาติไทยผู้ใดยื่นคำขอมีบัตร โดยแจ้งข้อความ หรือแสดงหลักฐานเป็นเท็จต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ว่าตนเป็นผู้มีสัญชาติไทย หรือใช้บัตรซึ่งตนหมดสิทธิใช้เมื่อเสียสัญชาติไทยแล้ว ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หกเดือนถึงห้าปีและปรับตั้งแต่หนึ่งหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนบาท

(5) ผู้ใดนำบัตรหรือใบรับ หรือใบแทนใบรับของผู้อื่นไปใช้ แสดงว่าตนเป็นเจ้าของบัตรหรือใบรับ หรือใบแทนใบรับ ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หกเดือนถึงห้าปี และปรับตั้งแต่หนึ่งหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนบาท

(6) ผู้ใดยินยอมให้ผู้อื่นนำบัตรหรือใบรับ หรือใบแทนใบรับของตนไปใช้ในทางทุจริต ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามเดือนถึงสามปี หรือปรับตั้งแต่ห้าพันบาทถึงหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

(7) ผู้ถือบัตรผู้ใดไม่อาจแสดงบัตร หรือใบรับ หรือใบแทนใบรับ เมื่อเจ้าพนักงานตรวจบัตรขอตรวจ ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งร้อยบาท เป็นต้น

การปฏิบัติตามตัวบทกฎหมาย นอกจากจะเป็นการประพฤติปฏิบัติที่ชอบที่ควรตามหลักทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นการปฏิบัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กล่าวคือประชาชนชาวไทยทุกคนมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมายอีกด้วย

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นว่า ทำไมคนเราจึงต้องรู้กฎหมาย มีความจำเป็นและความสำคัญอย่างไร แล้วร่วมกันสรุปถึงความสำคัญที่ประชาชนต้องรู้กฎหมาย

2. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษากฎหมายต่าง ๆ ที่ประชาชนควรรู้ เช่น กฎหมายเกี่ยวกับชื่อบุคคล กฎหมายเกี่ยวกับบัตรประจำตัว กฎหมายเกี่ยวกับการรับราชการทหาร กฎหมายเกี่ยวกับทะเบียนราษฎร กฎหมายเกี่ยวกับครอบครัว เป็นต้น และนำผลการศึกษาค้นคว้ามารายงานในชั้นเรียน

3. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงผลเสียของการที่บุคคลไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแต่ละประเภท ว่าจะเกิดผลเสียแก่ตนเอง สังคม และประเทศชาติอย่างไร และร่วมกันสรุปถึงผลที่เกิดขึ้น แล้วร่วมกันเสนอแนะวิธีการแก้ไขว่าจะทำอย่างไร จึงจะให้ประชาชนรู้และปฏิบัติตามกฎหมาย

คำถาม

1. การที่ประชาชนจะปฏิเสธว่าไม่รู้กฎหมายไม่ได้ เป็นเพราะเหตุใด

2. จงอธิบายถึงสาระสำคัญ และวิธีการปฏิบัติในกฎหมายเกี่ยวกับชื่อบุคคล บัตรประจำตัว

3. เพราะเหตุใดกฎหมายเกี่ยวกับทะเบียนราษฎรจึงเกี่ยวข้องกับบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย จงอธิบาย

4. เหตุใดชายไทยจึงจำเป็นต้องรับราชการทหาร และบุคคลใดบ้างที่ไม่ต้องรับราชการทหาร

5. ปัญหาที่เกิดจากการที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายนั้น มีอะไรบ้าง จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบ รวมทั้งเสนอแนะการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

หน่วยที่ 3
หลักธรรมของพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยแล้ว ประชาชนชาวไทยประมาณร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนา แม้องค์พระมหากษัตริย์รัฐธรรมนูญก็ได้กำหนดไว้ว่าจะต้องทรงเป็นพุทธมามกะด้วย

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีทั้งคำสอนที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์แก่สังคม ในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมจึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนาตนให้เป็นคนมีคุณธรรมก่อน แล้วต่อไปก็ช่วยพัฒนาสังคมและประเทศต่อไป เพราะถ้ามนุษย์แต่ละคนไม่พยายามพัฒนาตนก่อนแล้วสังคมจะพัฒนาไปได้อย่างไร

นอกจากนั้น ในประเทศไทยเรายังมีศาสนาต่าง ๆ หลายศาสนา การที่เราจะต้องอยู่ร่วมกับบุคคลที่นับถือศาสนาต่างกัน จึงจำเป็นที่จะต้องรู้ต้องเข้าใจหลักคำสอนแห่งศาสนาของผู้อื่นด้วยเพื่อเราจะได้เข้าใจในกันและกัน และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

ในประเทศไทยนอกจากจะมีผู้นับถือศาสนาอื่น เช่นศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามแล้วเรายังมีประชาชนจำนวนไม่น้อยที่นับถือศาสนาขงจื๊อและศาสนาสิกข์หรือสิข ดังนั้นในหน่วยนี้จึงได้กล่าวถึงศาสนาขงจื๊อและศาสนาสิกข์ไว้ด้วย

บทที่ 15
หลักธรรมในพระพุทธศาสนา

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. ตระหนักถึงความสำคัญของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการดำเนินชีวิตในสังคมไทย
2. สามารถวิเคราะห์หลักธรรมต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง
3. สามารถนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมได้

ความคิดรวบยอด

สังคมไทยมีความสงบสุขมาเป็นเวลาช้านาน เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ได้ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา และประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา ซึ่งมีอยู่มากมายที่สอนให้คนทำความดี ละความชั่ว และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ อาทิเช่น โลกบาลธรรม 2 กฎแห่งกรรม สัปปุริสธรรม 7 กุศลกรรมบถ 10 เป็นต้น ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมเหล่านี้จะนำไปสู่การพัฒนาตนและสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

โลกบาลธรรม 2

การจะอยู่ร่วมกันในสังคม ประเทศชาติ โดยผาสุกฉันพี่น้องหรือญาติสนิทนั้น จำเป็นจะต้องมีความเห็นอกเห็นใจกัน ถ้ามิเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมคอยหาโอกาสเอารัดเอาเปรียบกัน ใครมีอำนาจมาก มีเงินมาก ก็พยายามใช้อำนาจและเงินทองนั้น สร้างเสริมบารมีของตนให้ยิ่ง ๆ ขึ้น เมื่อมีอิทธิพลแล้ว ก็ย่อมใช้อิทธิพลนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ตนมากที่สุด ถ้าเป็นคนดี ก็อาจใช้อิทธิพลไปในทางสร้างเสริมความดีให้แก่ตนและสังคมได้ แต่ถ้าหากเป็นคนไม่ดี เห็นแก่ตัว ก็อาจใช้อิทธิพลนั้น ๆ ไปในทางที่จะเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนแก่สังคมได้เช่นกัน และคนที่มีอิทธิพล มีอำนาจวาสนา มีเงินทองนั้น กฎหมายก็มักจะยื่นมือเข้าไปไม่ถึง หรือบางทีก็มักจะสายเกินไป เพราะเจ้าพนักงานที่รักษากฎหมายก่อนจะจับกุมใครก็จำเป็นต้องหาพยานหลักฐานให้ครบถ้วนเสียก่อน เพราะอาจจับผิดตัวได้ และศาลก็จะต้องถือว่าจำเลยนั้น เป็นผู้บริสุทธิ์ก่อนเสมอไป คนที่มีอำนาจวาสนา คนที่มีความรู้ดีนั้นย่อมไม่พยายามทิ้งหลักฐานใด ๆ ไว้ให้เป็นประโยชน์ต่อเจ้าหน้าที่นัก บางทีทั้ง ๆ ที่ทราบว่าเขาเป็นผู้ร้าย ทำผิดกฎหมาย แต่เมื่อหลักฐานไม่มี ก็ย่อมยากที่เจ้าหน้าที่จะจับกุมได้ ในโอกาสที่กฎหมายยื่นมือไปไม่ถึงเช่นนี้ ธรรมะเท่านั้นที่จะช่วยได้ และธรรมนี้นั่นเอง ที่รักษาคุ้มครองโลกไว้ได้

หาใช่กฎหมายไม่ ธรรมะหมวดนี้ ท่านเรียกว่า **โลกปาลธรรม** คือ ธรรมะสำหรับคุ้มครองโลก มีอยู่ 2 อย่างด้วยกัน คือ

1. **หิริ** แปลว่า ความละอายแก่ใจต่อการที่จะทำความชั่ว หมายความว่าการที่เราไม่ทำความชั่วนั้น ไม่ใช่เพราะอายคนนั้นคนนี้ ถ้าคนที่ไม่ทำความชั่วเพราะอายคนนั้นคนนี้ หากไม่มีใครเห็น ไม่มีใครได้ยิน ก็อาจทำความชั่วได้ แต่ถ้าหากเขาเกิดละอายใจตัวเองขึ้นมา เขาย่อมไม่ทำความชั่วทั้งในที่ลับและที่แจ้ง แม้จะมีใครมาจ้างด้วยเงินมากมายเพียงใด หรือบอกว่าจะให้ยศศักดิ์ใด ๆ ก็ตาม ถ้าหากจะต้องให้เขาทำความชั่วแล้ว เขาจะไม่ยอมทำอย่างเด็ดขาด คนโบราณเขามักจะให้สติลูกหลานว่า **"อย่าทำ (ชั่ว) นะลูก แม้คนไม่เห็น ผีสางเทวดาก็เห็น"** เพราะคนสมัยนั้นเชื่อว่าผีสางเทวดามีจริง และผีสางเทวดานั้นเรามองไม่เห็น ถ้าเราทำชั่วลงไป ผีสางเทวดาอาจเห็นได้ ทำให้เกิดความละอายต่อผีสางเทวดาขึ้นมา ก็จะไม่ทำชั่ว นับว่าเป็นศิลปะในการสอนอย่างหนึ่งเหมือนกัน แต่ศิลปะแบบนี้อาจไม่ได้ผลสำหรับคนสมัยนี้ ซึ่งไม่เชื่อว่าผีสางเทวดามีจริงก็ได้ ความจริงคนโบราณท่านมุ่งหมายที่จะสอนว่า **"แม้ไม่มีใครรู้ใครเห็น ตัวเรานั่นแหละจะรู้จะเห็น"** ต่างหาก คนที่ทำความชั่วแล้ว มักมีปมด้อย กลัวเขาจะรู้จะเห็น จะไปไหนก็ไม่องอาจ กล้าหาญ ถ้าคนที่มีเงิน มีอำนาจวาสนา มีอิทธิพล มีธรรมะข้อนี้อยู่ในใจแล้ว แม้เขามีโอกาสที่จะโกง เขาก็จะไม่โกง เพราะละอายใจตนเอง **เพราะถ้าความสบายของตนจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความทุกข์ของผู้อื่นแล้ว** คนดี ๆ เขาจะไม่ยอมทำชั่วเลยเป็นอันขาด ฉะนั้น **ธรรมะคือ หิริ นี้ จึงชื่อว่า เป็นผู้มีส่วนในการคุ้มครองโลก** ให้อยู่ร่วมกันโดยสันติสุข ประการหนึ่งเหมือนกัน

2. **โอตตัปปะ** แปลว่า ความเกรงกลัวต่อบาป หมายความว่า การที่เราไม่ทำความชั่วนั้น มิใช่เพราะเรากลัวคนโน้นจะเห็นคนนี้จะเห็น หรือกลัวตำรวจจะจับ กลัวจะต้องไปติดคุกติดตะราง เพราะถ้าคนเราไม่ทำชั่ว เพราะกลัวตำรวจจะจับ กลัวติดคุกติดตะรางแล้ว ถ้าเขาคิดว่า การทำความชั่วของเขาแนบเนียน ไม่มีหลักฐานใด ๆ เหลืออยู่ ตำรวจก็จะจับเขาไม่ได้ คนโง่ต่างหากที่ปล่อยให้ตำรวจจับได้ ถ้าเขาคิดว่าเขาฉลาดกว่าตำรวจ เขาก็อาจไม่กลัวตำรวจก็ได้ หรือถ้าเขาไม่กลัวติดคุกติดตะราง เขาก็อาจเสี่ยงทำความชั่วได้เช่นกัน เพราะถ้าตำรวจไม่เห็น หรือจับไม่ได้ ไล่ไม่ทัน เขาก็สบายไป ซึ่งเป็นความคิดที่เอาแต่ได้ถ่ายเดียว ยิ่งถ้าเขามีอำนาจวาสนามีอิทธิพลด้วยแล้ว บางทีตำรวจก็ไม่กล้ายื่นมือไปจับเหมือนกัน นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนร้ายได้ใจ ยิ่งเจ้าหน้าที่ตำรวจบางคนเห็นแก่ได้ด้วยแล้ว ยิ่งเป็นเหตุให้คนร้ายกำเริบได้ใจยิ่งขึ้นอีก เพราะถ้าตำรวจไม่จับ หรือไม่เป็นพวกเขาด้วยแล้ว เขาจะต้องไม่เกรงกลัวอะไร แต่ถ้าหากเขาจะมีคุณธรรมในใจอยู่บ้าง นั่นคือ มีธรรมอีกข้อหนึ่งคือ **โอตตัปปะ** อันได้แก่ความเกรงกลัวต่อบาป คือเกรงกลัวว่า ถ้าเราทำความชั่วลงไปแล้ว จะทำให้จิตใจของเราต่ำลงไปด้วย ยิ่งทำชั่วบ่อย ๆ จิตใจก็จะต่ำลงไปตามลำดับ **บาป คือความชั่ว** นั้น หมายความว่า **สภาพที่ทำให้จิตใจของเราต่ำทรามลงไป เปรียบเสมือนความมืด**

มีแต่จะทำให้วิถีชีวิตของเรามืดมนลงไปตามลำดับ ซึ่งตรงข้ามกับ **บุญ คือ ความดี** นั้น หมายความว่า **สภาพที่ช่วยยกระดับจิตใจของเราให้สูงขึ้น เปรียบเสมือนความสว่าง** ที่จะช่วยให้ชีวิตของเราสดใสรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ คนดีนั้น ถ้าเขาต้องทำความชั่วลงไปเพียงเล็กน้อย เขาจะเสียใจไปนานทีเดียว เพราะนั่นหมายถึงว่า เขาทำให้จิตใจถอยหลังกลับไปสู่ความมืดมนอีก ถ้าคนเราไม่ทำความชั่วเพราะกลัวว่าจิตใจของเขาจะตกต่ำลงไปตามลำดับแล้ว แม้เขาจะมีโอกาสที่จะโกงได้ เขาก็จะไม่โกง แต่มิใช่เพราะเกรงกลัวว่า จะถูกจับ แต่เพราะเกรงว่า จิตใจของเขาจะต่ำลงไปมากกว่า

ธรรมะ 2 ประการนี้ต่างหากที่ได้ช่วยสังคมไว้ ช่วยโลกไว้ได้ เพียงแต่กฎหมายเท่านั้นช่วยได้น้อยเหลือเกิน เพราะถ้าคนเรามีอำนาจแล้ว กฎหมายก็อาจไร้ความหมายได้เหมือนกัน แต่ธรรมะนั้น มีอำนาจเหนือจิตใจของคนมาก ถ้าผู้ปกครองประเทศชาติ มีธรรมะแม้เพียง 2 ประการที่กล่าวแล้ว เขาย่อมดำเนินการปกครองประชาชนไปได้โดยยุติธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบประชาชนซึ่งโง่กว่า มีอำนาจน้อยกว่า ระบบ **"มือใครยาวสาวได้สาวเอา"** หรือ **"ปลาใหญ่กินปลาเล็ก"** ก็จะหมดไปเอง ความเห็นอกเห็นใจกันก็จะเกิดขึ้น ความเอารัดเอาเปรียบกันก็จะหมดไป ความรู้สึกรักใคร่กันฉันพี่น้องก็จะเกิดขึ้น เราก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยสันติ **สันติภาพ** คือ **ความสงบสุข** ก็จะเกิดขึ้นเอง โดยไม่จำเป็นต้องไปเรียกร้องเลย เพราะเพียงการตะโกนหาสันติภาพ โดยที่ต่างก็สร้างอาวุธคอยประหัตประหารกันนั้น หาใช่ทางแห่งสันติไม่ แต่ถ้าทุกคนไม่เอารัดเอาเปรียบกัน รู้จักเห็นอกเห็นใจกันแล้ว นั่นแหละเป็นทางที่จะนำไปสู่สันติภาพตามที่ทุกคนปรารถนา ฉะนั้น ธรรมะ 2 ประการนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกว่า **โลกบาล** เพราะเป็นธรรมะที่คุ้มครองโลกให้พ้นจากการเอารัดเอาเปรียบกัน เป็นธรรมะที่คุ้มครองโลกให้ดำเนินไปโดยสันติสุข

ถ้าประเทศใดมีตำรวจไว้จับผู้ร้ายมาก มีผู้คุมมาก มีคุกตะรางมาก เรือนจำใหญ่โตโอ่โถงสามารถบรรจุนักโทษได้หลายร้อยหลายพันคน นั่นหาใช่สัญลักษณ์แห่งความเจริญไม่ ตรงข้ามนั่นคือสัญลักษณ์แห่งความเสื่อมทรามในด้านจิตใจของประเทศนั้นต่างหาก ถ้าหากประเทศใดมีตำรวจสำหรับจับกุมผู้ร้ายน้อย มีคุกตะรางน้อย และบ้านเมืองเต็มไปด้วยความสงบ นั่นต่างหากคือสัญลักษณ์แห่งความเจริญ ถ้าบ้านเมืองเต็มไปด้วยความสงบสุขอย่างนั้น ย่อมหมายถึงว่า ประชาชนมีจิตใจสูง เมื่อประชาชนมีจิตใจสูงแล้ว กฎหมายก็ไม่จำเป็น ตำรวจ คุกตะรางอาจกลายเป็นของตลกไปก็ได้ กฎหมายอาจกลายเป็นวรรณกรรมอย่างหนึ่งในประวัติศาสตร์ก็ได้

กฎแห่งกรรม : สมบัติ 4 - วิบัติ 4

คำสอนเรื่อง **กฎแห่งกรรม** เป็นเรื่องที่ลึกซึ้งละเอียดอ่อนมาก คนทั่ว ๆ ไปมักมองในด้านวัตถุหรือรูปธรรม คือเมื่อทำอะไรลงไปแล้ว จะต้องได้รับผลตอบแทนเป็นวัตถุหรือรูปธรรมทันที

ความจริงนั้นในการทำกรรมใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเกิดผล 2 ทาง คือ ผลโดยตรง กับ ผลโดยอ้อม เสมอไป

ผลโดยตรงเป็นผลทางด้านจิตใจ เป็นนามธรรม เช่น เมื่อเราทำความดี เราก็ปลาบปลื้มใจ ภูมิใจ สบายใจ เป็นการยกสถานภาพทางด้านจิตใจของเราให้สูงขึ้น ดีขึ้น หรือในการศึกษาเล่าเรียน ถ้าเราขยันศึกษาเล่าเรียน เราก็ได้ความรู้มีความเฉลียวฉลาดมากขึ้น ตรงกันข้าม ถ้าเราทำความชั่ว ก็จะทำให้เรารู้สึกไม่สบายใจ กลัดกลุ้มใจ กลัวคนอื่นจะรู้ เป็นการลดสถานภาพทางด้านจิตใจของเราให้ต่ำลง เลวลง หรือในการศึกษาเล่าเรียนถ้าเราเกียจคร้านในการเรียน เราก็ไม่ได้รับความรู้ คงโง่อยู่ตลอดไป

แต่สิ่งที่คนทั้งหลายเข้าใจถึงผลของกรรมนั้น คือ ผลทางอ้อม เช่นเมื่อเราทำความดีแล้ว ทำไมไม่ได้เงินเดือนขึ้น ทำไมไม่มีใครยกย่องหรือเห็นความดีของเราบ้าง บางคนทำความชั่ว ทำไมความชั่วจึงไม่ให้ผลสักที ไปไหนมาไหนยังมีคนยกย่องเคารพนบไหว้อยู่ นี่เป็นจุดอันตรายที่ทำให้คนหลงคิดว่า "ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป" การที่จะตอบปัญหาเรื่องนี้ จะต้องนำเรื่อง **สมบัติ 4 - วิบัติ 4** ซึ่งเป็นองค์ประกอบอันสำคัญที่จะทำให้ทราบว่าทำไมบางครั้งทำดีจึงยังไม่ได้รับผลดี หรือทำชั่วแล้วทำไมจึงยังไม่ได้รับผลชั่ว

คำว่า **สมบัติ** ในที่นี้หมายความว่า "ความสมบูรณ์, ความถึงพร้อม" และคำว่า **วิบัติ** ในที่นี้หมายความว่า "ความไม่สมบูรณ์, ความบกพร่อง" มี 4 ประการ คือ

1. **คติสมบัติ และ คติวิบัติ** คำว่า **คติ** ในที่นี้หมายถึง "สถานที่" ชีวิตของเราจะดีหรือไม่ดีนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหรือองค์ประกอบที่สำคัญประการแรก คือ "คติ-สถานที่" ถ้าเราเกิดในสถานที่ที่ดี เป็นที่ที่เจริญ เช่น เกิดในเมืองหรือในประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านการศึกษา การเศรษฐกิจ และสังคม ย่อมทำให้เราได้มีโอกาสศึกษาหรือหาสถานที่ศึกษาเล่าเรียนที่ดี ๆ ได้มากกว่าผู้ที่เกิดในชนบท ในที่ทุรกันดาร หรือในประเทศที่ด้อยพัฒนา ถ้าเราอยู่ในถิ่นที่มีอากาศบริสุทธิ์ ไร้มลพิษทางอากาศ สุขภาพร่างกายของเราก็จะแข็งแรง ถ้าเราอยู่ในชุมชนแออัดหรือที่ที่เต็มไปด้วยมลพิษ สุขภาพร่างกายเราก็จะทรุดโทรม ถ้าเราเกิดในดินแดนที่มีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ก็ย่อมมีความสุขสบายมากกว่าเกิดในดินแดนที่ทุรกันดารหรือในประเทศที่ด้อยพัฒนา เช่น ประเทศเอธิโอเปีย โซมาเลีย ในทวีปแอฟริกา ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต่างก็เป็นโรคขาดอาหาร น่าสลดสังเวชยิ่งนัก ในการศึกษาเล่าเรียน ในการประกอบธุรกิจการงานหรือรับราชการ ถ้าเราได้มีโอกาสทำงานในสถานที่ที่ใช้ความรู้ที่เราได้ศึกษาเล่าเรียนมาโดยตรง โอกาสจะเจริญก้าวหน้าย่อมมีมากกว่าที่เราจะต้องไปทำงานในสถานที่ที่เราไม่มีโอกาสใช้ความรู้ความชำนาญของเราเลย ฯลฯ สถานที่ที่ดี ที่เจริญ และสถานที่ที่เราทำงานเหมาะกับอาชีพและความรู้ความสามารถของเรานั้น นับว่าเป็น **คติสมบัติ** ของเรา สถานที่ที่ไม่ดี ไม่เจริญ และสถานที่ที่เราทำงานไม่เหมาะกับอาชีพและความรู้ความสามารถของเราเช่นนี้นับว่าเป็น **คติวิบัติ** ของเรา

แต่สถานที่ที่เป็น "คติสมบัติ" สำหรับอาชีพหนึ่ง อาจเป็น "คติวิบัติ" ของอีกอาชีพหนึ่ง หรือสถานที่ที่เป็น "คติวิบัติ" สำหรับอาชีพหนึ่ง อาจเป็น "คติสมบัติ" สำหรับอีกอาชีพหนึ่งก็ได้ เช่น ทุ่งนาในชนบทที่อยู่ห่างไกล อาจเป็น "คติสมบัติ" สำหรับการทำนา แต่ถ้าใครจะไปสร้างโรงแรม ณ ที่นั้นซึ่งห่างไกลความเจริญ การคมนาคมไม่ดี หาคนเข้าไปพักแรมไม่ได้ อย่างนี้ก็เป็น "คติวิบัติ" สำหรับการทำโรงแรม ส่วน "พัทยา" ย่อมเป็น "คติสมบัติ" สำหรับการทำธุรกิจการค้าหรือธุรกิจโรงแรม แต่ก็เป็น "คติวิบัติ" ถ้าจะใช้เป็นที่ทำไร่ทำนา เป็นต้น

2. **กาลสมบัติ และ กาลวิบัติ** คำว่า **กาล** หมายถึง "เวลา" หรือ "จังหวะชีวิต" นอกจากสถานที่จะเป็นปัจจัยช่วยให้เราประสบความสำเร็จในชีวิตหรือไม่แล้ว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่คู่กับ "สถานที่" ก็ได้แก่ "กาลเวลา" เช่น ถ้าเราเกิดในเวลาที่บ้านเมืองมีความสงบสุข ชีวิตของเราก็มีความสุขสบาย ถ้าเราเกิดในเวลาที่บ้านเมืองวุ่นวายหรือในยามสงคราม ชีวิตของเราก็พลอยวุ่นวายและเดือดร้อนไปด้วย ในเวลาที่เราเป็นเด็ก เราควรจะรีบศึกษาหาความรู้ให้มาก ๆ เพราะในสมัยที่เป็นเด็ก ไม่ค่อยมีปัญหาที่จะต้องรับผิดชอบเหมือนผู้ใหญ่ จิตใจยังบริสุทธิ์คล้าย ๆ ผ้าขาวหรือกระดานชนวนที่ว่างเปล่า ถ้าเราขยันศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ในขณะที่ความจำยังดีอยู่ เราก็มีโอกาสได้รับความรู้มาก ทำให้เป็นเด็กเฉลียวฉลาด เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ได้รับการศึกษาสูง ๆ ย่อมมีโอกาสทำงานในหน้าที่ตำแหน่งสูง ๆ มีรายได้หรือเงินเดือนสูง แต่ถ้าในวัยเด็กเอาแต่เล่น หนีโรงเรียน ไม่ตั้งอกตั้งใจศึกษาเล่าเรียน สอบตกบ่อย ๆ หรือสอบได้ แต่คะแนนไม่ดี โอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนสูง ๆ ขึ้นไปก็ไม่มี ในที่สุดเมื่อโตขึ้นก็ต้องไปทำงานที่ต้องใช้แรงกายมาก ต้องทำงานหนัก หรือในการทำนา ถ้าเราทำนาในหน้าฝนเรียกว่าทำ "นาปี" ได้อาศัยธรรมชาติคือน้ำฝนช่วย การลงทุนก็น้อย ผลที่ได้ก็มาก นับว่าทำถูกกาลเวลา ส่วนการทำนาหน้าแล้งที่เรียกว่าทำ "นาปรัง" นั้นต้องลงทุนมาก เพราะต้องเสียเงินสูบน้ำเข้านา แต่เมื่อทำเสร็จแล้วได้ผลน้อย ราคาข้าวนาปรังก็ต่ำกว่าข้าวนาปี

การทำกิจการใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเล่าเรียนหรือทำการงานก็ตาม ถ้าทำได้ถูกกับกาลเวลาหรือถูกจังหวะก็เป็น **กาลสมบัติ** ถ้าทำไม่ถูกกาลเวลาหรือผิดจังหวะก็เป็น **กาลวิบัติ**

เมื่อรวม "คติ" และ "กาล" เข้าด้วยกัน เรามักจะพูดว่าจะทำอะไรต้องให้รู้จัก "กาลเทศะ" คือต้องได้ทั้ง "คติสมบัติ" และ "กาลสมบัติ" จึงจะประสบความสำเร็จ ถ้าทำอะไรไม่รู้จัก "กาลเทศะ" คือเป็นทั้ง "คติวิบัติ" และ "กาลวิบัติ" ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายให้แก่ตนได้

3. **อุปธิสมบัติ และ อุปธิวิบัติ** คำว่า **อุปธิ** ในที่นี้หมายถึง "บุคคล" ซึ่งอาจเป็นตัวเราเองหรือบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องก็ได้ เช่นคนที่มีบุคลิกลักษณะดี มีสุขภาพพลานามัยดี มีรูปร่างสวยงาม จัดว่าเป็น "อุปธิสมบัติ" คนที่มีบุคลิกลักษณะไม่ดี ร่างกายพิกลพิการ ขี้ริ้วขี้เหร่ มีสุขภาพพลานามัยไม่ดี เป็นคนขี้โรคเจ็บออด ๆ แอด ๆ แบบ "สามวันดีสี่วันไข้" อย่างนี้ แม้จะมีวิชาความรู้ดี แต่สุขภาพไม่ดีหรือร่างกายพิการ โอกาสที่จะประสบความสำเร็จย่อมสู้คนที่มีสุขภาพดี บุคลิกภาพดีไม่ได้

นอกจากนั้นชีวิตของเรายังขึ้นอยู่กับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมอีกด้วย นับตั้งแต่บิดามารดา ครูอาจารย์ของเราเป็นต้นมา ถ้าเรามีบิดามารดาที่มีฐานะดี โอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนก็มีมากกว่าผู้ที่มีบิดามารดายากจน หรือแม้บิดามารดามีฐานะดี แต่มองไม่เห็นประโยชน์ของการศึกษา เราก็อาจไม่มีโอกาสศึกษาได้สูงนัก ซึ่งจะทำให้อนาคตของเราไม่แจ่มใส หรือแม้บิดามารดาจะมองเห็นประโยชน์ของการศึกษา แต่ไม่มีฐานะพอที่จะส่งเสียให้เราได้เรียนสูง ๆ ขึ้นไปได้ เราก็อาจไม่มีโอกาสได้ศึกษาสูง และอาจกลายเป็นคนโง่ไปได้

ในการศึกษาเล่าเรียน ถ้าเราได้ครูอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถสูง มีคุณภาพ มีความยุติธรรม ตั้งอกตั้งใจอบรมสั่งสอนด้วยความเสียสละ ก็อาจทำให้ชีวิตของเราเจริญรุ่งเรืองได้มาก แต่ถ้าเราได้ครูอาจารย์ที่มีความรู้น้อย ปราศจากคุณธรรม สอนหนังสือพอให้เวลาหมดไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น เราก็จะได้ความรู้น้อย ไม่ได้แบบอย่างที่ดี อาจทำให้ชีวิตของเราไม่เจริญก้าวหน้าไปเท่าที่ควร

แม้ในด้านอื่น ๆ เช่นในการดำรงชีวิตคู่ ถ้าเราได้คู่ครองที่ดี ชีวิตเราก็จะมีความสุข ถ้าได้คู่ครองที่ไม่ดี ชีวิตของเราก็อาจจะอับเฉา เมื่อเรามีลูก ถ้าลูกของเราเป็นเด็กดีเชื่อฟังคำสั่งสอน เฉลียวฉลาดตั้งอกตั้งใจเรียนหนังสือ สอบได้คะแนนสูง พ่อแม่ก็จะพลอยปลาบปลื้มยินดี และมีความภาคภูมิใจไปด้วย ถ้าเราได้ลูกที่ไม่เชื่อฟัง เกียจคร้านในการศึกษาเล่าเรียน ประพฤติตนเป็นอันธพาล ติดยาเสพย์ติด พ่อแม่ก็จะพลอยเป็นทุกข์เดือดร้อนไปด้วย หรือในการทำงานไม่ว่าจะเป็นที่ใดก็ตาม ก็ย่อมจะต้องมีผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชา ถ้าเราได้ผู้บังคับบัญชาที่ดีมีคุณธรรม มีความยุติธรรม มีเพื่อนร่วมงานที่ดีคอยเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน ได้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่ดีไว้ใจได้ ทำงานที่ได้รับมอบหมายได้เรียบร้อย อย่างนี้ก็เป็น **อุปธิสมบัติ** ถ้าเราได้ผู้บังคับบัญชาไม่ดี ไม่มีความยุติธรรม ได้เพื่อนร่วมงานไม่ดี มีแต่คอยอิจฉาริษยา ปัดแข้งปัดขากัน ได้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่ไม่ดี เกียจคร้านในการทำงาน อย่างนี้ก็เป็น **อุปธิวิบัติ** ซึ่งแต่ละคนล้วนมีส่วนช่วยบันดาลให้ชีวิตของเรามีความสุขหรือความทุกข์ ประสบความสำเร็จหรือต้องผิดหวังเป็นต้น ด้วยกันทั้งสิ้น

4. **ปโยคสมบัติ และ ปโยควิบัติ** นอกจาก "สมบัติ" และ "วิบัติ" 3 อย่าง ดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งที่จะบันดาลให้ชีวิตของเราหรือการทำงานของเราประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด นั้นคือ **ปโยค** หมายถึง "กรรมวิธี" ในการทำงาน

ในการทำงานนั้นเราจะต้องรู้จัก "วางแผน" ให้ดีเสียก่อน ว่าจะต้องมีขั้นตอนอย่างไร แล้วทำไปตามขั้นตอนที่วางไว้ ไม่ใช่สักแต่ว่าทำงานให้เสร็จไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ในการศึกษาเล่าเรียนก็ต้องมีการวางแผน ตอนที่เรายังเป็นเด็กอยู่พ่อแม่ย่อมมีส่วนสำคัญในการวางแผนชีวิตให้แก่ลูกของตน แต่เมื่อลูกโตขึ้นแล้วก็จะต้องรู้จักวางแผนด้วยตนเองโดยมีพ่อแม่เป็นที่ปรึกษา เพราะการศึกษาเล่าเรียนนั้นต้องให้เป็นไปตามความถนัดของลูกไม่ใช่ตามที่พ่อแม่กำหนดให้ เพราะบางทีพ่อแม่อยากให้ลูกเรียนทางด้านแพทยศาสตร์ แต่ลูกชอบทางรัฐศาสตร์ เมื่อพ่อแม่บังคับให้ลูกเรียนในสาขาที่

ลูกไม่ชอบและไม่ถนัด อาจสอบเข้าในสาขาที่พ่อแม่ชอบไม่ได้ หรือสอบเข้าได้ แต่ลูกไม่สนใจ อาจทำให้เกิดความล้มเหลวในการศึกษา และเป็นปัจจัยทำให้ประสบความผิดหวังและความล้มเหลวในชีวิตได้

การวางแผนในชีวิตหรือวางแผนในการทำงานได้ดี และปฏิบัติไปตามแผนที่วางไว้จนประสบความสำเร็จ จัดเป็น **ปโยคสมบัติ** แต่ถ้าหากไม่ได้วางแผนหรือวางแผนไว้ไม่ดีหรือไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนตามแผนที่วางไว้ แล้วต้องผิดหวังหรือประสบความล้มเหลว ก็จัดเป็น **ปโยควิบัติ**

คนบางคนที่เป็นใหญ่เป็นโตเป็นผู้มีอำนาจขึ้นมานั้นก็เพราะกรรมดีที่เขาได้ทำไว้ แต่เมื่อเขาเป็นใหญ่เป็นโตขึ้นมาแล้ว เขาทำความชั่วลงไป เช่น ฉ้อราษฎร์บังหลวง แต่ยังไม่ได้รับโทษก็เพราะกรรมดีของเขาที่มีอยู่มากนั้นช่วยคุ้มครองไว้ แต่มิใช่กรรมชั่วที่เขาทำไว้จะไม่ให้ผล ความจริงกำลังรอจังหวะที่จะให้ผลอยู่ ตัวอย่างเช่น พอหมดอำนาจวาสนาก็จะถูกยึดทรัพย์ถูกสอบสวน บางทีก็ถึงติดคุกติดตะราง ถูกถอดยศหรือบรรดาศักดิ์เป็นต้น หรือบางคนทำดีแล้วยังไม่ได้ดีเท่าที่ควรก็ต้องพิจารณาดูว่ามีปัจจัยอะไร **วิบัติ** หรือบกพร่องบ้างหรือไม่ เช่น ถ้าทำความดีผิดกาลเทศะ คือเป็นทั้ง **คติวิบัติ** และ **กาลวิบัติ** ความดีก็จะยังไม่ให้ผล สามีหรือภรรยาไม่ดี ก็อาจมีผลเสียมาถึงคู่ครองทั้งโดยตรงโดยอ้อมได้ หรือเราได้ผู้บังคับบัญชาที่ไม่ดี ไม่มีความยุติธรรม ชอบแต่คนประจบสอพลอเป็นต้น อย่างนี้ก็เป็น **อุปธิวิบัติ** ทำให้เราไม่ได้รับผลตอบแทนที่ดีได้ หรือถ้าเราไม่ได้วางแผนในการทำงานให้ดี ไม่รู้จักกลวิธีในการทำงานที่ดี ไม่มีความสุขุมรอบคอบในการทำงานเป็นต้น เราก็อาจไม่ประสบความสำเร็จในการทำงานเพราะ **ปโยควิบัติ** ได้

ส่วนคนที่มีอำนาจวาสนาเพราะได้ประกอบคุณความดีมามากนั้น ถ้าเขาเกิดฉ้อราษฎร์บังหลวงขึ้นมา บางทีก็ยังไม่ได้รับโทษให้สาสม ก็เพราะเวลานั้นเขามีอำนาจ มีผู้ใต้บังคับบัญชาประจบสอพลอคอยช่วยเหลือแนะนำวิธีการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่แนบเนียนให้ไม่ทิ้ง "ใบเสร็จ" ไว้ให้จับได้ มีศิลปะหรือเทคนิคในการโกง เจ้าหน้าที่ตำรวจไม่มีหลักฐานเพียงพอ อย่างนี้เขาก็ยังคง "ลอยนวล" อยู่ในสังคมได้ เพราะเขาโกงถูกกาลเทศะ มีผู้ช่วยเหลือคุ้มครอง และมีเทคนิคที่ดี นั่นคือ "คติสมบัติ กาลสมบัติ อุปธิสมบัติ และ ปโยคสมบัติ" ได้ช่วยคุ้มครอง แต่เมื่อ "คติ – กาล – อุปธิ – ปโยค" กลายเป็น "วิบัติ" เมื่อใด เมื่อนั้น เขาจะต้องได้รับผลอย่างแน่นอน

สัปปุริสธรรม 7

คำว่า **สัปปุริสธรรม** ประกอบด้วยคำว่า "สัปปุริส (คนดี) + ธรรม" แปลว่า ธรรมะของสัตบุรุษ ธรรมะประจำใจสัตบุรุษ หรือ ธรรมะที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คือ ธรรมะของคนดี ธรรมะประจำใจคนดี หรือธรรมะที่ทำให้คนเป็นคนดีนั่นเอง

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม เราต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม จึงจำต้องพึ่งพาอาศัยกัน จะต้องคบหาสมาคมกัน แต่การที่เราจะคบใครนั้น เราจะต้องเลือกคบคนดีให้มาก เพราะการคบคนดีเป็นศรีแก่ตัว พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนไว้ว่า **"การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต เป็นมงคลอันสูงสุด"** การที่เราจะทราบว่าคนใดเป็นคนดีหรือเป็นสัตบุรุษนั้น ก็ต้องพิจารณาดูว่าเขามีคุณสมบัติของความเป็นสัตบุรุษหรือคนดีหรือไม่ คุณสมบัติหรือคุณธรรมของสัตบุรุษนั้นเรียกว่า **สัปปุริสธรรม** มี 7 ประการ คือ

1. **ธัมมัญญุตา** แปลว่า **ความเป็นผู้รู้จักเหตุ** เช่นรู้จักว่าการทำความดีเป็นต้นเหตุแห่งความสุข หรือเป็นต้นเหตุที่จะนำความสุขมาให้ การทำความชั่วเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ หรือเป็นต้นเหตุที่จะนำความทุกข์มาสู่ เป็นต้น เพราะสิ่งใดก็ตามเมื่อเกิดมีผลขึ้นมาแล้วก็ย่อมจะต้องมีเหตุที่ทำให้เกิดผลทั้งนั้น เช่นเดียวกับเมื่อมีต้นมะม่วง ก็จะต้องมีผลมะม่วงตามมาฉะนั้น

2. **อัตถัญญุตา** แปลว่า **ความเป็นผู้รู้จักผล** เช่นรู้ว่าความสุขเป็นผลแห่งการทำความดี ความทุกข์เป็นผลแห่งการทำความชั่ว เช่นเดียวกับในการสอบไล่ ถ้าเราสอบไล่ได้ก็ทราบว่านั้นเป็นผลแห่งความขยัน ความตั้งอกตั้งใจศึกษาเล่าเรียน หรือถ้าเราสอบไล่ตกก็ทราบว่านั้นเป็นผลแห่งความเกียจคร้าน ความไม่ตั้งอกตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

เมื่อรวมคุณธรรม 2 ประการนั้นเข้าด้วยกันแล้ว ก็หมายความว่า สัตบุรุษหรือคนดีนั้นจะต้องเป็นคนมีเหตุผล และพร้อมที่จะรับฟังเหตุผลของผู้อื่นด้วย ไม่ใช่ทำอะไรก็จะเป็นคนเอาแต่ใจตัวหรือเป็นคนเจ้าอารมณ์

3. **อัตตัญญุตา** แปลว่า **ความเป็นผู้รู้จักตน** คือต้องรู้สึกตัวอยู่เสมอว่า เราเป็นใคร มีชาติตระกูล ยศ ศักดิ์ สมบัติ บริวาร ความรู้และคุณธรรมแค่ไหนเพียงไร แล้วต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับภาวะนั้น ๆ อย่าลืมตัวเป็นอันขาด ต้องรู้จักหน้าที่ของตน เช่น เป็นนักเรียนก็ต้องรู้จักตัวอยู่เสมอว่าตนเป็นนักเรียน มีหน้าที่ที่จะขยันศึกษาเล่าเรียน ดูตำรับตำราให้มากที่สุด ต้องขยันทำแบบฝึกหัดหรือการบ้านที่ครูอาจารย์สั่งให้ทำ จะต้องพยายามทำตนให้เป็นนักเรียนที่ดีที่สุด จะต้องเชื่อฟังและเคารพครูบาอาจารย์ตลอดเวลาทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน จะต้องถือว่าแม้ครูอาจารย์ท่านจะดุบ้างลงโทษบ้าง แต่ท่านก็ทำด้วยความหวังดี ด้วยความปรารถนาดี ท่านจึงเป็นเสมือนผู้ชี้ขุมทรัพย์อันยิ่งใหญ่ได้แก่วิชาความรู้ให้แก่เรา

4. **มัตตัญญุตา** แปลว่า **ความเป็นผู้รู้จักประมาณ** คือต้องรู้จักความพอดี ความพอเหมาะ เช่นในการแสวงหาเครื่องยังชีพ ก็ต้องแสวงหาในทางที่สุจริตที่ชอบธรรม ไม่โลภมากจนเกินไป เมื่อหามาได้แล้วก็ต้องรู้จักประมาณในการใช้จ่ายด้วย ต้องไม่ให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไปนัก และก็ต้องไม่ให้ฝืดเคืองจนเกินไปด้วย ต้องรู้จักประมาณกำลังความรู้ความสามารถของตนว่ามีมากน้อยเพียงใด อย่าทำอะไรให้เกินตัว เกินกำลัง เกินความสามารถของตน เพราะอาจเป็นอันตรายต่อตนเองได้

5. **กาลัญญุตา** แปลว่า **ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา** คือจะทำอะไรก็ต้องรู้จักกาลเวลา รู้จังหวะในการที่จะทำหรือจะพูดสิ่งใด ๆ หรือเรื่องใด ๆ ก็ตาม เพราะการกระทำอะไรผิดกาลเวลา ผิดจังหวะนั้น นอกจากจะไม่ได้รับผลสำเร็จแล้วยังมักจะทำให้ได้รับความเสียหายในภายหลังอีกด้วย เช่น การทำนาในฤดูแล้ง นอกจากจะต้องลำบาก หรือเสียเงินทองในการทดน้ำเข้านาแล้ว บางทีก็ยังได้ผลไม่คุ้มค่ากับแรงงานและทุนที่ลงไปอีกด้วย

6. **ปริสัญญุตา** แปลว่า **ความเป็นผู้รู้จักบริษัท** คือต้องเป็นผู้รู้จักสังคม สมาคมและประชาชนว่าสังคมใดสมาคมใดควรจะเข้าไปร่วมด้วย สังคมใดสมาคมใดควรจะหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล และจะต้องรู้ต่อไปอีกว่า เมื่อเข้าสังคมนี้สมาคมนี้แล้ว จะต้องประพฤติตัวอย่างไร วางตัวอย่างไร จะต้องพูดอย่างไร และจะต้องรู้จักมรรยาทในสังคมหรือสมาคมนั้น ๆ จะได้ไม่เคอะเขิน เวลาเข้าสู่สังคมหรือสมาคมใดก็ตาม จะต้องทำตัวให้เข้ากับสังคมหรือสมาคมนั้นให้ได้โดยถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

7. **ปุคคลปโรปรัญญุตา** หรือเรียกสั้น ๆ ว่า **ปุคคลัญญุตา** แปลว่า ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคลว่า บุคคลนี้เป็นคนดี ควรคบ บุคคลนั้นเป็นคนไม่ดี ไม่ควรคบ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะในสังคมทั่ว ๆ ไป ย่อมมีทั้งคนดีและคนชั่วด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้นจึงต้องรู้จักเลือกคบคน เพราะ “การคบคนดีย่อมเป็นศรีแก่ตัว ส่วนการคบคนชั่วจะพาตัวให้บรรลัย” การเลือกคบคนจึงเป็นหลักการที่สำคัญยิ่งของสัตบุรุษประการหนึ่ง เพราะการคบคนชั่ว แม้ตัวเราจะมิได้ชั่วตาม แต่ก็อาจไม่เป็นที่ไว้วางใจของผู้อื่นก็ได้ เพราะคนอื่นเขาอาจระแวงหรือเข้าใจว่าเราก็คงเป็นคนชั่วตามไปด้วย ฉะนั้นในเรื่องคบคนนี้ จึงควรระมัดระวังให้มาก

ผู้ใดมีคุณธรรมทั้ง 7 ประการอยู่ในใจและสามารถประพฤติปฏิบัติตามหลักการเหล่านี้ได้โดยสมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นย่อมชื่อว่า เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็น **สัตบุรุษ** หรือ **คนดี** ในพระพุทธศาสนา คนดีมิได้หมายถึงคนที่ร่ำรวยหรือคนที่มีอำนาจเสมอไป คนดีหมายถึงคนที่มีหลักธรรมเหล่านี้ประจำใจ คนที่มีหลักธรรม 7 ประการนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวไม่ว่าเขาจะเป็นคนมั่งมีหรือยากจน ไม่ว่าจะเป็นคนมีอำนาจหรือไร้อำนาจก็ตาม ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็น “สัตบุรุษ” หรือ “คนดี” ทั้งสิ้น ส่วนคนที่มั่งมีหรือมีอำนาจวาสนา แต่ไร้คุณธรรมของสัตบุรุษแล้ว พระพุทธเจ้าหาทรงสรรเสริญว่าเป็น “สัตบุรุษ” หรือ “คนดี” ไม่

กุศลกรรมบถ 10

บรรดาข้อธรรมที่เป็นแนวทางให้ทำความดี ที่เป็นข้อห้ามเช่นศีลก็มี ที่มิใช่ข้อห้าม แต่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อเสริมข้อห้ามก็มี ในธรรมหมวดเดียวกันมีทั้งข้อห้ามและข้อควรประพฤติก็มี เช่น กุศลกรรมบถที่จะอธิบายในที่นี้ **กุศลกรรมบถ** ท่านเรียกว่า **อาคาริยวินัย** คือข้อปฏิบัติของคนมีเรือน

แต่มิใช่ห้ามไม่ให้คนที่ไม่มีเรือนเช่นพระสงฆ์ปฏิบัติ มิใช่คนมีเรือนผูกขาดข้างเดียว ท่านเรียกว่า **มนุษยธรรม** ก็มี เพราะเป็นองค์ธรรมสร้างความเป็นมนุษย์

กุศลกรรมบถ = กุศล + กรรม + บถ แปลว่า ทางแห่งการสร้างความดี หรือเรียกสั้น ๆ ว่า วิธีทำความดี มี 10 อย่าง จัดเป็นกรรม 3 อย่าง คือ กายกรรม 1 วจีกรรม 1 มโนกรรม 1

กายกรรมมี 3 อย่าง คือ

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วงไป
2. อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย
3. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

ข้อ 1 ท่านมุ่งหมายให้อบรมจิตของตนให้คลายความเหี้ยมโหด มีเมตตากรุณาต่อกัน ไม่ทำลายชีวิต หรือเบียดเบียนร่างกายกัน ชีวิตเป็นสิ่งที่มนุษย์และสัตว์ทุกรูปทุกนามหวงแหนที่สุด ข้อนี้จึงชื่อว่าให้ความปลอดภัยแก่กันและกัน คุ้มครองสิ่งที่หวงแหนที่สุดคือชีวิต การละเมิด ฝ่าฝืน พยายามทำ ชื่อว่า ทำลายทั้งตนเองและผู้อื่น

อนึ่ง ข้อนี้ ท่านจัดเป็นองค์ศีลด้วย ผู้ใดล่วงละเมิดชื่อว่า **ขาดศีล** หมายถึงฆ่าให้ตาย แม้ทำร้ายร่างกาย ชื่อว่า ทำศีลให้ด่างพร้อย การทรมานทรกรรมสัตว์ก็ชื่อว่า ทำศีลให้ด่างพร้อย เหมือนกัน

การฆ่าที่ถึงขั้นขาดศีล ต้องประกอบด้วยองค์ 5 คือ

1. สัตว์มีชีวิต
2. รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
3. มีจิตคิดจะฆ่า
4. พยายามฆ่า
5. สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

ผู้ใดฆ่าสัตว์ถึงตาย ด้วยองค์ 5 ประการนี้ ชื่อว่า **ขาดศีล** ส่วนบาปกรรมที่เกิดจากการฆ่าสัตว์นั้น ท่านวางหลักเครื่องตัดสินไว้ 3 อย่าง คือ

1. วัตถุ – สัตว์ที่ถูกฆ่า
2. เจตนา – ความตั้งใจของผู้ฆ่า
3. ประโยค – วิธีการฆ่า

ในการฆ่า อาจจะฆ่าคนหรือสัตว์ก็ได้ บาปกรรมจึงไม่เสมอกัน ในคนด้วยกันก็มีผู้ทรงคุณ และผู้ไร้คุณ นอกจากนั้นยังเป็นมารดา บิดา พระอรหันต์ ซึ่งบาปกรรมย่อมไม่เสมอกัน ในเรื่องเจตนาก็ไม่เท่ากัน ฆ่าด้วยอาฆาตพยาบาท ฆ่าด้วยความเหี้ยมโหด ฆ่าด้วยเห็นแก่สนุกสนาน เช่น ยิงนก ตกปลา วิธีการฆ่าก็ต่างกัน เช่นฆ่าคนกับฆ่าสัตว์ ความพยายามที่จะฆ่าและวิธีฆ่าก็ต่างกันมาก ฉะนั้น เมื่อว่าถึงบาปกรรม คือความชั่วที่จะเกิดขึ้นประจำใจ จึงมากน้อยผิดกัน

ข้อ 2 มีความมุ่งหมายให้ประกอบอาชีพโดยทางสุจริต เคารพในกรรมสิทธิ์ของกันและกัน ข้อนี้ ท่านจัดเป็นองค์ศีลเหมือนกัน ฉะนั้น ผู้ล่วงละเมิดจึงชื่อว่า **ขาดศีล** แต่ศีลจะขาดต้องประกอบด้วยองค์ 5 คือ

1. ของนั้นมีเจ้าของ
2. ตนรู้ว่ามีเจ้าของ
3. มีจิตคิดจะลัก
4. พยายามลัก
5. ได้ของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น

สิ่งของของตนไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตาม ต่างคนต่างก็มีความหวงแหนด้วยกันทั้งนั้น ถือว่าเป็นของตนด้วยกันทุกคน การก้าวก่าย ล่วงกรรมสิทธิ์ ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจ แต่ถ้าทุกคนต่างรักษาสิทธิ์ของกันและกัน หาวิธีที่จะได้มาซึ่งสิ่งของเพื่อเลี้ยงชีพโดยชอบ ชื่อว่า สร้างทางแห่งการทำความดีประการหนึ่ง

ข้อ 3 ท่านมุ่งหมาย ความเป็นปึกแผ่นแห่งวงศ์สกุล ไม่ให้สับสนกันในการสืบต่อวงศ์สกุล ทุกคนมีความรู้สึกว่า ตนเป็นเจ้าของ โดยเฉพาะผู้ที่รู้สึกว่าตนเป็นเจ้าของในผู้นั้น ย่อมหวงแหนปานชีวิต ถ้าใครละเมิดต่อกัน หมายถึงต้องเป็นศัตรูต่อกัน หาสามัคคีมิได้เลย แต่ถ้าต่างช่วยกันดูแลและรู้สึกหวงแหนในสิ่งของของตนตรงกัน ความสามัคคีก็มีขึ้น ความร้าวรานก็หายไป จะไปไหนมาไหนก็หมดความกังวล เพราะไว้ใจกันได้ การงดเว้นการประพฤติผิดในกามจึงชื่อว่า เป็นทางสร้างความดีประการหนึ่ง

กายกรรม 3 ประการ หมายถึงการกระทำซึ่งปรากฏทางกาย เมื่อจัดเป็น ศีล 5 ก็ได้ในองค์ 3 ข้างต้น นี้เป็นวิธีสร้างความดีทางกาย

วจีกรรมมี 4 อย่าง คือ

1. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ
2. ปิสุณาย วาจาย เวรมณี เว้นจากพูดส่อเสียด
3. ผรุสาย วาจาย เวรมณี เว้นจากพูดคำหยาบ
4. สัมผัปปลาปา เวรมณี เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

ข้อ 1 เว้นจากการพูดเท็จ พูดเท็จคือ ผู้พูดตั้งใจพูดให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เช่น รู้ว่าไม่รู้ เห็นว่าไม่เห็น พูดอาศัยมูลเดิมที่จริง แต่ต่อเติมให้มากกว่าความเป็นจริง ที่เรียกว่า **เสริมความ** พูดอาศัยมูลเดิม แต่ตัดข้อความที่ประสงค์ไม่ให้ผู้อื่นรู้ออกเสีย เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจผิด ที่เรียกว่า **อำความ** แม้แสดงกายวิการ เช่น พยักหน้า หรือสั่นศีรษะ เป็นต้น ถ้าผู้อื่นรู้ข้อที่ตนประสงค์จะให้คลาดเคลื่อน จัดเป็นการพูดเท็จทั้งสิ้น ฉะนั้น จึงหมายไปถึงเขียนจดหมายโกหก รายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอม เผยแพร่ข่าวเท็จ ส่วนความเชื่อของผู้อื่นไม่ถือเป็นประมาณ การเว้นคือละเว้นไม่พูดคำเท็จ หรือแสดงอาการเท็จเหล่านั้น กล่าวถ้อยคำที่เป็นจริงเป็นคนซื่อตรง จะเป็นเหตุให้เป็นที่นับถือไว้วางใจของคนทั้งหลาย และสะดวกสบายไม่ต้องทำให้เสียเวลาในการสอบสวน แม้คนที่ผิดต่อกฎหมายบ้านเมือง ยอมรับสารภาพ ไม่ปกปิด ไม่ป้ายความผิดที่ตนทำให้แก่คนอื่น ก็ย่อมได้รับความปรานียกโทษ ผ่อนหนักเป็นเบา และไม่ต้องเปลืองเวลาของผู้พิพากษาตุลาการ การเว้นจากการกล่าวคำเท็จ จึงชื่อว่า เป็นทางสร้างความดี ประการหนึ่ง

ข้อ 2 เว้นจากการพูดส่อเสียด คือไม่กล่าวคำที่ส่อเสียด วาจาแม้จะจริงบางอย่าง แต่ผู้พูดพูดด้วยตั้งใจจะให้แตกร้าวกัน ด้วยหวังประโยชน์ความชอบเพื่อตนหรือเพื่อให้เกลียดชังคนที่ตนไม่ชอบ วาจาเช่นนี้แม้จะจริง แต่เป็นเหตุให้เขาผูกความพยาบาทกัน ไม่ใช่พูดเพื่อหวังดี ชื่อว่า **คำส่อเสียด** การเว้นหมายถึงการละเว้นไม่พูดคำส่อเสียด และพิจารณาเห็นโทษแล้ว กลับพูดแต่คำที่จะแนะนำคนที่ไม่รู้จักกันให้รู้จักกัน ที่รู้จักกันแล้วให้คุ้นเคยกันมากขึ้น สร้างความสนิทสนมในกลุ่มชนด้วยวาจาของตน การเว้นจากคำส่อเสียด จึงชื่อว่า เป็นทางสร้างความดีอีกประการหนึ่ง

ข้อ 3 เว้นจากการพูดคำหยาบ คำหยาบ ได้แก่คำที่ผู้พูดตั้งใจพูดเสียดแทงผู้ที่ตนมุ่งหมายให้เจ็บใจหรือได้รับความอัปยศ คำหยาบเป็นไปโดยอาการ 2 อย่าง คือ แกล้งพูดยกยอด้วยเรื่องดี แต่กระทบถึงชาติเป็นต้น 1 พูดกดให้เลวลง 1 คำหยาบย่อมเสียดแทงผู้อื่น ทำให้เขาเจ็บใจ ได้รับความอับอายต่าง ๆ ไม่เป็นที่พอใจของผู้ที่ถูกว่า แม้ผู้นั้นจะเป็นผู้อยู่ใต้อำนาจ เป็นคนต่ำต้อย ไม่กล้ากล่าวตอบโต้ก็ตาม ถึงกระนั้น ก็ยังนึกที่จะตอบหรือไม่ก็คับแค้นใจผูกอาฆาต ถ้าเป็นคนทัดเทียมกัน ก็จะกล่าวโต้ตอบกัน เกิดทะเลาะวิวาท อาจเป็นคดีหมิ่นประมาท ต้องเสียทรัพย์ถูกปรับไหม มิฉะนั้น ต่างก็จองเวร คิดแก้แค้นกันมิรู้สิ้น เป็นเหตุหายนะคือเสื่อมเสียโดยส่วนเดียว พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า **อย่าได้กล่าวคำหยาบกะใคร ๆ เขาเหล่านั้นฉุกท่านว่า พึงกล่าวตอบท่าน อันการกล่าวแข่งดีกัน เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อาชญาตอบพึงถูกต้องท่าน** การเว้นหมายถึงการละเว้นไม่พูดไม่เปล่งคำหยาบดังว่ามานั้น กลับกล่าวคำไพเราะอ่อนหวาน อันควรตื้นตันใจ เป็นเหตุให้เป็นที่รักยึดเหนี่ยวน้ำใจของคนทั้งหลายไว้ได้ บุตรธิดารู้จักเจรจากับมารดาบิดาด้วยคำอ่อนหวาน คำนั้นย่อมเป็นที่จับใจท่าน เพิ่มความรักให้มากยิ่งขึ้น ฉะนั้น การเว้นจากพูดคำหยาบ จึงชื่อว่าทางสร้างความดีประการหนึ่ง

ข้อ 4 เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ คำเพ้อเจ้อ ได้แก่คำเหลวไหล ไม่มีหลักฐาน พูดพล่อย ๆ ไม่ชวนฟัง ไม่เป็นประโยชน์ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง เป็นที่ตั้งแห่งความฟุ้งซ่านจนเกิดประมาท ทำให้เวลาหมดไปโดยไร้ประโยชน์ การเว้น หมายถึงการละไม่พูด ไม่กล่าวคำเช่นนั้น แต่กลับกล่าววาจา มีหลักฐาน ชี้แจงชักนำให้ผู้ฟังละเลิกทางปฏิบัติผิด ปลุกใจให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูก เป็นเหตุให้ผู้ฟังนิยมนับถือ ฉะนั้น การเว้นจากพูดเพ้อเจ้อ จึงชื่อว่าเป็นทางสร้างความดีอีกประการหนึ่ง

วจีกรรม 4 ประการนี้ มีเว้นจากการพูดเท็จเป็นต้น มีประโยชน์ที่พึงเห็นได้ง่าย พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าวาจาเช่นนี้เป็น **สัมมาวาจา วาจาชอบ** ทั้งเป็นเหตุให้ศีลทางวาจาบริสุทธิ์สะอาดหมดจด และใจก็จักบริสุทธิ์ วจีกรรมทั้ง 4 ประการ จึงชื่อว่า เป็นทางแห่งการสร้างความดี

มโนกรรมมี 3 อย่าง คือ

1. อนภิชฌา ไม่โลภอยากได้ของเขา
2. อพยาบาท ไม่พยาบาทปองร้ายเขา
3. สัมมาทิฐิ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

ข้อ 1 อนภิชฌา ความไม่โลภอยากได้ของเขา หมายถึง การไม่เอาใจไปจดจ่อ เพ่งเล็งทรัพย์สินของผู้อื่น เพื่อที่จะได้มาโดยทุจริต เช่น โกง หลอกลวง เป็นต้น เป็นอาการยินดีในทรัพย์สินของตน แสวงหาทรัพย์โดยทางสุจริต ครั้นได้มาก็ไม่คิดว่าของตนเลวกว่าของคนอื่น แล้วคิดเพ่งเล็งที่จะเอาของคนอื่นมาเป็นของตน **อนภิชฌา** เป็นเหตุให้คิดถึงศีลธรรม คิดถึงความสุจริต ไม่มุ่งการได้มาเป็นของตนเป็นที่ตั้ง ฉะนั้น อนภิชฌา จึงชื่อว่าเป็นทางสร้างความดีประการหนึ่ง

ข้อ 2 อพยาบาท ความไม่พยาบาทปองร้ายเขา อาการของพยาบาทเป็นการผูกอาฆาตเจ็บใจ แต่ยังไม่ถึงขั้นทำร้าย พยาบาทเกิดมาจากความขัดใจ ไม่พอใจ คิดประทุษร้ายแต่ไม่สำเร็จ จึงผูกพยาบาท แต่ความไม่พยาบาทปองร้าย ตรงกันข้ามกับพยาบาทตามที่อธิบายมานั้น ความไม่พยาบาทปองร้าย ทำให้ใจผ่องใส เพราะไม่มีเครื่องขุ่นเคืองแผดเผาอยู่ในใจ เมื่อใจปราศจากพยาบาท เป็นเหตุให้มีเมตตาปรานี ที่แผ่ไปในผู้อื่น เป็นเหตุทำให้มีความนับถือ เคารพ ยำเกรง ผลคือใจของตนก็สงบเป็นธรรม ผู้อื่นก็เอื้ออารีต่อ ความไม่พยาบาทปองร้าย จึงชื่อว่าเป็นทางสร้างความดีประการหนึ่ง

ข้อ 3 สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบตามคลองธรรม ความเห็นนั้นมีอยู่ด้วยกันทุกคน แต่ความเห็นในที่นี้ ประสงค์เอาความเห็นที่ถูกต้อง ความเห็นที่ถูกนั้น คือไม่ทำตนให้เดือดร้อน นักปราชญ์ทั้งหลายรับรองความเห็นนั้นว่า ถูกต้อง ความเห็นชอบตามคลองธรรม เป็นเหตุให้ทำชอบและพูดชอบ คนที่มีความเห็นถูกต้อง การงานที่จะทำก็ถูกต้องไปด้วย ความเห็นชอบทำให้หลีกจากอบายมุข ทางเสื่อม ทำให้มีคุณธรรมประจำใจ เช่น ความกตัญญูกตเวที เป็นต้น ความเห็นชอบที่ยังเป็นส่วนโลกคือ **โลกิยะ** จะนำไปยึดความสุขของคฤหัสถ์ไว้ได้ คือมีความสุขเกิดจากความมีทรัพย์ เป็นต้น ตระกูลวงศ์ที่มีความเห็นชอบเป็นหลักชัย มีความมั่นคง ความปรารถนาบางอย่างบางประการ

สำเร็จสมหมายได้ยาก เช่น ทรัพย์สมบัติ ยศศักดิ์ ชื่อเสียง เป็นต้น จะสำเร็จสมหมายได้ เพราะมีความเห็นชอบเป็นมูลฐาน ที่จริง ความเห็นชอบนี้ เป็นทางสร้างความดีขั้นต้น ที่จะทำให้ทางสร้างความดีอีก 9 ทางนั้น สำเร็จได้ โดยส่วนสูง ท่านหมายเอาความรู้ความเห็นในทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์ ความเห็นที่ทำให้หลุดพ้นจากความหมุนเวียน จึงจัดเป็นขั้น **โลกุตตระ** ความเห็นชอบทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ นำมาซึ่งความสุขกาย สุขใจ เป็นมูลฐานแห่งความดีทั้งปวง ฉะนั้น ความเห็นชอบตามคลองธรรมจึงชื่อว่าเป็นทางสร้างความดี ประการหนึ่ง

มโนกรรมทั้ง 3 ประการนี้ เป็นองค์ที่เกิดขึ้นทางใจ มีขึ้นในใจ ทำให้ใจสบาย ทำให้จิตใจสะอาดผ่องแผ้ว จึงชื่อว่า ทางสร้างความดี

เมื่อประมวลทั้ง 3 ประการ คือ กายกรรม 3 วจีกรรม 4 มโนกรรม 3 ก็จะครบ 10 ประการ กุศลกรรมบถ 10 ประการ เป็นทางแห่งการสร้างความดีอย่างสมบูรณ์แบบ คือระบุไว้ชัดทั้งในทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็นทางซึ่งไม่มีใครจะคัดค้านได้ จะเพิ่มให้มากขึ้น หรือจะลดให้น้อยลงกว่านี้ ย่อมทำไม่ได้ ทาง 10 ประการนี้ จึงชื่อว่า พระพุทธองค์ได้ทรงชี้ไว้ชัดเจน ด้วยอำนาจของการตรัสรู้ ซึ่งพระองค์ได้ทรงรู้แจ้งด้วยพระองค์เอง สิ่งที่บัญญัติไว้ด้วยความบริสุทธิ์ ปราศจากการครอบงำแห่งอิทธิพลอื่นใด ย่อมสมบูรณ์หาทางตำหนิมิได้เลย เช่นทางแห่งการสร้างความดี 10 ประการ ดังที่ได้อธิบายมา จึงควรที่จะสร้างทางนี้ ให้มีเพิ่มขึ้นในตน เพื่อความสุขสวัสดิ์ตลอดกาลนาน.

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนนำข่าว เหตุการณ์ เรื่องราวที่เกี่ยวกับการขาดคุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ เช่น ตึกถล่ม ข่าวการฉ้อราษฎร์บังหลวง การค้าขายสิ่งเสพย์ติด ขายยาม้า ที่ไม่สามารถจับกุมบุคคลผู้ที่อยู่เบื้องหลังการกระทำดังกล่าวได้ ยังคงมีเกียรติยศชื่อเสียงในสังคม แล้วร่วมกันอภิปรายในชั้นเรียนถึงความรู้สึกที่พวกเขารอดพ้นการจับกุม และบุคคลอื่น ๆ ในสังคมรู้สึกอย่างไรต่อบุคคลเหล่านั้น และร่วมกันแสดงความคิดเห็นถึงแนวทางแก้ไข โดยอาจใช้หลักธรรมต่าง ๆ เข้ามาช่วยขจัดบุคคลเหล่านี้

2. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษาหลักธรรมต่าง ๆ เช่น โลกบาลธรรม 2 กฎแห่งกรรม สัปปุริสธรรม 7 กุศลกรรมบถ 10 และหาตัวอย่างการกระทำ การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว รวมทั้งผลที่ได้รับจากการปฏิบัติ แล้วนำมารายงานในชั้นเรียน

3. นักเรียนร่วมกันสรุปความหมาย ความสำคัญของหลักธรรม และร่วมกันอภิปรายถึงผลของการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ ว่าก่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและสังคมอย่างไร แล้วร่วมกันกำหนดแนวทางและวางแผนที่จะปฏิบัติตนตามคุณธรรมดังกล่าว

คำถาม

1. หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบด้วย

2. จงอธิบายความหมายพร้อมทั้งยกตัวอย่างการปฏิบัติตามหลักธรรมในหัวข้อต่อไปนี้ สมบัติ 4 วิบัติ 4 สัปปุริสธรรม 7 กุศลกรรมบถ 10

3. เพราะเหตุใดจึงกล่าวว่า หิริ-โอตัปปะ เป็นธรรมคุ้มครองโลก จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่าง

4. จงยกตัวอย่างเหตุการณ์การขาดคุณธรรม พร้อมทั้งอธิบายถึงการนำหลักธรรมมาแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

บทที่ 16

ลัทธิขงจื๊อ และหลักคำสอนบางประการ

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. มีความรู้ ความเข้าใจในประวัติของขงจื๊อ
2. ตระหนักถึงความสำคัญของลัทธิขงจื๊อที่มีต่อการดำเนินชีวิตของผู้ที่นับถือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน
3. สามารถวิเคราะห์หลักคำสอนที่สำคัญในลัทธิขงจื๊อได้
4. สามารถนำหลักปรัชญาของลัทธิขงจื๊อมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ในเรื่องการศึกษา มนุษยสัมพันธ์ และการปกครองได้

ความคิดรวบยอด

ลัทธิขงจื๊อ มีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของประชาชนชาวจีน ในฐานะที่เป็นสื่อ เป็นครู เป็นผู้หล่อหลอมจิตใจและคุณลักษณะ ตลอดจนความคิดของประชาชนชาวจีนอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 5 มาจนถึงปัจจุบัน หลักคำสอนของขงจื๊อถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวจีน รวมทั้งมีอิทธิพลเข้าไปในชีวิตจิตใจของชาวญี่ปุ่นด้วย

ลัทธิขงจื๊อ นับว่าเป็นลัทธิที่สำคัญที่สุดของจีน แม้จะเกิดภายหลังลัทธิเต๋า แต่ประชาชนชาวจีนก็เคารพนับถือลัทธิขงจื๊อยิ่งกว่าลัทธิเต๋ามาก ไม่มีใครอีกแล้วที่จะมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อชีวิตจิตใจของประชาชนชาวจีนในฐานะเป็นสื่อ เป็นครู เป็นผู้แปลความหมายวัฒนธรรมและวรรณคดีเก่า ๆ ในทำนองสร้างสรรค์ และเป็นผู้หล่อหลอมจิตใจและคุณลักษณะของประชาชนชาวจีนได้เท่าขงจื๊อ ลัทธิขงจื๊อนับตั้งแต่ได้มีผู้ยอมรับนับถือกันโดยทั่ว ๆ ไป ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมาแล้ว ก็ได้แผ่อิทธิพลเหนือชีวิตจิตใจประชาชนชาวจีนตลอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ โดยไม่เคยหยุดชะงักเลย แม้ชาวจีนบางคนจะบอกว่าตนนับถือลัทธิเต๋า พระพุทธศาสนา หรือคริสต์ศาสนา แต่พร้อมกันนั้น เขาก็มักจะไม่ยอมเลิกนับถือลัทธิขงจื๊อ ลัทธิขงจื๊อได้กลายเป็นส่วนหนึ่งแห่งสังคมและความคิดของประชาชนชาวจีนทั้งมวลอย่างแยกไม่ออก คัมภีร์คำสอนของขงจื๊อจึงมิได้ถือว่าเป็นคัมภีร์ของนิกายใดนิกายหนึ่งโดยเฉพาะ หากถือเป็นมรดกทางวรรณกรรมของประชาชนชาวจีนทั้งมวล และลัทธิคำสอนของขงจื๊อนี้ได้มีอิทธิพลเข้าไปในชีวิตจิตใจของชาวญี่ปุ่นอีกด้วย

ชีวประวัติของขงจื๊อ

ขงจื๊อ (สำเนียงจีนกลางเรียก คุงจื่อ) เกิดเมื่อ 8 ปีก่อน พ.ศ. (551 ปีก่อน ค.ศ.) ในแคว้นเจ้าครองนครเล็ก ๆ แคว้นหนึ่ง ชื่อ แคว้นหลู่ ปัจจุบันอยู่ในมณฑลซานตุง (ชันตุง หรือ ชัวตัง) ชื่อตัวของขงจื๊อ คือ ชิว หรือ คิว มีฉายาว่า จุงหนี่ หรือ ต่อนี้ แต่ชาวจีนเรียกชื่อท่านว่า คุง หรือ ขง หรือ คุงจื่อ คุง เป็นชื่อแซ่หรือนามสกุล จื่อ หรือ จื๊อ เป็นคำยกย่อง แปลว่า ท่านหรืออาจารย์ นักปราชญ์จีนจึงมักมีคำว่า จื่อ หรือ จื๊อ ลงท้ายเสมอ เช่น เล่าจื๊อ จวงจื๊อ เม่งจื๊อ ม่อจื๊อ ฯลฯ บรรพบุรุษของขงจื๊อสืบมาจาก ยิน (อิน หรือ ฮึง) หรือ ชาง (เซียง) อันเป็นชื่อชนชาวหนึ่งและเป็นชื่อราชวงศ์กษัตริย์จีนด้วย

บรรพบุรุษของขงจื๊อซึ่งเป็นชั้นก่อนปู่ทวดขึ้นไป มีภูมิลำเนาอยู่ที่เมือง ซุง (ส่ง หรือ ซ้อง) ปู่ทวดของขงจื๊อชื่อ คงฟางสู (หรือ ขงห่วงสก) หนีภัยทางการเมืองไปอาศัยและตั้งถิ่นฐานลงที่เมืองหลู่ บิดาของขงจื๊อ ชื่อ คุงฉุเหลียงฮี (หรือ ขงสกเลี่ยงขึก) เป็นนายอำเภอเจา ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองจูฟูไปทางใต้ประมาณ 40 กม. ขงจื๊อเกิดที่อำเภอเจานี้เอง บรรพบุรุษของขงจื๊อเป็นนักปราชญ์รอบรู้เรื่องปรัมปราประเพณีสืบ ๆ ต่อกันมาหลายชั่วอายุคน เหตุนี้ขงจื๊อจึงได้รับการศึกษาอบรมสืบ ๆ มาจากบรรพบุรุษ และสามารถรวบรวมวัฒนธรรมของชนชาวยินและโจว สังเคราะห์เข้ากันได้เป็นอย่างดี

ในสมัยที่ขงจื๊อเกิด บิดาของท่านเป็นเพียงข้าราชการชั้นผู้น้อยคนหนึ่งที่มีรายได้เพียงพอเลี้ยงครอบครัวไม่ให้อดตายเท่านั้น เมื่อขงจื๊อมีอายุได้เพียง 3 ขวบ บิดาก็ถึงแก่กรรม มารดาจึงต้องรับภาระในการเลี้ยงดูท่านต่อมา ขงจื๊อต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องการครองชีพตลอดมา เมื่อเข้าสู่วัย

หนุ่ม ท่านก็เข้ารับราชการเป็นผู้ดูแลฉางหลวง ต่อมาก็เป็นผู้ดูแลปศุสัตว์ และพร้อมกันนั้น ท่านก็พยายามแสวงหาความรู้อย่างไม่ท้อถอย เมื่ออายุได้ 22 ปี ก็เป็นที่ทราบกันดีโดยทั่วไปว่าท่านเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้อย่างหาผู้เสมอเหมือนได้ยาก และเมื่อท่านอายุได้ 24 ปี มารดาก็ถึงแก่กรรม ท่านจึงได้ลาออกจากราชการไปหลีกเร้นอยู่ในที่ที่วิเวก เพื่อไว้ทุกข์ให้แก่มารดาตามขนบประเพณีที่เชื่อถือกันมามีกำหนด 3 ปี ในระหว่างนี้ท่านก็แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เรื่อย ๆ ปรากฏว่าท่านเป็นผู้รอบรู้ในจารีตประเพณีต่าง ๆ ดีกว่าผู้ใดทั้งสิ้น เมื่อใครจะประกอบพิธีใด ๆ ก็มักจะขอให้ขงจื๊อกำหนดการให้ทั้งหมด ในที่สุดท่านก็เลยกลายเป็นอาจารย์ของคนทั้งหลายโดยปริยาย

เมื่ออายุได้ 30 ปี ปรากฏว่าท่านเป็นผู้รอบรู้และชำนาญในจารีตพิธีต่าง ๆ และเริ่มประกาศตนเป็นศาสดาเที่ยวสั่งสอนประชาชน มีชายหนุ่มเป็นจำนวนมากมาชุมนุมอยู่ที่บ้านท่านเพื่อศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ สำหรับที่จะได้เตรียมตัวเข้ารับราชการ วิชาส่วนใหญ่ที่ขงจื๊อสอน คือ ประมวลเรื่องจารีตประเพณี (หลี่) ท่านเป็นผู้ริเริ่มตั้งระบบทดลองอย่างกล้าหาญเกี่ยวกับการศึกษา คือเปิดรับชายหนุ่มที่มีปัญญาและมีแววดีทุกคนให้เข้าเป็นนักศึกษาในโรงเรียนของท่าน ดังนั้นจึงปรากฏว่า นักเรียนที่มาเข้าศึกษาในโรงเรียนของท่านจึงเป็นผู้ที่มาจากตระกูลต่าง ๆ กัน จากตระกูลที่ยากจนก็มี จากตระกูลขุนนางก็มี ท่านได้เคยกล่าวกับพวกลูกศิษย์ว่า **"การศึกษาย่อมไม่รับรู้เรื่องชั้นชาติภูมิของผู้ศึกษา"**

เมื่อขงจื๊ออายุได้ 35 ปี ท่านได้ออกจากเมืองหลู่พร้อมด้วยศิษย์ 2-3 คน ไปยังแคว้นฉี เพื่อหวังแสวงหาช่องทางแสดงคติทางการเมืองอันเป็นอุดมคติของท่านให้เกิดเป็นผลในทางปฏิบัติ เจ้าผู้ครองเมืองฉี มีความนับถือในตัวของขงจื๊อมาก แต่ก็ไม่สามารถรับเอาคำแนะนำของท่านมาใช้ ขงจื๊ออยู่ที่เมืองฉีได้ 2 ปี จึงกลับมาอยู่ที่แคว้นหลู่ตามเดิม

เมื่ออายุได้ 43 ปี ติงกุง (หรือ เตี่ยก๋ง) ได้เป็นเจ้าครองแคว้นหลู่สืบต่อจากเจ้ากุง (หรือ เจียวก๋ง) พระองค์ได้ส่งโอรสทั้งหมดไปศึกษาอยู่กับขงจื๊อ เมื่อขงจื๊อมีอายุได้ 46 ปี ท่านปรารถนาจะศึกษาวัฒนธรรมโจวด้วยตนเอง จึงได้เดินทางไปยังเมืองโล (ลกหรือล่อ) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นโจว ณ เมืองนี้เองที่ท่านได้เรียนรู้เรื่องวัฒนธรรมโจวจากเล่าจื๊อ

เมื่ออายุได้ 51 ปี ขงจื๊อได้รับตำแหน่งเป็นผู้ว่าการเมืองจุงตู (ตงโตว) เพราะเหตุที่ท่านมีความรู้ความสามารถอย่างยิ่งในด้านการปกครอง และสามารถปฏิรูปการเมืองได้ดีอย่างน่าพิศวงนี้เอง ท่านจึงได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เมื่ออยู่ในตำแหน่งนี้ท่านได้วางกำหนดข้อบังคับเพื่อให้เป็นข้อประพฤติปฏิบัติของประชาชน ในไม่ช้าบ้านเมืองก็ไม่มีคดีอาญาเกิดขึ้นสักรายเดียว และโจรผู้ร้ายก็สงบราบคาบ เป็นเมืองตัวอย่างอันดีแก่หัวเมืองอื่น ๆ นอกจากนั้นท่านยังได้ทูลแนะนำให้ติงกุงแห่งเมืองหลู่ ไปพบกับจิงกุงแห่งเมืองฉี ที่หุบเขาเจีย (หรือ เกียน)

เมื่อ พ.ศ. 43 และให้กษัตริย์ทั้งสองลงพระนามทำสัญญาเป็นไมตรีต่อกัน โดยเมืองฉีได้ยอมยกเมืองหลุเวนยาง(หรือ บุ้นเอี๋ยง) คืนให้แคว้นหลู่ ซึ่งถือกันว่าเป็นชัยชนะอันยิ่งใหญ่ในด้านการทูตของขงจื๊อ

เหตุการณ์ในแคว้นหลู่สมัยที่ขงจื๊อรับราชการอยู่นี้ได้ดำเนินไปด้วยดี จนเมื่อขงจื๊ออายุได้ 55 ปี ท่านก็ได้รับหน้าที่เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งประธานมนตรี และด้วยความสามารถในด้านการปกครองของท่าน แคว้นหลู่จึงเจริญรุ่งเรืองเป็นรัฐชั้นนำรัฐหนึ่ง เป็นเหตุให้ผู้ครองนครแคว้นอื่น ๆ มีความริษยาที่เห็นแคว้นหลู่มีความเจริญรุ่งเรือง และมีความสงบสุขเกินไป จึงได้หาอุบายที่จะทำให้เจ้าเมืองหลู่ทรงลุ่มหลงอยู่ในโลกียวิสัยโดยจัดส่งม้าฝีเท้าดี และนางงามมาเป็นบรรณาการเครื่องบำเรอกามสุขแก่เจ้าเมืองหลู่ซึ่งนับว่าเป็นเล่ห์เหลี่ยมทางการเมืองอย่างหนึ่ง ในที่สุด ขงจื๊อก็ต้องออกจากตำแหน่งเพราะตักเตือนเจ้าผู้ครองแคว้นไม่ให้ลุ่มหลงในสิ่งเหล่านั้น ไม่เป็นผลสำเร็จ

ขงจื๊อกับสานุศิษย์บางคน จึงได้พากันจาริกไปยังที่ต่าง ๆ โดยหวังว่าจะสามารถชักจูงเจ้าผู้ครองแคว้นต่าง ๆ บางแคว้นให้ดำเนินนโยบายทางการเมืองและนำเอาอุดมคติของตนไปใช้โดย ขงจื๊อได้กล่าวรับรองว่า "ใน 16 เดือนเท่านั้น ข้าพเจ้าสามารถจะเปลี่ยนแปลงในด้านการปกครองอย่างขนานใหญ่ให้ได้ และใน 3 ปีเท่านั้น ข้าพเจ้าจะสามารถเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างสมบูรณ์แบบ" แต่ความพยายามของท่านต้องประสบความล้มเหลวเพราะไม่มีใครเชื่อและปฏิบัติตามท่านได้จาริกไปยังที่ต่าง ๆ ในระยะทางอันไกล เช่นไปสู่แคว้นไว (อ๋วย หรือ วุย) แคว้นสุง (หรือ ซ้อง) แคว้นเชน (หรือ ตั้ง) และแคว้นไจ (หรือ ฉั่ว) เป็นต้น ท่านได้รับการต้อนรับอย่างอุ่นหนาฝาคั่งจากบรรดาผู้ครองแคว้นต่าง ๆ เหล่านั้น แต่ก็ไม่มีเจ้าผู้ครองแคว้นองค์ใดยอมรับหลักการปกครองที่ดีของท่านได้หมดสักคนเดียว เจ้าผู้ครองแคว้นบางองค์และราษฎรในบางแคว้นก็ออกจะสงสัยในเรื่องความปรารถนาดีของท่านด้วยซ้ำไป และอย่างน้อยก็มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ขงจื๊อได้ถูกฝูงชนกลุ้มรุมทำร้ายจนเกือบจะต้องเสียชีวิต บางครั้งก็จำเป็นที่ท่านต้องอดข้าว และไม่มีร่มไม้ชายคาเป็นที่พักอาศัยในระหว่างเดินทางเป็นเช่นนี้อยู่หลายครั้งหลายคราว แต่ถึงกระนั้น ท่านก็ไม่ท้อถอย ยังมีความเชื่อมั่นอยู่เสมอว่า "ฟ้า" คงจะป้องปักรักษาท่านเพราะสิ่งที่ท่านทำลงไปนั้นเป็นงานเผยแพร่สัจธรรม และหวังอยู่ตลอดเวลาอย่างไม่ท้อใจว่าคงมีสักวันหนึ่ง ที่ท่านอาจช่วยให้โลกบรรลุถึงซึ่งสันติสุขได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อท่านอายุได้ 68 ปี เห็นว่าสังขารชักจะไม่อำนวยแล้ว ท่านจึงตัดสินใจกลับมายังแคว้นหลู่อีกครั้งหนึ่ง แต่ท่านก็มิได้เข้ารับราชการอีก อายกุง (หรือ ไอก๋ง) เจ้าผู้ครองแคว้นและประธานมนตรีของเมืองหลู่ในขณะนั้น ก็ได้มาแสวงหาคำแนะนำจากท่านอยู่บ่อย ๆ

ขงจื๊อได้ใช้ระยะเวลาบั้นปลายของชีวิตเป็นผู้ชำระรวบรวมและคัดเลือกวรรณกรรมต่าง ๆ เป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องวัฒนธรรมโจวและเป็นผู้รักษาวัฒนธรรมนั้นด้วย เพราะเหตุที่เมืองโล

เมืองหลวงของแคว้นโจวเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมโจว และขงจื๊อก็มีโอกาสพิเศษได้เข้าถึงแหล่งวรรณกรรมต่าง ๆ อันหาค่ามิได้นั้น และสามารถรวบรวมวรรณกรรมเพิ่มเติมจากแคว้นโจวและแคว้นอื่น ๆ อีกมากมาย เมื่อท่านได้ศึกษาวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้โดยตลอดแล้วก็ได้วางหลักเป็นมาตรฐานและเกณฑ์ในการกำหนดค่าของวัฒนธรรมนี้ขึ้น ท่านได้ใช้ชีวิตในบั้นปลายทั้งหมดเพื่อเลือกคัด แก้ไขปรับปรุง และขยายความเรื่องวัฒนธรรมเหล่านี้ ผลของความพยายามในงานนี้ก็ออกมาในรูป "**คัมภีร์ทั้ง ๖**" (วูกิง หรือ โง่เกง) ได้แก่

1. *คัมภีร์คีตคาถา (ซือกิง)* มีจำนวน 305 บท ซึ่งขงจื๊อคัดเลือกมาจากคีตคาถา มากกว่า 3,000 บท ขงจื๊อกล่าวว่า ถ้าเราจะพยายามประมวลลักษณะคีตคาถา ทั้ง 3,000 บท นี้เข้าเป็นประโยคเดียว ก็อาจกล่าวได้ว่า "ไม่มีความคิดที่ออกนอกลู่นอกทางปรากฏอยู่ในนั้นเลย"

2. *คัมภีร์ประวัติศาสตร์ (ชูกิง หรือ จือเกง)* เริ่มตั้งแต่ราชวงศ์ถังถึงรัชสมัยพระเจ้ามุกุงแห่งราชวงศ์จิ้น

3. *คัมภีร์บันทึกประวัติศาสตร์ฤดูวสันต์และฤดูสารท (ชุนชิว)* เป็นบันทึกประวัติศาสตร์เมืองหลู่ กล่าวด้วยรัชสมัยกษัตริย์ผู้ครองเมืองหลู่ 12 องค์ ตั้งแต่สมัย 178 ปีก่อน พ.ศ. ถึง พ.ศ. 62

4. *คัมภีร์จารีตพิธี (โลยเกง)* กล่าวถึงจารีตพิธีเกี่ยวกับชีวิต 2 แง่ แง่หนึ่งเกี่ยวกับพิธีสารในการติดต่อกันทางสังคม ลัทธิพิธีเกี่ยวกับการรับรองบุตร การแต่งงาน การไว้ทุกข์ และการเซ่นไหว้นี้ อีกแง่หนึ่งเกี่ยวกับสถาบันทางสังคมและทางประเทศชาติ

5. *คัมภีร์เรื่องการเปลี่ยนแปลง (เอี๊ยะเกง)* กล่าวกันว่า คัมภีร์นี้กษัตริย์เหวินปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์โจว กับโจวกุงเป็นผู้นิพนธ์ และเชื่อกันว่าขงจื๊อเป็นผู้เขียนอรรถาธิบายคัมภีร์นี้

หลักคำสอน

1. *ต้าสุย* หรือ *ต้าเซ้ว* หมายถึง **การศึกษาที่สำคัญยิ่ง** หรือ **การศึกษาที่จะทำให้เป็นมหาบุรุษ** (The Great Learning) เป็นบทความสั้น ๆ มีประมาณ 1,750 คำ หนังสือเล่มนี้ บางพวกก็ว่า **จื๊อซือ** (Tzu Ssu ประมาณ พ.ศ. 60–141) เป็นผู้เขียน บางพวกก็ว่าหลานขงจื๊อเขียน บางพวกก็ว่า **เฉิงจื๊อ** (Tseng Tsu) ศิษย์ของขงจื๊อเป็นผู้เขียน แต่อย่างไรก็ดี ความคิดเห็นที่เป็นพื้นฐานเป็นของขงจื๊อ

สารัตถะสำคัญของหนังสือเล่มนี้ ก็คือการปลูกฝังนิสัยตัวเอง หนังสือเล่มนี้ได้บอกวิธีกำหนดคุณค่าการปลูกฝังนิสัยตัวเองแทนวัตถุประสงค์ทางสังคมที่ยอมรับนับถือกันซึ่งอาจไม่ถูกต้องก็ได้ การปลูกฝังนิสัยที่ดีมีความสัมพันธ์กับการปกครองที่ดี ปัญหาเกี่ยวกับผู้ปกครองประเทศก็เป็นอย่างเดียวกับปัญหาของปัจเจกชนที่เป็นหัวหน้าครอบครัวนั่นเอง การปกครองที่ดีขึ้นอยู่กับคนทั้งหลายในสังคมระดับต่าง ๆ มีความประพฤติที่ดีงาม เพราะฉะนั้นผู้ปกครองที่ดีจึง

จำต้องปลูกฝังนิสัยของตนให้ดีงามเพื่อจะได้เป็นแบบอย่างที่ดีของประชาชนต่อไป เช่นเดียวกับปัจเจกชนที่เป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีย่อมเป็นแบบอย่างที่ดีของสมาชิกในครอบครัวฉะนั้น ก่อนที่ผู้ปกครองจะออกกฎข้อบังคับใช้แก่คนอื่นเพื่อดัดนิสัยผู้อื่นนั้น เขาจะต้องศึกษาถึงวิธีที่จะต้องออกกฎข้อบังคับใช้กับตนเองและเพื่อฝึกนิสัยตนเองก่อน มีข้อความตอนหนึ่งแห่งหนังสือ ต้าสุย หรือ ต้าเซ้ว ว่า

"คนโบราณที่ปรารถนาจะแสดงตัวอย่างคุณความดีให้ปรากฏอย่างชัดแจ้งไปทั่วโลกนั้น ในเบื้องแรก จะต้องตั้งรัฐบาลที่ดีในแว่นแคว้นของตนก่อน

เมื่อปรารถนาที่จะปกครองแว่นแคว้นของตนให้ดี ในเบื้องแรกจะต้องจัดครอบครัวของตนให้เป็นระเบียบเสียก่อน

ในการที่จะจัดครอบครัวของตนให้มีระเบียบได้นั้น จะต้องปลูกฝังนิสัยที่ดีให้แก่บุคคลทั้งหลายในครอบครัวเสียก่อน

เมื่อปรารถนาจะปลูกฝังนิสัยที่ดีให้แก่บุคคลเหล่านั้น จะต้องทำจิตใจของคนเหล่านั้นให้ถูกต้องเสียก่อน

ในการที่จะทำจิตใจของคนเหล่านั้นให้ถูกต้อง จะต้องแสวงหาความจริงใจในความคิดของบุคคลเหล่านั้นก่อน

ในการที่จะสร้างความจริงใจในความคิดของบุคคลเหล่านั้น จำต้องขยายความรู้ของคนเหล่านั้นให้มากขึ้นเสียก่อน

การขยายความรู้ขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์สิ่งทั้งหลาย เพราะว่าต่อเมื่อสิ่งทั้งหลายได้รับการวิเคราะห์แล้วเท่านั้น ความรู้จึงจะขยายออกไปได้

ต่อเมื่อความรู้ได้ขยายออกไปเท่านั้น ความคิดจึงจะมีความจริงใจ

ต่อเมื่อความคิดมีความจริงใจเท่านั้น จิตใจก็จะได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องได้

ต่อเมื่อจิตใจได้รับการแก้ไขให้ถูกต้องเท่านั้น คนเราจึงจะได้ชื่อว่าปลูกฝังนิสัยไว้ดีแล้ว

ต่อเมื่อคนเราได้รับการปลูกฝังนิสัยไว้ดีแล้วเท่านั้น ครอบครัวจึงจะมีระเบียบ

ต่อเมื่อครอบครัวมีระเบียบเท่านั้น รัฐจึงจะชื่อว่ามีการปกครองที่ดี

ต่อเมื่อรัฐมีการปกครองที่ดีเท่านั้น โลกจึงจะประสบซึ่งสันติสุข"

นับตั้งแต่องค์จักรพรรดิลงมาถึงสามัญชนทั้งหมดโดยไม่มียกเว้น จะต้องพิจารณาเห็นการปลูกฝังคุณลักษณะเฉพาะบุคคลเป็นดุจรากฐาน ถ้าหากว่ารากฐานไม่มีระเบียบ ย่อมเป็นไปไม่ได้ที่กิ่งก้านทั้งหลายจะอยู่ในระเบียบ การเห็นสิ่งที่สำคัญว่าไม่สำคัญ และเห็นสิ่งที่ไม่สำคัญว่าสำคัญนั้น ไม่ควรจะให้เกิดมีขึ้นมาเลย ข้อนี้เรียกว่า **การรู้จักรากฐาน** ข้อนี้เรียกว่า **ความสมบูรณ์แบบของความรู้**...

ข้อความที่ว่า **"การปลูกฝังนิสัยของบุคคลนั้นอยู่กับการแก้ไขจิตใจให้ถูกต้อง"** หมายถึงว่า : เมื่อตกอยู่ในอำนาจของความโกรธ จิตใจของเราก็จะไม่ถูกต้อง เมื่อตกอยู่ในอิทธิพลของความกลัว จิตใจของเราก็จะไม่ถูกต้อง เมื่อตกอยู่ในอำนาจของความรัก จิตใจของเราก็ไม่ถูกต้อง เมื่อตกอยู่ในอำนาจของความกังวล จิตใจของเราก็จะไม่ถูกต้อง เมื่อจิตใจของเราไม่อยู่ที่นั่น แม้เราจะมองดูสิ่งทั้งหลาย แต่ก็จะไม่เห็นสิ่งเหล่านั้น แม้เราฟังเสียง ก็จะไม่ได้ยินเสียง แม้เรารับประทานก็จะไม่รู้สึกว่ามีรสชาติ นี่คือสิ่งที่ข้อความว่า "การปลูกฝังนิสัยของบุคคลนั้น ขึ้นอยู่กับการแก้ไขจิตใจให้ถูกต้อง"....

ข้อความที่ว่า **"การปกครองรัฐขึ้นอยู่กับการจัดครอบครัวให้เป็นระเบียบ"** หมายถึงว่า : คนเราจะไม่สามารถสอนคนภายนอกได้เลย ถ้าหากเขาไม่สามารถสอนคนในครอบครัวของเขาได้...

> "สิ่งที่เขาไม่ชอบใจในตัวบุคคลที่สูงกว่านั้น เขาอย่าได้เอามาใช้กับบุคคลที่ต่ำกว่าเลย
> สิ่งที่เขาไม่ชอบในตัวบุคคลที่ต่ำกว่านั้น ขออย่าได้เอามาใช้กับคนที่สูงกว่าเลย
> สิ่งที่เขาไม่ชอบในตัวบุคคลที่อยู่ข้างหน้านั้น ขออย่าได้เอามาใช้กับคนที่อยู่ข้างหลังเลย
> สิ่งที่เขาไม่ชอบในตัวบุคคลที่อยู่ข้างหลังนั้น ขออย่าได้เอามาใช้กับคนที่อยู่ข้างหน้าเลย
> สิ่งที่เขาไม่ชอบจากผู้ที่อยู่ข้างขวา ขออย่าได้เอามาใช้กับคนที่อยู่ข้างซ้ายเลย
> สิ่งที่เขาไม่ชอบจากผู้ที่อยู่ข้างซ้าย ขออย่าได้เอามาใช้กับคนที่อยู่ข้างขวาเลย
> นี่เรียกว่า **หลักการอันมีระเบียบของจัตุรัสที่วัดดีแล้ว"**
> ถ้าสรุปเป็นสำนวนไทยก็คือ "ให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา"

2. *จุงยุง* หรือ *จุ้งหยุง* หมายถึง **ทางสายกลาง** (The Gold Mean) หนังสือเล่มนี้ **จื่อซือ** เป็นผู้เขียน หนังสือเล่มนี้ย่อมชี้ให้เห็นความคิดเห็นทางด้านศีลธรรมอันเป็นพื้นฐานเกี่ยวกับความรู้จักประมาณ ความสมดุล และความเหมาะสม ซึ่งถ้าหากปฏิบัติตามคำสอนนี้แล้ว ก็จะทำให้มนุษย์และกรรมวิธีของมนุษย์กลมกลืนกับจักรวาลทั้งหมดได้

ความคิดเห็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือเรื่อง **ความจริงใจ** หรือ **ความจริง** อันได้แก่ความสมบูรณ์ในด้านคุณธรรม ซึ่งจะเป็นเครื่องมือที่ทำปัจเจกชนแต่ละคนให้กลายเป็นมนุษย์ที่แท้จริงขึ้นมา คนที่มีความจริงใจต่อคนอื่นและมีความจริงใจต่อตัวเองเท่านั้นจึงจะชื่อว่าเป็นมนุษย์ที่แท้จริง

เนื้อหาของหนังสือเรื่อง **"ทางสายกลาง"** นี้มีอยู่หลายประการ มีอยู่หลายตอนที่เกี่ยวกับคุณลักษณะและหน้าที่ของคนดีที่แท้จริง ความรับผิดชอบทางด้านศีลธรรมของผู้ปกครองประเทศและการปฏิบัติหน้าที่ทางด้านสังคม

ข้อความบางตอนที่ปรากฏในหนังสือเรื่อง **"ทางสายกลาง"** เช่น

"ขงจื้อกล่าวว่า : ชีวิตของคนดีนับว่าเป็นการยกตัวอย่างเรื่องทางสายกลางได้เป็นอย่างดี ชีวิตของคนชั่ว เป็นชีวิตที่ตรงข้าม ชีวิตของคนดีที่ชื่อว่าเป็นการยกตัวอย่างเรื่องทางสายกลางได้เป็นอย่างดีนั้น เพราะเขาเป็นคนดีและยึดมั่นอยู่ในความเป็นกลางตลอดเวลา ชีวิตของคนชั่วนั้นตรงข้ามกับทางสายกลาง เพราะเขาเป็นคนชั่วและไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจ"

"คนดีจะต้องปฏิบัติตนตามสถานการณ์ที่เขาเป็นอยู่ และต้องไม่ปรารถนาสิ่งที่อยู่ภายนอกสถานการณ์นั้น ถ้าหากว่าเขามั่งคั่งและเป็นผู้มีเกียรติ ก็จะวางตนแบบคนที่มั่งคั่งและมีเกียรติ ถ้าหากว่าเขายากจนและต่ำต้อย ก็จะวางตนเป็นคนยากจนและต่ำต้อย ถ้าหากว่าเขาอยู่ในหมู่คนป่าเถื่อน ก็จะทำอย่างที่คนป่าเถื่อนทำกัน ถ้าหากเขาตกอยู่ในความลำบาก ก็จะปฏิบัติเช่นเดียวกับผู้ที่ตกอยู่ในความลำบาก ไม่มีสถานการณ์ใด ๆ ที่คนดีเข้าไปสู่แล้ว เขาจะไม่เป็นตัวของเขาเอง ในเมื่อเขาอยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า ก็จะไม่กล่าวร้ายผู้อยู่ภายใต้อำนาจบังคับบัญชา เมื่อเขาอยู่ในตำแหน่งผู้ใต้บังคับบัญชา ก็จะไม่เอาชีวิตไปแขวนไว้กับผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า เขาจะประพฤติตนให้ถูกต้องด้วยตนเองและจะไม่แสวงหาสิ่งใด ๆ จากผู้อื่น และดังนั้นเขาก็จะไม่ขุ่นเคืองใจใด ๆ เลย เขาจะไม่อ้อนวอนฟ้า ทั้งจะไม่กล่าวโทษมนุษย์..."

"มีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ (มนุษยสัมพันธ์) อยู่ 5 อย่างด้วยกัน และมีคุณธรรมอยู่ 3 ประการที่มนุษย์จะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองบ้านเมืองกับประชาราษฎร์ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร 1 ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา 1 ความสัมพันธ์ระหว่างพี่ชายกับน้องชาย 1 และความสัมพันธ์ระหว่างมิตรสหาย 1 .... ความสัมพันธ์ทั้ง 5 ประการนี้ เกี่ยวข้องกับคนทุกคน

ความรู้ 1 มนุษยธรรม 1 และ ความกล้าหาญ 1 .... คุณธรรมทั้ง 3 ประการนี้ ย่อมใช้ให้เป็นประโยชน์ได้แก่คนทั้งปวง และคุณธรรมทั้ง 3 ที่คนนำมาประพฤติปฏิบัตินั้นก็เป็นอย่างเดียวกัน..."

เรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งในลัทธิขงจื้อก็คือเรื่อง **"ความจริงใจ"** เพราะถ้าขาดความจริงใจแล้ว ก็ยากที่สังคมและประเทศชาติจะบรรลุถึงซึ่งความสุขความเจริญได้ ในเรื่องนี้ขงจื้อได้สอนไว้ว่า :

"ความจริงใจเป็นวิถีทาง (เต๋า) ของฟ้า การบรรลุถึงความจริงใจนั้นเป็นวิถีทาง (เต๋า) ของมนุษย์ ผู้ที่มีความจริงใจย่อมได้รับสิ่งที่ถูกต้องโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ เลย ย่อมเข้าใจได้โดยไม่ต้องคิด และจะมุ่งมั่นอยู่ที่เต๋าได้ตามธรรมดา ๆ และอย่างง่าย ๆ เขาย่อมชื่อว่าเป็นนักปราชญ์ ผู้ที่ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อสัจธรรม ย่อมเลือกสิ่งที่ดีงามและยึดมั่นอยู่ในสิ่งที่ดีงามนั้น ข้อนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษา (เรื่องความดี) อย่างกว้างขวาง ต้องตั้งปัญหาถามเรื่องความดีอย่างพินิจ-

พิเคราะห์เสียก่อน จะต้องไตร่ตรองอย่างรอบคอบ จะต้องแยกแยะให้เห็นความแตกต่างกันอย่างชัดเจนและปฏิบัติตามอย่างจริงจัง"

"พุทธิปัญญาซึ่งเกิดจากความจริงใจนั้น ก็เนื่องมาจากธรรมชาติ
ความจริงใจที่เกิดมาจากพุทธิปัญญานั้น ก็เนื่องมาจากการอบรมสั่งสอน
ที่ใดมีความจริงใจ ที่นั้นก็มีพุทธิปัญญา
ที่ใดมีพุทธิปัญญา ที่นั้นก็มีความจริงใจ"

"เฉพาะผู้ที่มีความจริงใจที่สมบูรณ์เท่านั้น จึงจะทำธรรมชาติของตนให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่

เมื่อเขาสามารถทำธรรมชาติของตนให้พัฒนาได้เต็มที่แล้ว ก็ย่อมสามารถทำธรรมชาติของผู้อื่นให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่ด้วย

เมื่อสามารถทำธรรมชาติของผู้อื่นให้พัฒนาได้เต็มที่แล้ว ก็ย่อมสามารถทำธรรมชาติของสัตว์ทั้งปวงให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่ด้วยเช่นกัน

เมื่อสามารถทำธรรมชาติของสัตว์ทั้งปวงให้พัฒนาได้อย่างเต็มที่แล้ว ก็ย่อมสามารถช่วยเปลี่ยนรูปและหล่อเลี้ยงอำนาจของฟ้าและดินได้

เมื่อสามารถช่วยเปลี่ยนรูปและหล่อเลี้ยงอำนาจของฟ้าและดินได้ ก็อาจก่อเป็นรูปไตรภาคีร่วมกับฟ้าและดินได้"

ความจริงใจก็คือการทำตนให้สมบูรณ์ และวิถีทางที่จะทำตนให้สมบูรณ์ก็คือ การบังคับตนเอง ความจริงใจเป็นเบื้องต้นและอวสานของสิ่งทั้งหลาย ถ้าปราศจากความจริงใจเสียแล้วก็ย่อมจะไม่มีความมีความเป็นใด ๆ เลย เพราะฉะนั้น คนดีจึงถือความจริงใจเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดในบรรดาสิ่งที่จะบรรลุถึงได้ ความจริงใจจึงมิใช่เพียงเป็นการกระทำภาวะของตนให้สมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังช่วยทำให้ภาวะทั้งปวงสมบูรณ์ด้วย เมื่อเราทำภาวะของเราให้สมบูรณ์ได้ เราก็จะบรรลุถึงมนุษยธรรม เมื่อเราทำภาวะของเราให้สมบูรณ์ได้ เราก็จะบรรลุถึงตัวความรู้ มนุษยธรรมและความรู้เหล่านี้เป็นคุณธรรมที่มีแฝงอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ และทำหน้าที่ดุจเป็นวิถีทางที่จะรวมสิ่งภายในและสิ่งภายนอกเข้าด้วยกัน เพราะฉะนั้น ทุก ๆ สิ่งที่ทำด้วยความจริงใจจึงถูกต้องทั้งนั้น

"ดังนั้น ความจริงใจที่สมบูรณ์จึงไม่มีวันหมดสิ้น
เมื่อเป็นสิ่งที่ไม่หมดสิ้น ก็ย่อมเป็นความเป็นนิรันดร
เมื่อเป็นความเป็นนิรันดร ก็ย่อมเป็นสิ่งที่ประจักษ์ในตัวเอง
เมื่อเป็นสิ่งที่ประจักษ์ในตัวเอง ก็ย่อมเป็นสิ่งที่กินที่
เมื่อเป็นสิ่งที่กินที่ ก็ต้องกว้างและลึก
เมื่อกว้างและลึก ก็จะต้องล้ำเลิศและฉลาด

เพราะเหตุที่กว้างและลึก จึงสนับสนุนสิ่งทั้งปวงได้
เพราะเหตุที่สูงเลิศและฉลาด จึงโอบอุ้มเอาสิ่งทั้งปวงเข้าไว้ได้
โดยเหตุที่กว้างขวางและเป็นนิรันดร จึงทำให้สิ่งทั้งปวงสมบูรณ์ได้
ในความกว้างและความลึกนั้น ความจริงใจที่สมบูรณ์ย่อมเท่าเทียมกับดิน
ในด้านความล้ำเลิศทางพุทธิปัญญานั้น ก็เท่าเทียมกับฟ้า
โดยเหตุที่กินที่และเป็นนิรันดร จึงเป็นอนันตะ
โดยเหตุที่เป็นธรรมชาติแห่งความจริงใจที่สมบูรณ์เช่นนั้น จึงปรากฏตัวออกมาโดยไม่ต้องแสดง จึงเปลี่ยนรูปได้โดยไม่เคลื่อนไหว จึงสมบูรณ์ได้โดยไม่ต้องทำ
เราอาจกำหนดวิถีทาง (เต๋า) ของฟ้าและดินได้อย่างง่าย ๆ
เต๋ามีอยู่โดยตัวของตัวเอง และไม่เป็นที่สอง
และอาการที่เต๋าก่อให้เกิดสิ่งทั้งหลายนั้นหยั่งไม่ถึง
วิถีทาง (เต๋า) ของฟ้าและดินกว้างขวางและล้ำลึก สูงเลิศและฉลาด กินที่และเป็นนิรันดร"

3. *ลุนยู* หรือ *ลุ่นยื๊อ* คัมภีร์ลุ่นยื๊อ (Analect of Confucius) เป็นชื่อหนังสือที่บรรดาศิษย์ของขงจื๊อในชั้นหลังได้รวบรวมคำภาษิตหรือคำกลอนสั้น ๆ ของอาจารย์ขึ้นเป็นเล่ม เป็นบันทึกเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของขงจื๊อบ้าง เป็นคำสนทนาระหว่างขงจื๊อกับคนอื่น ๆ บ้าง เช่นในเรื่องเกี่ยวกับ **ความรักการศึกษา** ขงจื๊อได้กล่าวว่า :

"เมื่อเดินอยู่ด้วยกันสามคน ข้าพเจ้ามักมีครูเสมอ ข้าพเจ้าสามารถเลือกคุณสมบัติดี ๆ ของคนคนหนึ่งเอามาประพฤติเลียนแบบได้ และเลือกเอาคุณสมบัติที่เลว ๆ ของอีกคนหนึ่งออกแล้วเอามาแก้ไขตัวข้าพเจ้าเองได้"

"ผู้ที่รู้สัจธรรม ก็สู้ผู้ที่รักสัจธรรมไม่ได้ ผู้ที่รักสัจธรรม ก็สู้ผู้ที่มีความชื่นชมยินดีในสัจธรรมไม่ได้"

"ในการศึกษาเล่าเรียน ย่อมไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ"

"เรียนแต่ไม่คิด ก็เป็นการสูญเสียเปล่า คิดแต่ไม่เรียน ก็เป็นอันตราย"

"ข้าพเจ้าจะสอนท่านได้ไหมว่า อะไรคือความรู้ เมื่อท่านรู้อะไรสักอย่างหนึ่ง ก็บอกว่ารู้ เมื่อไม่รู้อะไรสักอย่างเลย ก็ยอมรับว่าไม่รู้ นั่นแหละคือความรู้ละ"

ในเรื่องที่เกี่ยวกับ **มนุษยธรรม** ขงจื๊อได้กล่าวว่า :

"เมื่ออยู่นอกบ้าน จงประพฤติอย่างกับท่านอยู่ต่อหน้าแขกคนสำคัญคนหนึ่ง จงปฏิบัติต่อสามัญชนดุจดังว่าท่านกำลังประกอบพิธีที่สำคัญ ๆ อยู่ เมื่อท่านไม่ต้องการให้ผู้อื่นทำสิ่งใดต่อท่าน ท่านก็จงอย่าทำสิ่งนั้นต่อผู้อื่น"

"**ผู้ที่มี**ความเมตตากรุณา ปรารถนาจะให้ผู้อื่นแต่งตั้งตน ก็จงหาวิธีแต่งตั้งผู้อื่น เมื่อปรารถนาจะให้ตนประสบผลสำเร็จ ก็ต้องช่วยให้ผู้อื่นสัมฤทธิ์ผล จงพิจารณาตัดสินผู้อื่นโดยอาศัยสิ่งที่เรารู้ว่าเป็นวิธีที่จะได้บรรลุถึงหลักมนุษยธรรม"

"จงเป็นผู้สามารถปฏิบัติคุณธรรม 5 ประการในที่ทุกแห่งในโลกที่ได้สร้างมนุษยธรรมขึ้นเถิด คือ ความสุภาพอ่อนโยน 1 ความไม่เห็นแก่ตัว 1 ศรัทธาที่ดีงาม 1 ความขยัน 1 ความเมตตากรุณา 1 ผู้ที่มีความสุภาพอ่อนโยนจะไม่ต่ำต้อย ผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัวจะชนะใจมหาชน ผู้ที่มีศรัทธาที่ดีงามประชาชนก็จะเชื่อถือ ผู้ที่ขยันจะบรรลุถึงจุดหมายปลายทางที่ปรารถนาได้ และผู้ที่มีเมตตากรุณาก็อาจได้รับบริการจากประชาชน"

"ความมั่งคั่งและเกียรติยศชื่อเสียงเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา แต่ถ้าหากเราจะได้รับมาโดยการฝ่าฝืนล่วงละเมิดวิถีทางที่ชอบแล้วละก็ เราจะต้องไม่ยอมรับ ความยากจนและความต่ำต้อยเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ปรารถนา แต่ถ้าหากเราสามารถหลีกเลี่ยงได้โดยการฝ่าฝืนล่วงละเมิดวิถีทางที่ชอบธรรมแล้ว เราจะต้องไม่หลีกเลี่ยง ถ้าหากว่าคนดีละทิ้งหลักมนุษยธรรมเสียแล้ว เราจะรักษาความเป็นคนดีไว้ได้อย่างไร คนดีจะไม่ละเลย เพิกเฉยต่อมนุษยธรรมแม้เพียงเพราะจะต้องอดอาหารไปมื้อหนึ่งเลย ในขณะที่รีบร้อน เขาก็ยึดหนักมนุษยธรรม ในเวลาที่ตกอยู่ในอันตราย เขาก็ยึดหลักมนุษยธรรม"

ในเรื่องที่เกี่ยวกับ **ความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา** ขงจื๊อได้กล่าวว่า

"ทุกวันนี้ บุตรที่มีความกตัญญูต่อบิดามารดา ก็คือผู้ที่หาข้าวปลาอาหารมาให้บิดามารดาเท่านั้นเอง แม้แต่สุนัขและม้า เราก็ให้อาหารมัน ถ้าหากไม่มีความรู้สึกเคารพนับถืออยู่ด้วยแล้ว มันจะแตกต่างอะไรกันเล่า"

"ในการรับใช้บิดามารดานั้น บุตรอาจทัดทานบิดามารดา (ที่ประพฤติไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม) อย่างสุภาพอ่อนโยนได้ เมื่อเห็นว่าบิดามารดาไม่คล้อยตามคำแนะนำ ก็ควรแสดงกิริยาอาการที่เคารพนบนอบไว้อย่างเดิม และไม่ควรล้มเลิกความตั้งใจเดิมเสีย ถ้าหากว่าถูกบิดามารดาด่าว่าหรือถูกเฆี่ยนตี ก็จะไม่อุทธรณ์ฎีกาใด ๆ ทั้งสิ้น"

ในเรื่องที่เกี่ยวกับ "**คนดี**" ขงจื๊อได้กล่าวไว้ว่า

"ท่านอาจสามารถชิงแม่ทัพไปจากกองทัพได้ แต่ท่านไม่สามารถแย่งเอาบุคลิกภาพที่ประเสริฐสุดแห่งจิตใจของเขาไปได้เลย"

"คนดีย่อมยึดมั่นอยู่ในคุณธรรมความดี คนชั่วย่อมยึดมั่นอยู่ในทรัพย์สมบัติ คนดีย่อมคิดถึงบทลงโทษ คนชั่วย่อมคิดถึงเฉพาะประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น"

"คนดีย่อมเรียกร้องเอาที่ตัวเอง คนชั่วย่อมเรียกร้องเอากับผู้อื่น"

"คนดีเป็นคนที่มีจิตใจกว้างขวาง ไม่ลำเอียง คนชั่วเป็นผู้ที่ลำเอียง ใจคับแคบ"

"คนดีย่อมแสวงหาวิธีที่จะทำให้ประชาชนประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ดีงาม จะไม่ช่วยประชาชนให้ประสบสิ่งที่ชั่วร้ายเลย แต่คนชั่วจะทำสิ่งที่ตรงกันข้าม"

นักปราชญ์ที่สำคัญของลัทธิขงจื้ออีกคนหนึ่ง ก็คือ **เม่งจื้อ** (Meng Tzu หรือ Mencius ประมาณ พ.ศ. 141–254) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งของจีน เป็นคนพื้นเมืองแคว้นฉี ซึ่งอยู่ใกล้กับแคว้นหลู่อันเป็นบ้านเกิดของขงจื้อ

คำสอนที่สำคัญยิ่งของเม่งจื้อประการหนึ่งก็คือเรื่อง **"ธรรมชาติของมนุษย์"** ซึ่งท่านมีความเห็นว่า *ธรรมชาติของมนุษย์นั้นดี* คนทั้งปวงเกิดมาพร้อมกับการเริ่มต้นของคุณธรรม และความโน้มเอียงไปสู่ความดี ซึ่งนับว่าเป็นธรรมดา คล้าย ๆ กับน้ำที่ไหลไปสู่เบื้องต่ำฉะนั้น การละเลยและการเอาคุณความดีที่มีอยู่ในภพนี้ไปใช้ไปในทางที่ผิดนี่แหละที่ได้นำมนุษย์ไปสู่วิถีทางที่ชั่วช้า"

เหตุผลที่เม่งจื้อกล่าวว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นดีนั้น ท่านกล่าวไว้ดังนี้ "ถ้าหากธรรมชาติของมนุษย์กลายเป็นเลวไป ก็มิใช่ความผิดแห่งวิสัยสามารถดั้งเดิมของมนุษย์เลย เราจะพบว่าในมนุษย์ทุกคนล้วนแต่มีความรู้สึกเมตตากรุณาต่อกันทั้งนั้น เราจะพบว่าทุกคนมีความรู้สึกละอาย มีความรู้สึกเคารพนับถือกัน และมีความรู้สึกผิดชอบด้วยกันทั้งนั้น **ความรู้สึกเมตตากรุณาก่อให้เกิดมนุษยธรรม ความรู้สึกละอายก่อให้เกิดความยุติธรรม ความรู้สึกเคารพนบนอบก่อให้เกิดมารยาทที่ดีงาม ความรู้สึกผิดชอบก่อให้เกิดปัญญา มนุษยธรรม ความยุติธรรม มรรยาทที่ดีงาม และปัญญาหาได้เป็นอะไรบางอย่างที่ถูกนำจากภายนอกเข้าไปสู่ตัวเราไม่ หากมีอยู่ในธรรมชาติของตัวเราแล้วเพียงแต่เรานึกไม่ถึงเท่านั้น"**

ในปรัชญาเกี่ยวกับ **การปกครอง** เม่งจื้อได้กราบทูลกษัตริย์หุย (Hui) แห่งแคว้นเหลียงตอนหนึ่งว่า

"กษัตริย์ ก็คือผู้ที่แสดงมนุษยธรรมของตนออกมาทางด้านการประพฤติปฏิบัติที่ประกอบด้วยคุณธรรมนั่นเอง...เมื่อคนเราถูกปราบให้ยอมจำนนด้วยกำลัง หาใช่ว่าเขาจะยอมแพ้จากใจจริงของเขาไม่ แต่เป็นเพราะว่าความเข้มแข็งของเขาไม่อำนวยให้เขาเท่านั้นเอง เมื่อคนทั้งหลายถูกคุณธรรมความดีพิชิต หัวใจของเขาย่อมเต็มไปด้วยความดีใจ และการยอมจำนนก็เกิดจากความจริงใจ"

"บุคคลที่ปราศจากมนุษยธรรมเคยพิชิตแว่นแคว้นต่าง ๆ ได้มาแล้ว แต่ไม่เคยพิชิตโลกได้เลย"

อีกตอนหนึ่ง เม่งจื้อได้กราบทูลกษัตริย์หุยว่า :

"เป็นเพราะเจี๋ย (Chieh) และโจ่ว (Chou) ได้ทรงสูญเสียประชาชน พระองค์จึงต้องสูญเสียจักรวรรดิ และเพราะพระองค์ทรงสูญเสียหัวใจประชาชน พระองค์จึงทรงสูญเสียประชาชน

"วิถีทางที่จะเอาชนะจักรวรรดิได้ ก็คือว่า : จงชนะประชาชนเถิด แล้วท่านจะชนะจักรวรรดิเอง

วิถีทางที่จะเอาชนะใจประชาชนได้ ก็คือว่า : จงให้และจงมีส่วนร่วมกับประชาชนในสิ่งที่ประชาชนชอบ และจงอย่าปฏิบัติต่อประชาชนในสิ่งที่ประชาชนไม่ชอบ ประชาชนจะหันมาหาผู้ปกครองที่มีจิตใจเปี่ยมด้วยเมตตากรุณา เช่นเดียวกับน้ำย่อมไหลลง และสัตว์ป่าย่อมวิ่งไปสู่ป่าฉะนั้น"

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษาเรื่องราวชีวิตของขงจื๊อและของลัทธิขงจื๊อตลอดจนหลักคำสอนต่าง ๆ แล้วนำมารายงานในชั้นเรียน และร่วมกันอภิปรายถึงอิทธิพลของลัทธิขงจื๊อต่อการดำเนินชีวิตของชาวจีน

2. นักเรียนร่วมกันยกตัวอย่างหลักคำสอนของขงจื๊อที่ทันสมัย และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

คำถาม

1. จงเล่าประวัติของขงจื๊อมาโดยสังเขป
2. เพราะเหตุใดลัทธิขงจื๊อจึงมีอิทธิพลเหนือชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีน
3. หลักคำสอนของขงจื๊อมีสาระสำคัญอย่างไร จงอธิบายมาโดยสังเขป
4. จงอธิบายพร้อมทั้งยกตัวอย่างถึงการนำหลักคำสอนของขงจื๊อมาใช้ในการพัฒนาโรงเรียน

บทที่ 17

ศาสนาสิกข์ และหลักคำสอนบางประการ

จุดประสงค์ เพื่อให้นักเรียน

1. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของศาสนาสิกข์
2. สามารถวิเคราะห์หลักคำสอนในศาสนาสิกข์ได้
3. สามารถนำหลักคำสอนในศาสนาสิกข์ เช่น เรื่องความสามัคคี ความเสมอภาค มาใช้ในชีวิตประจำวันได้

ความคิดรวบยอด

ศาสนาสิกข์ เป็นศาสนาประเภทเทวนิยม และเป็นศาสนาที่ก่อให้เกิดภราดรภาพ โดยยึดถือความคิด และประเพณีเป็นหลัก จุดมุ่งหมายของคุรุผู้ประกาศศาสนานี้ ก็เพื่อให้ผู้ที่นับถือศาสนาฮินดู และอิสลามมีความสมัครสมานสามัคคีเป็นพวกเดียวกัน โดยตั้งลัทธิใหม่ขึ้นมาแทน ให้ยึดถือพระผู้เป็นเจ้าของมนุษยชาติทั้งมวลเพียงองค์เดียว ปัจจุบันมีผู้นับถือศาสนาสิกข์ประมาณ 10 ล้านคนเศษ กระจายอยู่ทั่วโลก และสำหรับในเมืองไทยก็มีผู้นับถือศาสนานี้เป็นจำนวนไม่น้อย

ศาสนาสิกข์ (Sikhism) หรือ **สิข** เป็นศาสนาของชาวอินเดียประมาณ 10 ล้านคนเศษ ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่แคว้นปัญจาบและอาณาบริเวณใกล้เคียง เป็นศาสนาที่ก่อให้เกิดภราดรภาพ โดยถือความคิดและปรัมปราประเพณีเป็นหลัก หาได้ถือเรื่องเชื้อชาติเป็นหลักไม่

ศาสนาสิกข์เป็นศาสนาประเภทเทวนิยม คือเชื่อว่ามีพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างโลกซึ่งมีอำนาจยิ่งใหญ่ และมีอยู่เพียงองค์เดียว สิกข์จึงนับว่าเป็นศาสนาที่มีอายุน้อยที่สุด เพราะเพิ่งเกิดเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 21 (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15) นี้เอง เป็นศาสนาที่เกิดเนื่องมาจากการถูกบีบบังคับในทางการเมือง เกิดจากการที่ถูกคนในศาสนาอื่นบังคับขู่เข็ญ ศาสนาสิกข์จึงกลายเป็นศาสนาของผู้กล้าหาญ ผู้เสียสละ และเป็นศาสนาของทหาร ของนักรบ

ศาสนาสิกข์ได้เริ่มต้นในฐานะเป็นขบวนการทางศาสนาขบวนการหนึ่ง ที่เกิดในภาคเหนือของอินเดียในสมัยนั้น เนื่องมาจากการเผชิญหน้ากันระหว่างศาสนาฮินดูกับศาสนาอิสลาม แม้ว่าศาสนาสิกข์จะมีผู้นับถือไม่มากนักในเมื่อเทียบกับศาสนาอื่น ๆ แต่ประชาคมของผู้นับถือศาสนาสิกข์ก็นับว่ามีความสำคัญทางด้านการเมืองอยู่มาก

จุดมุ่งหมายของ **คุรุ** ผู้ประกาศศาสนานี้ ก็คือ หาวิธีที่จะทำให้ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดูและที่นับถือศาสนาอิสลาม มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นพวกเดียวกันโดยตั้งลัทธิใหม่ขึ้นมาแทนที่ ดังที่ปรากฏในพระบัญญัติว่า *"มิได้มีพระผู้เป็นเจ้าของชาวฮินดูองค์หนึ่ง มิได้มีพระผู้เป็นเจ้าของชาวมุสลิมอีกองค์หนึ่งเลย หากมีพระผู้เป็นเจ้าของมนุษยชาติทั้งมวลอยู่เพียงองค์เดียวเท่านั้น"*

ในปัจจุบันนี้ผู้ที่นับถือศาสนาสิกข์ได้มีอยู่กระจัดกระจายทั่วโลก แคว้นปัญจาบและกรุงเดลลีนับว่าเป็นศูนย์กลางของศาสนาสิกข์ ชาวสิกข์ทุกคนที่จะได้รับเข้าสู่สังคมสิกข์ได้ก็ต่อเมื่อได้ทำพิธี *ปาหุล* ซึ่งคล้ายการถือ *ศีลจุ่ม* หรือ *ศีลล้างบาป* ในคริสต์ศาสนาแล้วก็จะรับเอา *กกะ* หรือสิ่งที่เริ่มต้นด้วยอักษร "ก" 5 อย่าง คือ

1. เกศ ได้แก่ การไว้ผมยาว
2. กังฆา ได้แก่ หวีขนาดเล็ก
3. กฉา ได้แก่ กางเกงขาสั้น
4. กรา ได้แก่ กำไลมือทำด้วยเหล็ก
5. กฤปาน ได้แก่ ดาบ

ผู้ที่ผ่านการประกอบพิธี *ปาหุล* แล้ว จะได้นามว่า *สิงห์* ต่อท้ายชื่อเหมือนกันทุกคน การทำพิธี *ปาหุล* และรับเอา *ก ทั้ง 5* เพื่อจะได้ชื่อว่าเป็นชาวสิกข์โดยสมบูรณ์นั้นได้เกิดมีขึ้นในภายหลัง ในสมัยของคุรุโควินทสิงห์ ซึ่งเป็นคุรุหรือศาสดาองค์สุดท้ายของศาสนาสิกข์

ศาสดา

ในศาสนาสิกข์ มี *คุรุ* หรือ *ศาสดา* รวม 10 องค์ด้วยกัน ศาสดาองค์แรกซึ่งถือกันว่าเป็นผู้ให้กำเนิดศาสนาสิกข์นั้น ชื่อ *คุรุนานัก* หลังจากศาสดาองค์ที่ 10 แล้วก็จะไม่มี *คุรุ* หรือ *ศาสดา* อีกต่อไป โดยคุรุองค์ที่ 10 ได้ประกาศให้ถือ *พระคัมภีร์* เป็นศาสดาแทน

คุรุนานัก ศาสดาของศาสนาสิกข์

ชีวประวัติคุรุนานัก

คุรุนานัก ประสูติเมื่อวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ตรงกับวันเสาร์ที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2012 (ค.ศ. 1469) ณ หมู่บ้านเล็ก ๆ ชื่อ **ตัลวันติ** ซึ่งในปัจจุบันได้แก่ *นานักนคร* หรือ *นานกาณา* ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองละโฮห์ เมืองหลวงของแคว้นปัญจาบ ห่างออกไปประมาณ 64 กม. เวลานี้อยู่ในเขตประเทศปากีสถาน บิดาของคุรุนานัก ชื่อ **มหิตากัลยาณทาส** แต่คนโดยมากเรียกว่า **มหิตา กาลู** หรือ **บาบา กาลู** มารดาชื่อ **ศรีตฤปตา** ท่านมีพี่สาวคนหนึ่งชื่อ **นานกี** (แปลว่า "หลานตา" เพราะนางเกิดที่บ้านตา) พี่สาวแก่กว่าท่าน 5 ปี เมื่อท่านเกิด พี่สาวรักท่านอย่างสุดซึ้ง จึงได้เอาชื่อของตนไปตั้งให้แก่น้องชายว่า **นานัก** และคงเป็นเพราะความรักน้องชายนี้มากนั่นเอง ต่อมานางจึงได้สมัครเป็นสิกข์คนแรก

ในสมัยที่ยังเยาว์ นานักก็ไม่เหมือนทารกอื่น ๆ เวลานอนในเปล ตาของท่านจะจ้องจับอยู่เบื้องบนตลอดเวลา และทรงมีนิสัยเสียสละเสมอ ท่านชอบพอและคุยกับพวกนักบวชทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์หรือมุสลิมก็ตาม ท่านมักเข้าไปนั่งใกล้ ๆ เพื่อไต่ถามข้อธรรม เมื่อท่านเหล่านั้นพูดหรืออธิบายให้ฟัง ก็ตั้งอกตั้งใจฟังด้วยดี เมื่อทราบว่ามีใครต้องการอะไร ท่านก็มักจะพยายามหาสิ่งนั้นมาให้จนได้เสมอ

มหิตา กาลู บิดาของคุรุนานัก มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองอมฤตสระ อยู่ในวรรณะกษัตริย์ ส่วนมารดามีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองละโฮห์ มหิตา กาลู เป็นผู้มีหน้าที่ดูแลปกครองเก็บผลประโยชน์แทนเจ้าของที่ดินหมู่บ้านดัลวันดีซึ่งมีฐานะคล้ายพระราชาชั้นผู้น้อยองค์หนึ่ง กาลูเป็นบุคคลที่มีความสามารถและซื่อสัตย์สุจริต มีความเห็นอกเห็นใจผู้ใต้ปกครอง มีความเมตตากรุณา จึงเป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจของผู้เป็นนายและเป็นที่รักนับถือของบุคคลทั่ว ๆ ไปเป็นอย่างมาก

เมื่ออายุได้ 7 ขวบ บิดาได้พาไปมอบตัวให้เป็นศิษย์ของพราหมณ์ ชื่อ **โคปาล บัณฑิต** ท่านได้แสดงความรู้ความสามารถจนกระทั่งครูต้องกลับกลายเป็นศิษย์ และศิษย์ได้กลับกลายเป็นครู จนถึงกับครูต้องกัมกราบศิษย์ของตนด้วยความเคารพอย่างยิ่ง เช่นเมื่อโคปาล บัณฑิตบอกให้นานักเรียนรู้การบัญชี นานักก็อยากเรียน แต่ไม่ใช่วิชาการบัญชีอย่างที่ครูสอน เพราะวิชาการบัญชีนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ท่านในขณะนั้น ท่านกลับไปหา **อกาลบุรุษ** (พระผู้เป็นเจ้า) เมื่ออาจารย์บอกว่าวิชาบัญชีอย่างนั้นท่านไม่ทราบ นานักก็อธิบายให้ฟังว่า

"เอาโมหะคือความหลงเผาให้ไหม้แล้วบดทำเป็นหมึก เอามติอันเป็นสาระคือความคิดคำนึงที่ปราศจากกิเลสมาทำเป็นกระดาษ เอาภาวนาคือความปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์มาทำเป็นปากไก่ เอาจิตบริสุทธิ์เป็นผู้เขียน จงถามครูก่อนที่จะเขียน แล้วจึงเขียนข้อคิดลงไป จงเขียนพระนามของอกาลบุรุษ จงเขียนลงไปว่าพระองค์ทรงเป็นอนันตะ ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีฝั่งนี้ฝั่งโน้น ท่านเอ๋ยจงรู้จักเขียนบุรุษ คือการบัญชีนี้เถิด เมื่อถูกธรรมราชาผู้ชำระบัญชีบุญและบาปในปรโลกถามถึงบัญชีแห่งใด เลขะคือการบัญชีนี่แหละ จะเป็นใบสุทธิแห่งสัจจะ"

ต่อมาท่านก็ได้เรียนภาษาสันสกฤตและสรรพศาสตร์อยู่กับ **บัณฑิตพริช ลาล** และครูคนที่ 3 ของท่านก็คือ **กุต บุดดิน** ซึ่งเป็นมุสลิม ครูคนที่ 3 นี้ได้สอนภาษาเปอร์เซียและอาหรับให้แก่ท่าน อย่างไรก็ดี ครูทุกคนต่างยกย่องและให้ความเคารพนับถือท่านเป็นอย่างสูงทั้งนั้น ท่านได้ศึกษาทั้งศาสนาฮินดู ศาสนาอิสลาม และศาสนาโซโรอัสเตอร์ซึ่งเป็นศาสนาของพวกเปอร์เซีย จนมีความรู้ความสามารถพอจะโต้เถียงหลักศาสนากับคณาจารย์เก่า ๆ ได้ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เมื่อศึกษาจบแล้วก็มาประกอบอาชีพเป็นโคบาลรับจ้างเลี้ยงวัว

เมื่ออายุได้ 18 ปี (พ.ศ. 2030) ท่านได้สมรสกับ **ศรีสุลักขณี** ธิดาของมูลจันทร์แห่งเมืองครุทาสปุระ และมีบุตรด้วยกัน 2 คน ชื่อ **ศรีจันทร์** กับ **ลักษมิทาส**

วันหนึ่งขณะที่ท่านกำลังทำสมาธิอยู่ในป่า ท่านได้รับปรากฏการณ์ทางจิตเป็นครั้งแรก และได้เห็นพระผู้เป็นเจ้า มีข้อความปรากฏในคัมภีร์ครันถะ สาหิพ ว่า "พระผู้เป็นเจ้าได้ประทานน้ำทิพย์ถ้วยหนึ่ง ซึ่งคุรุนานักได้รับไว้ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ แล้วพระผู้เป็นเจ้าก็ตรัสว่า พระองค์ทรงอยู่กับคุรุ ทำให้คุรุและผู้ที่นับถือนามของคุรุมีความสุข ขอให้คุรุออกนามพระองค์และสอนผู้อื่นให้ทำเช่นนั้นด้วย จงอย่ายึดมั่นอยู่กับโลก จงปฏิบัติโดยออกพระนาม ให้ท่านชำระล้างจิตใจให้สะอาด บูชาและเพ่ง...พระนามของพระผู้เป็นเจ้า คือ **ปฐมพรหม** และตัวนานัก คือ **ทิพยคุรุ**"

เมื่อคุรุนานักมีความสุขโสมนัสอยู่กับปรากฏการณ์นั้นในป่าเป็นเวลา 3 วันแล้วท่านก็กลับมาบ้าน แล้วลงมือแจกทานแก่คนจน ให้ยาและรักษาพยาบาลคนเจ็บไข้ได้ป่วย

เมื่ออายุ 19 ปี ตามประเพณีฮินดู ท่านจะต้องสวมด้ายยัชโญปวีต เพราะยัชโญปวีตเป็นเครื่องหมายแห่งฮินดูในวรรณะสูง ถ้าฮินดูคนใดไม่สวมยัชโญปวีต ก็ไม่ผิดอะไรกับศูทร แต่นานักไม่ยอมสวม โดยให้เหตุผลว่า ยัชโญปวีตที่จะเอามาสวมให้ท่านนั้นจะอยู่กับท่านไปตลอดชีวิตไหม ? จะไม่เก่าแก่และขาดหรือ ? ถ้าขาดไปแล้ว ท่านมิต้องกลายเป็นศูทรไปหรือ ? ท่านต้องการด้ายยัชโญปวีตที่ไม่มีวันเก่าวันขาดที่จะอยู่กับท่านไปตลอดชีวิต แต่ก็ไม่มีใครสนองความต้องการของท่านได้ ท่านจึงอธิบายลักษณะยัชโญปวีตของท่านว่า

"ความสงสารเป็นฝ้าย ความสันโดษเป็นเส้นด้าย ความสำรวมเป็นปมขมวด สัจจะเป็นเกลียวด้าย พราหมณ์เอ๋ย ยัชโญปวีตแห่งอาตมันชนิดนี้ ถ้ามีก็จงเอาสวมเถิด ที่มันไม่ขาด ไม่เปื่อน ไม่ไหม้ ไม่ไปน่ะ นานักว่า ผู้ใดได้สวมยัชโญปวีตชนิดนี้ ผู้นั้นเป็นผู้ประเสริฐ"

"ผู้ใดสวมยัชโญปวีตนี้ ผู้นั้นประพฤติแต่ความดี แล้วก็ได้เอาความดีเหล่านี้ติดไปกับอาตมัน ซึ่งเท่ากับได้นำเอายัชโญปวีตนั้นติดไปกับอาตมัน และปกป้องอาตมันมิให้แปดเปื้อนได้โดยแท้จริง"

คุรุนานัก มีสาวกทั้งที่เป็นฮินดูและมุสลิม ทั้งนี้เพราะท่านได้แสดงตัวเป็นฮินดูและมุสลิมไปพร้อม ๆ กัน ในเวลาที่ท่านออกสอนประชาชน ท่านจะสวมเสื้อสีหมากสุกอันเป็นสีแสดงอิสรภาพตามลัทธิฮินดู แขวนประคำทำด้วยกระดูกไว้ที่คอและเจิมหน้าด้วยหญ้าฝรั่นตามแบบฮินดู พร้อมกันนั้นก็สวมหมวกตามแบบมุสลิม เครื่องหมายการแต่งกายที่คุรุนานักแสดงนี้นับว่าเป็นการโน้มน้าวจิตใจของสมาชิกให้ยึดถือในคติเป็นกลาง ไม่ยึดมั่นในศาสนาใดศาสนาหนึ่งอันจะเป็นเหตุก่อให้เกิดความแตกแยกกันขึ้นมา

เพราะความต้องการที่จะให้พวกฮินดูและมุสลิมที่กำลังแตกแยกเพราะทะเลาะวิวาทกันด้วยเรื่องเชื้อชาติและศาสนา สมัครสมานสามัคคีกัน ท่านจึงพยายามสอนให้พวกมุสลิมเลื่อมใสในโอวาทของท่านให้มาก ท่านมีศิษย์คนสำคัญซึ่งเป็นมุสลิมอยู่ผู้หนึ่งชื่อ **มารทาน** ซึ่งเคยเป็นนักดนตรีมาก่อน มารทานได้ใช้ศิลปะการดนตรีเข้าช่วยในการสั่งสอนและเผยแผ่ศาสนาของอาจารย์มาก

อาจารย์และศิษย์คู่นี้ได้เดินทางสั่งสอนไปตามเมืองต่าง ๆ ทางภาคเหนือ เช่น เมืองหริทวาร ปาณิปัต เดลลี พาราณสี แคชเมียร์ ทางใต้ก็ไปจนถึงแคว้นมัทราส และข้ามไปถึงเกาะลังกา ที่นับว่าสำคัญที่สุดก็คือ ท่านได้เดินทางไปถึงประเทศซาอุดีอาระเบียเข้าไปสั่งสอนที่เมืองมักกะฮ์ (เมกกะ) จนถึงเมืองแบกแดดแล้ว นับว่าท่านเป็นศาสดาองค์เดียวในโลกที่มีโอกาสเดินทางไปถึงเมืองมักกะฮ์ หลักสำคัญที่ท่านนำมาสั่งสอนคือ **สามัคคี เสมอภาค ศรัทธา และภักดี**

ในช่วงระยะเวลา 10–15 ปีสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน ท่านได้พักอยู่ที่หมู่บ้านกรรตาปุระ ซึ่งเป็นหมู่บ้านสิกข์ที่เพิ่งตั้งขึ้นมาใหม่ ๆ ในแคว้นปัญจาบ ท่านได้อยู่กับครอบครัวในฐานะพ่อบ้านคนหนึ่งและได้เทศน์สั่งสอนอยู่ในหมู่บ้านนั้น จนกระทั่งดับขันธ์ ณ ที่นั้นซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเมืองกรรตาปุระ เมื่อวันแรม 10 ค่ำ เดือน 11 ตรงกับวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2082 (ค.ศ. 1539) มีพระชนมายุได้ 70 ปี ถัดจากคุรุนานักมา ก็มีคุรุอีก 9 องค์ คือ

2. คุรุอังคัท (พ.ศ. 2047–2095) เป็นคุรุตั้งแต่ พ.ศ. 2082 ถึง พ.ศ. 2095 รวม 14 ปี
3. คุรุอมรทาส (พ.ศ. 2022–2117) เป็นคุรุตั้งแต่ พ.ศ. 2095 ถึง พ.ศ. 2117 รวม 23 ปี
4. คุรุรามทาส (พ.ศ. 2077–2124) เป็นคุรุตั้งแต่ พ.ศ. 2117 ถึง พ.ศ. 2124 รวม 8 ปี
5. คุรุอรชุน (พ.ศ. 2106–2149) เป็นคุรุตั้งแต่ พ.ศ. 2124 ถึง พ.ศ. 2149 รวม 26 ปี
6. คุรุหริโควินท์ (พ.ศ. 2137–2188) เป็นคุรุตั้งแต่ พ.ศ. 2149 ถึง พ.ศ. 2188 รวม 40 ปี
7. คุรุหริไร (พ.ศ. 2173–2204) เป็นคุรุตั้งแต่ พ.ศ. 2188 ถึง พ.ศ. 2204 รวม 16 ปี
8. คุรุหริกฤษัน (พ.ศ. 2199–2207) เป็นคุรุตั้งแต่ พ.ศ. 2204 ถึง พ.ศ. 2207 รวม 4 ปี
9. คุรุโตมพหทุร์ (พ.ศ. 2164–2218) เป็นคุรุตั้งแต่ พ.ศ. 2207 ถึง พ.ศ. 2218 รวม 12 ปี
10. คุรุโควินทสิงห์ (พ.ศ. 2209–2251) เป็นคุรุองค์สุดท้าย ตั้งแต่ พ.ศ. 2218 ถึง พ.ศ. 2251 รวม 34 ปี

คุรุโควินทสิงห์ ได้รับการขนานนามว่า **"นักบุญผู้เป็นทหาร"** เป็นผู้ที่ทำให้ศาสนาสิกข์แข็งแกร่งมั่นคงยิ่งโดยการปลุกใจสานุศิษย์ทั้งหลายให้เป็นนักรบต่อต้านกษัตริย์มุสลิม ท่านได้ตั้งศูนย์กลางเผยแพร่ลัทธิของตนขึ้นที่เมืองดักกะและแคว้นอัสสัม ประกาศว่าทุกคนควรเป็นนักรบต่อสู้ศัตรูเพื่อจรรโลงชาติและศาสนาของตน สิกข์ทุกคนจะต้องกล้าหาญ คำว่า **"สิงห์"** หมายถึงความกล้าหาญ ท่านเป็นผู้เริ่มลัทธิศีลจุ่มในศาสนาสิกข์ ท่านประกอบพิธีให้แก่ผู้เข้ามาเป็นสานุศิษย์ด้วยวิธีประพรมน้ำมนต์ และให้ดื่มน้ำศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีดาบแช่ไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายว่าผู้ดื่มน้ำจะต้องเป็นผู้กล้าหาญ พร้อมที่จะออกรบเพื่อจรรโลงชาติและศาสนา น้ำดื่มนี้เรียกว่า "น้ำอมฤต"

หลักคำสอน

ในศาสนาสิกข์ มีหลักคำสอนอยู่มาก แต่หลักคำสอนที่สำคัญ ๆ ที่ควรทราบ คือ

1. **สามัคคี** โดยเหตุที่ศาสนาสิกข์เกิดขึ้นเพื่อความสมัครสมานสามัคคีในหมู่ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามและศาสนาฮินดู โดยมิให้ยึดเอาศาสนาเป็นเหตุก่อให้เกิดความแตกแยกในชาติบ้านเมือง ถ้าประชาชนในชาติต้องแตกแยกกันเพราะถือเอาศาสนาเป็นสาเหตุแล้ว ต่อไปอินเดียก็จะต้องสูญชาติแน่ คุรุนานักซึ่งเป็นฮินดู ท่านกพพีร์และท่านดาตูซึ่งเป็นมุสลิม จึงพยายามประยุกต์คำสอนในศาสนาอิสลามและศาสนาฮินดูเข้าด้วยกัน ดังจะเห็นการปฏิบัติตนของคุรุนานักเช่นการแต่งกายและการจาริกแสวงบุญไปยังสถานที่สำคัญ ๆ ทั้งในทางศาสนาฮินดูและศาสนาอิสลามเป็นต้น จึงทำให้มีประชาชนเป็นจำนวนมากหันมานับถือศาสนาใหม่นี้

คุรุนานัก ผู้มองเห็นภัยที่ประเทศชาติกำลังได้รับจากคนต่างชาติและคนในชาติเดียวกันจึงได้ประกาศธรรมเพื่อดำรงอยู่ของชาติ เร้าใจให้ผู้ฟังมีความสามัคคี มีความรักชาติโดยไม่เกลียดชังชาติอื่น

ต่อมาภายหลัง เมื่อคุรุองค์ที่ 5 และที่ 6 ถูกกษัตริย์มุสลิมรังแกถึงกับจับคุรุองค์ที่ 5 ไปคุมขังและทรมานจนสิ้นชีพ พวกสิกข์จึงได้ประกาศตัวแยกจากฮินดูและมุสลิม รวมกำลังกันต่อสู้กับพวกมุสลิม จนถึงคุรุองค์ที่ 10 คือ คุรุโควินทสิงห์ ก็ได้ปลุกใจให้ชาวสิกข์สมัครสมานสามัคคีต่อสู้ศัตรู เพื่อจรรโลงชาติและศาสนาของตนสืบไป ท่านได้สอนให้ชาวสิกข์เป็นทหารหาญยอมเสียสละเลือดเนื้อเพื่อชาติ ดังที่คุรุบางองค์ได้เสียสละชีวิตเพื่อชาติมาแล้วในการกอบกู้เอกราชของอินเดีย

2. **ความเสมอภาค** ศาสนาสิกข์สนับสนุนให้มีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งคนทุกคนทั้งชายและหญิงควรมีสิทธิเทียมบ่าเทียมไหล่กัน ทั้งนี้เพราะคุรุนานักปฐมศาสดาได้สอนไว้ว่า "โลกทั้งหมดเกิดขึ้นจากแสงสว่างเดียวกันคือพระผู้เป็นเจ้า จะว่าใครดีใครชั่วกว่ากันหาได้ไม่"

วิหารของสิกข์มีประตูสี่ด้าน หมายความว่า เปิดรับคนทั้งสี่ทิศหรือจะว่าเปิดรับคนจากทุกทิศทุกทางโดยไม่จำกัดชาติ วรรณะ ศาสนา หรือเพศใด ๆ ทั้งสิ้น ทุกคนจะต้องนั่งบริโภคอาหารในที่เสมอหน้ากัน ถึงกับมีการตั้งกฎเกณฑ์ไว้ว่า ใครจะเข้าพบคุรุจะต้องรับอาหารจากโรงทานเสียก่อน เพื่อเป็นการแสดงว่าได้ยอมรับหลักการเสมอภาคของศาสดาแล้ว

นอกจากนั้น ศาสนาสิกข์ยังได้ยกย่องสตรีให้มีฐานะเท่าเทียมบุรุษ สตรีมีสิทธิในการศึกษารวมทั้งสวดมนต์ และสามารถที่จะเป็นผู้นำในการสวดมนต์ได้เท่าเทียมบุรุษทุกประการ คุรุนานักได้เคยให้โอวาทแก่พราหมณ์ผู้ถือเคร่งครัดในเรื่องวรรณะไว้ว่า "ไฉนพวกท่านประณามสตรีเล่า เพราะสตรีเป็นผู้ให้กำเนิดแก่กษัตริย์ คุรุ ศาสดา และแม้ตัวท่านเอง (มิใช่หรือ)"

3. **ศรัทธา** ศาสนาสิกข์สอนให้คนทุกคนมีศรัทธา ความเชื่อความเลื่อมใสในพระผู้เป็นเจ้าในเรื่องการสร้างโลก และการเกิดใหม่ ดังนี้

สิกข์นับถือพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว โดยมีข้อความในคัมภีร์ตอนหนึ่งว่า "ณ ประตูของพระผู้เป็นเจ้านั้น มีนบีมุฮำมัดตั้งหลายพันองค์ มีพระพรหม พระวิษณุ (พระนารายณ์) และพระศิวะ (พระอิศวร) ตั้งหลายพันองค์ แต่มีพระผู้เป็นเจ้าที่เหนือเทพยเจ้าทั้งหลายอยู่เพียงองค์เดียวเท่านั้น ซึ่งเป็นผู้สร้างโลกและทุกสิ่งทุกอย่าง พระนามของพระองค์เท่านั้นจริง" และ "พระผู้เป็นเจ้าทรงปราศจากความกลัว และปราศจากความเป็นศัตรู พระองค์ทรงเป็นอชาตะ (คือผู้ไม่เกิด) เป็นอมตะ (คือผู้ไม่ตาย) และเป็นสยัมภู (คือผู้เป็นเอง ไม่มีใครสร้างสรรค์)"

"รูปทั้งหลายปรากฏขึ้นมาตามพระบัญชาของพระผู้เป็นเจ้า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายอุบัติขึ้นมาจากพระบัญชาของพระองค์...มนุษย์ทั้งหลายมีพระบิดาองค์เดียวกัน เราทั้งหลายเป็นบุตรของพระองค์ เพราะฉะนั้นเราทั้งหลายจึงเป็นพี่น้องกัน"

"พระผู้เป็นเจ้าทรงสิงสถิตอยู่ในสิ่งทั้งปวงที่พระองค์ทรงสร้าง และสิ่งทั้งปวงก็อยู่ในพระองค์"

"พระผู้เป็นเจ้าได้ทรงมีอยู่ในการเริ่มต้น ได้ทรงมีอยู่ในสมัยแรกเริ่มเดิมที บัดนี้พระองค์ก็ยังทรงมีอยู่และจะทรงมีอยู่ต่อไปด้วย เพราะพระโองการของพระองค์นี้เองรูปกายจึงถูกสร้างขึ้นมา โองการของพระองค์เราไม่อาจพรรณนาให้หมดสิ้นได้ เพราะโองการของพระองค์ มนุษย์จึงได้รับความยิ่งใหญ่...มนุษย์ทั้งปวงล้วนแต่จะต้องขึ้นอยู่กับคำสั่งของพระองค์ทั้งนั้น ไม่ยกเว้นใครเลย"

ในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างโลก ศาสนาสิกข์สอนว่า เดิมทีเดียวมีแต่ **"อกาลบุรุษ"** คือ พระผู้เป็นเจ้า ต่อมาจึงมีหมอก แก๊ส หมุนเวียนอยู่เป็นเวลาล้านโกฏิปี แล้วจึงได้เกิดมีดวงดาว แผ่นดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ ต่อมาก็เกิดมีชีวิตอุบัติขึ้นมาถึง 8,400,000 ชนิด มนุษย์มีฐานะสูงสุด เพราะมีโอกาสบำเพ็ญความดี เป็นการชักฟอกวิญญาณให้บริสุทธิ์ ซึ่งจะเป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร

ศาสนาสิกข์สอนว่า โลกมิได้มีเพียงโลกเรานี้โลกเดียว หากมีอยู่มากต่อมากนัก แม้ดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ก็มีอยู่มากมายเช่นกัน อากาศและอวกาศ ก็กว้างใหญ่ไพศาล สุดที่มนุษย์ผู้มีกิเลสจะหยั่งรู้ให้ทั่วถึงได้

นอกจากนั้น ศาสนาสิกข์ยังเชื่อถือว่า วิญญาณเป็นอมตะ วิญญาณนั้นได้พัฒนาขึ้นมาตามลำดับ ถ้าผู้ใดต้องการหลุดพ้นจากการที่จะต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารแล้วก็จำต้องชำระจิตใจให้หมดจดจากกิเลส ถ้าไม่ต้องการตาย ก็จะต้องทำให้ไม่เกิด การทำให้ไม่ต้องเกิดอีกก็คือการทำตัวให้อยู่กับพระผู้เป็นเจ้า โดยการทำจิตใจของคนให้ผ่องแผ้วไม่มีกิเลสใด ๆ หลงเหลืออยู่อีกเลย

ศาสนาสิกข์สอนให้เชื่อฟังคุรุหรือศาสดา เพราะจะทำให้หลุดพ้นจากการที่จะต้องเกิดอีก และบรรลุถึงความสุขนิรันดรไว้ว่า

"เมื่อปฏิบัติตามคำแนะนำของคุรุ ก็จะได้ยินเสียงของพระผู้เป็นเจ้า เมื่อปฏิบัติตามคำแนะนำของคุรุ ก็จะได้ปัญญา เมื่อปฏิบัติตามคำแนะนำของคุรุ มนุษย์ก็จะเรียนรู้ว่าพระผู้เป็นเจ้ามีอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง คุรุเป็นพระศิวะ คุรุเป็นพระวิษณุ และคุรุเป็นพรหม คุรุเป็นพระนางปารวตี คุรุเป็นพระนางลักษมี และคุรุเป็นพระนางสรัสวดี"

ศาสนาสิกข์ถือว่ามีพระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นจุดหมายปลายทางของทุกคน ถ้าหากคนเรามีความเชื่อถือว่ามีพระผู้เป็นเจ้าจริงและมีความจงรักภักดีต่อพระองค์แต่เพียงพระองค์เดียว ไม่เอาจิตใจไปเผื่อแผ่ต่อเทพยเจ้าอื่น ๆ แล้ว เขาก็จะปฏิบัติตามโองการของพระผู้เป็นเจ้าทุกประการ เมื่อคนเรามีความจงรักภักดีและปฏิบัติตามโองการของพระเป็นเจ้าแล้ว เขาก็จะชื่อว่าเป็นคนดี เพราะพระผู้เป็นเจ้าทรงสอนให้ทำแต่ความดีเท่านั้น ไม่ได้ทรงสอนให้คนทำความชั่ว เพราะฉะนั้น เมื่อคนเราปฏิบัติตามคำสอนหรือโองการของพระองค์แล้วก็ย่อมจะเป็นคนชั่วไปไม่ได้ และเมื่อคนทุกคนมีความจงรักภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวกันเช่นนี้ก็จะทำให้โลกประสบแต่ความสงบสุขโดยแท้ และที่นับว่าสำคัญที่สุดก็คือ เพราะมีความจงรักภักดีในพระผู้เป็นเจ้านี้เอง เขาก็จะหลุดพ้นและเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าในที่สุด

ในเรื่องเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้านี้ ศาสนาสิกข์ได้สอนวิธีปฏิบัติเพื่อจะได้บรรลุสัจธรรมชั้นสูง ด้วยการสวดเพลงสรรเสริญพระนามกับการฟังพระนามผู้เป็นเจ้าไว้ว่า

"โดยการฟังพระนาม บุคคลย่อมเป็นประหนึ่งพระศิวะหรือพระพรหม โดยการฟังพระนามบุคคลย่อมบรรลุสัจจะ ความสันโดษ และทิพยปัญญา"

"โดยการฟังพระนาม ย่อมมีค่าเท่ากับการอาบน้ำ ณ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ 68 แห่ง โดยการฟังพระนาม จิตใจย่อมเป็นระเบียบและตั้งอยู่ที่พระผู้เป็นเจ้า"

"โดยการฟังพระนาม ความลึกแห่งห้วงมหรรณพคือบุญย่อมปรากฏเสียง โดยการฟังพระนาม คนตาบอดย่อมพบทางส่วนที่สองของบุญ คือการยินยอมต่อพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า การยอมมอบตัวเองให้อย่างเด็ดขาดทั้งทางใจ ทางกาย และทางวิญญาณต่อพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า"

"โดยการเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้า ปัญญาและความเข้าใจ ย่อมมาสู่จิตใจ ใครก็ตามที่เชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้า เขาย่อมรู้ถึงความน่าอภิรมย์แห่งการเชื่อฟังนั้นในดวงใจของเขาเอง"

"โดยการเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้า บุคคลย่อมบรรลุถึงประตูแห่งความหลุดพ้น ใครก็ตามที่เชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้า เขาย่อมรู้ถึงความน่าอภิรมย์แห่งความเชื่อฟังนั้นในดวงใจของเขาเอง"

กิจกรรมเสนอแนะ

1. นักเรียนแบ่งกลุ่มศึกษาค้นคว้าประวัติความเป็นมาของศาสดาของศาสนาสิกข์ และหลักคำสอนของศาสนา แล้วนำมารายงานในชั้น รวมทั้งอภิปรายถึงหลักคำสอนที่ดีงามในศาสนาสิกข์

2. นักเรียนร่วมกันอภิปรายถึงศาสนาสิกข์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีของศาสนาต่าง ๆ ในอินเดีย และคำสอนข้อใดที่จะนำไปสู่ความสามัคคีของชาวอินเดีย

คำถาม

1. เหตุใดจึงกล่าวว่าศาสนาสิกข์เป็นศาสนาผู้กล้าหาญ ผู้เสียสละ และเป็นศาสนาของทหาร

2. จงยกตัวอย่างหลักคำสอนที่สำคัญของศาสนาสิกข์

3. เหตุใดศาสดาแห่งศาสนาสิกข์จึงมีความมุ่งหวังให้ศาสนาสิกข์เป็นศาสนาแห่งภราดรภาพ และความสมานสามัคคี

บรรณานุกรม

กระมล ทองธรรมชาติ. **วิวัฒนาการของระบอบรัฐธรรมนูญไทย**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2520.

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. **ปฏิวัติ 2475**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2514.

ขจร สุขพานิช. **ฐานันดรไพร่**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2519.

ควอริช เวลส์. **การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ**. แปลโดย กาญจนี สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2519.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน เล่ม 1**. แปลจาก Sources of Chinese Tradition, ed. by Win Theodore de Bary. พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2510.

_____. **ศาสนาสากล**. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2520.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน**. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า. **เจ้าชีวิต**. พระนคร : คลังวิทยา, 2514.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

เฉลิม ยงบุญเกิด. **กษาปณ์ไทย**. พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2509.

ชัย เรืองศิลป์. **ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2523.

_____. **ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2532-2453 ด้านสังคม**. กรุงเทพฯ : เรืองศิลป์, 2519.

_____. **สังคมไทยสมัยโบราณก่อนพุทธศตวรรษ 25**. กรุงเทพฯ : เรืองศิลป์, 2523.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **ศักดินากับการพัฒนาของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2519.

ณรงค์ พ่วงพิศ. **ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรการพิมพ์, 2527.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. **ประวัติศาสตร์และการเมือง**. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516.

_____. **ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ**. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2476.

ดิเรก ชัยนาม. **ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2515.

ตรีศิลป์ บุญขจร. **นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500)** กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2523.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 4.** โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503-2504. (4 เล่ม)

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511.

_____. **พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย.** กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. 2519.

ปัญญา รุ่งเรือง. **ประวัติการดนตรีไทย.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2517.

เปลื้อง ณ นคร. **ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2517.

พระกวีวรญาณ. **วิชาศาสนา.** พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, 2502.

รอง ศยามานนท์. **ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

รอง ศยามานนท์ และคณะ. **ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475.** คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534.

ลิขิต ธีรเวคิน. **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 3. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา. **แผ่นดินพระนั่งเกล้า.** แปลโดย พ.อ.นิจ ทองโสภิต. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514.

วิชัย เสวะมาตย์. **การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.** พระนคร : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2510.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **ศิลปน่ารู้ในสองศตวรรษ.** กรุงเทพฯ : ปาณยา, 2525.

วิริยา ศิวะศริยานนท์ และทวีวัฒน์ ปุณฑริกาวิวัฒน์. **บุคลิกภาพและลักษณะนิสัยของคนไทยในทรรศนะของชาวตะวันตกสมัยอยุธยา-พ.ศ. 2475.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2523.

วุฒิชัย มูลศิลป์. **การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.

_____. **การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่.** กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ, 2534.

ศิลปากร, กรม. **เรื่องเกี่ยวกับจิตรกรรมไทย.** พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2502.

สงวน เล็กสกุล. **งานปฏิรูปรัชกาลที่ 5.** โรงพิมพ์การศาสนา, 2497.

สง่า กาญจนาคพันธุ์. **ประวัติการค้าไทย.** พระนคร : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสง่า วรรณดิษฐ์ 17 กันยายน 2515.

สนั่น เมืองวงษ์. **ประวัติศาสตร์ธนบุรี-รัตนโกสินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2519.

สมคิด ศรีสิงห์. **การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2515. (ปริญญานิพนธ์ กศ.ม.)

สมพงศ์ เกษมสิน. **การปกครองของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

สมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. **การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย (พ.ศ. 2488-ปัจจุบัน)** กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2524.

สมสมัย ศรีศูทรพรรณ. **โฉมหน้าศักดินาไทย**. พระนคร : ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 2507.

สมสวาท ชวนไชยสิทธิ์. **การปฏิรูปภาษีอากรในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2515. (ปริญญานิพนธ์ กศ.ม.)

สิทธิสยามการ, หลวง. **สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ**. พระนคร : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสิทธิสยามการ 10 พฤษภาคม 2506.

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. **ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2524.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. **ศิลปในประเทศไทย**. พระนคร : กรุงสยามการพิมพ์ 2514.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และวิมล พงศ์พิพัฒน์. **ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2394 เล่ม 1**. คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525.

อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. **สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416**. แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรรณี สรุงบุญมี กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518.

เอลิซาเบธ ไลออนส์. **ศิลปสมัยรัตนโกสินทร์**. พระนคร : กรมศิลปากร 2510.

แอ็บบ็อต โลว์ มอฟแฟ็ต. **แผ่นดินพระจอมเกล้า**. แปลโดย พ.อ.นิจ ทองโสภิต กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์, 2520.

Klaus Wenk. **The Restoration of Thailand Under Rama (1782-1809)** Tucson, The University of Arizona press, 1968.

Tarling, Nicholas (editor). **The Cambridge History of Southeast Asia.** 2 Vols. New York : Cambridge University Press, 1992.

Wyatt, David K. **Thailand : A Short History.** New Haven Yale University Press, 1984.

รายชื่อคณะกรรมการจัดทำหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

1.	นายวิชัย ตันศิริ	ประธานกรรมการ
2.	นางสาวเอิบบุญ สุทธิประภา	กรรมการ
3.	นายจำนงค์ ทองประเสริฐ	กรรมการ
4.	นายวุฒิชัย มูลศิลป์	กรรมการ
5.	นายถนอม อานามวัฒน์	กรรมการ
6.	นางประทุมพร วัชรเสถียร	กรรมการ
7.	นางอภิญญา รัตนมงคลมาศ	กรรมการ
8.	นายไชยวัฒน์ ค้ำชู	กรรมการ
9.	นายวินัย วีระวัฒนานนท์	กรรมการ
10.	นายเนาวรัตน์ พลายน้อย	กรรมการ
11.	นางสาวมาลี โตสกุล	กรรมการ
12.	นางสาวชนาพร เยาวรัตน์	กรรมการ
13.	นางศิริพรรณ ใจยอดศิลป์	กรรมการ
14.	นางปฏิพัทธ์ สุวรรณศร	กรรมการ
15.	นางประไพพรรณ โกศัยสุนทร	กรรมการ
16.	นางอัปสร มีสิงห์	กรรมการ
17.	นางมาลินี ผโลประการ	กรรมการ
18.	นายวินัย รอดจ่าย	กรรมการ
19.	นางบุญสม น้าเจริญ	กรรมการและเลขานุการ
20.	นางสาวกฤษณา บุญเรืองรอด	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ผู้เขียน

นายถนอม อานามวัฒน์	เขียนบทที่ 1	หัวข้อการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ
	บทที่ 2	หัวข้อการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ
	บทที่ 3	
	บทที่ 4	
	บทที่ 6	
	บทที่ 7	
นายวุฒิชัย มูลศิลป์	เขียนบทที่ 1	หัวข้อพระราชประวัติ สังคม ศาสนา ศิลปะ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
	บทที่ 2	หัวข้อพระราชประวัติ ศาสนา ศิลปะ ประเพณี และความสัมพันธ์กับต่างประเทศ
	บทที่ 3	หัวข้อพระราชประวัติ
	บทที่ 5	
	บทที่ 6	หัวข้อพระราชประวัติ
	บทที่ 8	
นายวิชัย ตันศิริ	เขียนบทที่ 9, 10, 11, 12, 13 และ 14	
นายจำนงค์ ทองประเสริฐ	เขียนบทที่ 15, 16 และ 17	
นางปฏิพัทธ์ สุวรรณศร	เขียนกิจกรรมท้ายบทและคำถาม	

ผู้ตรวจ

นายวิชัย ตันศิริ

บรรณาธิการ

นางบุญสม น้าเจริญ

นางสาวกฤษณา บุญเรืองรอด

นางระวิวรรณ ภาคพรต

ผู้เขียนแผนที่

นายเกียรติวงศ์ ด่านพงศกร

รูปเล่ม

นายสฤษดิ์ สิงห์ลำพอง

ผู้เอื้อเฟื้อและแหล่งที่มาของภาพประกอบ

1. กองวารสาร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
2. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
3. นายถนอม อานามวัฒน์
4. นางรุจิเรข แสงจิตต์พันธุ์
5. นายสมคาด คุณมาศ
6. นายวิชัย เพ็ชรตะคุ
7. นายเจษฎ์ บุญเรืองรอด
8. สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญกรุงรัตนโกสินทร์
9. บันทึกเหตุการณ์สำคัญ และประมวลพระบรมฉายาลักษณ์ สยามรัฐฉบับพิเศษ 5 ธันวาคม 2530
10. หนังสืองานนมัสการพระพุทธไสยาสน์ ประจำปี พ.ศ. 2525 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
11. วารสารมติชนสุดสัปดาห์ 17 กุมภาพันธ์ 2534
12. วารสารสยามอารยะ กรกฎาคม 2535
13. วารสารสกุลไทย ปีที่ 36 ฉบับที่ 1864
14. หนังสือสี่ทศวรรษสยามรัฐ
15. หนังสือการเมืองเพื่อนสนิท
16. หนังสือการต่างประเทศกับเอกราช และอธิปไตยของไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม
17. เอกสารสถานทูตจีน
18. เอกสารสถานทูตอินเดีย
19. บ้านสมเด็จเจ้าพระยา 32 ฉบับรับเสด็จ
20. Thailand Arts and Crofts
21. A special publication of the Bangkok Part

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายวิชัย พยัคฆโส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. 2544

ส306ประเทศของเรา4
ISBN 974-01-2463-1
9 789740 124634
ราคา 70.00 บาท

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์
พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
นายวิชัย พยัคมโส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา
๙๕๐๐๒๖๕